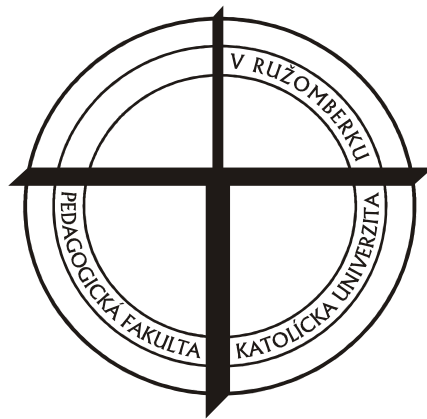

**Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
v spolupráci s
Katedrou manažmentu a marketingu
Katedrou ekonomiky a cestovného ruchu**

**Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II.
Chudoba**

**Reflexie cez prizmu sociálnej náuky Cirkvi, spoločenských
a ekonomických vied**

26. marca 2009
Poprad

Poprad 2009

**Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
v spolupráci s
Katedrou manažmentu a marketingu
Katedrou ekonomiky a cestovného ruchu**

**Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II.
Chudoba**

**Reflexie cez prizmu sociálnej náuky Cirkvi, spoločenských
a ekonomických vied**

26. marca 2009
Poprad

Editori: Ing. Pavol Budaj, PhD.
Mgr. Matej Čevan
Ing. Miroslav Špánik

Radakčná rada:
PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.
Ing. Jana Janíčková, PhD.
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
Ing. Pavol Budaj, PhD.
PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
Dr. Klemens Pleczkan
Mgr. Matej Čevan
PhDr. František Drozd
PhDr. Iveta Franzenová
Mgr. Ľudmila Slovíková
Ing. Miroslav Špánik

Recenzenti: JUDr. Vladimír Gecelovský, CSc.
doc. Ing. Bohuslava Mihalčová, PhD., mim. prof. EU
Dr. Miroslav Kmec, CSc.
doc. PaedDr. Marek Pribula, PhD.
prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.

Elektronická sadzba a technická spolupráca: Mgr. Matej Čevan

Za jazykovú a obsahovú úpravu zodpovedajú autori príspevkov.

© Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
pracovisko Poprad

ISBN 978 – 80 – 8084 – 459 – 2

Obsah:

Príhovor dekana.....	7
Rôzne formy chudoby – rôzne formy riešenia	8
Stanislav Košč	8
Poverty as a social problem.....	14
Dr Klemens Płeczkan	14
The functioning of poor families in the era of globalization.....	21
Dr Klemens Płeczkan	21
Manažérske prístupy a riešenie chudoby.....	25
Michal Pružinský.....	25
Tuberkulóza ako stigma	35
Ivan Solovič.....	35
Môže nás zachrániť „nějaký bůh“? Výchova mladých křesťanů pro společnost v krizi a po krizi.....	43
Ludmila Muchová	43
Strategia gospodarczego rozwoju Kalwarii Zebrzydowskiej w kontekście kultu religijnego i rzemiosła	50
Augustyn Ormanty	50
Posługa najuboższym w nauczaniu Jana Pawła II	59
Piotr Mazur.....	59
Ubóstwo rodziny w myśli Jana Pawła II.....	63
Jolanta Karbowniczek	63
Príčiny a riešenie chudoby v intenciách sociálnej náuky Cirkvi a ekonomickej teórie	68
Jana Piteková.....	68
Hľadanie zmyslu života – cesta z duchovnej chudoby	74
Eva Žiaková.....	74
Problém globálnej nerovnosti - filozofický a futurologický aspekt.....	81
Ladislav Hohoš.....	81
Pleonektická osobnosť	85
Slavomír Krupa / Albín Masarik	85
Vybrané problémy rómskej komunity súvisiace s chudobou.....	94
Danka Matiová	94
Ako chudoba a detská práca vo svete ovplyvňuje slovenskú migračnú politiku	97
Ludmila Krajčířiková	97
Teologická reflexia o kerygmatickom význame pojmu „chudoba“ v kontexte makarizmov v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu	102
František Ábel	102
Dobrovoľná chudoba filozofov	112
Marián Ambrozy	112
Ako vplýva chudoba na nezamestnanosť a vzdelávanie	117
Matej Čevan, Ľudmila Slovíková.....	117
Chudoba ako sociálny fenomén	121
Eva Dirgová.....	121
Filozoficko-etický pohľad na človeka v núdzi	127
Eva Dirgová, Peter Kalanin.....	127
Chudoba a kríza srdca	133
František Drozd	133

Aktuálnosť encykliky <i>Populorum progressio</i> a <i>Sollicitudo rei socialis</i> v náplni humanitárnych projektov VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave	139
Daniel Dian	139
Rodina verzus chudoba	148
Soňa Dvorská	148
Hľadanie zmyslu sociálnej nerovnosti a návrhy na jej riešenie.	154
Anton Fabian	154
Dôvera v ľudské schopnosti ako aktuálna úloha kultúry z pohľadu encykliky <i>Centesimus annus</i>	163
Iveta Franzenová	163
Historický náčrt fenoménu chudoba interpretovaná životom sv. Františka z Assisi a sv. Vincenta de Paul.	172
Miroslav Gejdoš	172
Kategórie ľudí najviac ohrozené chudobou	180
Miroslav Gejdoš	180
Aspekty spravodlivosti a ich realizácia v spoločnosti.....	185
Jarmila Chovancová	185
Chudoba z pohľadu sociálneho hriechu	190
Mária V. Szaniszló	190
Sociálne vylúčenie v pohľade vybraných biblických textov.....	197
Milan Jurík	197
Niesprawiedliwy system społeczny przyczyna ubóstwa w swiecie.....	207
Jerzy Koperek, Adam Koperek	207
Dekonstrukcia potenciálnej dichotómie pojmu chudoba	214
Peter Kondrla.....	214
Práca s literárnym textom ako prostriedok humanizácie	218
Brigita Lehoňanová	218
Nadčasový odkaz cirkevných otcov pri riešení problému chudoby.....	224
Štefan Mordel.....	224
Chudoba – dôvod rezignácie na zmysel života?	231
Mária Sedláková.....	231
Problém záškoláctva u Rómov z Letanoviec	235
Martin Skladaný	235
Rodina- škola solidarity v službe chudobným	239
Martin Sumec	239
Filozofický a sociálno politický pohľad pápeža Achille Rattiho do sociálnej filozofie 20. storočia	243
Marcel Šefčík	243
Sociálna práca a charizmy	249
Dušan Šlosár.....	249
Chudoba ako narušujúci faktor dôstojnosti ľudskej osoby	254
v magistériu Jána Pavla II.	254
Štefan Vojtek.....	254
Beznádej očami „Emauzkých učeníkov“	265
Petr Vyhnal.....	265
Chudoba ako sociálny jav v modernej spoločnosti	269
Mária Agafonová.....	269
Chudoba z pohľadu ekonómie a manažmentu	279
Alena Bertová.....	279
Bezdomovectvo a problémy odchodu detí z detských domovov ako odraz chudoby	282

Michal Gul'áš – Anna Bičárová.....	282
Hodnotenie systému dávok v hmotnej núdzi pomocou modelovania.....	293
Róbert Bílek – Michal Jenčo	293
Manažment a bohatstvo (chudoba) spoločnosti v historickom kontexte	303
Pavol Budaj	303
Etika zodpovednosti a enviromentálne problémy v aspekte chudoby a bohatstva	310
Vladimír Ďurčík	310
Úloha sociálneho pracovníka v prevencii kultovej závidlosti	315
Peter Ďurkovešský	315
Zoznam použitej literatúry:	319
Chudoba ako problém aplikovanej etiky.....	320
Daniela Fobelová.....	320
Valorizácia rodiny ako zdroja sociálneho kapitálu	324
Milan Fula	324
Cena práce pred a po zavedení eura v SR	333
Jana Janičková.....	333
Seniori a chudoba	340
Katarína Kotradyová	340
Zoznam použitej literatúry:	343
Chudoba našej doby	344
Roman Králik – Tibor Máhrik.....	344
Ekonomická globalizácia sociálna politika pre tretí svet.....	353
Peter Krištofóry	353
Príjmová nerovnosť a chudoba vybraných skupín slovenskej populácie podľa výsledkov mikrocenzov 1997 a 2003	360
Erika Ľapinová	360
Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby.....	375
Anton Lisník.....	375
Problém chudoby z pohľadu práva sociálneho zabezpečenia	382
Zuzana Macková	382
Fenomén chudoby dnes	393
Vplyv a dopady hospodárskej a finančnej krízy na sociálne prostredie	397
Jaroslav Mazúrek.....	397
Sociálne dôsledky globalizácie a fenomén chudoby	403
Helena Melkusová.....	403
Trvale udržateľný rozvoj (TUR) a modely chudoby vo svete	412
Aladár K. Randík (a kolektív)	412
Možnosti znižovania rizika chudoby u odsúdených	418
Miroslav Špánik	418
Inštitút minimálnej mzdy v podmienkach SR	428
Katarína Zimermanová.....	428

Príhovor dekana

Ružomberok 26. marca 2009

Milé dámy, vážení páni, milí hostia, kolegyne, kolegovia, milí študenti,

Všade tam, kde je človek, je miesto pre dobrý čin. Za záslužnú pokladám aktivitu Vášho pracoviska - zorganizovanie II. ročníka vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou s názvom „*Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*“.

Ide o mimoriadne aktuálnu tému - tak zložitú a náročnú akou je chudoba. Ide o tému, ktorá je v súčasnosti predmetom častých diskusií v dôsledku ekonomicko-sociálnych zmien, ktorými naša spoločnosť, Európa či svet prechádzali a aj v súčasnom čase finančnej krízy prechádzajú. Je to fenomén, na ktorý treba nazerať v komplexnosti horizontálnej i vertikálnej. Pri fenoméne chudoby je potrebné otvoriť rovinu axiologickú, sociálnu, ekonomickú, psychologickú, teologickú, pedagogickú a mnohé iné.

Nepochybujem o tom, že sa zhodneme na konštatovaní, že tí, ktorí trpia chudobou majú právo na dôstojný život a na účasť na spoločenskom, kultúrnom a hospodárskom živote.

Preto pri koncipovaní opatrení musíme zohľadňovať predchádzajúce skúsenosti a postrehy odborníkov zo Slovenska i zo zahraničia, a tiež reagovať na aktuálne problémy a výzvy ako v našej krajine, tak aj v globalizujúcom sa svete v čo najširšom kontexte.

Podľa pápeža Benedikta XVI. musí byť práve globalizácia sprevádzaná a vedená solidárnosťou. Sama osebe nemôže zaručiť pokoj, ba môže vyvolať nepokoj. K takémuto ponímaniu súvislostí vedie dlhá a namáhavá cesta, cesta zmeny mentálnych schém a dosiaľ zaužívaných prístupov. Napríklad v postoji ku chudobným: nezdá sa niekedy, že sú pokladaní za nežiaducu záťaž, akoby len parazitovali na tom, čo iní produkujú? Ak sú však títo chudobní a bezbranní iba trpení ako bremeno, potom sa tento kolektívny či individuálny egoizmus stáva prameňom ďalších opatrení, ktoré ohrozujú existenciu ľudskej civilizácie v jej najhlbších koreňoch.

Globalizácia nemôže byť izolovaná od morálnych a etických kategórií. Ak sa ekonomický rozmach uskutočňuje bez primeraného kultúrneho a duchovného zázemia, poskytnuté zdroje môžu zostať nevyužitú, alebo využitú zle.

Práve fenomén chudoby presahuje čisto materiálne aspekty, veď aj v rozvinutých spoločnostiach existujú ľudia chudobní – chudobní nie materiálne, ale vzťahovo, morálne, či duchovne.

Som presvedčený, že dnešné rokovanie Vašej konferencie sa bude venovať významným témam naprieč širokým vedeckým spektrom. Verím, že sa v plnej miere uplatnia vedecké prístupy, demokratické princípy, ale aj ľudský rozmer. Aj preto sa na ďalšie podujatia podobného charakteru teším i v budúcnosti.

Dovoľte mi, aby som na záver môjho príhovoru ešte raz poďakoval organizátorom konferencie, všetkým srdečne pozdravil a zaželel Vášmu dnešnému rokovaniu úspešný priebeh.

Som presvedčený, že táto konferencia bude v tomto smere ohromnou zásobárňou nových poznatkov a inšpirácie.

Doc. PaedDr. Tomáš Jablonský, PhD., m. prof. KU
dekan

Rôzne formy chudoby – rôzne formy riešenia

Stanislav Košč

Abstrakt

Zo skúsenosti Katolíckej cirkvi, ako i z jej teoretickej reflexie vyplýva poznanie, že chudoba, podobne ako bohatstvo, má rôzne formy. Okrem materiálnej chudoby existuje aj chudoba duševná, intelektuálna, ktorá sa prejavuje napr. nedostatočným prístupom k vzdelaniu, ďalej chudoba morálna, ktorá je ochudobnením človeka z hľadiska jeho etickej zrelosti, chudoba v zmysle nerešpektovania ľudskej dôstojnosti, či chudoba duchovná, ktorá sa prejavuje nedostatkom, príp. dokonca i autodeštrukciou v hodnotovom systéme. Navyše, kresťanská duchovná tradícia, vychádzajúca z biblických koreňov, pozná aj pozitívnu interpretáciu chudoby ako vnútornej slobody voči vlastníctvu akéhokoľvek druhu. Z tohto dôvodu je užitočné analyzovať kresťanský pohľad na chudobu komplexne, pretože prax potvrdzuje, že práve takýto komplexný pohľad je najdôslednejšou, a preto najúčinnejšou cestou k riešeniu problému chudoby, ktorý je zväčša taktiež komplexný.

Intenzívna starostlivosť o chudobných patrí medzi najcharakteristickejšie črty kresťanského života – individuálneho, či spoločenského. Požiadavka starať sa o núdzných, konkrétne napr. o siroty a vdovy, dominuje už v starozákonnom ponímaní prikázania *lásky k blížnemu*.¹ Kresťanstvo prináša do tejto interpretácie niektoré dôležité akcenty, na ktoré by som chcel poukázať – v prvej časti stručnou analýzou novozákonných textov na túto tému, následne interpretáciou pojmu „chudoba“ v aktuálnej sociálnej náuke Cirkvi (s osobitným zreteľom na „odkaz“ pápeža Jána Pavla II.) a napokon načrtnutím určitého smeru, ktorým by azda bolo vhodné uvažovať pri hľadaní riešenia fenoménu chudoby, na základe inšpirácie, ktorú na túto tému predkladá reflexia Katolíckej cirkvi.

Novozákonný pohľad na „chudobu“

Slovo chudoba sa objavuje v novozákonných textoch viackrát. Osobitný význam má, samozrejme, v ústach Ježiša Krista, ako to nachádzame vo všetkých štyroch evanjeliách.

Na úvod svojho verejného účinkovania Ježiš vzťahuje na seba Izaiášovo proroctvo (Iz 61,1-2), podľa ktorého prichádza „hlásať evanjelium chudobným“ (Lk 4,18) a týmito istými slovami odpovedá aj na otázku Jána Krstiteľa, či on je tým očakávaným Mesiášom (porov. 7,22). Z tohto textu nie je celkom jasné, koho tu pod pojmom „chudobní“ má svätopisec (Izaiáš, resp. sám Ježiš) na mysli a keby nebolo iných zmienok, azda by sa tu dala i aplikovať určitá marxistická interpretácia akéhosi triedneho uprednostňovania utláčaných vrstiev z Ježišovej strany. (Samozrejme, túto interpretáciu vylučujú ďalšie zmienky v Evanjeliách na túto tému.)

Významné miesto v synoptických textoch zaujíma tzv. Reč na vrchu, kde opäť nachádzame tento pojem, avšak v celkom nečakanom kontexte a so zjavne odlišným významom, než je bežný. Ježiš tu vyhlasuje za blahoslavených „chudobných v duchu“ (Mt 5,3; Lk 6,20). Interpretácia, akú tomuto výrazu dáva kontext ostatných blahoslavenstiev, ale i celá cirkevná teologická tradícia, naznačuje, že tu pojem „chudoba“ je použitý ako synonymum pre vnútornú slobodu, nenaviazanosť na materiálne či iné dobré, ktorá umožňuje veriacemu človekovi s nerozdelným srdcom túžiť po Božom kráľovstve a s pomocou Božej milosti ho i dosiahnuť (porov. k tomu aj „beda“ u Lk 6,24). Je zrejmé, že táto kategória „chudobných“ nepredstavuje *sociálny problém*, preto ju azda môžeme ponechať bokom.

Druhým významom, v ktorom v Ježišových slovách nachádzame použitý pojem „chudoba“, je chudoba materiálna ako protipól materiálneho bohatstva. Osobitne vypuklo je

¹ Pozri k tomu bližšie napr. príspevok **A. SOLČIANSKEHO** v tomto Zborníku.

to prezentované pri Ježišovom stretnutí s bohatým mladíkom, ktorý túži po dokonalosti. Ježiš ho vyzval predať všetko, čo má a „rozdať chudobným“, aby mal „poklad v nebi“ (*Mt 19,21; Mk 10,21; Lk 18,23*), načo mladík zosmutnel, lebo bol veľmi bohatý. Naopak, na inom mieste Ježiš vyzdvihuje „chudobnú vdovu“ (*Lk 21,2-4; Mk 12,42-44*), ktorá bola ochotná obetovať pre chrám síce v absolútnom ponímaní malú čiastku, ale – práve vzhľadom na jej chudobu – veľkej relatívnej hodnoty.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje dialóg Ježiša s apoštolmi po tom, ako pri jednej príležitosti istá žena pomazala Ježišove nohy vzácnym olejom. Učeníci na to reagovali pragmaticky – v tom zmysle, že „sa to mohlo dobre predať a rozdať chudobným“ (*Mt 26,9*), čo predovšetkým svedčí o zrejmej sociálnej citlivosti Ježišových učeníkov na potreby chudobných. Dá sa ľahko predpokladať, že čosi podobné, v miere svojich možností, bežne robili, ba že ich k tomu sám Ježiš viedol. Preto sa tu cítia akoby pohoršení, keď sa im Ježišovo počínanie javí ako nekonzistentné, ba v priamom protiklade s týmto postojom. Ján síce upresňuje, že to nebola reakcia všetkých apoštolov, ale Judáša, ktorému vôbec nešlo o chudobných, ale to nie je v tejto chvíli podstatné. Ježišova odpoveď sa tu – na prvý pohľad – javí ako reakcia egoistu a cynika najväčšieho kalibru, keď hovorí: „Chudobných máte vždy medzi sebou, ale mňa nemáte vždy“ (*Mt 26,11; Mk 14,7; Jn 12,8*). Aj tu však na pochopenie poslúži spresnenie, podľa ktorého Ježiš vysvetľuje tento skutok vo vzťahu k svojej blížiacej sa smrti a konkrétne k svojmu pohrebu. To dáva tomuto prejavu akcent bohoslužobnej obety a Ježiš tu reaguje ako Boh, ktorý síce žiadne dary od ľudí nepotrebuje, ale prijíma ich na naše vlastné dobro. Bohoslužba sa nedá oddeliť od služby lásky k blížnemu, ale má pred ňou ontologickú prednosť, a to práve preto, že nás disponuje a motivuje k následnej aktívnej a veľkodušnej službe chudobným. I Zachej po svojom stretnutí s Kristom a následnom obrátení sľubuje rozdať polovicu svojho majetku chudobným (porov. *Lk 19,7*).

Práve v tomto zmysle nachádzame použitie výrazu „chudobný“ v ďalších evanjeliových textoch, kde pojem predstavuje aj určitý „sociálny status“, ako to možno na viacerých miestach využiť vďaka semitskému spôsobu vyjadrovania sa pomocou opakovania viacerých viac- či menej synonymických výrazov v rade za sebou. Takto Ježiš odporúča veľkodušnosť pri chystaní hostiny, kedy vyzýva pozvať „chudobných, mrzákov, chromých a slepých“ (*Lk 14,13*). Podobne hneď nato, v podobenstve o veľkej večeri hospodár rozkazuje sluhovi: „Prived' sem chudobných a mrzákov, slepých a chromých“ (*Lk 14,21*). Na jednom mieste nachádzame v Ježišových slovách aj výraz „žobrák“ ako synonymum pojmu „chudobný“, a to v podobenstve o boháčovi a Lazárovi (*Lk 16,19-31*).

Svätý Pavol vo svojich apoštolských listoch vyzdvihuje a povzbudzuje k zbierkam „pre chudobných svätých v Jeruzaleme“ (*Rim 15,26*) ako prejavu solidarity medzi cirkevnými spoločenstvami. Táto solidarita má charakter recipročný, pričom jedni pomáhajú druhým v rovine materiálnej a tí druhí im to oplácajú v rovine duchovnej. Toto je aj Pavlova vízia Božích služobníkov, ktorí sa vo všetkom odporúčajú do Božej prozreteľnosti, ako chudobní, ktorí predsa mnohých obohacujú (porov. *2Kor 6,10*). Takto sa chudoba stáva výzvou k veľkodušnej štedrosti v bratskej láske. Zároveň požiadavku „pamätať na chudobných“ (*Gal 2,10*) predstavuje ako spoločnú črtu apoštolskej služby v spoločenstve – ako to následne dokazujú aj cirkevné dejiny, kde od začiatku až podnes pretrváva ako osobitná úloha biskupa práve starostlivosť o charitatívnu službu, zverená mu priamo pri vysviacke.

Svätý Jakub vo svojom Liste vyzýva k neposudzovaniu bratov a sestier v cirkevnom spoločenstve podľa ich majetkových pomerov, lebo v rovine viery toto kritérium nezaväzňuje (porov. *Jak 2,2*). Aj on to zdôvodňuje podobnou argumentáciou, že existuje aj iná forma bohatstva a tá je dôležitejšia: „Nevyvolil si Boh tých, čo sú vo svete chudobní, aby boli bohatí vo viere a dedičia kráľovstva, ktoré prisľúbil tým, čo ho milujú?“ (*Jak 2,5*).

Napokon sa táto myšlienka objavuje aj v Knihe Zjavenia apoštola Jána, kde Boh diktuje Jánovi list „anjelovi“ (asi biskupovi) smyrnianskej cirkvi, v ktorom vyhlasuje: „Poznám tvoju chudobu – ale si bohatý“ (Zjv 2,9).

Súhrnne možno povedať, že biblická reflexia nášho pojmu vedie ku konštatovaniu, že existujú rozličné formy chudoby a rozličné formy bohatstva, ktoré pozoruhodným spôsobom medzi sebou „komunikujú“. Ako príklad tejto interpretácie svätý Pavol stavia samého Ježiša, ktorý „hoci bol bohatý, stal sa pre Vás chudobným, aby ste sa vy jeho chudobou obohatili“ (2Kor 8,9).

Problém chudoby v aktuálnej sociálnej náuke Cirkvi

Ako sme už naznačili, mnohoraká starostlivosť o núdzných, čiže „chudobných“, charakterizuje prax kresťanských spoločenstiev i mnohých jednotlivých kresťanov od samého vzniku Cirkvi až podnes. Je teda len samozrejmé, že sa táto téma objavuje aj v rôznorodnej teologickej či filozofickej reflexii cirkevných otcov, pápežov, biskupov, či teológov. Aj v sociálnej náuke Cirkvi, ktorej vznik datujeme od encykliky Leva XIII. *Rerum novarum* (1891) predstavuje významnú a kontinuálne prítomnú tému. Cirkev, čerpajúca z uvedenej biblickej tradície, ponúka vo svojej reflexii predovšetkým široký pohľad na fenomén „chudoby“.

Ak by sme sa chceli sústrediť len na reflexiu Jána Pavla II. (ktorého odkaz sa usilujeme aj touto konferenciou si pripomenúť), už aj to by si zasluhovalo podstatne väčší priestor než je rozsah tohto príspevku. Dovolím si teda – bez akéhokoľvek nároku na úplnosť – poukázať na niektoré myšlienky, ktoré v tejto súvislosti možno vnímať ako symptomatické.

Už vo svojej programovej encyklike *Redemptor hominis* upozorňuje Ján Pavol II. predovšetkým na etický rozmer rozdielov medzi spotrebnou civilizáciou a veľkými oblasťami rozličných foriem chudoby a biedy. Navyše, tento rozdiel nie je len v materiálnej rovine, ale „zároveň s tým prichádza u jedných k určitému zneužívaniu slobody, úzko spätému práve s konzumným, mravne nekontrolovaným postojom, zatiaľ čo sa obmedzuje sloboda druhých, a to tých, čo vážne trpia nedostatkom a sú tým hnaní do ešte väčšej biedy a núdze“.² Pápež sa však neobmedzuje len na konštatovanie tohto kontrastu. Stredobodom jeho záujmu je *človek*, ktorého dôstojnosť nachádza rovnako ohrozenú z jednej i druhej strany: „Stojíme tu pred strašnou drámou, pred ktorou nikto nemôže ostať ľahostajný. Lebo ten, čo sa na jednej strane snaží vyťažiť čo najväčší zisk, ako aj ten, čo na druhej strane musí znášať z toho vyplývajúce krivdy a príkoria, je vždy človek.“ (*tamtiež*) Materiálna chudoba je tu teda predstavená ako dôsledok „morálneho neporiadku“, ktorý sa prejavuje nespravodlivými ekonomickými vzťahmi, a to nielen medzi „bohatými“ a „chudobnými“, ale i jedných a druhých voči svojej vlastnej dôstojnosti, čo vedie k neustálemu zväčšovaniu „morálneho neporiadku“.

Treba však zdôrazniť, že rozdiely medzi bohatými a chudobnými (aj z tohto materiálneho hľadiska) nemožno vnímať len ako rozdiely medzi prvým a druhým „svetom“ bohatého Severu a „tretím svetom“ chudobných oblastí Juhu planéty, zvlášť Afriky, Strednej Ázie, Oceánie a Latinskej Ameriky. Realita spôsobuje ešte komplikovanejšiu situáciu, keďže „hranice medzi bohatstvom a chudobou prechádzajú vnútram samotných spoločností, a to tak rozvinutých, ako aj ešte len v rozvoji. Ako v bohatých krajinách jestvujú zlé sociálne pomery, dosahujúce až stupeň biedy, tak aj v menej vyvinutých krajinách nezriedka možno pozorovať výstrednosti egoizmu a okázalého bohatstva, ktoré uvádzajú do nespokojnosti a vyvolávajú pohoršenie“.³

Navyše, okrem materiálneho rozmeru chudoby a bohatstva, ktorý charakterizuje ekonomické rozdiely medzi jednotlivými krajinami, oblasťami, či samotnými ľuďmi, existujú

² JÁN PAVOL II.: *encyklika Redemptor hominis* (4.3.1979), Trnava : SSV, 1997, čl. 16.

³ JÁN PAVOL II.: *encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1997), In: *Dokumenty sociálne náuky Cirkvi*, Trnava : SSV, 2007, s. 455-512, (ďalej: SRS), čl. 14.

aj ďalšie kritériá rozdelenia. K týmto ekonomickým rozdielom treba teda ešte „pripojiť rozdiely v kultúre a vo vzájomných postojoch medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, ktoré sa vždy nekryjú so stupňom *hospodárskeho rozvoja*, ale, naopak prispievajú k vytváraniu vzdialeností“ (*tamtiež*).

Ba existujú ešte i mnohé iné formy chudoby, ktoré Ján Pavol II. tiež zahrňuje pod tento pojem, lebo rovnako „ochudobňujú“ človeka v jeho dôstojnosti. Priam emblematickým sa v tejto súvislosti stal často citovaný text z encykliky *Sollicitudo rei socialis*, kde pápež hlasom svetového „ombudsmana“ (ochrancu ľudských práv) volá: „Vari si nezasluhujú tento názov rôzne nedostatky a druhy biedy? Popieranie alebo obmedzovanie ľudských práv, napríklad práva na náboženskú slobodu, práva zúčastniť sa na budovaní spoločnosti, sloboda združovať sa, zakladať odborové organizácie, osobne podnikat' v hospodárstve – vari toto neochudobňuje ľudskú osobu práve tak, ak nie ešte viac, ako keď je pozbavená hmotných majetkov? A rozvoj, ktorý neberie ohľad na plné uplatňovanie týchto práv, je naozaj rozvojom ľudským?“ (*SRS 15*).⁴

Treba podčiarknuť, že toto rozšírenie pojmu „chudoby“ nie je len nejakou terminologickou nuansou, ale vychádza z antropológie Jána Pavla II., a zvlášť zo zacielenia celej jeho sociálnej reflexie na *ľudskú dôstojnosť* ako jediné, a zároveň komplexné kritérium opravdivého rozvoja človeka – tak na rovine individuálnej, ako i širšej sociálnej. Práve z tohto zorného uhla pápež totiž nielenže kladie pod ten istý výraz celé spektrum javov, o ktorých bola reč vyššie, ale vidí i nevyhnutnú vzájomnú súvislosť medzi nimi navzájom, keďže oni všetky sa – v dobrom i zlom – stretávajú v tom istom človekovi, či spoločenstve ľudí.⁵

V citovanom dokumente Ján Pavol II. podrobuje kritike rôzne konkrétne dôsledky tohto zvráteného ponímania rozvoja, ktoré degradujú osobu „chudobného“ na úroveň, ktorá nezodpovedá ľudskej dôstojnosti, a práve preto umožňujú, ba i ospravedlňujú rôznorodé formy znásilňovania jeho dôstojnosti. Z tohto dôvodu ako oveľa dramatickejšia a pre človeka fatálnejšia sa javí chudoba „morálna“ než chudoba materiálna. Jej charakteristickým prejavom je „konzumizmus“, ktorý pápež definuje ako „otroctvo“ majetku, resp. presnejšie povedané, otroctvo túžby po majetku – v tom zmysle, že „je to na prvom mieste hrubý materializmus a súčasne akási *radikálna nespokojnosť*, pretože (...) čím viac človek má, tým viac chce mať, zatiaľ čo tie najhlbšie túžby ostávajú neuspokojené a možno aj udusené“ (*SRS 28*).⁶

Keďže ľudská osoba je trojrozmerná bytosť – telesno-duševno-duchovná⁷ – aj kategória chudoby prelína všetky tieto dimenzie, vrátane duchovnej, ako to vyplýva aj z uvedenej charakteristiky konzumizmu. Ba práve na tejto *duchovnej* úrovni, keďže ona zahŕňa hodnotový systém človeka, jeho etické a náboženské krédo, vrátane kategórie svedomia – pôsobí každá forma „ochudobnenia“ osobitne zničujúco.

Vzájomnú komunikáciu medzi jednotlivými formami chudoby a bohatstva vysvetľuje pápež na tradičnej tomistickej dichotómii medzi „mať“ a „byť“ (ktorú si osvojil aj Druhý vatikánsky koncil vo svojej reflexii súčasného sveta) a tento svet charakterizuje slovami: „Je málo tých, ktorí mnoho vlastnia, a predsa nemôžu dospieť k opravdivému "bytiu", pretože majú pomýlenú stupnicu hodnôt a bráni im v tom kult "majetku"; a, naopak, je zasa veľa tých,

⁴ Porov. k tomu aj *SRS 42*: „V (...) úsilí o pomoc chudobným neslobodno prehliadnuť ani tú *zvláštnu formu chudoby*, akou je ukrátenie základných práv osoby, zvlášť práva na náboženskú slobodu a podobne aj práva na slobodné hospodárske podnikanie.“

⁵ Pozri k tomu aj: **VOJTEK, Š.:** *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Nitra: Kňazská seminár sv. Gorazda, 2004, najmä s. 76nn.

⁶ Porov. k tomu aj slová v závere dokumentu: „Rozvoj, ktorý neberie ohľad na *kultúrne, transcendentné a náboženské rozmery* človeka a spoločnosti, ktorý zaznáva tieto rozmery a ich neuprednostňuje, ešte menej prispieva k skutočnému oslobodeniu.“ (*SRS 46*)

⁷ Porov. k tomu bližšie: **KOŠČ, L.:** *Osobnosť ako somato-psycho-spirituálna jednota: teória a pokusy o jej modelovanie*, In: *Kresťanstvo a psychológia*, zost. L. Košč a M. Stríženec, Trnava : SSV, 2003, s. 33-67.

ktorí vlastnia málo alebo celkom nič - a tí sú tiež neschopní rozvinúť svoje základné ľudské povolanie, pretože sú pozbavení nevyhnutných prostriedkov“ (*tamtiež*).

V encyklike *Centesimus annus*, vydanéj k stému výročiu prvej „sociálnej“ encykliky, o ktorej už bola reč, Ján Pavol II. pripomína, že posolstvo tohto dokumentu a reflexia jeho následného rozpracovania v priebehu celého storočia umožňuje „ocenit' *ustavičnú starostlivosť a oddanosť Cirkvi* tým kategóriám ľudí, ktorých Pán Ježiš osobitne miluje. Obsah encykliky je vynikajúcim svedectvom kontinuity v Cirkvi takzvanej 'prednostnej voľby v prospech chudobných'.“⁸ (CA 11). „Prednostná voľba pre chudobných teda zahrňuje, ako naznačuje samotný názov, určité rozhodovanie, voľbu medzi viacerými alternatívami. Ak sa Cirkev rozhoduje *za chudobných*, znamená to, že sa stavia na ich stranu, berie na seba ich problémy, potreby, oprávnené požiadavky a *robí ich svojimi vlastnými*. Neznamená to, že by sa stavala *proti bohatým*. Cirkev nezabúda na nikoho, ale v jednotlivých situáciách, v konkrétnych otázkach a ponukách riešení, keď sa musí rozhodnúť, prijíma za svoj „zorný uhol“ chudobných na danú problematiku.“⁹

Odkiaľ začať riešenie fenoménu chudoby?

Môžeme ešte raz zopakovať ako zrejme, že rozličné formy chudoby si žiadajú aj rozličné formy riešenia. Predsa však možno pri hľadaní týchto riešení identifikovať dve výrazné črty, ktoré charakterizujú postoj Katolíckej Cirkvi a jej *ponuku*: Prvou je vzájomná prepojenosť medzi jednotlivými formami chudoby (ako sme to už naznačili zdôraznením ich spoločného pôsobenia na dôstojnosť človeka), ktorá si žiada pri hľadaní riešení nielen odlišovať jednotlivé formy v závislosti od toho, čoho sa týkajú, ale i koordinovať ich riešenia medzi sebou. Predovšetkým však platí, že *sk chceme riešiť problém chudoby, musíme sa sústrediť na budovanie bohatstva*. Do tohto samozrejme konštatovania prináša sociálna náuka Cirkvi dôležité upresnenie. Nie je totiž irelevantné, od ktorej roviny chudoby - bohatstva sa toto podujatie odvinie. Skúsenosť ukazuje, že pokiaľ sa pozornosť sústreďuje predovšetkým na rovinu materiálnu, rozvoj intelektuálny (duševný) i duchovný sa prispôbi materiálnej rovine (a jej požiadavkám), a v konečnom dôsledku nezriedka i materialistickej vízií človeka. Ak sa však rozvoj prioritne zamiera na rovinu duchovnú, vtedy – obrazne povedané – rastlina rastie od koreňa cez stonku ku kvetom. A toto je druhou charakteristickou črtou sociálnej reflexie Cirkvi, že totiž podstatný akcent treba klásať na duchovné bohatstvo, vnímané ako protipól duchovnej chudoby.

Preto, ak sme na začiatku konštatovali, že evanjeliová myšlienka blahoslavenstva „chudobných v duchu“ do tejto úvahy nepatrí, lebo táto kategória „chudobných“ nie je sociálny problém, zdá sa, že po tejto myšlienkovvej „okľuke“ sa asi predsa treba vrátiť práve k nej a nadviazať na ňu.

Dôraz, aký Ježiš kladie na „bohatstvo“ v rovine duchovnej, nemožno v evanجليách prehliadnuť. Človeka, ktorý celý zmysel svojho života identifikoval v hromadení materiálnych statkov, nazýva „bláznom“ a o márnosti takéhoto počínania vo vzťahu k večnosti (čiže k skutočnému zmyslu života) hovorí: „Tak je to s tým, kto si hromadí poklady, ale pred Bohom nie je bohatý“ (*Lk 12,21*). To, samozrejme, neznamená, že človek má pohrdať materiálnymi statkami, ale oni nesmú byť cieľom jeho života – naopak potreba správneho užívania majetku je predpokladom, ba v istom zmysle skúškou na to, aby človekovi bolo zverené „pravé bohatstvo“ (*Lk 16,11*). Toto pravé „bohatstvo“ sa teda odvíja od hierarchie hodnôt, ktorá na prvé miesto kladie Boha, a teda etiku, zodpovednosť a zameranie na večnosť.

⁸ JÁN PAVOL II.: *encyklika Centesimus annus* (1.5.1991), In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, Trnava : SSV, 2007, s. 515-581, čl. 11.

⁹ KOŠČ, S.: *Moralnosť politická – politika morálna. Antropologiczno-teologiczne wymiary moralności politycznej w świetle nauczania Jana Pawła II.*, Lublin : Norbertinum, 2006, s. 199.

Starostlivosť o duchovné hodnoty a o „bohatstvo“ na tejto rovine ľudskej osoby teda nemôže byť vnímaná rovnako jednostranne ako konzumizmus v opačnom extréme. Ak by táto priorita mala znamenať ignorovanie ostatných oblastí rozvoja ľudskej osoby, bola by rovnako falošná, lebo by nerešpektovala neoddeliteľnosť duchovného, duševného a telesného rozmeru človeka. Ba v konečnom dôsledku by bola i neuskutočniteľná.¹⁰

Ak si teda v sociálnej práci, a vôbec v sociálnych vedách, kladieme otázky, ako riešiť jednotlivé sociálne problémy predovšetkým na rovine *prevencie*, sociálna náuka Cirkvi poukazuje na to, že aj problém chudoby treba riešiť od jeho „koreňa“, ktorý je na rovine duchovnej, a tým je *hriech*. Práve tu a jedine tu je možné postulovať i akúsi prevenciu *vzniku chudoby*... Samo toto konštatovanie jasne poukazuje na to, že problém chudoby (keďže je to v podstate problém hriechu) nemožno nevyriešiť *raz navždy*. (Azda aj preto Ježiš konštatoval, že chudobných budeme mať vždy medzi sebou...) Je to podujatie, ktoré sa začína odznova každý deň a nikdy nekončí, tak ako boj s egoizmom – ktorý je podstatou hriechu. Práve *egoizmus* totiž spôsobuje jednotlivé formy chudoby a ich šírenie, nielen v sociálnych vzťahoch medzi ľuďmi a národmi, ale najmä v samotnom človekovi – ako rakovinový nádor, ktorý preniká z jednej roviny ľudskej osoby do oboch ostatných, a následne i do sociálnych interakcií, keďže sociálna dimenzia je tiež charakteristickou črtou každej ľudskej osoby.

Nie je to však podujatie „sizyfovského“ charakteru, lebo Boh nad hriechom *už zvíťazil*, a v tejto „nádeji sme spasení“ (*Rim* 8,24), to znamená, že tá spása pôsobí už teraz ako nevyčerpatel'ná duchovná energia, s pomocou ktorej každý krok na tejto ceste má svoj definitívny zmysel i vyústenie.¹¹

„Teda nemožno ospravedlniť ani zúfalstvo, ani pesimizmus, ani nečinnosť. (...) Je v nebezpečenstve dôstojnosť ľudskej osoby, ktorej *obranu a povznesenie* Stvoriteľ zveril nám a za ktorú sú vážne zodpovední muži a ženy v každom postavení a v každej historickej situácii.“ (*SRS* 47)

Verím, že i táto konferencia prispeje významnou mierou nielen k poznaniu fenoménu chudoby v jeho sociálnych a ekonomických aspektoch, ale najmä k prevzatíu zodpovednosti za jej riešenie. Som presvedčený, že len takto možno správne interpretovať duchovno-sociálny odkaz Jána Pavla II.

Kontakt:

Doc. PhDr. ThDr. Stanislav Košč, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Pedagogická fakulta, Katedra misijnej a charitatívnej činnosti

Nábřežie Andreja Hlinku

Ružomberok

¹⁰ Isteže, existuje aj „sľub chudoby“, ktorý znamená úplné zrieknutie sa vlastníctva materiálnych dobier, ale i ten sa akosi realizuje v hmotnom svete..., navyše, je to špecifická situácia, ktorá by si zasluhovala hlbšiu úvahu, lebo, žiaľ, i tu sa nezriedka stretávame s extrémnymi postojmi, vzdialenými Evanjeliu.

¹¹ Porov. k tomu azda celú ostatnú encykliku súčasného pápeža **BENEDIKTA XVI.:** *Spe salvi* (30.11.2007), Trnava : SSV, 2008.

Poverty as a social problem

Dr Klemens Pleczkan

One of the most important features of society is its capacity for change. The scale and intensity of changes occurring within society depend on many factors, including their nature, suddenness, pace and scope. However, two aspects stand out as being the most important. First of all, there is the need to determine the causes and the course of change, in other words to define the mechanisms for change and its social effects, i.e. the results of that process, known as the consequences of social change¹².

A particular instance of social change, which Polish society is currently undergoing, is political transformation. This is a process of political, economic and social transformation leading to a transition from one political, economic and social system to another which is characterized by different qualitative factors. In this process, there are clearly two political planes- a stabilisation plane which aims to, among other things, limit inflation and strengthen monetary value, and a transformational plane forming the economic base on which to strengthen the systems and mechanisms of a market economy¹³.

The changes which society is currently undergoing within the transformation system lie primarily in transforming economic and political institutions in the sense of setting up a proper institutional order based on a market economy and a democratic political system. The processes of economic transformation are creating new areas of social inequality. The basis for the existence of social inequalities is mainly the high cost of the transformation system, which has been passed on to those social groups that are less effective, less independent and less resourceful. The liberalisation of economic life, without an explicitly defined socio-economic policy of the State, has led to an accumulation of many social threats, particularly related to the family environment and its functioning. In addition to the old social issues, such as an unsolved housing problem and lack of diversity of access to health and education services, there appear new ones resulting from undergoing socio-economic transformation¹⁴.

Among the new social issues resulting from the reforms of the transition are: the collapse of social solidarity, homelessness, discouragement, divergence of standards of living in a social and professional cross section of society, long-term unemployment, and poverty¹⁵.

Poverty is a social phenomenon consisting in the lack of sufficient resources to meet certain needs at the desired level. It leads to people being pushed into the background, taking away the possibility of using social goods, and polarisation¹⁶ for millions people.

The most important factors responsible for a significant increase in poverty in the nineties are ineffective macro-social solutions, including:

- high maintenance costs resulting from the departure of a number of subsidies and services;
- the low level of social benefits (pensions, unemployment benefits);

¹² I. Wagner, Problemy społeczne w dobie zmian ustrojowych a dysfunkcje rodziny, w: Współczesna rodzina polska. Jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie, red. H. Cudak, H. Marzec, Piotrków Trybunalski 2001, p. 361.

¹³ R. Milewski, Podstawy ekonomii, Warszawa 1998, p. 123.

¹⁴ I. Wagner, Problemy społeczne... p. 361/364.

¹⁵ G. Zabłocki, M. Sobczak, E. Piszczek, M. Kwiecińska, Ubóstwo na terenach wiejskich północnej Polski, Toruń 1999, p. 8.

¹⁶ G. Zabłocki, M. Sobczak, E. Piszczek, M. Kwiecińska, Ubóstwo na terenach wiejskich północnej Polski, Toruń 1999, p. 8.

- a restrictive tax system and high insurance premiums, which encourage a low-wage policy and employment of illegal workers;
- an inefficient and underfunded system of social assistance¹⁷.

The poverty risk in Polish society creates four differentiated types of attitude:

1. A state of helplessness in the face of the risk of poverty

This is typical of people with the lowest income level per person in the household, without additional work to increase that income, living on loans and family allowances. The deprivation state is accompanied by a sense of poverty risk among pensioners, non-workers, the unemployed, those without any unemployment benefits, and unqualified workers.

2. Attitude to survival in the face of the threat of poverty

Inactive attitude. This means, above all, a severe shortage of household savings. This type of behaviour is typical to the same extent of all groups in work, with the exception of specialists with higher education in the technical professions and occupations.

3 A lack of a sense of poverty risk while being aware of a reduction of one's material position

This state is typical of quite well-off Polish people actively defending themselves against a fall from a higher to a lower level. In this group there are people with the highest level of additional professional activity, sparingly managing their resources, administering to a small degree a fund for their future and expressing optimism in the pending changes for the better, but above all, in maintaining the status quo. This group is highly over-represented in terms of social structure by non-technical specialists, military men and working pensioners.

4 The attitude of "I am not afraid of poverty", "I am not worried about living conditions"

A lack of a sense of threat is accompanied by optimistic assessments of changes in their own financial situation over the next few years. Highly over-represented in this group are self-employed workers, retirees and working professionals¹⁸.

A good or bad financial situation affects to a large extent human attitudes and the ability to adapt to new economic conditions¹⁹.

D. Zalewska²⁰, however, argues that as a result of socialization and education, the poor make up by far the majority of two types of social personality:

1. Overactive type - shows a disproportionately strong response to any information of a critical nature, does everything to be in the circle of significant persons in the group, seeks to remove all traces of poorness as a social identity. He tries to apply the strategy of buying the acceptance of others by doing arduous work for them, buying small gifts. Any comments in the form of criticism are felt particularly strongly, lowering his self-esteem.

2. Retreating type- is passive in his relations, does not go along with the proposed interaction, submits to others, never selects partners, quickly adapts to his designated role in the group. If this role does not correspond to his needs, he does not modify it but withdraws, he talks quietly, is uncertain in his statements, is reserved in his contacts with others, does not talk about himself, tries not to interrupt others, patiently waiting his turn, is unwilling to establish contacts, does not comment on the group.

¹⁷ G. Cęcelek, Ubóstwo w rodzinie a szanse edukacyjne dzieci i młodzieży, in: „Małżeństwo i Rodzina” 2005 nr 3, p. 31.

¹⁸ L. Beskid, Postrzeganie biedy, „Życie Gospodarcze” 1992, nr 2.

¹⁹ A. Zawada, Ubóstwo społeczne...

²⁰ D. Zalewska, Ubóstwo: teorie i badania, Wrocław 1997.

Economic changes under way in the era of transformation are leading to significant changes in the hierarchy and to poverty among families and individuals²¹.

In view of the diversity of the factors which shape the sphere of poverty, there is a constant movement. Some social groups, however, are already there on a permanent basis. These are mainly pensioners, who generally do not have a chance to escape, and people with disabilities. A separate group is made up of people from the margins of society and their families. There is quite long immobility among large and incomplete families, for whom only the departure of their children and occupational activity is a way out of the situation. Social conditions among young people and unemployed families are dependent on the economy and its activities. In contrast, the conditions for all groups are dependent on social policy and its intensity²².

Social policy can solve either the problems of the average members of society and local communities, or those of people with specific characteristics requiring special support. The family "dimension" of social policy is particularly evident in the latter case, particularly dealing with policy areas. Particularly interesting is the kind of objectives and actions in the social policy field, which are aimed at the community that needs special support. Mostly it is about meeting the needs of people who have difficulty in satisfying their needs. This shortcoming (blocking need) is particularly visible in the context of their family life. The fulfilment of individual needs is often (and usually) tantamount to the fulfilment of the needs of the whole family, and in any event has positive effects on interactions within the framework and its functioning. This starting point may many a time be a way of helping the whole family²³.

H. Marzec²⁴ points to the views of J. Sztumski, who considers low levels of productivity and a low national income available for distribution to be the primary cause of poverty. However, high birth rates, the existing system of distribution of national income which allows for discrimination between various social categories (including women, persons with disabilities), ethnic, religious, political groups, etc. and a lack of social security also have a significant impact on the scope of social poverty. This can be verified by comparing the national income of each prosperous country with the existing level of their poverty.

This author argues that the social phenomenon of poverty is conditioned by objective and subjective factors typical of the population of a particular country. Objective factors include economic, demographic and socio-political factors. Both low national income and high population growth even with the national average income, as well as the existing rules for the distribution of that income and its redistribution, define the range of social poverty which is present in a given country.

In addition to determining objective factors, subjective factors also affect the scale of poverty. Among these the author includes:

a) the beliefs, attitudes and behaviour of the human society or community. The commonly held view that "if God gave children, so he provides money with them" can favour spontaneous, procreative behaviour that does not take into account the possibilities of individual people achieving the average standard of living for their families. People driven by such a conviction may therefore experience poverty even in wealthy societies that do not have prenatal policies. This widespread fatalistic attitude, for example, may induce a shift from action to improve one's fortunes, because "whatever will be, will be." Living off the State, a reluctance to work, a tendency to abuse alcohol and similar behaviour usually leads to a progressive impairment in the functioning of such people.

²¹ L. Kozaczuk, Sytuacja ludzi byłego PGR-u, „Polityka Społeczna” 1995, nr 2.

²² M. Wiśniewski, Ubóstwo jako bariera...

²³ Z. Tyszka, Lokalna polityka społeczna w stosunku do rodziny, spojrzenie socjologa, in: Polityka Społeczna. Rodzina. Bezrobocie, red. T. Borkowski, A. Marcinkowski, A. Oherow- Urbaniec, Kraków 1997.

²⁴ H. Marzec, Dziecko w rodzinie z ubóstwem materialnym, Łowicz 2001, p. 54/55.

b) the individual possibility of participation by people in competition in a market economy. In countries where socio-political life is based on a competitive market economy, only those who are entrepreneurial, go-getting and efficient in terms of their psychophysical state have the chance to ensure their well-being. In contrast, those deprived of these features, not fully efficient in terms of their psychophysical state, burdened with family problems, permanently or temporarily affected by illness, social disability, etc., have little chance of success, and poverty is becoming a somewhat natural corollary of their condition. In a society in which there are subjective causes of poverty, its dimensions are determined by social conditions. Therefore, these causes should not be underestimated.

J. Boczoń, W. Toczyński and A. Zielińska²⁵ believe that the difference of views on the causes of poverty stems from the approach to assessing the market. They say that the supporters of harsh market conditions, who are in favour of using the category of absolute poverty, generally look for its causes in the improper behaviour of the poor, while egalitarians who perceive the category of absolute poverty in relative terms blame economic and social progress. Thus, according to supporters of absolute poverty, the relevant cause of poverty is therefore not to be found in the imperfections of the market economy, but in people's attitudes and behaviour which prevent them from achieving success in circumstances of economic competition. The persons concerned should not always be blamed for this situation. The low productivity of the poor is attributable to a variety of causes: reluctance to work hard, poor education, lack of occupational skills needed in the labour market, family pathologies, alcoholism, drug addiction, physical or mental handicaps, etc. In other words, unemployment and excessively low wages have their origins in the absence of skills, a lack of drive, such as would enable people to take up an activity desired and therefore highly remunerated by the economy. This situation is often aggravated by a State that is trying to improve the aid mechanism through a system of benefits. Grants, benefits and price and wage regulation discourage the poor from achieving success in the market. There is therefore no denying that the market may provide some units with very low or zero income, but at the same time this situation is seen as a healthy and desirable one.

Supporters of the second trend, described by the above-mentioned authors, take the view that the market mechanism, allotting some members of society insufficient means, acts in a ruthless and unjust way. The market generates unemployment and excessive differentiation of wages according to occupation, place of work and industry. The fact of earning a very low income is the fault, not of the poor, but of a socio-economic system that does not take people's needs into account but considers only their usefulness to the economy. Factors mentioned by the previous trend as the root causes of poverty (alcoholism, family breakdown, etc.) are regarded rather as the consequences of a poor financial situation, or as secondary causes.

The above-presented differences of views on the causes of poverty resulted in the work of the Schiller BR²⁶, which comes up with three sources of scarcity. These are:

a) the theory of contaminated character

The fact that some become poor and others rich in character is a matter of character contamination. From this perspective, poverty is regarded as a natural result of individual defects (lack of ambition or ability, capacity, faculties). Anyone who wants to increase his income may do so because of the implications – he who is poor is so because he does not put in an adequate effort. According to this theory, the weakness of the poor is due to a lack of motivation to learn in school. He who has not worked hard at school then loses out in the labour market.

²⁵ J. Boczoń, W. Toczyński, A. Zielińska, *Ubóstwo jako ...* p. 56/57.

²⁶ W. Toczyński, A. Zielińska, *Przyczyny ubóstwa*, in: *Natura i kwestia ubóstwa*, red. W. Toczyński, Warszawa 1991.

b) the theory of limited opportunity

This alternative theory is based on the assumption that becoming poorer may be the result of forces beyond a person's control. The poor are poor because they do not have equal access to schools and jobs, they are discriminated against in terms of their wages on the basis of their gender or skin colour, and because the government does not grant them fair privileges or subsidies.

c) The theory of Big Brother

According to this view, the blame is generally laid at the door of the government for destroying the incentives to strengthen the economic independence of the family. Through high taxes and numerous social programmes, the government leads families astray and makes them permanently addicted to state hand-outs.

According to above-mentioned BR Schiller theory, while the reasons for poverty are many, the rapid increase in the scope of the phenomenon is due essentially to the causes included in the second group, that is, factors external to the individual, related to the level of economic development and socio-economic processes. It happens, however, that negative indicators of the level of development and poor economic processes affect first and foremost people less well equipped by nature, less active and more helpless. In the economy, rapid economic growth is primarily needed to provide people with jobs and income. This prerequisite may be insufficient and most often it is absent. There is a need to strengthen the weak, to give them an equal chance in the struggle for prosperity²⁷.

G. Gilder²⁸ in his views on the sources of poverty mentions first of all the fact that the poor work less and have less involvement than other layers of society. This situation is promoted by over-developed programmes which cause the poor to accept assistance as a permanent way of life and the emergence of a charity sub-culture. According to G. Gilder "the poor choose leisure not because of moral weakness, but because they are paid for it"²⁹.

The next cause of poverty, mentioned by the author in relation to the pathology of work, is the breakdown of traditional, monogamous marriage and the weakness of the man's role as a family head. He believes that the married man is pushed by family demands to redirect his otherwise destructive and manly aggression towards being the breadwinner for his wife and children. Therefore, "the conditions for universal extramarital birth rates and the disintegration of the family may be a sufficient cause of permanent poverty, separating men from horizons instilled in children"³⁰. When a man is not responsible for a family, living from day to day, not thinking about the future, which makes his income fall, he shows a much greater tendency towards drink, drugs and criminality.

The key to being rich in the capitalist world is faith - faith in man, faith in the future, growing belief in the benefits of giving, faith in the mutual benefits of trade, belief in Divine Providence - all of them essential to capitalism. Their absence results in downheartedness, lack of entrepreneurship, failure, frustration, and - ultimately - poverty.

According to the author, the decline of work, family and faith and the rise of poverty is contributed to, to a large extent, by the over-developed welfare system. Social benefits exceed the income from work, employment is secured through the creation of unnecessary "government" jobs, privileges are reserved for certain groups (for example, single mothers, and allegedly discriminate against racial minorities), minimum wages result in disregard for

²⁷ S. Golinowska, Minimalne dochody a walka z ubóstwem, in: Polska bieda...

²⁸ G. Gilder, Bogactwo i ubóstwo, Warszawa 1988.

²⁹ Tamże, p. 92.

³⁰ Tamże, p. 73.

work and its abandonment, passivity, reluctance to take risk. Slogans promoting women's liberation and equality, encouraging them to be independent and go out to work, and generous family benefits for single mothers, weaken the role of the man as breadwinner and thus adversely affect his productivity.

As for the causes of poverty in Poland, it stems largely from a series of individual life events, the most essential of which are:

- the presence of alcoholism in the family
- large families
- overcrowding or renting of housing in the market
- old age, inadequate pensions
- disability
- being stuck in a subculture³¹.

According to L. Deniszczyk³² one of the main reasons for insufficient income and poverty risk is unemployment. When combined with a low level of qualifications and an unfavourable local situation, then unemployment and poverty acquire permanent characteristics. This situation can be transmitted to the younger generation, causing poverty consolidation and its subculture.

Irrespective of the negative effects on the individual, this state of affairs poses a very serious threat to society as a whole. Poverty is in particular not only a recorded source of frustration and pathology. Because of the malnutrition that accompanies it, it weakens physical condition, increases vulnerability to infectious diseases, etc. Being constantly poor, remaining in a vicious circle of poverty, limits one's ability to change by searching for and acquiring new and better qualifications, or by other forms of self-improvement. Remaining in this circle also increases reliance on and preference for - as a source of subsistence - social means (benefits, social assistance) rather than sources of profit³³.

Lack of work is not the only cause of poverty. Another reason may be an imbalance between those working and those not working in the household, mainly related to large families. In these cases, an important role is played by a pro-family policy using various instruments. Among the instruments of that policy, more so than is the case today, there should be various family allowances (the amount of family allowances should be dependent on the number of children and the real income of the household), space for children in tax returns (giving preference to single-parent families), the provision to children of medical care (e.g. in the form of medical examinations, the provision of specialized treatment, or sanatoriums), the targeting of assistance towards educational needs (education vouchers, fellowships), as well as free or partly-paid-for meals for children and youths from poor families. Consideration should also be given to the desirability of exempting from personal income tax an amount equal to the minimum subsistence level³⁴.

Poverty is also creeping into people's emotional sphere, causing nervous problems, a high incidence of depression, and feelings of resignation, dissatisfaction and frustration leading to numerous deviant behaviours. These are just some of the effects of poverty, specific to individual persons. However, it is worth noting that poverty is a major social problem

³¹J. Boczoń, W. Toczyński, A. Zielińska, Ubóstwo jako ...

³²L. Deniszczyk, Miary ubóstwa...

³³Tamże.

³⁴Tamże.

disrupting social life. In cases where a minority of the population is unable to meet its needs and the majority has to deal with that, huge disparities between their communities are the result. Poverty also affects young people on the threshold of their lives who, in view of the difficult economic situation prevailing in their country, can see no prospects for themselves. This makes many of them seek work abroad, leaving the family home and thus breaking bonds, sometimes for ever. Poverty also has a negative dimension in relation to children growing up in poor families. Low parental income affects children's learning. When parents lack the means to pay for their children's education, the children are often forced to interrupt their studies. This results in their obtaining fewer qualifications, and thus their chances in the labour market will decrease.

Poverty is one of the most serious social problems, full of adverse consequences. It threatens not only individuals but also entire social strata.

Kontakt:

Dr Klemens Pleczkan

The functioning of poor families in the era of globalization

Dr Klemens Płeczkan

Socio-political transformation occurring in our country for past 10 years have brought transition from a centrally managed economy to one based on private property, free market mechanisms. The consequence of these economic changes has been a growing social and economic diversification of Polish families. Despite political and economic achievements, the effectiveness of the fight against inflation and the building of a market economy and new social structures, the Polish family still faces on an even deeper and wider scale diverse and difficult problems related to the fulfilment of its basic functions. The unstable socio-economic situation in our country is favouring the development of new phenomena adversely affecting the functioning of the family³⁵.

The family as a basic unit and particularly as an educational institution is experiencing a crisis. It is heavily exposed to many dangers inherent in both the family and outside the family³⁶.

Economic policy aiming, at least in outline at the market-orientation of the Polish economy has resulted in the occurrence of a great number of phenomena that had a direct impact on the level and quality of life of Polish society, such as the collapse of state enterprises and the loss of the related jobs, limiting social activities, reduction in the real value of income from the work, an increase in the cost of living, and many others. The system is creating a new situation, destroying the existing social order and changing the rules governing it. For a large number of Polish families this state of affairs is creating conditions favouring poverty³⁷.

A family's standard of living is shaped by many factors. As a minimum you can include the following: wages, material resources, income from social benefits, the number of people in the family, demographic profile and family make-up, the professional activity of the family, state of health, education, the regularity or irregularity of families³⁸.

The salary of breadwinner-as, moreover, L. Dyczewski³⁹, maintains—which became the basis for the upkeep of the family, is playing an increasingly minor role in determining family income, sufficient to meet its needs. The bread-earner may even earn a lot, but his or her income will be too small to meet the needs of the family, even the most basic needs of the family.

The threat to the economic functioning of the family means that parents wishing to meet the family's financial needs to take on additional work and thus devote less time to their children⁴⁰.

Many consequences for families result from seasonal migration of its foreign members. They constitute a serious threat to family life, undermine the family structure and family ties, and are often the cause of a decline in mutual trust between spouses and consequently of separation or divorce. The price families have to pay to improve their living conditions thanks

³⁵ H. Cudak, Konsekwencje zubożenia funkcji ekonomicznej we współczesnej rodzinie polskiej, in: Rocznik Pedagogiki Rodziny Tom IV Piotrków Trybunalski 2003, p. 33.

³⁶ H. Marzec, Funkcje opiekuńczo-wychowawcze rodzin bezrobotnych, Piotrków Trybunalski 1999, p. 34.

³⁷ Tamże, p. 35.

³⁸ L. Dyczewski, Rodzina – społeczeństwo - państwo, w: Rodzina. Społeczeństwo. Gospodarka rynkowa, red. J. Kroszel, Opole 1995.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ H. Marzec, Funkcje opiekuńczo-wychowawcze..., p. 38.

to migration is very high, namely the breakdown of family ties between parents (mostly the father) and their children⁴¹.

The worsening economic status of families adversely affects the health of family members. Z. Jasinski⁴² asserts that this manifests itself in increased mortality among men at an economically productive age due mainly to cardiovascular disease induced by stress resulting either from low pay coupled with over-work or from unemployment, as well as cancer.

Anxiety, but above all bitterness, stems from the phenomenon of a widening diversity of financial situations in the family, viewed generally against the background of scandals and instances of social injustice⁴³.

A negative view of the overall situation in the country breeds discouragement, lessens the will to improve one's own situation, and causes despair. The problem is not only the physical existence of families, but also the fulfilment of its cultural and socio-educational function. The difficult economic situation of families contributes to an increase in conflicts within them. The fewer financial resources a family has, the less money is set aside for culture. This narrows the cultural climate and cultural activities of family members, the differentiating factor here being the socio-economic status of families⁴⁴. Z. Tyszka⁴⁵ says that the family is dominated by television on a national and European scale. A family condemned to watch television loses over time more and more interest in other areas and sources of entertainment and cultural experiences, which leads to cultural impoverishment. The increased striving of family members to cover their (basic) needs as they sink into poverty narrows their cultural activities, due to "shrinkage" of their free time. A constant lack of time also limits the socio-educational function performed by parents, leading to a worsening in their children's school results.

The difficult economic situation of families contributes to an increase in conflicts within them. According to Z. Tyszk⁴⁶, this is not at the moment leading to an increase in the divorce rate. Long-lasting conflicts may result in very adverse consequences for family life. They could become a major cause of the disintegration of a growing number of families.

In the literature it is emphasized that poverty in the family has a major impact on children. Families living in poverty have limited opportunities to create the right conditions for the proper, in-depth development of children. These limitations are particularly pronounced in terms of the housing in which the family lives. This may be characterized by cramped conditions and high density resulting in the inability to set aside a separate room in which the children may sleep and do their homework. Unfavourable living and financial conditions result in tangible changes in the self-worth of children from poor families. A failure to satisfy material needs, a sense of deprivation and the ensuing harsh childhood experiences means that these children should be brought to the forefront when it comes to satisfying the needs of the particular unit.⁴⁷

⁴¹ Tamże.

⁴² Z. Jasiński, Rodziny na Śląsku Opolskim w okresie transformacji ustrojowej, w: Rodzina. Społeczeństwo. Gospodarka Rynkowa, red. J. Korszel, Opole 1995.

⁴³ B. Balcerzak – Paradowska, Zagrożenia materialnych...

⁴⁴ H. Marzec, Funkcje opiekuńczo-wychowawcze..., p. 39.

⁴⁵ Z. Tyszka, Rodzinne uwarunkowania polityki społecznej w okresie transformacji, in: Rodzina. Społeczeństwo. Gospodarka Rynkowa, red. J. Kroszel, Opole 1995.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ A. Strzelec, Ubóstwo łódzkich dzieci a ich osiągnięcia szkolne, in: Wychowanie na co dzień 2005, nr 10.

The worsening situation of working families lowers the standard of living and causes a change in consumption patterns. Families want primarily to protect the basic needs of their children, i.e. food and their learning requirements.⁴⁸

Children from such families have a poor cultural and intellectual heritage, leading to learning difficulties and speech problems. They do not have adequate preparation and school equipment⁴⁹. The situation as regards the educational environment of poor families is threatened by the need to reduce some of their needs, including food. The difficult economic and living conditions adversely affect the functioning of the family and the fulfilment of its basic tasks. This results in the formation of continuous conflicts and tension, and does not create a positive value system⁵⁰.

Among the highly serious consequences resulting from a difficult financial situation are health problems. Children from poor families are often ill-fed – which has a negative influence on their state of health⁵¹. According to Scisłowicz⁵², the strongest indicator for differentiating parents' educational aspirations is their level of education. Research conducted by her showed that parents with high educational aspirations are generally characterized by good educational skills, they seek to provide their children with better living conditions and they recognize the value of education more than other respondent parents. Thus, the status of education is in direct relation to the mental and cultural level of parents and determines their income, occupational position, social prestige, and lifestyle⁵³. Better educated parents, even if they remain out of work for some time, are more resourceful in finding ways out of uncomfortable situations and rarely turn to social assistance institutions⁵⁴ for help.

Children affected by a difficult financial situation differ from their peers as regards their material possessions, external appearance (ruined clothing), the lack of books and school equipment, often the lack of sandwiches, and the opportunities for participation in remunerated activities⁵⁵. Social research shows that bad-looking, poorly dressed children are among the most isolated, without any contact⁵⁶.

However, there are poor families which are able to raise a child who functions well in society and achieves scholastic success⁵⁷. In general, these are families living in poverty which are organised internally in such a way as not to give in to poverty. Older children look for work opportunities open to them: washing cars, carrying coal, cleaning elderly persons' apartments, etc. Thus solidarity and resourcefulness⁵⁸, is developed in the family. In such families, despite the difficulties, there are however no major conflicts, and the parents are able to instil willingness to learn in their children.⁵⁹

However, insightful observations and test results indicate clearly that the financial situation is an important determinant of a child's educational start. The educational process of children living in poor families is determined by financial scarcity that restricts the possibility of environmental care and has a negative impact on mutual relations in the family. This situation does not create the right conditions for the proper and comprehensive development of children

⁴⁸ H. Marzec, *Funkcje opiekuńczo-wychowawcze...*, p. 37.

⁴⁹ B. Kaczyńska, *Dzieci bez przyszłości*, w: „Polityka Społeczna” 2003, nr 9, p. 42.

⁵⁰ G. Cęcelek, *Ubóstwo w rodzinie...* p. 31.

⁵¹ Tamże.

⁵² M. Ścisłowicz, *Aspiracje edukacyjne rodziców a osiągnięcia szkolne ich dzieci*, Kielce 1994.

⁵³ H. Marzec, *Dziecko w rodzinie...* p. 97.

⁵⁴ G. Cęcelek, *Ubóstwo w rodzinie...* p. 32.

⁵⁵ G. Cęcelek, *Ubóstwo w rodzinie...* p. 32.

⁵⁶ T. Kukołowicz, *Rodzina wychowuje*, Stalowa Wola 1998, p. 278.

⁵⁷ G. Cęcelek, *Ubóstwo w rodzinie...* p. 32.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ G. Cęcelek, *Ubóstwo w rodzinie...* p. 32.

and young people ⁶⁰.

The atmosphere in a family affected by the problem of poverty is very often full of anxiety, tension and constant threat. It is characterized by lack of a sense of emotional balance and stability and education in these families deprived of a sense of security as a rule leads to a loss of trust in people and in the world.⁶¹ Describing the phenomenon of poverty and its impact on educational opportunities for children on the basis of studies conducted among poor families in the former GDR, E. Tarkowska⁶², pointed out that poverty in Poland concerns mainly children and young people. The author drew attention to the problem of inheritance of poverty, that is, its passing-on to children from whom very often grow poor adults, and thus she pointed to the need for devoting more attention to the educational prospects of children and young people from poor educational backgrounds. The education of young people raised in families facing the problem of poverty is, according to E.Tarkowska⁶³, the only opportunity to interrupt the repetitive poverty cycle, a chance to halt the process of marginalization and promote the sustainable development of the Polish rural underclass. Access to education, the demand for it and an understanding of its importance and impact on the fate of each unit are critically important agents conducive to finding a way out of the poverty sub-culture, because "education often determines what could be called poverty with hope"⁶⁴ and brings the promise perhaps of a better future. Therefore, prevention of poverty inheritance thanks to the assistance provided to children and young people from such families, thanks to assistance with training and acquiring skills - which offer prospects of finding employment and improving the fate of each individual - should be one of the most important aims of the social policy of the State⁶⁵.

Kontakt:
Dr Klemens Płeczkan

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ M. Pielniński, Oblicz polskiej biedy, in: „Polityka Społeczna” nr 10, p. 36.

⁶⁵ G. Cęcelek, Ubóstwo w rodzinie... p. 33.

Manažérske prístupy a riešenie chudoby

Michal Pružinský

Resumé

Slovo chudoba má viacero významov v jednotlivých oblastiach spoločenského života. Povšimnime si ten, ktorému denne čelí najmenej pätina ľudstva. Hmotná núdza občanov je v súčasnosti riešená v ekonomicky rozvinutých krajinách, ale jej najhlbší dopad pociťujú ľudia v zaostalých oblastiach Afriky, južnej a strednej Ameriky, ale aj južnej a juhovýchodnej Ázie. Problematikou sa dlhodobo zaoberajú a jej riešenia hľadajú, najprestížnejšie svetové organizácie, ale aj dobrovoľné neziskové i charitatívne organizácie rozvíjajúce svoje záchranné siete v najviac postihnutých oblastiach. Dobročinný rozmer ich aktivít ale ani zďaleka nemôže doriešiť objem potrebnej pomoci na odstránenie ani tých najalarmujúcejších situácií. Manažment je v tomto prípade naporúdzi. Môže riešiť mechanizmus tvorby zdrojov, odpovedať na otázky: ako pomoc od mnohých jednotlivcov, ale aj organizácií zberať, skladovať a distribuovať. Mal by sa ale sústrediť aj na to, ako hmotnej núdzi predchádzať.

Kľúčové slová: Manažér. Hrubý domáci produkt. Hmotná núdza. Hospodárska pomoc. Sociálna sféra.

Resume

The word poverty has several meanings in different areas of social life. It is necessary to say that at least one-fifth of humanity faces its reality on daily base. Poverty of citizens is now addressed in the economically developed countries, but its inmost impact felt by people in underdeveloped areas of Africa, South and Central America, as well as South and Southeast Asia. The long-term deal with the problems and solutions are looking for, the most global organizations, as well as voluntary non-profit and charitable organizations, that are spreading their safety nets in the worst affected areas. Charitable dimension to their activities, but far from being unable to resolve the volume all the assistance necessary to remove even the most alarming situations. Management in this case is appropriate. It can address the mechanism that generates the resources, to answer the questions: how to help from many individuals, but also organizations collect, store and distribute all kind of assistance. It should, however, focus on how to prevent poverty.

Key words: Manager. Grow Domestic Product. Material need. Economic assistance. Social sphere.

Úvod

Navzdory prehlbujúcej sa medzinárodnej del'be práce, nedarí sa úspešne riešiť hmotnú núdzu stámiliónov ľudí v jednotlivých oblastiach sveta. Problematika hmotnej núdze je v súčasnosti podčiarkovaná prehlbujúcou sa hypotekárnou, finančnou a hospodárskou krízou. Jednotlivé krajiny hľadajú východiská, ako udržať aspoň nejaký hospodársky rast v záujme zachovania istej stability a sociálneho zmieru. Už začiatkom deväťdesiatych rokov si Svetová banka (ďalej len „SB“) a Organizácia spojených národov (ďalej len „OSN“) uvedomovali dôležitosť riešenia hmotnej núdze v celosvetovom meradle. Pochopiteľne že je tu rad ďalších organizácií dobrovoľného neziskového humanitárneho a cirkevného charakteru, ktoré sa tejto mimoriadne aktuálnej problematike venovali a venujú. Domnievame sa preto, že ďalší rečníci sa ku ich poslaniu vyjadria, prípadne sa budú venovať ich úlohám podrobnejšie. Pokúsme sa pozrieť na celosvetové rámce hmotnej núdze a všimnime si jej konzekvencie u nás doma.

Globálne o hmotnej núdzi

Od založenia Organizácie spojených národov (ďalej len „OSN“) je jedným z jej hlavných zámerov riešenie chudoby, ktorá je vnímaná v dvoch základných rovinách, a to ako extrémna chudoba ktorá „zabíja“ a podvýživa. Je preto logické, že za jedny z hlavných priorít OSN a Svetovej banky (ďalej len „SB“) boli vytýčené dva spolu korešpondujúce zámery:

Zámer 1. *Do roku 2015 znížiť na polovicu podiel ľudí, ktorí žijú z menej ako jedného dolára na deň (v období 1990 – 2015)*

Svetová banka a Organizácia spojených národov definovali za hranicu chudoby príjem nižší ako dva doláre na deň. Z takejto sumy žije takmer polovica ľudí na Zemi. **Jeden dolár na deň predstavuje hranicu takzvanej extrémnej chudoby** – chudoby, ktorá zabíja. V roku 2000 žilo v extrémnej chudobe 1,2 miliardy ľudí. Od roku 2000 klesol ich počet asi o 100 miliónov. Najviac ich ubudlo v južnej a juhovýchodnej Ázii. Najvyšším podielom ľudí prežívajúcich v podmienkach extrémnej chudoby je charakterizovaná oblasť **subsaharskej Afriky**. Takmer polovica tamojších obyvateľov – približne 330 miliónov ľudí - žije za menej ako dolár na deň. Dôsledky chudoby sa pochopiteľne prejavujú aj mimo postihnutých regiónov. Chudoba vedie ľudí k migrácii, často aj do bohatších krajín za vidinou lepšieho života. Vážne sú aj jej dopady na životné prostredie. Ľudia si nekontrolovane riešia to najnutnejšie, čo k životu potrebujú. Nebezpečenstvo z tohto neriadeneho procesu predstavuje nárast kriminality vrátane obchodu s ľuďmi a novodobé formy otroctva. V bohatších krajinách sú chudobní často sociálne vylúčení zo spoločnosti. Riziko radikalizácie týchto skupín obyvateľov preto narastá.

Zámer 2. *Do roku 2015 znížiť na polovicu podiel ľudí, ktorí trpia hladom (v období 1990 – 2015).*

Aj problém hladu dosahuje najväčšie rozmery v subsaharskej Afrike. V regióne hladuje viac než 200 miliónov ľudí a je to v súčasnosti jediná oblasť sveta, kde počet hladujúcich narastá. Vysoká je miera podvýživy aj v strednej Ázii a Oceánii (27 %). V absolútnych číslach vedie túto neradostnú štatistiku India – kde je hladom postihnutých až 200 miliónov ľudí. Celosvetovo sa počet podvyživených ľudí prakticky nemení od 90-tych rokov minulého storočia. Stagnuje na úrovni okolo 800 miliónov.

Najväčší úspech v boji s hladom zaznamenali v Číne a juhovýchodnej Ázii. Podľa štatistík klesol počet podvyživených v Číne od roku 1990 takmer o polovicu. Na zníženie počtu hladujúcich je veľmi dôležitý nárast poľnohospodárskej produkcie v chudobných regiónoch. Paradoxom totiž zostáva fakt, že krajiny, ktoré vyvážajú poľnohospodárske produkty sú závislé na potravinovej pomoci zo zahraničia.

Podľa viacerých odborníkov liekom na svetovú chudobu má byť liberalizácia. Podľa SB rozvojové krajiny musia investovať do zdravia a vzdelania populácie. Problémom zostáva skutočnosť, že bez zahraničnej pomoci na to nemajú a nebudú mať.⁶⁶ Svetová banka ale naďalej zastáva názor, že do roku 2015 je možné znížiť svetovú chudobu oproti roku 1990 na polovicu. Nevyhnutným predpokladom dosiahnutia takéhoto stavu bude zníženie obchodných prekážok voči rozvojovým krajinám zo strany vyspelých krajín. Tie by okrem toho museli zvýšiť zahraničnú pomoc. Rozvojové krajiny by zase museli väčšiu časť zdrojov investovať do zdravotníctva a školstva. Miléniové rozvojové ciele, na ktorých sa v roku 2000 dohodlo medzinárodné spoločenstvo, majú do roku 2015 výrazne znížiť chudobu. Zníženie však nebude plošné a vykáže výrazné regionálne rozdiely.

⁶⁶ SCHÖNWIESNER, Roman: Liekom proti svetovej chudobe má byť liberalizácia. In: *TREND* 29. 7. 2003

Regionálne rozdiely

Každoročná správa Svetovej banky World Development Indicators uvádza, že v prípade priaznivého ekonomického rastu by sa do roku 2015 mohol znížiť počet najchudobnejších obyvateľov planéty žijúcich z menej ako jedného amerického dolára na deň na osemsto miliónov osôb. Zlepšenie zabezpečí najmä vysoký hospodársky rast v Ázii a krajinách východnej Európy. Najchudobnejší kontinent Afrika si v najbližšom desaťročí nepolepší. Naopak, chudoba tu bude podľa Svetovej banky naďalej rásť. Rovnaký vývoj hrozí aj krajinám Blízkeho východu. V 90. rokoch minulého storočia kleslo vo svete množstvo ľudí žijúcich v extrémnej chudobe. Zníženie celkového počtu chudobných vyplýva z ich poklesu v dvoch najľudnatejších krajinách sveta – Číne a Indii.

Naopak, v dôsledku rozpadu socialistického systému a následnej zložitej ekonomickej transformácie chudoba výrazne vzrástla vo východnej Európe a ázijských krajinách bývalého Sovietskeho zväzu. Negatívny vývoj zaznamenala aj Afrika a Latinská Amerika. Do roku 2015 by mal podľa Svetovej banky klesnúť počet extrémne chudobných všade okrem Afriky a Blízkeho východu. Vo východnej Európe⁶⁷ a Strednej Ázii by sa ich počet mal vrátiť na úroveň zo začiatku 90. rokov, ako je zrejme z tabuľky 1.

Základom je rast

V záujme udržania a zachovania životnej úrovne a vytvárania potenciálu pre jej rast si krajiny uvedomujú svoju zodpovednosť za ekonomický rozvoj.⁶⁸ Vďaka nemu je možné dosahovať udržateľný rozvoj spoločnosti, ktorého výsledkom, ale aj jedným z predpokladov je sociálny rozvoj. Veľa rozvojových krajín dokázalo v ostatných rokoch zvýšiť hospodársky rast a zlepšiť riadenie ekonomík.

Tabuľka 1 Počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe (mil. osôb)

Počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe (mil. osôb)			
	1990	1999	2015
Východná Ázia a Oceánia	486	279	80
z toho Čína	376	222	73
Európa a Stredná Ázia	6	24	7
Latinská Amerika a Karibik	48	57	47
Blízky Východ a severná Afrika	5	6	8
Južná Ázia	506	488	264
Subsaharská Afrika	241	315	404
Spolu	1 292	1 169	809

Pozn.: prognóza, extrémna chudoba = príjem na osobu je menej ako 1 USD na deň

Zdroj: Svetová banka

Rast sám osebe však podľa viceprezidenta Svetovej banky pre rozvojové krajiny Nicholasa Sterna nezníži do roku 2015 chudobu na polovicu. Rozvojové krajiny musia podľa jeho názoru zabezpečiť všetkým, aj chudobným občanom prístup k vzdelaniu a zdravotnej

⁶⁷ BUDZOWSKI, K.: The social and economic problems of employment in the European CMEA. In: *Zeszyty Naukowe Akademia Ekonomiczna w Krakowie*. Kraków 1990. Selected Papers, Nr 300, ISSN 0208-7944

⁶⁸ DIRGOVÁ, E.: Nezamestnanosť v kontextoch transformácie, modernizácie a globalizácie. In: *Zborník príspevkov Sympóziium manažment 06*. Žilina : Fakulta riadenia a informatiky ŽU v Žiline, 2006. s. 15 – 21. ISBN 80-8070-572-0

starostlivosti a vytvoriť správnu investičnú klímu v krajine. Podľa N. Sterna to však dokážu len v prípade, že „bohaté krajiny znížia obchodné bariéry, ktoré obmedzujú export chudobných štátov a rast ich ekonomík“. Liberalizácia svetového obchodu s poľnohospodárskymi plodinami a potravinami je súčasťou balíka, o ktorom zatiaľ neúspešne rokujú Svetová obchodná organizácia (ďalej len „WTO“). Najväčšou prekážkou je práve agroobchod a Spoločná poľnohospodárska politika (Common Agriculture Policy – v skratke „CAP“) Európskej únie. Komisár EÚ pre poľnohospodárstvo Franz Fischler je presvedčený, že schválená reforma CAP podporí trhovú orientáciu európskeho poľnohospodárstva a dokáže odblokovať rokovania Svetovej obchodnej organizácie (ďalej len „WTO“). Kvalita života v bohatých a rozvojových krajinách vykazuje extrémne rozdiely. Kým v bohatých krajinách pred dovŕšením piateho roku života zomiera priemerne sedem z každých tisíc narodených detí, v najchudobnejších krajinách sveta je to až 121 detí. Výrazné rozdiely pretrvávajú aj v prístupe ku vzdelaniu. Len 61 percent dievčat v južnej Ázii ukončí aspoň základné vzdelanie.

Obchodné prekážky

Prepočty Svetovej banky naznačujú, že zníženie obchodných bariér by mohlo v dlhodobom horizonte zvýšiť ročný rast HDP rozvojových krajín o pol percentného bodu, čo by do roku 2015 dostalo mimo pásma extrémnej chudoby tristo miliónov ľudí. Obchod môže urýchliť rozvoj chudobných krajín prostredníctvom zväčšenia exportného trhu pre rozvojové krajiny. V súčasnosti však rozvojové krajiny musia pri vstupe na trhy rozvinutých krajín podľa N. Sterna čeliť vysokým obchodným prekážkam „práve pri komoditách, pri ktorých

môžu najlepšie využiť vlastné komparatívne výhody – poľnohospodárskych plodínach a textile“. Svetová banka je presvedčená, že rozvojové krajiny môžu veľa získať aj znížením prekážok pri vstupe na svoje domáce trhy. Štáty, ktoré sa viac integrovali do svetového obchodného systému v minulej dekáde, zaznamenali vyšší hospodársky rast. Veľkým problémom rozvojových krajín je komoditná štruktúra ich exportu. Väčšina z nich vyváža len plodiny, suroviny a jednoduché priemyselné výrobky. Ich cenový vývoj s výnimkou energetických surovín nie je priaznivý. Hoci krajiny zvyšujú objem exportu, klesajúce ceny komodít na svetových trhoch spôsobujú, že vo finančnom vyjadrení získavajú nižší devízový príjem. Zhoršujúce sa cenové relácie exportu najviac postihli subsaharskú Afriku.

Investície do ľudí

Zahraničná pomoc by mala podľa Svetovej banky zabezpečiť rozvojovým krajinám zdroje na investície do ľudského potenciálu. Zníženie obchodných prekážok otvorí cestu k zníženiu chudoby pomocou exportu. Na využitie príležitostí globálneho trhu rozvojové krajiny potrebujú zdravú a aspoň minimálne vzdelanú pracovnú silu. V roku 2000 celkové výdavky na zdravotníctvo v nízkopríjmových krajinách dosiahli len štyri percentá HDP, pričom väčšina z nich mala súkromný charakter. Bohaté krajiny investujú do zdravotníctva ročne priemerne desatinu HDP. Vzhľadom na rozdiel vo výške vytvoreného HDP vyspelé štáty krajiny podľa Svetovej banky v roku 2000 vynaložili na zdravotnú starostlivosť na jedného obyvateľa priemerne 2 700 dolárov, kým africké krajiny len 29 dolárov. Priemerné výdavky na vzdelanie sú v bohatých krajinách 28-krát vyššie ako v chudobných. Podľa N. Sterna si dosiahnutie miléniových cieľov vyžiada od rozvinutých krajín pomoc vo výške minimálne 50 miliárd dolárov (1,85 bilióna korún) ročne. Rozvojové krajiny si musia pomôcť najmä samy, a to vytvorením bezpečného a transparentného investičného prostredia, dostatočnej

infraštruktúry a siete základných služieb. Investori potrebujú efektívny colný, daňový a súdny systém. Realita je iná. Založenie nového podnikania v Mozambiku si podľa Svetovej banky vyžaduje šesťnásť rôznych úkonov, ktoré priemerne trvajú 214 pracovných dní. V Taliansku trvá trinásť úkonov 62 pracovných dní. V Kanade však stačia novému podnikateľovi dva formuláre a dva pracovné dni. Krajiny by sa mali sústrediť na zlepšenie investičnej klímy pre domácich podnikateľov, pretože až 90 percent investícií pochádza z domácich zdrojov.⁶⁹ Ak sa prostredie zlepší, zvýši sa aj prílev priamych zahraničných investícií.

Riešenie na odstránenie hladu?

Organizácia OSN pre výživu a poľnohospodárstvo (ďalej len „FAO“) odhadla, že na odstránenie hladu podľa údajov v roku 2001 bolo potrebných 120 miliárd amerických dolárov. Pripomeňme si v tejto súvislosti, že krajiny Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (ďalej len „OECD“) vyčlenili v tom istom roku 300 miliárd dolárov na podporu domáceho poľnohospodárstva.

V 21. storočí extrémna chudoba nie je nevyhnutnosťou. Svet má dostatok zdrojov i poznatkov na odstránenie chudoby. Vôľa politikov je azda jediné, čo chýba. Prioritou by mali byť najmä: efektívna rozvojová pomoc, odpustenie dlhov a zlepšenie obchodných vzťahov. Kampane v roku 2005 pomohli dosiahnuť to, že politickí predstavitelia G8 prisľúbili zvýšiť rozvojovú pomoc o 50 miliárd dolárov, odpustiť dlhy 42 krajinám a do roku 2010 poskytnúť dostupnú liečbu ľuďom s HIV/AIDS. Tieto kroky však nestačia na to, aby sa extrémna chudoba stala minulosťou.

Mimovládne organizácie, ktoré sa snažia pomáhať v rozvojových krajinách, majú obmedzené kapacity a finančné prostriedky. Na rozdiel od štátnych štruktúr majú väčšiu vôľu a odhodlanie pomôcť aspoň toľko, čo je v ich silách. Pomôcť sa dá prostredníctvom zbierok a projektov mimovládnych organizácií **v rozvojových krajinách**. Pomôcť môže aj šírenie vedomia toho, prečo sa nás problémy rozvojových krajín týkajú.

Oficiálna rozvojová pomoc na zmierňovanie svetovej chudoby

Zmierňovanie chudoby a hladu v rozvojových krajinách, podpora ich trvalo udržateľného hospodárskeho, sociálneho a ekologického rozvoja, zabezpečenie mieru a bezpečnosti vo svete, a to najmä posilňovaním demokracie, právneho štátu, ľudských práv v týchto štátoch, je hlavným cieľom zákona o oficiálnej rozvojovej pomoci. Zákon sa má zamerať aj na podporu univerzálneho prístupu k vzdelaniu, na zvyšovanie úrovne základnej zdravotníckej starostlivosti a podporu hospodárskej spolupráce s rozvojovými krajinami.

Slovensko pomáhalo v rámci „Oficiálnej rozvojovej pomoci“ (ďalej len „ORP“) najmä prostredníctvom grantov, finančných príspevkov, odpúšťaním dlhov, rozvojovými programami a projektmi, vrátane investícií a darovania hnutelného majetku. Malo by tiež vysielat' expertov a dobrovoľníkov, poskytovať poznatky a skúsenosti, zabezpečiť rozvojové vzdelávanie a informovanie verejnosti a podporu národných a medzinárodných mimovládnych rozvojových organizácií. Do minulého roku bola strategickým dokumentom SR pre rozvojovú pomoc Strednodobá koncepcia oficiálnej rozvojovej pomoci na roky 2003 – 2008, ako aj národný program ORP na príslušný rok. Smernica je však podľa ministerstva zahraničných vecí, ktoré bolo predkladateľom návrhu zákona, vzhľadom na dynamický vývoj v tejto oblasti v súčasnosti čiastočne prekonaná.

⁶⁹ STERN, N. H. – DETHIER, Jean-Jacques – ROGERS, F. Halsey: *Growth and empowerment : making development happen*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2005. p. 283. ISBN: 0262195178 9780262195171

Ešte v roku 2000 sa Slovensko na Valnom zhromaždení OSN počas Miléniového summitu podieľalo na prijatí Miléniových rozvojových cieľov, ktorých plnenie je zároveň jedným z ukazovateľov rozsahu a efektívnosti oficiálnej rozvojovej pomoci.⁷⁰ Ako

členská krajina Európskej únie sa Slovensko podieľala aj na formulovaní záverov Európskej rady z júna 2005, ktoré na národnej úrovni potvrdila vláda SR. Ako nová členská krajina EÚ sme sa tak zaviazali usilovať o navýšenie objemu svojej ORP na úroveň 0,17 percenta hrubého domáceho produktu do roku 2010 a 0,33 percenta HDP do roku 2015.⁷¹ V roku 2006 Slovenská republika poskytla ORP vo výške 1,7 miliardy Sk, čo predstavuje 0,1 percenta HDP.

Hmotná núdza na Slovensku

Počet poberateľov dávky v hmotnej núdzi v našej krajine osciluje dlhodobo okolo 300 000 osôb. Na dávky sociálnej pomoci sa vynakladá približne 12 mld. Sk (400 mil. €), hoci koncom deväťdesiatych rokov minulého desaťročia bolo limitované poskytovanie podpôr pre občanov nachádzajúcich sa zo subjektívnych dôvodov v stave hmotnej núdze. Pri zohľadnení celkového počtu vyživovaných osôb poberateľmi dávok sociálnej pomoci sa v hmotnej núdzi nachádza takmer 600 000 obyvateľov, čo predstavuje viac ako 10 % obyvateľov.

Kritické rozmery nadobúda hmotná núdza z regionálneho aspektu, kde rozpätie podielu obyvateľov hmotnej núdze dosahuje 15,5 bodu. Najhoršia situácia je v Košickom, Prešovskom, Banskobystrickom kraji.⁷² Z okresného hľadiska sú už okresy, kde je cca štvrtina okresu v hmotnej núdzi. Takéto okresy sú Rimavská Sobota, Revúca, Trebišov, Kežmarok, Rožňava.

Z celkového počtu rodín s nezaopatrenými deťmi sa 16,7 %, t. j. cca 94 000 nachádza v stave hmotnej núdze. Ďalšou veľkou skupinou sú dôchodcovia, ktorí vlastne žijú len tesne nad hranicou životného minima.⁷³ Je ich takmer 1 200 tisíc. Tesne nad hranicou životného minima sa nachádzajú početné domácnosti, ktorých ekonomicky aktívni členovia pracujú v odvetviach, ako sú sociálne služby, školstvo, zdravotníctvo a mnohé ďalšie. Podľa mnohých prepočtov 70 % občanov má rôzne problémy s prežitím. Je to hmotná núdza. To, čo predpovedali niektoré renomované firmy alebo spoločnosti začiatkom tretieho tisícročia sa stalo. Hmotná núdza na Slovensku je fakt a je riešená v niekoľkých rovinách.

Pripomeňme si, že v SR pojem “chudoba” nie je pojmom, ktorý sa používa vo všeobecne záväzných predpisoch. Za jeho synonymum môžeme považovať pojem “hmotná núdza”. **„Hmotná núdza je stav, keď príjem nedosahuje životné minimum a nie je možné ho zvýšiť vlastným pričinením“**. Zákon v takomto prípade umožňuje získať dávku,

⁷⁰ LISNIK, A.: Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére. In: *PRIBULA, M. (ED.): Inovácie, podnikanie, spoločnosť*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Podnikanie a inovácie podnikateľských aktivít III. Prešov : International School of Management Slovakia, 2008. s. 329 ISBN 978-80-89372-03-4

⁷¹ <http://www.etrend.sk/ekonomika/svetova-ekonomika/liekom-proti-svetovej-chudobe-ma-byt-liberalizacia/26534.html> (citované 20. 3. 2009)

⁷² MIHALČOVÁ, B.: *Manažment v sociálnej sfére*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. s. 23. ISBN 978-80-8084-434-9

⁷³ MIHALČOVÁ, B.: *Stratégia sociálnych služieb v Košickom samosprávnom kraji*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. s. 70. ISBN 978-80-8084-406-6

príspevok na zdravotnú starostlivosť, aktivačný príspevok, príspevok na bývanie alebo ochranný príspevok.

Hmotná núdza je **stav**, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, si príjem **nemôžu** zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením. Zabezpečenie základných životných podmienok vyžaduje, aby občanovi bolo poskytnuté: jedno teplé jedlo denne, nevyhnutné ošatenie a prístrešie. Fyzické osoby, ktoré sa **spoločne posudzujú** na účely posudzovania hmotnej núdze, zabezpečenia základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi sú:

- manžel a manželka,
- rodičia a nezaopatrené deti žijúce s nimi v domácnosti,
- rodičia a ich deti do 25 rokov veku, ktoré nemajú príjem alebo majú príjem najviac vo výške minimálnej mzdy, žijúce s rodičmi v domácnosti, okrem detí, ktorým v čase evidencie uchádzačov o zamestnanie vznikol nárok na dávku v nezamestnanosti a detí, ktorým sa vypláca invalidný dôchodok podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení (ďalej len "deti do 25 rokov").

Príjem na účely posudzovania hmotnej núdze, zabezpečenia základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi sa **zistuje za kalendárny mesiac**, v ktorom bola podaná žiadosť o posúdenie hmotnej núdze, zabezpečenie základných životných podmienok a pomoc v hmotnej núdzi. Pritom sa prihliada na priemerný mesačný príjem za posledných 12 kalendárnych mesiacov pred podaním žiadosti. **Možnosť zabezpečiť si alebo zvýšiť si príjem vlastnou prácou** na účely zabezpečenia základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi sa **neskúma**, ak ide o občana, ktorý:

- dosiahol vek potrebný na nárok na starobný dôchodok,
- je invalidný z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 %,
- je osamelý rodič, ktorý sa osobne, celodenne a riadne stará o dieťa do 31 týždňov veku dieťaťa,
- sa osobne, celodenne a riadne stará o dieťa, ktoré je podľa posudku príslušného orgánu dieťa s ťažkým zdravotným postihnutím,
- sa osobne, celodenne a riadne stará o občana, ktorý je podľa posudku príslušného orgánu občan s ťažkým zdravotným postihnutím,
- má nepriaznivý zdravotný stav, za ktorý sa na účely tohto zákona považuje choroba, porucha zdravia uznaná príslušným ošetrovujúcim lekárom trvajúca nepretržite viac ako 30 dní,
- sa zúčastňuje na resocializačných programoch, v rámci ktorých si nemôže zabezpečiť príjem vlastnou prácou.

Občan v hmotnej núdzi a fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, sa **nepovažujú** za občanov v hmotnej núdzi, ani keď ich príjem nedosahuje životné minimum, ak si svojím majetkom môžu zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť v hmotnej núdzi. Od občana a fyzických osôb, ktoré sa spoločne posudzujú, **nemožno požadovať predaj alebo prenájom**:

- nehnuteľnosti, ktorú užívajú na primerané trvalé bývanie,
- poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy, ktorú užívajú pre svoju potrebu,

- hnuiteľnej veci, ktorá tvorí nevyhnutné vybavenie domácnosti, alebo na ktorú sa poskytla jednorazová dávka v hmotnej núdzi alebo peňažný príspevok na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia,
- osobného motorového vozidla, ktorého sú držiteľom alebo vlastníkom a
 1. využívajú ho na individuálnu prepravu z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia alebo
 2. jeho hodnota podľa znaleckého posudku nie je vyššia ako 35-násobok sumy životného minima,
- hnuiteľnej veci, ak by bol v rozpore s dobrými mravmi.

Dávka a príspevky

Žiadosť o posúdenie hmotnej núdze, zabezpečenie základných životných podmienok a pomoc v hmotnej núdzi sa podáva, podľa § 25 zákona, na úrade práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej len "úrad") alebo v obci podľa miesta trvalého pobytu občana. **Zákon rozlišuje:**

- dávku,
- príspevok na zdravotnú starostlivosť,
- aktivačný príspevok,
- príspevok na bývanie,
- ochranný príspevok.

Dávka

Dávka patrí občanovi, ktorý je v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, na zabezpečenie základných životných podmienok.

Príspevok na zdravotnú starostlivosť

Príspevok na zdravotnú starostlivosť patrí občanovi v hmotnej núdzi a každej fyzickej osobe, ktorá sa s ním spoločne posudzuje, na výdavky spojené s úhradou za služby súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, ak splnili podmienky nároku na dávku. Príspevok je **2 € mesačne**.

Aktivačný príspevok

Aktivačný príspevok patrí občanovi v hmotnej núdzi a každej fyzickej osobe, ktorá sa s ním spoločne posudzuje, na podporu získania, udržania alebo zvýšenia vedomostí, odborných zručností alebo pracovných návykov na účely pracovného uplatnenia počas pomoci v hmotnej núdzi, ak splnili podmienky nároku na dávku. Aktivačný príspevok je **63,07 € mesačne**.

Príspevok na bývanie

Príspevok na bývanie patrí občanovi v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú, na úhradu nákladov spojených s bývaním na pomoc v hmotnej núdzi, ak splnili podmienky nároku na dávku. Príspevok na bývanie je:

- **52,12 €** mesačne, ak ide o jedného občana v hmotnej núdzi,
- **83,32 €** mesačne, ak ide o občana v hmotnej núdzi a fyzické osoby, ktoré sa s občanom v hmotnej núdzi spoločne posudzujú.

Ochranný príspevok

Ochranný príspevok patrí občanovi v hmotnej núdzi a každej osobe, ktorá sa s ním spoločne posudzuje, ak si nemôžu zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť si v hmotnej núdzi a splnili podmienky na vznik nároku na dávku. Ochranný príspevok je **63,07 € mesačne**.

Ochranný príspevok nepatrí občanovi v hmotnej núdzi alebo fyzickým osobám, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, ak im patrí aktivačný príspevok.

Jednorazová dávka v hmotnej núdzi

Jednorazovú dávku v hmotnej núdzi možno poskytnúť občanovi v hmotnej núdzi a fyzickým osobám, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, ktorým sa vypláca dávka a príspevky najmä na úhradu mimoriadnych výdavkov na nevyhnutné ošatenie, základné vybavenie domácnosti, zakúpenie školských potrieb pre nezaopatrované dieťa a na mimoriadne liečebné náklady. Túto dávku možno poskytnúť do preukázaných skutočných nákladov, najviac však do výšky trojnásobku životného minima.

Pôsobnosť úradu práce, sociálnych vecí a rodiny

Úrad, okrem iného, rozhoduje

1. o hmotnej núdzi, zabezpečení základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi dávkou a príspevkami,
2. o vrátení neprávom vyplatenej dávky a príspevkov,
3. o zvýšení a znížení dávky a príspevkov,
4. o preddavkovom priznaní niektorých dávok a príspevkov,
5. o odňatí a zastavení výplaty dávky a príspevkov poskytovaných preddavkovo,
6. o doplatení a vrátení dávky a príspevkov poskytovaných preddavkovo,
7. o odňatí a zastavení výplaty dávky a príspevkov,
8. o zastavení výplaty dávky a príspevkov,
9. o obnovení výplaty dávky a príspevkov,
10. o priznaní, odňatí a zastavení výplaty, zastavení výplaty alebo obnovení výplaty niektorých dávok a aktivačného príspevku,
11. o dodatočnom priznaní, zvýšení, znížení alebo doplatení dávky a príspevkov,
12. o zastavení príspevkov na šesť mesiacov,
13. o určení a uvoľnení osobitného príjemcu dávky a príspevkov.

Pôsobnosť obce

Obec pri výkone svojej samosprávnej pôsobnosti

1. rozhoduje o jednorazovej dávke v hmotnej núdzi,
2. vykonáva poradenstvo pri zabezpečení základných životných podmienok a pri pomoci v hmotnej núdzi.

Záver

Výpočet dávok a príspevkov vychádzajúci z existujúcej platnej právnej úpravy nie je reálnym východiskom riešenia problematiky hmotnej núdze na Slovensku. Je istým riešením a tlmičom najmarkantnejších problémov, ktoré v našej spoločnosti sú. Princiálne riešenie je podobne, ako sme povedali pri riešení celosvetových problémov, v doriešení vzdelávacieho systému. Jeho sitom nám ale každoročne prepadá viac a viac ľudí. Tí, ktorí sa v riešici vzdelávania nezachytia, nie sú schopní aktivizovať svoje sily, aby sa zaradili do radov tých, ktorí o zabezpečenie svojho bytia usilujú aktívnou spoločenskou činnosťou. Na mnohom nie sú spôsobilí domáhať sa svojho práva na riešenie vlastnej hmotnej núdze. Ustanovenia príslušných paragrafov všeobecne platných predpisov sú pre nich veľkou neznámou. Nedokážu sa v nich orientovať a za inými sa o radu spravidla nepoberú. A tak v biede a hmotnej núdzi ešte dlho zostanú, pokiaľ sa z nej niekedy dostanú.

Literatúra:

1. BUDZOWSKI, K.: The social and economic problems of employment in the European CMEA. In: *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*. Kraków 1990, Selected Papers, nr 300, ISSN 0208-7944.
2. DIRGOVÁ, E.: Nezamestnanosť v kontextoch transformácie, modernizácie a globalizácie. In: *Zborník príspevkov Sympóziium manažment 06*. Žilina : Fakulta riadenia a informatiky ŽU v Žiline, 2006. s. 15 – 21. ISBN 80-8070-572-0
3. LISNIK, A.: Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére. In: *PRIBULA, M. (ED.): Inovácie, podnikanie, spoločnosť*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Podnikanie a inovácie podnikateľských aktivít III. Prešov : International Schol of Manangement Slovakia, 2008. s. 329-331. ISBN 978-80-89372-03-4
4. MIHALČOVÁ, B.: *Manažment v sociálnej sfére*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. 260 s. ISBN 978-80-8084-434-9
5. MIHALČOVÁ, B.: *Stratégia sociálnych služieb v Košickom samosprávnom kraji*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. 124 s. ISBN 978-80-8084-406-6
6. SCHÖNWIESNER, Roman: Liekom proti svetovej chudobe má byť liberalizácia. In: *TREND 29. 7. 2003*
7. STERN, N H. – DETHIER, Jean-Jacques – ROGERS, F Halsey: *Growth and empowerment : making development happen*. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2005. 463 p. ISBN: 0262195178 9780262195171
8. Zákon č. 461/2003 Z. z. ekonomika/svetova-ekonomika/liekom-proti-svetovej-chudobe-ma-byt-liberalizacia/26534.html (citované 20. 3. 2009).o sociálnom poistení
9. <http://www.etrend.sk/>

prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Pedagogická fakulta

Katedra manažmentu a marketingu

058 01 Poprad, Nábřežie Jána Pavla II 15

pruzinskymichal@yahoo.com

tel.: +421918722113

Manažérske prístupy a riešenie chudoby

Management approaches and addressing poverty

Management-Ansätze und Bekämpfung von Armut

Tuberkulóza ako stigma

Ivan Solovič

Súhrn: Autor v práci poukazuje na závažnosť tuberkulózy ako problém celosvetový. Detailne analyzuje epidemiologickú situáciu na Slovensku, poukazujú na situáciu v okolitých krajinách.

Kľúčové slová: tuberkulóza, epidemiologická situácia na Slovensku, incidencia, Európa,

„Keby sa význam choroby meral počtom obetí, ktoré si vyžiada, zostali by všetky, aj tie najobávanejšie infekčné choroby, ako mor a cholera, ďaleko za tuberkulózou.“ Robert Koch (24.3.1882)

V zápale našich každodenných povinností si ani neuvedomujeme, ako rýchlo ubieha čas. A znovu tu máme uzatvorený rok 2008 z hľadiska výskytu tuberkulózy pri príležitosti Svetového dňa boja proti tuberkulóze. Tak ten vlnajší ako aj tohtoročný sa nesú v znamení hesla: „Každý môže pomôcť v boji proti tuberkulóze“ (I am stopping TB) a poukazuje na nutnosť osobného zapojenia sa každého človeka do boja proti tuberkulóze. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) proklamuje že to nie je to len obyčajné heslo ale konkrétne to znamená:

- „pokračovanie dvojročnej kampane ľudí, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom na celom svete zapájajú do boja proti TBC“.
- „úcta života a životných príbehov ľudí zasiahnutých touto chorobou, ale aj liečiacich ju /pacientov, lekárov a ošetrovateľov, rodinných príslušníkov postihnutých touto zákernou chorobou/.

V roku 2007 sa vyskytlo vo svete **9,27 mil. prípadov TBC**. Oproti roku 2006, kedy bolo vo svete 9,24 mil. prípadov, zaznamenávame nárast, oproti roku 2000, kedy to bolo 8,3 mil. prípadov, je to nárast významnejší a keď si pozrieme výskyt v roku 1990 – 6,6 mil. prípadov, je to nárast takmer o 30 % prípadov. V absolútnych číslach Ázia 55% prípadov z celosvetového výskytu - India 2 mil., Čína 1,3 mil., Indonézia 0,53mil. Nasleduje Afrika s 31% - Nigéria 0,46 mil., Južná Afrika 0,46mil. Európsky región sa podieľa na celosvetovom výskyte 5%. V r. 2007 bolo v európskom regióne WHO nahlásených 477 327 nových prípadov TBC. Incidencia TBC rastie v celom regióne, najmä od západu na východ. V Západnej Európe je to výsledkom migračných vln, čo viedlo k vzostupu výskytu aj v krajinách, kde bol v minulosti sledovaný pokles výskytu TBC. TBC je najčastejšou príčinou úmrtí u osôb HIV /AIDS infikovaných. TBC nepozná národné hranice, podľa pohlaví je výskyt 2x častejší u mužov ako u žien. Každú hodinu v Európe ochorie 55 ľudí a 8 zomrie na TBC, výskyt ochorenia je v priemere v krajinách európskeho regiónu WHO 54/100tis. obyvateľov. V krajinách EU je výskyt 17,0/100tis.obyvateľov, v krajinách Balkánu – 28,7/100tis., vo východoeurópskom regióne až 131,2/100tis. V rámci regiónu sa pohybuje 4,5/ 100tis. na Islande po 258,0/100tis. v Kazachstane. 20% prípadov v krajinách EU sa vyskytuje u cudzincov. V Ruskej federácii v roku 2007 sa vyskytlo 214 924 novozistených prípadov, čo tvorí výskyt 151,2/100tis. V roku 2007 bol nárast počtu ochorení oproti r. 2006 o 54 497 prípadov, čo je podmienené zjednotením systému hlásnej služby - medziročný nárast činí 3,7%. V krajinách EU je pokles o 3,8% avšak v krajinách východnej Európy je nárast až 6,2% /1,2/.

V rámci európskeho regiónu SZO je zadefinovaných 18 prioritných krajín, kde je tuberkulóza závažným verejnozdravotníckym problémom: Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko,

Bulharsko, Estónsko, Gruzínsko, Kazachstan, Kyrgyzstan, Litva, Lotyšsko, Moldavsko, Rumunsko, Ruská federácia, Tadžikistan, Turkménsko, Turecko, Ukrajina a Uzbekistan. Tuberkulóza je problémom vo veľkomestách : Londýn, Paríž, Miláno a Barcelona zaznamenali v posledných rokoch výrazný nárast tohto ochorenia najmä s príchodom migrantov z krajín s vysokým výskytom TBC. Barcelona a Miláno mali výskyt TBC v rozpätí 20-25/100 tis. obyvateľov a Paríž s Londýnom 35-45/100 tis. obyvateľov.

1/3 zo 40 miliónov HIV infikovaných osôb vo svete je v súčasnosti koinfikovaná tuberkulózou. U HIV infikovaných osôb je 50 násobne vyššie riziko infikovať sa TBC ako u zdravej populácie, bez adekvátnej liečby zomiera na tuberkulózu až 90% HIV infikovaných v priebehu niekoľkých mesiacov. V roku 2005 bolo v európskom regióne 14000 prípadov HIV/TBC koinfekcie. Z nich bolo v západnej Európe 22%, najmä v Španielsku až u 16% TBC ochorení je prítomná HIV koinfekcia, nasleduje Taliansko s 13%, Francúzsko s 11% a Portugalsko s 11%.

Významnou rizikovou skupinou pre tuberkulózu sú väzni. Väznice vo viacerých krajinách európskeho regiónu SZO nevyhovujú základným hygienickým požiadavkám, sú preplnené bez možnosti ventilácie. Incidencia tuberkulózy je tu 30 násobne vyššia ako u civilnej populácie, mortalita 5 násobne vyššia a prevalencia 10 násobne vyššia. V roku 2005 bolo hlásených 32000 prípadov tuberkulózy u väzňov, z toho 30000 bolo práve v krajinách východnej Európy.

Tuberkulóza je celospoločenský jav, ktorý človeka aj keď nepriamo, ale predsa len ovplyvňuje. Je to skutočnosť, ktorej odstraňovanie choroby – liečenie, ale aj jej následkov stojí celú spoločnosť množstvo prostriedkov, ktoré si častokrát najmä postihnutí sami nemôžu dovoliť. Tu sa prejavuje solidarita, kedy spoločnosť takto sociálne a spoločensky chudobnému človeku pomáha na základe princípov solidarity, spoločného dobra a subsidiarity. /3/

Tuberkulóza je stále chápaná ako stigma. V Európe sú ľudia ochotní akceptovať ak svoje ochorenie rakovinu pľúc no nie tuberkulózu. Všeobecne máme málo vedomostí o tejto závažnej infekčnej chorobe. Málo ľudí vie, že tuberkulóza sa najčastejšie prenáša ako kvapôčková nákaza a môže postihnúť kohokoľvek z nás.

Jedným zo spôsobov prevencie chudoby, ktorá je prvým predpokladom na šírenie tuberkulózy je dobrý sociálny systém. Sociálny a zdravotný systém, ktorý by zabezpečoval nielen liečenie tuberkulózy, ale ja zabezpečoval prevenciu, no hlavne by bol schopný chrániť ľudí pred chudobou. /5/

Situácia na Slovensku.

Od roku 1994, kedy bolo hlásených do Národného registra TBC 1748 prípadov, zaznamenávame pokles chorobnosti v Slovenskej republike, v roku 2002 to bolo 1 055 prípadov novozistenej tuberkulózy a v roku 2003 po prvý krát sme nedosiahli ani 1000 novozistených prípadov, bolo to 990 prípadov, čo je 18,4/100 tisíc obyvateľov. V roku 2008 sme mali do Národného registra TBC hlásených 652 prípadov tuberkulózy, čo je 12,07/100000 obyvateľov /graf č. 1,2/. V 540 prípadoch išlo o pľúcne formy tuberkulózy, v 112 prípadoch o mimopľúcne formy tuberkulózy/ tab. č. 1,2/. V 68 prípadoch išlo o recidívu pľúcnej tuberkulózy a v 7 prípadoch o recidívu mimopľúcnej. Podľa národnostného zloženia

bolo Slovákov 496, Maďarov 29, Rómov 115. Z iných národností bolo 12 pacientov, z toho v 3 prípadoch išlo o utečencov.

V roku 2008 bolo hlásených 365 bakteriologicky overených prípadov, čo je 55,98% z celkového počtu registrovaných ochorení. Mikroskopicky pozitívnych prípadov bolo 173 prípadov.

Pri porovnaní vekových skupín, v ktorých sa najčastejšie vyskytuje toto závažné infekčné ochorenie, máme možnosť pozorovať na Slovensku rozdiely medzi výskytom tbc u mužov 406 prípadov tbc a 246 prípadov u žien, u žien je výskyt najmä vo vyšších vekových skupinách, u mužov vo vekovej kategórii 45-54 ročných. V detskej populácii (0-14 roční) sa tuberkulóza vyskytla v 14 prípadoch /tab.č.3, graf.č. 3,4/

V roku 2008 zomrelo na tuberkulózu 9 pacientov.

Zo 652 prípadov pre ťažkosti bolo zistených 523 prípadov, pri kontrole evidovaných 44 prípadov, v rámci vyšetrenia kontaktov 39, pri preventívnej prehliadke 38 a pri pitve bolo zistených 6 prípadov /tab.č.4/.

Z pridružených ochorení sa najčastejšie vyskytovali ochorenia pečene u 109 pacientov, v 70 prípadoch bol pacient liečený na diabetes mellitus, v 41 prípadoch duševné ochorenia, v 41 prípadoch koincidencia TBC malígneho ochorenia. V roku 2008 nebol zhlásený ani jeden prípad koinfekcie TBC a HIV infekcie.

Podľa geografického rozloženia v Slovenskej republike najhoršími oblasťami s najvyšším výskytom tohto ochorenia je oblasť východného Slovenska - Prešovský kraj 17,72/100tis obyv., nasleduje Košický kraj s 16,88/100tis obyv. V týchto oblastiach je to dávané do súvislosti aj s vysokou mierou nezamestnanosti a tuberkulóza je tu stále závažným sociálnym problémom /graf.č.5,6/. Zo 652 hlásených prípadov tbc v roku 2008 išlo o 112 mimoplúcnych foriem tuberkulózy, najčastejšie to bolo tuberkulózna pleuritída v 34 prípadoch, tbc chrbtice v 17 prípadoch, močové ústrojenstvo v 15 prípadoch, mimohrudníkové lymfatické uzliny v 16 prípadoch, v 13 prípadoch vnútrohrudníkové lymfatické uzliny, v 3 prípadoch gynekologické formy tuberkulózy, v 5 prípadoch kostné formy mimo chrbtice, 4 prípady tuberkulózy kože, 1x čriev a peritonea, v 2 prípadoch išlo o inú lokalizáciu /tab.č.5/.

V roku 2008 sme mali na Slovensku celkovo 10 pacientov infikovaných multirezistentnými kmeňmi tuberkulózných mykobaktérií /4/.

Literatúra:

1. Frieden, T.: Tomans tuberculosis case detection, treatment, and monitoring : questions and answers. Second edition. Geneva:WHO, 2004, 334s
2. Global Tuberculosis Control, Surveillance, Planning, Financing. WHO Report 2009. Geneva:WHO,2009 , 303 s
3. Lisník, A.: Úloha priameho a nepriameho zamestnávateľa na vznik a riešenie chudoby. In: Týždeň vedy a techniky. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009. 69-73 s
4. Solovič, I., Švecová, J.: Analýza epidemiologickej situácie v tuberkulóze v Slovenskej republike v roku 2008. <http://nrt.hagy.sk/> [cit. 2008 – 03 – 22]
5. Lisník, A.: Solidarita v pripravovanej sociálnej reforme roku 2002 na Slovensku. In: Aktuálne otázky vyučovania Sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. 95-105s.

Prílohy

Tab. č. 1: Počet prípadov pľúcnej a mimopľúcnej formy TBC nahlásených do NRT v r. 2008 podľa veku

	Pľúcne			Mimopľúcne			Spolu		
	počet	na 100 tis. obyv.	recidíva	Počet	na 100 tis. obyv.	Recidíva	Počet	na 100 tis. obyv.	Recidíva
0-4	3	1,12	0	1	0,37	0	4	1,50	0
5-9	4	1,50	0	2	0,75	0	6	2,24	0
10-14	1	0,32	0	3	0,95	0	4	1,26	0
15-19	5	1,28	0	4	1,02	0	9	2,30	0
20-24	14	3,21	2	5	1,15	1	19	4,36	3
25-29	27	5,81	1	5	1,08	0	32	6,88	1
30-34	22	4,79	1	2	0,44	0	24	5,22	1
35-39	35	9,29	6	3	0,80	0	38	10,08	6
40-44	27	7,20	4	5	1,33	1	32	8,53	5
45-49	70	18,28	12	6	1,57	1	76	19,84	13
50-54	68	16,81	7	10	2,47	2	78	19,28	9
55-59	54	15,11	14	17	4,76	0	71	19,87	14
60-64	29	11,37	1	4	1,57	0	33	12,93	1
65-69	40	19,45	5	16	7,78	1	56	27,23	6
70-74	47	28,63	8	18	10,96	1	65	39,59	9
75-79	44	31,98	5	5	3,63	0	49	35,61	5
80-84	30	33,95	0	3	3,40	0	33	37,35	0
>84	20	39,20	2	3	5,88	0	23	45,08	2
Slovensko	540	10,00	68	112	2,07	7	652	12,07	75

Tab. č. 2: Počet prípadov pľúcnej a mimopľúcnej formy TBC nahlásených do NRT v r. 2008 podľa krajov

	Pľúcne			Mimopľúcne			spolu		
	počet	na 100 tis. obyv.	Recidíva	Počet	na 100 tis. obyv.	Recidíva	Počet	Na 100 tis. obyv.	recidíva
Bratislavský	31	5,07	2	8	1,31	0	39	6,38	2
Trnavský	33	5,92	2	4	0,72	0	37	6,64	2
Trenčiansky	65	10,84	5	10	1,67	2	75	12,50	7
Nitriansky	52	7,36	6	5	0,71	0	57	8,06	6
Žilinský	73	10,49	10	20	2,87	2	93	13,37	12
Banskobystrický	61	9,32	9	19	2,90	0	80	12,22	9
Prešovský	115	14,34	23	26	3,24	2	141	17,58	25
Košický	110	14,21	11	20	2,58	1	130	16,79	12
Slovensko	540	10,00	68	112	2,07	7	652	12,07	75

Tab. č. 3: Počet prípadov TBC nahlásených do NRT v r. 2008 podľa veku a pohlavia

	Muži		Ženy		Spolu	
	počet	na 100 000 obyvateľov	Počet	na 100 000 obyvateľov	Počet	na 100 000 obyvateľov
0-4	2	1,46	2	1,54	4	1,50
5-9	4	2,92	2	1,53	6	2,24
10-14	1	0,62	3	1,94	4	1,26
15-19	6	3,00	3	1,57	9	2,30
20-24	9	4,05	10	4,68	19	4,36
25-29	16	6,75	16	7,03	32	6,88
30-34	14	5,97	10	4,44	24	5,22
35-39	31	16,23	7	3,76	38	10,08
40-44	22	11,69	10	5,35	32	8,53
45-49	60	31,40	16	8,34	76	19,84
50-54	64	32,38	14	6,77	78	19,28
55-59	51	29,99	20	10,68	71	19,87
60-64	22	19,22	11	7,82	33	12,93
65-69	31	35,96	25	20,93	56	27,23
70-74	33	51,86	32	31,83	65	39,59
75-79	15	30,86	34	38,21	49	35,61
80-84	18	64,76	15	24,76	33	37,35
>84	7	47,35	16	44,15	23	45,08
Slovensko	406	15,48	246	8,86	652	12,07

Tab.č.4:Spôsob zistenia TBC podľa údajov hlásených do NRT v r. 2008

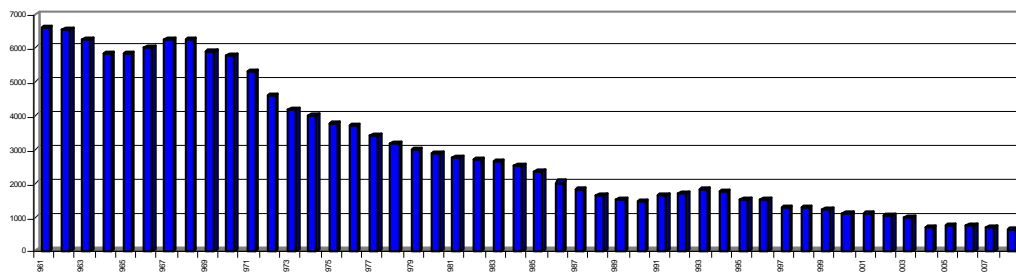
	Vyšetrenie pre obťaženie	Kontrola evidovaných	Vyšetrenie kontaktov	Prevencia	Pitva	Iný spôsob	Neznáme
Bratislavský	33	0	5	1	0	0	0
Trnavský	30	5	1	1	0	0	0
Trenčiansky	66	3	1	5	0	0	0
Nitriansky	50	5	0	2	0	0	0
Žilinský	72	8	5	7	1	0	0
banskobystrický	60	4	10	5	1	0	0
Prešovský	103	16	11	8	1	1	1
Košický	109	3	6	8	3	1	0

Tab.č.5: Miesto postihnutia pri mimoplúcnej forme TBC

	hlavné miesto postihnutia	vedľajšie miesto postihnutia
Pleura	34	30
vnútrohrud. LU	13	3
mimohrudn. LU	16	3
kosti, kĺby – chrbtica	17	1
kosti, kĺby – mimo chrbtice	5	1
Meningy	2	0
CNS	0	1
močové ústroj.	15	3
Pohlavné ústroj.	3	0
Koža	4	0
Diseminované	0	0
peritoneum, GIT	1	2
Iné	2	3
Perikard	0	2
Oko	1	0
Bronchy	0	0
ORL	1	1
Spolu	112	47
z toho vedľajšie miesto pri pľúcnej forme	-	41

Graf.č.1:

Počet prípadov TBC na Slovensku v rokoch 1960 - 2008

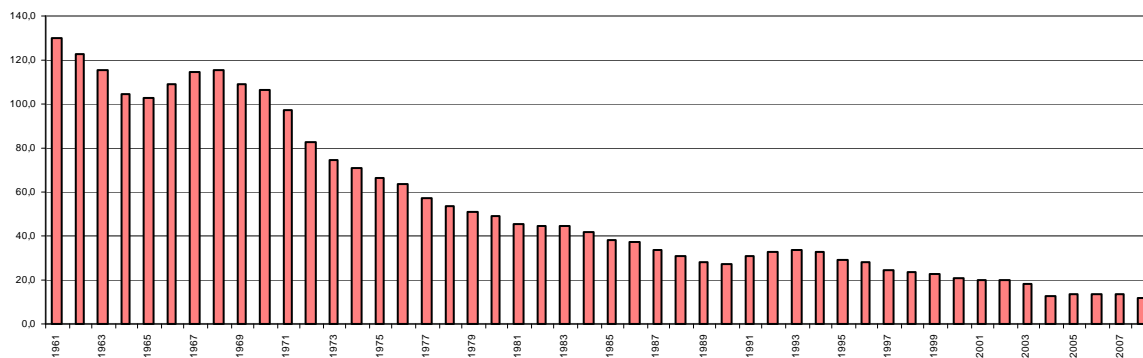

Graf

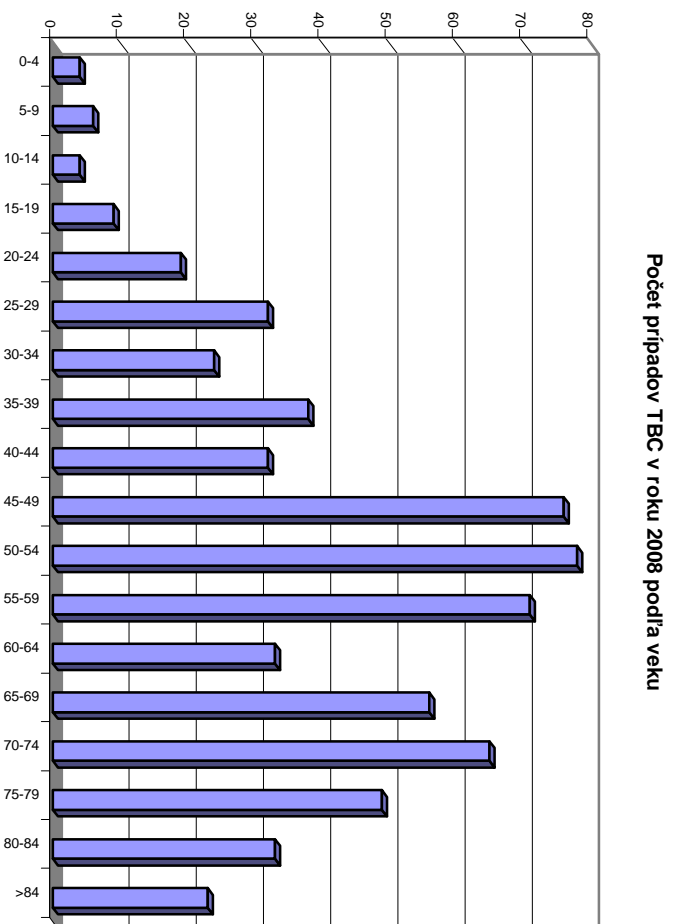
č.

2:

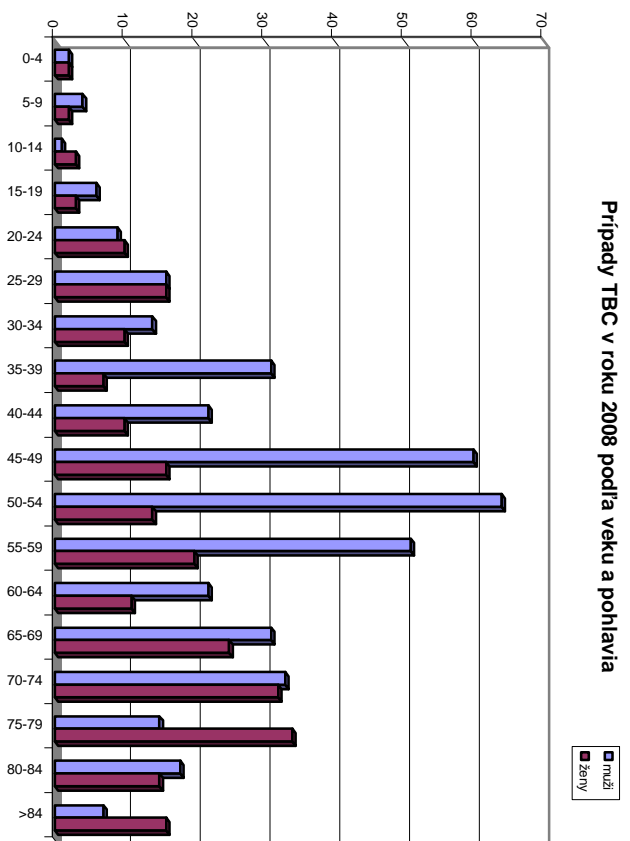
Incidenca TBC na Slovensku v rokoch 1960-2008

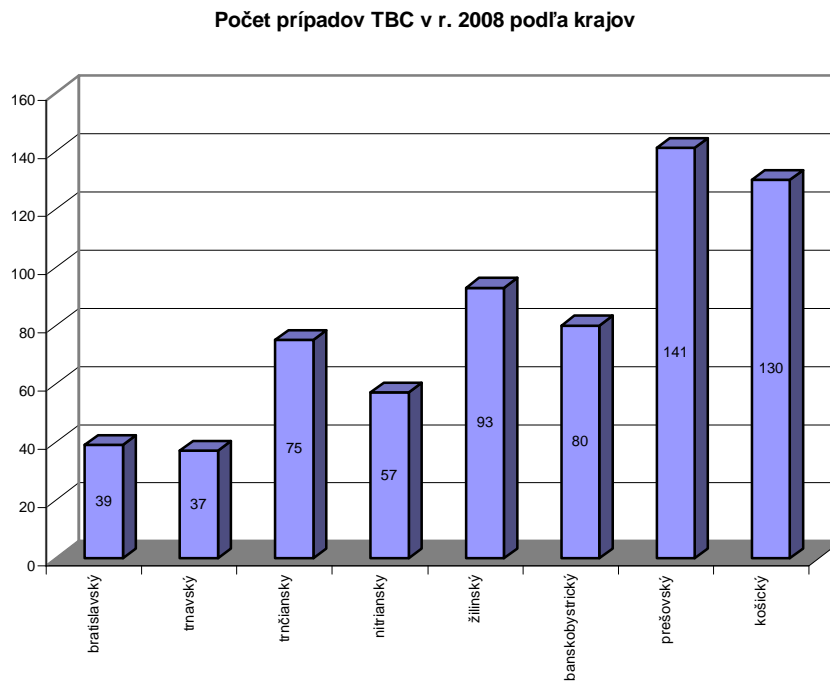
Graf č. 3:

Graf č. 4:

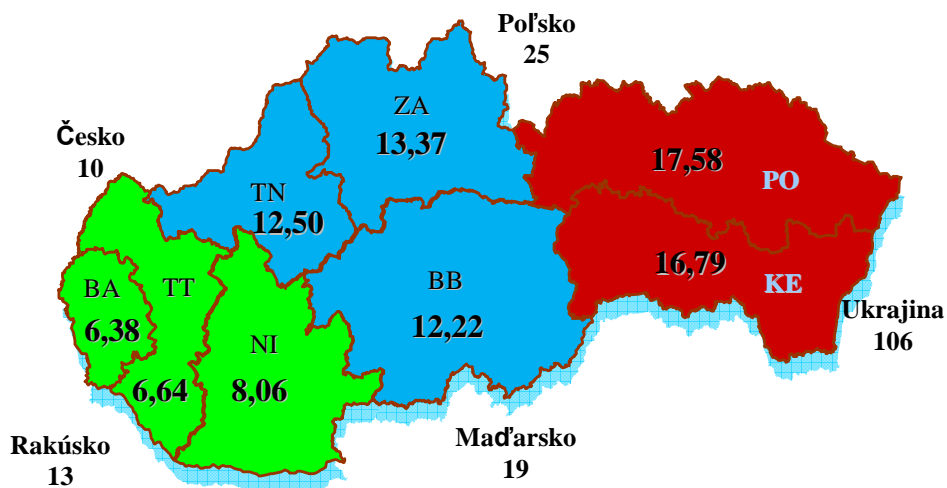

Graf č. 5:

Graf č.6:

Výskyt tuberkulózy na Slovensku v r. 2008 podľa krajov

Kontakt:
Doc. MUDr. Ivan Solovič, CSc.
Fakulta zdravotníctva KU Ružomberok

Může nás zachránit „nějaký bůh“? Výchova mladých křesťanů pro společnost v krizi a po krizi.

Ludmila Muchová

Souhrn:

Autorka ukazuje na příkladu populárně vědeckého článku v časopisu Reflex zájem veřejnosti o návrat k hodnotám, které jsou vnímány jako významná pomoc při řešení finanční a hospodářské krize. Analyzuje myšlenky Anny Hogenové. Zabývá se podmínkami, za nichž krize vznikla, jak je popisuje český sociolog Jan Keller. V závěru článku provádí obsahovou analýzu textů učebnic náboženství pro 2. stupeň ZŠ. Vymezuje tři tematické oblasti, které se týkají chudoby a bídy ve světě. Dovojuje, že tyto tři oblasti se mohou stát východiskem při didaktickém zpracování témat hospodářská krize jako projev moderní chudoby v hodinách náboženství. Analýza může sloužit jako inspirace i pro slovenské metodiky výuky náboženství.

Summary:

Based on an example from the popular-scientific article published in Reflex magazine, the author shows an interest of the society in regress to the values, which are perceived as significant help, while looking for a solution of financial and economic crisis. In the article thoughts of Anna Hogen are analyzed and the conditions are discussed, under which the crisis originated, as they were described by a Czech sociologist Jan Keller. At the end of the article the author makes content analyses of the religion textbooks for 2nd grade of Elementary schools. The author points out three thematic fields, which concern poverty and misery in the world. She concludes, that these three fields may become a basis for didactic treatment of the topic “Economic crisis as a demonstration of modern poverty” in Religion lessons. The analysis can inspire Slovak methodology of Religion lessons.

1. Úvod – filozofové komentují cesty ze současné krize

Současná finanční a hospodářská krize vyvolává řadu otázek nejen na adresu ekonomů, ale také otázek, které se týkají daleko hlubších oblastí, než je hospodářský rozměr života naší kultury. Dotýkají se přímo kořenů lidské existence. Nechci věnovat svůj příspěvek systematicky impulsům, které přicházejí v tomto směru od různých filozofických autorit. Považuji však tento typ úvah za velmi důležitý pro otázku, zda mohou mít křesťané motivaci ke své účasti na hledání nových způsobů života, které by se mohly stát odpovědí výzvě současné krize v „životě po krizi“. Z toho důvodu jsem vybrala jeden exemplární příspěvek, a navíc příspěvek, který přichází ze světa populárních časopisů, nikoliv odborných publikací. Rozhodla jsem se tak proto, že se mi takovéto pokusy jeví jako dobrá ilustrace skutečnosti, že naše veřejnost si již otázky po hlubších kvalitách života klade a že je ochotná naslouchat dokonce i filosofům. Jde o rozhovor redaktora časopisu Reflex s Prof. Annou Hogenovou, vyučující filosofie na Husitské teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze.⁷⁴ V článku šlo o reakci současných myslitelů na celosvětovou hospodářskou krizi. Anna Hogenová v něm použila velmi mnoho termínů, které jsou hluboce spojeny s duchovním rozměrem života. Viděno očima obsahové analýzy, šlo o následující pojmy a jejich kontext:

Pojmy týkající se hodnot, které v současné krizi chybí:

Hogenová vyjmenovává zásadní hodnoty etické (užívá spojení „podstata odpovědnosti“ a „vůle k moci“) a hodnoty transcendentní (vidění celku, možnosti přesahu, chybění

⁷⁴ Rozhovor Ondřeje Nezbedy s Annou Hogenovou, *V krizi nás zachrání domov. S filozofkou Annou Hogenovou o péči o duši a životě v jeskyni*. In Respekt, roč. XX, č. 8, 2009, s. 50 – 53.

transcendence). Oba typy hodnot vidí jako chybějící ve světě politiků, bankéřů a finančníků. Chybějící transcendenci připisuje současnému světu jako celku.

Pojmy týkající se „hodnot, které nabízejí řešení“ lze rozdělit do několika oblastí:

Hodnoty směřující ven z ponořenosti člověka do světa:

- ✓ Napětí bytostného tázání (Patočka): smrt, spravedlnost, ukotvení života
- ✓ Pohotovost k reflexi existenciální zkušenosti: Smutek ze světa, bolest, utrpení, smrt versus radost, životní síla...
- ✓ Hledání pravdy namísto předstírané jistoty pravdou
- ✓ Být u sebe samého
- ✓ Vyvazování z konzumního způsobu života
- ✓ Radost z obyčejných věcí
- ✓ Souznění s přírodou

Hodnoty, směřující k transcendenci:

- ✓ Jistota bytostné víry
- ✓ Pohotovost pro hledání boha (ve smyslu Heideggera)
- ✓ Posvátná místa života
- ✓ Péče o duši (ve smyslu péče o pravdu)
- ✓ Péče o duši (ve smyslu: Pobyť v tichu, vědomí přijetí, laskavosti a dobra jako dar)
- ✓ Vědomí posvátného

Hodnoty směřující do etické oblasti:

- ✓ Vědomé směřování k dobrému

Hodnoty etické a duchovní se u Hagenové těsně dotýkají. Jejich chybění je podle ní jedním z kořenů vzniku krize, jejich znovuzrození se může podle ní stát významnou pomocí pro hledání cest.

2. Cesty k současné krizi

Odborníci z různých odvětví humanitních věd varovali před postupující liberalizací společnosti dávno před propuknutím současné krize. Vybírám – opět exemplárně – analýzu současného českého sociologa Jana Kellera, který nazval postupující neoliberalní tendence v současné euroamerické kultuře „něžným barbarstvím“, které prostupuje společnost současně s její postupující kolonizací ekonomikou. Prostředky této kolonizace jsou podle Kellera peníze a moc, které nastupují namísto předchozích vazeb ochrany a pomoci. Politická moc je podle něho podřízena moci peněz a imperativu maximalizace soukromého zisku. Ekonomika tak postupně rozkládá veřejný prostor společnosti, když obsazuje oblasti, které byly tradičně vyhrazeny péči státu: např. sociální sféru a školství. Člověk je redukován na pouhý „lidský zdroj“ a je podřízen bezpodmínečnému imperativu vlastního výkonu. Jan Keller ukazuje na historický vývoj veřejné sféry společnosti, která podle něho podlehla přebujelé byrokratizaci ze strany státu a tak se dostavil velmi rychle problém nemožnosti jejího dalšího financování. Díky centralizaci oblastí jako je zdravotnictví, sociální péče či školství téměř výhradně do rukou státu, ztratili lidé navíc pocit spoluodpovědnosti za jejich utváření na mikrosociální úrovni. Cesta privatizace těchto oblastí je však podle něho cesta postupného odlidšťování společnosti. První charakteristikou člověka – zaměstnance soukromého podnikatele, je podle něho ztráta pocitu jistoty, která je ovšem základní psychickou potřebou člověka. Mechanismus je dobře známý: zaměstnanec je první část dne pracovní silou, tedy součástí nákladů výrobce. Ten se snaží minimalizovat zaměstnancovu mzdu a zvyšovat nároky na jeho výkon za současné pohrůžky propouštění, a tak maximalizovat svůj zisk. Ve druhé části dne se tentýž zaměstnanec proměňuje v konzumenta, na kterého je činěn různými metodami tlak, aby zajistil prostřednictvím svého konzumu odbyť výrobků – a opět tak maximalizoval zisk výrobce. Svým výkonem si člověk v systému podniku, který nemůže sám ovlivnit, nemůže být nikdy jist. To znamená ohromný nápor na jeho pocit nejistoty. A Keller opět opakuje: pocit jistoty a bezpečí patří k základním lidským potřebám člověka. Následek

takového přetížení jsou stres, pocity úzkosti a obavy. I ty se však dají tržně zneužít v podobě tlaku na účast na různých soukromých pojišťovacích fondech. Ale ani podnikatelé si nemohou být v tomto systému jisti svou budoucností, tedy tím, zda obstojí v konkurenci ostatních. Tlak na konkurenceschopnost přenáší podle Kellera zaměstnavatelé na své zaměstnance především apelem na jejich autonomii, tvořivost, flexibilitu, zodpovědnost za vlastní výkon a loajalitu zaměstnanců vůči podniku, což by měli tito zaměstnanci dělat navíc z vlastního rozhodnutí, dobrovolně. V důsledku to vede k šetření nákladů, tedy k prospěchu zaměstnavatele. To vše jsou však z velké části charakterové vlastnosti, které zaměstnavatel nemá právo od svých zaměstnanců požadovat, patřily tradičně do sféry soukromých svobod člověka. Člověk – zaměstnanec je tak podle Kellera ohlupován apelem na vytvoření silné emocionální vazby s podnikem, který ho ovšem může téměř kdykoliv ze svých služeb zcela bez emocí a tvrdě propustit a vystavit psychickému i ekonomickému strádání v situaci nezaměstnaného. Keller se odvolává na Francouze Jean Pierra Goffa a nazývá tento postup „něžným barbarstvím“.⁷⁵

Dodejme, že v současnosti se toto něžné barbarství obrátilo proti samotným podnikatelům, protože lidé -zaměstnanci nevydrželi ve své většině tento tlak a roztočili spirálu, díky níž se stali neschopnými konzumovat. Ekonomický rozvoj západní kultury v druhé polovině 20. století ukázal, že podrobení života lidí – zaměstnavatelů i zaměstnanců jedinému zájmu – maximalizaci zisku – je způsob velmi účinný. Současně však je to způsob, který bere v potaz pouze materiální stránku člověka, projevující se schopností výkonu na jedné straně a schopností poslušného konzumu na straně druhé. Pro nahromadění materiálních statků potom dokáže člověk obětovat i svou mravnost a duchovnost: jedni získávají motivační odměny i za cenu použití podvodů, druzí jsou schopni v honbě za spotřebou - sebezničení životem na dluh. Ztrácí se hodnoty jako askeze, služba, oběť, sebezápor, pomoc, dobro, společenství, láska, pravda...

V České republice zažíváme v současnosti situaci, v níž celá oblast sociální péče přechází do tohoto systému soukromé podnikatelské sféry a vrcholí diskuse nad pokusem dokumentu MŠMT Bílá kniha pro terciální vzdělávání proměnit univerzity a vysoké školy, které měly dosud charakter demokratických obcí, a byly tak školou demokracie pro budoucí inteligenci společnosti, ve výrobní podnik, v němž se demokratická obec mění v podnik usilující o zisk. Kdo se však hlouběji zabývá současnou školskou reformou probíhající v zemích Evropské unie, může vnímat snahu podrobit oblast školství ekonomickým zájmům společnosti i na nižších úrovních než je oblast vysokých škol.

3. Vzdělávání ke zvýšení konkurenceschopnosti – cesta k prohlubování krize?

3. 1 Historie a charakteristika Bílé knihy pro reformu školských systémů Evropské unie

Všichni máme určité povědomí o tom, že Evropská komise vydává pravidelně tzv. zelené a bílé knihy. Co je jejich smyslem?

Zelené knihy jsou vlastně zprávy, které slouží diskusi o nějaké určité politické oblasti. Jsou směřovány zpravidla na někoho třetího: na organizace či jednotlivce, kteří tak dostanou možnost účastnit se aktuálních konzultací a diskusí. V některých případech z nich vycházejí legislativní opatření.

Bílé knihy obsahují návrhy pro aktivity společnosti v určité oblasti. Někdy navazují na zelené knihy. Zatímco zelené knihy obsahují širokou nabídku idejí a jde jim o co nejširší diskusi, bílé knihy obsahují oficiální návrhy k určitým politickým oblastem a slouží k tomu, aby se tyto oblasti rozvíjely určitým směrem.⁷⁶

Bílá kniha týkající se školské politiky zemí Evropské unie vyšla v r. 1995 a nese název, který velmi vypovídá o směrech, které jsou v ní navrženy: „Bílá kniha o obecném a odborném

⁷⁵ KELLER, J. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007, s. 102 – 109. ISBN 978-80-86429-66-3.

⁷⁶ http://europa.eu.int/documents/comm/index_de.htm, 16. 7. 2004.

vzdělávání – učit a učit se – na cestě ke kognitivní společnosti“. Hned v její předmluvě nalezneme odkaz na skutečnost, že navazuje na bílou knihu z r. 1993, nesoucí název „Růst, schopnost konkurence, zaměstnanost“, která položila důraz na tzv. „nemateriální investice“, zejména do vzdělání a výzkumu. „Tato investice do inteligence“ – opět cituji předmluvu - „sehraje podstatnou roli v rozvoji zaměstnanosti, schopnosti konkurence a solidarity našich zemí“. ⁷⁷ Můžeme tedy usoudit na to, že o rozvoj poznávacích schopností člověka půjde v Evropské unii především z důvodů ekonomických.

Přesto na str. 8 tohoto dokumentu dostáváme ujištění, že „...sledovat obecné a odborné vzdělávání v návaznosti na otázku zaměstnanosti neznamená redukovat je pouze na nabídku k získání kvalifikace. Obecné a odborné vzdělání má podstatnou funkci v zajištění sociální integrace a osobnostního rozvoje Evropanů skrze zprostředkování společných hodnot, skrze předávání kulturního dědictví a skrze získání schopnosti samostatného myšlení.“ ⁷⁸ Nakolik jsem však tento dokument prolistovala poměrně zodpovědně, nikde jsem nenašla podrobnější zmínku o duchovních či náboženských hodnotách. O důvodech, proč tomu tak je, můžeme jen spekulovat. Nabízí se však i ten, že lidská duchovnost či náboženská kultivovanost nepřispívá bezprostředně k ekonomickému rozvoji společnosti. Zda nejde v životě jednotlivce i společnosti o víc než o ekonomickou prosperitu, takovou otázku si právě tato Bílá kniha ve vztahu ke vzdělání neklade. A události posledních měsíců spojené s ohromující finanční a hospodářskou krizí ukazují, že právě toto opomenutí se může stát zdrojem mnohého utrpení.

3. 2 Historie a charakteristika Bílé knihy pro reformu českého školství

Směr reforem českého školství určil dokument nesoucí název Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Nacházíme zde myšlenky, které jsou velmi podobné dokumentu Evropské komise. Dobře to lze vyčíst z formulace obecných cílů školního vzdělání:

1. sociální komunikace, při níž dochází k přetváření hromadně šířených informací do individuálních znalostí jako základního prvku, který bude vyznačovat vznikající společnost poznání a vědění...
2. Vzdělání se nevztahuje pouze jen k vědění a poznávání, ale i k osvojování si sociálních a dalších dovedností, duchovních, morálních a estetických hodnot a žádoucích vztahů k ostatním lidem i ke společnosti jako celku, k emocionálnímu a volnímu rozvoji, v neposlední řadě pak ke schopnosti uplatnit se v měnících se podmínkách zaměstnanosti a tím i trhu práce...
3. Rozvoj lidské individuality, který zahrnuje kognitivní, psychomotorický a afektivní rozvoj, který je důležitý nejen z hlediska jedince ale i společnosti, protože tvůrčí potenciál obyvatel každé země je vždy hlavním zdrojem jejich rozvoje a hospodářské prosperity.
4. Zprostředkování historicky vzniklé kultury společnosti, obsažené ve vědách, technice, umění, pracovních dovednostech, spirituálních a morálních hodnotách...
5. Výchova k ochraně životního prostředí ve smyslu zajištění trvale udržitelného rozvoje společnosti...
6. Posilování soudržnosti společnosti. Tyto úkoly se soustřeďují do výchovy k lidským právům a multikulturalitě
7. Podpora demokracie a občanské společnosti výchovou soudných, kriticky a nezávisle myslících občanů s vědomím vlastní důstojnosti a s respektem k právům a svobodám ostatních.

⁷⁷ *Weisbuch zur allgemeinen und beruflichen Bildung. Lehren und Lernen – auf dem Weg zur kognitiven Gesellschaft.* http://europa.eu.int/documents/comm/index_de.htm, 16. 7.2004, s. 4.

⁷⁸ Tamtéž, s. 8

8. Výchova k partnerství, spolupráci a solidaritě v evropské i globalizující se společnosti.
9. Zvýšení konkurenceschopnosti ekonomiky a prosperity společnosti, a to přispěním k vysoké úrovni lidských zdrojů jako jednomu ze základních faktorů jejího ekonomického vývoje.
10. Zvyšování zaměstnatelnosti, tedy schopnosti nalézat zaměstnání a trvale se uplatňovat na trhu práce.⁷⁹

Česká Bílá kniha hovoří o rozvoji duchovních, morálních a estetických hodnot, ovšem jednoznačně je podřizuje cíli uplatnění člověka ve společnosti, a to zejména v její ekonomické oblasti. Jako by se měli žáci vzdělávat ke kompetencím podobným kompetencím příslušníků sehraného fotbalového týmu, kteří jsou vůči sobě solidární, umí spolupracovat, nahrávají si, podporují se, ale to vše za jediným účelem: porazit nepřátelská družstva. Za tímto pojetím vlastní seberealizace a vzájemné solidarity se skrývá tlak na výkon, který eliminuje soupeře. Za určitých okolností vede právě tento tlak k nejistotě jedněch a „něžnému barbarství“ druhých. Cesta, kterou vytyčují české národní kurikulární dokumenty, tak působí přinejmenším nejednoznačně. Budoucí generace má být solidární a současně konkurenceschopná. Co převáží?

4. Křesťanská výchova pro společnost hledající cesty z krize?

Výchova a vzdělávání patřily v historii vždy k aktivitám, jejichž úspěšnost se dá hodnotit vždy až v delším časovém horizontu – přinejmenším jedné generace. Bylo by ošidné čekat, že sebelépe vypracované výchovné a vzdělávací projekty ovlivní bezprostředně kultivovanost společnosti. Navíc člověk není stroj ani pasivní materiál, který lze výchovou či vzděláním příslušným způsobem obrobit. Do svého životního repertoáru převezme směřování, hodnoty a životní způsoby, které převzít chce, kterým dá za pravdu, nebo které ho nadchnou. Ale tento okamžik rozhodnutí nemůže žádný učitel či vychovatel beze zbytku ovlivnit. S tímto vědomím vzdělavatelské pokory se pokusme najít témata ve školním předmětu náboženství, která mohou spíše než k zaměstnatelnosti na trhu práce vést k rozvíjení duchovních, morálních a estetických hodnot, díky nimž by dospělí křesťané uměli reagovat s kritickým odstupem na ohlupující tlaky protagonistů čistě tržní ekonomiky.

V České republice žáci navštěvují druhý stupeň ZŠ ve věku 11 – 15 let, tj. od 6. do 9. ročníku. V učebnicích náboženství se etická témata křesťanské morálky soustředí do 7. a 8. ročníku. Při systematické analýze jsem našla témata týkající se tří výchovných oblastí:

1. křesťanská formace osobnosti vzhledem ke konzumnímu charakteru společnosti
2. křesťanská formace osobnosti směřující k otevřenosti a ochotě být solidární, pomáhat, jednat jako bližní
3. křesťanská vize spravedlivého uspořádání světa jako vize Nové země a Nového nebe

Nalezla jsem následující podněty

7. třída – ad 1)

– Téma Vážít si stvoření: Tematizace odpovědnosti člověka za svět: Motivačním textem je reflexe „bílé kultury“ indiánem z tropického pralesa: „Dostat se k cíli rychle bývá málokdy pravou výhrou. Papalagi chce ovšem vždycky rychle k cíli. Většina jeho strojů slouží pouze k tomu účelu – dostat se rychle k cíli. Když je u jednoho cíle, už jej volá nový. Tak se papalagi honí svým životem bez pokoje, stále víc se odnaučuje chodit a putovat a odvyká radostnému pohybu k tomu cíli, který nám sám přichází vstříc, aniž se za ním ženeme....“

- Téma Žít s bdělými smysly : Tematizuje zaměřenost příslušníků euroamerické kultury na peníze, jako motivační text k jinému tématu (přijetí do katechumenátu).

⁷⁹ Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. <http://aplikace.msmt.cz/pdf/BilaKniha.pdf>, s. 14 – 15. (Citováno 2. 3. 2009)

- Téma utrpení a bolesti v moderním světě je nabídnuto v postní době v podobě provokativních otázek: „Proč je nemoc, proč bída? Proč je umírání, úraz? Proč je zločin, proč osamělost? Proč je rakovina, mongoloidní dítě? Proč je selhání...? Kdo zakouší bolest, klade často otázku: Proč to Bůh dopouští? Proč?“ Dětem je před oči stavěn příklad lidí, kteří se postavili odvážně proti nespravedlnosti ve světě a tváří v tvář bolesti zažívali Boha v Ježíši Kristu, který v Kristově utrpení vyjadřuje svou účast na utrpení světa.

7. třída – ad 2)

- Vidět bližního: Celý tematický celek se zabývá otázkou vlastních schopností, které lze dát do služby potřebným. Součástí tématu je provokativní text, ukazující mentalitu mnohých konzumně orientovaných lidí: „Už mě to prostě nebaví. Mně je jedno, jak se daří jiným. O mě se taky nikdo nestará. Kašlu na to, co dělají tělesně postižení. Chci mít svůj klid. Je mi fuk, jestli mají černoši co jíst. Radši se koukám na televizi.“

Tematický celek navíc ukazuje příklady svatých, kteří v minulosti odpovídali na výzvu chudoby – Alžběta Durynská, sv. Anežka, ale i v současnosti – Ruth Pfau, lékařka, která ošetřovala 25 let malomocné pacienty v Pákistánu. Tematický celek ústí do tématu: Caritas znamená láska a Naši sourozenci v rozvojovém světě. Odpovědí na výzvu chudoby v současném světě je výčet skutků tělesného milosrdenství: Motivační text: „Když daruji lásku, rozdělují ji, ale mám pak lásky více. A u Charity to jde obojí dohromady: nesčetní lidé dávají peníze, věnují pracovní dobu, pracují dobrovolně, a při tom nic neztrácejí, nýbrž získávají. Jejich život se stává větším, smysluplnějším, vpravdě bohatším.“ Tematický celek vede skupinu žáků k vlastní aktivitě – k vytvoření malého projektu zaměřeného na pomoc potřebným lidem v okolí. (téma: Začínáme být aktivní).

- Téma solidarity: být jeden druhému chlebem. Motivační příběh popisuje příběh, v němž si lidé postupně dávají bochníček chleba uprostřed nouze I. světové války, až se dostane zpět k dárci, od kterého vyšel. (téma je součástí tematického celku o eucharistii)

8. třída – ad 1):

- Tematický celek Přijmout zodpovědnost, týkající se obsahově Desatera, přináší několik impulsů k tématu chudoba: Cena života (5. přikázání) pojednává kromě jiného i o naplnění života smyslem, které nepředpokládá materiální blahobyť a konzum. V tématu Vlastnit a darovat je položena i otázka: Proč nejsou mnozí lidé, kteří mnoho vlastní, často spokojeni se svým životem? Celý tematický celek je potom zakončen otázkou: Kde nacházíme v našem světě znamení naděje? Ve kterých situacích můžeme i my pomáhat, aby se otevřelo nebe i nad jinými lidmi?

- Tematický celek Svědomí a odpovědnost dodává kromě jiného impulsy k otázkám po závislosti na konzumu, odpovědnosti za stav životního prostředí a opět uvádí příklady lidí, kteří v historii obětovali život za věrnost vlastnímu svědomí.

8. třída – ad 2)

Ústřední tématem ročníku je odpovědnost.

- V třetím tematickém celku Nový pohled zaznívá v souvislosti s podobenstvím O milosrdném Samaritánovi otázka: Kdo je můj bližní? A v podnětech pro práci je impuls: „Převeď podobenství na naši společnost. Kdo je okradený a oloupený? Jakou úlohu při tom hrajeme my? Kde nacházíte v novinách, v rozhlase a televizi zprávy o dnešních Samaritánech? Uveďte vlastní zkušenost... Téma dál vrcholí otázkou „Přihlížet nebo pomáhat?“

8. třída – ad 3):

- V adventním tématu je podávána vize Mesiáše podle Izaiáše: Podle spravedlnosti bude soudit chudé a podle práva se bude rozhodovat pro ubohé v zemi.

- Závěrečné téma 8. ročníku: Nová nebesa a Nová země a téma Uskutečňovat sny: Obě témata ústí do otázky: Kde nacházíme v našem světě znamení naděje? Ve kterých situacích můžeme i my pomáhat, aby se otevřelo nebe i nad jinými lidmi?⁸⁰

Z této krátké analýzy plyne, že v učebnicích náboženství, které byly vytvořeny v České republice v polovině 90. let v návaznosti na učebnice rakouské, se nevyskytuje téma, které by se systematicky zabývalo sociální podobou hříchu v hospodářských a politických systémech současného světa. Je to pochopitelné, když vezmeme v úvahu jejich stáří. Dobře použitelné je ale jejich zaměření na tři oblasti, které se k tomuto problému vztahují: na formování osobnosti směrem k tlaku na konzumní způsob života lidí, na formování osobnosti směrem k solidaritě, pomoci a projevům bliženecké lásky a zároveň jejich artikulace křesťanské vize Nové země a Nových nebes spojená s představou naplnění na konci věků. Jsou formulovány také dostatečně obecně a zároveň vyzývají k aktualizaci a konkretizaci pomocí otázek: jaká je současná podoba lidské bídy a lidského utrpení? Jaké podoby může mít láska k druhým lidem právě dnes? Můžeme tedy uzavřít, že přinejmenším na půdě školního vyučování má křesťanská výchova v České republice jasně artikulované obsahy, kterých může učitel náboženství využít, jestliže se chce výchovně podílet na úsilí školy o výchovu a vzdělání, které budou nápomocny ke změně mravního a duchovního klimatu společnosti. Společnosti, která právě díky jeho alarmujícímu zdeformování upadla na začátku 21. století do krize, kterou sama nazvala krizí finanční a hospodářskou, zatímco jde též o krizi duchovní a mravní. Děkuji vám za pozornost.

Použitá literatura:

Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. <http://aplikace.msmt.cz/pdf/BilaKniha.pdf> (Citováno 2. 3. 2009)

KELLER, J. *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-66-3.

Rosteme ve víře. Učebnice náboženství pro 7. ročník ZŠ. Praha : Portál, 1992. ISBN 80-85282-70-4.

Rozhovor Ondřeje Nezbedy s Annou Hogenovou, *V krizi nás zachrání domov. S filozofkou Annou Hogenovou o péči o duši a životě v jeskyni*. In *Respekt*, roč. XX, č. 8, 2009.

Utvářet život. Učebnice náboženství pro 8. ročník. Praha : Portál, 1992. ISBN 80-85282-68-2.

⁸⁰ *Rosteme ve víře. Učebnice náboženství pro 7. ročník ZŠ*. Praha : Portál, 1992. ISBN 80-85282-70-4.
Utvářet život. Učebnice náboženství pro 8. ročník. Praha : Portál, 1992. ISBN 80-85282-68-2.

Strategia gospodarczego rozwoju Kalwarii Zebrzydowskiej w kontekście kultu religijnego i rzemiosła

Augustyn Ormanty

Abstrakt

Kalwaria Zebrzydowska nazywana często Polską Jerozolimą, to jedno z najpiękniejszych i najbardziej niezwykłych miejsc w Polsce. Integralnie związana jest z wielką XVII - wieczną fundacją kalwaryjną wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego herbu Radwan. Kalwaryjski kompleks sakralny składa się z pięknej barokowej bazyliki oraz kościółków, kilkudziesięciu kaplic, figur i mostów usytuowanych w pięknym krajobrazie.

Miasto i gmina zajmują obszar 75km², zamieszkuje go 19. 209 osób.

Jest to także centrum rzemieślniczej produkcji mebli i obuwia. Wśród 2600 zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, aż 1600 to branża stolarska i szewska.

Nowe technologie, nowoczesne metody marketingu oraz elastyczność rzemieślników w reagowaniu na zmieniające się gusta klientów sprawiają, że wyroby rzemieślnicze cieszą się wysoką renomą. Kult religijny, rzemiosło i walory turystyczne gminy sprawiają, że miasto odwiedza około 2 mln pielgrzymów i turystów w ciągu roku.

Kalwaria Zebrzydowska, to również ośrodek o bogatym potencjale ekonomicznym i dużych możliwościach inwestycyjnych.

Troska o mieszkańców, lokalne rzemiosło, turystów wymaga od władz kompleksowego sposobu zarządzania i finansowania, przystosowanego do specyfiki terenu, jego uniwersalnych wartości, szczególnych walorów krajobrazowych, a przede wszystkim głębokich treści religijnych oraz współczesnych uwarunkowań gospodarczych. Kierunki i tendencje rozwoju miasta i gminy wyznaczone zostały w Strategii Rozwoju Gminy (1999r) i uaktualnione w Planie Rozwoju Lokalnego Gminy Kalwaria Zebrzydowska (2004r.) misją - „Gmina Kalwaria Zebrzydowska -Ponadregionalnym Ośrodkiem Harmonijnego Rozwoju Turystyki Pielgrzymkowej, Rzemiosła i Kultury”.

Słowa kluczowe

Rozwój lokalny - jest to proces zmian gospodarczych, społecznych, kulturalnych i politycznych prowadzący do ogólnego dobrobytu mieszkańców. Polega na racjonalnym wykorzystaniu wewnętrznych i zewnętrznych czynników rozwoju na danym terytorium. Ma charakter wieloaspektowy , wyraża się zarówno we wskaźnikach wzrostu gospodarczego, może być mierzony również kryteriami społecznymi albo też jakościowymi parametrami poziomu życia mieszkańców.

sanktuarium - w religioznawstwie termin, którym określa się miejsce uznawane za święte, często identyfikowane ze świątynią do którego mogą pielgrzymować wierni i wypraszać łaski u boga za pośrednictwem świętych czy Maryi.

turystyka pielgrzymkowa - podróże podjęte równocześnie z motywów kulturalnych i religijnych, prowadzące do „ obcowania z Bogiem, jak i głębszego zrozumienia życia ludzi, jako jedynej wspólnoty pielgrzymującej na ziemi”.

Strategia - scenariusz przyszłości do których dąży wspólnota samorządowa, a dzięki któremu dokona się transformacji sytuacji obecnej na projektowaną.

Wprowadzenie

Rosnąca konkurencja krajowa i międzynarodowa nie pozostaje bez wpływu na głębokość Zmian zachodzących w strukturach gospodarczych i przestrzennych Polski, a tym samym miasta i gminy Kalwaria Zebrzydowska, ukształtowanych w innych warunkach systemowych i przy innych priorytetach polityczno- ekonomicznych. Kierowanie zmianami zachodzącymi w otoczeniu i wykorzystywanie tych zmian do dalszego rozwoju staje się priorytetem w kształtowaniu zamożności społeczności lokalnych. Osiągnięcie sukcesu w kierowaniu tymi zmianami warunkuje stały wzrost i rozwój poszczególnych jednostek administracyjnych, wzrost poziomu życia ich mieszkańców i potencjału ekonomicznego terenu. W konsekwencji postępowanie władz musi być zorientowane na wykorzystanie własnych zasobów i możliwości rozwoju środowisk lokalnych, przy umiejętności skorzystania z możliwości zewnętrznych. W tych warunkach istotnego znaczenia nabiera problematyka strategii rozwoju gospodarczego. Strategia oznacza realizację długookresowych celów przy pomocy ustalonych środków i wykorzystaniu posiadanych zasobów z punktu widzenia kryteriów wynikających z tych celów. Krótko mówiąc, w języku potocznym pojęcie to traktowane jest jako synonim znaczących zmian, poważnych decyzji, a nawet gwarancji sukcesu.

1. Przesłanki opracowania strategii rozwoju lokalnego dla Kalwarii Zebrzydowskiej.

W okresie zrzeszania się Polski ze wspólnotami europejskimi nowego znaczenia nabrała problematyka strategii rozwoju gospodarczego. Tym bardziej, że wobec zaistniałych zmian wśród których należy wymienić transformację ustrojową po 1989 roku - utrwaloną w ustawach z lat 1990 i 1998, gdzie zakres kompetencji samorządu terytorialnego został znacznie poszerzony, co z kolei dało możliwość zwiększenia samostanowienia lokalnego społeczeństwa. Władze samorządowe, jak również mieszkańcy gmin musieli odnaleźć się w nowej rzeczywistości, nauczyć się podejmowania decyzji, które wpływają na rozwój gminy. W latach 1999- 2000 w większości gmin i powiatów opracowywano strategię rozwoju lokalnego w ścisłym związku z polityką regionalną i polityką państwa na przyszłe dziesięciolecie.

To samorząd terytorialny jest odpowiedzialny za zapewnienie warunków życia miejscowej ludności i podstawową obsługę obywateli. Zarządza funkcjonowaniem wspólnoty zarówno przez system dystrybucji i alokacji środków finansowych, realizację zadań administracyjnych, jak i przez tworzenie politycznej płaszczyzny dla współpracy mieszkańców i grup społecznych oraz podmiotów gospodarczych.

Władze lokalne muszą wykazać się odpowiedzialnością wobec problemów codzienności oraz przewidywać i odpowiadać na wyzwania przyszłości. Stopień realizacji zadań gminy w zaspakajaniu potrzeb mieszkańców określa ich jakość życia. Zadania, te ujęte zostały w sporządzonych planach strategicznych dzięki którym samorząd terytorialny projektuje przyszłość tak, by nie decydowały o niej przypadkowe wydarzenia. W związku z tym w ostatnim dziesięcioleciu przyjęto zasadę planowania strategicznego, w ślad za metodami wypracowanymi w świecie biznesu.

Dla gminy Kalwaria Zebrzydowska została opracowana strategia rozwoju lokalnego w maju 1999 roku.

2. Charakterystyka Kalwarii Zebrzydowskiej

Kalwaria Zebrzydowska jest małym miasteczkiem, położonym u podnóża góry Żar w dolinie pomiędzy dwoma niskimi pasmami gór Beskidu Makowskiego i Pogórza Wielickiego, na wysokości 335 - 400 m n.p.m., w zachodniej części powiatu wadowickiego, 14 km od Wadowic - miasta powiatowego oraz 35 km od Krakowa - stolicy województwa małopolskiego.

Kalwaria Zebrzydowska leży przy drodze krajowej K-52, miasto posiada dwie stacje kolejowe na linii Zakopane - Kraków i Kraków Bielsko-Biała.

Powierzchnia gminy wynosi 75,3 km², w tym miasta 5,5 km². Kalwaria Zebrzydowska jest gminą miejsko - wiejską.

W jej skład wchodzi następujące sołectwa: Barwałd Górny, Barwałd Średni, Brody, Bugaj, Leńcze, Podolany, Przytkowice, Stanisław Dolny - Dolany, Stanisław Dolny - Kępki, Zarzyce Wielkie, Zarzyce Małe, Zebrzydowice, Zebrzydowice - Bieńkowice oraz miasto Kalwaria Zebrzydowska.

Jest jednym z najważniejszych w Polsce ośrodkiem ruchu pielgrzymkowego. Powodem wzrostu liczby pątników jest jej położenie na słynnym szlaku papieskim wiodącym z Krakowa do Wadowic. Największe nasilenie odwiedzających występuje w okresie Odpustu Wielkiego Tygodnia (Misterium Męki Pańskiej) oraz w dniu Święta Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (15 sierpnia).

Zespół kaplic zwany Drózkami Kalwaryjskimi, wraz z Klasztorem OO. Bernardynów z XVII wieku jest jednym z głównych zabytków architektury.

Pierwszego grudnia 1999r. Zespół Architektoniczno - Krajobrazowy i Pielgrzymkowy został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury, UNESCO. Obecnie przy Klasztorze prowadzone jest Wyższe Seminarium Duchowne i Dom Pielgrzyma z miejscami noclegowymi dla pielgrzymów.

Kalwaria posiada także inne liczne i cenne zabytki: kaplica z pustelnią św. Rozalii w Barwałdzie Górnym, zespół dworsko - parkowy w Brodach, zabytkowe domy w zabudowie miejskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej, Kościół parafialny p. w. św. Michała Anioła w Zebrzydowicach, klasztor i szpital bonifratrów z XVI w. w Zebrzydowicach, zespół dworski: dwór z malowidłami rodzajowymi wewnątrz w Zarzycach Wielkich, zespół dworsko-parkowy w Leńcach.

Życie kulturalne miasta i całej gminy skupia się w Centrum Kultury. Działają także kluby sportowe, stowarzyszenia i koła. Odbywają się stałe imprezy kulturalne i artystyczne: Dni Papieskie (maj), Dni Kalwarii (maj/czerwiec), Letnie Festiwale Muzyczne (czerwiec/lipiec).

Rokrocznie organizowane są wiosenne i letnie targi meblowe, a w ciągu całego roku czynna jest stała ekspozycja mebli w dwóch pawilonach Cechu Rzemiosł Różnych.

Kalwaria posiada wspaniałe walory turystyczne i wypoczynkowe. Okolice miasta to bardzo atrakcyjny fragment Beskidu Niskiego o silnie sfałdowanych wzniesieniach i łagodnych dolinach. Przeważa krajobraz rolniczy z rozległymi kompleksami leśnymi i górującymi nad okolicą dwoma masywami - Lanckoroną i górą Żar. Kalwaria określana jest mianem "zielona gmina", ze względu na rzadko spotykaną czystość powietrza. Malowniczo położone trasy turystyczne, obiekty sportowo - rekreacyjne i baza noclegowa zachęcają do uprawiania turystyki i sprzyjającej rozwojowi.

Na terenie miasta i gminy zarejestrowanych jest 2 600. podmiotów gospodarczych. Do największych podmiotów gospodarczych prowadzących działalność przemysłową należą:

Kalwaryjskie Zakłady Meblarskie MEBLOFORN - meble, Conhpol - obuwie, Ryłko sp. z o.o. - obuwie.

Cech Rzemiosł Różnych w Kalwarii Zebrzydowskiej zrzesza 531 zakładów rzemieślniczych. Przeważają zakłady stolarskie, szewskie, tapicerskie i cholewkarskie.

Jak z przedstawionych danych wynika jest to ważne i znane miejsce w Polsce, Europie, a nawet świecie. Z jednej strony sacrum, czyli klasztor OO. Bernardynów z kompleksem drózek Męki Pańskiej i Matki Bożej do którego rokrocznie przybywa około 1,5 mln pielgrzymów, do którego pielgrzymował Ojciec Święty - Jan Paweł II w 1979 r podczas pierwszej pielgrzymki do Ojczyzny i podczas ostatniej w 2002 roku gdzie odprawił ostatnią Mszę Świętą w kraju. Z drugiej strony Kalwaria Zebrzydowska, to znany i słynny ośrodek wyrobu mebli kalwaryjskich i rosnący obok rynek wyrobu obuwia.

3. Strategia rozwoju miasta Kalwaria Zebrzydowska na lata 2000- 2015

Strategia została opracowana na podstawie raportu diagnostycznego oraz analizy słabych i mocnych stron gminy, które pozwoliłyby na określenie jej problemów, ich zweryfikowanie i określenie stosownych rozwiązań w oparciu o szanse rozwojowe.

Misja i cele strategiczne Gminy Kalwaria Zebrzydowska wypracowano w trakcie debat strategicznych. Misja to opis wizji miasta i głównego obszaru działania w przyszłości. Koncentruje się na istocie rzeczy, dostosowuje kierunki działań do długoterminowych celów. Równocześnie pełni funkcję motywacyjną i promocyjną. W dokumencie otrzymała brzmienie: " Gmina Kalwaria Zebrzydowska ponadregionalnym ośrodkiem harmonijnego rozwoju turystyki pielgrzymkowej, rzemiosła i kultury". Podczas debat uczestnicy artykułowali najważniejsze problemy gminy, starali się wskazać obszary najbardziej atrakcyjne, wyjątkowe, ze wskazaniem kręgu odbiorców. Za najważniejsze kierunki rozwoju uznano: promocję miasta i gminy, ochronę środowiska, rozwój infrastruktury, przedsiębiorczość, rozwój oświaty i kultury, rzemiosła, a jako odbiorców strategii wyróżniono przede wszystkim mieszkańców. Sformułowane cele zapisano jako:

1. Wypromowanie Gminy Kalwaria Zebrzydowska w zakresie rozwoju tradycyjnej wytwórczości, turystyki i kultury.
2. Poprawa stanu środowiska gminy.
3. Stworzenie infrastruktury w zakresie turystyki i wypoczynku.
4. Stworzenie możliwości inwestowania w Gminie.
5. podniesienie poziomu edukacyjnego.
6. Integracja branżowa środowiska rzemieślniczego i rozwój rzemiosła.

Pierwszym z obszarów na jaki wskazano to jest promocja gminy. Dotychczasowe działania w tym obszarze uznano za niewystarczające. Aktywna promocja polegająca na; udziale gminy w targach turystycznych i gospodarczych, stronach internetowych, nowych folderach, wydawnictwach reklamowych, reklamach rzemiosła, w organizowaniu imprez kulturalnych o charakterze krajowym i międzynarodowym, opracowaniu filmu o gminie, reklamie wyrobów rzemieślniczych przez fundowanie nagród w konkursach o zasięgu krajowym, będzie miała ważne znaczenie dla podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej miasta oraz dla jego rozwoju gospodarczego i społecznego w tym dla rozwoju turystyki.

Drugi obszar dotyczy działań w zakresie ochrony środowiska. Uczestnicy wyraźnie dostrzegli potrzebę budowy nowych kolektorów do istniejącej oczyszczalni ścieków, rozbudowę istniejącej oczyszczalni oraz stworzenie warunków pod zalesienie w planie przestrzennego zagospodarowania, regulację i uporządkowanie potoku Cedron. Jako długoterminowe zadanie zapisano - rozwiązanie problematyki gospodarki ściekowej w okolicznych miejscowościach, budowę wysypiska śmieci, edukacje mieszkańców w zakresie ochrony środowiska zarówno: powietrza, odpadów, wód powierzchniowych.

Trzeci obszar zawiera zadania mające na celu stworzenie infrastruktury w zakresie turystyki i wypoczynku, do której zaliczono: modernizację dróg, ulic, budowę chodników, uruchomienie Centrum Informacji Turystycznej, dokończenie budowy lokalnych sieci wodociągowych, wytyczenie i inwentaryzacja szlaków turystycznych (turystyka piesza i rowerowa), modernizacja zbiorników wyrównawczych i przepompowni, przekwalifikowanie gruntów (odłogów) na tereny rekreacyjne, budowa obwodnicy.

Kalwaria Zebrzydowska posiada niezaprzeczalne duże walory turystyczno- krajobrazowe, jest drugim ośrodkiem pielgrzymkowym w Polsce, po Częstochowie. Rokrocznie wzrasta liczba pielgrzymów. W ubiegłym roku Sanktuarium Matki Bożej Kalwaryjskiej odwiedziło 1,5 mln wiernych. Dziedzictwo kulturowe staje się bardzo cennym produktem rynku turystycznego. daje to ogromne szanse rozwoju agroturystyki. O kształcie dziedzictwa decyduje wszystko to, co w kulturowym dorobku przejęte zostało od poprzednich pokoleń. Ta część dziedzictwa, która przez dziedziczenie pozostaje w zbiorowej pamięci, bywa nazywana tradycją i podlega kultywowaniu i ochronie. dzisiejsze bogactwo kulturowe Kalwarii, to efekt czterowiekowej tradycji.

Czwarty wyszczególniony obszar dotyczy stworzenia możliwości inwestowania w gminie. w tym obszarze wskazano na: stworzenie systemu preferencji finansowych, odpowiednią politykę informacyjną o terenach przeznaczonych do inwestowania, uregulowanie stanu prawnego określonych nieruchomości gminy, uzbrojenie terenów przeznaczonych pod działalność inwestycyjną, opracowanie nowego planu zagospodarowania przestrzennego.

W obszarze oświaty i edukacji wyznaczono priorytety takie jak: doszkalać kadry nauczycielskiej i zapewnienie odpowiedniej polityki samorządowej, stworzenie systemu stypendialnego dla młodzieży, rozwijanie współpracy pomiędzy szkołami z różnych regionów Polski i z zagranicy, doposażenie placówek oświatowych w nowoczesne pomoce dydaktyczne, dokończenie inwestycji oświatowych (Szkołą Podstawowa w Kalwarii i Przytkowicach, sala gimnastyczna w Leńczach), utworzenie bazy rekreacyjno - sportowej przy każdej szkole (boiska, place zabaw, sale gimnastyczne).

Szósty obszar dotyczy integracji branżowej środowiska rzemieślniczego i rozwoju miasta. W tym obszarze zwrócono uwagę na podjęcie działań zmierzających do dotarcia do środowiska rzemieślniczego, z położeniem nacisku na integrację tegoż środowiska od rozpoczęcia edukacji w szkołach zawodowych, stworzenie lobbingu na rzecz sektora rzemieślniczego, pomoc w zakresie doradztwa podatkowego, dokumentacji, współpraca z Izbami Rzemieślniczymi miast partnerskich i zaprzyjaźnionych Hameln i Lewoczą.

Strategia rozwoju Gminy Kalwaria Zebrzydowska na lata 2000-2015 zawiera trzy segmenty składowe.

Pierwszy z nich, to perspektywiczna diagnoza stanu społeczno-gospodarczego miasta, uwarunkowania rozwoju z uwzględnieniem jego funkcji wewnętrznych i zewnętrznych w powiecie wadowickim, w województwie małopolskim oraz w kraju, jak również stopnia otwartości na rozwój. W tym segmencie zawarte zostały identyfikacje problemów wymagających rozwiązania, występujących w wymienionych dziedzinach działalności gospodarczej i społecznej.

Drugi segment obejmuje określenie misji, celów nadrzędnych, priorytetów rozwoju, kierunków działań i programów operacyjnych. W tym obszarze scharakteryzowano także kierunki rozwoju miasta w wymienionych w segmencie pierwszym dziedzinach z uwzględnieniem wizji i scenariuszy rozwojowych.

Trzeci segment dotyczy środków i systemów wsparcia działań strategicznych, w tym źródeł zabezpieczenia finansowego.

W szczególności wpłynęły na ostateczną ocenę stopnia zaspokojenia potrzeb mieszkańców miasta na określone dobra materialne i niematerialne oraz na charakterystykę uwarunkowań

rozwoju w poszczególnych dziedzinach działalności społecznej i gospodarczej w części diagnostycznej. Jednocześnie pozwoliły prawidłowo określić obszary strategiczne, priorytety, cele i kierunki działań oraz scharakteryzować kierunki rozwoju gminy kalwaria Zebrzydowska i wypracować system zabezpieczenia osiągnięcia tych kierunków.

4. Strategia, i jej udział w rozwoju gospodarczym w latach 2000- 2008.

Opracowany dokument - Strategia Rozwoju Gminy Kalwaria Zebrzydowska okazał się być dobrze nakreśloną wizją przyszłości i zarazem scenariuszem dla przyszłych zadań. Miasto i gmina na przestrzeni tych kilku lat osiągnęło znaczący wzrost gospodarczy. Niektóre z zadań, nakreślone i zapisane hasłowo zostało kompletnie zrealizowane, a trzeba przyznać, że w chwili gdy zostały zapisywane jako cel do realizacji gro uczestników warsztatów podchodziło do tych zamierzeń sceptycznie, by wręcz nie powiedzieć jak do wirtualnych marzeń. Ale przejdźmy do konkretów.

W 1999 roku budżet gminy Kalwaria Zebrzydowska oscylował w granicach -18 mln złotych, a w roku 2008 zamknął się kwotą około 39 mln złotych.

W tym czasie Kalwaria Zebrzydowska stała się ważnym punktem na mapie polskiego biznesu i na mapie ośrodków pielgrzymkowych w Polsce i w Europie. Może o pełnej integracji środowiska trudno powiedzieć, niemniej jednak z pomocą władz lokalnych zostały przełamane pewne stereotypy i rzemieślnicy zaczęli intensywniej promować swoje produkty i wyjeżdżać dalej poza Kalwarię. Zorganizowano przy wsparciu finansowym gminy kilka wystaw mebli kalwaryjskich: na targach w Poznaniu, w wynajętych pomieszczeniach Chemobudowy w Krakowie, u zaprzyjaźnionego miasta partnerskiego - Lewoczy, gdzie wystawiali swoje produkty również szewcy. Wprowadzono nowe formy promocji poprzez organizowanie konkursu na mebel kalwaryjski pt.: "Projekt Kalwaria". Do tej formy włączyły się uczelnie krakowskie - Akademia Sztuk Pięknych i Akademia Ekonomiczna. Rozpoczął się wyścig po markę dla mebla kalwaryjskiego. Z kolei sanktuarium Pasyjno - Maryjne odwiedził w 2002 roku podczas ostatniej pielgrzymki do Ojczyzny Ojciec Święty - Jan Paweł II, gdzie odprawił ostatnią Mszę Świętą w Polsce. W 2006 roku podczas pierwszej pielgrzymki do Polski Jego następcy Benedykta XVI, Kalwaria Zebrzydowska również znalazła się w gronie pięciu miast, które odwiedził papież. Te wydarzenia spowodowały, że miasto stało się obiektem na który zwrócone zostały oczy całego świata, miejscem do którego zaczęli pielgrzymować ludzie z różnych stron ziemi. Oczywiście promocja miasta wyprzedziła zaplanowaną listę zadań. obecnie strona internetowa, folder, film, własna gazeta, czy reklama, Punkt Informacji Turystycznej, to chleb powszedni. Miasto poszło dalej - szykuje kolejne atrakcje - powstaje muzeum rzemiosła w centrum miasta, pojawiło się wiele lokalnych inicjatyw, które przybrały formy cyklicznych imprez, a niektóre z nich nawet o randze międzynarodowej takie jak: Pielgrzymka konna i zaprzęgów konnych do Kalwarii Zebrzydowskiej.

Zadania inwestycyjne prowadzone są również z dużym wyprzedzeniem czasowym.

Oddano do użytku Salę Widowiskową w Kalwarii Zebrzydowskiej, Uruchomiono Przy Przychodni Zdrowia w Kalwarii Zebrzydowskiej Podstację Pogotowia Ratunkowego, dlatego wybudowano garaż o specjalnych parametrach dla karetki pogotowia warunkujący uruchomienie Działu Zespołu Pomocy Doraźnej, przeprowadzono oddano do użytku 3 sale lekcyjne w Zespole Szkół w Przytkowicach, wykonano zadania w zakresie infrastruktury wodociągowej: wodociąg lokalny "Okrajki" w Leńczach, przebudowa pompowni i Zbiornika w Barwałdzie Średnim, wodociąg w Barwałdzie Średnim etap I i II, wymiana najbardziej awaryjnego odcinka sieci magistralnej głównej wraz z estakadą, przeprowadzono niezbędne prace renowacyjne i zabezpieczające w zabytkowej kaplicy Św. Rozalii w Barwałdzie Górnym, zrealizowano III etap telefonizacji - wykonano sieć teletechniczną wraz z

przyłączami abonenckimi w sołectwach Leńcze, Podolany, Zarzycy Wielkie, Przytkowice, Barwałd Górny i Średni, wybudowano oczyszczalnię ścieków przy Szkole Podstawowej w Zarzycach Wielkich, podjęto przedsięwzięcie "Gospodarka wodno-ściekowa w Gminie Kalwaria Zebrzydowska, w ramach którego współfinansowano" Wstępne Studium Wykonalności".

W ramach gospodarki nieruchomościami przekazano nieodpłatnie grunt w Kalwarii Zebrzydowskiej pod poszerzenie cmentarza, uwłaszczono na rzecz spółdzielni mieszkaniowej tereny, na których usytuowane są bloki mieszkalne spółdzielni, dokonano znacznych regulacji potoku Cedron, uregulowano stany prawne części gruntów zajętych pod drogi gminne i obiekty publiczne. W zakresie gospodarki komunalnej wyremontowano kilka budynków komunalnych, wybudowano nowe odcinki oświetlenia ulicznego w mieście i sołectwach, założono monitoring i sygnalizację świetlną w centrum miasta, pozyskano i zakupiono samochody strażackie dla OSP, w drogownictwie - wybudowano i przebudowano chodniki dla pieszych w Kalwarii Zebrzydowskiej, położono nawierzchnię na części dróg gminnych w sołectwach, opracowano projekt budowy chodnika wzdłuż drogi krajowej 52 w Brodach oraz wykonano I etap budowy, rozpoczęto i częściowo wybudowano chodniki wzdłuż dróg powiatowych w Stanisławiu Dolnym, Bugaju, Przytkowicach, Zebrzydowicach, Zarzycach Wielkich, Leńcach.

W zakresie oświaty, kultury przeprowadzono niezbędne remonty, wymieniono stolarkę okienną w szkołach: w Kalwarii Zebrzydowskiej, Zarzycach Wielkich, Podolanach, Przytkowicach. W szkołach w Leńcach i Podolanach zmodernizowano kotłownię.

W zakresie opieki i służby zdrowia uruchomiono stacje pogotowia ratunkowego w Kalwarii Zebrzydowskiej, zakupiono sprzęt medyczny dla potrzeb Przychodni Zdrowia w Kalwarii Zebrzydowskiej, w Przytkowicach i w Leńcach, przeprowadzono bezpłatne badania profilaktyczne (mammografia, jaskra, osteoporoza, spirometria).

W zakresie promocji gminy - podpisano deklarację o współpracy z miastem Levocza, przystąpiono do współpracy z Małopolską Organizacją Turystyczną, uruchomiono Punkt Informacji Turystycznej, wydano folder i plan miasta w trzech wersjach językowych, współorganizowano wystawę "Magiczna Kalwaria" w Puhusku.

W zakresie działań administracyjnych Urzędu - przywrócono Zamiejscowy Referat Komunikacji w Kalwarii Zebrzydowskiej, Utworzono Miejski Zakład Wodociągów i Kanalizacji, uruchomiono biuro świadczeń rodzinnych, opracowano plan zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy, wprowadzono w Urzędzie Miasta system zarządzania jakością ISO 9001-2000.

Kontynuacją i uaktualnieniem powstałej w 1999r. Strategii Rozwoju Gminy jest Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Kalwaria Zebrzydowska 2004-2013 zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej z dnia 30 września 2004r. Misja gminy" Gmina Kalwaria Zebrzydowska - Ponadregionalnym Ośrodkiem Harmonijnego Rozwoju Turystyki Pielgrzymkowej, Rzemiosła i Kultury" - pozostała niezmienna. Modyfikacji i uszczegółowieniu uległy cele strategiczne. I tak:

- 1 - "Wypromowanie Gminy Kalwaria Zebrzydowska w zakresie rozwoju tradycyjnej wytwórczości, turystyki i kultury" - został zawarty w celu częściowym celu strategicznego rozwoju lokalnego "Aktywizacja rozwoju gospodarczego i turystycznego gminy"
- 2 - "Poprawa stanu środowiska gminy" - pozostał prawie niezmienny z tym, że nastąpiło jego uszczegółowienie do "środowiska naturalnego" i zostały rozpisane jego cele częściowe.
- 3 - "Stworzenie infrastruktury w zakresie turystyki i wypoczynku" - został zawarty w celach częściowych celów "Aktywizacja rozwoju gospodarczego i turystycznego gminy" oraz "Poprawa stanu infrastruktury społecznej".

4 - "Stworzenie możliwości do inwestowania w gminie" został celem częściowym "Aktywizacji rozwoju gospodarczego i turystycznego gminy".

5 - "Podniesienie poziomu edukacyjnego" został częściowo zawarty w celu częściowym "Poprawy stanu Środowiska naturalnego" i w celu "Poprawa stanu infrastruktury społecznej".

6 - "Integracja branżowa środowiska rzemieślniczego i rozwój rzemiosła" został celem częściowym " Aktywizacji rozwoju gospodarczego i turystycznego gminy".

W Planie Rozwoju Lokalnego dużo większy nacisk został położony na "poprawę stanu środowiska naturalnego" i "Rozbudowę infrastruktury drogowej" - która z "planu zadań" urosła do rangi celu strategicznego. Zmiany te spowodowane są po części zmianą świadomości społecznej, a po części dostrzeżeniem możliwości inwestycyjnych związanych z członkostwem Polski w Unii Europejskiej i dostrzeżeniem możliwości korzystania w konkretnych przypadkach ze środków pomocowych. Zaplanowane zadania zmierzające do realizacji celów strategicznych musiały ulec zmianie, ze względu na upływ czasu pomiędzy opracowaniem dokumentu strategii a dokumentu planu rozwoju lokalnego.

Wśród zadań planu rozwoju lokalnego znalazła się większość nie zrealizowanych jeszcze zadań ze strategii rozwoju, strategia opracowywana w 1999r. przewidywała okres realizacji zadań 10 i 15 letni, a plan rozwoju lokalnego opracowany jest na lata 2004-2013 więc w okresie obowiązywania strategii, oraz zadania wynikłe z nowych potrzeb ustalone po konsultacjach społecznych. Dotyczy to zwłaszcza celu - "Stan środowiska naturalnego" w skład którego weszły takie zadania takie jak: usuwanie azbestu w Gminie Kalwaria Zebrzydowska, segregacja odpadów w indywidualnych gospodarstwach domowych, rekultywacja zamkniętego wysypiska odpadów komunalnych w Zebrzydowicach.

Zadań tych na etapie tworzenia dokumentu strategii jeszcze nie można było przewidzieć, gdyż związane są one nowymi regulacjami prawnymi, przy ich powstawaniu zadziałała również edukacja ekologiczna społeczeństwa. Również zadania z celu częściowego - "Edukacja w zakresie ochrony środowiska" przystają do aktualnej wiedzy władz samorządowych i społeczeństwa gminy o możliwościach w tym zakresie. Wśród zadań znalazła się również dbałość o możliwości wykorzystania środków unijnych poprzez zwiększenie nakładów w budżecie gminy na ten cel jak również korzystanie przez małe i średnie przedsiębiorstwa z tych środków.

Dostrzeżone zostały również inne możliwości rozwoju zarówno przedsiębiorczości jak i rolnictwa w gminie a mianowicie agroturystyka, a także dostrzeżono inną grupę, a mianowicie producentów roślin ozdobnych. Musiały ulec zmianie zadania dotyczące stanu infrastruktury społecznej, gdyż część z zapisanych w strategii została już zrealizowane, a pojawiły się nowe zwłaszcza dotyczące prac remontowych.

Nacisk położony został na rozwój społeczeństwa informacyjnego czy to zakupu oprogramowań dla biblioteki publicznej, urzędu ale również stworzenia możliwości zainstalowania urządzeń umożliwiających dostęp do Internetu dla mieszkańców gminy.

Podsumowanie

Przedstawione informacje dotyczące rozwoju gminy Kalwaria Zebrzydowska na przestrzeni dziesięciu lat niezaprzeczalnie świadczą o intensywnym i wszechstronnym jej rozwoju. Potwierdzają znaczenie i istotę strategii, która nadała ton temu rozwojowi, tempo zmian i działań, a jednocześnie zmieniła świadomość mieszkańców. Bez mała dwukrotny wzrost budżetu gminy świadczy o rozmiarach wzrostu gospodarczego gminy, a co za tym jakości życia jej mieszkańców.

Summary

The presented information here refers to the development of the Kalwaria Zebrzydowska commune within the space of ten years which undeniably testifies its intensive and many-sided development. It confirms the importance and the essence of the strategy which gave the tone to this development, the pace of changes and activities and at the same time it has changed the consciousness of its inhabitants. There has been almost double increase in the budget which manifests the size of the economic development of the Commune which has resulted in the increase of the quality of life of its inhabitants.

Bibliografia:

Kalwaria Zebrzydowska Informator 2002 - 2003, Wydawnictwo Krajobrazy, Kraków 2003

W: www.kalwaria.ofm/~1- Kalwaria Zebrzydowska Sanktuarium Pasyjno-Maryjne, Klasztor OO. Bernardynów, Historia, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń*

W: www.starostwo.wadowice/~1- Starostwo Powiatowe w Wadowicach, Turystyka, Zabytki Powiatu Wadowickiego

Raport o Stanie Gospodarki Lokalnej w Powiecie Wadowickim, FRDI- Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji, Wadowice-Kraków wrzesień 2003, s.35

Streszczenie

Strategia rozwoju gminy Kalwaria Zebrzydowska na lata 2000-2015 jest dobrym pomysłem rozwoju gospodarczego i społecznego tej gminy. Wyniki i sukcesy gospodarcze osiągnięte w tak krótkim czasie stały się możliwe z jednej strony dzięki zdeterminowaniu działań przez misję i cele rozwojowe, a z drugiej strony poprzez możliwości, środki, narzędzia oraz instrumenty realizacji misji i celów w określonym horyzoncie czasowym.

Posługa najuboższym w nauczaniu Jana Pawła II

Piotr Mazur

The service to the poorest in Pope John Paul II's teaching

The mission of the Church is to help the poorest. Helping the poorest is evident since the origins of Christianity till the present time. In his teaching, John Paul II, put the emphasis on the need to help the poorest. A true Christian finds fulfillment in helping others, especially the poor. A true Christian, by attitude of service, attains human beauty and nobility. It is disinterested love that determines his/her value. In this attitude a man finds real joy – the joy of being oneself.

Key words: Christianity, service, ministraton to the poor, John Paul II.

Text prispvku

Człowiek realizuje siebie przez służbę. W postawie służby osiąga szczyty człowieczego piękna i szlachectwa. O jego wartości decyduje miłość, która jest autentyczna dzięki bezinteresowności. W tej postawie człowiek odkrywa prawdziwą radość – radość bycia naprawdę sobą.

Jezus Chrystus zaznaczał, że „nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć i dać swoje życie na okup za wielu” (Mt 20,28). Cała Jego działalność publiczna przeniknięta była postawą służby drugiemu człowiekowi. Świadczą o tym liczne uzdrowienia, egzorcyzmy, wskreszenia zmarłych, a także troska o materialne i duchowe potrzeby ludzi.

W wieczniku Jezus mówi: „Ja jestem pośród was jako ten, kto służy” (Łk 22, 27). Wybitny polski biblista J. Kudasiewicz wyjaśnia: „Wyrażenie ‘ten, który służy’ w tekście oryginalnym jest imiesłowem czasu teraźniejszego z rodzajnikiem (ho diakonŌn). Imiesłów ten nie oznacza jednorazowej czynności służenia, lecz jest jakby imieniem własnym Jezusa, który znany był jako ‘służący’(ho diakonŌn)⁸¹. Chrystus podejmuje zatem pracę, która była wręcz pogardzana. W ten sposób Jezus nadaje nowy wymiar moralny pracy ludzkiej, którą traktowano jako podrzędną służbę innym. Służba staje się wyznacznikiem moralności chrześcijańskiej, wyrazem miłości do drugiego człowieka. Jakość służby jest wyznacznikiem wielkości i pierwszeństwa we wspólnocie uczniów Jezusa⁸².

Św. Augustyn, komentując werset z Psalmu 100 [99] *Służcie Panu z weselem*, powiada: „W domu Pańskim niewolnicy są wolni. Wolni, ponieważ służba nie nakłada przymusu, ale nakazuje miłość (...). Miłość niech cię uczyni sługą, tak jak prawda uczyniła cię wolnym (...). Jesteś zarazem sługą i wolnym: sługą, ponieważ nim się stałeś; wolnym, ponieważ umiłował cię Bóg, twój Stwórca; więcej — jesteś wolny, bo możesz kochać swojego Stwórcę (...). Jesteś sługą Pana i jesteś wolny w Panu. Nie szukaj wyzwolenia, które oddaliłoby cię od domu twego wyzwoliciela!”⁸³

Kościół w swojej misji nauczania zwraca uwagę na konieczność służby Bogu i drugiemu człowiekowi. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* kieruje słowa zachęty: „Na osiągnięcie tej doskonałości wierni obracać powinni swe siły otrzymane według miary obdarowania Chrystusowego, aby idąc w Jego ślady i upodabniając się do

⁸¹ Zob. J. Kudasiewicz, *Nowy Testament o pracy*, w: Jan Paweł II, *Laborem exercens. Tekst i komentarze*, red. J. Gałkowski, Lublin 1986, s. 130.

⁸² Zob. tamże, s. 131.

⁸³ Augustyn, *Enarratio in Psalmum XCIX*, 7: CCL 39, 1397. Zob. VS 87.

wzoru, jakim On sam jest dla nich, posłuszni we wszystkim woli Ojca, z całej duszy poświęcali się chwale Bożej i służbie bliźniemu”(KK 40).

Papież Jan Paweł II w adhortacji *Vita consecrata* podkreślił, że „służba ubogim jest aktem ewangelizacji, a zarazem rękojmią ewangeliczności życia konsekrowanego i bodźcem, który pobudza je do nieustannego nawrócenia, ponieważ – jak mówi św. Grzegorz Wielki – gdy miłosierdzie uniza się z miłością, aby zaspokoić choćby najmniejsze potrzeby bliźniego, wtedy właśnie wznosi się na najwyższe szczyty. A kiedy z największą dobrocią pochyla się nad najbardziej palącymi potrzebami, wówczas też z największą mocą wzlatuje ku górze”(VC 82).

Na mocy swojej misji ewangelizacyjnej Kościół jest wezwany do tego, aby służyć człowiekowi. Służba ludziom to nie tylko codzienna dobroć i działalność charytatywna. Chrześcijanie powinni brać aktywny udział w realizowaniu programów społecznych, ekonomicznych, które odzwierciedlają Boży plan zbawienia, jakim jest troska o dobro wspólne.

Podczas homilii skierowanej do przedstawicieli laikatu papież Jan Paweł II w nawiązaniu do nauczania soborowego skierował słowa zachęty: „Służyć bowiem, to właśnie znaczy królować”(por. KK 36)⁸⁴. Już w pierwszej encyklice *Redemptor hominis* papież akcentował: „w świetle tej Chrystusowej postawy prawdziwie ‘panować’ można tylko ‘służąc’ – to równocześnie ‘służenie’ domaga się tej duchowej dojrzałości, którą należy określić jako ‘panowanie’. Aby umiejętnie i skutecznie służyć drugim, trzeba umieć panować nad samym sobą, trzeba posiadać cnoty, które to panowanie umożliwiają. Nasze uczestnictwo w królewskim posłannictwie Chrystusa”(RH 21).

Jan Paweł II w swoim nauczaniu wzywał do troski o sieroty, ubogich, bezrobotnych, osoby zepchnięte na margines, niepełnosprawnych fizycznie i psychicznie. Ojciec święty upomina się o ich los: „*Krzyk biednych* (Hi 34, 28) całego świata podnosi się nieustannie z tej ziemi i dociera do Boga. Jest to krzyk dzieci, kobiet, starców, uchodźców, skrzywdzonych, ofiar wojen, bezrobotnych. Biedni są także wśród nas: ludzie bezdomni, żebracy, ludzie głodni, wzgardzeni, zapomniani przez najbliższych i przez społeczeństwo, ludzie poniżeni i upokorzeni, ofiary różnych nałogów. Wielu z nich próbuje nawet ukryć swoją ludzką biedę, ale trzeba umieć ich dostrzec. Są także ludzie cierpiący w szpitalach, dzieci osierocone albo opuszczone przez rodziców czy młodzież przeżywająca trudności i problemy swego wieku”⁸⁵.

Zdaniem papieża posługa najuboższym przejawia się w trosce o to, aby nikomu nie brakowało dachu nad głową, chleba na stole, by nikt nie czuł się samotnym czy pozostawionym bez opieki. Zadaniem współczesnej działalności dobroczynnej jest nieść pomoc ludziom starszym, bezrobotnym i szukającym pracy (pośrednictwo i poradnictwo zawodowe). Kościół otacza opieką małżeństwa i rodziny, przebywających poza domem rodzinnym (m.in. w wojsku), chorych i załamanych psychicznie, upośledzonych psychicznie i fizycznie, nie przystosowanych społecznie, wysiedleńców i zbiegów z krajów prześladowań, jeńców i ofiary wojen oraz umierających (np. Teresa z Kalkuty). Konkretnym przejawem troski o najuboższych są działające domy opieki społecznej, hospicja, jadłodajnie, domy samotnej matki, ochronki dla dzieci, świetlice, stacje opieki, ośrodki dla osób niepełnosprawnych oraz inne ośrodki charytatywne⁸⁶.

Wszyscy ubodzy powinni być otaczani braterską troską i należyłą solidarnością. Należy im udzielać skutecznej pomocy: duchowej, moralnej, jak również materialnej. Najbardziej

⁸⁴ Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do przedstawicieli laikatu*, Olsztyn 6.06.1991, w: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie*, Kraków 2005, s. 675.

⁸⁵ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Ełk 8.06.1999 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 1060.

⁸⁶ Tamże, s. 1061.

rozpowszechnioną formą pomocy jest wsparcie finansowe oraz rzeczowe (stałe lub doraźne), udzielane w formie stosownej do osobowości i warunków potrzebujących⁸⁷.

Papież bardzo konsekwentnie uwrażliwiał na odpowiedzialność za sprawiedliwy podział dóbr na ziemi. Jego zdaniem wszyscy jesteśmy odpowiedzialni za ludzi głodujących. Plaga głodu na świecie nie może być nikomu obojętna, bowiem jak uzasadnia: „Na każdym z nas ciąży część odpowiedzialności za ten niesprawiedliwy stan. Każdy z nas jakoś o głód i biedę innych się ociera. Umiejmy dzielić się chlebem z tymi, którzy go nie mają lub mają go mniej od nas! Umiejmy otwierać nasze serca na potrzeby braci i sióstr, którzy cierpią z powodu nędzy i niedostatku! Czasem wstydzą się do tego przyznać, ukrywając swoją biedę. Trzeba ku nim dyskretnie wyciągnąć bratnią, pomocną dłoń. To także jest lekcja, jaką daje nam Eucharystia - chleb życia. Streścił tę lekcję bardzo wymownie św. Brat Albert, krakowski biedaczyna, który swoje życie poświęcił służbie najuboższym. Mawiał często: *Trzeba być dobrym jak chleb, który dla wszystkich leży na stole, z którego każdy może dla siebie kęs ukroić i nakarmić się, jeśli jest głodny*”⁸⁸.

Życie błogosławionych i świętych w doskonały sposób ukazuje realizację przykazania miłości bliźniego. W ich działalności można zauważyć heroiczną postawę służby na rzecz najuboższych. Według papieża Jana Pawła II świadectwo ich życia winno uczyć wrażliwości na drugiego człowieka i na jego sprawy: „Oni z wrażliwością odkrywali cierpienie i gorycz tych, którzy nie potrafili odnaleźć swojego miejsca w ówczesnych strukturach społecznych i ekonomicznych, i nieśli pomoc najbardziej potrzebującym. Program, jaki oni wytyczyli, jest zawsze aktualny. Również u końca dwudziestego wieku uczą nas, że nie można zamykać oczu na biedę i cierpienia tych, którzy nie potrafią lub nie mogą odnaleźć się w nowej, często skomplikowanej rzeczywistości. Niech każda parafia staje się wspólnotą ludzi wrażliwych na los tych, którzy znajdują się w trudnej sytuacji. Poszukujcie coraz to nowych form dla tej pracy. Niech będą zachętą dla wszystkich słowa Pisma Świętego: *Chętnie dawaj ubogiemu, niech serce twe nie boleje, że dajesz. Za to będzie ci Pan, Bóg twój, błogosławił w każdej czynności i w każdej pracy twej ręki* (por. Pwt 15,10)”⁸⁹.

Wyróżnikiem miłości chrześcijańskiej jest jej wymiar społeczny, charytatywny. Właściwy sens chrześcijańskiej *caritas* objawia się wtedy, gdy niesiemy pomoc tym, którzy sami nie radzą sobie z życiem i którzy nie mogą nam w żaden sposób odplacić za naszą miłość. Przejawia się on przede wszystkim w służbie ludziom biednym, samotnym, chorym, odrzuconym i bezradnym⁹⁰.

W encyklice *Dives in misericordia* papież zwrócił uwagę, że: „Człowiek dociera do miłosiernej miłości Boga, do Jego miłosierdzia o tyle, o ile sam przemienia się wewnątrz w duchu podobnej miłości w stosunku do bliźnich” (n. 14). Ojciec święty dostrzegając ogromny rozmiar współczesnego ubóstwa, wielokrotnie apelował o „wyobraźnię miłosierdzia”.

Podczas swojej ostatniej podróży apostołskiej do Polski w 2002 roku, gorąco prosił: „Trzeba spojrzeć miłości, aby dostrzec obok siebie brata, który wraz z utratą pracy, dachu nad głową, możliwości godnego utrzymania rodziny i wykształcenia dzieci doznaje poczucia opuszczenia, zagubienia i beznadziei. Potrzeba „wyobraźni miłosierdzia”, aby przyjść z pomocą dziecku zaniedbanemu duchowo i materialnie; aby nie odwracać się od chłopca czy dziewczyny, którzy zagubili się w świecie różnorodnych uzależnień lub przestępstwa; aby nieść

⁸⁷ R. Łukaszyk, F. Woronowski, *Dobroczyenne duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1989, k. 1387.

⁸⁸ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na zakończenie Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego*, Wrocław 1.06.1997 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 878.

⁸⁹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa*, Sosnowiec 14.06.1999 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 1151.

⁹⁰ Por. M. Dziewiecki, *...miłość pozostaje*, Częstochowa 2001, s. 185.

radę, pocieszenie, duchowe i moralne wsparcie tym, którzy podejmują wewnętrzną walkę ze złem. Potrzeba tej wyobraźni wszędzie tam, gdzie ludzie w potrzebie wołają do Ojca miłosierdzia: „Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj”. Oby dzięki bratniej miłości tego chleba nikomu nie brakowało! „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5, 7)⁹¹.

Pedagogia Jana Pawła II wskazuje nam na postawę służby wobec drugiego człowieka. Służba ta jest wyrazem miłości i pokory. Takiej postawy uczymy się od samego Chrystusa. On Syn Boży przyszedł na świat, aby innym służyć. Świadczenie życia Jezusa uczy, że poprzez służbę Bogu i drugiemu człowiekowi sami się wewnętrznie ubogacamy.

Bibliografia :

1. Augustyn, *Enarratio in Psalmum XCIX*, 7: CCL 39, 1397.
 2. Dziewiecki M., *...miłość pozostaje*, Częstochowa 2001.
 3. Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do przedstawicieli laikatu*, Olsztyn 6.06.1991, w: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie*, Kraków 2005, s. 674-680.
 4. Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa*, Sosnowiec 14.06.1999 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 1148-1153.
 5. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. Beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, o. Jana Beyzyma, Jana Halickiego i s. Sanacji Janiny Szymkowiak, odprawionej na Błoniach*, Kraków 18.08.2002 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 1211-1220.
 6. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na zakończenie Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego*, Wrocław 1.06.1997 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 874-884.
 7. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Elk 8.06.1999 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 1058-1064.
 8. Kudasiewicz J., *Nowy Testament o pracy*, w: Jan Paweł II, *Laborem exercens. Tekst i komentarze*, red. J. Gałkowski, Lublin 1986, s. 127-138.
- Łukaszyk R., Woronowski F., *Dobroczynne duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1989.

⁹¹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. Beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, o. Jana Beyzyma, Jana Halickiego i s. Sanacji Janiny Szymkowiak, odprawionej na Błoniach*, Kraków 18.08.2002 r., w: *Jan Paweł II...*, dz. cyt., s. 1215.

Ubóstwo rodziny w myśli Jana Pawła II

Jolanta Karbowniczek

Abstrakt

W artykule odniesiono się do tematu rodziny. Autorka przedstawia wspólnotę rodzinną w nurcie nauczania Jana Pawła II przez pryzmat poszczególnych dokumentów papieskich. Zaprezentowany został także główny nurt filozoficzny - personalizm w ujęciu Karola Wojtyły. Określono najmniejszą komórkę społeczną w ujęciu teologicznym i filozoficznym. Odniesiono się także do zadań i oddziaływań wychowawczych, jakie powinna spełniać rodzina. Wskazano także na zasadnicze czynniki, które są zagrożeniem dla tworzenia nowych struktur rodzinnych w XXI wieku. Autorka w dalszym toku podjętego tematu dokonała interpretacji pojęcia ubóstwa. Ponadto przedstawione zostały przyczyny, które powodują nędzę ludzką. Wskazano również formy, które niosą pomoc osobom ubogim we współczesnym świecie. Artykuł w pełni odnosi się do refleksji i rozważań podejmowanych w ciągu 27 lat pontyfikatu papieża Polaka na przytoczony temat.

Małżeństwo i rodzina są ważniejsze aniżeli kiedykolwiek:

jako zalążek odnowy społeczeństwa,

źródło siły dzięki której życie staje się bardziej ludzkie.

Jan Paweł II

Data 16.10.1978 r. jest bardzo ważna dla każdego Polaka. Wiąże się ona z niezwykle wyjątkowym wyborem dokonany przez kardynałów Kościoła. Ceremoniarz papieski kardynał P. Felici ogłosił zgromadzonemu na placu św. Piotra radosną nowinę „Habemus Papam”. Wielu ludzi zadawało sobie wówczas pytanie: Kto to będzie? Jaki będzie nowy papież? Czy będzie on kontynuatorem dzieł zapoczątkowanych przez Jana XXIII i Pawła VI?

Biskupem Rzymu z grona 111 kardynałów został wybrany krakowski arcybiskup Karol Wojtyła. Wcześniej, był już znany kardynałom elektorom, ze względu na aktywność, jaką przejawiał w trakcie obrad Soboru Watykańskiego II. K. Wojtyła poruszał na gremium takie tematy jak: miłość, małżeństwo i rodzina. Uważano go za wybitnego intelektualistę i światły umysł XX wieku nie tylko w odniesieniu do filozofii i teologii, ale również do współczesnych problemów ludzkich. Miał duże poparcie u papieży: Jana XXIII i Pawła VI. Nikt ze zgromadzonych przed Bazyliką Św. Piotra nie sądził, że nowy papież będzie dążył do poznania jednostki oraz jej problemów. Za cel posługiwania wyznaczył sobie pielgrzymki jako pewnego rodzaju wizyty duszpasterskie we wszystkich krajach świata, nie wyłączając najmniejszego zakątka na ziemi.

Jako 264 następcą Św. Piotra w trakcie pierwszej homilii podczas sumy pontyfikalnej w dniu 22.10.1978 r. wypowiedział dość znamienne słowa zapowiadające program jego pontyfikatu: „Nie lękajcie się! Otwórzcie drzwi Chrystusowi”. Jak zrozumieć sens przytoczonych słów przez rozpoczynającego pontyfikat papieża? Zawarte w tekście słowa nie odnoszą się tylko do otworzenia się człowieka na praktykę religijną, Kościół i wiarę, lecz także na problemy, aktualnie tkwiące w globalnym świecie.

Wielokrotnie podczas spotkań z wiernymi poruszał tematy wcześniej nie poruszane przez jego poprzedników. Wynikało to z ducha czasu i troski o podmiot, którym jest człowiek. Leitmotiv (myśl wiodąca) nauczania papieskiego dotyczy przede wszystkim: dehumanizacji, dzieci, globalizacji, osób chorych, rodziny, tolerancji, więzi społecznej, więźniów i wychowania. Jednak szczególną uwagę Jan Paweł II zwracał na współczesną rodzinę, która jest zagrożona takimi czynnikami jak: bieda i patologia społeczna.

Wiele swoich rozważań i refleksji na ten temat zawarł w adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio* i *Liście do Rodzin*. W 1983 roku dodatkowo dołączono załącznik do adhortacji. Dotyczył on *Karty Praw Rodziny*.

Już jako biskup krakowski zgodnie z panującą ówczesnie tendencją fenomenologiczną dążył do przedstawienia nowego wymiaru wewnętrznego i rodzicielstwa w aspekcie rodziny. Postrzegano to jako stan rodzicielstwa w nowym zwierciadle: mężczyzna jako ojciec oraz kobieta jako matka. Tak ujęte przez K. Wojtyłę podejście odnosi się do takich terminów jak: świadomość i przeżycie. Są one istotne zwłaszcza dla rodziny. Pogląd ten dotyczy nie tylko rodzicielstwa, ale całego życia ludzkiego. Myśl filozoficzna K. Wojtyły nie odnosi się do syntezy filozofii bytu i świadomości w kontekście redukcji rzeczywistości do podmiotu, ale dotyczy powiązania personalistycznego tomizmu z fenomenologiczną metodą.

Papież Jan Paweł II umiejscowił rodzinę w antropologii teologicznej (podstawowa prawda o człowieku) i filozoficznej. W jego ujęciu kształtowanie pewnych struktur, czyli osobowości i życia zależało w dużej mierze od rodziny. Fakt ten jest w pełni uznawany przez antropologów, etyków i psychologów. K. Wojtyła twierdzi, że każdy „w rodzinie i poprzez rodzinę szuka urzeczywistnienia tej prawdy o sobie, jaką wyrażają przytoczone słowa o odnalezieniu siebie przez bezinteresowny dar. Szukają tego małżonkowie, mąż i żona, na swoim niejako etapie rozwoju człowieczeństwa, dojrzałych osób, zdolnych do przekazywania życia. Ale szuka tego również dziecko, które od nich otrzymuje życie, wchodząc pomiędzy swoich rodziców – rodziców, od pierwszej chwili poczęcia – jako człowiek, czyli <<stworzenie, którego Bóg chce dla niego samego>>”⁹².

Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II to antropologia o charakterze czysto biblijnym. Wcześniej odnoszono się do tej wspólnoty w oparciu o wiedzę poszczególnych dziedzin naukowych. Ten wielki filozof XX wieku szukał prawdy o człowieku w objawieniu.

Rodzina to wspólnota życia oraz miłości małżeńskiej. W nurcie nauczania papieża jest ona komórką gromadzenia rozmaitych wartości. Na pierwszym miejscu znajdują się wartości o charakterze moralno-społecznym. Poza tym niejednokrotnie w katechezach środowych wspominał, że rodzina jako wspólnota wytwarza pewne idee, przekonania, postawy moralne i wzory zachowań. Podkreślał, że są one dość istotnym drogowskazem dla każdej rodziny na drogach życia. Z rysu historycznego Kościoła wynika, że rodzina niejednokrotnie przechodziła ewolucję. Jednak niezmienna była zawsze godność i niepowtarzalność tej struktury, a w szczególności prawda o rodzinie jako społeczności naturalnej.

W *Liście do rodzin* Jan Paweł II nazwał rodzinę „pierwszą i najważniejszą drogą, po której Kościół kroczy i uczestniczy w jej radościach, nadziejach, trudach i cierpieniach”⁹³. Jest drogą powszechną, która pozostaje drogą szczególną, jedyną oraz niepowtarzalną. Określa ją terminem „*communio personarum*”. Jest to pogląd personalistyczny. Z interpretacji papieskiej wynika, że rodzina jest wspólnotą jedności. Każdy jej członek powinien być jedyny i niepowtarzalny, na bieżąco odkrywać siebie dla innego człowieka. Jan Paweł II w homilii podczas mszy św. z okazji Jubileuszu Rodzin wspominał, że rodzina nie może zamykać się sama w sobie. Więzy z krewnymi są pierwszym obszarem jej otwarcia się na społeczeństwo. W homilii wygłoszonej w Kaliszu podczas VI podróży apostołskiej do Polski Ojciec Święty zauważa, że każda rodzina jest w stanie zbudować miłość. Można ją osiągnąć tylko wtedy, gdy małżonkowie są: bezinteresownym darem dla siebie samych. Przy czym nie stawiają sobie żadnych ograniczeń. Miłość rodzinna jest nadal uszlachetniana i udoskonalana przez wspólne troski i radości w chwilach trudnych.

⁹² J. W. Gałkowski, *Rodzina w ujęciu kardynała Karola Wojtyły* [w:] *Z badań nad rodziną*, red. T. Kukułowicz, Lublin 1984, s. 26.

⁹³ H. M. Jankowski, *Współczesna rodzina w myśli Jana Pawła II – zagrożenia i problemy*, [w:] *Rodzina dla Europy czy Europa dla rodziny*, (red.) B. Dymara, Kraków 2006, s. 180.

Każda rodzina na początku XXI wieku ma obowiązek realizować zadania. Mają być one podejmowane przez wszystkich członków od chwili przyjścia na świat, aż do śmierci. W encyklice *Evangelium vitae* odniósł się do jej oddziaływań wychowawczych. Stwierdził, że „przez słowo i przykład, przez codzienne kontakty i decyzje przez konkretne gesty i znaki rodzice uczą dzieci autentycznej wolności, która się urzeczywistnia przez bezinteresowny dar z siebie, i rozwijają w nich szacunek dla innych, poczucie sprawiedliwości, postawę serdecznej akceptacji innych, dialogu, wielkodusznej służby i solidarności oraz wszelkie inne wartości, które pomagają przyjmować życie jako dar”⁹⁴.

W adhortacji *Familiaris consortio* Jan Paweł II przedstawił obowiązki, jakie powinien pełnić każdy z członków wspólnoty. Obowiązki wewnętrzne odnoszą się do: współmałżonków względem siebie, rodziców wobec dzieci, a także innych członków wobec rodziny. Obowiązki zewnętrzne powiązane są z uprawnieniami rodziny wobec państwa. Trzeci i ostatni rodzaj obowiązków odnosi się do rodziny jako społeczności religijnej. Są to: formalne zawarcie związku małżeńskiego, zachowanie obowiązku miłości i wierności małżeńskiej oraz urodzenie i wychowanie dzieci.

Wiele współczesnych rodzin aktualnie przeżywa kryzys⁹⁵. Wynika on z głębokich przemian społecznych, jakie dokonują się na progu XXI wieku. Przynoszą one nowe trendy, a tym samym stwarzają trudności dla tej grupy społecznej. Polska rodzina ma trudności z dochowaniem wierności podstawowym wartościom. Wcześniej były one głównym fundamentem dla tej najmniejszej komórki społecznej. Aktualnie młodzi ludzie uciekają od zawierania związków małżeńskich. Zdecydowanie wolą żyć w konkubinacie jako związku nieformalnym, który nie zobowiązuje ich do pełnienia poszczególnych ról.

Jan Paweł II w czasie homilii wygłoszonej 3 czerwca 1991 roku w Kielcach napominał: „Ten kryzys nie ominął rodziny, nie ominął on, niestety, polskiej rodziny! Powoduje tyle obrazy Boga, jest przyczyną wielu nieszczęść i zła. Dlatego jest przedmiotem szczególnej wrażliwości i szczególnej troski Kościoła. Za cyframi wszak, za analizami i opisami stoi tu zawsze żywy człowiek, tragedia jego serca, jego życia, tragedia jego powołania. Rozwody... wysoka liczba rozwodów. Trwałe skłócenia i konflikty w wielu rodzinach, a także długotrwałe rozstania na skutek wyjazdu jednego z małżonków za granicę. Prócz tego coraz częściej dochodzi też do zamykania się rodziny wyłącznie wokół własnych spraw, do jakiejś niezdolności otwarcia się na innych, na sprawy drugiego człowieka czy innej rodziny. Co więcej, zanika czasem prawdziwa więź wewnątrz samej rodziny: brakuje niekiedy głębszej miłości nawet między rodzicami i dziećmi czy też wśród rodzeństwa. A ileż rodzin choruje i cierpi na skutek nadużywania alkoholu przez niektórych członków!”⁹⁶.

Pojęcie ubóstwo jest różnorodnie interpretowane. Zazwyczaj autorzy w swoich pracach przytaczają definicję w ujęciu W. Tomaszewskiego i A. Zielińskiej. Autorzy odnoszą się do krótkiej i zwięzłej interpretacji. Kolejna definicja określa ubóstwo jako „zjawisko społeczne polegające na braku dostatecznych środków materialnych dla zaspokojenia potrzeb życiowych jednostki lub rodziny”⁹⁷.

⁹⁴ E. Cz. Ryszka, *Budujcie dom na skale*, Warszawa – Bytom 1999, s. 168.

⁹⁵ Zob. m.in. Babiarz M., Wyrwich E., *Osamotnienie dziecka wiejskiego w rodzinie pełnej*, (w:) *Mity dzieciństwa - dramaty socjalizacji*, (red.) T. Zacharuk, Siedlce 2004, s. 239-243; Babiarz M., *Czynniki społeczno-środowiskowe a rozwój dziecka wiejskiego*, (w:) *Uwarunkowania rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej*, (red.) J. Zagórski, H. Popławska, M. Składa, Lublin 2004; P. Mazur, *Zagrożenia cywilizacyjne współczesnej rodziny*, [w:] *Szkolnictwo katolickie w myśli Kościoła*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola 2007, s. 155-162; tenże, *Współczesna rodzina chrześcijańska jako „Kościół domowy”*, [w:] *Kreśtanstvo, náboženstvã a spoločenská kohézia*, (red.) D. Hanesová, Banská Bystrica 2008, s. 286-293.

⁹⁶ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Kielce 3.06.1991, w: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie*, Kraków 2005, s. 615-616.

⁹⁷ Encyklopedia PWN, Warszawa 1997, s. 526.

Przyczyny zwiększania się strefy ubóstwa według Jana Pawła II tkwią w istnieniu ustrojów, w których pojawia się rażąca niesprawiedliwość społeczna. Liczne orędzia wystosowywane do polityków nawoływały o wrażliwość i solidarność społeczną z tymi, którym strona materialna się nie wiedzie. W trakcie podróży apostolskiej do Boliwii w 1988 roku papież spotkał się z liczną rzeszą ubogich górników i chłopów. Jan Paweł II zachęcał również do solidarności z zepchniętymi na margines społeczeństwa. Problem ten został także uwzględniony w encyklice *Sollicitudo rei socialis*. Zwracając się do ludności tubylczej poruszał tematykę ubóstwa ducha. Wielokrotnie akcentował to m.in. w przemówieniu wygłoszonym podczas X Synodu Biskupów w Bazylice Św. Piotra w 2001 roku. W orędziu na Światowy Dzień Chorego w 2004 roku Jan Paweł II apelował: „Błogosławieni ubodzy w duchu”. Według niego jest to wołanie Chrystusa, które powinno być usłyszane przez każdego chrześcijanina – niezależnie od praktykowanego wyznania. W kontynuowanym orędziu nawiązuje do tego, że potrzebni są ludzie ubodzy duchem, otwarci na prawdę i łaskę, o wielkim sercu, którzy nie zachwycają się bogactwami tego świata. W nauczaniu papieskim są to jednostki prawdziwie mocne duchem.

Jan Paweł II w ciągu 27 lat pontyfikatu nikogo nie zwalniał od obowiązku udzielania pomocy bliźnim, będącym w materialnej nędzy. Apelował szczególnie o miłosierdzie dla potrzebujących pomocy. Słowa papieża są realizowane w praktyce przez nielicznych. Jednak najbardziej ubogim materialnie niesie pomoc instytucja „Caritas”. Jest to katolicka organizacja o charakterze dobroczynnym. Pierwszy projekt o powstaniu tej organizacji powstał w Amsterdamie w 1924 roku. Pierwszą placówkę na terenie Polski powołano w latach dwudziestych. Organizacja o tym charakterze realizuje inicjatywy odnoszące się do: systematycznej działalności, wnioskowania przyczyn ludzkiej biedy, zakresu jej występowania. Utworzono właściwe środki i programy zmniejszające ubóstwo, a tym samym akcje wspomagające ofiary klęsk.

Caritas prowadzi: jadłodajnie i schroniska dla ubogich oraz domy dla samotnych matek i dzieci niepełnosprawnych. Corocznie wysyła ich na kolonie, przyczyniając się do miłego spędzania czasu wolnego w różnych miejscowościach Polski.

W encyklice *Dives in misericordia* zauważa, że znaczeniem miłosierdzia nie jest samo choćby przenikliwe i najbardziej współczujące spojrzenie za zło moralne, fizyczne czy materialne. We właściwym kształcie objawia się to miłosierdzie jako dowartościowanie czyli wydobywanie dobra spod wszelkich nawarstwień zła, które widoczne jest w świecie i człowieku.

Powyższa refleksja papieska skłania człowieka do pochylenia się nad bliźnim w chwili niedoli. Wszyscy powinni widzieć w odrzuconej osobie z powodu nędzy - oblicze Chrystusa. Odnoszę ją do metafory, którą zamieszczono w Ewangelii Św. Mateusza (por. Mt 25). Apostoł nawiązuje do słów Mistrza, które zostały przytoczone przez Chrystusa w jednej z przypowieści: „Byłem głodny, a daliście mi jeść. Byłem spragniony, a daliście mi pić. Byłem obcy, a przyjęliście mnie. Byłem nagi, a przyodzialiście mnie. Byłem chory, a odwiedziliście mnie. Byłem w więzieniu, a przyszliście do mnie”. Podsumowanie tego jest następujące: „Zaprawdę powiadam wam, cokolwiek uczyniliście jednemu spośród moich braci najmniejszych, mnieście uczynili”.

Każda udzielona pomoc człowiekowi w niedoli wiąże się z nagrodą - nie tutaj na ziemi lecz w niebie. Wszyscy ludzie bez względu na kolor skóry, wyznanie mają się zjednoczyć i wyciągnąć do potrzebującego rękę. Przedstawiony temat nie może być jedynie zadumą. W kwestii ubóstwa **MILCZENIE JEST WIELKIM KRZYKIEM** na progu XXI wieku.

W tym miejscu postawmy sobie kilka zasadniczych pytań. **Jak Państwo sądzą, czy temat dotyczący wspierania osób ubogich powinien być poruszany w dobie kryzysu?** Moim zdaniem należy wyjść z tą problematyką na głębiej i pomóc ludziom najuboższym.

Wielu utraciło pracę, a w ten sposób popadło w tzw. dołek finansowy. Kamień milowy w postaci kryzysu dotyczy nas wszystkich. Uczy cierpliwości, pokory i wytrwałości. Poza tym pokazuje, w jaki sposób człowiek w takiej sytuacji może egzystować. Ten punkt kulminacyjny można odnieść do przypowieści o Hiobie. Jest to doświadczenie niemiłe, ale prawdziwe. Mamy nadzieję, że nikt z nas - nigdy nie zostanie dotknięty tą sytuacją.

Już jako ksiądz, a następnie biskup krakowski K. Wojtyła nawoływał wiernych do solidarności ludzkiej. Często odnosił się do alternatywy czynienia dobra. Z perspektywy personalistycznej postrzegał człowieka jako jednostkę, która służy dobru wspólnemu. Jan Paweł II przez całe życie pomagał bliźnim. Niósł pomoc: kolegom z Solvayu (podczas pracy w kamieniołomach), studentom (zrozumienie filozofii Schellera), chorym (poprzez duchową postugę) i wielu innym.

Bibliografia:

1. Gałkowski J. W., *Rodzina w ujęciu kardynała Karola Wojtyły* [w:] *Z badań nad rodziną*, red. T. Kukułowicz, Lublin 1984.
2. Jankowski H. M., *Współczesna rodzina w myśli Jana Pawła II – zagrożenia i problemy*, [w:] *Rodzina dla Europy czy Europa dla rodziny*, (red.) B. Dymara, Kraków 2006.
3. Ryszka E. Cz., *Budujcie dom na skale*, Warszawa – Bytom 1999.
4. Górny J. (red.), *VII Pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny. Bóg jest miłością*, Olsztyn 1999.
5. *Encyklopedia PWN*, Warszawa 1997.
6. Babiarz M., Wyrwich E., *Osamotnienie dziecka wiejskiego w rodzinie pełnej*, (w): *Mity dzieciństwa - dramaty socjalizacji*, (red.) T. Zacharuk, Siedlce 2004, s. 239-243.
7. Babiarz M., *Czynniki społeczno-środowiskowe a rozwój dziecka wiejskiego*, (w): *Uwarunkowania rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej*, (red.) J. Zagórski, H. Popławska, M. Składa, Lublin 2004.
8. Mazur P., *Zagrożenia cywilizacyjne współczesnej rodziny*, [w:] *Szkolnictwo katolickie w myśli Kościoła*, (red.) J. Zimny, Stalowa Wola 2007, s. 155-162;
9. Mazur P., *Współczesna rodzina chrześcijańska jako „Kościół domowy”*, [w:] *Kreśtanstvo, náboženstvá a spoločenská kohézia*, (red.) D. Hanesová, Banská Bystrica 2008, s. 286-293.

¹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Kielce 3.06.1991, w: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie*, Kraków 2005, s. 615-616.

Príčiny a riešenie chudoby v intenciách sociálnej náuky Cirkvi a ekonomickej teórie

Jana Piteková

Abstrakt

The reasons and solutions to poverty in the intentions of the Church Social Theory and Economic Theory

Material poverty understood as uneven income sharing proves to be quite a natural consequence of market mechanism influence. The fact is stressed not only by the Economic Theory but as well by the Church Social Theory. Besides some others, both theories can see the solution to this „market failure“ in the influence of state and trade unions. But the question is – which failure is more significant? The failure of state or the failure of market? In this respect the Church Social Theory stresses the position and the responsibility of an individual for his / her social status as well as for the social status of the others. After all, it is usually a man who fails. The purpose of the article is to introduce the Church Social Theory as a valuable source of recommendations how to avoid and eliminate the number of failures to solve the poverty problems around us.

Úvod

Chudoba chápaná ako nedostatok hmotných dohier, ktorý speje k sociálnej exklúzii, sprevádza v podstate všetky spoločensko-ekonomické formácie. Skúmanie chudoby v kontexte s vývojom ekonómie ako vedy (1776) a so vznikom sociálnej náuky Cirkvi (1891) má svoje opodstatnenie, pretože obe relatívne mladé vedy reagujú na zmeny, ktoré sa v spoločnosti udiali a dejú dodnes. Tak ako vývoj trhu sa odhaduje na niekoľko tisíc rokov, hlbokú tradíciu má aj kresťanské myslenie. So vznikom kapitalistického systému však oba tieto systémy nadobúdajú novú dimenziu.

Materiálna chudoba v ponímaní nerovnomerného rozdeľovania dôchodkov je prirodzený dôsledok pôsobenia trhového mechanizmu. Upozorňuje na to nielen ekonomická teória, ale aj sociálna náuka Cirkvi. Riešenie tohto „zlyhania trhu“ vidia obe tieto disciplíny okrem iného v zásahoch štátu a odborov. Čo však zlyháva viac? Vláda alebo trh? Práve sociálna náuka Cirkvi zvyrazňuje postavenie a zodpovednosť človeka za svoj sociálny status a za sociálny status iných. V konečnom dôsledku zlyháva človek. Zmyslom príspevku je poukázať na skutočnosť, že práve sociálna náuka Cirkvi je cenným zdrojom odporúčaní, aby tých zlyhaní nás všetkých aj vo vzťahu k riešeniu problému chudoby bolo čo najmenej.

Vznik ekonómie ako vedy

Vznik ekonómie ako vedy úzko súvisí s rozvojom kapitalistického spoločenského systému v dôsledku buržoáznej revolúcie. K jej prvej podobe – klasickej ekonómii - prispeli myšlienky fyziokratov, ale i ďalších, najmä anglických predstaviteľov. Za jej zakladateľa sa pokladá škótsky učenec Adam Smith (1723 - 1790). Podobne ako fyziokrati prevzal ideu prirodzeného poriadku anglických filozofov J. Locka a D. Huma a hospodárskeho liberalizmu.

Napriek tomu, že trh existuje niekoľko tisíc rokov, jeho plné pôsobenie sa prejavilo až s vytvorením trhu práce, s oslobodením človeka – zrušením nevoľníctva a poddanstva. Dôkazom jeho efektívnosti je nesporne rýchly vývoj trhovo orientovaných spoločností v 20. storočí. V histórii ľudstva ťažko nájdeme obdobie sto rokov, kedy by sa kvalitatívna úroveň a rozsah spotrebovávaných statkov a služieb posunul dopredu tak výrazne ako práve

v minulom storočí. Uzatvorenie trhového kolobehu, prepojenie trhu tovarov a služieb s trhom výrobných faktorov, tlak na racionálne správanie všetkých trhových subjektov spolu s konkurenciou a individualizmom (subjektivismom) v zmysľaní jednotlivcov prinieslo v konečnom dôsledku pozitívny efekt v raste kvality života miliónov ľudí.

Na druhej strane pôsobenie trhového mechanizmu je spojené s istými nedokonalosťami, resp. s negatívnymi dôsledkami. Patria medzi nich: nedokonalá konkurencia (dokonalá konkurencia ako najracionálnejšia forma hospodárskej súťaže nemá tendenciu sa sama udržiavať), existencia verejných statkov (trhové sily nestimulujú ich poskytovanie), externality, negatívne ekologické dôsledky a negatívne sociálne dôsledky, ktoré sú vyústením dôchodkovej diferenciacie ako prirodzeného dôsledku trhu. Práve tieto dôsledky sa začali intenzívnejšie prejavovať v druhej polovici 19. storočia a ich riešenie hľadala a dodnes hľadá nielen ekonomická teória v podobe mnohých sociálno-ekonomických koncepcií, ale na túto situáciu reagovala aj Cirkev v podobe vývoja a vzniku sociálnej náuky.

Historické podmienky vzniku a vývoj sociálnej náuky Cirkvi

Prvá buržoázna revolúcia v Anglicku vytvorila podmienky na zrod nového hospodárskeho systému – kapitalizmu na báze trhovej ekonomiky. Zlom vo vývoji trhovej ekonomiky nastal až v XIX. storočí, ktoré sa stalo storočím veľkých technických vynálezov. Priemyselná revolúcia, ktorá umožnila prechod na strojovú kapitalistickú veľkovýrobu, mala pre novú spoločnosť a najmä pre pracujúcich vážne následky. Podmienila masovú nezamestnanosť, ktorú spôsobila tzv. substitúcia výrobných faktorov. Taktiež hospodárske cykly, ktoré boli v minulosti zriedkavým javom, nadobudli po priemyselnej revolúcii pravidelný charakter.

Paradox tohto obdobia spočíva v tom, že na jednej strane strojová kapitalistická výroba podstatne zvýšila produktivitu práce, rozšírila výrobu materiálnych statkov a stala sa zdrojom obrovských ziskov pre hŕstku podnikateľov. Na druhej strane namiesto zvýšenia životnej úrovne pracujúcich spôsobila zvýšenie stupňa ich vykorisťovania a neznesiteľnú biedu. Bieda doľahla nielen na plecia tých, ktorí natrvalo stratili prácu, ale aj na tých, čo prácu mali. Vysoká ponuka nezamestnaných robotníkov na trhu práce stlačila aj ich mzdu na minimum.

Neznesiteľná bieda pracujúcich a rastúca miera nezamestnanosti v podmienkach, keď ešte neexistoval systém podpôr v nezamestnanosti ani systém sociálneho zabezpečenia, spôsobovali, že rodiny nezamestnaných živorili, umierali od hladu a šíriacich sa sociálnych chorôb, najmä tuberkulózy. Bieda robotníckych rodín vystupňovala sociálne napätie v spoločnosti. Vznikol konflikt medzi triedami, ktorý sa prejavil triednym bojom.

V tomto období vystúpil na obranu práv pracujúcich najvyšší predstaviteľ rímskokatolíckej cirkvi pápež Lev XIII. so svojou encyklikou „Rerum novarum“ (15. mája 1891). Záslužný čin Leva XIII. spočíva predovšetkým v tom, že takmer polstoročie pred J. M. Keynesom (1936) požaduje zásahy štátu do ekonomiky. Napriek tomu, že kľúčovou problematikou sociálnej encykliky Rerum novarum je riešenie tzv. robotníckej otázky, nachádzame v nej mnoho cenných a aj s odstupom viac než storočia aktuálnych poznatkov, ktoré sa týkajú rôznych oblastí hospodárskeho života.

Pápeži rímskokatolíckej cirkvi vo svojich encyklikách upozorňujú predovšetkým na problematiku rozvojových krajín. Pri príležitosti sedemdesiateho výročia vydania sociálnej encykliky Rerum novarum vydal pápež Ján XXIII. sociálnu encykliku Mater et magistra. V jej úvode konštatuje, že sociálna otázka, ktorá sa pôvodne dotýkala len robotníckej triedy sa stala v súčasnej dobe svetovou otázkou. Poukazuje na zmenené podmienky trhovej ekonomiky, v ktorých sa hospodársky systém a život ľudí stal ešte tvrdším a bezcitným. Ťažisko jeho encykliky spočíva v nastolení kľúčových problémov ľudstva po druhej svetovej vojne. Za vážny problém ľudstva považuje problém prehlbovania sociálno-ekonomických rozdielov, a to nielen v priemyselne vyspelých krajinách, ale predovšetkým medzi

priemyselne vyspelými krajinami bohatého severu a zaostalými krajinami chudobného juhu, v ktorých ľudia žijú v neznesiteľných podmienkach a zomierajú od hladu.

Pozornosť si zasluhuje aj sociálna encyklika pápeža Pavla VI. *Populorum progressio*, ako aj jeho otvorený apoštolský list *Justitia*, podľa ktorých sa krajiny stávajú stále viac chudobnejšími, kým vyspelé krajiny bohatnú. Vyzýva mocných tohto sveta, aby vypočuli ich naliehavé volanie o pomoc a aby im čo najskôr potrebnú pomoc poskytl a zabránili zvyšovaniu medzinárodného napätia.

Významným spôsobom k rozvoju a aplikácii sociálnej náuky Cirkvi prispel pápež Ján Pavol II. V roku 1987 napísal sociálnu encykliku „Starostlivosť o sociálne veci“ pri príležitosti 20. výročia vydania sociálnej encykliky Pápeža Pavla VI. V encyklike pápež konštatuje, že k hospodárskym a sociálnym problémom rozvojových krajín sa pridali ešte ďalšie ťažkosti, negramotnosť, ťažký, ba dokonca nemožný prístup k vyššiemu vzdelaniu, rôzne formy vykorisťovania, útlaku a diskriminácie. Je zarážajúce, že vedľa nesmiernej biedy obrovského počtu domorodého obyvateľstva sa privilegované skupiny boháčov stávajú otrokmi svojho majetku. Vulgárny materializmus a prehnaný konzumizmus úplne otupil svedomie boháčov a nadmerná spotreba materiálnych statkov podmienila vznik fetišizmu tovaru, ktorý sa prejavuje v tom, že ľudia sa stávajú otrokmi vecí.

Pri príležitosti stého výročia vydania slávnej encykliky pápeža Leva XIII. *Rerum novarum* vydal Ján Pavol II. svoju významnú sociálnu encykliku *Centesimus annus*. Pápež v nej hodnotí najvýznamnejšie udalosti svetových dejín, ktoré sa stali začiatkom deväťdesiatych rokov XX. storočia. Rozpad reálneho socializmu je podľa pápeža udalosťou, ktorá nemá vo svetových dejinách obdobu. Medzi kľúčové sociálno-ekonomické problémy postkomunistických krajín strednej a východnej Európy, podľa Jána Pavla II., patrí aj ich jednoznačná orientácia na obnovu kapitalistického systému trhovej ekonomiky, ktorá, žiaľ, nadobúda v nich charakter už dávno prekonaného „dravého kapitalizmu“. Za chybnú a vedecky nezdôvodnenú treba považovať skutočnosť, že tieto krajiny po zrútení tzv. reálneho socializmu považujú kapitalizmus za jediný správny a možný hospodársky model.

Treba zdôrazniť, že aj keď sociálna encyklika Jána Pavla II. *Centesimus annus* vychádza z minulosti, je zameraná predovšetkým na budúcnosť. Tak ako sociálna encyklika *Rerum novarum*, aj táto na rozhraní nielen nového storočia, ale aj tisícročia podnecuje všetkých ľudí dobrej vôle, aby sa dôkladne a zodpovedne pripravovali na život v treťom tisícročí. Cirkev nemá na navrhnutie nijaké modely. Reálne a skutočne úspešné modely sa môžu zrodiť len za rôznych historických situácií v úsilí zodpovedných činiteľov riešiť konkrétne problémy vo všetkých ich úzko previazaných spoločenských, hospodárskych, politických a kultúrnych aspektoch. Tomuto úsiliu cirkev ponúka ako nevyhnutnú duchovnú orientáciu svoje sociálne učenie, ktoré uznáva pozitívny význam trhu a podnikanie, ale súčasne poukazuje, že jedno i druhé sa musí bezpodmienečne orientovať na spoločné dobro.

Vzťah ekonomie a sociálnej náuky Cirkvi

Na základe štúdia relevantných zdrojov môžeme konštatovať, že sociálna náuka Cirkvi v svojich princípoch, ktoré sa nepochybne dotýkajú sveta hospodárstva a zákonitostí jeho fungovania, nie je v rozpore s poznatkami ekonomickej teórie. Ekonomia ako veda za niečo viac než dvesto rokov vytvorila nesmierne komplikovaný vnútorný svet ekonomických teórií, škôl a konceptov, takže je zložitá sa v nej orientovať dokonca aj odborníkom z oblasti dejín ekonomických teórií. Ekonomia v súčasnosti prežíva tzv. paradigmatickú krízu. Ako protirečivé sa javí na jednej strane nedostatok vnútornej konzistencie a mravnej integrity ekonomie ako vedy v jej nesmiernej členitosti a sofistikovanej a na strane druhej jej výnimočné postavenie v systéme spoločenských vied a tzv. nadradenosť vo vzťahu k ostatným sociálnym vedám. Prekonanie tzv. paradigmatickej krízy znamená zabudovať

poznatky ekonómie do nového myšlienkového kontextu, ktorá dáva príležitosť k ďalšiemu plodnému rozvoju vedy. Z tohto pohľadu považujeme dialóg medzi ekonomickou teóriou a sociálnou náukou cirkvi za potrebný. Na jeho zmysluplnosť poukazuje skutočnosť, že v súčasnosti existuje niekoľko nových nádejných ekonomických škôl, ktoré sú vnútorne konzistentné s princípmi katolíckej sociálnej náuky (sociálne trhové hospodárstvo, tzv. súcitný kapitalizmus, ekonomika spoločenstva, sociálna ekonómia, konštitučná politická ekonómia, ekonómia „dôvery“ a iné). Touto problematikou sa zaoberá viacero významných ekonómov ako Michael Novak, Artur Rich, Oswald von Nell-Breuning, Rich Devos, Leste Thurow a iní). Základným rozdielom medzi ekonomickou teóriou a sociálnou náukou Cirkvi sa javí rozdielne chápanie podstaty človeka. V ekonómii je v centre pozornosti homo oeconomicus vedený vlastným individuálnym záujmom snažiac sa dosiahnuť čo najväčšie uspokojenie svojich ekonomických cieľov. Proti tomuto ponímaniu stojí chápanie človeka ako centra a cieľa všetkého snaženia, každej činnosti. Takýmto spôsobom človeka vidí práve sociálna náuka Cirkvi.

Vybrané aspekty ponímania chudoby

Chudoba je síce len jedno krátke slovo, ale jeho význam je viacrozmerne a výskum danej problematiky rozsiahly. Chudoba v rôznych podobách sprevádza ľudstvo už od jeho prvopočiatku a ani efektívne fungujúci trhový systém si s týmto fenoménom nedokáže úplne poradiť. Komplexné vysvetlenie chudoby si vyžaduje jej rozlíšenie na rôzne formy ako materiálnu, duševnú, intelektuálnu, ktorá sa prejavuje napr. nedostatočným prístupom k vzdelaniu, morálnu a duchovnú, ktorá sa prejavuje nedostatkom, príp. dokonca i autodeštrukciou v hodnotovom systéme. Na druhej strane sa v kresťanskej literatúre môžeme stretnúť aj s pozitívnou interpretáciou chudoby ako vnútornej slobody voči vlastníctvu akéhokoľvek druhu. Pápežský kazateľ Raniero Cantalamessa rozlišuje nasledujúce druhy chudoby:

1. Negatívna materiálna chudoba – sociálny stav, nedostatok materiálneho zabezpečenia a ako nedobrovoľná chudoba.
2. Pozitívna materiálna chudoba – dobrovoľné zrieknutie sa užívania zbytočných, niekedy aj potrebných hmotných dohier, skromný spôsob života, bez otroctva majetku.
3. Negatívne duchovná chudoba – absencia duchovných dohier a skutočných ľudských hodnôt, jedná sa o vnútornú chudobu a môžeme ju pozorovať nielen u materiálne bohatých ľudí, ale aj u materiálne chudobných.
4. Pozitívna duchovná chudoba – tvorí ju pokora a dôvera v Boha. Je to bohatstvo chudobných.

Pre potreby tohto príspevku budeme chudobu rozlišovať len na materiálnu, ktorá je viacmenej dôsledkom pôsobenia trhového mechanizmu, ktorý je predmetom skúmania ekonómie ako vednej disciplíny a duchovnú, ktorej riešenie v značnej miere ponúka práve sociálna náuka Cirkvi. Pochopiteľne, jedná sa o veľmi zjednodušené, modelové vysvetlenie, ale práve takýmto spôsobom je možné nájsť súvislosť a zároveň možnosť synergického efektu spolupôsobenia ekonómie a sociálnej náuky Cirkvi pri riešení problému chudoby.

Možnosti riešenia chudoby

Je nesporne náročné odpovedať na tento problém v rozsahu niekoľkých riadkov. Ekonomická teória akceptuje negatívne dôsledky pôsobenia trhového mechanizmu, medzi ktoré patrí aj dôchodková diferenciácia, resp. stratifikácia spoločnosti na bohatých a chudobných. Istá miera stratifikácie je nevyhnutná, ale práve hľadanie „tej vhodnej miery

stratifikácie“ je predmetom sporov medzi tzv. pravicovo a ľavicovo orientovanými politickými stranami, ktoré sa opierajú o východiská hospodárskeho liberalizmu alebo intervencionizmu. Ekonómia ako taká v minimálnej miere analyzuje tzv. duchovnú chudobu, predmetom jej skúmania je predovšetkým materiálna chudoba a jej odstránenie, resp. medzi základné ciele makroekonómie patrí ekonomický rast, ktorý sa prejavuje rastom potenciálneho produktu a v konečnom dôsledku vyššou životnou úrovňou ľudí. Je nesporné, že predovšetkým vďaka pôsobeniu trhového mechanizmu sa životná úroveň vo vyspelých ekonomikách dokázateľne zvýšila a aj sociálne postavenie nezamestnaných v 2. polovici 19. storočia je neporovnateľné so súčasnosťou. Systémy sociálnej politiky už disponujú mechanizmami, ktoré v značnej miere eliminujú alebo zmiernujú negatívne sociálne dôsledky pôsobenia trhového mechanizmu. To však neznamená, že všetko je ideálne. Presne tak ako to vysvetľuje v sociálnej encyklike *Centisimus Annus* Ján Pavol II., dravý kapitalizmus v relatívne krátkom čase prehĺbil sociálno-ekonomické rozdiely a vyostro sa sociálne napätie v spoločnosti. Odborné diskusie sa vedú na tému zlyhávanie trhu versus zlyhávanie vlády. Jediný kto zlyháva je človek. Trh je systém, ktorý pôsobí. Nemá však cit ani rozum. Práve tieto vlastnosti musí mať človek. On stojí za každým rozhodnutím či už z pozície domácnosti, podniku alebo štátu.

Trhový systém podporuje iniciatívu, flexibilitu, racionálne správanie. Meradlom úspechu je častokrát schopnosť dobre zabezpečiť rodinu aj na úkor času s ňou tráveného, maximalizácia hmotného blahobytu a dokazovanie sily peňazí. Materiálne bohatstvo drží za ruku chudobu ducha. Už naši predkovia hovorievali, že sýty hladnému neverí. Trhový systém vytvára dostatok zdrojov, ktoré vhodným spôsobom môžu pomôcť tým, ktorí sa z objektívnych príčin nedokážu o seba postarať sami a hrozí im sociálna exklúzia. Je potešiteľná filantropia mnohých bohatších spoločností i jednotlivcov. Na druhej strane počujeme názory starších, že kedysi sa najmä na dedinách žilo chudobnejšie, ale bližšie k Bohu i k ľuďom navzájom. Vedeli sme sa rozdeliť s málom a teraz nám je aj veľa stále málo a ženieme sa ďalej. Človek však zisťuje, že ho to nerobí skutočne šťastným. Hľadá hlbšie hodnoty a skutočné bohatstvo. Práve to poskytuje sociálna náuka Cirkvi. Základnú hodnotovú orientáciu pre človeka, ktorá účinne pomôže riešeniu chudoby ducha. Láska k Bohu cez lásku k blížnemu je najkrajším dôkazom bohatstva, ktoré je v nás samých. Predovšetkým vďaka viere v Boha dokážu tisíce ľudí aj na Slovensku obetavo rozdávať svoje duchovné i materiálne bohatstvo.

Záver

Ekonómia v svojej podstate nepredstavuje návod na to, ako by sa mal človek správať. Pomáha nám pochopiť zákonitosti fungovania systému, v ktorom „musíme“ prežiť svoj život na zemi. Sociálna náuka Cirkvi dáva jasný návod na konkrétne zmýšľanie a konanie v súlade s Božím plánom v každom z nás. Je cenným zdrojom poznatkov pri formovaní človeka ako takého a analyzuje mnoho ekonomických kategórií a súvislostí, s ktorými sa stretávame v každodennom živote. Trhový systém ako taký nemôže zlyhať sám od seba. Presne tak nemôže zlyhať vláda. Základným zdrojom zlyhania je práve človek. Sociálna náuka Cirkvi má preto nezastupiteľnú úlohu pri formovaní poznatkov mladých ľudí a to práve v súvislosti so štúdiom ekonómie ako aj iných spoločenských vedných disciplín. Môže pozitívne ovplyvňovať tvorbu hodnotového rebríčka človeka a robiť správne úsudky o dôsledkoch pôsobenia trhového systému. Rast duchovného bohatstva považujem za východisko a riešenie všetkých ostatných foriem chudoby, vrátane tej materiálnej.

Literatúra:

- DOLISTA, J. 2000. Perspektívy cirkve. Vybrané kapitoly z eklesiologie. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2000. ISBN 80-7192-465-2.
- FIALA, P., HANUŠ, J., VYBÍRAL, J. 2004. Katolícka sociálna nauka a súčasná veda (interdisciplinárny analýzy sociálnych encyklik Jana Pavla II.) Vyšehrad: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004. ISBN 80-7325-024-1.
- GLOS, J. 2001. Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia. Banská Bystrica, Studia oeconomica 13, 2001. ISBN 80-8055-578-8.
- MARTINEK, C. 1998. Cesta k solidaritě. Svazek 5. Studie teologické fakulty Jihočeské univerzity, 1998. ISBN 80-86036-07-3.
- PITEKOVÁ, J. 2002. Vybrané problémy globalizácie v sociálnych encyklikách rímsko-katolíckej cirkvi. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: Globalizácia a jej vplyv na transformujúce sa ekonomiky (pozitíva a negatíva). Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov, 2002, s. 236 – 242. ISBN 80-8070-005-2.
- PITEKOVÁ, J. 2003. Etika a sociálna etika v intenciách sociálnej náuky rímsko-katolíckej cirkvi. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Etika v ekonomickom prostredí II. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2003, s. 306 – 311. ISBN 80-8055-798-5.
- PITEKOVÁ, J. 2004. Sociálna nauka cirkvi ako zdroj nadčasového prístupu k manažmentu podniku. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Moderné prístupy k manažmentu podniku. Bratislava, STU, Fakulta chemickej a potravinárskej technológie. 2004, s. 307 – 312. ISBN 80-8055-930-9.
- REKTOŘÍK, J. 2000. Ekonomická dimenze křesťanství a církve. Její reflexe v ČR. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2293-0.
- SOCIÁLNE ENCYKLIKY – LEV XIII., PIUS XI., JÁN XXIII., PAVOL VI., JÁN PAVOL II. 1997. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1997. ISBN 80-7162-203-6.

Kontakt:

doc. Ing. Jana Piteková, PhD.
UMB Ekonomická fakulta
IMS – detašované pracovisko Poprad
Nábr. Jána Pavla II. 3
058 01 POPRAD

e-mail: jana.pitekova@umb.sk

Hľadanie zmyslu života – cesta z duchovnej chudoby

Eva Žiaková

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy Vega č. 1/0354/09.

Abstrakt

V príspevku autorka práce venuje pozornosť myšlienke, ktorá sa vinie celým obsahom textu a to, že hľadanie zmyslu života predstavuje jeden z možných spôsobov ako si zabezpečiť duchovnú „plnosť“ žitia. Neustále kladenie si otázok a odpovedí na to, čo je zmyslom nášho bytia, človeka odvracia od jeho hmotnej a zároveň aj nevyhnutnej determinovanosti a zabezpečí, že človek neostane prázdny a tým aj duchovne chudobný.

Úvod

„Existuje iba jeden naozaj vážny filozofický problém“, vyhlásil francúzsky filozof A. Camus⁹⁸ „a to...či život je alebo nie je hodný žitia“ (s. 65). Týmito slovami otvoril základnú otázku, otázku nielen existencialistickej filozofie, ale aj našej existencie. Existencialistická filozofia je pokus o porozumenie základným podmienkam ľudskej existencie a navrhnutie zodpovedných, teda premyslených, všetko zohľadňujúcich reakcií na tieto podmienky. Pokúša sa predovšetkým vyjasňovať životné koncepcie alebo okruhy zážitkov, v rozmedzí ktorých žijeme. Čerpá z východných vplyvov, ako je taoizmus a budhizmus, ale aj západnej tradície, ktorú reprezentujú Sokrates, B. Pascal, S. Kierkegaard, F. Nietzsche, E. Husserl, M. Heidegger, J. P. Sartre, M. Merleau - Ponty, M. Buber, P. Tillich⁹⁹. Na záujem o existenciálnu problematiku mal vplyv aj vedecký pokrok. Následkom priemyselného rastu a technologického rozvoja sa stala spoločnosť príliš zložitou, čo viedlo k absurdnému a nezrozumiteľnému svetovému názoru¹⁰⁰.

Všetky tieto uvádzané vplyvy sa premietli na poli psychológie, ktorá nemohla opomenúť tak dôležité otázky, a tak sa snažila a stále snaží nájsť východisko pre človeka v jeho celostnom chápaní, ktoré sa potom premieta do konkrétnych psychoterapeutických postupov a liečebných metód. Liečebných preto, nakoľko ak sa človek „stratí“ v súčasnom pretechnizovanom svete, čo nie je až tak ťažké a nemožné, je potrebné hľadať cestu. Ak hovoríme o strate, máme na mysli stratu vnútorných hodnôt respektíve akúsi „sebastratu“ a ak hovoríme o ceste, máme na mysli cestu hľadania zmyslu života našej existencie.

Otázky zmyslu života

Zmysel (meaning) je ťažko definovateľný pojem, pretože každá definícia podlieha riziku, že bude tautológiou. Ako môžeme hovoriť o zmysle slova zmysel? Zmysel tohto slova môžeme vysvetliť tromi spôsobmi. Prvý význam vyjadruje konečný cieľ, najvyššiu hodnotu niečoho, napr.: Aký je zmysel môjho života? V tomto význame sa odráža presvedčenie, že

⁹⁸ SCHNEIDER, K. J., MAY, R. (2005). Psychológia existencie. Bratislava: Ikar.

⁹⁹ SCHNEIDER, K. J., MAY, R. (2005). Psychológia existencie. Bratislava: Ikar.

¹⁰⁰ TAVEL, P. (2004). Zmysel života podľa V. E. Frankla. Bratislava: Iris.

udalosti spolu súvisia a smerujú k nejakému konečnému cieľu, že sú časovo a príčinne spojené. Plynie z neho, že javy nie sú náhodné, ale že zapadajú do rozpoznateľnej schémy, ktorá je riadená konečným účelom. Druhé použitie slova zmysel sa týka osobných zámerov: Je zmysel v tom, čo robí. Tu tento výraz znamená, že svoje zábery prejavuje prostredníctvom jednania a že sa prejavujú predpovedateľným, konzistentným a usporiadaným spôsobom. A tretí význam, v ktorom sa toto slovo používa, sa týka usporiadania informácií, ako keď človek povie: Je zmysluplné predpokladať, že ak je obloha k večeru červená, znamená to, že ráno bude krajšie počasie. Tento význam slova zmysel sa vzťahuje k identite rôznych slovných výrazov a k vzťahom medzi udalosťami, takže pomáha vyjasňovať a usporiadať informácie, ktoré k sebe žiaden vzťah nemali alebo si odporovali¹⁰¹. Samotný pojem zmyslu života sa vzťahuje k prežívaniu svojho života ako zmysluplného a hodnotného, týka sa odpovedí na existenciálne otázky ako „Čo je cieľom môjho života?“, „Má môj život zmysel?“, „Čo je v živote hodnotné?“¹⁰².

Otázka zmyslu sprevádza ľudstvo po celú dobu jeho existencie. Hoci bola v histórii vyjadrená rôzne, podstata bola stále rovnaká. Zmysel života je provokatívnou otázkou, ktorá sa stáva výzvou. Zväčša si ju človek nekladie permanentne, ale iba v situáciách, ktoré ho k tomu podnecujú. Ale i napriek tomu táto otázka stále stojí latentne v konaní človeka.

Podľa A. Adlera¹⁰³ zmysel života závisí na spôsobe života, ktorým žijeme. Neprichádzame na svet s vedomím skutočného zmyslu svojej existencie, ale máme tvorivé Ja, ktoré môže našej existencii dať skutočný zmysel. Z hrubého materiálu genetických vlôh a detských zážitkov tvarujeme a utvárame ciele a prikladáme im určitý význam, čo dáva postupne zmysel existencii. A naopak „naplnenosť života ako cieľ dáva smer rozvoju celej osobnosti, všetkým jej prejavom, videniu, mysleniu, cíteniu, názoru na svet“ (s. 143).

C. G. Jung¹⁰⁴ hovoril o archetype zmyslu, ktorý sa dostáva k slovu v kritických situáciách, keď sú všetky barly a opory zlomené a ani najtajnejšia poistka už nesľubuje ochranu, až vtedy je daná možnosť na prežitie tohto archetypu.

A. H. Maslow¹⁰⁵ považoval zmysel života za vnútornú vlastnosť človeka, ktorá sa vynára ako mohutná motivačná sila, ak sú uspokojené nižšie potreby. Zmysel zažíva sebaaktualizovaná a k rastu motivovaná osoba, ktorá používa tvorivé schopnosti na rozvíjanie svojich vlastných vnútorných potencií. Zmysel života je metapotreba, ktorá musí byť naplnená, aby človek fungoval zdravo.

Zmysel života podľa C. Rogersa¹⁰⁶ vychádza z procesu aktualizácie našich tendencií stať sa všetkým, k čomu prirodzene smerujeme. Ťažisko ocenenia, zdroj zmyslu, sa nachádza vo vnútri jedinca. Človek by mal byť centrom svojho zmyslu, nemali by mu ho vnucovať druhí alebo spoločnosť.

F. Perls¹⁰⁷ tvrdí, že zmysel vychádzajúci zo života v prítomnosti pozorujeme v uvedomovaní si, že každú sekundu svojej existencie prežívame ako niečo nové. Existuje len jeden skutočný cieľ: stať sa zodpovednými a zdravými ľuďmi.

¹⁰¹ CSIKSZENTMIHALYI, M. (1996). O štěstí a smyslu života. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

¹⁰² HALAMA, P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236.

¹⁰³ PROCHASKA, J.O., NORCROSS, J.C. (1999). Psychoterapeutické systémy- průřez teoriemi. Praha: Grada Publishing.

¹⁰⁴ TAVEL, P. (2004). Zmysel života podľa V. E. Frankla. Bratislava: Iris.

¹⁰⁵ TAVEL, P. (2004). Zmysel života podľa V. E. Frankla. Bratislava: Iris.

¹⁰⁶ PROCHASKA, J.O., NORCROSS, J.C. (1999). Psychoterapeutické systémy- průřez teoriemi. Praha: Grada Publishing

¹⁰⁷ PROCHASKA, J.O., NORCROSS, J.C. (1999). Psychoterapeutické systémy- průřez teoriemi. Praha: Grada Publishing

L. Binswanger a M. Boss¹⁰⁸ tvrdia, že človek neodhalí zmysel života, človek ho vytvára. Otázka neznie, čo je to život. Život je neustále pokračujúci proces, ktorý sa má prežiť, nie problém, ktorý je treba riešiť.

„Behom prvých dní po návrate z koncentračného tábora do Viedne som vyhľadal svojho priateľa Paula Polaka a oznámil som mu smrť svojich rodičov, svojho brata a Tilly. Spomínam si, že náhle začal plakať a ja som mu povedal: „Paul, musím priznať, že to určite má nejaký zmysel, keď toho na človeka toľko dopadne, keď je človek podrobený takejto skúške. Mám pocit, neviem to inak povedať, akoby na mňa niečo čakalo, ako by sa odo mňa niečo požadovalo, ako by som bol pre niečo určený“¹⁰⁹ (s. 85-86). A skutočne, V. E. Franklovi život prichystal nemalé úlohy. Proti smerom psychoanalytickej psychológie nevedomých motívov a mechanizmov stavia V. E. Frankl svoju „psychológiu výšin“ ľudského života- hodnôt individualitu človeka presahujúcich a uvedomelých rozhodnutí a činov k ich uskutočneniu smerujúcich¹¹⁰. Proti Freudovmu princípu slasti a Adlerovej vôli k moci kladie V. E. Frankl svoju vôľu k zmyslu, ktorú definuje ako „skutočne špecifickú potrebu neredukovateľnú na iné potreby a ktorá je vo väčšom či menšom stupni vlastná všetkým ľudským bytostiam“¹¹¹ (s. 12). Pochybnosti o zmysle života nemôžu byť u človeka samy o sebe nikdy výrazom niečoho chorobného, je to totiž špecifický výraz ľudského bytia vôbec- výrazu práve toho najľudskejšieho v človeku. Hľadanie zmyslu je v živote človeka primárnou silou, nie „sekundárnou racionalizáciou“ pudových hnacích síl. Tento zmysel je jedinečný a zvláštny tým, že každý človek ho naplňuje sám. Iba vtedy nadobúda význam, ktorý uspokojí vôľu k zmyslu. Logos teda zmysel nie je niečo, čo sa z existencie vynára, ale skôr niečo, s čím je existencia konfrontovaná. Zmysel svojej existencie nevynaliezame, ale skôr odhaľujeme. Človek potrebuje výzvu potenciálneho zmyslu, čakajúceho na naplnenie. Je pre neho nutná nie homeostáza, ale „noodynamika“, t.j. duchovná dynamika v polárnom poli napätia, kde jeden pól je predstavovaný zmyslom, ktorý má byť naplnený, a druhý človekom, ktorý ho má naplniť¹¹². Ľudský život nemôže byť nikdy bez zmyslu. Za všetkých podmienok a okolností, aj v ťažkých a vypätých životných situáciách, existuje možnosť vidieť úlohu, ktorú má človek splniť, a tým má splniť aj zmysel bytia. Stále existuje nejaká možnosť, ako aj cez žalostnosť situácie možno vypátrať zmysel a aj zdanlivo nezmyselné utrpenie premeniť v pravý ľudský výkon¹¹³.

Napriek uvedeným optimisticky existenciálnym stanoviskám sa mnoho ľudí vo svojom živote dostáva do stavu „slepej uličky“, z ktorej nie sú schopní vidieť východisko svojho života z nadhľadu v hľadaní otázok zmyslu života. Tieto noetické a existenciálne pohľady poukazujú na jeden závažný fakt a to, že v hľadaní zmyslu života je naozaj možné nájsť tú správnu cestu z duchovnej prázdnoty, ktorá človeka obklopi pri opustení hľadania otázok zmyslu jeho existencie.

¹⁰⁸ PROCHASKA, J.O., NORCROSS, J.C. (1999). Psychoterapeutické systémy- průřez teoriemi. Praha: Grada Publishing

¹⁰⁹ FRANKL, V.E. (1997a). Co v mých knihách není- autobiografie. Praha: Cesta.

¹¹⁰ BALCAR, K. (1995a). Logoterapie a existenciální analýza Viktora E. Frankla. Československá psychologie. 39, 2, 127- 142.

¹¹¹ FRANKL, V.E. (1997b). Vůle ke smyslu. Brno: Cesta.

¹¹² FRANKL, V.E. (1997b). Vůle ke smyslu. Brno: Cesta.

FRANKL, V.E. (1997a). Co v mých knihách není- autobiografie. Praha: Cesta.

FRANKL, V.E. (1994a). Člověk hledá smysl- Úvod do logoterapie. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek.

¹¹³ TAVEL, P. (2004). Zmysel života podľa V. E. Frankla. Bratislava: Iris.

Výskumy vzťahu zmyslu života a zdravia

V jednom z najnezvyčajnejších experimentov v histórii medicíny doktor Robert B. Byrd¹¹⁴ - v tom čase kardiológ na Lekárskej fakulte Kalifornskej univerzity v San Franciscu uskutočnil s náhodnou vzorkou double-blind experiment o efekte modlitby na zdravie – modlitbou, uskutočňovanou nie pacientmi, ale pre pacientov - na výsledok operácie srdca. Žiaden z pacientov ani z ošetrojúcich lekárov či sestier nevedelo, že sa za nich modlili iní, ktorí nemali osobný kontakt s pacientmi pred ani počas experimentu. Výsledky pre tieto dve sady pacientov (tých, za ktorých sa modlilo a tých, za ktorých sa nemodlilo) boli významne rozdielne: Tí, za ktorých sa modlilo, mali viditeľne menej pooperačných zlyhaní srdca v dôsledku upchania ciev a cardiopulmonárneho systému, menej zápalov pľúc a nižšiu potrebu antibiotík než tých, ktorí neboli objektom modlitby“.

Minulý rok sme spolu s poľskými a nemeckými kolegami uskutočnili výskum, ktorý bol zameraný na zistenie vzťahu medzi zmyslom života a zdravotným stavom u mladých vysokoškolákov. Výsledky boli jednoznačne potvrdzujúce fakt, že tí mladí vysokoškoláci, ktorí sa zaoberajú otázkami hľadania zmyslu života majú štatisticky významne menej somatických ťažkostí ako tí študenti, ktorí sa otázkami zmyslu života nezaobierajú alebo ich nepovažujú v svojom živote za dôležité¹¹⁵.

R.A. Cummins¹¹⁶ uvádza, že „všeobecne sa za východzí bod „duchovného života“...pokladá „okamih, kedy človek po prvýkrát pocíti úprimnú túžbu postupovať v duchovnom živote... Z tohto východiska a z túžby po osobnej oddanosti Kristovi vyviera všetka pravá spiritualita“ (s.214).

Z uvedeného vyplýva, že opomínanie hľadania otázok zmyslu života má vplyv nielen na psychický a duševný života človeka, ale aj na jeho somatické zdravie, čo sa často subjektívne chápe ako oveľa závažnejší problém než duchovná a psychická prázdnota. Samozrejme, že ide o spojené nádoby, nakoľko prepojenie medzi psychikou a somatikou je nesporné a jedinečne prejavujúce sa.

Definície pojmu „hľadanie zmyslu života“

E. Lukasová¹¹⁷ označuje zmysel života ako cieľ, ku ktorému je človek ako duchovná bytosť nasmerovaný tak, aby sám sebe transcendoval, aby presiahol ďaleko za seba a svoje vlastné potreby. Nie je vždy ľahké nájsť v určitej veľmi ťažkej situácii zmysel, ale i vtedy existuje ešte možnosť voľby postoja, ktorý k nej človek zaujme.

„Zdá sa, že my ľudia sme tvory hľadájúce zmysel, pričom máme tú smolu, že sme vrhnutí do sveta bez toho, že by sme poznali zmysel. Jednou z našich úloh je vymyslieť si zmysel dostatočne silný, aby bol odôvodnením života a vykonal manéver popretia nášho autorstva tohto zmyslu“ takto sa vyjadril k otázke zmyslu života I.D. Yalom¹¹⁸ (s.132). Rozlišuje kozmický a terestriálny zmysel života. Kozmický zmysel pojednáva o tom, či život vo všeobecnosti alebo prinajmenšom ľudský život má nejaký celkový koherentný význam. Terestriálny zmysel života je vyjadrený ako „zmysel môjho života“ a vzťahuje sa k individuálnym cieľom toho ktorého človeka, ktorý hľadá nad otázkou zmysluplnosti vlastného života.

¹¹⁴ BYRD, R.B.: (<http://www.heritage.org/Research/Religion/BG1064.cfm>)

¹¹⁵ MAUSCH, K. 2000. Psychologiczne właściwości człowieka a stan układu immunologicznego. Szczecin : Pomorska Akademia Medyczna, 2000.

¹¹⁶ CUMMINS, R.A. (2002). Developing a national index of subjective wellbeing: The Australian Unity Wellbeing Index. Deakin University. On line: <<http://www.acqol.deakin.edu.au>>.

¹¹⁷ LUKASOVA, E. (1998). I tvoje utrpení má smysl. Brno: Cesta.

¹¹⁸ YALOM, I.D. (2003). Chvála psychoterapie. Praha: Portál.

J. Batista a R. Almond¹¹⁹ dospeli k relativistickému prístupu, z ktorého vyplýva, že človek majúci zmysel života sa pozitívne zaviazal nejakému konceptu zmyslu života, ktorý mu poskytuje životný rámec umožňujúci koherentne interpretovať svet a odvodzovať od neho životné ciele.

S.C. Thompsonová a A.S. Janigian¹²⁰ sú autormi teórie životnej schémy, ktorá poskytuje pocit zmysluplnosti v živote. Ten pozostáva z vnímania usporiadanosti a cieľov v živote človeka. Životnou schémou sa tu rozumie kognitívna reprezentácia života, ktorú tvorí pohľad na seba a na svet, žiadané ciele a udalosti relevantné k daným cieľom.

Zmysel života ako usporiadaný proces hodnotenia, ktorý zahŕňa všetko to, čo ľudia považujú za dôležité, keď rozprávajú o svojej životnej histórii a situácii, chápe H. J. M. Hermans¹²¹.

System zmyslu života je konceptom autorky F. Dittmann - Kohli¹²². Zmysel života chápe ako sieť kognícií s afektívnym účinkom. To zahŕňa kogníciu seba samého i sveta. Zmysel života je považovaný za dynamickú štruktúru, ktorá sa v životnom cykle vyvíja a adaptuje.

Človek vykladá a pomenúva ťažké a nepochopiteľné životné okolnosti, aby na ne mohol reagovať obvyklým repertoárom správania. Týmto sa zaoberá disciplína nazývaná metakognícia. Človek je nútený nejako vysvetľovať svoju existenciu, pretože nemá k dispozícii jednoznačnú vedomosť o tom, prečo žije, čím má svoj život naplniť. Na vysvetľovanie používa výkladové schémy, ktoré v osobnom vývoji prispôsobuje svojim postojom, predsudkom a svetovému názoru¹²³.

Zdroje a štrukturálne komponenty zmyslu života

Pod *zdrojmi zmyslu* rozumie P. Halama¹²⁴ „všetko to, z čoho môže človek vo svojom živote čerpať zmysel a čo mu slúži ako prostriedok na naplnenie špecifickej ľudskej potreby zmyslu“ (s. 226). Konkrétne tým myslí životné ciele, ideály. Všetky tieto zdroje zmyslu sa často označujú pojmom hodnoty.

Šírka zmyslu života sa chápe ako rôznorodosť zdrojov, ktoré slúžia naplneniu potreby zmyslu. Sú to oblasti, v ktorých sa človek angažuje a ktoré mu pomáhajú vnímať svoj život ako zmysluplný¹²⁵.

Hĺbka zmyslu života je vlastne snaha o diferenciaciu medzi povrchnými a hlbokými typmi životného zmyslu. G. T. Reker a P.T.P. Wong¹²⁶ definovali hĺbku ako stupeň sebatranscendencie. Navrhli štyri stupne hĺbky: zaujatosť sebou, individualizmus, kolektivismus a sebatranscendencia.

¹¹⁹ HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236.

¹²⁰ HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236.

¹²¹ HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236.

¹²² HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236.

¹²³ TAVEL,P. (2004). Zmysel života podľa V. E. Frankla. Bratislava: Iris.

¹²⁴ HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236

¹²⁵ HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236

¹²⁶ ČMÁRIKOVÁ,A. (2004). O vzťahu zmyslu a kvality života. In: Psychologické dimenzie kvality života. Dostupné na: <<http://www.pulib.sk>>.

Prežívanie zmyslu života je komplexnejší fenomén, a preto pozorujeme snahu o definovanie jeho štruktúry a komponentov. S. B. Shapiro¹²⁷ predkladá dvojfaktorový model životného zmyslu. Prvým faktorom je významnosť, ktorá zahŕňa intencionalitu. Druhý faktor je porozumenie, to sa vzťahuje k celkovému pocitu koherencie, rámca, v ktorom jednotlivec interpretuje svet, svoje miesto v ňom a udalosti. K. Popielski¹²⁸ uvádza 4 komponenty obsiahnuté v pociťovaní zmyslu života: intelektuálny, emocionálno- citový, vôľovo- snahový a existenciálno- činnosť. Najrozšírenejšou koncepciou štruktúry zmyslu života je viacdimenzionálny model troch komponentov G.T. Reker a P.T.P. Wonga¹²⁹ rozlišujú:

- **kognitívny komponent** vzťahujúci sa k životným postojom, presvedčeniam a interpretáciám životných udalostí,
- **motivačný komponent** týkajúci sa snahy a úsilia o dosahovanie cieľov, napĺňanie hodnôt a realizáciu zámerov,
- **afektívny komponent** hovoriaci o pocitoch spokojnosti, naplnenosti a šťastia, ktoré súvisia s dosahovaním cieľov, realizáciou hodnôt, aj vedomím zmysluplnosti života.

Hľadanie východiska z duchovnej chudoby

Odpovede by sme mohli hľadať v noetických názoroch a postojoch odborníkov, ktorí navrhujú problém poňať ako ...“viacrozmerné bytie a viacsmerné stávanie sa človekom...”¹³⁰.

Pri hľadaní východiska z duchovnej chudoby by sme sa mali zamerať na nasledovné 4 osobnostné dimenzie:

- Osobné ja,
- Sebatranscendovanie,
- Vzťah k hodnotám,
- Existenciálna kompetencia.

Pojem osobné “ja“ je teoretickým konštruktom, ktorý slúži na interpretáciu fenoménov sebachápania, identickosti a integrácie jedinca, ktoré možno pozorovať v procese premenlivosti existencie. Osobné ja v psychoterapeutických prístupoch znamená významný stred, v ktorom sa stretávajú viaceré psychoterapeutické školy za účelom pomoci jedincovi v jeho hľadaní seba a tým východiska z duchovnej prázdnoty a chudoby, ak by sme sa takto vzletne v tejto súvislosti mohli vyjadriť. V osobnom ja sa totiž koncentrujú dimenzie: noetická, psychická a existenciálna, prostredníctvom ktorých jedinec nadväzuje vzťah s rodinným, sociálnym či kultúrnym prostredím, pričom toto prostredie prežíva ako existenciálne významné.

Sebatranscendovanie považuje za dôležité viacero odborníkov v psychológii, filozofii a obzvlášť v teológii¹³¹ (napr. Popielski, Maslow, Kozielski, Yalom, Frankl). Ide o proces,

¹²⁷ HALAMA,P. (2000). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236

¹²⁸ POPIELSKI, K. (2005). Noetický rozmer osobnosti. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta.

¹²⁹ HALAMA,P. (2000a). Teoretické a metodologické prístupy k problematike zmyslu života. Československá psychologie. 44, 3, 216- 236.

¹³⁰ FRANKL,V.E. (1997b).Vůle ke smyslu. Brno: Cesta.

¹³¹ BALCAR,K. (1995a). Logoterapie a existenciální analýza Viktora E. Frankla. Československá psychologie. 39, 2, 127- 142.

FRANKL,V.E. (1994a). Člověk hledá smysl- Úvod do logoterapie. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek.

POPIELSKI, K. (2005). Noetický rozmer osobnosti. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta.

ktorý sa realizuje cez schopnosť povznesenia sa nad vnútorné a vonkajšie podmienky, uskutočňujúce sa prostredníctvom vertikálne nasmerovaných transcencií.

Vzťah k hodnotám je základnou motivačnou dimenziou, cez ktorú je možné sa dopracovať spolu s jedincom k „správnemu“ smerovaniu prináležiacej aktivácie a akéhosi dostatočného „drivu“.

Existenciálna kompetencia pochádza zo spolupôsobenia štyroch základných dynamizmov: pocitu sebaistoty, nárastu intelektuálneho poznávania skutočnosti, procesu jej reflexívneho usporadúvania, ako aj prežívania vlastnej existencie, spojenej s akceptáciou a nárastom satisfakcie¹³².

Prostredníctvom obsiahnutia týchto štyroch základných a nevyhnutných dimenzií pre pochopenie a uchopenie vlastnej cesty sebarozvoja, sebatranscendencie je možné sa dopracovať k východisku a „vyjdenia“ zo stavu duchovnej prázdnoty, existenciálnej osamelosti a bezvýchodiskovosti.

Kontakt:

Doc. PhDr. Eva Žiaková, CSc.

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach

Email: eva.ziakova@gmail.com

YALOM, I.D. (2003). Chvála psychoterapie. Praha: Portál.

¹³² POPIELSKI, K. (2005). Noetický rozmer osobnosti. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta.

Problém globálnej nerovnosti - filozofický a futurologický aspekt

Ladislav Hohoš

Kľúčové slová:

globalizácia - globálna nerovnosť - sociálna spravodlivosť - globálna etika
globalization - global inequality - social justice - global ethics

Abstrakt

Protirečivé procesy globalizácie spojené so zjednocovaním trhov generujú narastanie nerovnosti tak medzi jednotlivcami, ako aj medzi štátmi a svetadielmi. Navyše túto nerovnosť nemožno redukovať iba na distributívnu spravodlivosť. Reflexia nerovností a jej uplatnenie v rezolútke (prijímaní rozhodnutí) môže byť adekvátna iba z pozície pochopenia globálnej zodpovednosti za osud pozemskej civilizácie. Budúcnosť si vyžaduje zásadnú transformáciu (dôkazom je súčasná kríza), čo predpokladá usilovať o minimálny konsenzus na úrovni globálnej etiky. Sociálne učenie katolíckej cirkvi v kontexte učenia II. Vatikánskeho koncilu má v tomto smere nezastupiteľné poslanie.

Naša súčasná situácia podľa projektu OSN Milénium 2000 - niekoľko faktov: Stále viac ľudí na svete má prospech z lepšieho zdravia, materiálneho dostatku, vzdelania, života v mieri, zo stále lepšej vzájomnej prepojenosti a z vyššej dĺžky života. Súčasne sa na svete viac darí korupcii, planéta miestami trpí preľudnenosťou, otepľuje sa a je menej bezpečným miestom pre život. Svetové rozdiely v dostupnosti pripojenia na digitálnu sieť sa začínajú zmiernovať, avšak priepasť v rozdieloch medzi príjmami sa na celom svete zväčšuje a rovnako stúpa aj nezamestnanosť. Najbohatšie 2% obyvateľov planéty vlastní viac než polovicu svetového bohatstva, zatiaľ čo chudobnejšia polovica obyvateľov sveta vlastní púhe jedno percento. Príjmy 225 najbohatších ľudí sveta korešpondujú s príjmami 2,7 miliardy najchudobnejších ľudí, tvoriacich 40% svetovej populácie. Svetová populácia v počte 6,53 miliardy ľudí narastá tempom 1,14% ročne. Viac než štyri miliardy pribudli od roku 1950. Podľa umiernených odhadov OSN môže populácia do roku 2050 narásť o ďalších 2,6 miliardy ľudí pokiaľ začne opäť klesať. Naprostá väčšina prírastku svetovej populácie za najbližších päťdesiat rokov nastane v mestských oblastiach rozvojových krajín.¹³³ K vedenému treba pripomenúť, že sociálnu nerovnosť až na hranicu biedy nachádzame tiež v bohatých krajinách, resp. naopak s okázalým až škandálnym bohatstvom sa stretávame aj v menej rozvinutých krajinách.

Dôležité upozornenie z Čiernej knihy globalizácie:

Politika sveta zmeneného všade prenikajúcim nezákonným obchodom vytvára nový globálny protiklad medzi dvoma pólmi. Nejde už o starý protiklad medzi Východom a Západom, ani medzi bohatým Severom a chudobným Juhom. Ešte menej ide o protiklad medzi kresťansko-židovskou a islámskou kultúrou. Je to najskôr niečo nového: kolízia geopolitických svetlých miest a čiernych dier. Vo svete je veľa oblastí a dokonca celých krajín, ktoré nie sú "normálne" v zmysle noriem, bežne používaných vedcami a politikmi, teritórií, kde tradičné spôsoby uvažovania o svetovej politike a medzinárodných vzťahoch neplatia. Geopolitické čierne diery sú miesta, kde fungujú a prosperujú siete nezákonného obchodu, sú to darebácke štáty, kde vláda zákona neexistuje alebo oblasti bezprávia čiže v stave anarchie.¹³⁴

Tieto úvahy poukazujú na úskalia normatívneho liberalizmu, či už ide o sociálnu, resp. distributívnu spravodlivosť (Rawls) alebo kantianske rozšírenie platnosti všeobecnej etickej teórie na oblasť práva za účelom nastolenia svetovej liberálnej ústavy (Dahrendorf).

¹³³

P.Nováček (ed): Stav budúcnosti. Vybrané kapitoly z let 1997-2007. Olomouc 2007, s. 10 a 24.

¹³⁴

M.Naim: Černá kniha globalizace. Praha 2008, s. 244-245.

Vo svojich ďalších úvahách Rawls rozpracoval koncept realistickej utópie Zákon národov (1999),¹³⁵ odvolávajúc sa na koncept medzinárodného práva *ius gentium* a na Kantov traktát *O večnom mieri*: ide o politickú filozofiu, ktorá „presahuje hranice praktických politických možností“. Rawls postuluje, že veľké zlo v ľudských dejinách pochádza od politickej nespravodlivosti a zavedenie politickej spravodlivosti teda bude viesť k zániku všetkých veľkých ziel. Ľudská prirodzenosť podľa Rawlsa závisí od spoločenských inštitúcií; ak tvrdíme, že je dobrá, znamená to, že občania vyrastajú v podmienkach rozumných a spravodlivých inštitúcií. Ak má byť liberálna koncepcia spravodlivosti realistická, predpokladá dve nevyhnutné podmienky: (i) chápe ľudí takých, akí sú (aktuálne zákony prírody), ústavné a občianske zákony majú byť rozumne spravodlivé v dobre usporiadanej demokratickej spoločnosti, (ii) keďže existuje viac liberálnych koncepcií spravodlivosti¹³⁶, každá z nich má spĺňať tri charakteristické princípy¹³⁷ a zároveň kritérium reciprocity (férovej kooperácie). Ako je známe, Rawls nie je stúpencom absolutizácie rovnosti a teda predpokladá, že nerovnosti nie sú vždy nespravodlivé. Požaduje však, aby nerovnosti boli redukované a má na to tri dôvody. Po prvé, utrpenie chudobných; nezáleží na tom, aká široká je priepasť medzi bohatými a chudobnými, ale na tom, že najmenej zvýhodnení disponujú dostatočnými prostriedkami, aby mohli efektívne využívať svoje slobody a prežívať hodnotné životy. Po druhé, podradné postavenie; priepasť medzi bohatými a chudobnými vedie k tomu, že niektorí jednotlivci a národy môžu byť nespravodlivo považovaní za menejcenných. Po tretie, dôležitá úloha férovosti v politických procesoch; ide o férovosť volieb a príležitostí uchádzať sa o verejné úrady, pritom férová rovnosť príležitostí presahuje rámec formálnej legálnej rovnosti. V Zákone národov ide o spravodlivú spoločnosť a nie o blahobyť jednotlivcov, pričom každá spoločnosť má dostatočné zdroje, aby dosiahla spravodlivé inštitúcie (iba po túto hranicu môže prijímať podporu), Rawls teda nepožaduje globálnu redistribúciu. Pokiaľ ide o dôsledky globalizácie, podľa Rawlsa medzinárodné sociálne nerovnosti nie sú prekážkou šírenia liberálnej demokracie a dobre usporiadanej spoločnosti.

Podľa Dahrendorfa vytvorenie liberálneho poriadku podmieňuje slobodnú spoločnosť pre všetkých občanov. Pravdepodobne sa nedočkáme svetovej demokracie, ale reálna je svetová nadvláda práva, čím sa myslí, že medzinárodné právo nebude vystupovať iba ako súhrn morálnych požiadaviek, lež ako súhrn platných pravidiel, podliehajúcich sankciám.¹³⁸ Ak sa uvažuje o praktickej realizácii idey svetobčianstva, v snahe priblížiť utópiu realite, nasleduje rozbor prostriedkov, presnejšie inštitúcií, prostredníctvom ktorých by bolo možné zabezpečiť adekvátne presadzovanie medzinárodného práva. Ak však uvažujeme o možných scenároch globalizácie vzhľadom na aktuálnu krízu, ktorá je krízou transformácie a nielen finančných trhov, niet žiadneho dôvodu predpokladať, že kríza bude krátkodobá a uprednostňovať optimistické scenáre jej prekonania.

Otázka mocenských a inštitucionálnych záruk nastolenia nadvlády medzinárodného práva nestratila na svojej dôležitosti, naozaj platí, že žiadna forma práva sa nedá presadzovať bez patričných záruk. Generálny tajomník OSN Kofi Annan identifikoval päť princíпов, ktoré majú zlepšiť perspektívu budúcnosti ľudstva. (1) Bezpečnosť každého jednotlivca znamená bezpečnosť všetkých, (2) v mene globálnej solidarity sme zodpovední za blaho ostatných, (3) vzájomný rešpekt medzi ľuďmi treba posilniť prostredníctvom ľudských práv a vlády zákona, (4) na základe vzájomnej zodpovednosti vlády zodpovedajú nielen svojim občanom, ale aj

¹³⁵ J.Rawls: The Law of Peoples. Cambridge, M.: Harvard U.P 1999, s. 7, 13-14, 114-115.

¹³⁶ Ide o významný posun oproti *Teórii spravodlivosti*, kde svoju teóriu koncipoval ako univerzalistickú v kantianskom duchu. Tým sa v pôvodnej verzii vystavil kritike zo strany filozofov-komunitaristov /M.Walzer/.

¹³⁷ Ide o tieto základné črty: (1) zhrňujú základné práva a slobody v súlade s ústavným režimom, (2) tieto práva, slobody, príležitosti a zvláštne priority pridelujú pri zohľadnení nárokov obecného dobra a perfekcionistických hodnôt, (3) všetkým občanom zaručujú nevyhnutné primárne statky, aby mohli inteligentne a efektívne využívať svoju slobodu. [Rawls l.c., 14]

¹³⁸ R.Dahrendorf: Hledání nového řádu. Praha 2007, s. 121,127.

medzinárodnej komunite, (5) dosahovanie uvedených princípov zabezpečuje OSN. Projekt OSN Milénium 2000, v ktorom futuroológovia z celého sveta píšú o cieľoch do roku 2050, označil za najväčšiu výzvu trvalo udržateľný život. Hneď na druhom mieste je zase zabezpečenie zdravotne nezávadnej vody. Naliehavou výzvou je aj snaha vytvoriť globálnu etiku v zmysle minimálnych pravidiel spolunažívania v mene prežitia pozemskej civilizácie. Vyžaduje sa, aby globálna etika korešpondovala nielen s princípmi náboženskej morálky, ale aby nastolila nové spojenectvo medzi veriacimi a neveriacimi, ale vytvorila zmysel pre novú jednotu celého ľudstva vrátane budúcich generácií.

Keďže však ide o krízu transformácie celej civilizácie, treba o nej uvažovať aj v širšom než iba inštitucionálnom rámci: zásadná sociálno-filozofická otázka, na ktorej je založený sociálny perfektibilizmus už od čias osvietenstva, spočíva v tom, či sa jednotlivci ako racionálni aktéri stotožňujú s nárokmi na racionálne fungovanie sociálnych inštitúcií a teda majú schopnosť konať zásadne racionálne: normatívny liberalizmus predpokladá, že ľudia sú slobodní, rozumní a konajú tak preto, lebo sledujú vlastné záujmy. Vývoj civilizácie predpokladá takejto normatívnej racionality konania, ktorú by si jednotlivci pozitívne osvojili čiastočne nondiskurzívne ako súčasť spoločného poznania,¹³⁹ čiastočne diskurzívne prostredníctvom kultúry, prinajmenšom nepotvrďuje. Právo má skupinový charakter, inak by prestalo byť právom a stalo sa kazuistikou, takže podstata práva celkom nekorešponduje s liberálnym ahistorickým konceptom spoločenskej zmluvy, zakladajúcom sa na primáte izolovaných indivíduí.

Na druhej strane, pozemská civilizácia by nemohla napredovať, keby sa ľudia neusilovali o racionálne pravidlá medziľudského spolunažívania, t.j. civilizácia bez práva by sa zrútila do deštruktívneho barbarstva: toto vyjadruje známa téza, že právo je fenoménom kultúry. Fundamentálnu charakteristiku obsahu, t.j. ktoré pravidlá môžeme považovať za právo, podáva právna antropológia. Jeden z jej zakladateľov, Leopold Pospíšil, akcentuje multiplicitu právnych systémov. Právo existuje v konkrétnych právnych rozhodnutiach, ktoré sú vydávané a presadzované autoritou, pričom obe strany sporu i autorita musia patriť k rovnakej skupine: samotná existencia každej podskupiny je podmienená presadzovaním právneho systému. Právny systém je podskupine imanentný, žiadna podskupina by nemohla prežiť práva, lebo spory by ju zničili. Usporiadanie podskupín v spoločnosti, či už civilizovanej alebo kmeňovej, formuje spoločenskú štruktúru, preto Pospíšil uznáva existenciu celého radu právnych systémov vo vnútri jednej spoločnosti, resp. indivíduum je subjektom toľkých právnych systémov, koľkých podskupín je členom. Právo definuje prostredníctvom princípov, vyabstrahovaných z rozhodnutí, a dospel k poznaniu, že právo sa vyznačuje 4 atribútmi - autorita, snaha o univerzálnu aplikáciu, záväzok/obligatio a sankcia. Autorita môže byť rovnako formálna ako neformálna. Právny rozsudok sa od politického rozhodnutia líši uplatnením nároku na univerzálnu použiteľnosť čiže úmyslom, že toto rozhodnutie bude v budúcnosti aplikované na všetky podobné prípady. Záväzok znamená dvojsmernú povinnosť v zmysle rímskeho práva. Sankcie nemusia byť výlučne fyzické, ale aj sociálnopsychologické, pričom nie sú výlučným kritériom práva, ale práve jedným zo štyroch atribútov autoritatívneho rozhodnutia.¹⁴⁰ Uvedené atribúty sú faktormi kultúry a v rôznych kultúrnych okruhoch sa môžu zásadným spôsobom líšiť: západný výdobytok právneho štátu nie je v súčasnosti väčšinový a napríklad v islamskom kultúrnom okruhu prakticky nemožný, vážne problémy nastoľujú náboženské a politické ideológie, ktoré si nárokovujú univerzálnu exkluzívnosť a majú teda povinnosť obrátiť sa na správnu vieru neveriacich...atď. Etnologický vedecký dôkaz, že je možné podať generalizujúcu charakteristiku rozhodnutí, ktoré v rámci pozemskej civilizácie považujeme za právo, dáva určitú nádej do budúcnosti, pokiaľ ide o

¹³⁹ A.Giddens: Sociálne vedy a filozofia - trendy v najnovšej sociálnej teórii. Filozofia 1991, č.1.

¹⁴⁰ L.J.Pospíšil: Etnologie práva. Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy. Praha 1997.

schopnosť ľudstva dohodnúť sa na minimálnych pravidlách prežitia tejto civilizácie, a to tak právnych ako aj v širšom zmysle etických.

Záver - sociálna doktrína katolíckej cirkvi (Centesimus Annus 15.5.1991):

Láska k človeku a predovšetkým k chudobnému človeku, v ktorom Cirkev vidí Krista, dostáva konkrétnu podobu v podporovaní spravodlivosti. Tá sa však dá úplne realizovať vtedy, keď v chudobnom, ktorý prosí o podporu pre svoje živobytie, ľudia nebudú vidieť len akéhosi dotieravca alebo bremeno, ale príležitosť konať dobro samo a možnosť získať väčšie bohatstvo. Len toto vedomie dodá odvahu nebáť sa rizika a zmeny zmýšľania, ktoré sú obsiahnuté v každom autentickom pokuse poskytnúť druhému pomoc. Nejde výlučne len o pomoc z prebytku, ale pomôcť celým národom vstúpiť do sveta hospodárskeho a ľudského rozvoja, z ktorého boli vylúčené alebo vydedené. Na to nestačí iba dávať z prebytku, ktorý dnešný svet bohato produkuje. Musí sa predovšetkým zmeniť spôsob života, spôsoby výroby a spotreby a strnulé štruktúry moci, ktoré dnes riadia spoločnosť. Nejde ani o odstránenie štruktúr spoločenského usporiadania, ktoré sa dobre osvedčili, ale o ich orientáciu v duchu správne chápaného spoločného dobra na celú rodinu ľudstva. Dnes stojíme pred snahami o takzvané "zmedzinárodnenie ekonomiky". Nie je to jav na zavrnutie, veď obsahuje mimoriadne možnosti na väčší blahobyť. No čoraz väčšmi cítiť požiadavku, aby tomuto narastajúcemu zmedzinárodňovaniu ekonomiky zodpovedali účinné medzinárodné kontrolné a riadiace orgány, ktoré zameriavajú ekonomiku na spoločné dobro. Toto dnes už nezvládne len jeden štát, ani keby bol ten najmocnejší na svete. Na dosiahnutie daného cieľa je nevyhnutná stále širšia zhoda medzi veľkými krajinami a v medzinárodných orgánoch musia byť spravodlivo zastúpené záujmy veľkej rodiny ľudstva. Potrebné je, aby sa pri hodnotení výsledkov ich rozhodnutí bral stále primeraný zreteľ na tie národy a krajiny, ktoré sotva zavážia na medzinárodnom trhu, kým práve v nich sa hromadí najväčšia a najtrpkejšia bieda, a preto potrebujú väčšiu pomoc na svoj rozvoj. Na tomto poli ostáva bezpochyby ešte veľa čo robiť.

Pleonektická osobnosť

Slavomír Krupa / Albín Masarik

Abstrakt

Authors give spiritual and social definitions of a personality that prefers pleonectic style of life which is becoming more and more common and widely accepted in the contemporary society. This kind of life style is recognizable by choosing dishonest ways of achievement which is very often the only way how personal success or advantage is accomplished. Authors are pointing out the spiritual basis of pleonectic behavior (pleonexy in the context of theology) as well as they indicate social consequences which result in egoism and related unlimited trespassing of moral limits (oppression and powerlessness from the viewpoint of social work).

Key words: pleonectic personality, pleonexy, grabber, greed, property, sexuality, sexual behavior, teaching of faith, power and powerlessness, social aspects of pleonexy, egoism and pro-social attitude, pleonexy and education

Úvod

Nazdávame sa, že je v tejto dobe potrebné a príhodné v súvislosti s problémom chudoby otvoriť tému, ktorá sa dotýka dôsledkov prekračovania morálnych a mravných hraníc v správaní človeka. Súčasná postmoderná a neopostmoderná spoločnosť otvorene hovorí o „situácii človeka“ (APEL, O.T., in Foucault, M., Laotard, J. F., Deleuze, G., Vattimo, P., Feyrabend, P. K., Rorty, R., Habermas, J.: *Za zrkadlom moderny*, ARCHA, Bratislava, ISBN 80 – 7115 – 025 – 8, 1991, s. 247) a rizikách, ktoré ho obklopujú. Zvyšuje sa riziko rozpoznávania, resp. nerozpoznania ohrozenia. Posúvanie hraníc človeka vo vzťahu ľudí navzájom, vzťahu k majetku, vzťahu k moci sa postupne stáva neoddeliteľným a tolerovaným, niekedy dokonca vyžadovaným „pleonektickým“ prejavom života jednotlivcov.

Prejavy „pleonexie“ môžeme pozorovať vo viac alebo menej sofistikovaných stratégiách nečestného obchodovania ale tiež v mnohých iných oblastiach. Stačí spomenúť, keď víťazi olympijských hier musia odovzdať zlatú medailu, lebo im objektívne zistili pri testoch doping. Dopingové aféry, akoby naznačovali, že pleonektické správanie sa stáva normou a výnimkou je skôr čestné a fair play postupy. Paraelné obchádzanie, podliezanie, prekračovanie hraníc nájdeme vo výberových konaniach, tendroch, kariérnych postupoch alebo pri bežných ťahákoch študentov na skúške.

Aký môže mať dôvod, keď niekto predáva svoj tovar nečestným, ľstivým spôsobom a pritom riskuje stratu slobody alebo prečo výborný športovec, zoberie doping, aby si zabezpečil víťazstvo a riskuje že ho doživotne diskvalifikujú, a prečo sa zaužívalí tradície povinnej vďačnosti za kariérny postup s rizikom, že na to isté miesto môže ktokoľvek postúpiť podobným spôsobom a aký dôvod má študent, keď preferuje nečestný spôsob písania testu a riskuje, že vo chvíľach, keď ti vedomosti bude skutočne potrebovať zlyhá?

Všetky tieto situácie a mnohé ďalšie naznačujú, že existujú určité univerzálne morálne mravne neprekročiteľné hranice spravodlivosti, fér play, gentlemenského správania, rešpektu, úcty, ktoré si viac alebo menej uvedomujeme. Tieto hranice formulujeme do zákonov, vyhlásiek, pravidiel, všeobecne záväzných nariadení, organizačných poriadkov, úloh a sú súčasťou kultúry nášho života. Všetky tieto poctivé, zodpovedné riešenia sú vystavené tlaku spochybňovania, zmäkčovania, obchádzania, ktorého cieľom je posúvanie hraníc.

V tomto interdisciplinárnom príspevku (teológia a sociálna práca) uvádzame výraz „pleonektická osobnosť“, pre trvalé prejavy prekračovania hraníc v správaní človeka. Pre cudzojazyčnú formu výrazu sme sa rozhodli preto, lebo nie je spoločensky zaťažaná a tak umožní popisovať deformáciu správania nie len v jej extrémnych formách, ale aj v menej

intenzívnych náznakoch ale hlavne teologicky obsah termínu otvára priestor pre hlbšie duchovne a duševne analýzy pleonektickej osobnosti človeka.

Pleonektická osobnosť je osoba, ktorá v čase svojho konania, presvedčuje seba aj iných, že nečestný spôsob dosiahnutia výhody je bežný a akceptovateľný a často aj jediný ako je možné dosiahnuť úspech.

Pleonexia presadzuje, aby sa nečestný spôsob dosiahnutia výhody stal spoločensky akceptovateľnou normou. Ale pleonexia je pleonexiou preto, lebo má tendenciu spochybňovať existujúce spoločensky opodstatnené hranice a v tejto tendencii následne spochybniť aj výsledok svojho snaženia kvôli tomu, aby sa znovu usilovala o ďalšie posunutie (už oslabených) mravných a morálnych hraníc.

Pleonexia a pleonektická osobnosť - teologické východiska

Výraz „pleonektická osobnosť“ zavádzame na základe novozmluvného štúdia problému a pokúsime sa ho bližšie charakterizovať.

K pozorovaniam snahy o nečestný zisk sme pristupovali cez pojmové štúdium Novej Zmluvy. Pýtali sme sa, ako Nová zmluva charakterizuje tento problém a medzi rôznymi pojmami, cez ktoré sme sa chceli dostať k biblickým textom, nás zaujala pojmová skupina¹⁴¹ pleone,kthj, pleonexi,a, pleonektei/n . Pri tomto štúdiu nám vystúpili určité spoločné znaky, pri ktorých sme sa pýtali, či ide len o náhodné väzby bez vecného vnútorného vzťahu alebo ide o pozorovanie, ktoré by malo uniesť oponovanie. Keďže sme sa priklonili k akceptovaniu výsledku pozorovaní, došli sme k záveru, že môžeme hovoriť o akejsi „pleonektickej osobnosti“, t.j. o človeku, ktorý sa prejavuje súborom znakov, vyrastajúcich z jeho sebastrednosti, snahy mať viac a preto aj pripravenosti prekračovať akékoľvek dané mantinely, či už hospodárske, sociálne, morálne alebo vieroučné. Potom sme sa pokúšali rozmyšľať, aké dôsledky z toho vyplývajú pre prax v súčasnosti.

Novozmluvné pojmy a texty

Pre účely tejto práce sme vybrali len nižšie vedenú pojmovú skupinu kvôli podnetom, ktorými prispieva k téme.

Pojmová skupina pleone,kthj, pleonexi,a, pleonektei/n

Táto pojmová skupina obsahuje dve podstatné mená a sloveso, ktoré sú vytvorené ako zložený tvar¹⁴². Jeho dve časti môžeme jasnejšie identifikovať v jeho slovesnej forme (pleonektei/n od plei,wn¹⁴³ + e;cein¹⁴⁴, t.j. mať viac). Budeme sledovať komplexný výskyt sledovaných pojmov ohraničený kánonom Novej zmluvy¹⁴⁵ a z kontextu použitia týchto pojmov sa pokúsime získať prístup k riešeniu problému.

¹⁴¹ Pri štúdiu tejto pojmovej skupiny sme vychádzali zo štandardných prác: LOUW-NIDA: *Greek-English lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains*, Vol 1-2 a VINE, W. E.: *An Expository Dictionary of New Testament Words with their Precise Meanings for English Readers*, alebo novšia verzia: VINE, W. E.: *The Expanded Vine's Expository Dictionary of New Testament Words*.

¹⁴² Tak ho uvádzajú napr. *Handbook to the Grammar of the Greek Testament*, časť: Vocabulary, str. 105 alebo SCHIRLITZ, S.CH./EGGER, T: *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*, str. 338: „der mehr haben will, der Habsüchtige, Geizige, Eigennützig“

¹⁴³ Prvá časť výrazu: πλεον pochádza od πλείων a je formou komparatívu od πολὺς . Vid' SOUČEK, J.B.: *Řecko-český slovník k NZ*, str. 210

¹⁴⁴ SOUČEK, J.B.: *Řecko-český slovník k NZ*, str. 115: ἔχειν 1. akt. trans.: míti, držeti, vlastniti; míti za... = pokládati, dověsti, býto s to; býti povinen; 2. akt. intr.: míti se; 3.med. držeti se něčeho.

¹⁴⁵ V SZ a deuterokanonických spisoch nachádzame tieto pojmy na nasledovných miestach: Sir 14,9 (πλεονέκτου); Sd 4,11 (πλεονεκτούτων); Hab 2,9 (πλεονεκτών); Eze 22,27; (πλεονεκτώσιν)

Menná forma

V rámci tejto pojmovej skupiny máme dve podstatné mená: (1) popisujúce nositeľa činnosti (pleone,kthj) a (2) podstatné meno popisujúce jav (pleonexi,a).

Pri podstatnom mene pleone,kthj vychádza SCHIRLITZ/EGER z etymológie pojmu a ako primárny význam uvádza: „kto chce mať viac“¹⁴⁶. Ako ďalšie významy uvádza výrazy, ktoré nachádzame aj v ostatných slovníkoch. SOUČEK ho prekladá: „hrabivec, lakomec“¹⁴⁷. HUDYMAČ/PRISTAŠ mu priradujú význam „chamtivec“¹⁴⁸. Pojem sa v NZ vyskytuje 4x a to na nasledovných miestach: 1Kor 5,10n; 6,10; Ef 5,5, kde mu slovenské preklady NZ jednohlasne priradujú význam: lakomec¹⁴⁹. Takýto preklad je technicky presný, ale svoju výpovednú hodnotu stráca tým, že „lakomec“ je kultúrne definovaný ako radikálna sociálna deformácia osobnosti, čím sa znižuje citlivosť čitateľa biblického textu na kultivovanejšie prejavy tejto deformácie.

Aj pri podstatnom mene pleonexi,a, ktoré označuje nami sledovaný jav, vychádza SCHIRLITZ/EGER z etymológie pojmu. Jeho vlastný význam nachádza vo význame „mať viac“ a následne „chcieť mať viac“¹⁵⁰. SOUČEK ho prekladá: „hrabivosť, lakota, lakomstvo“¹⁵¹. HUDYMAČ/PRISTAŠ pri určovaní ekvivalentov prechádzajú do súčasného jazyka: „ziskuchtivosť, chamtivosť.“¹⁵² Je to teda výraz pre dominantne majetkovú orientáciu človeka. Pojem sa v NZ vyskytuje 10x (na nasledovných miestach: Mk 7,22; Lk 12,15; Rim 1,29; 2Kor 9,5; Ef 4,19; 5,3; Kol 3,5; 1Tes 2,5; 2Pt 2,3.14). Jeho ekvivalenty v slovenských prekladoch NZ podáva nasledovná tabuľka:

	Katolícky prekl.	Ekum. prekl.	ECAV	Roháček
Mk 7,22	chamtivosť	chamtivosť	lakomstvá	lakomstvá
Lk 12,15	chamtivosť	chamtivosť	lakomstva	lakomstva
Rim 1,29	lakomstvo	lakomstvo	lakomstvom	lakomstvom
2Kor 9,5	lakomstvo	chamtivosť	lakomstvo	lakomstvo
Ef 4,19	nenásytne žiadostivo	nenásytne	ziskuchtivosť	nenásytnou žiadost'ou
Ef 5,3	lakomstvo	lakomstvo	lakomstvo	lakomstvo
Kol 3,5	lakomstvo	lakomstvo	lakomstvo	lakomstvo
1Tes 2,5	lakomstvo	lakomstvo	lakome	lakomstva

¹⁴⁶ SCHIRLITZ, S.CH./EGER, T: *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*, str. 338: „der mehr haben will, der Habsüchtige, Geizige, Eigennützig“

¹⁴⁷ SOUČEK, J.B.: *Řecko-český slovník k Novému zákonu*, str. 210. BAUER, W.: *Wörterbuch zum Neuen Testament*, stl. 1324 mu priraduje významy: „d.Habgierige, d.Gewinnsüchtige“.

¹⁴⁸ HUDYMAČ, P-PRISTAŠ, P.: *Grécko – slovenský slovník k Novému zákonu*, str. 154

¹⁴⁹ Ekvivalenty pojmu πλεονέκτης v slovenských prekladoch NZ:

	Katolícky prekl.	Ekum. prekl.	ECAV	Roháček
1Kor 5,10	s chamtivcami	s lakomcami	s lakomcami	s lakomcami
1Kor 5,11	chamtivec	lakomec	Lakomcom	lakomec
1Kor 6,10	chamtivec	lakomci	Lakomci	lakomci
Ef 5,5	chamtivec	lakomec	Lakomec	lakomec

¹⁵⁰ SCHIRLITZ, S.CH./EGER, T: *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*, str. 338: „eigentl. Das Mehrhabe, dann das Mehrhabenwollen, die Habsucht, der Geiz.“

¹⁵¹ SOUČEK, J.B.: *Řecko-český slovník k Novému zákonu*, str. 210. BAUER, W.: *Wörterbuch zum Neuen Testament*, stl. 1324 mu priraduje významy: „d.Gewinnsucht, d.Habgier, d.Geiz.“

¹⁵² HUDYMAČ, P-PRISTAŠ, P.: *Grécko – slovenský slovník k Novému zákonu*, str. 154. Tak aj ev. preklad v Ef 4,19: ziskuchtivosť.

2Pt 2,3	lakomstvo	Z chamtivosti	Z hrabivosti	v lakomstve
2Pt 2,14	v lakomstve	v chamtivosti	v hrabivosti	v lakomstve

Slovesná forma

Slovesu pleonektei/n podľa SOUČKA zodpovedá: „Pôv.: mať viac, mať prednosť, ale potom: dosiahnuť výhodu, prekonať niekoho a to nečestným spôsobom, čiže: preľstiť, klamať, „šiditi“¹⁵³. Hoci výraz môže mať priradené primárne ekvivalenty z ekonomickej oblasti (mať viac ako iný, snažiť sa mať viac; potom: spreneveriť...)“¹⁵⁴, HUDYMAČ/PRISTAŠ preferujú zvýraznenie morálneho rozmeru takto deformovaného správania, keď prekladajú: „klamem, podvádžam; pas.: som klamaný 2Kor 2,11“¹⁵⁵. V NZ sa vyskytuje v 2Kor 2,11; 7,2; 2Kor 12,17.18; 1Tes 4,6.

Spoločné znaky vybraných novozmluvných textov

V nz textoch, ktoré uvádzame v závere jednotlivých foriem výskytu sledovanej pojmovej skupiny, zisťujeme, že sa vyskytuje v niekoľkých významových okruhoch:

- vo vzťahu k majetku*: pleonektés: 1Kor 5,10n; 6,10; Ef 5,5; pleonexia: Mk 7,22; Lk 12,15; Rim 1,29; 2Kor 9,5; Kol 3,5; 1Tes 2,5; pleonektein: 2Kor 12,17.18;
- v súvislosti so sexuálnym správaním* 1Tes 4,6; Ef 4,19; 5,3;
- vo vzťahu k vierouke 2Pt 2,3.14 a praktickému kresťanskému životu a vnútrocirkevným vzťahom*: 2Kor 2,11; 7,2;

V súvislosti s textami, kde sa výraz používa *pre postoj k majetku*, môžeme spomenúť KALVÍNOV názor, že pleonexia „nie je nič iné, ako nemierna túžba po zisku“¹⁵⁶. Je to strata zmyslu pre primeranosť a povýšenie prostriedku na cieľ. HENDRIKSEN tento jav definuje ako „smäd mať viac, vždy mať viac a viac a ešte viac.“¹⁵⁷ Podľa AMBROSIASTRA je problém pleonexie v tom, že „odopiera zdroje, ktoré Boh poskytol na spoločné užívanie všetkých. Hromadí ich pre seba, takže iní ich nemôžu používať“¹⁵⁸ – čo vlastne vedie k obmedzovaniu príležitostí iných a z perspektívy tejto konferencie – k chudobe znevýhodnených jednotlivcov a skupín.

V súvislosti so sexuálnym správaním Pavel pomocou tohto pojmu zakazuje Tesalonickým cudzoložstvo, „ktoré je porušením práv blížneho“¹⁵⁹, pretože vzťah s cudzou ženou je prekračovaním neprekročiteľných hraníc nenarušiteľnosti manželského vzťahu.

Texty, ktoré používajú tento pojem *v súvislosti s deformáciou vierouky* u bludárov, ukazujú na jej prekrúcanie¹⁶⁰ zo zisťných dôvodov. To naznačuje, že pleonektická osobnosť nemá rešpekt

¹⁵³ SOUČEK, J.B.: *Řecko-český slovník k Novému zákonu*, str. 210.

¹⁵⁴ *Handbook to the Grammar of the Greek Testament*, časť: Vocabulary, str. 105: „to have more than another, to desire to have more, so, to defraud; pass. to be deluded, 2Cor. ii.11“ Podobne SCHIRLITZ, S.CH./EGGER, T.: *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*, str. 338: „eigentl. Mehr haben, einen grösseren Teil haben als Andere, voraushaben; dann auch transitiv, übervorteilen, tiná... ; im Pass. übervorteilt werden...“

¹⁵⁵ HUDYMAČ, P-PRISTAŠ, P.: *Grécko – slovenský slovník k Novému zákonu*, str. 154

¹⁵⁶ CALVIN, John: *Commentary on Corinthians, vol. 1*. <http://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom40.xv.i.html>, 10. 02. 2009

¹⁵⁷ Hendriksen, W., & Kistemaker, S. J. (1953-2001). *Vol. 11: New Testament commentary : Exposition of the Gospel According to Luke*. Accompanying biblical text is author's translation. New Testament Commentary (662). Grand Rapids: Baker Book House.

¹⁵⁸ ODEN, C. Thomas: *Ancient Christian Commentary on Scripture, Galatians, Ephesians, Philippians*. Downers Grove : InterVarsity Press, 1999. ISBN 0-8308-1493-0.

¹⁵⁹ Tak výkladová poznámka v r.kat. preklade k 1Tes 4,6 (SBS 2000).

ani voči tomu, čo je od Boha dané a svojvoľne to používa na svoje ciele. Takýto postoj môžeme pozorovať aj vtedy, keď sa výraz nenachádza v súvislosti s vieroukou, ale s praktickým kresťanským životom¹⁶¹.

Pri týchto textoch sme skonštatovali, že v nich môžeme pozorovať spoločnú tendenciu:

- strata zmyslu pre primerané,
- prekračovanie akýchkoľvek mantinelov¹⁶²
- konanie len vo svoj prospech.

To súčasne znamená mnohoúrovňové ohrozovanie stability prostredia, v ktorom takýto človek pôsobí.

Možnosti vyrovnávania sa s problémom

Obmedzené možnosti svojpomoci

Nositeľ pleonektickej tendencie si podľa HENDRIKSENA nevie pomôcť vlastnými prostriedkami. Toto konštatovanie ilustruje obrazom človeka, ktorý má na uhasenie smädu k dispozícii len slanú vodu. Tá ešte zvyšuje jeho smäd a tak pije viac a viac, kým ho to zabije.¹⁶³

Možnosť svojpomoci môžeme vidieť v pozitívnom význame kríz v živote človeka (tak ontogenetických ako aj spontánnych životných kríz), ktoré mu poskytujú príležitosť na prehodnotenie smerovania a v prípade kladného spracovania aj na to, aby sa kvalitatívne posunul dopredu.

Externá pomoc

Náboženský prístup

Ak má dôjsť k efektívnej pomoci človeku, ktorého sme popisovali vyššie, cirkevný (náboženský) prístup musí podať lepšie hodnoty, ktoré pozývajú k zmene. V tejto súvislosti by sme chceli najskôr spomenúť jeden zo základných pojmov teológie: agapé ako výraz Božej lásky k človeku a výchovný formačný dosah tejto skutočnosti na človeka. Patrí sem aj dvojité prikázanie lásky (Mt 22,34-40) a význam (eschatologickej) nádeje. To preto, lebo dvojité prikázanie (láska k Bohu a k blížnemu) prirodzeným spôsobom vedie človeka od brania k dávaniu. O nádeji hovoríme preto, lebo človek, ktorý stráca nádej ako hodnotný budúcnostný rozmer svojej existencie, potrebuje tu a teraz získať a zažiť všetko, čo sa dá. Preto sme presvedčení, že z podnetov, ktoré vyplývajú z pohľadu na problém pleonektickej osobnosti, vyplývajú pre biblickú teológiu i pre praktickú teológiu mnohé veľmi závažné otázky, ktorým je potrebné venovať pozornosť.

Sekulárny prístup

Posuny v hodnotách, pre ktoré súčasný človek v Európe žije, si vyžadujú aj nenáboženské spracovanie. Keďže tento problém je všeobecne ľudský, jeho riešenie je možné v partnerskej

¹⁶⁰ V poznámke k 2Pt 2,3 r.kat preklad (SBS 2000) uvádza: „Bludári sa usilujú získať veriach na svoju stranu, aby ich potom z lakomstva vykoristovali na svoje ciele (porov. 2,13.14; Júd 16; Tít 1,11).“

¹⁶¹ Napr. variabilita prekladu 2Kor 7,2: „nikoho sme neoklamali“ (r.kat a ecav) alebo: „nikoho sme nepoškodili“ (ekum.) ukazuje, že spoločným znakom takéhoto správania by bolo sledovanie svojich záujmov bez ohľadu na dobro druhej strany.

¹⁶² Nejde tu teda len o nenásytnosť po majetku. Podľa Ef 4,19 sa môže prejavovať aj „nenásytným páchaním každej nečistoty“.

¹⁶³HENDRIKSEN, W., & KISTENMAKER, S. J. (1953-2001). *Vol. 11: New Testament commentary : Exposition of the Gospel According to Luke*. New Testament Commentary (662). Grand Rapids: Baker Book House.

diskusii náboženského i nenáboženského riešenia, ktoré sa vo svojej diskusii môžu vzájomne stimulovať.

Pleonexia a pleonektická osobnosť – niektoré širšie sociálne súvislosti

Liberalizmus a konzervatizmus

Myšlienky, ktorými sme uviedli náš príspevok naznačujú, že pleonexia a dodržiavanie morálnych a mravných hraníc má súvislosť s liberalizmom a konzervatizmom. Ale nie je tomu celkom tak. Liberalizmus rovnako ako konzervatizmus majú v mnohých oblastiach navzájom blízke východiská a zjavné diskrepancie sú rozoznatel'ne vo vzťahu k moci (Oravec, 2009). Preto upriamime pozornosť na otázku moci a bezmocnosti.

Moc a bezmocnosť

Sociálne vzťahy sú vo vzťahu k moci symetrické a asymetrické. Sociológ Max Weber (1864 – 1920), a pedagóg Paul Freire (1921 – 1997) rozpracovali teórie v ktorých má významné miesto „opresia“ (útlak) a vyvádžanie ľudí zo situácie bezmocnosti (pedagogika oslobodenia). Neprimeraná, nekontrolovaná pozícia moci je rizikovým predpokladom jej zneužívania a to ako vo vzťahu ľudí (partnerské vzťahy, rodinné vzťahy, zamestnanecké vzťahy...) tak vo vzťahu skupín, etník, gender v rámci verejného života obyvateľov v obci, regióne a pod. Nekontrolovaná, asymetrická moc je dôvodom k nespravodlivému, nečestnému konaniu, ktoré je spätne možné len ďalším posilňovaním moci a poslušnosti. Jej protipólmi sú (asymetria moci), ktorej dôsledkom je doformácia a deštrukcia sociálnych vzťahov, ktorá sa prejavuje v despotickej, totálnej manipulácii, šikane, týraní, zneužívaní a (symetria moci), ktorej prejavmi sú porozumenie, pochopenie, dorozumenie, spolupráca, prosociálnosť, empatia. Pavel ap. upozorňuje na paradox moci, keď píše o moci v slabosti. Podľa Pavla nie posúvanie ale uvedomovanie svojich fyzických, duševných hraníc je východiskom k poznaniu moci

Sociálne aspekty pleonexie

a) Egoizmus a prosociálnosť

Egoizmus je vnútorný, duševný stav človeka, v ktorom je sústredený na obranu a presadzovanie vlastných záujmov a nie na obranu a presadzovanie záujmov iných.

Existujú teda hranice vzťahov medzi naším „ja“ a „inými“, ľuďmi okolo nás. Posúvanie vzťahových hraníc „na seba“ súvisí s pleonexiou. Mať viac, mať prednosť je tendencia, ktorá je podobná chorobnej závislosti. Život jednotlivca, život skupiny, komunity a spoločnosti nie je možný bez rovnováhy medzi sústredenosťou „na seba“ a pozornosťou k „iným. Dlhodobé presúvanie vzťahového ťažiska smerom k „sebe“ ide spravidla na úkor vzťahu k „iným“. Dieťa potrebuje od svojich rodičov prijímať nehu, pozornosť, ochranu rovnako ako potrebuje byť vedené (aby sa primerane k veku), naučilo dávať nehu, pozornosť a ochranu iným.

b) Súťaživosť

Iným z faktorov, ktorý je v súvislosti pleonexiou a egoizmom a prosociálnosťou významný je **súťaživosť**. Donovalova (2009) uvádza pozoruhodné rozdiely medzi súťaživosťou a spoluprácou, resp. podporou.

Súťaživosť	Spolupráca & podpora
Nezáleží, či som podal svoj najlepší výkon, hlavne, aby som vyhral.	Dôležité je, aby som sa snažil urobiť to najlepšie, ako viem.
Nemám čas pomáhať ostatným, lebo musím byť najlepší.	Ak niekto potrebuje pomoc, rád pomôžem, baví ma robiť a skúmať veci spoločne.
Nechcem skúšať veci, ktoré neviem dobre, lebo nebudem najlepší, možno sa mi budú smiať.	Rád skúšam nové zaujímavé veci, ak nebudem vedieť, poprosím, aby mi pomohli.
Vyhýbam sa činnostiam, v ktorých nevynikám.	Snažím sa zlepšovať vo všetkom, čo robím.
Musím to urobiť, aby som im ukázal, že som super.	Robím to, lebo ma to baví.
Hľadám si iba kamarátov, ktorí sú horší vo veciach, ktoré sú pre mňa dôležité, aby som bol vždy lepší.	Kamarátiť sa môžem so všetkými, od každého sa môžem niečo naučiť.
Závidím tomu, kto je najlepší, som nespokojný, ak nevyhrám.	Mám rád sám seba, lebo mám „drahokamy“ a snažím sa a mám rád ostatných, lebo majú tiež „drahokamy“.
Ostatných nepotrebujem, chcem všetko dokázať sám.	Ostatní majú tiež dobré nápady.
Ostatní sú moji potenciálni nepriatelia, lebo môžu byť lepší.	Všetci môžu byť moji priatelia, sme rovnako dobrí.
Pri snahe o výhru niekedy potriem hodnoty, lebo výhra je pre mňa dôležitá (teda klamem alebo iným ubližujem, aby nevyhrali).	Hodnoty ako čestnosť, priateľstvo, láskavosť sú najdôležitejšie pre dobro všetkých.
Vyvyšujem sa nad ostatných tým, že v niečom vynikám.	Cítim sa rovnocenný s ostatnými, aj keď viem, že všetci sme veľmi rozdielni.

Pleonexia a výchova

Rodičovské očakávania (tiež spoločenské očakávania) môžu u dieťaťa prebúdať a upevňovať nezdravú súťaživosť, prehnané sebavedomie, egoizmus až narcizmus. Môžu ho ale tiež vyrovnávať, resp. harmonizovať smerom k spolupráci a podpore, alebo neustálym výsmechom a ironizovaním prebúdať v dieťati komplex menejcennosti. Nezdravá sústredenosť v súťaživosti na výkon môže viesť k situáciám, v ktorých je „v poradi druhá“ pozícia prehrou. Od uvedeného stavu je už len malý krok k pleonexii, totiž získania prvenstva za každú cenu. Celospoločenská klíma takýmto postojom nahráva. Športovec, ktorý ma za sebou niekoľko neúspechov, zranení, prehier sa postupne často úplne vytratí sa z pozornosti médií.

Na špeciálnych olympijských hrách v Seattli v r. 2000 štartovali finále športovcov s mentálnym postihnutím. Po úspešnom štarte, keď pretekári bežali jeden pri druhom v strede dráhy sa jeden z pretekárov stratil rovnováhu a spadol. Pretekár, ktorý bežal pri ňom zastal a vrátil sa k ležiacemu športovcovi. Postupne sa vrátili všetci. Pomohli pretekárovi vstať a potom sa chytili sa všetci za ruky a šťastní spoločne dobehli do cieľa. Ľudia na tribúnach vstali a ocenili ich správanie neprestávajúcim aplauzom.

Svet potrebuje zastať a vrátiť sa naspäť. Niektorí povedali, že k tomu, aby sme úspešne zvládali život, sa potrebujeme naučiť prehrávať, k tomu, aby sme mohli „mať“ sa potrebujeme naučiť „dávať“, k tomu, aby nás ľudia počúvali sa najprv potrebujeme naučiť počúvať a k tomu aby sme poznali nebezpečenstvo hranice „mať stále viac“ sa potrebujeme naučiť prijímať s vďakou a pokorou to čo máme.

Použitá literatúra

- BAUER, Walter : *Wörterbuch zum Neuen Testament*. Berlin : Walter de Gruyter, 1971.
- CALVIN, John: *Commentary on Corinthians, vol. 1*. <http://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom40.xv.i.html>, 10. 02. 2009
- DONOVALOVA, M.: *Ako vydolovať z našich detí to najlepšie*. In *Bábetko.rodinka.sk, Bratislava 2007*
- Handbook to the Grammar of the Greek Testament, časť: Vocabulary,*
- HENDRIKSEN, W., & KISTENMAKER, S. J. (1953-2001). *Vol. 11: New Testament commentary : Exposition of the Gospel According to Luke*. New Testament Commentary . Grand Rapids: Baker Book House.
- HUDYMAČ, Peter, PRISTÁŠ, Peter: *Grécko – slovenský slovník k Novému zákonu*. Prešov : Verbum, 2000. ISBN 80-966957-7-0
- LOUW & NIDA: *Greek – English lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains, Vol 1-2*, United Bible Societies Second Edition, 1989.
- Novum Testamentum Graece*. vyd. Nestle – Aland 27, Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1993. ISBN 3-438-05100-1
- VINE, W.E.: *An Expository Dictionary of New Testament Words with their Precise Meanings for English Readers*. Old Tappan, New Jersey : Fleming H.Revell Company, 1966. (17. vydanie).
- Písmo Sväté, Nová zmluva a Žalmy*. Banská Bystrica : Slovenská biblická spoločnosť, 1997. ISBN 80-85486-23-7
- Svätá Biblia*. Z pôvodných jazykov preložil Prof. Jozef Roháček. Svetová Biblická spoločnosť 1980
- Písmo Sväté Nového Zákona*. Bratislava : Spolok Sv. Vojtecha Trnava v CN Bratislava, 1970
- ODEN, C. Thomas: *Ancient Christian Commentary on Scripture, Galatians, Ephesians, Philippians*. Downers Grove : InterVarsity Press, 1999. ISBN 0-8308-1493-0.
- ORAVEC, J.: *Sloboda a konzervatizmus, in Podnikateľské vzdelávanie*, Bratislava, 2009
- SCHIRLITZ, S.CH./EGER, T: *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente*,
- SOUČEK, Josef B.: *Řecko – český slovník k Novému zákonu*. Praha : KEBF, 1973.
- VINE, W.E.: *An Expository Dictionary of New Testament Words with their Precise Meanings for English Readers*. Old Tappan, New Jersey : Fleming H.Revell Company, 1966. (17. vydanie).

1. Sekcia A

„Sociálne poslanstvo Ján Pavla II. pre dnešný svet“

Vybrané problémy rómskej komunity súvisiace s chudobou

Danka Matiová

Abstrakt:

Rómovia patria k skupinám najviac ohrozeným sociálnou exklúziou a chudobou. Charakteristickým pre túto skupinu je nízky sociálny a ekonomický status, priestorová segregácia, negramotnosť, vysoká nezamestnanosť.

Aj keď Rómovia predstavujú vnútorne heterogénnu skupinu, veľká časť Rómov patrí medzi najzraniteľnejšie vrstvy obyvateľstva. Ich zložitú sociálnu situáciu dlhodobo determinuje vysoká miera nezamestnanosti, najmä dlhodobej, závislosť od dávok sociálneho systému, veľmi nízka úroveň vzdelania a bývania.

Medzi skupiny, ktoré sú najviac ohrozené sociálnou exklúziou (vylúčením) a chudobou, u ktorých sa kumulujú viaceré znevýhodnenia, patria neintegrovane rómske komunity, ktoré žijú vo vidieckych alebo mestských osídleniach. Úplne najzraniteľnejšou skupinou sú tí Rómovia, ktorí čelia tzv. dvojitej marginalizácii. Jednak žijú v marginalizovaných regiónoch, v ktorých je minimálna možnosť zamestnať sa a tým sa vymaniť zo sociálnej siete, a jednak ich možno z rôznych príčin reálne ťažko umiestniť na trhu práce alebo je ich vstup na trh práce sťažený.

K tomu sa pripájajú špecifické faktory, akými sú etnická diskriminácia alebo sociálno-patologické javy v segregovaných rómskych komunitách.

V rámci nezamestnanosti sa sformoval fenomén špecifickej rómskej nezamestnanosti, ktorej rozsah a sociálne dosahy sú väčšie a hlbšie ako u majoritného obyvateľstva. Miera nezamestnanosti v niektorých rómskych osídleniach dosahuje takmer sto percent.

Charakter ponúkanej práce a neschopnosť časti obyvateľstva na túto ponuku reagovať spôsobuje, že výrazná skupina ľudí je naďalej odkázaná len na pomoc v hmotnej núdzi. Vlažný vzťah Rómov k práci má aj svoje historické korene. Rómovia, ktorí žili na periférii spoločnosti, nikdy nevlastnili pôdu, nemali sa kde realizovať. Teraz je situácia podobná. Rómovia majú nízke, niekedy ani nie základné vzdelanie. Kvôli nízkej, niekedy žiadnej, kvalifikácii je možnosť ich výberu ohraničená na nenáročnejšie zamestnania, nevyžadujúce odbornosť.

Majoritná spoločnosť je mnohokrát presvedčená, že sa Rómovia snažia vyhýbať poctivej práci a snažia sa žiť príživníckym spôsobom života, často dochádza k zneužívaniu sociálnych dávok a keď pracujú, sú vo väčšine nespoľahliví, odborne nespôsobilí, čiže nepoužiteľní pre značnú časť pracovných profesií. Rómovia sa tak stávajú úplne závislými od spoločnosti.

Obyvateľstvo v segregovaných rómskych osadách zažíva extrémnu chudobu, ktorá sa prenáša na ďalšie generácie, bez možnosti vymaniť sa z nej v blízkej budúcnosti. Alarmujúca je skutočnosť, že veľkú časť tohto obyvateľstva tvoria nezaopatrené deti. Keďže mnohé tieto deti neovládajú spisovný jazyk, sú znevýhodnené v procese vzdelávania v dôsledku jazykových bariér, nedostatočnej vybavenosti školskými pomôckami a potrebami, nedostatočnými podmienkami pre vzdelávanie v domácom prostredí. V dôsledku tohto bývajú zaradované do špeciálnych škôl alebo veľká časť z nich končí školskú dochádzku predčasne s nízkou úrovňou dosiahnutého vzdelania, čo sťažuje, ba až znemožňuje ich integráciu a únik z extrémnej chudoby. „V osadách prevláda nízka úroveň zdravotného uvedomenia, vysoká miera zdravia poškodzujúceho správania, čo sa odráža aj na nižšej kvalite zdravotného stavu a očakávanom veku dožitia u Rómov, ktorý je o niekoľko rokov nižší ako u celkovej

populácie. Podstatne vyššia je aj detská úmrtnosť oproti úmrtnosti všetkých detí do piatich rokov.“¹⁶⁴

Práve v dôsledku nízkeho sociálneho a ekonomického statusu a priestorovej segregácie majú obyvatelia osád veľmi obmedzenú možnosť využívať právne prostriedky na svoju ochranu, nižší prístup ku športu, kultúre a iným voľnočasovým aktivitám. Všetky tieto znevýhodnenia sú umocňované úžerníctvom a následnou absolútnou zadlženosťou, ktorá ohrozuje zabezpečenie ich základných životných potrieb. Jedným zo zvlášť negatívnych a často spomínaných javov je vysoké percento trestných činov, ktoré sa pripisujú na vrub občanom rómskej národnosti, o čom svedčia aj policajné štatistiky.

Ďalším problémom tejto minority je diskriminácia. „Diskriminácia je praktickým vyústením predsudkov a vzťahuje sa na správanie, najmä na nerovnoprávne zaobchádzanie s ľuďmi na základe ich príslušnosti k určitej skupine. V súvislosti s etnickými alebo národnostnými menšinami ide najmä o odopieranie rovnocenného prístupu k zdrojom a príležitostiam založenom na nelogických a neracionálnych dôvodoch.“¹⁶⁵ Často sa stáva, že občania rómskej národnosti, ktorí sa od ostatných Rómov chcú odlíšiť, zataja svoj pôvod a dobrovoľne sa vzdajú svojej národnosti, aby sa vyhli diskriminácii. Slovo cigán je pre mnohých cigánov/Rómov ponižujúce a neprijateľné. „Vzťahy a postoje majoritnej populácie k Rómom sú dlhodobo výrazne horšie, než vzťahy k iným skupinám obyvateľstva. Značná časť obyvateľstva chápe prítomnosť Rómov na Slovensku ako príťaž, pričom tento pocit sa zintenzívňuje vtedy, keď uvažujú o prítomnosti Rómov vo svojej bezprostrednej blízkosti.“¹⁶⁶

Veľká časť majoritnej populácie modifikuje svoj názor o Rómoch pod vplyvom predsudkov a stereotypov. Vysoká miera odmietania a rozšírené predsudky následne priamo ovplyvňujú reálne správanie sa Rómov, ktorí tak naplňujú predstavy majority o Rómoch.

Rómovia sa u nás i mimo Slovenska často stávajú obeťami rasovo motivovaných útokov, predovšetkým sympatizanti hnutia skinheads ráznym spôsobom dávajú najavo svoju nenávisť, ba až nevráživosť k príslušníkom rómskej menšiny.

Na Slovensku je viacero osád, v ktorých je postavenie Rómov doslova žalostné. Obyvatelia sú väčšinou negramotní, žijú v neľudských podmienkach. Napriek biede a zaostalosti je v nich nárast populácie obrovský. V niektorých osadách nie je zavedená elektrina, chýbajú zdroje pitnej vody, nemajú studne, pijú vodu z potokov. Deti sú postihnuté rôznymi chorobami a infekciami. Negramotní Rómovia nevedia vyplňovať formuláre, nedostávajú podporu, čím sa ich životná úroveň ešte zhoršuje. V súčasnosti je situácia taká, že väčšina Rómov sociálne dávky dostáva, ale často tieto podpory nespĺňajú svoj účel. Rómovia majú veľký problém dobre hospodáriť s peniazmi a so svojím majetkom. Keď i majú relatívne dostatok, tak žijú ako boháči a keď sa minie, tak nemajú ani čo do úst vložiť. Peniaze z podpory a detských prídavkov minú na alkohol v priebehu pár dní, nehľadiac napríklad ani len na základné životné potreby svojich detí. To spôsobuje, že kvalita života väčšiny príslušníkov rómskeho etnika nedosahuje v priemere úroveň ostatnej populácie. Rómovia sa dožívajú nižšieho veku, častejšie podliehajú rôznym ochoreniam, často sú vylúčení na okraj spoločnosti. Doterajšie snahy štátu žiaľ problémy nevyriešili, preto je potrebné realizovať všetky dostupné špecifické opatrenia, pomocou ktorých by sa stali plnoprávnymi občanmi.

Problémy, ktoré majú Rómovia, nie je možné vyčleniť a povedať, že sa týkajú iba ich, pretože sa dotýkajú celej spoločnosti.

¹⁶⁴ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR: *Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006*. In: <http://www.employment.gov.sk/new/index.php?id=580>, s. 10. (20. 02. 2007).

¹⁶⁵ HRONCOVÁ, KRAUS a kol., *Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov*. 2006, s. 45 - 46.

¹⁶⁶ VAŠEČKA, M.: Vzťah majority k Rómom. In: *Čačipen pal o Roma*. 2002, s. 335.

Kontakt:

PaedDr. Danka Matiová

O autorovi: som externá doktorandka – odbor sociálna práca KU v Ružomberku, pracujem ako riaditeľka pobočky Sociálnej poisťovne v Starej Ľubovni, e-mail: matiova@yahoo.com, tel. kontakt: 0905 72 88 40

Ako chudoba a detská práca vo svete ovplyvňuje slovenskú migračnú politiku

Ludmila Krajčíriková

Resume

Migrácia je spojená s ľudskou civilizáciou od svojho prvopočiatku. Slovenská republika pristupuje k legálnej migrácii ako k širokospektrálnemu problému. Opatrenia podmieňujúce vstup cudzincov na územie Slovenskej republiky musia vychádzať nielen z právnych podmienok, ale najmä z ekonomických a sociálnych možností štátu. S problémom migrácie úzko súvisí aj chudoba. V rozvinutých krajinách dostáva chudoba podobu sociálneho vylúčenia, stúpajúcej nezamestnanosti a nízkej mzdy. Dôvodom chudoby je nespravodlivosť, nerovnosť a nedostatočná bezpečnosť človeka vo sveta.

Kľúčové slová:

chudoba, migrácia, migračná politika Slovenska, azyl.

Chudoba a jej vplyv na migračnú politiku krajiny

Hoci sa chudoba považuje za historický fenomén, formy, v akých sa prejavuje dnes, sú zložitejšie. Táto zložitost' je výsledkom pôsobenia mnohých faktorov, vrátane zmien vo vzťahoch medzi ľuďmi, vzťahoch medzi spoločnosťou, ale aj názorov vlády a medzinárodných organizácií.

Postupom času sa vyvinul pojem chudoba. Termín „chudoba“, ktorý sa prv spájal iba s pojmami, predstavuje dnes rozsiahlu koncepciu, ktorá vychádza a tesne súvisí s politikou, geografiou, históriou, kultúrou a osobitosťami spoločnosti. V rozvojových krajinách je chudoba rozšírená a charakterizovaná hladom, nedostatkom pôdy a prírodných zdrojov, ktoré prinášajú zárobok, neefektívnymi mechanizmami prerozdelenia, nezamestnanosťou, negramotnosťou, epidémiami, neexistujúcim systémom zdravotníctva a bezpečnej vody.

V rozvinutých krajinách dostáva chudoba podobu sociálneho vylúčenia, stúpajúcej nezamestnanosti a nízkej mzdy. V oboch prípadoch je dôvodom chudoby nespravodlivosť, nerovnosť, nedostatočná bezpečnosť človeka a sveta.

Chudoba a zdravie ide ruka v ruke. Tak napríklad faktormi urýchľujúcimi šírenie HIV/AIDS sú predovšetkým náhle sociálne a politické zmeny, hlad, chudoba, konflikty, pohyby obyvateľstva, zmeny sociálnych a kultúrnych praktík, nedostatok vzdelania a stigma.

HIV/AIDS zväčšuje už i tak obrovské rozdiely medzi chudobnými a bohatými krajinami. Pri výskume rodín, v ktorých aspoň jeden člen ochorel na AIDS, sa zistilo, že priemerný pokles príjmu takejto už i predtým chudobnej domácnosti dosiahol 66 – 80%.

Chudobní ľudia sa zameriavajú na dennodenný boj o prežitie a nemyslia na svoju budúcnosť a zdravie v dlhodobej perspektíve.⁽¹⁾ Nemôžu zmeniť svoju situáciu, kvôli chýbajúcej politickej vôli, neschopnosti zúčastňovať sa na procese prijímania rozhodnutí, nesvedomitému riadeniu a nedostatku osobnej slobody. Práve odopretie ekonomickej, sociálnej a politickej moci a prírodných zdrojov udržiava ľudí v chudobe.

Spory o tom, ako preukazovať a merať chudobu pokračujú, ale zložitost' ľudského života ukazuje, že hľadanie ukazovateľov chudoby bude existovať stále. Ide o rozšírený fenomén týkajúci sa ľudí na celom svete, má vplyv najmä na ženy a deti. Feminizácia chudoby sa stala veľkým problémom v krajinách s prechodnou ekonomikou z dôvodu

zvýšenej migrácie mužov. V mnohých sektoroch ekonomiky je práca žien uprednostňovaná pred mužskou prácou, pretože ženy sa považujú „za pokornú pracovnú silu“.

Globalizácia a jej sporné výsledky vytvárajú nové formy chudoby. Tieto nové formy sa navyše prejavujú v spoločnostiach, ktoré sa nachádzajú na rôznych úrovniach sociálneho, politického a ekonomického rozvoja, pozostávajú z ľudí rôznych kultúr, rôzneho vierovyznania a presvedčenia.⁽²⁾

Pojem „detská práca“ označujeme akúkoľvek prácu detí, ktorá im ubližuje a zamedzuje im prístup k vzdelaniu. Deti potom nemajú čas učiť sa. Poznáme rôzne formy detskej práce.

Odhaduje sa, že na svete pracuje asi 250 miliónov detí.⁽³⁾ Tento údaj však nezahŕňa deti, ktoré za svoju prácu nedostávajú mzdu. Odhadnúť reálne čísla je problematické, lebo vlády krajín, kde je detská práca najbežnejšia, odmietajú spolupracovať pri jej monitorovaní. Niektoré rozvojové krajiny tiež namietajú, že bohaté štáty nemajú právo obmedzovať detskú prácu, lebo ich skutočným záujmom je ochrániť svoje ekonomiky pred lacným exportom, ktorý zabezpečuje detská práca. Pravdou však je, že v priemere iba malá časť tovaru vyrobeného detskou prácou putuje na export. Tento podiel je taký nízky i preto, lebo Západ vyvíja tlak na exportujúce firmy, aby nezamestnávali detských robotníkov.

Nie je pravdou, že detská práca je fenomén chudobných krajín. Deti pracujú i v najvyspelejších krajinách sveta vrátane Veľkej Británie a USA – v rodinných podnikoch,⁽⁴⁾ obchodoch, reštauráciách. Napríklad v severnom Anglicku jedno z dvanástich detí do 16 rokov dostáva za prácu mzdu, hoci pracovať v tomto veku je v Británii nelegálne.

Je veľmi málo pojmov, ktoré môžeme spájať s celou históriou vývoja ľudskej civilizácie. Jedným z nich je i pojem migrácia. Migrácia je spojená s ľudskou civilizáciou od svojho prvopočiatku a je tomu tak až po dnes. S migráciou sú spojené vzostupy a pády, zrody a zániky, chudoba a bohatstvo, s migráciou je spojená minulosť, súčasnosť i budúcnosť Európy.

Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky a po prevzatí zodpovednosti za realizáciu vnútornej a zahraničnej politiky novoutvorenými orgánmi štátnej správy a orgánmi územnej samosprávy bolo potrebné z ich strany predovšetkým vysporiadať sa popri problémoch súvisiacich s riadením štátu aj s novovzniknutým fenoménom – migráciou osôb. Táto, v dôsledku rozsiahlych spoločensko-politických zmien vo svete, enormne vzrástla a svoj „tok“ nasmerovala aj do krajín Európy, v ktorých v tom čase došlo k zásadným zmenám v politickej orientácii.

Vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie došlo k zmenám v riešení predmetnej problematiky, ktoré si vyžiadali vykonanie zásadných zmien v migračnej stratégii akceptujúc pri tom celý rad medzinárodných dokumentov smerujúcich svojím obsahom k postupnému vytvoreniu jednotnej migračnej a azylovej politiky členských štátov Európskej únie. (Schengenský dohovor, Dublinské nariadenie, Smernica Rady 2003/9ES o ustanovení minimálnych štandardov pre prijímanie žiadateľov o azyl, Haagsky program na posilnenie slobody, bezpečnosti a spravodlivosti v Európskej únii a pod.).

V súlade s týmto prebiehajúcim procesom je Koncepcia migračnej politiky Slovenskej republiky, prijatá uznesením vlády SR č. 11 z 12. januára 2005, komplexným dokumentom, na základe ktorého sa do roku 2010, v zmysle stanovených cieľov a priorít, bude zabezpečovať koordinovaný postup jednotlivých subjektov podieľajúcich sa na riešení migračnej politiky a budú sa vytvárať podmienky v oblasti ľudských, materiálno-technických a finančných zdrojov potrebné na plnenie vytýčených úloh.

Cieľom tejto koncepcie, okrem ochrany národných záujmov Slovenskej republiky v oblasti migrácie, je aj prezentovanie jej postupov pri ďalšej harmonizácii právnych predpisov s právom Európskej únie a Európskeho spoločenstva a pri vytváraní predpokladov nevyhnutných na implementáciu politík v tejto oblasti.

Prezentovaním princípov suverenity, zákonnosti, regulácie legálnej migrácie, aktívnej spolupráce s Európskou úniou, zákazu diskriminácie a princípu flexibility sa v koncepcii podčiarkuje nielen právo chrániť národné záujmy, ale aj povinnosť rešpektovať zákonnosť, medzinárodné zmluvy upravujúce predmetnú oblasť, uplatňovať jednotný postup v oblasti azylových politík s postupom Európskej únie, zabezpečovať rovnaké príležitosti pre všetkých cudzincov, ktorí sa legálne zdržujú na území Slovenskej republiky, ako aj vytvárať priestor na inováciu súčasných opatrení v oblasti migračnej politiky.

1. mája 2004 sa stala Slovenská republika členskou krajinou Európskej únie a prevzala na seba všetky záväzky vyplývajúce z tohto medzinárodného právneho aktu. Nakoľko je migrácia jednou z ťažiskových tém Európskej únie, bolo potrebné priblížiť sa k európskemu ponímaniu migrácie prijatím Koncepcie migračnej politiky Slovenskej republiky.

Základné atribúty spojené s právom na život, sloboda, osobná bezpečnosť, právo opustiť svoju krajinu a vrátiť sa do nej, či právo na azyl, sú zakotvené v Ústave Slovenskej republiky. Bez ohľadu na národnosť, príslušnosť k etnickej skupine, sociálny pôvod, rasu, jazyk, pohlavie, náboženské a politické presvedčenie, sa tieto práva priznávajú všetkým osobám podliehajúcim jej suverenite. Rovnaký prístup v tejto oblasti sa vo všeobecnosti uplatňuje aj k cudzincom a azylantom.

Nakoľko sa v jednotlivých krajinách Európskej únie menia modely migračných tokov pracovnej sily s tým, že dochádza k zvyšovaniu počtu žien v medzinárodnej pracovnej migrácii a zároveň k pretrvávaniu ich diskriminácie, vystavovaniu chudobe, obchodovaniu so ženami a ich sexuálnemu zneužívaniu, je riešenie predmetnej problematiky nanajvýš aktuálne. Taktiež je potrebné venovať zvýšenú pozornosť narastajúcemu problému obchodovania s ľuďmi a v spolupráci s medzivládnyimi organizáciami a zainteresovanými medzinárodnými organizáciami vytvoriť mechanizmus na jeho prevenciu a pomoc obetiam tohto javu.

Zo strany kompetentných orgánov si vyžadujú zvýšenú pozornosť a adekvátnejší postih prejavy násilných činov evidentne motivované náboženskou, rasovou alebo etnickou neznášanlivosťou.

Vzhľadom na zvyšujúce sa počty žiadateľov o udelenie azylu a nedostatočnú kapacitu ubytovacích zariadení bolo nevyhnutné zriadiť a sprevádzkovať nové záchytné tábory a pobytové tábory v Brezovej pod Bradlom, Gabčíkove, Rohovciach, Opatovskej Novej Vsi a Vlachochoch, na základe čoho sa zvýšil celkový počet lôžok z pôvodných 120 miest v roku 1992 v záchytnom tábore v Adamove-Gbeloch, na 1100 miest v súčasnosti s tým, že v prípade potreby je možné v Gabčíkove umiestniť ďalších 500 žiadateľov a po dobudovaní tábora v Humennom v roku 2006 sa počet miest v zariadeniach migračného úradu zvýši cca o 550. Ďalšie zvýšenie ubytovacích kapacít cca o 450 miest bude možné po rekonštrukcii táborov v Opatovskej Novej Vsi a Vlachochoch. Skvalitnila sa aj ochrana týchto zariadení profesionálnou strážnou službou.

Nakoľko sa k legálnej migrácii pristupuje ako k širokospektrálnemu problému, opatrenia podmieňujúce vstup cudzincov na územie Slovenskej republiky musia vychádzať nielen z právnych podmienok, ale najmä ekonomických a sociálnych možností štátu.

V tejto súvislosti bude potrebné vypracovať akčný plán riešenia legálnej migrácie vrátane postupov na prijímanie migrantov.

Z uvedeného vyplýva, že v tejto oblasti bude potrebné zamerať sa na dotváranie podmienok súvisiacich s ich vzdelávaním, zamestnávaním, ubytovaním, zdravotným a sociálnym zabezpečením.

V sociálnej oblasti vytvoriť podmienky na rovnaké zaobchádzanie s cudzincami, ktorí sú legálne na území Slovenskej republiky, zvýšenú pozornosť venovať zraniteľným skupinám

migrantov, a to najmä maloletým deťom bez sprievodu, osamelým ženám, prestárnutým a inak znevýhodneným osobám.

Zvýšenú pozornosť zo strany sociálnych pracovníkov v azylových zariadeniach je potrebné venovať žiadateľom o azyl, s cieľom v čo najkratšom čase zistiť, či majú skutočný záujem o zotrvanie v Slovenskej republike alebo len mienia ňou prechádzať. Realizácia tejto požiadavky si vyžiada zvýšenie počtu sociálnych pracovníkov, ich odbremenenie od množstva administratívnej práce tak, aby ťažiskom ich práce bola konkrétna sociálna a psychologická pomoc žiadateľom. Pri praktickej realizácii zámerov migračnej politiky v tejto oblasti bude potrebné aktívne využívať mimorozpočtové zdroje z fondov Európskej únie, napr. z Európskeho fondu pre utečencov.

V prípade žiadateľov o azyl, ktorí zneužívajú inštitút azylu, bude potrebné dôslednejšie využívať zákonné možnosti formou tzv. skráteného azylového konania a v spolupráci s Medzinárodnou organizáciou pre migráciu dôslednejšie informovať o Programe dobrovoľných návratov, ako o jednej z možností riešenia ich situácie a následne zabezpečiť dobrovoľný návrat migrantov, ktorí sa do „Programu“ zaregistrujú. Okrem toho bude potrebné:

- skvalitniť poskytovanie informácií žiadateľom o tom, aké podmienky musia spĺňať v súvislosti s azylovým konaním a o organizáciách a subjektoch, ktoré im môžu poskytnúť právnu a materiálnu pomoc,
- venovať zvýšenú starostlivosť zlučovaniu rodín a ochrane ich rodinného života,
- dôsledne využívať metódy efektívneho zisťovania identity osoby, jej pôvodu a veku maloletých žiadateľov o azyl bez sprievodu,
- rozšíriť možnosti žiadateľov komunikovať s právnymi zástupcami, pracovníkmi medzinárodných organizácií, zástupcami mimovládnych a humanitných organizácií, a príbuznými,
- dbať o to, aby maloleté deti žiadateľov boli umiestňované do azylových zariadení so svojimi rodičmi a v prípade maloletých detí bez sprievodu dôsledne zabezpečiť ich zastupovanie zákonným opatrovníkom a riešiť ubytovanie v špeciálnych zariadeniach,
- akceptovať požiadavky ústredných orgánov a organizácií podieľajúcich sa na realizácii koncepcie súvisiace so zvyšovaním finančného rozpočtu, skvalitňovaním materiálno-technickej základne a zvyšovaním počtu pracovníkov podieľajúcich sa na realizácii migračnej politiky.

Ďalším významným dôvodom, z ktorého vyplýva nutnosť zmien v doterajších zásadách migračnej politiky, je nárast nelegálnej migrácie, ktorá svojím charakterom objektívne vytvára priestor pre nárast organizovaného zločinu a zvyšovanie kriminality.

Vychádzajúc z reálneho predpokladu, že záujem cudzincov uchádzajúcich sa o udelenie azylu v Slovenskej republike, ako novom členskom štáte Európskej únie bude narastať, musí byť prioritou vytvorenie režimových opatrení súvisiacich s požiadavkou na zabezpečenie ochrany vonkajšej hranice Európskej únie, ktorou sa zabráni prenikaniu nelegálnych migrantov na územie Slovenskej republiky a následne do ďalších krajín Európskej únie. Osobitnú pozornosť bude pritom potrebné venovať prijímaniu opatrení na zamedzenie možného páchania všetkých foriem trestnej činnosti a terorizmu zvlášť.

Medzinárodné záväzky, ktoré pre Slovenskú republiku vyplývajú z členstva v Európskej únii, sa musia prejavovať predovšetkým v riadiacej úlohe štátu, a to najmä pri vytváraní predpokladov na riadenie procesu migrácie, s dôrazom na vybudovanie mechanizmov rozdeľovania bremena migrácie medzi krajinami Európskej únie, ako aj pri jeho sledovaní a vyhodnocovaní z pohľadu bezpečnostných rizík a spoločenského dopadu. Zároveň je nevyhnutné vytvárať podmienky na integráciu migrantov do spoločnosti pri rešpektovaní ich sociálnych a kultúrnych potrieb.

Zabezpečenie realizácie naznačených úloh si vyžiada adekvátne navýšenie personálnych a materiálových zdrojov u všetkých subjektov podieľajúcich sa na tomto procese, ale najmä v podmienkach rezortu ministerstva vnútra a ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré sa budú rozhodujúcou mierou podieľať na jeho praktickej realizácii.

V nadväznosti na uvedené bude potrebné v časovo krátkom horizonte vykonať zmeny v organizačnom usporiadaní zainteresovaných subjektov, prípadne zmeny v legislatíve, a to predovšetkým v oblasti odstraňovania negatívnych sprievodných rizík migrácie, zvýšenia zainteresovanosti miest a obcí na integračnom procese migrantov do spoločnosti, v oblasti zvyšovania liberálnosti pobytového režimu, ako aj rozširovania procesu migrácie o problematiku riadeného a regulovaného prisťahovalectva vo väzbe na aktuálne potreby.

Migračná politika každej krajiny prináša so sebou veľa úskalí, ktoré je potrebné prekonávať. Jednou z foriem prekonávania problémov je potreba pozitívne ovplyvňovať verejnú mienku občanov v prospech uľahčenia integrácie migrantov a azylantov do spoločnosti.⁽⁵⁾

Literatúra:

(1)ZAJAC, L., NÁVOJSKÝ, A.: Jeden svet na školách. Bratislava: Rokus s.r.o., 2006. 95 s. ISBN 80-8045-441-8

(2)KOLEKTÍV AUTOROV: Vyznáme sa v ľudských právach? Prešov: Rokus s.r.o., 2006. 99 s. ISBN 80-8045-440-X

(3) http://www.unicef.org.uk/campaignsd/campaign_sub_pages.asp?Page=4

(4) Global Express:Children at Work. Putting child labour in focus. DEP. Menchester/London 1998, s.2. Dostupné na internete: <http://www.dep.org.uk/>

(5)MIGRAČNÝ ÚRAD SR: Migrácia a azyl v podmienkach Slovenskej republiky.

PhDr. Ľudmila Krajčíriková

Katedra sociálnej práce PF KU v Ružomberku

034 01 Ružomberok, Hrabovská cesta 1

e mail: l.krajcieikova@pobox.sk

tel: 0905 528 029

Teologická reflexia o kerygmatickom význame pojmu „chudoba“ v kontexte makarizmov v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu

František Ábel

Abstrakt

Pojem „chudoba“ nie je v biblickej tradícii neznámym pojmom. Naopak, má tu svoje špecifické miesto. Je reflexiou na tento negatívny fenomén, ktorý sprevádza život ľudského spoločenstva odpradáva. Analýza tohto pojmu v kontexte makarizmov v rámci Matúšovho a Lukášovho evanjelia má za cieľ priblížiť dnešnému čitateľovi kerygmatický význam tohto pojmu v novozmluvnej tradícii, a tým mu umožniť lepšie porozumieť samotnej podstate tohto negatívneho javu.

Abstract

A term "poverty" is not an unknown term in the Biblical tradition. Conversely, it has its specific place there. It (This term) is a reflexion on this negative phenomenon, which has accompanied humanity since the very beginning. An analysis of this term in the context of the beatitudes of the Gospel of Matthew and Luke is to help us see a kerygmatic meaning of this term in the New Testament tradition and thus better understand the very nature of this negative phenomenon.

Kľúčové slová: chudoba, chudobný, blahoslavenstvá, kráľovstvo Božie

Key terms: poverty, poor, beatitudes, the Kingdom (Reign) of God

Chudoba je sprievodným znakom ľudskej civilizácie odkedy je človek človekom. Strieda obdobia relatívneho blahobytu a v drvivej väčšine postihuje široké vrstvy obyvateľstva, v závislosti na ekonomickej a politickej situácii spoločnosti, v ktorej sa objavuje. Je skrytou hrozbou, ktorá udiera veľmi silno a jej dôsledky bývajú mnohokrát katastrofálne. To všetko poznáme a aj keď naša generácia má to šťastie, že nemusí čeliť extrémnym prejavom a dôsledkom chudoby, súčasná situácia globálnej ekonomickej a hospodárskej krízy nás núti zaoberať sa omnoho intenzívnejšie jej príčinami, dopadmi na spoločnosť a jednotlivca a hľadaním účinných nástrojov a prostriedkov, ktorými by sme s ňou dokázali úspešne bojovať. Napriek tomu, že v posledných dvoch desaťročiach žila väčšia časť našej spoločnosti v relatívnom blahobyte, v našej blízkosti stále žili a žijú ľudia, ktorí s touto hrozbou zápasia denne. Dnes je o nich počuť akosi častejšie, stávajú sa vďačným objektom pozornosti médií a pohľad na desivé podmienky, v ktorých títo ľudia žijú, v nás vzbudzuje obavy o našu vlastnú budúcnosť. V každom prípade, chudoba bola, je a zrejme vždy zostane súčasťou života ľudského spoločenstva vo všetkých kútoch sveta a ľudstvo jej bude musieť čeliť znovu a znovu. Ak sa pokúsime túto skutočnosť vyjadriť teologicky, chudoba je jedným z viditeľných a hmatateľných prejavov ľudského odcudzenia. Poukazuje na neschopnosť človeka vybojovať s konečnou platnosťou zápas s vlastným egocentrizmom, naučiť sa dobrovoľne zdieľať všetky dary, ktoré nám boli zverené nie samoúčelne, ani nie pre bezmedzné plytvanie a hrabivosť, ale s vyšším zámerom, aby sme sa naučili byť zodpovednými nielen voči sebe, ale predovšetkým voči druhým. K tomu, aby sme to dokázali, potrebujeme porozumieť predovšetkým samotnej podstate a významu tohto negatívneho fenoménu a to nielen z hľadiska hospodárskeho, ekonomického a sociologického, ale rovnako aj z hľadiska teologického. To nám umožní lepšie porozumieť chudobe ako istej negatívnej skutočnosti, ktorej ľudstvo musí nevyhnutne čeliť, ale tiež ako možnosti naučiť sa objavovať pravý zmysel života, ktorý má od počiatku svoj cieľ, presahujúci dimenzie nášho časopriestoru a možnosti myšlienkovvej percepcie. Keďže detailná analýza a zhodnotenie významu pojmu chudoba v biblickej zvesti ako celku presahuje rámec jedného príspevku,

zameriame našu pozornosť len na istú časť. Naším cieľom je predstaviť kérygmatický význam pojmu chudoba v novozmluvnej zvesti, konkrétne, reflektovať jeho význam v kontexte makarizmov v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu.¹⁶⁷

1. Terminológia a jej význam

Skôr, ako pristúpime k hlavnej časti, je potrebné predstaviť rámcovo samotný pojem chudoby ako jav objektívnej skutočnosti, vrátane terminológie, ktorú v tejto súvislosti používa Stará a Nová zmluva. V gréckom myšlienkovom svete¹⁶⁸ sa s pojmom chudoba stretáme predovšetkým v súvislosti s dvomi základnými skupinami ľudí, odkázaných na žobranie. Prvou skupinou sú žobráci, ktorí dobrovoľne odmietali živiť sa prácou vlastných rúk a boli odkázaní na druhých. Druhú skupinu žobrakov tvorili ľudia, ktorí nedobrovoľne, z rôznych príčin prišli o svoj majetok, prácu a živobytie, čiže ich chudoba bola dôsledkom rôznych negatívnych okolností v ich živote a spoločenskom postavení. Známy a súčasne veľmi zaujímavý je aj Homérov výrok, že „žobráci prichádzajú od Boha“. Systém gréckych mestských štátov síce ochraňoval vdovy a organizoval prídely obilia svojim občanom, nepoznal však žiadny organizovaný systém pomoci žobrakom. Títo boli odkázaní výhradne na milosrdenstvo ostatných, lepšie situovaných spoluobčanov. V tomto prostredí sa nestretáme so žiadnymi prípadmi pozitívneho hodnotenia chudoby ako vyzdvihovanej ľudskej cnosti.

V Starej zmluve¹⁶⁹ nachádzame viacero výrazov, ktoré sa vzťahujú k chudobe vo všetkých jej prejavoch. Chudobu v hospodárskom zmysle vyjadruje pojem רָשׁוּ (ráš – ten, kto nevlastní, je bez prostriedkov a stráda; cf. Prís 18,23). Nízke spoločenské postavenie, aj keď nie nevyhnutne stav chudoby, označuje výraz דָּל (dal – bezvýznamný, bez vážnosti a pod.; cf. 2 Krľ 25,12). Najrozšírenejším pojmom, ktorým sa označuje stav chudoby, predovšetkým bezprávia, ktorému je chudobný vystavený, je výraz עָנִי ('ání), respektíve עָנָו ('ánáv) – odvodené od slovesa עָנָה ('nh – ohnúť, skriviť, znásilniť, pokriviť). Ide o človeka, ktorý je nemajetný, doslovne „bezzemok“ (cf. Iz 10,2), bez občianskych práv usadlíkov, a tým je odkázaný výhradne na Boha a jeho pomoc. Posledne zmienený výraz nadobúda postupne význam „pokory“. Garantom ochrany tejto skupiny ľudí je priamo Boh (pozri Am 2,6-7nn; Iz 3,15). Týmto smerom sa ubera význam ďalšieho príbuzného pojmu, ktorým je slovo אֲבִיּוֹן ('ebjón – od עָבָה [’bh] – byť ochotný, povolný). Toto slovo vyjadruje závislosť človeka od druhých a jeho poníženosť vo vzťahu k ostatným (cf. Ž 72,4).

Z uvedeného vyplýva, že aj grécky preklad Starej zmluvy, Septuaginta (LXX), používa k prekladu tejto širokej škály výrazov rôzne pojmy, pričom ich priradovanie k jednotlivým

¹⁶⁷ Skratky biblických kníh vychádzajú zo slovenského ekumenického prekladu Biblie a deuterokanonických kníh, vydaného Slovenskou biblickou spoločnosťou v Banskej Bystrici, v roku 2007. Skratky pseudoepigrafnej a apokryfnej literatúry sú uvedené podľa HERIBAN Jozef. *Príručný lexikón biblických vied*. 2. revidované vydanie. Bratislava: vydavateľstvo Don Bosco, 1994. Grécky text je citovaný podľa NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum Graece*, ed.27, Deutsche Bibelgesellschaft, 1995. Hebrejský text je citovaný podľa KITTEL R. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, vierte, verbesserte Auflage 1990. Spracované s použitím BNM databázy: Michael BUSHHELL - Jean-Noel ALETTI - Andrzej GIENIUSZ. *BibleWorks Greek New Testament Morphology*. Norfolk: 1991-2001, BibleWorks LLC, grécka a hebrejská morfológická databáza použitá v programe BibleWorks 5. Preklad gréckeho a hebrejského textu je vlastný.

¹⁶⁸ V nasledujúcej časti vychádzam z analýzy základného významu pojmov „chudobný“, „chudoba“, „byť (stať sa) chudobným“ v gréckom myšlienkovom prostredí, ktorú spracoval Friedrich Hauck. Pozri HAUCK F. in Friedrich G. (ed.). *Theological dictionary of the New Testament*. Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1968, Volume VI Pe-R, translated from Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, Stuttgart: Sechster Band Pe-R, herausgegeben von Gerhard Friedrich. Published by W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Germany. Reprinted, November 1983, s. 885 – 887 (ďalej iba TDNT VI).

¹⁶⁹ Bližšie k analýze pojmu chudoba v Starej zmluve, v neskorom židovstve helenistickej doby, v palestínskom židovstve a v Novej zmluve pozri BAMMEL E. in TDNT VI, s. 888 – 975.

hebrejským ekvivalentom nie je dôsledné. Z gréckeho pojmoslovia, ktoré nachádzame aj v Septuaginte je treba spomenúť výraz πένης (*penés*), ktorým sa označuje nemajetnosť, ďalej výraz πραῦς (*prays*) a ταπεινός (*tapeinos*), ktoré vyjadrujú subjektívny stav poníženosti, pokory a skromnosti. I tu treba poukázať na fakt, že tieto pojmy sa v gréckom prostredí nechápu ako cnosť, ale skôr ako ujma, teda niečo, čo je samo o sebe negatívne. Najčastejším výrazom, ktorým sa v Novej zmluve označuje stav chudoby je slovo πτωχός (*ptóchos*). Napriek tomu, že tento výraz znamená v pôvodnom význame „žobrák“, v Novej zmluve dostáva najširšie významové konotácie.

V neskorom židovstve sa so stavom chudoby stále viac spájala zbožnosť, predovšetkým kvôli skutočnosti, že „zbožní“ v rámci židovského národného a náboženského spoločenstva patrili prevažne k nižším sociálnym skupinám. Tu má svoje korene narastajúca kritika bohatých a bohatstva všeobecne, pretože majetné sociálne skupiny národa zväčša otvorene prijímali helenistickú kultúru a mravy (cf. Prís 15,16), čo bolo chápané ako zrada starobylej náboženskej tradície predkov. V tejto dobe sa stav chudoby dával voľne do súvislosti so zbožnosťou, čo možno veľmi dobre pozorovať v deuterokánonickej literatúre (napr. Žalmy Šalamúnove [cf. PsSal 5,2], Kniha Sírachovca [cf. Sir 13,15 – 19]), kde sa „chudoba“ stáva takmer synonymom pre „zbožnosť“.¹⁷⁰

Chudoba ako spoločenský status nadobúda postupne stále viac duchovný rozmer a hodnotí sa ako cnosť, či postoj, ktorý je sprievodným znakom spravodlivého života zasväteného Bohu. O tom svedčia aj literárne diela esénskej náboženskej sekty Kumráncov, známe ako zvitky od Mŕtveho mora. Kumránske spoločenstvo sa samo označovalo aj ako „spoločenstvo chudobných“. V poetických textoch nachádzame miesta, kde pisateľ, pravdepodobne vedúca osobnosť spoločenstva, „učiteľ spravodlivosti“, nazýva sám seba עני נפש (*nefeš ‘ání – duša chudobného*)¹⁷¹, respektíve עני ורש נפש (*nefeš ‘ání ve ráš – duša chudobného a núdzneho*; 1QH XIII,13-14).¹⁷² Vo zvitku 1QM XIV,7 sa nachádza výraz רוח עני (*‘ání rúach – chudobný v duchu [duchom]*, čo je podobný význam ako v Mt 5,3; cf. 1QS IV,3).¹⁷³ Výrazy ako אביון (*‘ebjón – chudobný – napr. 4Q165 6,6, 4Q299 3II,1; 10,7*), respektíve נפש אביון (*nefeš ‘ebjón – duša chudobného*; 1QH X,32, XI,25, XIII, 18) sa stávajú priam titulom, ktorý postupne nahrádza ostatné termíny, označujúce chudobu. Bohatstvo a hromadenie majetku sú hodnotené ako zlo, ktoré podlieha konečnému Božiemu súdu (pozri 1QpH 8,12; 9,5n).¹⁷⁴ I tu vidno postupný spirituálny rozmer chudoby ako stavu, ktorý charakterizuje život zbožných.

Vcelku možno povedať, že v palestínskom židovstve novozmluvnej doby sa chudoba stáva ambivalentným pojmom. Na jednej strane vyjadruje žalostnú realitu početnej skupiny obyvateľstva, ktorá živorí v biednych podmienkach, na strane druhej sa tento stav v niektorých religiózne založených skupinách zbožných pokladá za prednosť, priamo privilegium, čo má za následok postoj duchovnej pýchy. Tak sa dostávame k hlavnej časti, ktorej cieľom je analýza a syntéza kerygmatického významu pojmu chudoba v makarizmoch (blahoslavenstvách) „Ježišovej reči na vrchu“ (u Lukáša v rámci „Ježišovej reči na rovine“).

¹⁷⁰ HÁJEK M. *Evangelium podle Matouše. Část I. Výklad kapitol 1 – 9*. Praha: Kalich, 1995, s. 82.

¹⁷¹ Toto slovné spojenie by bolo možné prekladať aj ako „chudobný dušou“, respektíve chudobný v duchu“ (cf. Mt 5,3). Viacerí bádatelia poukazujú na možnú súvislosť medzi Mt 5,3-5 a Kumránskymi zvitkami, napr. 1QH XVIII,14-15. Tak Flusser D. *IEJ* 10 (1960) 1-13, citované podľa FRANCE R. T. *The Gospel of Mathew*. Michigan/Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007, s. 165, pozn. 21.

¹⁷² Delenie hebrejského textu Kumránskych zvitkov na kapitoly a verše uvádzam podľa edície SEGERT S., ŘEHÁK R., BAŽANTOVÁ Š. DUŠEK J. (ed.). *Rukopisy od Mrtvého moře*. Praha: OIKOYMENH, 2007.

¹⁷³ Túto podobnosť si všíma aj Richard Thomas France. Pozri FRANCE R. T. *The Gospel of Mathew*, s. 165.

¹⁷⁴ Pozri bližšie BMMEL E. in TDNT VI, s. 972.

2. Pojem chudoba v kontexte makarizmov Matúšovho a Lukášovho evanjelia

2.1 Makarizmy – blahoslavenstvá

Makarizmy – blahoslavenstvá¹⁷⁵ – tvoria dve špecifické, obsahovo významné časti Ježišovho učenia, zaznamenané v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu v rámci takzvanej „Ježišovej reči na vrchu“ (u Matúša), respektíve „Ježišovej reči na rovine“ (u Lukáša). Priamymi adresátmi Ježišovho učenia v tejto časti sú Ježišovi učeníci, čo treba zdôrazniť. Tento dôraz možno pozorovať predovšetkým v Matúšovom podaní, ale platí to rovnako aj pre Lukášovo evanjelium, s výnimkou skazovosti, tzv. „beda“ výrokov vo veršoch 24-26, ktoré sú adresované mimo okruh učeníkov. Z tohto dôvodu je vhodnejšie túto časť nazvať „reč k učeníkom“, pretože sú to v prvom rade oni, ktorí sú Ježišom povolaní zo širokého zástupu, ustanovení za apoštolov (pozri Mt 4,18-22) a teraz je im oznámené, čo tento nový status pre nich znamená. Inými slovami, majú sa naučiť „o čom je život v kráľovstve Božom“.¹⁷⁶ Sú to práve oni, ktorí vstupujú do nového vzťahu s ich „Otcom, ktorý je na nebesiach“.¹⁷⁷ Prirodzene, prostredníctvom učeníkov sú tieto eticko-morálne normy adresované všetkým ostatným nasledovníkom Ježiša Krista. Z hľadiska logického podelenia obsahu je to práve Matúšovo podanie, ktoré vyjadruje zásadnú myšlienku a zároveň aj význam umiestnenia blahoslavenstiev na samý začiatok tejto časti. Ich cieľom (*telosom*) je poukázať najprv na samotné evanjelium, zaslúbenia konečného cieľa dejín spásy, teda kráľovstva Božieho, ktoré je pripravené pre všetkých, ktorí sa rozhodnú v živote nasledovať Ježiša a jeho výzvu k pokániu (*metanoia*). V rámci koncepcie ako i redakčného zámeru autora Matúšovho evanjelia zohráva táto časť dôležitú úlohu, pretože predstavuje takpovediac vnútorný život kráľovstva Božieho a to od prvého vstupu do kráľovstva tu na zemi, až po jeho konečné dovŕšenie pri poslednom súde.¹⁷⁸

Dosvedčuje to aj koncepcia Lukášovho evanjelia, napriek tomu, že podoba, v akej Lukáš zaznamenáva Ježišove reči, nie je rovnaká ako u Matúša, čo len potvrdzuje redakčnú prácu autora Matúšovho evanjelia, ktorého zámerom bolo zrejme podať tieto reči ako logicky usporiadané celky pre cirkevné zbory, zložené prevažne z bývalých židov, na sklonku apoštolskej doby. V Lukášovom evanjeliu je časť týchto rečí označená ako „reč na rovine“ (Lk 6,17; 6,20-49), ďalšie sú zaradené v iných súvislostiach, napríklad slovo o modlitbe (Lk 11,1-4), o svetle (Lk 8,16-17.33-36), o soli (Lk 14,34-35), o ustarostenosti (Lk 12,22-32), o pokladoch v nebi (Lk 12,33-34). Lukášovo podanie tohto rečového komplexu je viditeľne kratšie ako u Matúša a vo svojej podstate sa pridŕža prameňa Q.¹⁷⁹ Je pravdepodobné, že sa tu

¹⁷⁵ Samotný výraz *maka,rioi*, *maka,rioi* nachádzame už v Starej zmluve v žalmoch a v takzvaných *ašrē* výrokoch. V gréckom svete sa tieto pojmy používajú v prvom rade vo vzťahu k bohom, ktorí sú nedotknutí ťažkosťami a strádaním pozemského života. Grécke „makarizmy“ sú tak výrazom smútku nad vzácnosťou šťastia v tomto živote, dokonca sú výrazom istej závislosti blaženým. Hebrejský ekvivalent *ašer* sa zase nepoužíva vo vzťahu k Bohu, ale sa ním vyjadruje ocenenie, obdiv a súhlas s ľudským správaním, ktoré vedie k dobrým výsledkom. Ide o charakteristický motív múdroslovej literatúry v súvislosti s činom a následkom. Neskôr a v Novej zmluve zvlášť, dostávajú blahoslavenstvá už profétický a parenetický význam, kde Boh zaslubuje svoju priazeň aj tým, ktorí v súčasnosti svojim správnym konaním nedosahujú očakávaný úspech, ale naopak, prehrávajú. In HÁJEK M. *Evangelium podle Matouše*, s.73-74. Bližšie k významu výrazov *maka,rioi* (*makari,zein* pozri HAUCK F. in Kittel G. (ed.). *Theological dictionary of the New Testament*. Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1967, Volume IV L–N, translated from *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart: Vierter Band L–N, herausgegeben von Gerhard Kittel. Published by W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Germany. Reprinted, February 1977, s. 362-364; 367-370 (ďalej iba TDNT IV); BERTRAM G. in TDNT IV, s. 364-367.

¹⁷⁶ R. T. France nazýva túto časť Matúšovho evanjelia „The Discourse on Discipleship“ (Reč o učeníctve). Pozri FRANCE R. T. *The Gospel of Mathew*, s. 153.

¹⁷⁷ Tamtiež.

¹⁷⁸ LENSKI R. C. H. *The Interpretation of St. Matthew's Gospel*. Ohio: The Wartburg Press, 1943, s. 179.

¹⁷⁹ Vo vedeckej terminológii v oblasti textovej a literárnej kritiky sa písmenom „Q“ označuje hypotetická, anonymná písomná zbierka Ježišových výrokov „Quelle“ (skr. „Q“; prameň logií, z nemeckého *Logienquelle*),

stretáme s pôvodnou podobou Ježišových výrokov.¹⁸⁰ V Lukášovom podaní je „Ježišova reč na rovine“ výzvou k činom. Tradičné zmienky o „kráľovstve Božom“ a „Ježišom dni“ sú tu prepojené s rozhodnutím, ktoré musí byť urobené bezprostredne. To dosvedčuje aj fakt, že zasľúbenie spásy je tu bezprostredne nasledované skazozvesťou a rovnako záverečné podobnosti popisujú tieto dve možnosti, medzi ktorými si adresát musí vybrať.¹⁸¹ To má aj spoločenské a sociálne dopady na život kresťanského spoločenstva, pretože, pokiaľ ide napríklad o problém chudoby, kresťania majú priamo povinnosť snažiť sa odstraňovať tento negatívny fenomén zo svojho streda, respektíve, majú sa snažiť čo najviac zmierňovať jeho negatívny dopad na život jednotlivcov, či celého spoločenstva.

Richard Lensky hodnotí blahoslavenstvá v Matúšovom evanjeliu ako čisté evanjelium,¹⁸² čo je všeobecne akceptovaná interpretácia ich obsahu. Svedčí o tom aj ich umiestnenie na samotný úvod „Ježišových rečí na vrchu“, čo má rovnako teologický význam. Aj napriek tomu, že v rámci tohto rečového komplexu nachádzame premyslenú kombináciu evanjelia a zákona, predsa len evanjelium tvorí jeho základný obsah a súčasne i samotné jadro. Vlastný pojem μακάριος (*makarios* – blaho; blaženosť) obsahuje najširšie možné spektrum významov, až po starozmluvné „šalom“, ktorého základom je správne upravený vzájomný vzťah medzi Bohom a človekom, vrátane medziľudských vzťahov.¹⁸³ Nejde teda o pocit, ale priamo o stav, ktorý je obsahom kráľovstva Božieho. Preto je aj vyjadrením konečného cieľa, ktorý Boh človeku určil vo svojom stvoriteľskom zámere. Tento fakt zároveň odhaľuje závažnú skutočnosť, že to, čo bežne človek pokladá za vrchol šťastia a spokojnosti, teda to, čo chýba tu v časom svete tým, ktorí sú v Ježišových slovách blahoslavení, to všetko je len relatívnym šťastím a blaženosťou, teda vo svojej podstate vlastne opakom skutočnej blaženosti. Ježišove slová tak nútia človeka k zamysleniu, kto je skutočne blažený a kto len zdanlivo.

Ježiš adresuje svoje slová všetkým, ktorí strádajú a majú nedostatok toho, čo v bežnom ľudskom hodnotovom systéme tvorí vrchol, avšak majú zasľúbenie skutočného šťastia a blaženosti priamo od Boha, ktorý tým človeku pripomína, že je pred ním cieľ, ku ktorému kráča napriek strádaniu a ku ktorému príde, ak na tejto ceste vytrvá. Tak sú Ježišove slová vlastne Božím uistením o zmysluplnosti takéhoto života a zároveň sú aktom, vytvárajúcim predpoklady pre tvorivú činnosť človeka, ktorý je nimi oslovený.¹⁸⁴ Ježiš tým, že blahoslaví svojich nasledovníkov, umožňuje už teraz vidieť nový a trvalý stav ľudstva, ktoré bude v bytostnej jednote s Bohom. Blahoslavenstvá tak vyjadrujú radikálne nový hodnotový systém človeka a predstavujú „svätý paradox“, ako to veľmi výstižným spôsobom nazval Miloslav Hájek.¹⁸⁵ Tento „svätý paradox“ totiž ukazuje na konečný cieľ, pre ktorý sa skutočne oplatí žiť i napriek dočasným neúspechom a sklamaniam, vrátane odmietania zo strany ostatných (cf. Mt 13,44–46).

2.2 Blahoslavení chudobní

Pozrime sa teraz na blahoslavenstvá, ktoré nás z hľadiska témy zaujímajú najviac. Nie je zrejme náhoda, že práve blahoslavenie chudobných je na prvom mieste v Matúšovom i Lukášovom podaní.

ktorý podľa hypotézy o dvoch prameňoch použili evanjelisti Matúš a Lukáš spolu s Markovým evanjeliom. Tento prameň vznikol s najväčšou pravdepodobnosťou v aramejskom jazyku v Palestíne.

¹⁸⁰ SCHWEIZER E. *The Good News according to Luke*. Translated by David E. Green. Atlanta, John Knox Press, 1984, s. 116.

¹⁸¹ Tamtiež, s. 117.

¹⁸² LENSKI R. C. H. *The Interpretation of St. Matthew's Gospel*, s. 180.

¹⁸³ GÁBRIŠ K. *Ježišove reči na vrchu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1996, s. 7.

¹⁸⁴ Tamtiež, s. 17.

¹⁸⁵ Hájek M. *Evangelium podle Matouše*, s. 11.

¹⁸⁵ HÁJEK M. *Evangelium podle Matouše*, s. 74.

Mt 5,3: Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.
Blahoslavení chudobní v duchu (duchom), pretože ich je (im je pripravené) kráľovstvo nebies.

Lk 6,20: Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.
Blahoslavení chudobní, pretože vaše je kráľovstvo Božie.

V Matúšovom podaní Ježiš blahoslaví tých, ktorí sú πτωχοὶ τῷ πνεύματι (5,3).¹⁸⁶ Zaslúbuje im vlastníctvo Božieho kráľovstva. Výraz πτωχός je odvodený od slovesa s významom krčiť sa, prípadne zhrbiť sa ako bedár, ktorý v tejto polohe prosí o almužnu.¹⁸⁷ Prvotný význam tohto substantíva je teda „žobrák“. Ide však o viac než len o opísanie chudoby. Doslova je to opis stavu absolútnej, pokorujúcej chudoby. Hneď toto prvé blahoslavenstvo jasne ukazuje smerom ku konečnému cieľu, ktorým je kráľovstvo Božie. Chudoba je po každej stránke znakom porušenia základnej harmónie vzťahov v rámci tvorstva, pretože prináša človeku jednak hospodársku ujmu, nedostatok a núdzu v jeho každodenných potrebách. Okrem toho však má aj psychologický aspekt, pretože pôsobí človeku frustráciu a pocit menejcennosti. Z tohto dôvodu už Stará zmluva pamätá na chudobných a Mojžišov zákon zaväzuje Izrael nezabúdať na núdzných a na povinnosť ochraňovať ich (Dt 15,7). Ježiš týmto skupinám ľudí prináša zaslúbenie ukončenia tohto stavu a zvestuje im evanjelium v zmysle zaslúbenia proroka Izaiáša (Iz 61,1n). Byť blahoslavený v stave chudoby v duchu teda neznamená pocit šťastia pre tento samotný stav. To by bolo zvrátené, i keď práve v Matúšovom podaní zreteľne cítiť v pozadí týchto slov aj kritiku duchovnej pýchy plynúcu z náboženského exhibicionizmu, ktorý pokladal chudobu za vonkajší prejav zbožnosti. Šťastie, ktoré je v blahoslavenstve prisľúbené chudobným v duchu sa vzťahuje na stav konečného cieľa – kráľovstva Božieho.

V Lukášovej verzii je zmienka o blahoslavení chudobných v sociálnom význame.¹⁸⁸ K blahoslavenstvu v Lukášovom podaní však patrí aj protiklad, ktorým je Božie „beda“ všetkým, ktorí našli svoje potešenie v bohatstve a prebytku (Lk 6,24): Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν (Avšak beda vám bohatým, pretože v plnosti dostávate [prijímate] vaše potešenie). Toto „beda“ nie je trestom pre samotné bohatstvo, ale pre skutočnosť, že títo ľudia nachádzajú len v bohatstve zmysel a súčasne i cieľ života, pričom tento postoj z nich robí otrokov mamony. Chudoba vo svojej podstate je teda v podaní oboch evanjelistov niečím súčasne reálnym, ale zároveň tragickým, pretože vyjadruje hĺbku ľudského hriechu, respektíve odcudzenia nielen od Boha a blízkych, ale rovnako aj od seba samého, od svojej vlastnej prirodzenosti, ktorou človeka obdaroval Boh (cf. Gn 1,27).

Matúš však toto všeobecné tvrdenie akoby zduchovňoval. Nemá to však vyjadrovať snahu vyhnúť sa otázkam sociálneho nedostatku a núdze. Jeho zámerom mohlo byť vnieť do

¹⁸⁶ Cf. Iz 11,4; 57,15; 61,1. Výraz s týmto významom nachádzame tiež v Kumránskych zvitkoch ako *aní rúach*. Pozri in ALBRIGHT W. F. and MANN C. S. *The Anchor Bible, Matthew. Introduction, Translation and Notes*. New York: Doubleday & Company, Inc. Garden City, 1971, s. 46.

¹⁸⁷ LENSKI R. C. H. *The Interpretation of St. Matthew's Gospel*, s. 184. Bližšie k významu tohto výrazu pozri BAUER W. *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. 5th revised and enlarged edition, Berlin 1958. English edition by W. F. Arndt and F. W. Gingrich. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press and the Syndics of the Cambridge University Press, 1957, s. 735. Pozri tiež Bammel E. in TDNT VI, s. 885-912, zvlášť s. 902-912.

¹⁸⁸ E. Schweizer poznamenáva, že použitie druhej osoby je v tejto súvislosti nezvyčajné. V starozmluvnej literatúre sa myšlienka vyjadrená týmto spôsobom vzťahuje len na krajinu alebo ľud všeobecne, nie na jednotlivcov, či konkrétne skupiny. Podobne ako v Matúšovom podaní, aj tu sú Ježišove slová adresované priamo okolostojacim Ježišovým učeníkom, ktorí sa vzdali všetkého a trpeli prenasledovaním (Lk 6,20). To je explicitným spôsobom vyjadrené v Lk 12,41. Oproti tomu skazozvesť vo veršoch 24-26 je určená ostatným, mimo okruh učeníkov. Tak SCHWEIZER E. *The Good News according to Luke*, s. 119.

obsahu mravnú požiadavku. Chudoba sa totiž znáša veľmi ťažko a človek sa ľahko dostane na hranicu únosnosti, v dôsledku čoho sa v jeho správaní môže objaviť nenávisť voči tým, ktorí sú podľa jeho úsudku priamo alebo nepriamo zodpovední za jeho chudobu, prípadne voči celému svetu.¹⁸⁹ Autor má záujem zdôrazňovať práve nutnosť konať vždy s dostatočnou mierou pokory a trpezlivosti, čo má byť pre kresťana doslova imperatívom. Ježiš sám je v tomto postoji príkladom, ktorý má slúžiť k nasledovaniu (Mt 11,29). Zároveň je tento postoj akousi obranou proti glorifikovaniu chudoby ako prednosti zbožných, ktorá sa stáva pred Bohom zásluhou, k čomu dochádzalo v súdobom židovstve.¹⁹⁰ Človek, ktorý je πτωχός τῷ πνεύματι nachádza sa v stave absolútnej chudoby a to jednak v majetkovej a spoločenskej oblasti, ale rovnako aj vlastným sebedomím. Ježiš týmto ľuďom zvestuje, že ich je kráľovstvo nebeské. Je to niečo, čo sa na prvý pohľad zdá neuveriteľné, ale je to realita Božieho zámeru a konečného cieľa, ktorý Boh človeku určil. Ježiš týmto spôsobom vyhlasuje už prvým blahoslavenstvom eschatologický obrat, ktorý nastáva už teraz v prítomnosti, a to priamo v jeho osobe. „Končí *status quo* porušeného stvorenia: úbohí a poníženi sa dočkajú Božieho vysloboditeľského zásahu, ktorý všetko zmení.“¹⁹¹ Božie kráľovstvo teda nie je pripravené pre tých, ktorí sa domnievajú, že im patrí z dôvodu ich úspechu, vlastných zásluh, postavenia, či príslušnosti k určitej náboženskej skupine. Tým patrí Božie οὐαί (beda), ako to uvádza vo svojom podaní evanjelista Lukáš (6,24-26). Božie kráľovstvo patrí tým, ktorí sa neodvažujú čo len pomyslieť na túto možnosť.

Grécke sloveso εστιν (*estin* – byť) by mohlo naznačovať, že výsada vlastníctva Božieho kráľovstva je aktuálna už v prítomnosti. Avšak všetky ďalšie blahoslavenstvá v Matúšovom podaní, s výnimkou posledného (v. 10)¹⁹² vravia o čase konečného naplnenia ako o budúcnosti. Túto ťažkosť vysvetľuje fakt, že aramejčina, ktorá bola v danej dobe hovorovým jazykom a ktorou hovoril aj Ježiš, nepozná v bežnej hovorovej forme výraz „býť“.¹⁹³ To len potvrdzuje pôvodný predpoklad konečného naplnenia Božích zaslúbení v budúcnosti, avšak zároveň to môže znamenať, že v danom kontexte je prítomný aspekt aktuálny, pretože sa ním vyjadruje istota naplnenia tohto zaslúbenia a tiež istota toho, že časný život nie je bez zmyslu a požehnania ani v tých najextrémnejších stavoch. V Ježišovej osobe totiž kráľovstvo Božie už prišlo, takže prítomný čas, vyjadrujúci platnosť obsahu zaslúbenia zodpovedá skutočnosti, ktorá už platí. Táto skutočnosť opäť potvrdzuje Božie teleologické myslenie a konanie vo vzťahu k človeku.

Byť „chudobným v duchu“ môže vyjadrovať aj stav duchovnej frustrácie alebo prinajmenšom stav sklamania veriaceho človeka, že jeho duchovný život viery sa neprejavuje žiadnymi výnimočnými zážitkami, či skúsenosťou, presahujúcou každodenný stereotyp, čo by potvrdzovalo autenticitu a zmyslupnosť jeho viery.¹⁹⁴ Na prvý pohľad sa to môže zdať veľmi vzdialené od chudoby ako takej. Avšak treba dať pozor na to, čo vlastne chudoba znamená a to vo všetkých aspektoch jej významu. To, čo ja osobne hodnotím ako stav chudoby v materiálnom slova zmysle, nemusí byť pre iného vôbec relevantné. Rovnako tak je potrebné venovať pozornosť aj tomuto aspektu chudoby, ktorý sa vzťahuje na náboženské cítenie

¹⁸⁹ F. V. Filson vo svojom komentári tvrdí, že Lukáš taktiež predpokladal, že chudobní, ktorým je Ježišov výrok adresovaný, zachovajú postoj viery v Boha, nie vzbury a cynizmu. In FILSON F. V. *A Commentary on the Gospel According to St. Matthew*. London: Adam & Charles Black, 1960, s. 76.

¹⁹⁰ HÁJEK M. *Evangelium podle Matouše*, 1995, s. 75.

¹⁹¹ Tamtiež.

¹⁹² Autor evanjelia uvádza súbor ôsmich blahoslavenstiev. Deviate blahoslavenstvo (v. 11) je v podstate explikáciou ôsmeho. O tom svedčí aj sloveso *estin* (*estin* – byť), ktoré autor používa v prítomnom čase iba v prvom a ôsmom blahoslavenstve, čím táto časť dostáva aj formálne podobu uzavretého celku s teologickým významom.

¹⁹³ FILSON F. V. *A Commentary on the Gospel According to St. Matthew*, s. 77.

¹⁹⁴ Názor, že tu ide o duševnú, prípadne charakterovú slabosť (podlosť, bezcharakternosť) možno s istotou odmietnuť. Tak aj France in FRANCE R. T. *The Gospel of Mathew*, s. 165.

človeka. Podľa môjho názoru sa Matúš vedome dotýka aj tejto oblasti, o čom svedčí aj nasledujúci obsah Ježišovho učenia (pozri Mt 6,1-8.16-18), konkrétne kritika okázalosti náboženských výkonov a prejavov zo strany „duchovne bohatých“ jednotlivcov, či skupín, pričom táto kritika sa nemusí vzťahovať len na súdobé židovstvo, čo je nepochybne prvoradým zámerom autora, ale rovnako aj na niektoré skupiny kresťanských entuziastov, známych v prostredí a dobe, v ktorej autor evanjelia žil a pôsobil.

Prirodzene, sociálny rozmer chudoby je vždy na prvom mieste pozornosti evanjelistov, o čom svedčia aj ďalšie Ježišove slová, výzva nehromadiť poklady na zemi, ale v nebi, vrátane konzekvencií, ktoré prináša do života človeka jedna alebo druhá alternatíva (Mt 6,19-21.23-24). Práve podanie evanjelistu Lukáša zdôrazňuje sociálny rozmer Ježišovej verejnej činnosti, vrátane učenia. Prvé tri blahoslavenstvá sa vzťahujú na všetkých, ktorí sú chudobní, ktorí hladujú a plačú, ktorí si nedokážu získať postavenie a rešpekt v spoločnosti, a to teraz, v tomto čase.¹⁹⁵ Učeníci, ktorým sú Ježišove slová adresované na prvom mieste, pretože sa rozhodli podľa nich žiť, majú mandát privádzať i ďalších k rozhodnutiu deliť sa o majetok a bohatstvo s núdznými.¹⁹⁶ Z tohto dôvodu venuje Lukáš pozornosť práve bohatým skupinám v spoločnosti, pričom adresuje Ježišove „beda“ (*ouai*) všetkým, ktorí sú k Ježišovej radikálnej výzve indiferentní a naopak, vyzdvihuje také prípady, kde tieto slová padli na úrodnú pôdu (Lk 19,1-10; Sk 4,36-37; 10; 16,14-15.27-34; 18,8).¹⁹⁷ Možno teda konštatovať, že obe verzie podania tohto blahoslavenstva sa vzájomne dopĺňajú, čím je zároveň vyjadrená aj aktuálnosť ich kerygmatického obsahu.

3. Zhrnutie

Z analýzy predmetných makarizmov v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu plynú niektoré zásadné myšlienky, ktorých význam presahuje dobu, v ktorej odznegli prvýkrát:

1. chudoba predstavuje neprirodzený stav existencie človeka. Tento stav je doslova „pokrivením“, či priamo znásilnením ľudskej prirodzenosti. Znamená deformáciu „obrazu“, na ktorý bol človek Bohom stvorený. Všetky výrazy, ktorými sa stav chudoby v biblickej zvesti označuje, vyjadrujú túto zásadnú skutočnosť. Ľudská bytosť v tomto stave stráca postupne svoju dôstojnosť, úctu, a tým i akceptovateľné miesto v spoločnosti. Nedokáže sa brániť, čelí bezpráviu a je vydaná napospas ostatným. Stáva sa fyzickým i duchovným bezzemkom, v dôsledku čoho sa pod nátlakom vonkajších okolností často rozhoduje medzi dvomi extrémnymi možnosťami riešenia svojej ťažkej situácie: pasívnou odovzdanosťou osudu alebo násilnou vzburou proti svojmu okoliu. Oboje má pritom deštruktívny dopad na život jedinca či širšieho spoločenstva. Z týchto dôvodov sa garantom ochrany chudobných stáva výhradne Boh.

2. chudoba je a stále ostáva jedným z najväčších problémov ľudstva. To, že chudoba bola a stále ostáva jedným z najväčších problémov ľudstva dosvedčuje aj fakt, že v rámci makarizmov sa nachádza na prvom mieste práve blahoslavenie chudobných. Všetkým, ktorí sú chudobní, strádaajú, trpia núdzu a žalostia, je zaslúbené kráľovstvo Božie, pričom treba pripomenúť, že prítomný aspekt vyjadruje istotu naplnenia tohto zaslúbenia, vrátane zmysluplnosti a požehnania života aj v tých najextrémnejších stavoch.

3. chudoba je trvalou výzvou pre kresťanskú cirkev ako celok. Ďalej treba zdôrazniť, že chudoba nemá byť v žiadnom prípade predmetom náboženskej exkluzivity ani obdivu, respektíve cieľom v živote človeka. Na druhej strane však je potrebné dokázať s chudobou žiť (cf. J 12,8), zápasit' s ňou a naučiť sa ju zvládať. Inak povedané, súčasťou života všetkých

¹⁹⁵ Pozri SCHWEIZER E. *The Good News according to Luke*, s. 119, tiež TANNEHILL R. C. *Luke. Abingdon New Testament Commentaries*. Nashville: Abingdon Press, 1996, s. 115.

¹⁹⁶ SCHWEIZER E. *The Good News according to Luke*, s. 120.

¹⁹⁷ Tamtiež.

Ježišových nasledovníkov musí byť aj schopnosť čeliť ťažkostiam, ktoré služba evanjelia so sebou prináša, vrátane chudoby. S tým bezprostredne súvisí aj dobrovoľné zdieľanie sa s vlastným majetkom, schopnosť dobrovoľne a nezištne ponúknuť časť toho vlastného v prospech ostatných, aby sa chudoba neprejavila v tých najextrémnejších rozmeroch. To je primárny odkaz, priamo kérygma týchto blahoslavenstiev.

4. chudoba je ambivalentným pojmom, v dôsledku čoho sa stáva trvalou výzvou a súčasne imperatívom v živote každého kresťana. Človek - kresťan by mal dokázať v prvom rade vybojovať zápas s pokušením vidieť v majetku a bohatstve zmysel života. Tento zápas je celoživotným procesom, avšak zároveň nevyhnutnou súčasťou kresťanskej existencie. Bez nej sa všetky slová o bratsko-sesterskej láske, kresťanskej pomoci a existenciálnom význame evanjelia pre život každého človeka stávajú iba prázdny gestom. Ježišove slová zaslubujú kráľovstvo Božie ako konečný cieľ dejín. Tým sa dejiny stávajú dejinami spásy. Táto skutočnosť nás stavia pred zásadné a nevyhnutné rozhodnutie. Zvoliť si, čo je pre nás tým skutočným „pokladom“ a kde a do čoho tento „poklad vložíme“. K správne rozhodnutiu patrí aj život v službe evanjelia. Táto služba je v prvom rade dobrovoľným „nesením vlastného kríža“ s výhľadom na konečný cieľ. S tým súvisí aj problematika chudoby. Ak chceme ako kresťania účinne bojovať s chudobou v každodennom živote, musíme predovšetkým vybojovať zápas s chudobou ducha. Len tak dokážeme zápasit' s bremenom vlastného egocentrizmu, a tým ponúknuť ostatným novú perspektívu, ktorá sa prejaví v konkrétnej pomoci tomu, kto ju nevyhnutne potrebuje. Chudoba je preto ambivalentný pojem. Môže byť požehnaním, keď sa dokážeme vzdať vlastníckeho práva v prospech druhých, avšak rovnako môže byť prekliatím, ktoré ako trvalý biľag ukazuje na hĺbku a tragiku nášho odcudzenia.

Zoznam použitej literatúry:

Biblia. Slovenský ekumenický preklad s deuterokánonickými knihami. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2007.

Kittel R. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Vierte, verbesserte Auflage 1990.

NESTLE-ALAND. *Novum Testamentum Graece*, ed.27, Deutsche Bibelgesellschaft, 1995.

Bushell, Michael - Aletti, Jean-Noel - Gieniusz, Andrzej. *BibleWorks Greek New Testament Morphology*. Norfolk: 1991-2001, BibleWorks LLC. Grécka a hebrejská morfológická databáza použitá v programe BibleWorks 5.

Bauer W. *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*. 5th revised and enlarged edition, Berlin 1958. English edition by W. F. Arndt and F. W. Gingrich. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press and the Syndics of the Cambridge University Press, 1957.

Friedrich G. (ed.). *Theological dictionary of the New Testament*. Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids. Volume VI Πϵ–Ρ, translated from Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, Stuttgart: Sechster Band Πϵ–Ρ, herausgegeben von Gerhard Friedrich. Published by W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Germany. Reprinted, November 1983.

Heriban J. *Príručný lexikón biblických vied*. 2. revidované vydanie. Bratislava: vydavateľstvo Don Bosco, 1994.

Kittel G. (ed.). *Theological dictionary of the New Testament*. Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1967, Volume IV Λ–Ν, translated from Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, Stuttgart: Vierter Band Λ–Ν, herausgegeben von Gerhard Kittel. Published by W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Germany. Reprinted, February 1977.

- Albright W. F. and Mann C. S. *The Anchor Bible, Matthew. Introduction, Translation and Notes*. New York: Doubleday & Company, Inc. Garden City, 1971.
- Filson F. V. *A Commentary on the Gospel According to St. Matthew*. London: Adam & Charles Black, 1960.
- France R. T. *The Gospel of Mathew*. (The New International commentary on the New Testament). Michigan/Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007.
- Gábriš K. *Ježišove reči na vrchu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1996.
- Hájek M. *Evangelium podle Matouše. Část I. Výklad kapitol 1 – 9*. Praha: Kalich, 1995.
- Lenski R. C. H. *The Interpretation of St. Matthew's Gospel*. Ohio: The Wartburg Press, 1943.
- Segert S., Řehák R., Bažantová Š. Dušek J. (ed.). *Rukopisy od Mrtvého moře*. Praha: OIKOYMENH, 2007.
- Schweizer E. *The Good News according to Luke*. Translated by David E. Green. Atlanta, John Knox Press, 1984.
- Schweizer E. *The Good News according to Matthew*. Translated by David E. Green. Atlanta, John Knox Press, 1974.
- Strack H. L. und Billerbeck P. *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*. Erster Band. Das Evangelium nach Matthäus. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1926. Neunte unveränderte Auflage, 1986.
- Strack H. L. und Billerbeck P. *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*. Zweiter Band. Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1924. Achte, unveränderte Auflage, 1983.
- Tannehill R. C. *Luke. Abingdon New Testament Commentaries*. Nashville: Abingdon Press, 1996.

Kontakt:

František Ábel, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Bartókova 8
811 02 Bratislava 1
Mail: abel@fevth.uniba.sk

Dobrovoľná chudoba filozofov

Marián Ambrozy

Abstrakt

Medzi filozofmi, ktorí vystúpili na verejnosti jestvujú i takí, ktorí zostali dobrovoľne v chudobe. Isteže, ich sociálny status bol mnohokrát rôzny. Podmienky, ktoré rodinným zázemím získal už pri narodení Amonnios Sakas a napríklad Bertrand Russell sa nedajú porovnávať. No nie každý sa k majetku postavil v kontexte jeho využitia pre vlastné účely. Mnohí filozofi sa vlastného majetku zriekli, prípadne dali prednosť inej činnosti než tej, ktorá by viedla k jeho získavaniu. Niektorí z nich, a to z rôznych kultúrnych okruhov filozofie, ostali na takej majetkovej úrovni, ktorú by sme označili ako chudobu. Ich ľahostajnosť k danému fenoménu bola zámerná, vykompenzovaná na iných, objektívne dôležitejších poliach.

Abstract

Among philosophers acting in public, there are also such ones who chose to remain in voluntary poverty. Certainly, their social conditions often varied. The conditions of Amonnios Sakas in which he was born and which were given by his family background cannot compare for example with those of Bertrand Russell. However, not every philosopher chose to use their own property for their own purposes. Many philosophers gave up their own properties or they preferred activities other than those leading to a property acquisition. Many philosophers, especially from various cultural spheres of philosophy, chose a property level that could be marked as poverty. They really meant to be unconcerned about property and that was compensated in other, objectively more important, fields.

Kľúčové slová: chudoba, curriculum vitae, dielo

Key words: Poverty, curriculum vitae, piece of work

V tomto príspevku sa budeme zaoberať fenoménom dobrovoľnej chudoby u niektorých filozofov. Zamyslíme sa nad príčinami dobrovoľnej chudoby týchto filozofov, nad previazanosťou fenoménu chudoby s učením konkrétnych filozofov, nad tým, čo bolo príčinou ich dobrovoľnej chudoby. Budeme sa snažiť zodpovedať na otázku, čo v konkrétnej filozofii filozofov nútilo dobrovoľne sa vzdať majetku, resp. vyhýbať sa činnosti, ktorá majetok prinášala.

Z výberu rozhodne vylúčime kresťanských filozofov. Samozrejme, patria medzi filozofické dedičstvo, ale u nich by sme mali motív ich chudoby jasný. Vzhľadom na kontext konferencie paradoxne nebude zaujímavá príčina dobrovoľnej chudoby kresťanských filozofov - je jasná a v podstate rovnaká. Zamyslíme sa však nad dôvodmi a sprievodnými znakmi dobrovoľnej chudoby filozofov, ktorí sa ku filozofii kresťanskej proveniencie nehlásili.

Najprv si všimnime kynických filozofov. Ich dobrovoľná chudoba má korene v holistickom a hodnotovom ukotvení kynickej filozofie. Ich názov je odvodený od gymnázia Kynosarges. „Cieľom života je cnosť, a tej sa môže dosiahnuť, iba ak premôžeme zmyslové pokušenie a žijeme čo najstriednejšie.“¹⁹⁸ Politický aspekt má akurát tendencie, že filozof má byť kozmopolitne založený. Cnosť v materiálnom ohľade nie je jediná, človek má byť cnostný v globálnom rozmere konania. To, čo kynický filozof hlása, o čo mu ide je ataraxia, čiže uskromnenosť do úplne krajných dôsledkov. Veľmi jasne to vystihol Antisthenes: „Čo je

¹⁹⁸ Bondy, Egon; *Antická filozofia*, Vokno, Praha, 1994, s. 63

mojím vlastníctvom, a čo nie? Môj majetok nie je moje vlastníctvo, príbuzní, príslušníci domácnosti, priatelia, vážnosť, navyknuté miesta, zamestnanie, to všetko sú cudzie veci. Čo je teda moje? Užívanie mojich myšlienok, V tom mi nie je bránené, ani nie som k tomu nútený. Nikto ma nemôže od toho zdržať, nikto užívať inak, než chcem.“ Každopádne aj iné vonkajšie prejavy kynikov, napr. spôsob života podobný životu zvierat vychádzali zo snahy nebyť závislí, nebyť viazaní ničím. „Podľa ich učenia nebezpečenstvom pre človeka je závislosť na príjemnosti.“¹⁹⁹ To je samotný determinant kynickej chudoby.

Prirodzene, významným a klasickým filozofom, ktorý zostal schválne chudobný je Sokrates. Je všeobecne známe, že Sokrates bol okrem svojho filozofického pôsobenia aj sochár. Rozhodne je jasné, že si mohol zarábať minimálne svojou prácou sochára. Aj keď vzťah Grékov k τεχνή znamenal pokles v spoločenskom rebríčku, určite by zamestnanie sochára neznamenal žiť v chudobe. No nezabúdajme, že Sokrates sa mohol živiť aj vyučovaním múdrosti, podobne ako sofisti, napokon podľa Egona Bondyho bol jeden zo sofistov. No jeho presvedčením bolo síce pôsobiť verejne ako filozof, ale nebrať za to peniaze. Sokrates sa pýtal na zmysel etických pojmov, skúmal s diskutérmi v debatách významy rozličných etických kategórií- pýtal sa, čo je to cnosť, dobro, pýtal sa aj na význam jednotlivých cností- statočnosť, spravodlivosť, etc.. „Otázka, „čo je X“, je pre Sokrata z filozofického hľadiska úplne základná.“²⁰⁰ Sokratova chudoba je úplne významná. Je známe, že Sokrates v zime i v lete chodil bosý a celý život nosil iba jedno jediné oblečenie, akýsi tmavý plášť. Napriek tomu možno konštatovať, že rodom nepatril Sokrates medzi najchudobnejšiu vrstvu. V čase jeho relatívnej mladosti disponoval s majetkom okolo 80 mín, čo na tú dobu nebolo nejako málo. Svoj majetok však požičal nejakému priateľovi, ktorý o tento majetok prišiel a z dôvodu úplnej insolventnosti ho Sokratovi nevrátil. Takto, v podstate pôžičkou sa Sokrates zbavil podstaty svojho majetku. Ostala mu však možnosť pracovať, či už ako sochár, alebo ako sofista.

Prirodzene, jestvujú viaceré obrazy Sokrata, Xenofontov, Platónov, Aristofanov, pozdejšie obrazy. Vypreparovať z toho skutočného Sokrata pri absencii akéhokoľvek diela nie je pre historikov antickej filozofie ľahká otázka. Zrejme však budú vysoko nadsadené extremistické úvahy o tom, že Sokrates kradol strieborný riad, že bol vykúpený ako otrok etc.. Z súhrnných úvah medzi Xenofanom, Platónom a Aristofanom sa zdá, že Sokrates bol pomerne chudobný človek, ktorý sa zaoberal skúmaním hľadania odpovede na otázky definícií etických pojmov, a snád sa mohol zaoberať do istej miery prírodovedou, ak mal v čomsi pravdu Aristofanes v Oblakoch. „Skutočná chudoba postihla Sokrata asi až po skončení nešťastnej peloponézskej vojny, keď zo zánikom námornej moci aténskej tiež námorný obchod bol rozvrátený, dlhým a márnym finančným napätím občianstvo pripravené o majetok, pustošením Attiky poľnohospodárstvo zbedačilo a epidémiami preredla pracovná sila.“²⁰¹ Možno teda uvažovať o Sokratovi ako o dobrovoľne chudobnom? Nazdávame sa, že áno. Sokrates síce prišiel o dedičstvo nešťastnou náhodou, ale nepracoval na tom, aby zbohatol, alebo sa aspoň dostal do lepšej ekonomickej situácie. Nezaujímal ho to, podľa väčšiny prameňov to bol maximálne nenáročný a odolný človek. Nenechal si platiť ani za svoje vyučovanie, čo vtedy v danom geopolitickom priestore a pri Sokratovom géniu znamenalo potenciálne ekonomicky lukratívnu ponuku, nevenoval sa ani činnosti sochára. Rozhodne- podľa väčšiny správ- bol to človek diskutujúci v attickej spoločnosti bez akéhokoľvek nároku na odmenu. Ak je v čomsi pravdivá Obrana Sokrata a ak je v jadre historická, Sokrates si žiadal bezplatnú stravu v Prytanneiu. Pokiaľ máme veriť tejto Platónovej výpovedi, rozhodne Sokrates sa musel nachádzať v situácii, že by mu táto

¹⁹⁹ Dirgová, Eva; Littva, Vladimír; *Úvod do filozofie 1 Starovek*, Ružomberok, 2007, ISBN 978-80-8084-210-9, s. 43

²⁰⁰ Graeser, Andreas; *Řecká filozofie klasického období*, Praha, 2000, Oikoumene, ISBN 80-7298-019-X, s. 115

²⁰¹ Patočka, Jan; *Socrate*, Milano, 2003, ISBN 88-452-9245-2, s. 218

vymoženosť zabezpečila pokojné prežívanie. Pokiaľ môžeme dôverovať Obrane Sokrata: „a súc takto zamestnaný, nemal som chvíle, aby som sa venoval záležitostiam obecným, čo by stálo za zmienku, ani svojím vlastným, ale moja bohoslužba ma uvrhla do tisícorakej biedy.“²⁰² Čo teda bolo Sokratovi dôležitejšie, ako vlastná ekonomická situácia a situácia svojej rodiny? Sokrates, pokiaľ máme brat' do úvahy všetky priame pramene, vyučoval ľudí a pôsobil zdarma verejne. Možno sa venoval skúmaniu prírody, možno sa zaujímal skutočne o etické kategórie, ktorých definície hľadal, alebo bol ako hovorí Xenofont skôr mudrcom, ktorý „nemá veľký zmysel pre intelektuálne narábanie s pojmi, poznanie pokladá za zmysluplné len do tej miery, pokiaľ prináša úžitok v každodennom živote, a ak sa na neho niekto obráti s problémom, či nejakou otázkou, vždy má po ruke jednoznačnú odpoveď, alebo aspoň dobrú radu.“²⁰³ Sokrates bol verejný, nie súkromný človek a tak prioritou jeho činnosti bolo akési intuitívne poňaté bonum communis, ako to zdôrazňuje Jan Patočka, starostlivosť o dušu. Preto ostal relatívne chudobný a týmto ideálom obetoval vlastnú ekonomickú situáciu.

Stoici síce v mnohom z kynizmu vychádzali, ale ich cieľom ani objektom záujmu nie je dobrovoľná chudoba. Majetok je jedna z tých vecí, ktoré patria do oblasti indiferentného. V prípade, ak je majetok cestou k usilovaniu sa o slasť, v tom prípade je pokladaný za zlý. Stoik musí byť voči statkom ľahostajný, úplne ľahostajný, nie mať negatívny postoj, ale zastávať indiferentné stanovisko.

Významný indický filozof Buddha kráča v strede medzi asketizmom a holizmom. Skôr hínajána vyznáva myšlienku odchodu do bezdomovia, no chudoba nie je principiálny cieľ školy. Úloha hínajány je dostať sa sám k úplnému vyhasnutiu, k úplnej nirváne. Napríklad v džinizme je povinnosťou tvrdá askéza spojená napríklad s rôznymi bolestivými pozíciami, no sám džinizmus nenavádza na chudobu, veď mnohí džinisti sú a po stáročia boli obchodníci. Chudoba je u hínajány prikázaný prostriedok, ktorý hínajána používa k ceste cez mnohé samsáry dostať sa do nirvány. Samotná hínajána je ontologicky formulovaná veľmi zvláštne. Preto je dané až tak dôsledné pohrdanie fyzickým majetkom, že sa jedná o dôslednú chudobu. Ontológia nirvány spočíva v tom, že všetko čo existuje je zahrnuté do piatich skándh, ktoré konštituujú prúd osobnosti. Jediné, čo je, má v piatich skándh jestvujúci prúd vedomia a v rámci vnútorného vedomia piatich skándh jestvuje realita, no ako vnútorná realita, ale nie produkt vedomia. Ak niečo vznikne, okamžite vzniknú dharmy, ktoré kauzálne nasledujú a je ich celý prúd. Práve rozmnoženiu súcna chce zabrániť, ako rozmnoženiu súcna v zmysle jestvovania skándh v človeku. Zánik skándh sa udeje tým, že človek dostane do nirvány a tak zanikne aj prúd vzniku súcna.

V Číne pestujú dobrovoľnú chudobu tzv. skrytí vzdelanci. Napríklad Sung Sün pracoval iba toľko, aby mal na dennú obživu. Sám sa pýšil tým, ako málo má prianií. Bol veľký pacifista, chodieval po svete a snažil sa byť s každým priateľ a všetkých uzmierniť, aby neboli vojny. „Prototaoistická okruhovú klíma je prakticky u všetkých úplne zrejma.“²⁰⁴ Skutočne mnohí z nich boli neochvejní pacifisti. Jin Wen a Sung Kcheng tvrdia, že vojna absolútne nie je užitočná. Z hľadiska vyznávania dobrovoľnej chudoby je dôležitý Jang- Ču. Jeho heslo údajne bolo: „Každý sám za seba“. V každom prípade tvrdil, že úlohou je chrániť život, v žiadnom prípade „nedovoliť veciam, aby nás zaplietli do ťažkostí.“²⁰⁵ Vari najvýstižnejšie je tvrdenie, že ak by mal získať celý svet tým, že by si vytrhol jeden chl'p, neurobil by to. Keby si každý človek odmietol vytrhnúť chl'p za získanie sveta, vtedy by bol svet v perfektnom stave, hovorí náš filozof. Je tu úplné opovrhovanie materiálnymi hodnotami. Jediné, na čom si zakladal, bolo zachovanie vlastnej prirodzenosti. Úplne

²⁰² Platón, *Obrana Sokrata*, 23b

²⁰³ Porubjak, Matúš; *Xenofón a jeho obraz Sokrata*; In: Xenofón; *Hostina Obrana Sokratova*, Bratislava, Kaligram, 2006, ISBN 80-7149-890-4, s. 17

²⁰⁴ Bondy, Egon; *Čínska filozofia*, 1993, Vokno, ISBN 80-85239-22-1, Praha, s. 57

²⁰⁵ tamže, s. 58

odmietol túžbu po vonkajších veciach. Tento postoj mal nezanedbateľný vplyv na taoizmus. Tu je silným vývinovým činiteľom spoločenská kritika- a tá môže mať viaceré konzekvencie- neangažovanie sa, alebo aj účasť na dianí, a to vysoko aktívne, spomeňme napríklad taoistické povstanie žltých turbanov, ktoré fatálne podlomilo moc Východnej Chan.

Obmedzenie pokroku a istého majetku hlása i Lao- c'. Ide o zničenie železných nástrojov, vozov, lodí, kultúrnych vymožeností i luxusu, hoci nehľasa priamo chudobu, je proti pokroku. Je to extrémny konzervativizmus z hľadiska kulturológie, no na druhej strane sa nehľasa priamo programová chudoba, len striednosť a absencia pokroku. Jeho ideál je skrytý mudrc, no nie mudrc dobrovoľne chudobný, avšak dobrovoľne skromný. Nechce nadbytok, no nežije povedzme ako filozofi kynizmu. Násilne forsírovať rast svojho života znamená zhubnosť, to je stanovisko Lao- c'a.

Ako je známe, čínska reflexia budhizmu bola dost' chaotická, hínajánové spisy sa miesili s máhájánovými a medzi jednotlivými školami bol chaos v usporiadaní. Vari najväčším čínskym implementom do budhizmu bola reflexia čínskej kultúry na zložitú indickej budhistickej metafyziky. V Číne sa vytvorilo viacero škôl, do pokleslej formy ľudovej religiozity smeruje škola Čistej zeme, no pre našu tému je významná špecificky čínska škola čchanového budhizmu. Je v podstate jedinou originálnou a filozoficky významnou budhistickou školou. Podstatné je, že akcent nie je upriamený na množstvo samsár, ale na dosiahnutie budhovstva tu a teraz. Čchanový budhizmus má v sebe myšlienku, že prázdnotu všetkého uvidíme priamo okolo nás. Po osvietení už ľpenie na niečom nemá pre nás cenu, preto čchanoví filozofi žijú v chudobe a zgrupujú sa často v kláštoroch. Chudoba u čchanových filozofov má jasný základ v ontológii. Budhovská prirodzenosť je vo všetkom, pričom známy šiesty čchanový patriarcha Chuej- neng ukázal vo svojej Tribúnovej sútre možnosť náhleho osvietenia- v budhistickom poňatí zistenie prázdnoty sveta. Zistením prázdnoty sveta prichádza čchanový filozof na spôsob života, v ktorom prechádza do kontemplatívneho života naplneného fyzickou prácou, kde sa zrieka všetkého nadbytočného pre elementárne prežitie- taký je život v čchanových kláštoroch. Čchanová filozofia v podobnom duchu cez Eisaia a Dógena Kigena neskôr prenikla do Japonska, kde vznikli známe školy Rinzai a Sótó, pričom životný štýl a kláštorný spôsob života bez zveľad'ovania osobného majetku sa nijako nezmenil.

Z hľadiska postoja k majetku je výnimočným ešte jeden filozof, pokladaný za spoluzakladateľa analytickej filozofie a inšpirátora a vlastného zakladateľa ordinary language philosophy. Je ním Ludwig Joseph Johann Wittgenstein, narodený roku 1889 vo Viedni. Bol z veľmi bohatej rodiny, jednej z najbohatších v Rakúsko- Uhorsku. Po jeho matke je nazvaný podnik Poldy Kladno. Pôvodne sa zaoberal technickými vynálezmi okolo lietadiel, viaceré má patentované. Vyznamenal sa ako vojnový hrdina I. svetovej vojny, hoci začal bojovať ako vojak, vypracoval sa v bojoch na dôstojníka a splnil podmienky na udelenie zlatej medaily pre dôstojníkov. V zákopoch napísal počas bojov Tractatus logico- philosophicus. Po vojne všetok obrovský majetok rozdal väčšinou intelektuálom, mnohých tým zabezpečil do smrti. Odvtedy sa živil len tým čo zarobil sám. Potom pracoval ako záhradník, neskôr ako učiteľ na dedine, hoci mal už niekoľko vysokých škôl. Tu napísal slovník rakúskej nemčiny pre ľudové školy- pedagogickú pomôcku, na svoju dobu veľmi novátorskú. Istý čas sa venoval architektúre a je pôvodcom svojského modernistického štýlu, známou pamiatkou je dnešné bulharské veľvyslanectvo vo Viedni. Neskôr vyučoval na vysokej škole. Počas II. svetovej vojny pracoval ako ošetrovateľ, pri tejto príležitosti urobil niekoľko objavov v neurológii. Po vojne ešte napísal dve významné diela, Filozofické skúmania a O istote. Zomrel 29. apríla 1951 na rakovinu, ešte 2 dni pred smrťou dokončil dielo O istote, dopísal, upadol do kómy a viac sa neprebral.

Vo Wittgensteinovej izbe, v ktorej niekedy aj prednášal sa nachádzalo iba najzákladnejšie zariadenie. „Strohá jednoduchosť jeho spôsobu života by uviedla každého

študenta do posmechu. Jeho dve izby vo Whewell's Court pripomínali kasáreň, nemal tam jediná knihu, obrázok, fotografiu alebo lampičku. Sedával na drevenej stoličke a písal na kartovom stolíku. Tieto dve veci, spolu s dvoma plátenými stoličkami, ohňovzdorným sejfom na jeho rukopisy a niekoľko prázdnych kvetináčmi tvorili celý nábytok tej miestnosti, ktorá mu slúžila ako pracovňa aj ako prednášková sála. Ďalším ústupkom životu bolo lehátko v druhej izbe.²⁰⁶

Ludwig Wittgenstein, filozof, pedagóg, architekt a vojnový hrdina venoval všetko svoj majetok intelektuálom, svojim žiakom a ľuďom, ktorí boli v núdzi. Po otcovi zdedil majetok, ktorý bol majetkom jedného z najbohatších mužov Rakúska-Uhorska. Nenechal si z neho nič a živil sa prácou svojho umu a svojich rúk. Wittgenstein, jeden z najväčších géniov dvadsiateho storočia žil od mladosti do smrti krajne skromne, a to úplne dobrovoľne. Život chcel zasvätiť poctivej práci, či už záhradníka, učiteľa elementárnej školy, filozofa, vysokoškolského pedagóga, ošetrovateľa, architekta, pričom azda každú z oblastí obohatil o niečo nové. Wittgensteinov život bol zasvätený službe ľudstvu a v tomto zmysle bol ozajstným naplnením Kantovho kategorického imperatívu. Wittgenstein svoje maxima vôle nevyslovil, v duchu svojej myšlienky o mystike v etike, no sú zjavné z jeho veľkolepého diela.

Vzťah mnohých filozofov k majetku bol úplne rôzny. Prístup Protagora, Gorgia, Bertranda Russella, Marca Aurelia evokoval jeho rozumné využívanie majetku spojené s angažovaním sa svojej osoby, ktorá by však neutrpela stratou tohto majetku, aspoň nie vo výraznej miere. No spomenutí filozofi volili iný prístup, dobrovoľný prístup zrieknutia sa majetku, cesty vedúcej k jeho získaniu a stratené pohodlie a úsilie obetovali iným cieľom, nezávislosti na príjemnosti, snahe zodpovedať filozofické otázky, zastaviť kolobeh utrpenia, žiť v súlade s prírodou, živiť sa vlastnou a poctivou prácou a pomáhať iným, obetovať sa. V tomto je ich prístup implementom ich vlastnej osobnosti do roviny skutkov, nielen do roviny teórií.

Literatúra:

1. Bondy, Egon; *Antická filozofia*, Vokno, Praha, 1994
2. Bujnová, Helena.: Altruizmus v dnešnej spoločnosti. In *Altruizmus a egoizmus v súčasnej spoločnosti*. Bratislava: Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport, 2006, s. 18 – 21. ISBN 80-89075-29-0
3. Dirgová, Eva; Littva, Vladimír; *Úvod do filozofie I Starovek*, Ružomberok, 2007, ISBN 978-80-8084-210-9
4. Graeser, Andreas; *Řecká filosofie klasického období*, Praha, 2000, Oikoumene, ISBN 80-7298-019-X
5. Patočka, Jan; *Socrate*, Milano, 2003, ISBN 88-452-9245-2
6. Platón; *Dialógy*, prel. Július Špaňár, Bratislava, Tatran, 1990
7. Porubjak, Matúš; *Xenofón a jeho obraz Sokrata*; In: *Xenofón; Hostina Obrana Sokratova*, Bratislava, Kaligram, 2006, ISBN 80-7149-890-4
8. Bondy, Egon; *Čínska filozofia*, 1993, Vokno, ISBN 80-85239-22-1
9. Mehta, Ved; *Setkání s filozofy*, Bratislava, 1995, ISBN 80-7115-106-8

Kontakt:

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.

Cirkevné gymnázium P. U. Olivu, Dlhé Hony 3522/2 058 01 Poprad

mail american4@post.sk

²⁰⁶ Mehta, Ved; *Setkání s filozofy*, Bratislava, 1995, ISBN 80-7115-106-8, s. 105

Ako vplýva chudoba na nezamestnanosť a vzdelávanie

Matej Čevan, Eudmila Slovíková

Abstrakt

Tento článok poukazuje vplyv chudoby na nezamestnanosť občanov. V článku sa rozoberá chudoba, vzdelávanie, nezamestnanosť ako problém sociálne slabých občanov. Zameriavame sa na poradenstvo chudobným, ale aj príčinami chudoby ako takej.

Abstract

This article deals with the poverty and its impact on the unemployment of the inhabitants. Poverty, education system and unemployment as the problems of the socially poor people are discussed here too. The article focuses on the consultancy for the poor as well as the causes of the poverty itself.

Kľúčové slova

Nezamestnanosť, chudoba, vzdelávanie, minulosť, poradenstvo

Key words: Unemployment, poverty, education, past, consultancy

Žijeme v 21. storočí, máme veľa vecí, ktoré naši predkovia nemali a predsa sa stretávame s pojmom chudoba. Pojem chudoba sme však pred 30-40 rokmi v období pred nežnou revolúciou neskoro vôbec nepoznali. Ľudia si vtedy boli viacej rovní. Všetci mali zamestnanie a určité sociálne istoty. Pojem chudoba poznali len z kníh. Avšak v tomto období po nežnej revolúcii je u nás veľa ľudí, ktorí žijú na hranici chudoby. A tento počet sa v 21. storočí ešte zvyšuje.

Väčšina z nás chudobu spája s materiálnymi statkami. Podľa počtu statkov, ktoré daný jednotlivec vlastní posudzujeme či je bohatý alebo chudobný. Musíme zapadnúť do priemeru alebo byť nad nejakou 'nami určenou' úrovňou, ale nie pod ňou, lebo potom nás považujú za chudobných. Niektorí z nás často používajú termíny: som chudobný, oni sú chudobní a pod. Lenže čo vlastne tá chudoba je? Ako vplýva chudoba na spoločnosť a jednotlivca? Kto je ohrozený chudobou viac ako niekto iný? Predovšetkým si musíme definovať pojem chudoba. Takto zistíme čo je podľa nás chudoba a čo nie je. Kde začína hranica chudoby a čo je pod ňou.

„V zásade možno rozlíšiť dva prístupy k vymedzeniu chudoby – objektívny a subjektívny. Objektívny prístup definuje chudobu prostredníctvom určitých kritérií, týkajúcich sa väčšinou príjmu alebo majetku človeka. Subjektívny prístup zisťuje, či sa človek sám cíti chudobný, pociťuje príznaky chudoby respektíve sám seba zaraďuje do kategórie chudobných.“ (Dostal O.: Konzervatívny pohľad na chudobu, týždeň č.49/2005). Lenže často je to náš subjektívny názor na chudobu. Musíme si uvedomiť, že niekedy je človek podľa nás chudobný, ale v skutočnosti sme chudobní my. Závisí to od veľa faktorov. Pretože dotyčný síce nemá peniaze na kúpu nového bytu, či auta ale žije v harmónii s prírodou a to čo má mu stačí - dokáže s tým hospodáriť. Pokiaľ žije v súlade s náboženským presvedčením vonkoncom sa nemusí cítiť chudobný, lebo môže mať všetko čo potrebuje.

Objektívna chudoba je označenie nedostatku materiálnych potrieb jednotlivca alebo skupiny. Hranica sa mení od krajiny ku krajine. Ide o finančné možnosti jednotlivca či materiálnych potrieb. Peniaze či veľkosť majetku nie sú ničím neobvyklým pri vypracovaní rôznych štatistík. Žiaľ nemajú veľkú výpovednú hodnotu. A ak áno tak len v danej oblasti, kde sa tvoril prieskum.

„Európske sociálne myslenie je poznačené heslom francúzskej revolúcie, ktoré jedným dychom hovorí „Sloboda, rovnosť, bratstvo!“ Sloboda a rovnosť však často stoja priamo proti sebe a viac rovnosti sa dosahuje len za cenu obmedzovania slobody.“ (Dostál O.: Konzervatívny pohľad na chudobu, týždeň č.49/2005).

Subjektívna chudoba je chudoba podľa uváženia jednotlivca. Ide o chudobu z pohľadu jednotlivca ako ju vníma k získaným statkom ostatných. Cítim sa chudobný lebo nemám ...

„**Čím viac máme, tým chceme mať toho viac“ je pravidlo, ktoré stále platí.**

Hovoríme tu hlavne o majetku a fyzického pocitu delenia chudoby. Existuje však aj duchovné. Väčšinou tí, ktorí sa cítia bohatí, lebo majú veľký majetok sú chudobní na duchu a tí, ktorí nemajú takmer nič materiálne sú bohatí duševne. Pretože viera v Boha a dodržovanie Evanjelia zabezpečuje silu každodenného boja s realitou.

Chudoba existuje v rôznych formách a na rôznych úrovniach. Je na mieste otázka do akej miery si dokáže jednotlivec pomôcť sám, či do akej miery mu pomôže rodina a známi či cirkev. Poloha štátu ako pomocníka je vhodná hneď za jednotlivcom, alebo až na konci, keď sú už iné možnosti vyčerpané? Naša spoločnosť je nastavená tak, že keď jednotlivec nemá základný príjem dostáva sociálnu dávku pričom rodina ho podporuje k pasivite a nie aktivite. Je to tak trochu dedičstvo s minulosti, keď všetci mali všetko automaticky bez potreby vynaloženia úsilia. Výsledkom sú mnohopočetné rodiny odkázané na systém štátnych dávok. V minulosti síce bolo typické pre rodinu mať 6 a viac detí. Rozdiel bol však v tom, že každý člen mal svoje povinnosti v rodine a bol aktívne podporovaný rodinou k osobnému rastu v prospech všetkých. Terajšie viacdetné rodiny sú často podporované k pasivite a útlmu. Teda presný opak minulosti. Výrok: „Však sa štát o teba postará“ je bežný vo väčšine z nich. Určité skupiny obyvateľstva začali využívať pasivitu pre svoj prospech a hľa darí sa im to celkom dobre. K chudobe sa pridávajú ďalšie faktory ako je zdravotný stav členov rodiny, pohľad na prácu a vzdelanie, vnútorná aktivita jednotlivca a rodiny.

Vzdelanie je liekom a zbraňou proti chudobe. V minulosti viacdetné rodiny síce nechodili do školy, ale boli vedené a učené prácam v poľnohospodárstve ale i v domácnosti. Učitelia boli zväčša ich rodičia, či prarodičia prípadne miestni duchovní. Rodina držala spolu a spoločne si opakovali Bibliu (Sväté písmo) – zbraň proti rebélii a nepokojom. Biblia učila ľudí v pokore a spolupatričnosti. Moderné viacdetné rodiny sú často pasívnymi prijímateľmi statkov iných ľudí. Vzniká neschopnosť postarať sa o seba. Náboženské učenie sa vytratilo takmer úplne. Väčšinu vzdelávacieho procesu sa prenieslo na školský systém, ktorého úroveň sa v posledných rokoch znižuje. Vzdelávací systém však vyžaduje pravidelnosť školskej dochádzky čo je problém u chudobnejších rodín. Financie sú totiž potrebné na dochádzku do školy, oblečenie a pod. Deti sa porovnávajú a kritizujú. Začínajú sa separovať a deliť podľa rôznych kritérií. V dôsledku toho vznikajú spory, hádky ktoré sa prenášajú do budúcnosti jednotlivcov.

„ Dôsledky chudoby sa prejavujú aj v neskoršom detstve, keď sú deti konfrontované so skúsenosťou „mať menej peňazí ako ostatní“. Ako upozorňuje napr. S. S. McLanahan (1997), takáto skúsenosť môže mať negatívny vplyv na vzťahy s rovesníkmi a voľno časové aktivity.“(kniha o chudobe 2007 s.24). Veľmi dôležité je podchytiť deti v útlom veku tak aby získali pozitívny vzťah k vzdelaniu. Problémom môžu byť rodičia, ktorý nevidia úspešnosť vo vzdelaní, ale vo fyzickej práci, či flákaní sa po meste s postojom: „veď niečo mi dajú“. Ide tu o rezignáciu až pasivitu. Je potrebné chudobných naučiť zaobstarať si potravu a nie ju im dať. Určite poznáte starý výrok: „Hlavné nie je dať ľuďom ryby, aby sa zasýtili, ale naučiť ich loviť ryby, aby sa dokázali zasýtiť sami.“ Musíme cez deti naučiť rodičov myslieť inak a vyviesť ich z omylu, že vzdelanie je nanič. Na základe rôznych štúdií a zisťovania príčin

chudoby v domácnosti závisí aj od „zloženia rodinnej domácnosti, vzdelania a zaradenia na trhu práce – aj sociálny a ľudský kapitál rodiny a rodinné prostredie.“ (2007 s25). Čím je vzdelanejšia rodina tým sú deti viac motivované k väčším výkonom pri vzdelávaní. Zároveň platí, že vzdelanejší ľudia viac sa starajú o seba, môžu si dovoliť viac materiálnych statkov. Rodinné prostredie je prvý a najdôležitejší faktor, ktorý vplýva na vývoj detí a tým aj na ich vzdelanostnú úroveň. Čím kvalitnejšie prostredie s viacerými podnetmi učenia tým väčšia je šanca dostať sa z chudoby.

Vzdelávanie chudobných má byť prioritou štátu cez rôzne podporné programy. Len vzdelávaním sa môže zvyšovať štandard celej spoločnosti a zároveň odstrániť základné problémy chudoby. Jedna vec je zabezpečiť vzdelávanie a druhá naučiť sociálne slabých správne hospodáriť tak ako to bolo kedysi bežné. Pretože vedieť využiť to málo, čo máme, je umenie, ktoré sa treba učiť. Ten kto ho ovláda sa necíti chudobný, lebo má všetko čo potrebuje. Určite poznáme rozprávku o troch grošoch. V rozprávke kopáč bol spokojný s tromi grošmi, pričom v skutočnosti žil len z jedného. Ako mohol vyžiť? Je potrebné si uvedomiť, že jeden groš dával svojim rodičom, ktorí ho vychovali a učili múdrosti. Tým grošom im zabezpečil pohodlné dožitie. Druhý dával deťom na vzdelanie. Snažil sa ich naučiť múdrosť predkov ale i pokoru, slušnosť voči ostatným. No a z tretieho živil seba a svoju rodinu. Vedel aké má výdavky, čo potrebuje. Tým, že bol skromný a zručný – nepotreboval odborníkov tak ušetril. Môžeme povedať, že bol aj dobrým finančníkom a nežiadal to na čo nemal nárok. V modernej spoločnosti však sociálne slabí žiadajú to, čo majú iní, pritom na to nemajú prostriedky, ale ani nárok. To čo dostanú minú hneď a často krát na to, čo nepotrebujú, ale myslia si, že bez toho nemôžu existovať. Jedným z hnacím motorom vzdelávania v rodinách môže byť aj štúdium Biblie. Práve čítanie z Biblie môže pomôcť získať nadhľad nad problémom. Zároveň sa však natískajú riešenia ako daný problém vyriešiť. Koľko krát je čítaná, toľko krát je stále čo objavovať. Pôsobí zároveň aj upokojujúco a pomáha ľuďom vyrovnávať sa s náročnými situáciami.

Nezamestnanosť sa týka sociálne slabých oveľa viac ako ostatných. Výrazne ovplyvňuje rodinu ako takú, najmä životnú úroveň jej členov (možnosti vzdelávania, cestovanie, kultúru,). V 21. storočí patrí vzdelanie na významné miesto pri hľadaní práce. Tam, kde minulosti nebolo potrebné špeciálne vzdelanie dnes už potrebné je. Stále viac a viac vznikajú pozície kde je potrebné mať vyššie ako základné vzdelanie. Je to najmä zásluhou nových technológií, ktoré je potrebné sa naučiť ovládať. Miesta, kde je potrebné základné vzdelanie klesajú. Najviac takýchto miest je ešte v poľnohospodárstve a lesníctve, kde je potrebná fyzická zdatnosť a stroje sú drahé, respektíve neefektívne. Miesta s nekvalifikovanou silou sa nájdu aj v stavebníctve. Ide predovšetkým o prípravné a zemné práce, kde by stroje mohli spraviť viac škody ako úžitku. Preto je výhodné zamerať sa na vzdelanostnú úroveň chudobných, aby neboli odkázaní na limitovaný počet miest. Treba však aj zdôrazniť, že tieto miesta klesajú, pričom chudobných pribúda. Teda vzniká efekt otvárania nožníc. Ľudia ktorí trpia chudobou patria medzi rizikové skupiny. „Rizikové skupiny nezamestnaných sú také skupiny, ktoré nemajú pracovné návyky alebo stratili zručnosti, prax, nevedia sa prispôbiť novej situácii, sú starí na zmenu postupov práce, cítia sa byť nadbytoční.“ (Čevan M:2002 s.25) Medzi rizikové skupiny patria aj ľudia so zníženou pracovnou schopnosťou, dlhodobo nezamestnaní – teda tí, ktorí nemajú prácu viac ako 12 mesiacov, absolventi škôl ale aj ľudia nad 50 rokov. Pomoc chudobným je dôležitá, pretože väčšina chudobných sa nedokáže začleniť do života. *Poradca sa stretáva s odlišnými reakciami prežívania nezamestnanosti, od vysokej miery agresivity, slz, obáv, beznádeje, strachu, vysokých aspirácií, nereálneho sebahodnotenia a následne neschopnosti vidieť svoj problém reálne a hlavne neschopnosti nájsť riešenie.* (Čevan M: 2002 s 31). Ako v citáte uvádzam poradca sa stretáva s rôznymi názormi

a postojmi občanov. Predstava chudobných o práci, ktorú by chceli vykonávať a tej ktorú môžu robiť (na ktorú sú kvalifikovaní) sa často krát líši.

Ďalším problémom, ktorý vznikol a v poslednej dobe sa ešte viac prehĺboval najmä u sociálne slabých občanov je to, že v dôsledku toho, že si neboli schopní nájsť prácu, ktorá by ich naplňovala a zároveň aj uživila boli často krát nútení odísť za prácou do zahraničia. V dôsledku toho sa síce na nejakú dobu znížila miera nezamestnanosti, ale zároveň sa vyskytli ďalšie problémy. Veľmi často po odchode jedného z manželov do zahraničia sa rodina rozpadla a deti boli týmto rozchodom samozrejme tiež ovplyvnené. Dá sa povedať, že jeden z možných dopadov u detí pri takýchto situáciách je aj strata motivácie vzdelávať sa a snaha dosahovať dobré výsledky v škole.

Niektorých jednotlivcov odchod za prácou do zahraničia naopak motivoval k dosiahnutiu ďalšieho vzdelania, ktoré by si možno doma nemohol dovoliť alebo by ani nemal také možnosti a prostriedky.

Záver:

Tento príspevok poukazuje na možnosti uplatnenia sa sociálne slabších ľudí v pracovnom procese. Poukazujeme na chudobu ako takú z pohľadu spoločnosti a jej členenia. Ako zásadný nástroj boja proti chudobe je zvyšovanie kvalifikovanosti chudobných spoluobčanov. Vyššou kvalifikáciou sa zlepšuje aj možnosť lepšieho uplatnenia v spoločnosti vďaka lepšej práci. Sociálne slabší spoluobčania by sa mali viac snažiť nájsť a správne využiť poskytované možnosti vzdelávania a potom si môžu nájsť lepšiu prácu.

Je potrebné pomôcť sociálne slabším, aby sa naučili žiť v nových podmienkach a nenechať ich len pasívne prijímať veci okolo nich.

Literatúra:

Čevan M. : Poradenská práca s nezamestnanými, UK 2002

Dostál O. : Konzervatívny pohľad na chudobu, W PRESS a.s. týždenník - Týždeň 49/2005

Gerbery D, a kol.: Kniha o chudobe, Priatelia Zeme-CEPA 2007, ISBN 978-80-968918-9-4

Kung H. : Katolícka cirkev, Slovart , 2003 ISBN: 80-7145-751-5

Kontakt:

Mgr. Matej Čevan

Katedra manažmentu a marketingu PF KU

Detašované pracovisko Poprad

ucitelkupp@centrum.sk

Mgr. Ľudmila Slovíková

Katedra manažmentu a marketingu PF KU

Detašované pracovisko Poprad

slovikova.ku@gmail.com

Chudoba ako sociálny fenomén

Eva Dirgová

„Pokiaľ budeš žiť v súlade s prírodou, nikdy nebudeš chudobný. Pokiaľ budeš žiť podľa mienky ľudí, nikdy nebudeš bohatý.“ (Seneca)

Abstrakt

Chudoba je problémom hospodárskym, spoločenským, kultúrnym, politickým, etickým, zdravotným, ale predovšetkým humánnym, lebo poznačí ľudské osudy takými životnými podmienkami, ktoré ich v spoločnosti degradujú a vytlačujú na jej okraj. Pritom neraz i znižujú šance vyslobodiť sa z tejto pasce vlastným pričinením. Fenomén chudoby je prítomný aj na Slovensku. Preto je potrebné o ňom hovoriť, analyzovať ho, poznávať jeho rôzne podoby, príčiny, dopady a predovšetkým hľadať spôsoby riešenia a odstránenia tohto problému.

Abstract

Poverty is an economic, social, cultural, political, ethical, sanitary, but first of all, humane problem because it marks humane destinies with such living conditions which degrade them in society and exclude them to its edge. At the same time, they often lower the chances to free from this trap on one's own. Poverty phenomenon is present also in Slovakia. That is why it is important to talk about it, analyze it, recognize its different forms, reasons, impacts, and first of all, to seek ways to solve and eliminate this problem.

Kľúčové slová: chudoba, práca, zodpovednosť, postoj Cirkvi k chudobe

Key words: Poverty, work, responsibility, Church's attitude to poverty

Úvod

Chudoba je sociálny fenomén, ktorý sprevádza ľudské spoločenstvo azda od jeho zrodu. Má rôzne prejavy v čase a priestore. Keďže je synonymom ľudskej degradácie, v rôznych časových obdobiach sa formovali aj rôzne postoje - ak nechceme hneď hovoriť o riešeníach - k tomuto fenoménu. Napriek civilizačným posunom sprevádzaným všeobecným hospodárskym rastom, materiálnymi výdobytkami, presadzovaním takých kultúrnych hodnôt, ktoré zdôrazňujú dôstojnosť ľudského života vo všetkých jeho podobách, problém chudoby je stále prítomný. Otázka riešenia chudoby a hlavne jej extrémnych, život človeka ohrozujúcich podôb, je dôležitou agendou mnohých medzinárodných organizácií, predovšetkým humanitárnych, a neraz i páľčivou politickou agendou spoločenstiev a štátov, v ktorých žijú väčšie zoskupenia chudobných ľudí. Chudoba je problémom hospodárskym, spoločenským, kultúrnym, politickým, etickým, zdravotným, ale predovšetkým humánnym, lebo poznačí ľudské osudy takými životnými podmienkami, ktoré ich v spoločnosti degradujú a vytlačujú na jej okraj. Pritom neraz i znižujú šance vyslobodiť sa z tejto pasce vlastným pričinením.

Fenomén chudoby je prítomný aj na Slovensku. Preto je potrebné o ňom hovoriť, analyzovať ho, poznávať jeho rôzne podoby, príčiny, dopady, a predovšetkým hľadať spôsoby riešenia a odstránenia tohto problému.

Tak, ako v minulosti i v súčasnosti dochádza k názorovým stretom práve v otázkach definície aj precizovania toho, čo vnímame ako chudobu. Kontexty teologicko – filozofického vnímania fenoménu chudoby si čitateľ môže konfrontovať so súčasnými prístupmi, ktoré sa

snažia vysporiadať s otázkami definovania chudoby a jej indikátorov, porovnávať mieru a rozsah jej výskytu.

„Sociálna filozofia ukazuje človeka ako *zoon politikon* a dáva mu zreteľ pochopiť a prakticky prijať dielčiu zodpovednosť za svoje pôsobenie v rámci celku spoločnosti.“²⁰⁷

Snahy reflektovať problémy chudoby možno chápať aj v kontexte určitých politických ideológií. Ved' chudoba má kumulatívny charakter – prepad v jednej sociálnej sfére znamená problémy aj v iných sférach života jednotlivca i sociálnej skupiny. Práca, dôstojnosť človeka, rodina a jej postavenie, sociálna nerovnosť, absencia základných životných potrieb rezonujú ako faktory, ktoré sa na chudobu viažu.

V súvislosti s chudobou je žiaduce osobitne spomenúť rómske etnikum. Sú to práve rómske komunity, v ktorých sa výrazne hromadia problémy vedúce k chudobe, neraz aj v jej extrémnych podobách.

Vnímanie chudoby

Na túto otázku existujú rôzne odpovede. Rovnako dôležité, ako povedať, čo chudoba je, je však aj dôležité odpovedať na otázku, čo chudoba nie je. Veľmi často sa totiž za chudobu vydáva aj to, čo ňou v skutočnosti nie je. V zásade možno rozlíšiť dva prístupy k vymedzeniu chudoby – objektívny a subjektívny. Objektívny prístup definuje chudobu prostredníctvom určitých kritérií, týkajúcich sa väčšinou príjmu alebo majetku človeka. Subjektívny prístup zisťuje, či sa človek sám cíti chudobný, pociťuje príznaky chudoby a sám seba zaraďuje do kategórie chudobných. Subjektívny prístup však z hľadiska skutočnej chudoby nič nerieši. Iste, je dôležité, ako sa človek cíti a vníma svoju realitu.

Skutočná alebo absolútna chudoba je stav nedostatku zdrojov, ktorý ohrozuje základnú existenciu, prežitie človeka. Chudobný človek nemá príjmové alebo majetkové prostriedky na existenčné prežitie, nemá zdroje na zabezpečenie si jedla, ošatenia, primeraného bývania a základných hygienických podmienok. Takémuto vymedzeniu chudoby zodpovedajú napríklad bezdomovci alebo obyvatelia rómskych osád. To je skutočná chudoba či bieda, ktorou sa je potrebné zaoberať a nie to, čo sa za chudobu u nás i inde vo svete často vydáva.

Príčiny chudoby

Otázka, kde sú príčiny chudoby, súvisí s vnímaním sociálnej spravodlivosti a je vlastne otázkou o zodpovednosti. Kto je zodpovedný za to, že je niekto chudobný? Jednotlivec sám? Alebo spoločnosť či štát? Zodpovedá človek sám za seba? Alebo sú jeho problémy dôsledkom nespravodlivého usporiadania spoločnosti či nedostatočnej starostlivosti zo strany štátu?

Zodpovednosť za svoj osud má predovšetkým človek sám. Dôležité je individuálne úsilie, snaha a ochota riešiť si vlastné problémy a zlepšovať svoju situáciu. Nie sme bábkou v rukách osudu. Máme slobodu, ale aj zodpovednosť.

Prvotná je zodpovednosť jednotlivca a všetko má smerovať k jej posilňovaniu. Jednotlivec nie je izolovaný, ale žije v sieti sociálnych vzťahov, najmä v rodine. Človek zodpovedá za svoju rodinu a rodina zodpovedá za svojich členov. Rodina je najprirodzenejšou formou ochrany pred chudobou. Tam, kde rodina nestačí, mali by nastúpiť prirodzené formy

²⁰⁷ AMBROZY, M. – FILEKOVÁ, J.: K významu filozofie pre vzdelávanie potenciálnych ľudských zdrojov
In: Vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov – determinanty konkurencieschopnosti, Bratislava, 2007, s. 15

solidarity. Prirodzené, teda dobrovoľné. V podobe charity, cirkví, mimovládnych organizácií, susedských komunít. A až vtedy, keď je problém neriešiteľný touto prirodzenou cestou, je odôvodnené, aby do veci vstúpili vláda, štát, verejný sektor.

Vtedy sociálna politika bude adresná, založená na princípe subsidiarity a bude smerovať k posilňovaniu individuálnej zodpovednosti, nie k jej oslabovaniu. Adresnosť znamená, že pomoc má smerovať k tým, ktorí sú na ňu naozaj odkázaní a ktorí si nemôžu z objektívnych dôvodov pomôcť sami. Subsidiarita znamená, že sociálna politika má byť uskutočňovaná decentralizovane, teda najmä obcou, prípadne samosprávnym regiónom a centrálna vláda má byť až úplne poslednou inštanciou. Posilňovanie zodpovednosti znamená, že ani ľuďom v núdzi nemá byť poskytovaná pomoc bez vyžadovania protihodnoty v podobe vlastnej aktivity.

Kto je chudobný?

Je veľmi dôležité nájsť spoľahlivý spôsob, ako vymedziť pojem chudoby. Jednou z možností je inšpirovať sa Organizáciou spojených národov (OSN), ktorá sa pokúsila definovať chudobu roku 1995 v Kodani. Podľa OSN je chudobný ten človek, ktorý trpí hladom a podvýživou, nemá prístup k pitnej vode, hygienickým zariadeniam ani k zdravotnej starostlivosti, má obmedzený alebo nijaký prístup k vzdelaniu a informáciám. Okrem toho býva v neadekvátnych podmienkach, navyše v nezdravom životnom prostredí a v rámci jeho sociálnej skupiny rastie úmrtnosť. Ak život jednotlivca spĺňa uvedené atribúty, je sociálna diskriminácia a vylúčenie už iba ich logickým dôsledkom. Hranicu chudoby teda neurčuje len disponibilný príjem, ale napríklad aj prístup k sociálnym službám.

Pri snahe definovať chudobu teoreticky, sa najčastejšie používajú dva pojmy: chudoba absolútna a relatívna. Princíp absolútnej chudoby ju popisuje v termínoch prežitia a odvoláva sa teda na nevyhnutné podmienky, ktoré zabezpečujú, aby človek nezomrel. Hovorí, že jedincov, rodiny a skupiny v populácii možno považovať za chudobných, ak im chýbajú zdroje na zabezpečenie niektorých druhov stravy, životných podmienok a výtvarných, ktoré sú zvyčajné v spoločnostiach, do ktorých patria. Pri takomto prístupe sa teda berie do úvahy aj stupeň rozvoja spoločnosti a pomery, ktoré v nej prevládajú.

Zvolené nástroje na meranie chudoby vyplývajú z toho, akým spôsobom ju definujeme. Možno ju pritom merať prostredníctvom výšky príjmov, výdavkov na spotrebu, životného či existenčného minima alebo aj pomocou subjektívnych výpovedí. Pri meraní chudoby je preto dôležité poznať prečo, ako, čo a kto ju meria. Dôvody, ktoré vedú k meraniu chudoby, do veľkej miery určujú aj priebeh merania.

Všeobecne sa pri meraní chudoby uplatňujú tri prístupy. Profesionálni experti často vytvárajú tzv. budget standards a definujú nevyhnutný okruh tovarov a služieb pre rôzne typy domácností. Konsenzuálny demokratický prístup sa opiera o názory celej populácie, nielen o názory expertov. Participatívny prístup vychádza z presvedčenia, že ľudia zažívajúci chudobu, sú sami najlepšími odborníkmi na tento problém a ich názory by sa mali zohľadňovať v každej fáze merania či výskumu o chudobe, nemali by teda byť len objektmi, ale aj subjektmi výskumného procesu.

Slovenská realita

V slovenskej spoločnosti sa o chudobe príliš nehovorí, akoby bola tabuizovaná. Lenže toto tabu je nebezpečné. O to viac, že o citlivých a rozumných riešeniach tohto celospoločensky závažného problému sa takmer vôbec nedá hovoriť ani na úrovni politiky. A nedostatočná či takmer nijaká diskusia o tomto probléme je navyše poznačená množstvom neznalostí a predsudkov.

Na Slovensku ešte stále pretrvávajú výrazné regionálne rozdiely, ktoré sa pretavujú do nerovnakých životných podmienok a šancí. Existujú u nás celé marginalizované územia, ktoré sú znevýhodnené vo viacerých aspektoch (geografickom, sociálnom, priemyselnom a podobne). Aktuálnu situáciu týchto regiónov určuje jednak nedostatok trvalého záujmu o znižovanie regionálnych rozdielov a zároveň je aj výsledkom ich historického vývoja. Sociológovia hovoria o regiónoch, ktoré sú nositeľmi historickej marginality. Sú to regióny, ktoré v minulosti dlhodobo stáli mimo hlavných procesov modernizácie. A tak je nepriaznivá situácia v niektorých častiach Slovenska výsledkom kombinácie minulých znevýhodnení a súčasných nedostatkov pri riešení ich situácie. K územiám Slovenska s najvyššou mierou chudoby patrí Košický, Prešovský a Banskobystrický kraj.²⁰⁸ Výrazne najlepšie sa z tohto hľadiska darí Bratislave a okoliu.

Vnímanie chudoby cez prizmu kresťanskej náuky

Pohľad na chudobu cez prizmu kresťanskej náuky hovorí o chudobe a o nedostatku hmotných prostriedkov takto: „Boh určil zem so všetkým, čo obsahuje, na užívanie všetkým ľuďom a národom, takže všetci majú byť rovnakým právom účastní stvorených dobier pod vedením spravodlivosti sprevádzanej láskou.“ Všetky ostatné práva akéhokoľvek druhu, vrátane práva na vlastníctvo a slobody obchodovania, sú podradené tomuto a preto nemajú hatiť, ale práve naopak, uľahčovať jeho uplatňovanie. To znamená, že súkromné vlastníctvo nie je pre nikoho ustanovené ako bezvýhradné a neobmedzené právo. Nik nie je oprávnený vyhradiť si pre svoj výlučný úžitok to, čo presahuje jeho potreby, keď ostatným chýba nevyhnutné.

Človek nemá mať vonkajšie dobrá ako svoje vlastné, ale ako spoločné, aby ich ľahko mohol rozdeľovať v čase núdze druhých. Avšak po zabezpečení svojich potrieb a požiadaviek je povinnosťou prispieť na pomoc núdzným. Napokon, kto dostal od Božej štedrosti väčšie množstvo darov, dostal ich na to, aby mu slúžili na vlastné zdokonalenie a zároveň na úžitok druhým.

Komplexnosť vnímania chudoby v kresťanskom sociálnom učení je zvyrazňované na mnohých miestach. V tejto súvislosti chceme poukázať na prednostnú lásku k chudobným, ktorá je zvláštnou formou prvenstva v preukazovaní kresťanskej lásky, ako o tom svedčí celá cirkevná tradícia. Vzťahuje sa na život každého kresťana, ale takisto sa vzťahuje aj na jeho sociálnu zodpovednosť, ktorá ho zaväzuje, a preto aj na spôsob života a na jeho zmýšľanie, pokiaľ ide o vlastníctvo a užívanie spoločných dobier.

V súčasnej dobe, keď sociálna otázka nadobudla svetové rozmery, táto uprednostňujúca láska a postoje, ktoré nám ponúka kresťanstvo, musia sa vzťahovať na hladujúcich, žobrákov, bezdomovcov, chorých bez možnosti lekárskej pomoci. Nemožno nepriznať, že takáto skutočnosť jestvuje. Nevšimáť si ju, to by znamenalo napodobňovať hodujúceho boháča, ktorý sa tváril, že nevedel o žobrákovi Lazárovi, ktorý ležal pred jeho bránou.

Kresťanstvo vníma chudobu ako protiklad bohatstva. Jedna z najväčších nespravodlivostí moderného sveta podľa kresťanského učenia je práve v tom, že je pomerne málo tých, čo vlastnia mnoho, ale veľmi veľa tých, čo nemajú skoro nič. Táto nespravodlivosť pochádza zo zlého rozdelenia majetkov a služieb, ktoré boli pôvodne určené všetkým. Protikladný obraz tých, ktorí mnoho vlastnia, a predsa nemôžu dospieť k opravdivému, šťastnému naplneniu života, pretože majú pomýlenú stupnicu hodnôt a bráni im v tom kult

²⁰⁸ MIHALČOVÁ, B.: *Stratégia sociálnych služieb v Košickom samosprávnom kraji*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. s. 76. ISBN 978-80-8084-406-6

majetku a tých, ktorí vlastnia málo a nie sú schopní rozvinúť svoje základné ľudské povolanie, pretože nemajú na to nevyhnutné prostriedky.

Rovnako ako všetky sociálne orientované učenia o spoločnosti a spoločenských vzťahoch aj kresťanstvo tvrdí, že ďalej už nemožno riskovať, že sa ešte viac rozmnoží bohatstvo zámožných a moc silných a pritom sa bude zväčšovať bieda chudobných a stupňovať poroba utláčaných. Preto sú potrebné programy, ktorých úlohou je podnecovať, napomáhať, koordinovať, dopĺňať a integrovať činnosť jednotlivcov.²⁰⁹ Preto každý program určený na zvýšenie produktivity nemá mať iný zmysel, ako slúžiť človeku. Jeho prioritou má byť vyrovnávanie rozdielov, potláčanie diskriminácie, vymanenie sa človeka z jeho závislosti a snaha, aby jednotlivca urobil schopným stať sa zodpovedným činiteľom svojho vlastného hmotného zveľad'ovania, mravného pokroku a duchovného rozvoja. Lebo hovoriť o rozvoji znamená starať nielen o hospodársky rast, ale rovnako aj o sociálny pokrok.

Pápež Lev XIII. Vo svojej encyklike apeluje na štát, aby zmierňoval podľa noriem spravodlivosti postavenie chudobných, lebo správne spoznal, že povinnosťou štátu je bdiť nad všeobecným dobrom a starať sa o to, aby každá oblasť spoločenského života, vrátane hospodárskej, pri rešpektovaní jej oprávnenej samostatnosti prispievala k jeho podpore. To však nesmie viesť k domnienke, že podľa pápeža Leva každé riešenie sociálnej otázky má pochádzať od štátu. Naopak, pápež viackrát zdôrazňuje nevyhnutné hranice zasahovania štátu a jeho inštrumentálny charakter, pretože jednotlivci, rodina a spoločnosť jestvovali už pred ním, a štát je tu na to, aby práva jedných i druhých chránil a nie potláčal. Nie je správnym riešením, ak je pomoc len jednostranná, zo strany štátu a je pasívne prijímaná od tých, ktorí ju potrebujú. Kresťanstvo teda vyžaduje jednoznačnú aktivitu subjektu.

Kresťanská náuka zároveň upozorňuje na to, aby človek prijímal len tie dobrá, ktoré budú osožiť jeho duši aj telu: „Ved' čo osoží človeku, keby aj celý svet získal a svojej duši by uškodil?“ Národy na ceste rozvoja musia teda vedieť vyberať medzi tým, čo sa im predkladá, kritizovať a vylučovať nepravé dobrá, ktoré by mali za následok úpadok ľudského ideálu, a prijímať zdravé a užitočné hodnoty, aby ich ďalej zveľad'ovali spolu so svojimi podľa svojich vlastných vlôh. V tejto súvislosti ide nielen o materiálne dobrá, ale aj o dobrá v podobe hodnôt, noriem, vzorov správania sa, obsahu vzdelávania a výchovy, ktoré z človeka robia ľudskú bytosť na vlastný úžitok, úžitok spoločnosti a na slávu Božiu.

Problémy riešenia chudoby, sociálnej závislosti nemôže jednotlivci prenášať na ramená iných. Ide tu tiež o primárnu zodpovednosť rodiny za svojich členov, teda jednotlivca vo svojej zodpovednosti nenecháva osamoteného. morálke.

Vychádzajúc z učenia pápežských encyklik je zrejmé, že kresťanské sociálne učenie je založené na týchto troch pilieroch:

- *princípe spoločného dobra*, ktoré je chápané ako najvyšší zákon sociálnej spravodlivosti. Od sociálnej spravodlivosti, ktorá sa stará o všetkých a závisí od každého z nás, je vyžadované, aby všetci ľudia mohli žiť dôstojne a čo najlepšie sa rozvíjať podľa svojich schopností,
- *princípe solidarity*, ktorá je chápaná ako pevné a dôsledné rozhodnutie angažovať sa za spoločné dobro, za dobro všetkých a každého jedného, pretože ľudia sú odkázaní jeden na druhého a všetci sú zodpovední za všetkých,
- *princípe subsidiarity* (vzájomnej podpory, pomoci), v zmysle ktorého má verejná moc pomáhať jednotlivcom i skupinám neschopným riešiť svoje sociálne problémy.

²⁰⁹ PRUŽINSKÝ, M.: Free market, unemployment and management education. - Krakow : Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. 5th International Academic Conference „State, Economy, Society“. Sunday, 15th May – Tuesday, 17th May 2005, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow College, Poland. p. 73 - 84. ISBN 83-8982-31-4

Záver

Napriek spoločenským zmenám prebiehajúcim počas stáročí majú historické obdobia niečo spoločné. V každom z nich žila či živorila vrstva obyvateľov nachádzajúcich sa v núdzi. Každé obdobie ju vyprodukovalo v závislosti od politicko-ekonomických pomerov a spôsobilo nielen isté jej špecifiká, ale aj zvláštne prístupy k náprave a zmierneniu jej postavenia. Ľudia, ktorí sa nedokážu užiť vlastnými prostriedkami a sú odkázaní na pomoc ostatných, tvoria prirodzenú súčasť každej spoločnosti.

Literatúra:

1. AMBROZY, M.- FILEKOVÁ, J.: *K významu filozofie pre vzdelávanie potenciálnych ľudských zdrojov* In: Vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov – determinanty konkurencieschopnosti, Bratislava, 2007, ISBN 978-80-88954-44-6, s. 15
2. LEVICKÁ, J.: *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava: Slovak Academic Press, 1999.
3. MIHALČOVÁ, B.: *Stratégia sociálnych služieb v Košickom samosprávnom kraji*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008. 123 s. ISBN 978-80-8084-406-6
4. *Sväté písmo*. Trnava : SSV, 2002.
5. Ján Pavol II.: Encyklika Centesimus annus. In: Košč, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok, 2008. ISBN 978-80-8084-340-3
6. Lev XIII.: Encyklika Rerum novarum. In: Košč, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok, 2008. ISBN 978-80-8084-340-3
7. PRUŽINSKÝ, M.: Free market, unemployment and management education. - Krakow : Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. 5th International Academic Conference „State, Economy, Society“. Sunday, 15th May – Tuesday, 17th May 2005, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow College, Poland. p. 73 - 84. ISBN 83-8982-31-4
8. STRIEŽENEC, Š.: *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava, 1996.

Kontakt:

PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
Tajomníčka KSVaSNC PF KU
Detašované pracovisko Poprad
Mail: Eva.Dirgova@ku.sk

Filozoficko-etický pohľad na človeka v núdzi

Eva Dirgová, Peter Kalanin

Abstrakt

Človek je svojou prirodzenosťou tvorom sociálnym. Je to preto, že človek si sám sebe nedostačuje, lebo prirodzenosť vybavila človeka dostatočne len v málo veciach. Dala mu rozum, s pomocou ktorého si má zhotovovať všetko, čo je nevyhnutné pre život – jedlo, odev a iné podobné veci. Ale jednotlivý človek nestačí na to, aby to všetko urobil. Preto je človeku od prirodzenosti dané, aby žil v spoločnosti.

Vďaka tomu, že človek je sociálnou bytosťou, žije uprostred ľudí a pre ľudí, môžeme hovoriť o sociálnej starostlivosti o človeka. Sociálna starostlivosť či sociálna práca sa tu javí v dvojakej polohe, v ktorej vystupuje človek raz ako subjekt sociálnej činnosti v prospech iných ľudí, na druhej strane zasa ako objekt tejto sociálnej práce v jeho prospech. Sociálny rozmer ľudskej osoby je teda hlavným predpokladom sociálnej starostlivosti. Keby nebolo človeka, ktorý má sociálne cítenie a správanie, nemohlo by sa hovoriť o sociálnej starostlivosti. Tu je obrovský priestor pre každého z nás, aby sme prejavovali svoju humánnosť.

Kľúčové slová: Človek ako osoba. Sociálna spravodlivosť. Sociálna nerovnosť. Princíp solidarity.

Abstract

A human, by his nature, is a social being. It is because a human isn't self-sufficient, because nature equipped a human sufficiently in a few things only. It gave him brain with which he is supposed to manufacture everything necessary for life—food, cloths and other similar things. But an individual human can't take care of everything. That is why it is given by nature for a human to live in a society.

Thanks to a human being a social one, living among the people and for the people, we can talk about social care of a human. Social care or social work appears here in two positions in which a human once acts as a subject of social activity in other people's favour, on the other hand, again as an object of this social work in his favour. Social dimension of a human person is therefore the main assumption of social care. If it weren't for a human who has social feeling and behaviour, it could not be talked about social care. Here is an immense space for every one of us to manifest our humanity.

Key words: Human as a Person. Social Justice. Social Inequality. Principle of Solidarity.

Úvod

Mnohé oblasti vedeckého výskumu, ako aj uplatňovanie vedeckého poznávania v každodennej praxi sa často stretávajú v názoroch, pretože majú spoločný predmet záujmu. Týmto spoločným predmetom je človek a jeho dobro. Druhý vatikánsky koncil vo svojom dokumente *Gaudium et spes* prináša odpovede viery na najzákladnejšie otázky týkajúce sa človeka a jeho povolania. Nachádzame v ňom odpovede na otázky „čo si myslí Cirkev o človeku, ako je treba budovať dnešnú spoločnosť“ a pod. Pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes* zdôrazňuje, že človek je vo svojej najhlbšej podstate spoločenským tvorom a bez stykov s inými nemôže žiť ani rozvíjať svoje vlohy.

Človek – sociálna bytosť

Človek spoluprináleží k ostatným osobám a je s nimi mnohorako zviazaný. Celý ľudský rod tvorí jednotu vďaka spoločnému pôvodu, lebo Boh stvoril z jedného človeka celé ľudské pokolenie. Všetkých ľudí spája zákon solidarity a lásky, ktorý je základom pre rozmanitosť osôb, kultúr a národov. Aj svätý Tomáš Akvinský zdôvodňuje spoločenský ráz človeka, keď píše, že človek je svojou prirodzenosťou tvorom politickým či sociálnym. Je to preto, že človek si sám sebe nedostačuje, lebo prirodzenosť vybavila človeka dostatočne len v málo

veciach. Dala mu rozum, s pomocou ktorého si má zhotovovať všetko, čo je nevyhnutné pre život – jedlo, odev a iné podobné veci. Ale jednotlivý človek nestačí na to, aby to všetko urobil. Preto je človeku od prirodzenosti dané, aby žil v spoločnosti.

Jednoduché vyjadrenie spoločenského rozmeru ľudskej osoby znamená, že každý človek potrebuje k životu iných ľudí a tí zasa potrebujú jeho. Človek – jednotlivec sa nezaobíde bez ľudského spoločenstva. Sväté písmo túto veľkú pravdu o spoločenskom rozmere ľudskej osoby vyjadruje slovami, že nie je dobré byť človeku samému. Táto veľká pravda nadobúda osobitný význam a naliehavosť najmä vtedy, keď sa človek ocitne v krízovej situácii a odkázanosti na druhých ľudí, či už zo zdravotných alebo sociálnych dôvodov.

I napriek tomu, že človek ako taký je vznešená bytosť, ktorej prináleží nesmierna dôstojnosť a úcta, je na druhej strane veľmi zraniteľný a často býva odkázaný na pomoc druhých ľudí. Táto odkázanosť neumenšuje jeho dôstojnosť a je výzvou pre iných ľudí ponáhľať sa mu v ústrety a podať mu pomocnú ruku. Práve dôstojnosť ľudskej osoby, ktorú vlastní každý človek, je iniciátorom ochotnej služby ľudskej osobe, ktorá sa ocitla v situácii odkázanosti na iných.

Vďaka tomu, že človek je sociálnou bytosťou, žije uprostred ľudí a pre ľudí, môžeme hovoriť o sociálnej starostlivosti o človeka. Sociálna starostlivosť či sociálna práca sa tu javí v dvojakej polohe, v ktorej vystupuje človek raz ako subjekt sociálnej činnosti v prospech iných ľudí, na druhej strane zasa ako objekt tejto sociálnej práce v jeho prospech. Sociálny rozmer ľudskej osoby je teda hlavným predpokladom sociálnej starostlivosti. Keby nebolo človeka, ktorý má sociálne cítenie a správanie, nemohlo by sa hovoriť o sociálnej starostlivosti. Ľudská osoba je prirodzeným stredobodom spoločnosti, človeku nestačí svet prírody, nad ktorým vládne a z ktorého čerpá, ale človek potrebuje iných ľudí k tomu, aby sa realizoval. Človek je spoločenským tvorom a bez interpersonálnych vzťahov sa nemôže rozvíjať, ani žiť.²¹⁰

Tu je obrovský priestor pre každého z nás, aby sme prejavovali svoju humánnosť. Ľudstvo bez humánnych skutkov nemá perspektívu. Ekonomické, politické a ideologické záujmy najvyšších krajín sveta v zásadnej miere ovplyvňujú smerovanie ľudstva. A bolo by zo strany filozofov nezodpovednosťou, keby rezignovali na túto situáciu a vzdali sa možnosti zmeniť hoci len zmýšľanie niekoľkých ľudí.

Sociálna nerovnosť

Sociálna nerovnosť, ako jeden z aspektov sociálnej stratifikácie, patrí medzi veľké témy sociologického myslenia od samotného zrodu sociológie ako vedy. Prečo existuje nerovnosť medzi ľuďmi? Môže byť zmiernená alebo dokonca odstránená?

Problematikou sociálnej nerovnosti sa zaoberali mnohí filozofi, jedným z nich aj bol francúzsky filozof J. J. Rousseau. Riešil filozofický problém človeka a jeho sociálneho bytia. Vo svojom diele *Spoločenská zmluva* ponúka riešenie tohto problému.

V každom zriadení bolo rozvrstvenie spoločnosti. Povinnosť pomáhať druhým, hlavne chudobným a odkázaným, prehĺbuje aj sociálne učenie Cirkvi v svojich dokumentoch. Sociálne nerovnosti v dnešnej dobe narastajú. Záleží na každom z nás, ako sa postavíme ku skutočnosti rastúceho bohatstva, zároveň však stúpajúcej sociálnej nerovnosti a spoločenskej nespravodlivosti.

Keď človek prichádza na svet, nemá k dispozícii všetko, čo potrebuje na rozvoj svojho telesného a duchovného života. Potrebuje však iných ľudí. Počas jeho života sa ale prejavujú rozdiely súvisiace s vekom, fyzickými schopnosťami, rozumovými alebo morálnymi

²¹⁰ DIRGOVÁ, E.: *Nezaměstnanost' ako hraničná situácia v existencionálnom rozmere človeka*. In: Komplexná starostlivosť o človeka v hraničných situáciách. Zborník z vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov, 2005. s.55.

vlohami, s výhodami, ktoré každý mohol získať v styku s inými a s rozdelením bohatstva. „Talenty“ nie sú každému človeku rozdelené v rovnakej miere.

Rozdiely a nerovnosti medzi jednotlivcami a sociálnymi skupinami tvoriacimi spoločnosť sú jednými z najvýraznejších a najzaujímavejších sociálnych javov.

Sociálne nerovnosti charakterizujeme ako stav, v ktorom členovia spoločnosti nemajú rovnaký prístup k materiálnemu bohatstvu, moci a prestíži. V každej spoločnosti sú tieto sociálne zdroje obmedzené, a preto z nich každému členovi spoločnosti nemôže pripadnúť dostatočne veľký, prípadne rovnaký diel.

Sociálna stratifikácia a sociálne nerovnosti

Už v dobe, keď ľudia začali špekulovať o prirodzenosti ľudskej spoločnosti, sa ich pozornosť obracala k rozdielom, ktoré boli zrejmé medzi jednotlivcami či skupinami vnútri spoločnosti. Rozdielne ekonomické odmeny a rozdielny prístup k moci v spoločnosti ovplyvňujú spôsob, akým sociálne nerovnosti prechádzajú z generácie na generáciu a dochádza tak ku vzniku skupín ľudí začlenených do určitej spoločenskej hierarchie.

Ekonomické postavenie človeka je podmienené najmä materiálnym bohatstvom – majetkom, ktorý človek vlastní, príjmom a odmenami zo zamestnania alebo investovania.

Moc je schopnosť jednotlivcov a sociálnych skupín presadiť vlastnú vôľu a záujmy v spoločenských záležitostiach. Prestíž je spoločenská úcta, obdiv a uznanie spojené s určitým sociálnym postavením, ktorá sa prejavuje udeľovaním privilégií a spoločenskou vážnosťou.

Tieto tri zložky základu sociálnej stratifikácie môžu spolu súvisieť a navzájom sa podmieňovať, ale môžu byť tiež na sebe nezávislé. Na otázky, čo spôsobuje sociálne nerovnosti a sociálnu stratifikáciu spoločnosti, či sú tieto nerovnosti univerzálne a večné, odpovedajú viaceré sociologické teórie. Dve základné stanoviská reprezentujú funkcionalistické a konfliktualistické teórie.

Sociológ E. Durkheim pri štúdiu deľby práce v spoločnosti zdôrazňoval, že každá spoločnosť oceňuje niektoré činnosti vyššie a iné nižšie, navyše aj ľudia sa rodia s rozdielnymi schopnosťami vykonávať rôzne činnosti. Ak spoločnosť chce prežiť a efektívne fungovať, musia jej najtalentovanejší členovia vykonávať spoločensky najhodnotnejšie činnosti. Keďže zaujmú pozície, ktoré si vyžadujú vynikajúce schopnosti a osobitnú prípravu, spoločnosť ich primerane odmení, najviac si ich váži, majú najväčšiu moc, atď. Väčšina členov spoločnosti sa s týmto princípom stotožňuje, motivuje ich k tomu, aby sa uchádzali o najdôležitejšie pozície a tak svojím myslením a konaním udržujú a rozvíjajú existujúci systém sociálnej stratifikácie, upevňujú spoločenské usporiadanie a stabilitu spoločnosti.

Chudoba ako dôsledok sociálnych nerovností

Každé spoločenské zriadenie si vytváralo vlastné vrstvenie spoločnosti, sociálnu stratifikáciu. Záležalo od konkrétnej spoločnosti, ako sa postavila k sociálne odkázaným ľuďom. Patrili tu chudobní, chorí, zdravotne postihnutí, odsúdení. Chudoba tvorila vytrvalého sprievodcu ľudskými dejinami.

„Chudoba je stav charakterizujúci nedostatok základných životných prostriedkov a prístup k službám. Chudoba je situácia, keď príjmy nepostačujú na krytie existenčného minima.“²¹¹

Povinnosť stať sa bližným druhému a aktívne mu slúžiť sa stáva tým naliehavejšou, čím väčšia je núdza druhého, a to v akomkoľvek ohľade. „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili“²¹² (Mt 25, 40).

V starovekých mestských štátoch sa ocitlo veľa chudobných a zadĺžených rodín v otroctve. Z hľadiska spoločenského vývoja sa starostlivosť o chudobných dostáva do spoločenského

²¹¹ STRIEŽENEC, Š.: *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava: AD, 1996, s. 75

²¹² *Sväté písmo*, 1995. Trnava: SSV 2002

povedomia s rozširovaním kresťanstva. Kresťanské prikázanie „miluj blížneho svojho“ priamo vyzývalo kresťanov k starostlivosti o chudobných a opustených.

Už prví kresťania sa venovali starostlivosti o chorých, o otrokov, starých a opustených, o siroty. Táto starostlivosť, ktorá mala vo svojich počiatkoch charakter individuálnej, neorganizovanej pomoci, prerástla do jedného zo základných princípov kresťanstva. Rehoľné spoločenstvá, ktoré začali postupne vznikať po celej Európe sa vo svojej činnosti zaoberali aj charitatívnymi ošetrovateľsko-opatrovateľskými aktivitami vo vzťahu k sirotám, vdovám, odsúdeným a prenasledovaným. V európskych podmienkach môžeme organizovanú formu účinnej pomoci odkázaným sledovať už od 9. stor. n. l. Vo svojich počiatkoch bola takmer výlučne viazaná na kláštory a rôzne cirkevné spoločenstvá, ktoré vznikali ako reakcia na aktuálne potreby spoločnosti, ktorými bola nielen charitatívna oblasť, ale aj aktivity v zdravotnej činnosti.

Popri nich sa starostlivosťou o ľudí, ktorí potrebovali pomoc, zaoberali aj mestá a obce, cirkevní hodnostári, šľachta, aj samotní panovníci. V mestách tak postupne vznikali útulky, sirotince, rôzne typy výchovných a vzdelávacích inštitúcií, mestské nemocnice, ktoré boli kombináciou domova alebo útulku pre starých ľudí s ošetrovateľskou starostlivosťou. Svoj význam tu zohrala aj scholastická teológia a filozofia, ktorá rozpracovala a rozšírila učenie o kresťanskej povinnosti hmotne prispievať na organizovanú účinnú pomoc postihnutým a chudobným ľuďom, pričom sa zaslúžila tiež o osobnú účasť kresťanov na tejto činnosti. Dôležitú úlohu v tomto období zohral aj sv. Tomáš Akvinský, ktorý sa zaslúžil o teoretické rozpracovanie niektorých sociálnych otázok, napr. otázky spravodlivosti, zodpovednosti za spoločné dobro a pod.

V 18. a 19. stor. sa výraznejšie prehlbovali sociálne nerovnosti a zhoršovala sa sociálna situácia a stúpol počet ľudí bez pôdy. Toto storočie, charakteristické značným prírastkom obyvateľstva, nedostatkom financií v štáte a úpadkom hospodárstva spôsobilo tlak na pracovné miesta. Nastala rapidná zmena – masový nárast chudoby. Chudobní nemali takmer žiadne práva, museli vykonávať pridelené práce, ktorých odmietnutie znamenalo potrestanie väzením.

Prínos Cirkvi pri riešení sociálnych nerovností

Aj Cirkev na konci 19. st. trápil problém, že hŕstka ľudí žila v nadbytku a väčšinu ľudí trápila núdza. Osobný prospech a výhody jednotlivcov spôsobili stratu zmyslu pre spoločné dobro. Platy robotníkov boli také nízke, že nedokázali pokrývať život rodín.

Vtedajší pápež Lev XIII. sa ujal ubiedených a 15. mája 1891 vydal sociálnu encykliku o robotníckej otázke *Rerum novarum*. Bol to hlas, ktorý volal po pozdvihnutí ubiedeného pracujúceho ľudu na jeho pravú dôstojnosť, apelujúc na prirodzené práva každého človeka a na mocných tohto sveta, aby rešpektovali v celej plnosti všetky tieto práva. Bol to akýsi návod Cirkvi, ako sa dá odstrániť zlo a spravodlivo rozriešiť sociálna otázka. Encyklika *Rerum novarum* pohla národy k tomu, aby sa s väčšou úprimnosťou a starostlivosťou venovali sociálnej politike a začalo sa uplatňovať právo, ktoré plne rešpektuje ľudskú dôstojnosť robotníka. Encyklika poukazuje na to, ako môžu sami zamestnávateľia, ale i robotníci značne prispieť k riešeniu sociálnej otázky. Encyklika *Rerum novarum* vysvetľuje tiež problematiku osobného vlastníctva. Ak napr. remeselník vynakladal svoju námahu a svoje schopnosti pre niekoho druhého, robil to preto, aby si zabezpečil dobrú, ktoré nevyhnutne potreboval pre svoj život. A tak svojou prácou nadobúdala výsostné právo nielen vyžadovať primeraný zárobok, ale ho aj podľa svojho rozhodnutia použiť. Ak teda svojím hospodárením dokázal nadobudnúť nejaké úspory a investovať ich do kúpy napr. pozemku, aby ich lepšie poistil, tento pozemok nie je ničím iným než zárobkom, ktorý zmenil formu, a teda je rovnako jeho vlastníctvom, ako zárobok. Kolektívizácia teda nie je spravodlivým riešením pre človeka, pretože je proti prirodzenému právu Veľkou výsadou človeka a tým, čo

ho robí človekom v jeho podstatne a odlišuje od iných živých tvorov, je rozum. Človeku ako rozumnému tvorovi sú dané pozemské dobrá, ale aj čosi viac, ako len ich jednoduché užívanie - a tým je práve nárok na súkromné vlastníctvo.

Ešte zjavnejšie sa to ukazuje, ak hlbšie prenikneme do ľudskej prirodzenosti. Človek totiž, vďaka nesmiernej šírke svojho poznania, ktoré objíma nielen veci prítomné, ale aj budúce a taktiež vďaka svojej slobode, spravuje sám seba v rámci večného zákona a všeobecnej Božej prozreteľnosti. Musí mať teda možnosť vyberať si prostriedky, ktoré považuje za vhodné na zabezpečovanie svojho živobytia nielen v prítomnej chvíli, ale aj v budúcnosti. To znamená, že okrem podmanenia si plodov zeme prináleží človekovi aj vlastníctvo samotnej zeme, z ktorej lona dostáva nevyhnutné prostriedky pre svoje budúce potreby. Boh dal človeku zem, aby mu slúžila a aby z nej malo úžitok celé ľudstvo. Boh učinil tento dar pre všetkých, no zem, hoci je rozdelená, ostáva stále v službe a na úžitok všetkým. A tak možno v pravde potvrdiť, že práca je všeobecným prostriedkom na zabezpečovanie živobytia, či už je vynaložená na obrábanie vlastnej pôdy, alebo na vykonávanie určitej zručnosti. V závere encykliky je vysvetlenie, prečo je nemožné odstrániť sociálne nerovnosti zo sveta. U ľudí sa totiž prejavujú veľké prirodzené rozmanitosti - nie všetci majú to isté nadanie, tú istú šikovnosť, zdravie a sily v rovnakej miere. A z týchto nevyhnutných rozdielov sa nutne rodí aj rozdielnosť v sociálnom postavení. Je to na prospech občianskemu spoločenstvu, pretože spoločenský život potrebuje rôzne schopnosti a rôzne funkcie svojich členov.

Riešenie sociálnych nerovností vidí pápež v navrhnutí princípu subsidiarity, ktorý je hlavným zákonom sociálnej filozofie. Apeluje na to, aby mzda robotníkov vyplývala zo zásad spravodlivosti. Pracujúci majú v práci vidieť nie iba osobný zisk, ale aj naplnenie svojich schopností a službu v prospech spoločnosti.

Sociálna nerovnosť ako nevyhnutnosť každej society

Úsilie odstrániť sociálne nerovnosti v dejinách spoločnosti viedli k vytvoreniu základných sociálnych práv. Medzi sociálne práva patrí právo na prácu (resp. právo získať prácou prostriedky pre svoje životné potreby), právo na spravodlivú odmenu za prácu, právo na humánne pracovné podmienky, právo na dôstojné bývanie, právo na vzdelanie, právo na zdravotnú starostlivosť a sociálne zabezpečenie, právo na ľudské, dôstojné a ekologicky zdravé životné prostredie, právo na odpočinok, atď. Sociálne práva viedli k odstráneniu najvýraznejších podôb sociálnej nerovnosti a stali sa neodmysliteľnou súčasťou moderného demokratického štátu.

Jedna z mnohých encyklík napísaných pápežom Jánom Pavlom II., encyklika *Centesimus annus* vydaná po 100 rokoch pri príležitosti encykliky Leva XIII. *Rerum novarum*, hovorí o pozitívach slobodného podnikania, slobodného trhu a nevyhnutnej potreby solidarity. Solidarita je nosnou témou všetkých cirkevných dokumentov, ktoré sa zaoberajú sociálnym učením. Ukazuje cestu vhodným reformám, ktoré vrátia práci jej dôstojnosť v slobodnej činnosti človeka. Apeluje na usporiadanie spoločnosti na základe troch moci - zákonodarnej, výkonnej a súdnej. To je princíp právneho štátu, v ktorom vládne zákon a nie svojvôľa ľudí. Cirkev si veľmi váži demokraciu ako systém, ktorý zabezpečuje občanovi účasť na politických rozhodnutiach a zároveň dáva občanom možnosť kontroly svojich vlád. Človek spoluprináleží k ostatným osobám a je s nimi mnohoro zviazaný. Všetkých ľudí spája zákon solidarity a lásky, ktorý je základom pre rozmanitosť osôb, kultúr a národov. Jednoduché vyjadrenie spoločenského rozmeru ľudskej osoby znamená, že každý človek potrebuje k životu iných ľudí a tí zasa potrebujú jeho.²¹³

²¹³ DIRGOVÁ E.: *Človek v núdzi cez prizmu filozofie a etiky*. In: *Zdravotníctvo a sociálna práca*. Roč. 1/ 2006, číslo 3. Súhrny II. vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou, Bratislava, 2006. s.40.

Záver

Aj v súčasnej dobe, keď sa sociálne nerovnosti vo svete prehlbujú, je potrebné držať sa sociálneho učenia Cirkvi. Sociálno-ekonomické problémy a z toho plynúce sociálne nerovnosti možno riešiť iba pomocou všetkých foriem solidarity. Bohatí by mali pomáhať slabším, pracujúci si majú pomáhať navzájom medzi sebou, zamestnávateľa majú podporovať svojich zamestnancov apod. Nezanedbateľná je tiež solidarita v medzinárodnom meradle, ktorá sa prejavuje formou humanitárnej pomoci, činnosťou inštitúcií, ktoré napomáhajú ľudskejším a spravodlivejším životným podmienkam.

Celé dejiny nás presvedčujú, že nerovnosti sú prirodzené. Na svet prichádzame s rôznymi talentami, ktoré treba rozvíjať. Rozdiely medzi ľuďmi patria do Božieho plánu. Boh chce, aby každý dostával od druhých, čo potrebuje a aby sa tí, ktorí majú osobitné „talenty“ podelili s tými, ktorí to potrebujú. Rozdiely by mali pobádať ľudí k veľkodušnosti, dobroprajnosti a vzájomnému obohacovaniu. Prílišné hospodárske a sociálne nerovnosti medzi ľuďmi sú však v protiklade so sociálnou spravodlivosťou, rovnosťou a dôstojnosťou ľudskej osoby.

Literatúra:

1. DIRGOVÁ, E.: *Nezamestnanosť ako hraničná situácia v existencionálnom rozmere človeka*. In: Komplexná starostlivosť o človeka v hraničných situáciách. Zborník z vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov, 2005. ISBN 80-969 449-1-6 , s.54-58.
2. DIRGOVÁ, E.: *Človek v núdzi cez prizmu filozofie a etiky*. In: Zdravotníctvo a sociálna práca. Roč. 1/ 2006, číslo 3. Súhrny II. vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou, Bratislava, 2006. ISSN 1336-9326, s.40
3. *Gaudium et spes, dokument II. vatikánskeho koncilu. O postavení Cirkvi v súčasnom svete*. Trnava, SVV, 1993.
4. *Sväté písmo*. Trnava: SSV, 2002.
5. KICZKO, L.-MARCELLI, M. a kol.: *Dejiny filozofie*. Bratislava, 2006.
6. LEVICKÁ, J.: *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava: Slovak Academic Press, 1999.
7. ROUSSEAU, J.: *O spoločenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha, 1949
8. STRIEŽENEC, Š.: *Slovník sociálního pracovníka*. Trnava, 1996.
9. Ján Pavol II.: Encyklika Centesimus annus. In: Košč, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok, 2008. ISBN 978-80-8084-340-3
10. Lev XIII.: Encyklika Rerum novarum. In: Košč, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok, 2008. ISBN 978-80-8084-340-3

Kontakt:

PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
KVSaSNC PF KU Detašované pracovisko Poprad
Eva.Dirgova@ku.sk

prof. PhDr. MUDr. Peter Kalanin, PhD.
KSV FF UPJŠ Košice
Mail: Peter.Kalanin@upjs.sk

Chudoba a kríza srdca

František Drozd

„Najbohatší je nie je ten, kto mnoho má, ale ten, kto mnoho dáva“.

(Anonym)

„Už dlhšie obdobie jestvujú vo svete odborné diskusie o tom, či je možné vytvoriť exaktnú a objektívnu definíciu chudoby. Veda však v tejto otázke nie je kompetentnejšou, ako ostatné (i nevedecké) disciplíny, práve vzhľadom na morálny aspekt chudoby ako sociálneho javu.“²¹⁴

Ani pri pohľade do Slovníka sociálnej práce nenájdeme všeobecne prijímanú koncepciu chudoby, pretože „kritéria chudoby sú závislé na tradícii a na aktuálnej koncepcii sociálnej spravodlivosti“.²¹⁵

Zvláštnosťou je, že napriek tomu, že na chudobu vieme poukázať ako na sociálny jav, ktorý prináša so sebou množstvo sociálnych problémov vieme ju posúdiť či zmerať a to pomocou rôznych indexov napr. indexom ľudského rozvoja²¹⁶, ktorý od roku 1997 zaviedli experti OSN na zisťovanie úrovne ľudského rozvoja pomocou indexu ľudského rozvoja (HDI - Human Development Index). Toto hodnotenie stavia na tom, že chudobným je nielen ten, kto má nízky príjem, ale zohľadňuje aj šance na prežitie a na vzdelanie (hoci aj tu zohráva príjem svoju úlohu). Taktiež pomocou ekvivalenčnej škály²¹⁷ vieme vypočítať príjem rodiny, ktorý sa potom porovnáva s priemerom dosahovaným v príslušnej krajine.

Chudoba má svoj koncept, ktorý prijala Európska únia, ktorým sa posudzuje relatívne vo vzťahu k spoločenskému priemeru. Zmerať chudobu môžeme vtedy ak určíme jej hranicu. Otázka však znie má chudoba hranicu? Preto sa musíme rozhodnúť, ktorý koncept chudoby a ktorú konkrétnu mieru chudoby v rámci určitého konceptu chceme merať. Tak sa nevyhnutne stretne s pojmami ako absolútna chudoba, relatívna chudoba, priama a nepriama chudoba, preskriptívna či konsenzuálna chudoba, objektívna a subjektívna chudoba.

Na Slovensku má chudoba hlavne tri podoby:

1. spojená s demografickým alebo sociálnym statusom (osamelé matky s deťmi, mnohohdetné rodiny, osamelí dôchodcovia);
2. etnická chudoba (Rómovia);

²¹⁴Porov.: TOKÁROVÁ, A a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce, Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003, s. 350

²¹⁵Porov.: MATOUŠEK, O.: Slovník sociálnej práce, Portál, Praha 2003

²¹⁶ Index ľudského rozvoja sa skladá z troch čiastkových ukazovateľov:

- dĺžka života, meraná očakávanou dĺžkou pri narodení;
- dosiahnuté vzdelanie, merané kombináciou miery gramotnosti (2/3 váhy) a kombinovanej miery zápisu na základné, stredné a vysoké školy (1/3 váhy);
- životná úroveň, meraná reálnym HDP na obyvateľa v USD, prepočítaná cez paritu kúpnej sily.

Index určuje minimálnu a maximálnu hodnotu pre každý ukazovateľ. Výsledná hodnota indexu sa pohybuje od 0 po 1. Pre potreby zostavenia indexu boli pre jednotlivé ukazovatele stanovené pevné minimálne a maximálne hodnoty:

- Očakávaná dĺžka života pri narodení: minimum 25 rokov, maximum 85 rokov.
- Miera gramotnosti dospelého obyvateľstva 0 % a 100 %.
- Kombinovaná miera zápisu do škôl 0 % a 100 %.
- Reálny HDP na obyvateľa v USD 100 USD a 40.000 USD

²¹⁷ Ekvivalenčná škála počíta: pre prvú dospelú osobu rodiny 1,0 príjmu, pre každú ďalšiu dospelú osobu 0,7 príjmu, pre každé dieťa 0,5 príjmu.

3. nová chudoba, vyplývajúca z dlhodobej nezamestnanosti;

Za chudobného²¹⁸ považujeme na Slovensku osobu, ktorá sa nachádza v hmotnej núdzi. Zákon definuje hmotnú núdzu ako stav, keď príjem občana nedosahuje zákonom určené životné minimum.

Pokúsme sa však nájsť odpoveď na otázku prečo relatívne prosperujúca spoločnosť akou je naša, akceptuje vznik a šírenie chudoby ako javu dokonca i dlhodobého? Prečo sú chudobní medzi nami, odkiaľ sa berie chudoba a tiež bieda²¹⁹, ktorá je „vlastnou sestrou chudoby“? Prečo sú na svete bohatí a mocní, odkiaľ je medzi nami toľko hladných a sýtych a takto by sme mohli pokračovať v otázkach veľmi dlho. Ak odhliadneme od štatistických výpočtov rôznych sociologických výskumov a meraní, ktoré sme uviedli vyššie, zostáva nám hľadať odpoveď na morálnu otázku chudoby a biedy v ľudských srdciach. V mnohých prípadoch sa chudoba spája so starobou a staroba je spájaná s mnohými zdravotnými alebo duševnými problémami. Mnoho ľudí zostáva v tomto životnom úseku cesty bez pomoci a často títo ľudia končia na geriatrických oddeleniach.²²⁰

Sociálna náuka Cirkvi práve svojim pohľadom „in medias res“ poukazuje (nie moralizuje) na príčiny vzniku chudoby a ústami pápežov podáva aj recept na zníženie chudoby vo svete. Prečo zníženie? Pretože, Cirkev si je vedomá toho, že úplne odstrániť a vykoreniť chudobu nie je reálne. Takto to vyplýva dokonca aj zo slov Ježiša Krista, ktoré povedal svojim apoštolom: „Chudobných budete mať vždy medzi sebou, ale mňa vždy mať nebudete“ (Mt 26,11).

Spoločenská náuka Cirkvi si nekladie ružové okuliare a netvrdí, že iba Cirkev je jediná, ktorá vie nájsť východisko zo začarovaného kruhu chudobných a bohatých. Viac ako sto rokov ponúka svetu alternatívne východisko pre hľadanie skutočných riešení, najmä po zlyhaní rôznych teórií a filozofií (liberálnych, socialistických, nacionalistických aj demokratických) Uskutočnenie uvedených teórií v živote človeka spôsobilo totiž veľa utrpenia, nešťastia a vojen a priviedlo ľudstvo k ešte väčšej chudobe. Zdá sa, že aj svetová ekonomická kríza nastala práve z krízy srdca bohatých a mocných tohto sveta.

Viacerí, tzv. sociálni pápeži²²¹ z nich napr. Pavol VI., vo svojej encyklike Populorum progresio²²², poukazuje na to, že sociálna otázka (dramatický kontrast medzi hladujúcimi národmi a národmi žijúcimi v prebytku, ako i trend, ktorý ho ešte viac prehľbuje) sa stala celosvetovou a na jej vyriešenie treba združiť všetky sily v harmonickej súčinnosti, no najmä uvedomiť si dvojaký rozmer rozvoja, ktorým je „integrálny rozvoj človeka a solidárny rozvoj ľudstva“ (PP 5).²²³ Pápež vytušil možné problémy vtedajšieho sveta, keď v encyklike ďalej vysvetľuje, že „rozvoj sa neobmedzuje len na jednoduchý hospodársky rast. Aby bol rozvoj ozajstný, musí byť úplný, t.j. musí povznášať celého človeka a každého človeka“ (PP 14)

²¹⁸ Pre posúdenie chudoby na Slovensku si Svetová banka vybrala 3 hranice chudoby:

životné minimum, relatívnu hranicu, rovnajúcu sa 50 % mediánu ekvivalentného príjmu dospelého. Toto je všeobecne používaná relatívna hranica. Rozoznávame dve absolútne hranice chudoby:

- kúpnej sily 2,15 USD na osobu a deň (hranica absolútnej nemajetnosti)

- 4,30 USD na osobu a deň. (krajiny so stredným príjmom)

²¹⁹ Pojem bieda býva obvykle používaný v súvislosti s hladom, telesným alebo duševným utrpením alebo poškodzovaním, sociálnou odkázanosťou a pod. Hranice biedy a chudoby nie je možné stanoviť a často sa oba významy zamieňajú. Pozri: TOKÁROVÁ, A a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce, Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003, s. 350

²²⁰ KALANIN, P.-KOTRADOVÁ, K.: *Psychoterapia v starobe*. In zborník z medzinárodnej konferencie v Krakove – *Nowe kierunki w badaniach i naukach o edukacji w XXI wieku*. Krakow: Redakcia naukowa. 2007. s. 113.

²²¹ Sociálni pápeži: Lev XIII.; Pius XI.; Pius XII.; Ján XXIII.; Pavol VI.; Ján Pavol II.

²²² Pápež Pavol VI. napísal encykliku s podtitulom O rozvoji národov, v ktorej poukazuje na antropologickú, politickú aj ekonomickú stránku vtedajších problémov. Na jeho encykliku reagoval výstižne Ján Pavol II. svojou druhou, tzv. sociálnou encyklikou *Sollicitudo rei socialis*.

²²³ KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. PF KU, Ružomberok 2007, s. 55-56

a ďalej uvádza, že „táto myšlienka odhaľuje podstatu neúspechov všetkých koncepcií rozvoja, ktoré hľadajú len na ich ekonomický aspekt“.²²⁴

A práve nedodržanie posledných slov o rozvoji „každého človeka“, vyvolalo sociálne zlyhanie²²⁵ až patologické prejavy jednotlivca, ale aj národov najmä nerešpektovaním ponímania rozvoja „celého človeka“.

Ľudia dnešnej spoločnosti chcú a túžia byť vždy šťastní, zdraví a spokojní, večne mladí, usmievaví a bohatí, veď takto nás denne o tom presvedčajú média. Čo však s tými, ktorí nedosahujú uvedené parametre? Nemôžu byť zdraví ani bohatí, z dôvodu trvalej či absolútnej chudoby až biedy nemôžu byť šťastní ani usmievaví a z dôvodu rastúcej ľahostajnosti spoločnosti sa cítia zbytoční, opustení a nepotrební. Sú títo ľudia naozaj ešte ľuďmi? Komu vlastne patrí tento svet, naozaj len bohatým? To sú otázky súčasnej kultúry spoločnosti. Odpoveď môžeme nájsť vo Svätom Písme, keď Boh hovorí prarodičom „podmaňte si zem a naplňte ju“ (G 1,28) na inom mieste Boh hovorí „v pote tváre budeš dorábať svoj chlieb“ (G 3,19) Iste tu Boh nemal na mysli len prvých prarodičov, ale celé ľudské pokolenie a to až do skončenia sveta. Je evidentné, že každý človek sa chce mať lepšie, otázkou ostáva prečo tomu tak nie je? Veď pracujeme viac, aby sme zarobili viac, žijeme v komfortnej spoločnosti, ale máme sa aj viac (radi)?! Súčasť tohto pocitu pohody, onoho „dobra“, ktoré nazývame šťastím sa bez lásky, však dosiahnuť nedá. Každý môže mať svoju predstavu šťastia, ale skúsenosť ukazuje, že „egoistické šťastie“, nemá trvácnosť a končí prázdnotou.

Nietsche vyhlásil, že Boh je mŕtvy a odporúčal svojim priateľom, aby sa správali tak akoby Boha nebolo. Ján Pavol II. navrhuje poopraviť Nietscheho výrok a odporúča správať sa tak ako by Boh jestvoval, iste by sme pozmenili svoje hodnoty v živote.

Najväčšou hodnotou v živote človeka je láska o ktorej Benedikt XVI. hovorí: „*Láska caritas bude vždy potrebná aj v najspravodlivejšej spoločnosti. Neexistuje nijaké spravodlivé štátne usporiadanie, ktoré by urobilo službu lásky zbytočnou. Kto sa chce zbaviť lásky, zbavuje sa sám seba ako človeka. Vždy tu budú utrpenia, ktoré si vyžadujú útechu a pomoc. Vždy tu bude samota. Vždy tu budú aj situácie materiálnej núdze, v ktorých je nevyhnutná pomoc formou konkrétnej lásky k blížnemu*“.²²⁶

Samozrejme, že každý je strojcom svojho úspechu, ale i neúspechu lebo v osobnom rozvoji je každý človek sám pre seba. Tým, že mu Boh dal slobodnú vôľu a rozum, pozýva ho ako osobu do širšieho spoločenstva, aby rozvíjal svoje nadania a talenty v prospech celej spoločnosti a sveta. Teda hlavným kritériom rozvoja nie je „mať viac“ (čo najviac si ukoristiť pre seba), ale „byť viac človekom“ (zveľaďovanie ľudských hodnôt, ktorých súčasťou je aj hmotné zabezpečenie, no nie je jedinou ani rozhodujúcou)²²⁷, takto sa vlastne dostávame k definícii rozvoja o ktorej hovorí Pavol VI. „*ktorý je pre každého a pre všetkých prechodom z menej ľudských podmienok k ľudskejším podmienkam*“ (PP 20).

To je viditeľné v konkrétnych prejavoch svätcov dnešného sveta napr. Matky Terezy z Kalkaty, ktorá prepája duchovno s aktuálnou sociálnou pomocou, keď pomáhala slabým ľudským bytostiam tak, že ich doslova zbierala na uliciach a prenášala do nemocnice, kde mohli dôstojne umrieť ako ľudia. Toto je okamžitý zásah Božej ruky a Božieho milosrdenstva, lebo tak to robil Ježiš a podľa evanjelia takto máme konať všetci.

²²⁴ Tamže s. 56

²²⁵ Soc. zlyhanie (social failure) V najužšom anglosaskom poňatí zahrňuje kriminálne správanie, závislosť na alkohole, drogách, hráčstve, suicidálne myslenie, nezamestnanosť, predčasné ukončenie povinného vzdelania, ale tiež život bez domova na uliciach, prostitúciu, príslušnosť k sektám. Pozri: MATOUŠEK, O.: Slovník sociálnej práce, Portál, Praha 2003, s. 214

²²⁶ Porov. Kongregácia pre biskupov, direktorium pre pastoračnú službu biskupov Apostolorum successores (22.2.2004), 197, Vatikán 2004,209 In: Benedikt XVI. Deus Caritas est. SSV Trnava, 2006, Čl. 28

²²⁷ Porov. KOŠČ, S.: Katolícka sociálna náuka. PF KU, Ružomberok 2007, s. 55-56,

Ján Pavol II. v encyklike *Sollicitudo rei socialis* vníma chudobu cez prehľbujúcu sa priepasť medzi oblasťami takzvaného rozvinutého Severu a rozvíjajúceho sa Juhu, poukazuje na výstrednosti egoizmu a okázalého bohatstva, ktoré uvádzajú do nespokojnosti a vyvolávajú pohoršenie najmä v menej vyvinutých krajinách²²⁸, hovorí priam o priepastných rozdieloch najmä v krajinách nášho jediného sveta, ktoré „nazýva prvý svet, druhý svet, tretí a niekedy i štvrtý svet“ (SRS 14). Ako jednu z mnohých príčin chudoby v týchto svetoch uvádza analfabetizmus, obmedzenie slobody podnikania, ale tiež ochudobňovanie ľudskej osoby obmedzovaním jej práv, *neschopnosť zúčastniť sa na budovaní vlastného štátu, rôzne formy vykorisťovania, útlaku, sociálneho, politického, či náboženského a rôzne formy diskriminácii, ktorému je vystavená ľudská osoba.* (SRS 15). Nadväzujúc na slová Pavla VI.²²⁹ upriamuje pozornosť na demografické problémy a morálne možnosti ich riešenia, pričom konštatuje, že v žiadnom prípade nemožno riešiť tento problém (ktorý napokon problémom byť ani nemusí) zásahmi, ktoré sa priečia ľudskej dôstojnosti.

Jeho slová, ktorými uvažuje o tzv. štruktúrach hriechu pokojne môžeme nazvať prorockými práve dnes, v čase svetovej ekonomickej krízy. Pápež Ján Pavol II. uvádza, že „na jednej strane je tu výlučný zhon po zisku a smäd po moci s úmyslom vnucovať ostatným vlastnú vôľu a to za každú cenu“ (SRS 37). Práve naplnenie výrazu „za každú cenu“, prinieslo mnohé krajiny do nepredstaviteľnej biedy a chudoby, spôsobilo nepokoj vo svete medzi národmi. Pretože za „každú cenu“ ten kto je chudobný, chce byť bohatý a ten kto je bohatý chce byť ešte bohatší. Za „každú cenu“ znamená i za cenu uvoľnenia morálky, rozpadu rodiny, narušenia pracovných vzťahov a rozorvanosti duše. Výraz „za každú cenu“ znamená aj sociálnu nerovnosť, netransparentnú ekonomiku, ale aj také politické rozhodnutie krajiny, ktoré sa neusiluje o spoločné dobro²³⁰ pre všetkých, ale hľadá rôzne výhody pre pár mocných vládarov. V tomto smere spôsobuje mnoho neprístopnosti najmä nihilizmus a utilitarizmus, ktorý postupne rozkladá srdce človeka.

Všetci sme však povolani „angažovať sa v prospech spoločného dobra za dobro všetkých a každého jedného, pretože všetci sme zodpovední za všetkých“ (SRS 38) a táto zodpovednosť nás núti vziať na seba záväzok nielen za svoje osobné rozhodnutie v boji proti alebo s chudobou, ale aj za rozhodnutie tej sociálnej skupiny v ktorej žijem, pracujem, pôsobím. Nemám na mysli tzv. kolektívnu zodpovednosť z čias socializmu, ale zodpovednosť v duchu solidarity, ako prvého princípu Sociálnej náuky Cirkvi.²³¹

Ján Pavol II. v encyklike *Sollicitudo rei socialis* hovorí o tzv. modernom imperializme, ktorý popiera princíp ľudskej osoby²³² a ktorý z človeka urobil otroka práce v duchu obrátenej axiomy „človek je pre prácu, nie práca pre človeka“²³³, výsledkom tohto zvráteného postoja je okrem iného vznik novej psychosociálnej choroby zvanej workoholizmus.²³⁴ Ako i ďalšie sociálno-patologické prejavy v spoločnosti, ktoré pramenia z podstaty zla a z ktorých nezriadená túžba po bohatstve, moci a sláve priniesla veľa problémov človeku i spoločnosti.

Aj preto Ján Pavol II. analyzuje hĺbku štruktúry zla, keď vysvetľuje: „Ak by sme uvažovali o určitých formách moderného „imperializmu“ vo svetle týchto morálnych kritérií, zistili by sme, že za niektorými rozhodnutiami, zdanlivo inšpirovanými iba hospodárskymi alebo

²²⁸ Porov. JÁN PAVOL II. *Sollicitudo rei socialis*. Čl. 14. Dokumenty soc.náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008

²²⁹ Porov. PP 37, tiež Ján XXIII. (MM 172-174) ale tiež II. Vatikánsky koncil (GS 5)

²³⁰ Pozri : Princíp spoločného dobra Ján XXIII. (MM 51)

²³¹ Pozri: Princíp solidarity LEV XIII. (RN 29)

²³² Pozri: Princíp ľudskej osoby Ján XXIII. (MM 203)

²³³ Správne axióma znie „práca je pre človeka, nie človek pre prácu“, pozri Ján Pavol II. (LE 6)

²³⁴ Ide o závislosť na náročnej a dlhotrvajúcej práci spojenej s neschopnosťou relaxovať. Závislý človek neberie ohľad na nepriaznivé následky takejto práce, ktorými obvykle sú psychosomatické poruchy a obmedzovanie, prípadne narušenie súkromných vzťahov. Pozri: MATOUŠEK, O.: Slovník sociálnej práce, Portál, Praha 2003, s. 267

politickými dôvodmi, sa skrývajú prejavy modloslužby: kult peňazí, ideológia triedy a technológia“ (SRS 37). Pri tejto analýze je nevyhnutne prejsť do oblasti morálnej teológie pretože individualistická hedonistická morálka, odmietajúca pripustiť existenciu objektívnych morálnych noriem, nie je schopná zabezpečiť trvalo udržateľný rozvoj spoločnosti, ba ani samého človeka a – jednotlivca.

Prebudenie sa z idylického sna, však znamená spoločenskú depresiu tej-ktorej krajiny. Pokiaľ budeme aj na Slovensku zháňať „prorokov, aby nám štekli uši“ (2 Tim 4,3), nikdy sa nedozvieme pravdu o človeku a len s ťažkosťami budeme môcť byť nápomocný pri zvládaní krízových situácií jednotlivca i spoločnosti, zotročene morálnym rozpadom.

Práve preto sa máme usilovať naplniť najhlavnejší príkaz lásky, ktorý nám do duše s láskou vyryl Stvoriteľ a ktorý Mojžiš v podobe dvoch kamenných babúl priniesol Izraelitom z hory Sinaj. Zrejme preto, pápež Benedikt XVI. po svojom zvolení za Hlavu katolíckej Cirkvi, predstavuje encykliku Deus Caritas est, v ktorej na prvý pohľad neponúka nič nové ba zdá sa, že len opakuje jednu z vlastností Boha – Lásku. Celý svet totiž čakal, že nový pápež ponúkne encykliku, v ktorej dá návod na vyriešenie terorizmu, vojen, nezamestnanosti a pod. a on hovorí vetu: „Boh je láska“ a v celej encyklike rozoberá vzťahové otázky Boha a človeka, Stvoriteľa a stvorenia. V encyklike vysvetľuje, že „*láska k blížnemu zakotvená v láske k Bohu je úlohou predovšetkým pre každého jednotlivého veriaceho, ale aj celého cirkevného spoločenstva, a to na všetkých úrovniach*“ (DCE 20), nielen v rodine, ekonomike, ale i v politike. Boh ma s každým človekom svoj plán a preto mu nejde o abstraktného človeka, ale o konkrétneho a historického človeka, o každého jednotlivca, lebo každého Kristus svojou krvou vykúpil a skrze toto tajomstvo sa s človekom navždy spojil.

Preto Cirkev nesmie opustiť človeka a musí ísť prvá po ceste k nemu, on je cestou, ktorú určil sám Kristus.²³⁵ A „*touto zásadou a len ňou sa riadi celé sociálne učenie Cirkvi. Cirkev tak koná preto, lebo horizontom celého bohatstva kresťanského učenia je človek vo svojej konkrétnej skutočnosti hriešnika i ospravedlneného*“. (CA 53) A jeho perspektívou je Kristus (pozn. autora). Toto vyjadrenie môžeme pokojne aplikovať nielen cirkevnému spoločenstvu, ale aj ľuďom iného vierovyznania, či ľudí neveriacich, pretože aj oni sú zahrnutí v Božom pláne spásy. Úlohou Cirkvi, je sprítomňovať Božiu lásku a vysvetľovať učenie o láske, ktoré zanechal Ježiš Kristus.

Snáď toto by mohol byť pravý recept na riešenie chudoby a všetkých kríz vo svete. Lebo v interakčnom vzťahu človeka s človekom hovorí Boh, preto „*Cirkev bola vždy prvou pri poskytovaní sociálnej pomoci núdzným, chudobným a hladným, preto prejavy lásky v rôznych formách sociálnej pomoci nemožno vnímať ako čosi navyše, čosi pridané k duchovnej podstate cirkevného spoločenstva, ale od počiatku tvorili neodmysliteľnú súčasť života Cirkvi a to dokonca v organizovanej forme*“.²³⁶

Preto má Cirkev oprávnenú kompetenciu upozorňovať na morálne prehršky spoločnosti, aj na porušenie práv jednotlivca, väčšej alebo menšej sociálnej skupiny preto, lebo má čo povedať aj dnešnému modernému človekovi a svetu, keďže svojimi nespochybniteľnými skutkami lásky potvrdzuje správnosť toho, čo hlása slovami.

²³⁵Porov.: JÁN PAVOL II. Encyklika Centesimus annus. Čl. 53. SSV Trnava, 1992

²³⁶KOŠČ,S.: Katolícka sociálna náuka .PF KU, Ružomberok 2007, s. 114 - 115

Zoznam použitej literatúry:

TOKÁROVÁ, A.: a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce. Akcent Print, Prešov 2003, 573 s. ISBN 80-8068-086-8

MATOUŠEK, O.: Slovník sociální práce, Portál, Praha 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0

KALANIN, P.-KOTRADYOVÁ, K.: Psychoterapia v starobe. In: zborník z medzinárodnej konferencie v Krakowe – Nowe kierunki w badaniach i naukach o edukacji w XXI wieku. Krakow: Redakcia naukowa. 2007. S.Mazur(red.), s. 142, ISBN 978-83-6837-23-8

KOŠČ, S.: Katolícka sociálna náuka, PF KU, Ružomberok 2007, ISBN 978-80-8084-151-5

Základné dokumenty spoločenskej náuky Cirkvi:

Ján Pavol II. (1978-2005)

JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*.(30.12.1987), encyklika o sociálnej starostlivosti Cirkvi, pri príležitosti dvadsiateho výročia encykliky *Populorum progressio* In: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi: SSV, Trnava 2008 ISBN 978-80-7162-694-7

JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus* (1.5.1991), encyklika k stému výročiu encykliky *Rerum novarum*. In:Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi: SSV, Trnava 2008 ISBN 978-80-7162-694-7

Benedikt XVI. (2005-)

BENEDIKT XVI.: *Deus caritas est*, encyklika o kresťanskej láske. SSV, Trnava 2008, ISBN 80 – 7162-594-9

Kontakt:

PhDr. František Drozd
Ul.kpt. Nálepku 669/105
059 21 SVIT
frantisek.drozd@ku.sk

Aktuálnosť encykliky *Populorum progressio* a *Solicitudo rei socialis* v náplni humanitárnych projektov VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave

Daniel Dian

Abstrakt

Cieľom práce bolo poukázať na aktuálnosť encykliky *Populorum progressio* a jej realizáciu v rámci možností v zmysle nadpisu *Aktuálnosť encykliky Populorum progressio a Solicitudo rei socialis v náplni humanitárnych projektov VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave*.

Praktické konkrétne skutky jasne dokazujú, že naša VŠ v rámci svojich možností ekonomických, ale hlavne ľudských zdrojov plní svoje zameranie a dokazuje, že svet môže reagovať v intenciách Pavla VI. a Jána Pavla II.

Abstract

The goal was to highlight the relevance of List of encyclicals *Populorum progressio* and its implementation in the framework of possibilities in terms of topicality title List of encyclicals *Populorum progressio* a request *Rei Socialis*, in charge of humanitarian projects VŠZaSP St. Elizabeth in Bratislava.

Practical specific acts clearly demonstrate that our higher education institutions within their economic possibilities, but implements its human resources focus, and demonstrates that the world may respond in terms of Paul VI. and John Paul II.

Kľúčové slová: *Populorum progressio; Solicitudo rei socialis* Vysoká škola sv. Alžbety; humanita

Keywords: *Populorum progressio; Solicitudo Rei Socialis* College St.. Alzbeta; humanity

1. Súčasná spoločnosť, chudoba a sociálne dokumenty

Súčasná spoločnosť neustále hľadá možnosti, ako riešiť najpálčivejší problém svojej existencie – riešenie biedy vo svete. Možno by stačilo iba krátko konštatovať, aby sme si otvorili najcennejší poklad sveta a v ňom nájdeme jednoznačný návod na riešenie tohto problému. Žiaľ, aj keď vieme kde a ako hľadať odpoveď, ako by sme nechceli počuť hlas toho, ktorý svet dal všetkým a prostredníctvom svojho posla proroka Joela adresuje ľudstvu výzvu: „*Obráťte sa ku mne celým svojím srdcom...*“ (*Joel 2,12*) a proroka Izaiáša : „*Lámať hladnému svoj chlieb, bedárov bez prístrešia zaviesť do svojho domu, ak vidíš nahého, zaodej ho, a pred svojím blížnym sa neskrývaj... ak odstrániš zo svojho stredu utláčanie, ak dáš svoj chlieb hladnému a nasýtiš dušu ubitú, vtedy zažiarí vo tmách tvoje svetlo...*“ (*Porov. Iz. 58, 1-10*). Túto výzvu mala Cirkev na pamäti cez celé svoje dejiny. Množstvo projektov by vydávali svedectvo o jej zaangažovanosti vo vzťahu k núdznym. Po vstupe Cirkvi do oblasti spoločenských náuk konštituovaním Sociálnej náuky Cirkvi, ako vedného odboru, Cirkev koná a neprestáva konať. Encyklika Leva XIII. *Rerum novarum* naozaj odštartovala nové veci. „*Rerum novarum* vypočítava omyly, z ktorých vychádza zlo v spoločnosti, odmieta socializmus ako prostriedok a ponúka, upresňuje a robí aktuálnou „sociálnu náuku o práci, práve na vlastníctvo, o zásadách spolupráce, ktoré sú v protiklade s triednym bojom ako základným prostriedkom pre sociálnu premenu, o práve slabých, o dôstojnosti chudobných a o povinnostiach bohatých, o zdokonalení spravodlivosti prostredníctvom lásky, o práve na

profesionálne združovania“.²³⁷ *Rerum novarum* sa stala inšpirujúcim dokumentom a orientáciou pre kresťanskú činnosť v sociálnej oblasti.²³⁸ Hlavnou témou encykliky je obnovenie spravodlivého sociálneho poriadku, so zreteľom naň je nutné stanoviť kritériá úsudku, ktoré pomôžu a ohodnotia existujúce sociálno - politické inštitúcie a naznačia línie činnosti pre ich primeranú premenu“.²³⁹

Cirkev radikálne začala vstupovať do politického diania v záujme obrany človeka v rozvíjajúcej sa vedecko-technickej revolúcie, kde na jednej strane rástlo bohatstvo bohatých a chudoba chudobných. Cirkev po zmene spoločenských pomerov po zániku Pápežského štátu sa opäť začína otvárať pre svet. Toto sa oveľa intenzívnejšie udialo po nástupe Pia XI. na Petrov stolec a celkom iste najviac v období bl. Jána XXIII., ktorý zvolal a otvoril Druhý vatikánsky koncil. Ten odštartoval kurz obracajúci sa na vzťahy k rozvojovým krajinám, ktoré najviac trpeli biedou aj po oslobodení sa z pod koloniálnej poroby. „Šesťdesiate roky otvárajú sľubné horizonty: oživenie po vojnových pustošeniach, začiatky dekolonizácie, prvé bojzlivé signály *uvolnenia* vo vzťahoch medzi oboma blokmi, americkým a sovietskym. V tejto atmosfére vidí blahoslavený Ján XXIII. v hĺbke „*znamenia čias*“.²⁴⁰ *Sociálna otázka sa stáva svetovou a strháva všetky krajiny*: popri robotníckej otázke a priemyselnej revolúcii sa rysujú problémy v poľnohospodárstve, v rozvojových oblastiach, v populačnom raste a k tým, ktoré súvisia s nevyhnutnosťou svetovej ekonomickej spolupráce. Nerovnosti, na ktoré sa predtým upozorňovalo vo vnútri národov, sa prejavujú na medzinárodnej úrovni a stále jasnejšie prinášajú do popredia dramatickú situáciu, v ktorej sa nachádza Tretí svet.

Ján XXIII. v encyklike „*Mater in magistra*“²⁴¹ smeruje k aktualizovaniu už známych dokumentov a k urobeniu ďalšieho kroku dopredu v procese zapojenia sa celého kresťanského spoločenstva“.²⁴² Kľúčovými slovami encykliky sú *spoločenstvo a znárodnenie*.²⁴³ Cirkev je povolaná, aby v pravde, spravodlivosti a láske spolupracovala so všetkými ľuďmi na vytváraní pravého *spoločenstva*. Takým spôsobom sa ekonomický rast neobmedzí len na uspokojovanie ľudských potrieb, ale bude môcť podporiť aj dôstojnosť ľudí“.²⁴⁴ Jeho zmýšľanie sa naplno potom objavuje v dokumente Druhého vatikánskeho koncilu v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*. „V tejto konštitúcii „sa v súlade s obnovou Cirkvi uvažuje o novej koncepcii bytia spoločenstva veriacich a Božieho ľudu... *Gaudium et spes* poukazuje na tvár Cirkvi, ktorá „sa cíti úzko spätá s ľudským pokolením a jeho dejinami“,²⁴⁵ ktorá kráča s celým ľudstvom a je spolu s ním podrobená rovnakému pozemskému osudu, avšak rovnako je aj „kvasom a dušou ľudskej spoločnosti, ktorá sa má v Kristovi obnoviť a pretvoriť na Božiu rodinu“.²⁴⁶ *Gaudium et spes* organicky približuje témy kultúry, ekonomicko-sociálneho života, manželstva a rodiny, politického spoločenstva, pokoja a spoločnosti národov vo svetle antropologického kresťanského pohľadu a poslania Cirkvi. Všetko sa skúma vychádzaním od osoby a v smere k osobe: „človek je jediný tvor na zemi,

237 KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU, *Smernice pre štúdium a vyučovanie sociálnej náuky Cirkvi v kňazskej formácii*, 20, Tipografia poliglotta Vaticana Roma 1988, s. 24.

238 Porov. PIUS XI., encykl. *Quadragesimo anno* : AAS 23 (1931) 189; PIUS XII., *Rozhlasové posolstvo k 50. výročiu encykliky „Rerum novarum“*: AAS 23 (1941) 198.

²³⁹ PONTIFICIO CONSIGLIO DELLA GIUSTIZIA E DELLA PACE: *Compendio della dottrina sociale della Chiesa*. Libreria editrice Vaticana 2004. Slovenský preklad: PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi* Trnava SSV, 2008, s. 58, b. 89..

240 JÁN XXIII., encykl. *Pacem in terris*: AAS 55 (1963) 267-269. 278-279. 291. 295-296.

241 Porov. JÁN XXIII., encykl. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 404-464.

242 KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU, *Smernice pre štúdium a vyučovanie sociálnej náuky Cirkvi v kňazskej formácii*, 23, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, s. 26.

243 Porov. JÁN XXIII., encykl. *Mater et magistra*: AAS 53 (1961) 415-418.

²⁴⁴ PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi* Trnava SSV, 2008, s. 61-62, b. 94..

245 DRUHÝ Vatikánsky koncil, past. konšt. *Gaudium et spes*, 1: AAS 58 (1966) 1026.

246 DRUHÝ Vatikánsky koncil, past. konšt. *Gaudium et spes*, 40: AAS 58 (1966) 1058.

ktorého Boh chcel kvôli nemu samému“.²⁴⁷ Spoločnosť, jej štruktúra a jej rozvoj musia mať za cieľ „zdokonaľovanie človeka“.²⁴⁸ Magistérium Cirkvi sa po prvý raz vyslovilo na svojej najvyššej úrovni takým obsiahlym spôsobom o rozličných pozemských aspektoch kresťanského života: „Treba uznať, že pozornosť, ktorú venovala Konštitúcia sociálnym, psychologickým, politickým, ekonomickým, morálnym a náboženským premenám, podnecovala stále viac... pastoračnú starostlivosť Cirkvi o problémy ľudí a o dialóg so svetom“.²⁴⁹,²⁵⁰ Na tieto dokumenty a udalosti vo svete nadviazal Pavol VI., ktorý naplno rozvinul v encyklike *Populorum progressio* náuku koncilu v oblasti potláčania biedy. A neskôr jeho nástupca Ján Pavol II. ešte intenzívnejšie sa venoval téme odstraňovania chudoby vo svete.

2. Najviac postihnuté chudobou sú deti

„Deti sú tými najslabším a zasahuje nás situácia opustených detí, najmä tých, ktoré sú choré na tele či na duši“ – to sú slová predsedu Pápežskej rady pre apoštolát zdravotníkov, kardinála Javiera Lozana Barragána v rozhovore pre Vatikánsky rozhlas pri príležitosti 17. svetového dňa chorých 11. februára 2009. Kardinál v rozhovore hovoril o utrpení tých detí, ktoré sú odlúčené od rodičov, ako aj tých, ktoré sú nútené bojovať ako vojaci, ktoré sú zabíjané vo vojnách, či zneužívané sexuálne, alebo na trhu práce. Za hlavnú výzvu, ktorú je v tejto oblasti potrebné prekonať označil sekularizáciu. Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o. v Bratislave (ďalej VŠ) robí všetko v intenciách svojho zakladateľa, aby sa tieto slová predsedu Pápežskej rady pre apoštolát zdravotníkov naplnili. V rámci svojich humanitárnych projektov sa snaží konať v medziach svojich možností, neustále hľadá nové formy a nové spôsoby. Koná nielen v oblasti zdravotníctva, ale aj v oblasti sociálnej. Práve sociálna otázka veľmi silne rezonuje v spoločnosti. Žiaľ, veľmi často sa stáva sociálna otázka nástrojom politického súperenia. Veľmi často sa pojem sociálny stáva stredobodom predvolebnej kampane toho ktorého jednotlivca či politickej strany. Pritom si musíme uvedomiť, že nič nie je tak zneužívané ako práve sociálne cítenie a sociálna problematika. O sociálnej otázke, alebo sociálnych otázkach sa veľa hovorí, ale len ťažko si vieme do detailu predstaviť čo sociálna otázka alebo sociálne otázky v sebe zahŕňajú. Aby sme správne pochopili čo je sociálna otázka otvoríme si *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, kde sa píše:

Názov *sociálna náuka* pochádza od Pia XI.²⁵¹ a formuluje pravé učenie, čiže „*korpus*“ náuky týkajúcej sa tém, ktoré majú sociálny význam. Počnúc Levom XIII. a jeho encyklikou „*Rerum novarum*“²⁵² sa sociálna náuka rozvinula v Cirkvi prostredníctvom magistéria rímskeho pápeža a biskupov v spoločenstve s ním.²⁵³ Sociálna starostlivosť určite nezačala týmto dokumentom, pretože Cirkev nikdy neprejavovala nezáujem o spoločnosť; naopak,

247 DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL, past. konšt. *Gaudium et spes*, 24: AAS 58 (1966) 1045.

248 DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL, past. konšt. *Gaudium et spes*, 25: AAS 58 (1966) 1045.

249 KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU, *Smernice pre štúdium a vyučovanie sociálnej náuky Cirkvi v kňazskej formácii*, 24, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, s. 28-29.

²⁵⁰ Porov. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRÁVODLIVOSŤ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi* Trnava SSV, 2008, s. 63, b. 96.

251 Porov. PIUS XI., encykl. *Quadragesimo anno*: AAS 23 (1931) 179; PIUS XII., *Rozhlasové poslanstvo k 50. výročiu encykliky „Rerum novarum“*: AAS 33 (1941) 197, hovorí o „katolíckej sociálnej náuke“ a v Exhortácii *Menti nostrae*, z 23. septembra 1950: AAS 42 (1950) 657 o „sociálnej náuke Cirkvi“. JÁN XXIII. zachováva výrazy „sociálna náuka Cirkvi“ (List *Mater et magistra*: AAS 53 [1961] 453; *Pacem in terris*: AAS 55 [1963] 300-301) alebo ešte „kresťanská sociálna náuka“ encykl. *Mater et magistra* AAS 53 [1961] 454).

252 Porov. Lev XIII., encykl. *Rerum novarum: Acta Leonis XIII.*, 11 (1892) 97-144.

253 Porov. JÁN PAVOL II., encykl. *Laborem exercens*, 3: AAS 73 (1981) 583-584; ID., encykl. *Sollicitudo rei socialis*, 1: AAS 80 (1988) 513-514.

encyklika „*Rerum novarum*“ je podnetom k novému kráčaníu: zapája sa k niekoľkostoročnej tradícii, poznamenáva nový začiatok a podstatný rozvoj náuky v sociálnej oblasti.²⁵⁴

Cirkev vo svojej neustálej pozornosti voči človeku a spoločnosti tak zhromaždila bohaté dedičstvo náuky. Svoje korene má vo Svätom písme, predovšetkým v evanjeliu a v apoštolských spisoch a prevzala formu a obsah, ktoré pochádzali od cirkevných otcov a veľkých učiteľov stredoveku, pričom sa tak vytvorila náuka, ktorú Cirkev postupne, aj keď bez výslovných a priamych zásahov na úrovni magistéria, prijala.²⁵⁵ *Sociálna náuka má dokonca teologickú prirodzenosť, presnejšie teologicko - morálnu,* „keďže ide o učenie, ktoré má usmerňovať správanie sa jednotlivých osôb“: „Spočívajú na priesečníku kresťanského života a svedomia so životnými situáciami sveta a prejavuje sa v úsiliach jednotlivcov, rodín, kultúrnych a spoločenských činiteľov, politikov a štátnikov dať tomuto učeniu istú podobu a použiť ho v dejinách“.²⁵⁶ *Sociálna náuka nachádza svoj podstatný základ v biblickom zjavení a v cirkevnej tradícii.* Z tohto prameňa, ktorý prichádza zhora, čerpá inšpiráciu a svetlo na pochopenie, posúdenie a orientovanie sa v ľudských skúsenostiach a dejinách.²⁵⁷ *Významný príspevok pre sociálnu náuku Cirkvi vychádza aj z humánnych a sociálnych vied: - žiadna vedomosť nie je vypustená, pretože je nositeľkou čiastočnej pravdy.* Cirkev uznáva a prijíma všetko, čo prispieva k pochopeniu človeka v komplexnej sieti sociálnych vzťahov, ktoré sú stále obsiahnejšie a premenlivejšie. Je si vedomá skutočnosti, že k hlbokému poznaniu človeka sa nedospeje len samotnou teológiou bez príspevkov mnohých iných poznatkov, ku ktorým sa obracia aj samotná teológia. *Pozorná a stála otvorenosť voči vedám umožňuje získať sociálnej náuke kompetencie, konkrétnosť a aktuálnosť.* Vďaka nim môže Cirkev dôslednejším spôsobom pochopiť človeka v spoločnosti a hovoriť k aj ľuďom nášho času Božie slovo a vieru, z ktorej sociálna náuka „vyrastá“.²⁵⁸ Už svätý Gregor Nazianský píše: „Vonkoncom, moji bratia a priatelia, v nijakom prípade sa nedopusťme toho, že by sme zle spravovali veci, ktoré sme dostali od Boha ako dar. Aby sme nemuseli počuť Petrove slová: „Hanbite sa vy, čo zadržiate cudzí majetok. Zaumiete si napodobňovať Božiu spravodlivosť a nik nebude chudobný.“²⁵⁹ Táto náuka Cirkvi má pevné miesto v štruktúre našej školy a preto nemôže ostať iba v čisto teoretickej rovine, ale nutne musí konvertovať do praxe. Preto poznávanie sociálnej náuky Cirkvi ide ruka v ruku s projektmi, ktoré sa realizujú za účasti všetkých zamestnancov VŠ a aj študentov, ba táto práca presahuje aj za brány VŠ. Preto v súvislosti s humanitnými projektmi našej VŠ potrebujeme dobre poznať najmä sociálnu encykliku Pavla VI. *Populorum progressio* a encykliku Jána Pavla II. *Sollicitudo rei socialis.* *Kompendium* charakterizuje encykliku *Populorum progressio* takto: „Rozvoj je nové meno pokoja“, tvrdí Pavol VI. v encyklike *Populorum progressio*, ktorá môže byť považovaná za rozšírenie kapitoly o ekonomicko - sociálnom živote pastorálnej konštitúcie *Gaudium et spes*, napriek tomu uvádza niektoré významné novosti. Dokument predovšetkým rozvrhuje súradnice integrálneho rozvoja človeka a solidárneho rozvoja spoločnosti: „tieto dve témy sú na rozváženie ako základy, na ktorých stojí štruktúra encykliky. Pretože pápež chce presvedčiť adresátov o naliehavosti solidárnej činnosti, predstavuje rozvoj ako 'prechod z menej ľudských podmienok do ľudskejších' podmienok a upresňuje ich charakteristiky“. Takýto *prechod* nie je ohraničený iba ekonomickými a technickými rozmermi, ale obsahuje pre každú osobu získanie kultúry, úctu k dôstojnosti iných, uznávanie „najvyšších hodnôt a Boha, ktorý je ich zdrojom a ich cieľom“. Rozvoj a úžitok pre všetkých odpovedá na

254 Porov. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, 2421.

255 PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava SSV 2008, s. 57, b. 87.

256 Tamže, b. 73.

257 Tamže, b. 74.

258 Tamže, b. 78.

259 LITURGIA hodín: *Z reči svätého biskupa Gregora Nazianského*. Typis Polyglotis Vaticanis 1988, zv. II. s. 62.

požiadavku spravodlivosti na svetovom rebríčku, ktorý zaručuje pokoj na celej planéte a umožňuje uskutočnenie „úplného humanizmu“, v ktorom vládnu duchovné hodnoty.²⁶⁰ Encyklika Jána Pavla II. *Sollicitudo rei socialis* je v stručnosti v *Kompendiu* charakterizuje takto: „Encyklikou „*Sollicitudo rei socialis*“²⁶¹ pripomína Ján Pavol II. na dvadsiate výročie encykliky „*Popuporum progressio*“ a znova pristupuje k téme rozvoja v dvoch vedúcich myšlienkach: „z jednej strany, dramatická situácia súčasného sveta v pohľade chýbajúceho rozvoja Tretieho sveta, a z druhej strany, podmienky a požiadavky rozvoja dôstojného pre človeka“.²⁶² Encyklika uvádza rozdiel medzi pokrokom a rozvojom a tvrdí, že „skutočný rozvoj sa nemôže obmedzovať na rozmnožovanie majetku a služieb, čiže na to, čo sa vlastní, ale musí prispieť k plnosti 'bytia' človeka. V tomto zmysle sa jasne načrtáva morálny charakter opravdivého rozvoja“.^{263, 264} Ján Pavol II jasne hovorí, že nadväzuje najmä na dokument Pavla VI. a jeho smernice na riešenie problému chudoby berie Cirkev za stále aktuálne, rovnako zdôrazňujúc koncilový dokument *gaudieum et spes*. „Encyklika *Populorum progressio* je určitým spôsobom dokumentom o uplatňovaní koncilového učenia. A to nie natoľko preto, že sa stále odvoláva na koncilové texty, ale skôr preto, že vyviera zo starostlivosti Cirkvi, ktorá inšpirovala celú koncilovú prácu - osobitným spôsobom pastorálnu konštitúciu *Gaudium et spes* - ku koordinácii a ďalšiemu rozvoju mnohých tém jej sociálneho učenia.

Môžeme preto tvrdiť, že encyklika *Populorum progressio* je akoby odpoveďou na koncilový výzvu, ktorou sa začína konštitúcia *Gaudium et spes*: „Radosti a nádeje, žalosti a úzkosti ľudí dnešnej doby, najmä chudobných a všetkých, čo trpia, sú zároveň radosťami a nádejami, žalosťami a úzkosťami Kristových učeníkov a niet nič naozaj ľudského, čo by nenašlo ozvenu v ich srdci.“ Tieto slová vyjadrujú základný dôvod, čo inšpiroval veľký koncilový dokument, ktorý vychádza z pozorovania biedy a pomalého rozvoja, v ktorom žijú milióny ľudských bytostí. Táto bieda a nedostatočný rozvoj sú inými slovami „smútkom a úzkosťou dnešných ľudí, zvlášť chudobných“: pri pohľade na panorámu bolesti a utrpenia Koncil chce ukázať obzory radosti a nádeje. Na ten istý cieľ je zameraná aj encyklika Pavla VI., dokonale verná inšpirácii Koncilu“.²⁶⁵ Ján Pavol II. ako znalec pomerov socialistického bloku, citlivo vnímajúci ekonomiku západu a tiež aj stav tzv. tretieho sveta v spomínanej encyklike píše: „...stačí sa pozrieť na skutočnosť, t.j. na nespočetné množstvo mužov a žien, detí, dospelých a starých, teda na konkrétne a neopakovateľné ľudské osoby, ktoré trpia pod neznesiteľnou ťarchou biedy. Je mnoho miliónov tých, čo stratili nádej, pretože ich situácia sa v mnohých častiach sveta citeľne zhoršila. Pred týmito drámami krajnej biedy a nedostatku, v ktorých žije toľko našich bratov a sestier, sám Pán Ježiš burcuje naše svedomie (porov. *Mt* 25,31-46). Prvé záporné konštatovanie, ktoré sa nanucuje, je trvalá a často ešte viac prehĺbovaná priepasť medzi oblasťami takzvaného rozvinutého Severu a rozvíjajúceho sa Juhu. Táto zemepisná terminológia iba čiastočne naznačuje skutočný stav, lebo nemožno prehliadnuť, že hranice medzi bohatstvom a chudobou prechádzajú vnútram samotných spoločností, a to tak rozvinutých, ako aj ešte len v rozvoji. Ako aj v bohatých krajinách jestvujú zlé sociálne pomery, dosahujúce až stupeň biedy, tak aj v menej vyvinutých krajinách nezriedka možno pozorovať výstrednosti egoizmu a okázalého bohatstva, ktoré uvádzajú do nespokojnosti a vyvolávajú pohoršenie. Hojnosti majetkov a služieb, ktoré majú k dispozícii

²⁶⁰ Tamže, b. 98.

²⁶¹ Porov. JÁN PAVOL II., encykl. *Sollicitudo rei socialis*: AAS 80 (1988) 513-586.

²⁶² KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU, *Smernice pre štúdium a vyučovanie sociálnej náuky Cirkvi v kňazskej formácii*, 26, Tipografia poliglotta Vaticana, 1988, s. 32.

²⁶³ KONGREGÁCIA PRE KATOLÍCKU VÝCHOVU, *Smernice pre štúdium a vyučovanie sociálnej náuky Cirkvi v kňazskej formácii*, 26, Tipografia poliglotta Vaticana, 1988, s. 32.

²⁶⁴ PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi* Trnava SSV, 2008, s. 65, b. 102..

²⁶⁵ JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*. In: *Sociálne encykliky*. Trnava SSV 1997, s. 497-498, b. 6.

Ľudia v niektorých častiach sveta, nadovšetko v rozvinutom Severe, zodpovedá na Juhu neprípustná zaostalosť, a práve v tejto zemepisno-politickej oblasti žije väčšina ľudského pokolenia. Keď sa dívame na celý rad rôznych sektorov - výroba a rozdeľovanie potravín, hygiena, zdravotníctvo a ubytovanie, pitná voda, pracovné podmienky, zvlášť pre ženy, dĺžka života a iné hospodárske a spoločenské javy -, tento celkový obraz je rozčarujúci, či sa už berie tak, ako sa javí sám osebe, alebo vo vzťahu k zodpovedajúcim danostiam rozvinutých krajín. Spontánne prichádza na jazyk slovo "priepasť".²⁶⁶

3. Dokumenty Cirkvi aktivizujú projekty

Práve tieto dokumenty sú azda najlepším fundamentom k aktivitám našej zdravotnej a sociálnej pomoci v Kenyi a iných krajinách Afrického, Ázijského či Latinskoamerického kontinentu. Africký projekt, a tu chcem špecificky poukázať na dve jestvujúce centrá „Street boys“ sv. Kizita a sv. Gianni Beretty v Mihangu (Nairobi, Keňa). Tieto centrá majú jedinečnú úlohu a sú konkretizáciou spomínane encykliky Pavla VI. a Jána Pavla II. a príhovoru kardinála Javiera Lozana Barragána. Centrum, alebo centrá sú útlkom pre vyhodené deti, deti ktoré zavadzajú, deti, ktoré sa stávajú najpotencionálnejšími kriminálnikmi.

Toto neblahé dedičstvo Kenyji zanechal koloniálny systém, ktorý nedokázal krajinu pripraviť na spravovanie svojich vecí, na vybudovanie sociálnej siete, nakoľko nebolo jeho cieľom vzdelávať ľudí a pripravovať ich na samostatnosť v zmenených podmienkach života. Preto sa dnes aj táto africká krajina nachádza stále v obrovskom sociálnom probléme, ktorý jasne definovali Koncil a spomínaní pápeži. Kenya je krajinou, ktorá patrí medzi najviac postihnuté krajiny nielen strašiakom „moderného moru“ chorobou AIDS/HIV a potom práve problémom opustených detí. Príčina je zrejma – sociálna otázka – nedostatok pracovných príležitostí, neschopnosť rodín zaistiť školskú dochádzku deťom, poskytnúť im vzdelanie, absencia sociálneho systému. Recept na riešenie nie je jednoduchý. Suplovanie sociálneho projektu štátu nie je jednoduché. A napriek tomu je predstavené riešenie, len ho treba prijať krajinami, ktoré o sebe hovoria, že sú rozvinuté. Pavol VI. v encyklike píše:

„dnes si každý musí uvedomiť dôležitú skutočnosť, že sociálna otázka sa stala celosvetovou. Ján XXIII. to vyhlásil jednoznačne a Koncil to opakuje po ňom vo svojej pastorálnej konštitúcii o Cirkvi v súčasnom svete. Toto učenie je vážne a jeho uplatnenie naliehavé. Hladujúce národy sa dnes obracajú dramatickým spôsobom na národy žijúce v nadbytku. Cirkve sa chveje pri tomto úzkostnom volaní a vyzýva každého, aby s láskou odpovedal na hlas svojho brata.

Pred našim povýšením na najvyššie kňazstvo dve cesty, jedna do Latinskej Ameriky (1960) a druhá do Afriky (1962), nás dali do bezprostredného kontaktu s páľčivými problémami, ktoré zvierajú svetadiely plné života a nádeje. Odetý hodnotou univerzálneho otcovstva, za ďalších ciest do Svätej zeme a do Indie mali sme možnosť vidieť na vlastné oči a takpovediac dotknúť sa svojimi rukami veľmi vážnych ťažkostí, ktoré doliehajú na národy dávnej civilizácie, zápasiace s rozvojovými problémami. Keď v Ríme zasadal Druhý vatikánsky koncil, prozreteľnostné okolnosti nás priviedli obrátiť sa priamo na valné zhromaždenie Spojených národov: vystúpili sme pred týmto rozsiahlym areopágom ako obhajca chudobných národov.²⁶⁷ A celý jeho pontifikát sa niesol v znamení konania sociálnych skutkov lásky. Prvý krok, ktorý urobil, že po korunovácii za pápeža sa vzdal pápežskej tiary, ktorá symbolizovala úrad pápeža v troch stupňoch. Výťažok z predaja venoval na chudobných v Indii. Pápež veľmi jasne a citlivo vnímal človeka a jeho problémy. Sám to zdefinoval v spomínanej encyklike: „Túžby dnešných ľudí - Vymaniť sa z biedy,

²⁶⁶ Tamže, s. 506-507, b. 13 – 14.

²⁶⁷ PAVOL VI.: *Populorum progressio*. In: *Dokumenty sociálnej) uky Cirkvi*. Trnava SSV, 2007, s. 323, b. 3-4.

mať bezpečnejšie živobytie, zdravie, stále zamestnanie; mať zvýšenú účasť na zodpovednosti, byť bez akéhokoľvek útlaku, byť chránení pred položením, ktoré uráža ľudskú dôstojnosť; byť vzdelanejší; slovom, viac pracovať, vedieť a vlastniť, a tak aj viac byť: o to sa usilujú dnešní ľudia, zatiaľ čo mnohí z nich sú odsúdení žiť v podmienkach, ktoré robia túto oprávnenú túžbu iluzórnou. Okrem toho národy, ktoré si nedávno nadobudli národnú nezávislosť, pociťujú potrebu spojiť túto politickú slobodu s autonómnym a dôstojným sociálnym a takisto hospodárskym rastom, aby zabezpečili svojim občanom plný ľudský rozvoj a zaujali miesto, ktoré im patrí v spoločenstve národov.²⁶⁸ Toto je obrovská výzva realizovaná našou VŠ a práve týmto projektom humanitárnych projektov, rozvíjaných rôznym spôsobom v rôznych krajinách sú jedinečným svedectvom, že človek vníma intenzívne iného človeka. Pápež veľmi jasne vníma čo je príčinou biedy - kolonializmus: negatívne a pozitívne aspekty, rastúci nepomer medzi národmi, uvedomovanie sa potláčaných tried, zrážka civilizácií a pokúšenia iluzórnych mesianizmov.²⁶⁹ Ján Pavol II. píše, že „analfabetizmus, ťažkosť alebo nemožnosť prísť k vyššiemu vzdelaniu, neschopnosť zúčastňovať sa na budovaní vlastného štátu, rôzne formy vykorisťovania a útlaku tak sociálneho, politického, ako aj náboženského, ktorému je vystavená ľudská osoba i jej práva, a k tomu ešte aj diskriminácia každého druhu, zvlášť tá najhoršia, založená na rasových rozdieloch“²⁷⁰

Práve preto je nesmierne dôležitá spolupráca misijných a humanitárnych pracovníkov z oblasti zdravotníctva, sociálnej práce a rodinnej politiky. Tu sa ukazuje výhoda pomerne rozmanitej výuky – ošetrovateľstvo, misijná a charitatívna práca, sociálna práca a pod. na našej VŠ. Celý proces humanitárnych projektov je zameraný na celistvý rozvoj človeka, ktorému sa pomáha, preto sa neustále hľadajú účinnejšie formy pomoci. Humanitný projekt neostáva iba v sfére zdravotníckej, ale prekračuje jej hranice. Je tu program vzdelávania domorodého obyvateľstva v rámci štúdií na ich základných a stredných školách a na pobočke našej VŠ v Kenyi. Svedectvom úspešnosti je, že aj v tomto roku (2009) úspešne obhájili magisterské práce šiesti študenti a jeden bakalársku. Dvaja z úspešných absolventov boli prijatí na doktorandské štúdiá PhD. Rozvinuli svoje projekty v oblasti projektu starostlivosti o novorodencov a rozvinutie komunitných centier pre chlapcov a dievčatá. A to je naozaj veľký prínos. Takto sa napĺňa v praxi projekt encykliky *Populorum progressio* Pavla VI. „rozvoj sa neobmedzuje len na jednoduchý hospodársky rast. Aby bol rozvoj ozajstný, musí byť úplný, t.j. musí poznašať celého človeka a každého človeka. Ako to veľmi správne podčiarkol istý vynikajúci odborník: My nesúhlasíme s tým, aby sa oddeľoval hospodársky prvok od ľudského, rozvoj od civilizácie, do ktorej sa wpisuje. Nám ide o človeka, o každého človeka, o každú ľudskú pospolitosť, áno, o celé ľudstvo.“²⁷¹ Ak by niekto chcel argumentovať, že je to malá, ba takmer nepatrná pomoc, celkom iste s ním môžeme súhlasiť. Ale niet času uvažovať nad tým koľko máme, koľko nás je, lebo „Treba sa poponáhľať. Priveľa ľudí trpí a zväčšuje sa odstup, ktorým sa odlišuje pokrok jedných od stagnácie, ba regresie druhých. Treba však, aby dielo, ktoré sa má uskutočniť, sa vyvíjalo harmonicky, lebo ináč by sa narušila bezpodmienečne potrebná rovnováha.“²⁷² Prozreteľnostne videl Pavol VI. „ že hospodársky rast závisí v prvom rade od sociálneho pokroku. Preto základná výchova je prvým zámerom rozvojového plánu. Vedť hlad po vzdelaní je nemenej deprimujúci ako hlad po potrave. Negramotný trpí duchovnou podvýživou. Vedieť čítať a písať, získať si odborné vzdelanie znamená nadobudnúť sebadôveru a zistiť, že možno napredovať spolu s ostatnými.“²⁷³ Preto nemôžeme realizovať iba sociálno-zdravotnú pomoc, ale súčasne s touto

²⁶⁸ Tamže, b 6.

²⁶⁹ Porov. tamže b. 7-.

²⁷⁰ JÁN PAVOL II.: *Solicitudo rei socialis*. In: *Sociálne encykliky*. Trnava SSV 1997, s. 508, b. 15.

²⁷¹ Tamže, b. 14

²⁷² Tamže, b . 29.

²⁷³ Tamže, b. 35.

pomocou musí napredovať aj rozvoj vzdelania. Možno preto je veľkou výzvou tým, ktorí patria do rozvinutej spoločnosti aj „adopcia na diaľku“, aby majetní poskytlí nemajetným vzdelanie a tak naozaj rozpracovali sociálnu, hospodársku i spoločenskú sféru života. Veľkú úlohu v súvislosti vzťahu darujúci a obdarovávaný je rodina. Rodina je neprehliadnuteľným pilierom spoločnosti, ba nenahraditeľným, a to platí aj napriek spochybňovaniu hodnoty rodiny v súčasnej spoločnosti, žiaľ už nie len v rozvinutých krajinách, ale aj v tých, v ktorých chceme napomôcť rozvoju. Rodina a vyjasnený vzťah k postaveniu rodiny prináša hlbšiu úctu k jednotlivým členom rodiny, znižuje riziko promiskuitných vzťahov manželov, rovnako ako aj detí. „Avšak človek je sám sebou jedine vo svojom spoločenskom prostredí, v ktorom má rodina prvoradú úlohu. Táto úloha mohla byť neprimeraná v niektorých časových a miestnych okolnostiach, keď sa uplatňovala na úkor základných osobných slobôd. Staré spoločenské rámce rozvojových krajín sú často pristrohé a zle organizované, avšak sú ešte istý čas potrebné, i keď treba, aby sa postupne uvoľňoval ich prehnáný vplyv. Ale prirodzená, monogamická a stála rodina, aká má byť podľa Božích úmyslov, kresťanstvom posvätená, musí zostať miestom, kde sa stretávajú "rozličné generácie a vzájomne si pomáhajú obohacovať svoje vedomosti, ako aj zladovať osobné práva s ostatnými požiadavkami spoločenského života".²⁷⁴ Nadväzne na to ruka v ruke s tým je spojená otázka rodičovská, otázka rastu obyvateľstva a otázka, zastavenia modernej morovej rany AIDS/HIV, ktorá nepostihuje len dospelých, ale čoraz viac na nezodpovednosť správania doplácajú deti. Treba rozvíjať zodpovedné rodičovstvo. „Treba uznať, že zrýchlený rast obyvateľstva veľmi často pridáva svoje ťažkosti k rozvojovým problémom. Počet obyvateľstva rastie rýchlejšie než disponovateľné prostriedky. Zdá sa, že je situácia bez východiska. Vtedy vzniká veľké pokušenie brzdiť rast obyvateľstva radikálnymi opatreniami. Je nepochybné, že verejné vrchnosti môžu zakročovať v medziach svojej kompetencie poskytovaním poučení a vhodnými opatreniami, pod podmienkou, že sú v súlade s požiadavkami mravného zákona a rešpektujú spravodlivú slobodu manželského páru. Bez neodcudziteľného práva na manželstvo a na plodenie niet ľudskej dôstojnosti. Prislúcha rodičom pri plnom poznaní veci s konečnou platnosťou rozhodnúť o počte svojich detí, vo vedomí svojej zodpovednosti pred Bohom, pred sebou, pred deťmi, ktoré už priniesli na svet, a pred spoločnosťou, ktorej sú členmi, podľa požiadaviek svojho svedomia osvieteného správne vykladaným Božím zákonom a posilňovaného dôverou v Boha.“²⁷⁵ Pápež veľmi jasne deklaruje v tejto súvislosti ochranu kultúrnych tradícií a varuje pred zmaterializovaním pomáhajúcim. Volá po úplnej humanizácii a solidarite medzi ľuďmi. Svet potrebuje dospieť k solidárnemu svetu. Nikdy sa to však nedosiahne ak najskôr nebude solidarita medzi jednotlivcami.

Práve preto na základe uvedených skutočností môžeme s radosťou konštatovať, že naša VŠ sa drží encykliky *Populorum progressio* Pavla VI. a ako to znovu zdôraznil Ján Pavol II. v *Sollicitudo rei socialis* 30. decembra 1987. Rovnako ako Pavol VI., ktorý konštatoval, že „mnoho mladých ľudí už s nadšením a bez meškania odpovedalo na výzvu Pia XII. za laických misionárov. Mnoho je aj takých, čo sa dobrovoľne dali k dispozícii úradným alebo súkromným ustanovizniám, čo spolupracujú s rozvojovými národmi. S radosťou sa dozvedáme, že v niektorých štátoch „vojenská služba“ sa čiastočne môže zameniť za "sociálnu službu", prípadne jednoducho za „službu“. Žehnáme týmto podujatiam a tým, čo na ne ochotne reagujú. Kiežby všetci, čo sa odvolávajú na Krista, pochopili jeho výzvu: „Lebo som bol hladný a dali ste mi jesť; bol som smädný a dali ste mi piť; bol som pocestný a pritúlili ste ma; bol som nahý a priodeli ste ma; bol som chorý a navštívili ste ma; bol som vo väzení a prišli ste ku mne.“ Nik nesmie zostať ľahostajný voči osudu svojich bratov, čo sa

²⁷⁴ Tamže, b. 36.

²⁷⁵ Tamže, b. 37.

ešte topia v biede, sú vydaní napospas nevedomosti a žijú v neistote. Ako Kristovo srdce, i srdce kresťana musí mať súcit s toľkou biedou: „Ľúto mi je zástupu“.²⁷⁶

4. Ciele humanitárnych projektov VŠZaSP sv. Alžbety

Preto je veľmi jasne a správne zadefinované v letáku našej misie v Nairobi:

Hlavnou misiou centra je poskytnúť domov, prostredie lásky a nádeje, chlapcom z ulice prostredníctvom resocializačného programu, v ktorom im je poskytnuté vzdelávanie a rehabilitácia.

V minulosti sa o opustené deti a siroty v Keni vedela postarať rozšírená rodina, ale v dôsledku pandémie HIV/AIDS v Afrike sa sila rodiny, komunity i kmeňa veľmi oslabuje a jej členovia sa nedokážu postarať o všetky takého deti. Dnes sa na uliciach Nairobi pohybuje okolo 60-70 tisíc detí. Centrá sv. Kizita a sv. Gianni Beretty sú jedným z miest, ktoré sa snažia poskytnúť domov pre deti, ktoré stratili rodičov alebo sú na ulici z iných sociálnym dôvodov. Mnohí z týchto chlapcov prežili fyzické, psychické či sexuálne zneužívanie, vykorisťovanie, kmeňové vojny a nepokoje, drogovú závislosť, fetovanie lepidla a žili vo veľmi úbohých podmienkach pomerne dlhú dobu.

Hlavným poslaním centra je:

1. Poskytnúť dočasné ubytovanie, vyváženú stravu, formálne alebo neformálne vzdelávanie pre chlapcov medzi 8-13 rokom života po dobu 2 rokov. Počas rehabilitačného procesu prechádzajú chlapci resocializáciou prostredníctvom ergo terapie (pracovná terapia), ako je práca v záhrade, chov domácich zvierat, snažíme sa ich naučiť bežné pracovné návyky v domácnosti a pomôcť im pochopiť a zažiť hodnotu života, priateľstva a rodiny. Chlapci prechádzajú špeciálnym psycho - sociálnym poradenstvom a vedením aj v spirituálnej oblasti. Chlapci sú veľmi talentovaní a prostredníctvom arteterapie, muzikoterapie, dramaterapie, športových aktivít a rozmanitých hier sú ich talenty, dary a schopnosti ďalej rozvíjané.
2. Pripraviť chlapcov aj rodičov alebo iných zákonných zástupcov na reintegráciu chlapcov späť do rodiny prostredníctvom návštev rodiny, sanácie rodiny, seminárov a stretnutí s rodinnými príslušníkmi. Dôležité pre ich budúcnosť je udržiavať a budovať kontakt s členmi rodiny počas rehabilitácie chlapcov v centre a podporovať vzájomné stretnutia.

Záver

A na záver slovo z Rečí svätého pápeža Leva Veľkého: „Ohromne široké je pole skutkov lásky, ktoré svojou rozmanitosťou umožňujú pravým kresťanom rozdávať almužnu, nielen vtedy keď sú bohatí a zámožní, ale aj keď majú menej, ba aj keď sú celkom chudobní. A tak tí, čo sú nerovní v schopnosti obdarovať, môžu si byť podobní v ochote ducha“.²⁷⁷ A rovnako výzva biskupa Astéria Amazejského: „Ak sa chcete pretekať s Boho, pretože ste na jeho obraz stvorení, napodobňujte jeho príklad. Vy, kresťania, ktorí sa už samý menom hlásite k ľudskosti, napodobňujte Kristovu lásku.“²⁷⁸

Kontakt:

Daniel Dian

Mudroňova 33, 811 01 Bratislava 1.

Tel/fax: 00421/ 2/ 5441 5272; 0902 678 266

²⁷⁶ Tamže, 74.

²⁷⁷ LITURGIA HODÍN: Z Rečí svätého Leva Veľkého. Typis Polyglotis Vaticanis 1988, zv. II. s. 24.

²⁷⁸ LITURGIA HODÍN: Z Homílií svätého biskupa Astéria Amazejského Typis Polyglotis Vaticanis 1988, zv. II. s. 89

Rodina verzus chudoba

Soňa Dvorská

Abstrakt

Rodina sa neraz musí vysporiadať s rôznymi formami negatívnych dôsledkov svojej situácie. Či už je príčinou vlastné pričinenie, alebo vonkajšie vplyvy. Rodina je primárnym atribútom socializácie svojich členov, ktorá je nevyhnutná na integráciu a adaptáciu pre svojich členov. Často vplyvom nedostatočnej garancie svojich funkcií, dochádza k zlyhaniu jednotlivých jej členov, alebo celej rodiny. Príspevok sa venuje práve tejto problematike a poukazuje na možné formy riešenia a hlavne prevencie.

Kľúčové slová: Rodina, Sociálna pomoc, Sociálny problém. Hmotná núdza. Chudoba

Úvod

Sociálna práca s rodinou predstavuje širokospektrálne zameranie riešenia stavov núdze a podpory pri riešení jej páľčivých problémov. Rodina je bunkou spoločnosti a zabezpečuje primárnu integráciu svojich členov do spoločnosti. Preto je potrebné riešiť a eliminovať možné negatívne dôsledky dopadu nevyriešených problémov. Úloha a postavenie rodiny v celosvetovom rozmere neustále narastá. Spoločnosti v globalizačnom pohľade vychádzajú z pozitívnych a negatívnych skúseností potvrdených štatistickými údajmi o podnecujúcom, či utlmujúcom vplyve rodiny na psychický a filozofický vývin detí, rozvoj a formovanie mladých ľudí, na vhodné, či menej vhodné formy správania sa dospelých a ich dosah na ekonomickú, sociálnu i duchovnú úroveň obyvateľstva. Európska spoločnosť a s ňou aj rodina – prechádza z obdobia industriálneho do postindustriálneho.

Po roku 1989 pribudol ďalší soc. problém a to nezamestnanosť a s ňou stúpajúce ďalšie ekonomické neistoty hlavne pre rodiny. Mnohí rodičia sú vo veľmi stresovej situácii: na jednej strane chcú byť dobrými rodičmi, manželmi, na strane druhej chcú mať prácu a presadiť sa v rastúcej konkurencii na pracovisku. Možno je ohrozená samotná podstata rodiny. Dlhodobé trendy naznačujú, že dnešná doba prináša obdobie, v ktorom sa zbytočným stáva oficiálny manželský zväzok. Preto v posledných desaťročiach je rodina v kríze. Tento jav je celosvetový a jeho neriešenie ohrozuje celú ľudskú spoločnosť.

Rodina

Rodina sa vo všeobecnosti považuje za základnú bunku spoločnosti a za jednotku sociálnej organizácie. Má osobitný význam pre vývoj a výchovu. Rodina patrí a patrí za miesto pre človeka, v ktorom by mal hľadať a nachádzať útočisko, podporu, ochranu a pocit lásky, istoty a bezpečia. Neraz sa stáva, že práve toto prostredie sa nachádza v hmotnej alebo sociálnej núdzi a preto nedokáže potreby a svoje funkcie zvládať a uspokojovať. Sociálny problém sa výrazne prejavuje napr. v úplnej nemajetnosti, núdzi, biede, nedostatku, vo vytváraní chudobnej, nemajetnej vrstvy spoločnosti, tiež ako úbohosť, prázdnota, mravná, duševná chudoba. Je to jedno z kritérií na posudzovanie sociálnej situácie občana. Je to úroveň príjmov, kedy nedostatok hmotných prostriedkov obmedzuje možnosti spotreby občana a neumožňuje mu zabezpečiť základné životné potreby na spoločensky prijateľnej (dohodnutej úrovni). Identifikácia sociálneho problému – také stavy, situácie a tendencie v ľudských a spoločenských vzťahoch, ktorými je potrebné venovať pozornosť formou korektívnych a vyrovnávacích opatrení. Hranice medzi normálnym stavom a sociálnym problémom značne závisí od stupňa rozvoja spoločnosti, jej integrity a uniformity, resp. od zvykov, obyčajou, sociálnych noriem a legislatívy. (Strieženec, 1996).

Sociálno-ekonomická pomoc rodine

Značná diferencovanosť rodiny a sociálnych problémov v nej signalizuje, že rodina okrem pomoci medicínskej, výchovnej, psychologickéj právnej, špeciálno-pedagogickej, potrebuje aj sociálno – ekonomickú pomoc. Aj keď základnou zodpovednosťou štátu k rodinám je riešenie rastu výkonnosti ekonomiky , ktorá určuje výšku zdrojov možných na prerozdelenie, okrem iného aj do sociálnej oblasti, štát takisto pomáha zvládnuť niektoré životné udalosti, ktoré majú vplyv na zhoršenie finančnej situácie rodín.

Rodina sa stáva sociálnym klientom, pokiaľ nemôže z rôznych dôvodov zabezpečiť základné funkcie, akými sú:

Od 1.1.2009 sa zvýšil príplatok k príspevku pri narodení dieťaťa na 678,490 € (20 440 Sk),čo spolu s príspevkom 151,370 € (4 560 Sk) pri narodení bude predstavovať sumu 829,86 € (25 000 Sk)..

Nárok na príplatok k príspevku bude mať matka, ktorá porodila prvé dieťa, ktoré sa dožilo 28 dní, alebo v určených prípadoch otec dieťaťa. Zároveň sa nárok na príplatok k príspevku bude môcť uplatniť len v prípade detí, ktoré sa narodili matke ako prvé v poradí po 1. januári 2009. Nárok zaniká uplynutím šiestich mesiacov od narodenia dieťaťa (www.employment.gov.sk).

Pomoc rodinám v hmotnej núdzi

Hmotná núdza je stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s ním posudzujú, si nemôžu zabezpečiť základné životné potreby na spoločensky prijateľnej úrovni.

Životné minimum je spoločensky uznaná nominálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze. Jeho výšku každoročne určuje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky svojim opatrením na základe údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky, v zmysle konkrétnych ukazovateľov, ktorými sú rast životných nákladov nízkopříjmových domácností a čisté peňažné príjmy na osobu. Výška životného minima sa upravuje vždy k 1.júlu príslušného roka.

Od príjmov závisí, či sa osoba alebo viac posudzovaných osôb (rodina) nachádza v hmotnej núdzi. Pokiaľ sú príjmy spoločne posudzovaných osôb vyššie ako je suma životného minima, ktorá je zákonom stanovená, osoba alebo osoby nie sú v hmotnej núdzi a nemajú nárok na dávku a príspevky v hmotnej núdzi. Ak sú príjmy osoby alebo domácnosti nižšie než je suma životného minima, domácnosť sa nachádza v hmotnej núdzi, ale to ešte neznamená, že má automaticky nárok aj na pomoc v hmotnej núdzi. Táto sa poskytuje formou dávky a príspevkov v hmotnej núdzi, ktorých výška je pevne stanovená v zákone č. 599/2003 Zb. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení niektorých neskorších predpisov (www.employment.gov.sk).

Formy riešenia hmotnej a sociálnej núdze:

- sociálne poradenstvo
- sociálnoprávna ochrana
- sociálne služby
- dávka sociálnej pomoci
- sociálny príspevok na kompenzáciu ZŤP

Príklad aktuálneho životného minima pre niektoré typy domácnosti platné od 1. júla 2008 :

Jednotlivec.....**178,920 € (5 390 Sk) mesačne**

Jednotlivec s nezaopatreným nepľnoletým dieťaťom **260,580€ (7 850 Sk)mesačne**
(178,920 € + 81,660 €),

Dvojica.....**260,580 € (7 850 Sk)mesačne**
(178,920€ + 81,660 €),

Jednotlivec s nezaopatreným plnoletým dieťaťom....**303,730 € (9150 Sk) mesačne**
(178,920 € + 124,810 €),

Rodiča s dvomi nezaopatrenými deťmi.....**467,05 € (14 070 Sk) mesačne**
(178,920 € + 124,810€ + 81,660 € + 81,660 €),

Rodičia s tromi deťmi.....**548,71 € (16 530 Sk) mesačne**
(178,920 € + 124,810 € + 81,660 € + 81,660 € + 81,660 €).

Dávky v hmotnej núdzi:

Dávka patrí človeku v hmotnej núdzi a osobám , ktoré sa s ním spoločne posudzujú, na zabezpečenie základných životných podmienok.

Výška dávky v hmotnej núdzi:

jednotlivec.....58,43 € (1760 Sk) mesačne

jednotlivec s 1,2,3 alebo 4 deťmi.....109,54 € (3 300 Sk) mesačne

jednotlivec s viac ako 4 deťmi.....159,54 € (4 800 Sk) mesačne

dvojica bez detí.....101,58 € (3 060 Sk) mesačne

dvojica s 1,2,3 alebo 4 deťmi.....150,04 € (4 520Sk) mesačne

dvojica s viac ako 4 deťmi.....201,16 € (6060 Sk) mesačne

Dotáčné programy:

Dňa 1. januára 2006 nadobudol účinnosť novela Výnos Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky zo 14. decembra 2005 č. 3749/2005-II/1 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (ďalej len „Výnos“).

Výnos upravuje aj možnosť poskytovania dotácií na stravu, na školské potreby a na motivačný príspevok pre deti.

V zmysle predmetného výnosu je možné poskytnúť deťom, ktoré žijú v rodinách, ktorým sa poskytuje dávka v hmotnej núdzi a príspevky k dávke alebo ktorých príjem je najviac vo výške životného minima:

Dotáciu na stravu

poskytovanie obedu a iného jedla deťom v predškolských zariadeniach, základných školách a špeciálnych základných školách.

Dotáciu na školské potreby

poskytovanie zošitov, písacích potrieb, učebníc, nevyhnutných individuálnych pomôcok, ktoré priamo súvisia s vyučovacím procesom v škole alebo s predškolskou výchovou a vzdelávaním dieťaťa v prípravnej triede v predškolskom zariadení.

Dotáciu na stravu najviac 0,870 € (26 Sk) na stravovací deň pre jedno dieťa) a na školské potreby 53,200 € (1000 Sk) na školský rok pre jednodieťa) možno poskytovať na všetky deti, ktoré navštevujú školu, ak v škole je najmenej 50% detí z rodín, ktorým sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, alebo individuálne na dieťa, ktoré navštevuje školu, ak žije v rodine, ktorej sa poskytuje pomoc v hmotnej núdzi, alebo ktorej priemerný mesačný príjem za posledných šesť kalendárnych mesiacov je najviac vo výške životného minima.

Dotáciu na motivačný príspevok

poskytnutie motivačného príspevku pre dieťa na podporu predchádzania sociálnemu vylúčeniu dieťaťa na základných školách a špeciálnych základných školách v závislosti od dosiahnutého prospechu.

Dotáciu na motivačný príspevok možno poskytovať vtedy, ak okrem uvedených kritérií je splnené aj kritérium prospechu, a to priemerný prospech za posledný školský polrok najviac do 2,5 alebo zlepšenie priemerného prospechu najmenej o 0,5 oproti predchádzajúcemu školskému polroku. Pri priemernom prospechu dieťaťa do 1,5 je dotácia pre takéto dieťa 16,600 € (500 Sk) mesačne, nad 1,5 do 2,5 je to 9,960 € (300 Sk) mesačne a pri zlepšení prospechu je dotácia na motivačný príspevok 6,640 € (200 Sk) mesačne (www.employment.gov.sk).

Sociálna pomoc Cirkvi

Prvý kontakt s rodinou nastáva v charitatívno-sociálnych centrách alebo vo farských charitách. Prebehne diagnostika situácie, v ktorej sa rodina nachádza. Tu sa poskytuje poradenstvo, na ktoré úrady sa môžu členovia rodiny obrátiť ohľadom vybavenia si príslušnej pomoci štátu vyplývajúcej zo zákona. Ak má rodina ešte väčšiu hmotnú alebo sociálnu núdzu, z ktorej jej nepomôžu štátne príspevky, charitný poradca hľadá spolu s rodinou ďalšie riešenia. V prípade hmotnej núdze má rodina možnosť vziať si oblečenie a obuv z charitných šatníkov a dostať poukážku na výdaj charitnej stravy. Každá diecézna charita má tieto služby špecifické; teda okrem jedla a oblečenia môžu poskytovať ďalšie služby.

Keď je problémom v rodine drogová závislosť rodičov, charitný poradca doporučí vhodnú terapiu (resocializáciu) v rámci charitných služieb a keď je to potrebné aj mimo nich. Slovenská katolícka charita (SKCH) sa zatiaľ stará o deti tejto rodiny v detských charitných domoch a útulkoch. V prípade straty domova rodiny charitný poradca doporučí rodinu vhodnému charitnému azylovému domu, alebo ponúkne aspoň starostlivosť o deti v detských charitných domoch a útulkoch.

SKCH poskytuje resocializáciu a ubytovanie osamelým rodičom s deťmi v útulkoch a krízových centrách. Keď sa rodiny nemôžu alebo nedokážu starať o svojich starnúcich rodičov alebo chorých a sociálne odkázaných členov rodiny, SKCH im ponúka charitatívnu službu v rodinách, agentúry domácej ošetrovateľskej starostlivosti, domácu hospicovú starostlivosť, mobilné hospice a stacionárne hospice (www.caritas.sk).

Niektoré konkrétne prípady núdze v rodinách:

1. Rodiny v sociálnej a hmotnej núdzi.
2. Rodičia, ktorí sa nestarajú o svoje deti z rôznych dôvodov: problémy s alkoholom a inými drogami, nepostačujúci pocit zodpovednosti, strata bývania...
3. Osamelí rodičia (častejšie matky) s deťmi, ktorým treba pomôcť pri zaradení do bežného života.
4. Deti z rodín v núdzi.
5. Starnúci a chorí, o ktorých sa nemôžu alebo nedokážu postarať ich dospelé deti.

Formy sociálnej pomoci u jednotlivých typoch rodín predstavujú napr. Rodina s postihnutým dieťaťom potrebuje predovšetkým dostatok informácií a vedomostí týkajúcich sa:

-špeciálnopedagogickej výchovy a vzdelávania, ako aj výchovy nepostihnutých súrodencov, -ich práv a možností zúčastňovať sa na rozhodovaní o budúcnosti svojich detí, -potrebujú dostatok dlhodobej emocionálnej podpory, najmä v tzv. tranzitných obdobiach (napr. obdobie zaškolenia, narodenie súrodenca, a pod.)

-informácie týkajúce sa finančno-právnych nárokov, komunikačných možností s dieťaťom, organizácií a inštitúcií, ktoré im môžu poskytnúť pomoc a oporu, -rodičia potrebujú pravidelne sa kontaktovať a mať možnosť sa stretávať s inými rodičmi a dospelými nepočujúcimi v záujme výmeny skúseností. Je nutné pracovať nielen s rodičmi, ale aj so širokou príbuzenskou sieťou, uplatňovať integratívny prístup s prvkami komunikačnej, štrukturálnej a kognitívno-behaviorálnej rodinnej terapie, pomôcť vymedziť nové pravidlá spoluzitia a povinností, eliminovať správanie vyvolávajúce napätie a konflikty v rodine, obnoviť dôvernejšie kontakty medzi členmi rodiny. „Prepojenie medzi rodičmi a odborníkmi by malo byť založené na vzájomnom rešpektovaní sa a uznaní pravidiel rovnosti vo vzťahu rodič-odborník.“ (Kročanová, 1998).

Sociálne poradenstvo je proces, ktorý prebieha prostredníctvom rozvoja vzťahu medzi sociálnym klientom a sociálnym poradcom v čase kolízie, využíva pri tom rôzne poradenské formy a metódy práce. Najčastejšie sa používa rozhovor, povzbudenie, pozorovanie, analýza dokumentov a informácia. Formy poskytovania je ambulantná sociálna práca, rezidencionalna sociálna práca, terénna sociálna práca (OLÁH, SCHAVEL, 2006).

Sociálnoprávna ochrana, ktorú upravuje zákon o sociálno-právnej ochrane a kuratele

Svojpomocné skupiny je jedna z foriem pomoci rodičom s autistickým dieťaťom. Slúžia ako zdroj vzdelávania, sú to organizácie, ktoré svojím členom pomáhajú zdieľať pocity bezradnosti spoznaním podobných osudov. Ide o pomoc pri prekonaní krízového obdobia.

Sociálne služby a peňažné príspevky na kompenzáciu Táto sa poskytuje formou dávky a príspevkov v hmotnej núdzi, ktorých výška je pevne stanovená v zákone č. 599/2003 Zb. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení niektorých neskorších predpisov.

Záver

Úloha a postavenie rodiny v celosvetovom rozmere neustále narastá. Spoločnosti v globalizovanom pohľade vychádzajú z pozitívnych a negatívnych skúseností potvrdených štatistickými údajmi o podnecujúcom či utlmujúcom vplyve rodiny na psychický a fyziologický vývin detí, rozvoj a formovanie mladých ľudí, na vhodné či menej vhodné formy

správania sa dospelých a ich dosah na ekonomickú, sociálnu i duchovnú úroveň obyvateľstva. Úlohou a cieľom pre sociálnu prácu by malo byť okrem podnecovania a nachádzania vhodných foriem riešenia sociálnych problémov aj odstránenie negatívnych vplyvov prostredia akými sú prípravou na manželstvo a rodičovstvo, odstraňovanie negatívnych vzorov správania v rodine.

Nevyhnutné je preto vytvárať vhodné, bezproblémové a harmonické rodinné prostredie, ktoré zabezpečí zdravý fyzický, psychický a sociálny vývin.

Literatúra:

1. DUDA, J.: *Katolícke manželské právo*. Spiš: Spišská kapitula, 1996. 8s.
2. ISBN 80-7142-041-7
3. KROČANOVÁ, L.: *Partnerstvo odborníkov a rodičov postihnutých detí*. Efeta, roč. 8, 1998, č. 4
4. LEVICKÁ, J a kol.: *Sociálna práca s rodinou* 1.vyd. Trnava : Mosty a FZaSP, 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6
5. MATOUŠEK, O.: *Sociální práce v praxi* 1.vyd. Praha : Portál, 2005. 243 s. ISBN 80-7367-002
6. OLÁH, M., SCHAVEL, M.: *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Prešov, 2006. ISBN 80-8068-487-1
7. STRIEŽENEC, Š.: *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD,1999. 45 s.
8. ISBN 80-967589
9. ZÁKON 599/2003 o hmotnej núdzi
10. DOSTUPNÉ NA INTERNETE (www.employment.gov.sk).

Kontakt:

PhDr. Soňa Dvorská, PhD.
Katedra sociálnej práce
PF KU Ružomberok
Hrabovská cesta 1/C
034 01 Ružomberok
e-mail:sonadvorska@yahoo.com

Hľadanie zmyslu sociálnej nerovnosti a návrhy na jej riešenie. Biblicko-teologické aspekty

Anton Fabian

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0354/09 na FF UPJŠ Košice
Interdisciplinárna analýza pocitu zmyslu života a jeho komponentov
v sociálne významných skupinách z hľadiska jeho formovania a prežívania.

Abstrakt

Príspevok pojednáva o chudobe a bohatstva z hľadiska biblicko – teologického, ktoré umožňuje uchopiť zmysel vecí a udalostí. V Starom Zákone sú mnohé náboženské sociálno – právne zásady, ktoré upravovali život vo svojej dobe. Aj Ježiš z Nazaretu rozvíja motívy pre sociálnu činnosť na náboženskom základe. Dnes je už okrem filantropie a sociálnej činnosti cirkvi značne rozvinutá aj sociálna politika a inštitucionalizované formy sociálnej pomoci.

Abstract

The contribution deals with poverty and wealth in terms of biblical - theological, which enables the sense of grasping things and events. In the Bible is many religious social - law principles that govern life in their time. Jesus of Nazareth develop motives for the social activities in the religious basis. Today is already in addition to philanthropy and social church activities, highly developed social policy and institutionalized forms of social assistance.

Kľúčové slová: chudoba, bohatstvo, sociálna náuka cirkvi, hospodársky rozvoj, láska k blížnemu

Key Words: poverty, wealth, social doctrine the Church, economic development, love of neighbor

Úvod

Chudoba a bohatstvo, ako problém sociálnej nerovnosti sa dá nazerať aj z teologického hľadiska. Tento prístup je daný jednak biblickým hľadiskom a potom aj sociálnou náukou Cirkvi formulovanou v učení pápežov za ostatných sto rokov.

1. Nezmyselná priepasť

Ján Pavol II. v encyklike *Sollicitudo rei socialis* (1987) používa na označenie paradoxov našej doby výraz: priepasť medzi chudobnými a bohatými. Píše: „Hojnosti majetkov a služieb, ktoré majú k dispozícii ľudia v niektorých častiach sveta, nadovšetko v rozvinutom Severe, zodpovedá na Juhu neprípustná zaostalosť, a práve v tejto zemepisno-politickej oblasti žije väčšina ľudského pokolenia... Celkový obraz sveta je rozčarujúci, či sa už berie tak, ako sa javí sám osebe, alebo vo vzťahu k zodpovedajúcim danostiam rozvinutých krajín. Spontánne prichádza na jazyk slovo "priepasť" Okrem toho v posledných rokoch sa prejavil nerovnomerný stupeň zrýchlenia, ktorý ešte viac zväčšuje vzdialenosti a prehľbuje priepasť. Tak krajiny na ceste rozvoja, zvlášť tie najchudobnejšie, nachádzajú sa v situácii vážneho zaostávania.“²⁷⁹

Je známe, že aj v bohatých krajinách jestvujú pre niektorých ľudí zlé sociálne pomery, dosahujúce až stupeň biedy. Opačne - v menej vyvinutých krajinách nezriedka možno

²⁷⁹ JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*, čl. 14. Rím 30.decembra 1987. Trnava : SSV, 1997.

pozorovať výstrednosti egoizmu a okázalého bohatstva, ktoré uvádzajú do nespokojnosti a vyvolávajú: pohoršenie.

Oblasti – sektory, v ktorých sú rozdiely medzi chudobnými a bohatými zjavné sú:

- výroba a rozdeľovanie potravín,
- hygiena, zdravotníctvo a ubytovanie, pitná voda,
- pracovné podmienky, zvlášť pre ženy,
- dĺžka života a iné hospodárske a spoločenské javy.

V kultúrnej oblasti ide o:

- analfabetizmus, ťažkosť alebo nemožnosť prísť k vyššiemu vzdelaniu,
- neschopnosť zúčastňovať sa na budovaní vlastného štátu,
- rôzne formy vykorisťovania a útlaku tak sociálneho, politického, ako aj náboženského,
- diskriminácia každého druhu, zvlášť tá, ktorá je založená na rasových rozdieloch.

Tieto prvky a aspekty robia sociálnu otázku oveľa zložitejšou práve preto, že dosiahla všeobecný rozmer. Pritom oprávnené sú túžby dnešných ľudí : „vymaniť sa z biedy, mať bezpečnejšie živobytie, zdravie, stále zamestnanie; mať zvýšenú účasť na zodpovednosti, byť bez akéhokoľvek útlaku, byť chránení pred položením, ktoré uráža ľudskú dôstojnosť; byť vzdelanejší; slovom, viac pracovať, vedieť a vlastniť, a tak aj viac byť.“²⁸⁰

2. Otázka chudobných a bohatých v Starom Zákone

Pri čítaní Biblie – Starého zákona zistíme, že chudobných ľudí bolo vždy dosť. I tam boli márnотratní ľudia, ktorí premárnili majetok a uvrhli do biedy svoje rodiny, i tam boli živelné nešťastia a vojny, ktoré ožobračili ľudí, i vtedy boli vdovy a siroty. Kto však hoci len povrchné číta Starozákonné Psmo, presvedčí sa, že títo sociálne slabší ľudia, chudobní, vdovy, siroty boli pod osobitnou ochranou Zkona, ktorý dal Boh ľuďom.

Napríklad v Druhej knihe Mojžišovej (Exodus) sa dozvedáme, že veriteľ nesmel vziať od svojho dlžníka úroky, pritom však zákon ukladal, aby zámožní neodopreli chudobným úver. Veriteľ smel vziať od dlžníka nejaký záloh, ako zábezpeku, ale musel sa uspokojiť s tým, čo mu dal chudobný a nesmel vniknúť do príbytku dlžníka, aby si záloh sám vybral. A nikdy nesmel vziať plášť, ktorým sa chudobný v noci prikrýval, ani kamenný mlynček, ktorým si chudobná rodina každý večer mlela obilie, potrebné na nasledujúci deň. (porov. Ex 22, 26; Dt 24, 6-17)

Izraelita nesmel na svojom poli zbierať klasy, nesmel sa vrátiť po zabudnutý alebo stratený snop, nesmel zožínať úvrate, to všetko patrilo podľa zákona chudobným, ktorí si okrem toho smeli natrhať klasov na poli, koľko potrebovali na okamžité zahnanie hladu. (porov. Dt 23, 25; Rút 2, 2) Na posvätné obetné hostiny musel zámožný Izraelita pozvať aj niekoľkých chudobných. To všetko boli opatrenia, ktoré dokazujú, ako sa veriaci ľudia už pred tritisíc rokmi starali o odstránenie biedy.

Treba poznamenať, že v Biblii, v časti, ktorú nazývame Thora, čiže Zákon, teda v Mojžišových knihách (Pentateuchu) sa hovorí spolu o náboženských aj o profánnych veciach. Je to preto, lebo u starozákonného biblického národa, u Izraelitov, nebol rozdiel medzi náboženským a štátnym zriadením. Bola tam teokracia. Ako píše Jozef Heriban: „Boh sám má najvyššiu vládnú moc, ktorú viditeľne vykonáva prostredníctvom svojho ľudského zástupcu, osobitne na to ustanoveného.“²⁸¹ Teda Boh bol vládcom národa, jemu patrila aj svätá zem,

²⁸⁰ PAVOL VI.: *Populorum progressio*, čl. 6. Rím 1967. Trnava : SSV 1997.

²⁸¹ HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : SÚSCM, 1992, s. 1005.

ktorú Izraelitom prisľúbil a dal. On spravoval národ prostredníctvom mužov, ktorých na to určil.²⁸²

3. Súkromný majetok - pôda a jej vlastníctvo

Starý zákon sa teda veľmi staral o ochranu súkromného majetku. Ale mal súčasne aj opatrenia, aby sa majetok nemohol nahromadiť v jedných rukách, lebo by tým ruky ostatných stali prázdne (porov. Ž 73, 12). Základným a trvalým majetkom je pôda, pozemok. Pôda nás živí, je čímsi pevným, čo ani zlodej ani vojna neodnesie. Preto je pochopiteľný hlad ľudí po pôde. Vládcovia v starodávnych časoch sa usilovali nahromadiť čo najrozsiahlejšie latifundiá a tie potom dávať ľuďom do prenájmu, obyčajne pod ťažkými podmienkami.²⁸³

O starodávnom Egypte čítame v biblických knihách egyptského Jozefa, že sa tam všetka pôda dostala do vlastníctva faraónov, keď bol sedemročný hlad, prichádzali ľudia do kráľovských skladísk po obilie (porov. Gn 41, 35 – 36, 49). Najprv za peniaze (porov. Gn 42, 2). Keď sa tie minuli, dali faraónovi za chlieb svoje zvieratá, dobytok, kone, osly. Keď už nemali ani tie a hlad ešte trval, hovorili ľudia: „Čo máme zahynúť i so svojou pôdou? Vezmi si nás i s našimi pozemkami za chlieb.“ (Porov. Gn 47, 15 – 16). Tak sa dostala pôda kráľovi, ktorý ju potom vrátil ľuďom s tým, že päťinu t.j. dvadsať percent úrody museli odovzdať kráľovi.

Aj v Babylone bola len časť pôdy v rukách ľudu. Najväčšie a najlepšie pozemky vlastnil kráľ. O veľkosti pozemkov babylonského kráľa svedčí skutočnosť, že napr. kráľ Melišipak II. (1202-1188 pr. Kristom) daroval svojmu synovi 309 hektárov pôdy ako majetok, oslobodený od dane. Podobne daroval kráľ Nabuchodonozor I. (1146-1123 pred Kristom) jednému zo svojich prívržencov stoštyri hektárov pôdy. Je isté, že tieto ozaj kráľovské dary neboli ojedinelé, a že ich kráľovská pokladnica ani nepocítila.²⁸⁴

U Izraelitov to nebolo možné. Mali agrárny zákon, s akým sa nikde inde nestretáme. Podľa tohto zákona majiteľom celej svätej zeme je Boh (porov. Lv. 25, 23). Izraeliti sú len jeho nájomníkmi. Pri vchode do zasľúbenej zeme dostal každý občan kus dedičnej pôdy, ktorú mal obrábať a ktorá mala navždy ostať majetkom jeho rodiny. Z tejto pôdy sa nič nesmelo odňať, preto sa prekladanie pomedzných kameňov považovalo za veľký zločin. Pozemok nebolo dovolené natrvalo predať (porov. Lv 24, 10).

V jubilejnom roku – bol to každý päťdesiaty rok – sa všetky pozemky museli bezplatne vrátiť pôvodným majiteľom (porov. Lv 24, 13) a všetky dlhy sa odpustili. To znamenalo, že sa pozemky mohli dať vlastne len do prenájmu, a to najdlhšie do najbližšieho jubilejného roku. Ale pôvodný majiteľ mal aj pred jubilejným rokom vždy možnosť svoj majetok vykúpiť. Ak vrátil nájomníkovi nájomné za roky, zostávajúce ešte do jubilejného roku, ten mu majetok musel vrátiť naspäť. Ak to nemohol urobiť sám majiteľ, zákon dával právo, že majetok mohol od nájmu vykúpiť najbližší pokrvný majiteľ, len aby majetok ostal v tej istej rodine.

Keď sa štátna forma Izraela zmenila na kráľovstvo (okolo roku 1000 pred Kristom), králi nemali veľké latifundiá. Bohatli ináč, najmä vojnovou korisťou a poplatkami, ktoré dostávali od podmanených národov, ale na pôdu svojich poddaných nemohli tak ľahko siahať. Je pravda, že Samuel, keď chcel Izraelitov odstrašiť od kráľovského zriadenia, medzi ťarchami, ktoré bude pre nich kráľ znamenať spomína: „(Kráľ) zoberie vaše najlepšie polia, vinohrady a olivy a dá ich svojim sluhom“ (1 Sam 8, 14). Ale toto je len výstraha a spomína sa ako bezprávie a násilie, ktorého sa králi budú dopúšťať, nie však ako právo kráľa.

²⁸² Porov. SEDLÁKOVÁ, Mária: Sociálne aspekty Božieho slova v Starom zákone. In: *Žiť Božie slovo vo svetle evanjelia*. Zborník z medzinárodného sympózia. Košice : TF KU, 2005. s. 76.

²⁸³ Porov. LEÓN-DUFOUR, X.: *Slovník biblickej teológie*. Zagreb : Krčšanska sadašnjost, 1990, s. 1536.

²⁸⁴ Porov. KELLER, W.: *A Biblia má predsa pravdu*. Bratislava : Tatran, s. 251.

Ani bezbožný kráľ Izraela Achab nemohol si tak ľahko vyvlastniť vinicu obyčajného občana Nábota, hoci mu núkal za ňu primeranú náhradu v peniazoch alebo inú vinicu. Nábota sa nechcel vzdať otcovského dedičstva a Achab odišiel smutný domov. Až pohanka Jezabel, Achabova žena, aby získala vinicu pre svojho muža dopustila sa hanebného skutku, keď dala Nábota falošne obviniť a celú jeho rodinu vyvraždiť. Potom sa zmocnila vinice, ktorá už nemala pána (porov. 1 Kr 21, 1 – 16).

4. Služobníci a nie otroci

Položenie sluhov bolo oveľa znesiteľnejšie u ľudí, ktorí mali na zreteli toto učenie. Zákonodarstvo Biblie bralo sluhov do ochrany a nehovorilo o otrokoch. Hebrejčina ani nemá osobitné slovo na označenie otroka a sluha. Na trhu kúpený otrok je v tejto reči ebed, sluha. Ale aj kráľov minister, najvyšší úradník je kráľov ebed, sluha, ba aj budúci Mesiáš, Spasiteľ sa tam označuje názvom Ebed Jahve, Pánov sluha. (Lv 25, 44).

Akýmkoľvek spôsobom si však Izraelita nadobudol služobníka, musel s ním zaobchádzať ako s človekom a to s človekom, ktorý mu je veľmi blízky. Zákon pokladal sluha i keď to bol cudzinec za člena rodiny. Už tým, že nariadil, aby každý cudzinec, ktorý sa dostával do trvalého služobníctva k Izraelitovi, prijal obrad obriezky, zblížoval zákon cudzinca s Izraelitom veď sa obriezku obaja stali vyznávačmi jedného Boha a členmi tej istej náboženskej spoločnosti (Ex 12, 44).

Okrem toho boli v zákone jasne uvedené prípady, že sluha, i keď je cudzinec, má tie isté výsady, ako ostatní členovia rodiny, ktorej slúži. Sluha sa s ostatnými členmi rodiny zúčastňoval na hostine veľkonočného Baránka a iných. (Porov. Ex 12, 44). Niektoré posvätné pokrmy pri obetných hostinách smeli požívať len kňazi a ich rodiny. Týchto pokrmov sa nesmel dotknúť Izraelita, ktorý nepatrí ku kňazskej rodine, nesmel z nich jesť ani nádenník, ktorý pracoval u kňaza, lebo nepatrí trvale k jeho rodine. Ale trvalý služobník i cudzinec, mohol tieto pokrmy požívať, čím zákon zreteľne naznačoval, že sluha patrí k rodine, u ktorej je v službe.

„Pán musel svojim sluhom poskytnúť bývanie, pokrm, nápoj a odev. Sluha mal právo, ako Izraeliti, na sobotňajší odpočinok. Pán síce mohol trestať sluha tak, ako mohol trestať ostatných členov svojej rodiny, ale zákon účinným opatrením znemožňoval zneužitie tohto práva. Ak pán ublížil svojmu sluhovi na tele tak, že ten pritom stratil niektorý svoj úd, i keď to bol len jeden zub, pán musel tohoto sluhu prepustiť na slobodu. I z týchto niekoľkých ustanovení starozákonného Písma vidieť, že postavenie týchto sluhov nemožno ani len porovnať s otrokmi hoci akých kultúrnych pohanov.“²⁸⁵

Ešte miernejší bol osud sluhov, ktorí patrili k národu Izraelitov. Aj Izraelita mohol schudobnieť a dostať sa do služby k inému Izraelitovi. Buď sa dal do služby dobrovoľne, aby zabezpečil sebe a svojej rodine živobytie, alebo ho zákon nútil k služobníctvu. To sa stalo buď preto, že nemohol vyplatiť svoju dlžobu alebo nevedel podľa zákona nahradiť vec, ktorú odcudzil. V oboch prípadoch musel to u pána odrobiť. Izraelita však mohol ostať v službe len šesť rokov (porov. Gn 21, 2). Po šiestich rokoch služobníctva musel pán sluhu Izraelitu prepustiť na slobodu bez ohľadu na to, či dlh bol odrobený alebo nie. Ak medzitým pripadol jubilejný rok, dostal Izraelita slobodu i v tom prípade, ak ešte neuplynulo šesť rokov od začiatku služby (porov. Lv 25, 10). A zákon prikazuje pánovi, aby takéhoto sluhu nepúšťal na slobodu s prázdnyimi rukami, musel mu poskytnúť prostriedky, aby mohol začať nový život (porov. Lv 25, 13). S Izraelitom išla na slobodu aj jeho manželka a deti, ktoré priviedol so sebou do služobníctva (porov. Gn 21, 3).

²⁸⁵ SEDLÁKOVÁ, Mária: Sociálne aspekty Božieho slova v Starom zákone. In: *Žiť Božie slovo vo svetle evanjelia*. Zborník z medzinárodného sympózia. Košice : TF KU, 2005. s. 80.

Stávalo sa, že si sluha počas služby vzal za manželku niektorú zo slúžok svojho gazdu. Táto i deti, ktoré sa jej narodili, ostali majetkom pánovým i vtedy, keď manžel išiel na slobodu (porov. Gn 21, 4). Ale zákon dával možnosť, aby takýto sluha ostal aj naďalej dobrovoľne v službe a nemusel sa vzdialiť od svojej rodiny. Toto právo dával zákon sluhovi aj vtedy, keď si obľúbil svojho pána a bolo mu v službe dobre (porov. Gn 21, 5 – 6). Stávalo sa to často, veď v službe mal postarané o živobytie a sloboda mu často nič dobrého nesľubovala.

5. Nádenníci a denná mzda

O nádenníkoch vieme pomerne málo. Vieme však, že boli ľudia, ktorí nie v trvalom služobníctve, ale len príležitostne dávali k dispozícii svoju prácu a boli platení na deň (porov. Lv 19, 13). Aká bola ich denná mzda, o tom nám starozákonná Biblia nezachovala správu. Iste sa to podľa doby a okolností menilo. Ale mzdu nádenníka bolo treba vyplatiť hneď a zadržanie mzdy robotníka bol do neba volajúci hriech. Kniha Deuteronomium píše: „Neodpri plácu biednemu a chudobnému...Vyplatiš mu mzdu ešte v ten deň pred západom slnka, lebo je chudobný a závisí od nej jeho život, aby nevolal k Pánovi a aby sa ti to nepočítalo za hriech“ (Dt 24, 14 – 15). Preto veľmi prísne znie aj výstraha proroka Jeremiáša: „Beda tomu, kto stavia svoj dom nespravodlivo a svoje izby neprávom, bezplatne si zotročuje blížneho a nedá mu jeho mzdu“ (porov. Jer. 22, 13). A prorok Malachiáš medzi hriešnikmi, ktorých Boh bude prísne súdiť, uvádza aj tých, čo zdržujú mzdu nádenníka a utláčajú vdovy a siroty (porov. Mal 3, 5).

Nádenníci sa síce živili prácou svojich rúk, ale pritom si zachovali osobnú slobodu. Ináč to bolo so služobníkmi, otrokmi, ktorí nemali slobodu a patrili do živého inventára svojho pána. Otrokov získavali ľudia buď ako vojnových zajatcov alebo ich kupovali na trhoch, kde sa s ľuďmi obchodovalo ako s dobytkom. Vojnový zajatec, ako premožený nepriateľ, stratil podľa vtedajších názorov právo na život. Ak mu víťaz život daroval, zajal ho do služobníctva a využil, ba najčastejšie zneužil ako pracovnú silu.

U pohanských národov bývalo položenie otrokov veľmi zlé. Nezáležalo to ani na kultúrnej vyspelosti národa. Napríklad u Rimanov nemal otrok nijaké práva. Bol vecou, za ktorú pán nebol nikomu zodpovedný. Za trýznenie alebo smrť otroka zákon nikoho nebral na zodpovednosť. Iba ak otroka zabil niekto cudzí, aj to len preto, lebo tým poškodil otrokovho pána, ktorého tak pripravil o pracovnú silu. Pán neobmedzene vládol nad životom a smrťou svojho otroka.²⁸⁶

Podstatne ináč sa mala vec u Izraelitov. Ich zákonník upravuje pomer pána a sluhu. U nich sluha, i keď je to vojnový zajatec, alebo na trhu kúpený otrok, nie je bezprávnou vecou, ale ľudská osoba, ktorá svoju prácu dáva pánovi. Ale aj pán má voči nej určité povinnosti. Už starozákonné Písmo sväté celkom zreteľne vyslovuje rovnosť všetkých ľudí pred Bohom. Cena ľudského života nezávisí od toho, či je to život pána alebo život otroka, lebo každý človek je stvorený na obraz Boží.²⁸⁷ Len toto bolo meradlom ochrany ľudského života.

V prvej knihe Písma hovorí Boh ľuďom po potope sveta: „Kto preleje ľudskú krv, človek nech preleje jeho krv, lebo na Boží obraz som stvoril človeka“ (porov. Gn 9, 6). Ešte zreteľnejšie je vyhlásená rovnosť ľudí, rovnosť pána a sluhu pred Bohom v knihe Jób. Tam hovorí spravodlivý Jób: „Ak som na právo svojho sluhu nedbával a otrokyne sú so mnou v spore, čo urobím len, ak Boh raz povstane, čo odpoviem mu, ak (ma) navštívi? Či môj Tvorca ho v útrobach tiež nestvoril a nestvárnil nás azda v lone sám?!“ (Jób 31, 13 – 15.)

²⁸⁶ Porov. ROZWADOWSKI, W.: *Prawo rzymskie. Zarys wykladu wraz z wyborem zrodel*. Poznan : Ars boni et aequi, s. 94.

²⁸⁷ Porov. DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL: *Gaudium et spes*, 1965. Rím : SÚSCM, 1968, čl. 19.

6. Prvotná Cirkev

Po tomto konkrétnom prehľade sociálneho práva u veriacich ľudí - Židov v čase pred Kristom, môžeme prejsť k podobnej analýze v živote prvotnej Cirkvi, pred dvetisíc rokmi. Budeme pritom vychádzať z novozákonných textov, kde sa o vzťahu chudobných a bohatých jasne hovorí na mnohých miestach. Sociálne poslanstvo evanjelia nikdy nebolo len teóriou, ale stalo sa základom a motiváciou činnosti kresťanov. V Jakubovom liste čítame: "Ak je brat alebo sestra bez šiat a chýba im každodenná obživa a niekto z vás by im povedal: 'Chodte v pokoji! Zohrejte sa a najedzte sa!', ale nedali by ste im, čo potrebujú pre telo, čo to osoží?!" (Jak 2,15-16.) Bohoslužobné zhromaždenia kresťanov mali a majú aj sociálny charakter (viď zbierky), teda liturgia bola úzko spojená s charitou a modlitba zjednotená so službou.

Pod vplyvom evanjeliového posolstva niektorí prví kresťania rozdali svoj majetok chudobným a vydávali svedectvo o tom, že aj napriek rozdielnemu sociálnemu pôvodu je možné pokojné a solidarne spolužitie. Evanjelium po stáročia dávalo kresťanským mníchom silu, aby zúrodňovali zem, rehoľníci a rehoľníčky zakladali nemocnice a útulky pre biednych, bratstvá, muži i ženy všetkých stavov sa starali o núdznych a o vydedených s presvedčením, že Kristove slová: "Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili" (Mt 25,40) sú stále platné. Ján Pavol II. v encyklike *Solicitudo rei socialis* definuje tento postoj ako „prednostnú lásku k chudobným.“²⁸⁸ Táto voľba kresťanskej lásky, jej uprednostňovanie a prvenstvo v konaní je charakteristická pre celú cirkevnú tradíciu.

7. Teologická dimenzia

Teologická dimenzia sociálnej činnosti sa ukazuje ako bezpodmienečne nutná tak pre interpretáciu, ako aj pre riešenie dnešných problémov ľudského spolužitia a vzťah chudobných a bohatých. Osobitne to treba zdôrazniť v konfrontácii s "ateistickým" riešením, ktoré oberá človeka o jeden jeho hlavný rozmer, a to duchovný, ako aj v konfrontácii s liberálnymi a konzumistickými riešeniami, ktoré pod rôznymi zámienkami sa usilujú presvedčiť človeka o jeho nezávislosti od akéhokoľvek zákona i od Boha a uzatvárajú ho do egoizmu na škodu jeho samého i druhých.²⁸⁹

Cirkevné názory na postavenie človeka, jeho zmysel a úlohy vychádzajú z Božieho zjavenia. "Aby sme spoznali človeka, pravého, celého človeka, musíme poznať Boha," povedal na konci Druhého vatikánskeho koncilu Pavol VI. a hneď nato citoval svätú Katarínu Sienskú, ktorá vo svojej modlitbe vyjadrila tú istú myšlienku: "V tvojej podstate, večný Bože, spoznám svoju podstatu."²⁹⁰

Láska k človeku a predovšetkým k chudobnému človeku, v ktorom Cirkev vidí Krista, dostáva konkrétnu podobu v podporovaní spravodlivosti. Tá sa však dá úplne realizovať vtedy, keď v chudobnom, ktorý prosí o podporu pre svoje živobytie, ľudia nebudú vidieť len akéhosi lenivca a príživníka, ale príležitosť konať dobro samo a možnosť získať väčšie (iné) bohatstvo. Len toto vedomie dodá odvahu nebáť sa rizika a prijať postupy, ktoré sú obsiahnuté v každom nezištnom pokuse poskytnúť druhému pomoc.

V tomto smere nejde výlučne len o pomoc z prebytku a v malých rozmeroch, ale aj o pomoc celým národom, teda v rozmeroch globálnych. Mnohým krajinám treba pomôcť vstúpiť do sveta hospodárskeho a ľudského rozvoja, z ktorého boli vylúčené alebo vydedené. Na to nestačí iba dávať z prebytku, ktorý je dnes evidentný (naprodukcia áut, spotrebnej

²⁸⁸ JAN PAVOL II.: *Solicitudo rei socialis*, čl. 42. Rím 30. decembra 1987. Trnava : SSV, 1997.

²⁸⁹ Porov. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 1991, čl. 55. Trnava : SSV, 1997.

²⁹⁰ PAVOL VI.: *Homília na záverečnom verejnom zasadnutí Druhého vatikánskeho koncilu* 7. decembra 1965. In: AAS, LVIII (1966) s. 58.

techniky atď). Musí sa predovšetkým zmeniť spôsob života, spôsoby výroby a spotreby a strnulé štruktúry moci, ktoré dnes riadia spoločnosť. Nejde ani o odstránenie štruktúr spoločenského usporiadania, ktoré sa dobre osvedčili, ale o ich orientáciu v duchu správne chápaného spoločného dobra na celú rodinu ľudstva.

Z povedaného vyplýva, že Ján Pavol II. už v roku 1991 upozorňoval na to, čo sa stalo na jeseň 2008 a čo všeobecne nazýva „veľká hospodárska kríza.“ Doteraz bola totiž orientácia na trh a zisk jediným kritériom pri posudzovaní oprávneného podnikania. Dnes treba brať do úvahy aj ďalšie kritéria, lebo trh a zisk zlyhali. Dnes stojíme pred snahami o takzvané "zmedzinárodnienie ekonomiky". Nie je to jav na zavrnutie, veď obsahuje mimoriadne možnosti na väčší blahobyť. No čoraz väčšmi cítiť požiadavku, aby tomuto narastajúcemu zmedzinárodnovaniu ekonomiky zodpovedali účinné medzinárodné kontrolné a riadiace orgány, ktoré zameriavajú ekonomiku na spoločné dobro. Toto dnes už nezvládne len jeden štát, ani keby bol ten najmocnejší na svete. Na dosiahnutie daného cieľa je nevyhnutná stále širšia zhoda medzi veľkými krajinami a v medzinárodných orgánoch musia byť spravodlivo zastúpené záujmy veľkej rodiny ľudstva.²⁹¹

8. Zmysel a nasmerovanie človeka

Keďže vývoj človeka od jeho narodenia je nasmerovaný na stárnutie a zomieranie, je prirodzene jasné, že vlastníctvo vecí môže rozvoj človeka kvalitatívne ovplyvniť, ale nemôže ho natrvalo urobiť šťastným ani nesmrteľným. Túto moc vecí a majetok nemajú. Kresťanská teológia učí, že časné veci nie je možné správne pochopiť a ohodnotiť, ak sa človek nebude zaoberať aj inými rozmermi života, totiž večnosťou. Bez tohto kroku sa pravé poznanie mravného dobra nevyhnutne stráca, ba celé stvorenie sa stáva nepreniknuteľným tajomstvom. To, čo nám diktuje sama ľudská prirodzenosť je v kresťanstve dogmou, na ktorej ako na základnom kameni spočíva celá stavba náboženstva: že totiž tu-svetský a zá-svetský život sú ako spojené nádoby. Boh nás nestvoril iba pre tieto krehké a pomínutelne dobré, ale pre dobrá nebeské a večné; a zem nám dal ako dočasné miesto, nie ako vlasť. Lev XIII. to vyjadril slovami: „Či vlastníš množstvo bohatstva a iných pozemských dobier, alebo ich nevlastníš, to nie je pre večné šťastie vôbec dôležité. Ale dobré či zlé používanie týchto dobier, to je to, čo je zvrchovane dôležité.“²⁹²

Životné úsilie každého človeka je spojené s prácou a námahou vo vzťahu k peniazom a k čím väčšiemu materiálnemu zabezpečeniu. Ale život žiadneho človeka nie je oslobodený od skúsenosti s utrpením, bolesťou a rozličným súžením. Tým je popretkávaný celý život na zemi. Ježiš z Nazaretu však premenil nezmyselné utrpenie na podnety smerujúce k objaveniu pravých hodnôt. Nezmyselné súženia premenil na cnosti a na zásluhy; až do takej miery, že žiaden človek nemôže dosiahnuť trvalé šťastie v nebi, ak sa vyhýba milujúcemu štýlu života na zemi. Iba "ak vytrváme, s ním budeme aj kraľovať." (2Tim 2,12.) Tým, že slobodne vzal na seba súženia a bolesti, obdivuhodným spôsobom zmiernil ich horkosť, nezmyselnému utrpeniu ukázal zmysel. Nielen príkladom, ale i nádejou na odmenu uľahčil ľuďom utrpenie: "Veď naše terajšie ľahké súženie prinesie nám nesmierne veľkú váhu večnej slávy." (2Kor 4,17.) Z biblického pohľadu teda, tí, ktorých by sme nazvali šťastnými, pretože sú majetní na tomto svete, dostávajú teda varovanie, že bohatstvá ich neoslobodia od bolesti a že celovečnému šťastiu nepomáhajú, ale môžu aj uškodiť. Bohatí musia brať na vedomie svoju zodpovednosť za užívanie materiálnych výhod a dobier. Aj oni budú musieť jedného dňa urobiť dôsledné vyúčtovanie pred Božím súdom.

Chudobných však Ježiš z Nazaretu aj jeho Cirkev učí, že pred Bohom nie je hanbou

²⁹¹ Porov. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 1991, čl. 58. Trnava : SSV, 1997.

²⁹² LEV XIII.: *Rerum, novarum*, 1891, čl. 18. Trnava : SSV 1997.

ani chudoba, ani každodenná pracovná povinnosť. Ježiš Kristus potvrdil túto pravdu vlastným príkladom, lebo, "hoci bol bohatý, stal sa chudobným" (2Kor 8,9) a chcel byť považovaný za tesárovho syna; ba nezdráhal sa prežiť väčšinu svojho života v práci: "Vari to nie je tesár, syn Márie?" (Mk 6,3). Keď reflektujeme jeho božský príklad, ľahšie pochopíme, že pravá veľkosť a dôstojnosť človeka spočíva v jeho mravnosti, teda v cnostnom živote; že cnosť je spoločným vlastníctvom, takže ju môžu rovnako dosahovať veľkí i malí, bohatí i chudobní; že jedine pre cnostné činy, nech ich vykonáva ktokoľvek, je vyhradená odmena zá-svetného života. Paradoxne vyznieva skutočnosť, že v nešťastných má Boh zvláštnu záľubu, ale Ježiš z Nazaretu naozaj nazýva blaženými chudobných (Mt 5,3), láskavo k sebe volá oddýchnuť tých, ktorí sú preťažení (Mt 11,28), slabých a prenasledovaných objíma s osobitnou láskou. Tieto pravdy majú v sebe veľkú moc oslabiť pýchu bohatých i zdánlivo šťastnejších a zotrieť z biednych poníženie; povzbudzovať jedných k zhovievavosti a druhých k skromnosti. Preto Lev XIII. dodáva: „Vzdialenosti, ktoré sú pýche také milé sa skracujú a ukazuje sa nie až také náročné dosiahnuť, aby tieto dve triedy si podali ruky a uzatvorili priateľskú dohodu.“²⁹³ Chudoba a bohatstvo nazerané aj v transcendentálnom slova zmysle naznačujú cestu prekonania hospodárskych kríz a spravodlivejšieho sociálneho poriadku.

9. Oprávnené vlastníctvo a oprávnené používanie

Vzhľadom na úvahu o hľadaní zmyslu a významu pri takých záležitostiach ako je chudoba a bohatstvo, treba ešte spomenúť rôzne spoločensko-politické orientácie v minulosti, ktoré predkladali modely na odstránenie a potlačenie chudoby. Jedným zo silných a stále pretrvávajúcich presvedčení je teória o zrušení súkromného vlastníctva, po ktorom by mal nastúpiť pozemský raj. Cirkev vo svojej sociálnej náuke však učí, že pri bohatstve treba rozlíšiť oprávnené vlastníctvo a oprávnené používanie.²⁹⁴ Súkromné vlastníctvo dobier, ako to vyjadril už Lev XIII., je prirodzeným právom človeka. A vykonávať toto právo je, obzvlášť v spoločenskom živote, nielen dovolené, ale absolútne nevyhnutné. "Je dovolené", hovorí Tomáš Aquinský, "ba nevyhnutné pre ľudský život, aby človek vlastnil dobrá." Ak sa však pýtame, aké má byť použitie týchto dobier, teológ odpovedá, že "čo sa toho týka, človek nemá mať vonkajšie dobrá ako svoje vlastné, ale ako spoločné, aby ich ľahko mohol rozdeľovať v čase núdze druhých. Apoštol totiž hovorí: Nariad'uj bohatým tohto sveta, aby ľahko dávali a zdieľali to, čo vlastnia."²⁹⁵

Istotne nikto nie je povinný prispievať druhým tým, čo je nevyhnutné pre neho a pre jeho rodinu, ba ani tým, čo nevyhnutne prislúcha a vyjadruje dôstojnosť vlastného postavenia, "pretože nik nemá žiť neprístojne."²⁹⁶ Avšak po zabezpečení svojich potrieb a požiadaviek je povinnosťou - tým, čo zvýši, prispieť na pomoc núdznym. "Čo zvyšuje, rozdajte ako almužnu." (Lk 11,41.) Tým sa jasne stavajú limity absolútnemu hromadeniu majetku.

Realizáciu týchto princípov nie je možné vyžadovať právnou cestou, lebo tu ide o spiritualitu, o kresťanskú lásku, ktorej naplnenie je vecou spravodlivosti. Avšak nad ľudskými zákonmi a súdmi stojí Boží zákon a súd, ktorý učí, že "blaženejšie je dávať ako prijímať" (Sk 20,35). Napokon, ktokoľvek má viac darov, či už vonkajších a telesných, alebo duchovných, dostal ich na to, aby si nimi slúžil pre vlastné zdokonalenie, a zároveň na úžitok druhým ako píše Gregor Veľký: "Kto teda má nadanie, nech dbá o to, aby nemlčal; kto má množstvo vecí, nech si dáva pozor, aby pri vykonávaní milosrdenstva nemal príliš tvrdú ruku; kto má životné umenie, nech sa o jeho užívanie a úžitok podelí s blížnymi."²⁹⁷

²⁹³ LEV XIII.: *Rerum, novarum*, 1891, čl. 20. Trnava : SSV 1997

²⁹⁴ LEV XIII.: *Rerum, novarum*, 1891, čl. 19. Trnava : SSV 1997

²⁹⁵ AQUINSKÝ Tomáš: *Summa Theologiae*, II-II, q. 66, a. 2. q. 65, a. 2. Olomouc : Krystal, 1937.

²⁹⁶ AQUINSKÝ Tomáš: *Summa Theologiae*, II-II, q. 32, a. 6.

²⁹⁷ GREGOR VEĽKÝ: In Evang. Hom., IX. 7. In: *Patrologia Latina* 76, 1050-1054.

Analýza a reflexia nad zmyslom bohatstva a chudoby dnes je pre každého človeka výzvou, aby zaujal konkrétny postoj. Kresťanské spoločenstvo viac ako kedykoľvek si je vedomá, že aktuálne sociálne poslanie Cirkvi získa dôveryhodnosť skôr svedectvom činov než svojou súdržnosťou a vnútornou logikou. Aj z tohto vedomia pochádza prednostná voľba lásky pre chudobných, ktorá nevylučuje a nediskriminuje iné skupiny. Ide o rozhodnutie, ktoré sa nevzťahuje len na materiálnu chudobu, lebo, ako je známe, v súčasnej spoločnosti možno postrehnúť veľa foriem chudoby nielen čisto hospodárskej, ale aj kultúrnej a náboženskej. Láska k chudobným, ktorá je pre kresťanstvo a sociálnu prácu smerodajná, ju pobáda obracať sa k svetu, v ktorom napriek technicko - ekonomickému rozmachu je taká chudoba, že naberá hrozivú podobu. V západných krajinách existuje mnohoraká bieda skupín žijúcich na okraji spoločnosti, starých a chorých, obetí konzumizmu a v ešte väčšej miere veľkého počtu utečencov a emigrantov. V rozvojových krajinách sa ukazujú krízy, ktorým sa dá predísť, ak sa včas urobia medzinárodne prijaté opatrenia.

Záver

Sociálne problémy vznikajú sociálnou nerovnosťou. Pravdepodobne by raj na zemi nenastal ani úplným sociálnym vyrovnaním. Lebo človek nie je stroj a dnes zavedená úplná rovnosť, už zajtra by sa zasa rozkývala. Veď jeden človek pracuje usilovne, iný nie. Jeden šetrí, druhý premárni všetko, čo len dostane do ruky. Ale i preto, lebo človek by sa neuspokojil ani s úplným sociálnym vyrovnaním. Kým má málo, chce mať toľko, ako iní a keď už dosiahol toľko, koľko majú iní, chce mať ešte viac. Medzi ľuďmi by pokračoval boj, v ktorom by zvíťazili mocnejší, a nie vždy podľa spravodlivosti.²⁹⁸

Ani vlastníctvo majetku celou spoločnosťou a pridelovanie jednotlivcom by situáciu nevyriešilo. Čoskoro by sa stal človek otrokom spoločnosti, lepšie povedané tých niekoľkých, ktorí by rozdeľovali.

Je však nesporné, že spravodlivejšími zákonmi by sa problémy spoločného nažívania ľudí mohli znížiť na minimum a paradoxy súčasnej doby – chudoba a bohatstvo by nemuseli byť také rozsiahle.

²⁹⁸ Porov. FABIAN, A.: Sociálne aspekty utrpenia. In: *Duchovný pastier*, roč. 82, 2001, č. 2, s. 67-72.

Dôvera v ľudské schopnosti ako aktuálna úloha kultúry z pohľadu encykliky Centesimus annus

LA CONFIANCE À LES CAPACITÉS HUMAINES COMME LA TÂCHE ACTUELLE DE LA CULTURE AU POINT DE VUE DE L'ENCYCLIQUE „LA CENTIÈME ANNÉE“

Iveta Franzenová

Abstrakt

Encyklika *Centesimus annus*, označovaná ako encyklika o slobodnej a mravnej spoločnosti, predstavuje isté systematické vyvrcholenie sociálnej reflexie a náuky Cirkvi. Zámerom môjho príspevku je poukázať ako Ján Pavol II. v tejto encyklike „narušil“ určité stereotypy panujúce v súvislosti s chudobou a chudobnými. Vďaka svojmu personalizmu a teórii morálneho činu bol mimoriadne citlivý na to, čo sa deje v súčasnom reálnom ekonomickom živote. Neprestával zdôrazňovať, že hybnou silou všetkých sociálnych zmien v spoločnosti nie je ekonomika, ale kultúra. V slobodnej spoločnosti je podľa Jána Pavla II. aktuálnou úlohou kultúry tiež umocňovanie dôvery v ľudské schopnosti človeka, v potenciál ľudskej osoby. Hodnota a bohatstvo sú produkty ľudskej práce, ľudskej tvorivosti a iniciatívy. Vyzýva nás k odvahe nebáť sa rizika a zmeny zmysľania, ktoré sú obsiahnuté v každom autentickom pokuse poskytnúť druhému pomoc.

Abstract

L'encyclique „La centième année“ marquée comme l'encyclique à la société liberté et morale présente de façon certain le comble de la reflexion sociale et l'enseignement de l'Eglise. A l'intention de ma contribution est référer comme Jean Paul II. „troublerait“ les stéréotypes certains à l'égard de la perception de la pauvreté et des gens pauvres. Il ne laissait pas de souligner que la force motrice des changements sociales n'est pas l'économie, mais la culture. Toute l'activité humaine se situe à l'intérieur d'une culture et réagit par rapport à celle-ci. Pour que cette culture soit constituée comme il convient, il faut que tout l'homme soit impliqué, qu'il y développe sa créativité, son intelligence, sa connaissance du monde et des hommes, il y investit ses capacités de maîtrise de soi, de sacrifice personnel, de solidarité et de disponibilité pour promouvoir le bien commun. Pour cela, la première et la plus importante des tâches s'accomplit dans le coeur de l'homme.

Kľúčové slová: Encyklika *Centesimus annus*, chudoba, chudobní, Ján Pavol II., kultúra, ľudská dôstojnosť, ľudská osoba, ľudská tvorivosť a iniciatíva, personalizmus Karola Wojtyly, slobodná a mravná spoločnosť, solidarita ako sociálna láska, spoločné dobro, trhové hospodárstvo

Des mots clés: L'encyclique sociale „La centième année“, la pauvreté, les gens pauvres, Jean Paul II., la culture, la dignité humaine, la personne humaine, la créativité humaine et l'initiative, le personalisme de Charles Wojtyla, la société liberté et morale, la solidarité comme l'amour social, le bien commun, l'économie de marché

Úvod

Keď 8. decembra 2000 pri príležitosti slávania Svetového dňa mieru vychádza vo Vatikáne posolstvo na tému „*Dialóg medzi kultúrami pre civilizáciu lásky a pokoja*“, Ján Pavol II. v ňom vyslovuje aj tieto slová: „Ak uvažujeme o celkovom stave a situácii ľudstva, vždy nás naplní údiv pri porovnávaní zložitosti a rôznorodosti prejavov ľudských kultúr. Každá z nich sa odlišuje od druhej svojou špecifickou historickou cestou. Kultúra je typický spôsob vyjadrenia človeka a jeho historického miesta, na úrovni tak individuálnej ako aj kolektívnej. Inteligencia a vôľa človeka nepretržite pobádajú ku „kultivovaniu prirodzených bohatstiev a hodnôt“ zahrňujúc do kultúrnych celkov stále hlbšie a systematickejšie základné

poznatky. Tieto poznatky sa dotýkajú všetkých aspektov života, najmä jeho sociálneho a politického spolužitia, bezpečnosti a ekonomického rozvoja, tvorby tých existenčných hodnôt a otázok, predovšetkým náboženského charakteru, ktoré umožňujú, aby sa jeho individuálne a spoločenské udalosti odohrávali opravdivo ľudským spôsobom.“¹

„Ľudská osoba nemôže dosiahnuť opravdivo a plne ľudskú úroveň života inak než prostredníctvom kultúry, ktorá spočíva v primeranom rozvoji добier a hodnôt vlastných človekovi, čo sa dosahuje ovládaním a používaním prírodných síl a využívaním spoločného majetku civilizácie národov a celého ľudstva.“²

Stredom kultúry je človek a spôsob, akým sa usiluje utvárať svoju budúcnosť, závisí od chápania seba samého a svojho cieľa. Sväté písmo nám stále pripomína starostlivú službu bratovi a predpokladá požiadavku mať zodpovednosť za všetkých ľudí. Táto požiadavka sa nekončí na hraniciach vlastnej rodiny, ani na hraniciach národov alebo štátov. Zahŕňa v istom poriadku celé ľudstvo, takže nikto sa nesmie stavať cudzo alebo ľahostajne k osudu druhého člena ľudskej rodiny. Nikto nemôže tvrdiť, že nie je zodpovedný za osud svojho brata (porov. Gn 4,9; Lk 10, 29-37; Mt 25, 31-46). Pozorná a láskavá starostlivosť o blížneho, najmä v čase, keď je v núdzi, je obzvlášť dôležitá pri hľadaní iných prostriedkov na riešenie medzinárodných konfliktov, než akým je vojna.³

Nebezpečenstvo alienácie a problém slobody

Ján Pavol II. neprestajne zdôrazňoval, že ústredným bodom každej kultúry je postoj k Bohu, a že kultúry jednotlivých národov sú v zásade rôzne spôsoby ako sa odpovedá na otázku o zmysle ľudskej existencie. Vedel, že ak sa vylúči táto otázka, kultúry sa rozpadnú.

Keď v roku 1991 písal svoju tretiu sociálnu encykliku *Centesimus annus*, ktorá sa stala súčasťou trilógie encyklik o slobodnej a mravnej spoločnosti (*Centesimus annus*, *Veritatis splendor*, *Evangelium vitae*), výstižne poukázal práve na nebezpečenstvo degradácie celého socio-kultúrneho systému, ktorý keď sa zriekne etického a náboženského jadra, vytvára priestor pre manipuláciu s ľudskou osobou. Jeho potvrdením je konzumný spôsob života, ktorý „vŕhne človeka do siete falošného a povrchného pôžitkárstva namiesto toho, aby mu pomáhal opravdivo a konkrétne realizovať svoju osobnosť.“⁴

Táto redukcionistická koncepcia, ktorá vníma rozvoj podľa konzumistického kľúča - prvenstvo pripisuje hodnotám mať pred hodnotami byť - zapríčiňuje vážne formy ľudského odcudzenia, o ktorých Ján Pavol II. hovorí: „Odcudzený je človek, ktorý odmieta prekročiť sám seba, prežiť skúsenosť sebadarovania a vytvárať autentické ľudské spoločenstvo zamerané na svoj posledný cieľ, ktorým je Boh. Odcudzená je spoločnosť, ktorá vo svojich formách spoločenského usporiadania výroby a spotreby sťažuje realizáciu tohto daru a budovanie medziludskej solidarity.“⁵

V súvislosti s nebezpečenstvom javu konzumizmu Ján Pavol II. vysvetľuje, že „v spôsobe, ako nové potreby vznikajú a ako sa určujú, je obsiahnutá viac alebo menej vyhovujúca koncepcia človeka a jeho skutočného dobra. Výber určitej formy výroby a spotreby je vyjadrením aj určitej kultúry ako celkovej koncepcie života. Tu vzniká jav konzumizmu. Pri určovaní nových potrieb a nových možností ich uspokojovania treba sa riadiť integrálnym pohľadom na človeka, ktorý prihliada na všetky dimenzie jeho bytia a materiálne i pudové podriaďuje dimenziám vnútorným a duchovným.“⁶

Človek je vedomou a slobodnou osobou. Ján Pavol II. ako tvorca tzv. *adekvátnej antropológie*⁷ pripomína že „štruktúrnou charakteristikou celých ľudských dejín bol práve konflikt medzi slobodou a ľudskou prirodzenosťou.“⁸

Z personalistického pohľadu Jána Pavla II. ľudské konanie a personálnosť tvoria nerozdielnu a vzájomne sa prehlbujúcu jednotu. Osoba sa realizuje v čine, v ňom sa vyjadruje, prejavuje a integruje. Prostredníctvom činu sa osoba naplňuje vo svojej bytnosti i v bytí. Človek

prostredníctvom mravného činu, pri slobodnej voľbe zameranej na dobro a pravdu, prežíva svoju vlastnú transcenciu. Kresťanské chápanie slobody v pozitívnom zmysle - ako odovzdávanie sa, darovanie sa v službe druhým, je opakom negatívneho ponímania slobody (sloboda od niečoho), ktorej ovocím je alienácia človeka a spoločnosti.

Človeku posadnutému túžbou veci radšej vlastniť, ako ich dávať do vzťahu s pravdou, chýba nezištné, nesebecké a estetické správanie vyvierajúce z obdivu nad bytím a krásou, ktoré vo viditeľných veciach dovoľuje poznať posolstvo neviditeľného Boha.⁹

Človek ako Imago Dei

Boh stvoril človeka na svoj obraz a podľa svojej podoby a o zemi povedal: „*Podmaňte si ju!*“ (porov. Gn 1,28). Z pohľadu Jána Pavla II. tieto slová predstavujú prvú a komplexnú definíciu ľudskej kultúry. Podmaňovať si zem znamená odhaľovať a potvrdzovať pravdu o vlastnom človečenstve. Boh človekovi dal a súčasne zveril celý viditeľný stvorený svet. Tým mu zveril konkrétne poslanie: realizovať pravdu o sebe i o svete. Človek sa musí riadiť pravdou o sebe, aby podľa nej spravoval viditeľný svet s cieľom správne ho využívať, a nie zneužívať. Táto dualistická pravda – o svete i o sebe – tvorí základ akejkolvek práce, ktorú človek pri pretváraní viditeľného sveta vykonáva.¹⁰

„K plnej miere „obrazu“ Boha v človekovi treba pridať ešte, ba predovšetkým, lásku, a to ako konštitutívny znak jeho Bytia v Trojici osôb, ktorá sa v človekovi prejavuje rovnako konštitutívnym (čiže ontologickým) *nasmerovaním* k autotranscencii smerom k iným ľuďom, počnúc od základných najprirodzenejších rodinných väzieb, cez širšie, rovnako prirodzené zväzky rodu (príbuzenstvá a národy, vrátane jeho kultúry, jazyka a pod.) až po najširšie povedomie spolupatričnosti s celou ľudskou rodinou.“¹¹

„*Poslanie človeka vo vzťahu k viditeľnému svetu, ako ho vykresľuje kniha Genezis, má v dejinách svoju evolúciu, ktorá sa v najnovších časoch neobyčajne zrýchľila.*“¹² Rozvoj vedy a technológií nevylučuje potrebu transcendentna a sám osebe nie je príčinou vyhrotenej sekularizácie, ktorá vedie k nihilizmu, no súbežne s tým, ako sa veda a technika vyvíjajú, vyvolávajú otázky o svojom zmysle a stále naliehavejšiu nevyhnutnosť rešpektovať transcendentálny rozmer ľudskej osoby a samotného stvorenia.¹³

Potreba sociálnej spravodlivosti a zmeny zmýšľania

Ján Pavol II. nám už v svojej prvej sociálnej encyklike *Laborem exercens* vysvetľuje, že človek sa svojou prácou zúčastňuje na dvojakom dedičstve: po prvé na tom, ktoré je dané všetkým ľuďom v prírodných bohatstvách; a po druhé na tom, ktoré už človek svojou prácou vytvoril: jedná sa o *vlastníctvo poznania vedy a techniky*. Tento nový druh bohatstva má svoj pôvod v ľudskej myšli a ľudskej tvorivosti. Človek však nesmie zabúdať, že „*schopnosť vlastnou prácou meniť a v určitom zmysle „tvoriť“ svet sa vždy deje na základe pôvodného darovania stvorených vecí zo strany Boha*“.¹⁴ Ján Pavol II. nás upozorňuje na existenciu vážneho mravného problému, ako toto bohatstvo zeme a ľudského ducha spravodlivo rozdeliť, nakoľko existuje sociálna nevyváženosť v rozvoji sveta, sociálna bieda mnohých národov, nedostatok relevantných možností osobného aj sociálneho rozvoja jedincov i celých národov.

V tejto súvislosti v encyklike *Centesimus annus* Ján Pavol II. naliehavo zdôrazňuje, že: „*predovšetkým sa bude treba zbaviť takého zmýšľania, ktoré vidí v chudobných – osobách i národoch – akési bremeno a neprijemných dotieravcov nárokujuúcich si konzumovať, čo druhí vyprodukovali. Chudobní sa dožadujú práva podieľať sa na využívaní materiálnych dohier a záručiť svoje pracovné schopnosti na výstavbu starostlivého a šťastného sveta pre*

všetkých. *Pozdvihnutie chudobných je veľká príležitosť na morálny, kultúrny a hospodársky rozvoj celého ľudstva.*“¹⁵

Riešenie vážnych národných a medzinárodných problémov nie je len otázkou náboženskej produkcie alebo právneho či spoločenského poriadku, ale vyžaduje si jasné *morálno-náboženské hodnoty*, ako aj zmenu zmýšľania, správania a štruktúr.¹⁶

Spoločnosť a jedinci majú chápať chudobných, ktorých majú medzi sebou za partnerov a dokonca za súčasť spoločného dobra, ktoré sa im ponúka, a tak príležitosť pomáhať chudobným budú považovať za príležitosť a šťastie, že práve im bolo umožnené pomôcť chudobným z biedy a tak využiť príležitosť pre seba samých, pretransformovať materiálny kapitál na transcendentálne hodnoty večného života.¹⁷

Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus annus* poukazuje aj na skutočnosť ako „systém vyspelej ekonomiky a masívnej produkcie tovarov a služieb podmieňuje aj systém sociálnej stratifikácie v spoločnosti. Vytvárajú sa nové sociálne skupiny či „vrstvy“, ktoré nie sú diferencované ideologicky alebo postojovo, vo vzťahu k istej zaužívanej celkovej štruktúre spoločnosti, najčastejšie vo vzťahu k majetku a technológiám, ale sú diferencované na báze ich príjmových možností a z nich vyplývajúcich vzorcov spotreby a sociálno-kultúrnych garancií.“¹⁸

„Typické javy *tretieho sveta*¹⁹ sa však vynárajú aj vo vyspelých krajinách, kde ustavičná zmena v spôsobe výroby znehodnocuje už získané poznatky a dlhoročné profesionálne skúsenosti a vyžaduje stále vynakladanie síl na rekvalifikáciu a prispôsobovanie sa zmenám. Tí, čo nevládnú držať krok s dobou, ľahko sú vytláčaní na okraj spoločnosti a spolu s nimi starí, mladiství, ktorým sa nedarí zapojiť do spoločnosti, a všeobecne slabí ľudia a takzvaný „štvrtý svet“. Ani postavenie ženy nie je v týchto podmienkach ľahké.“²⁰ Ženy sú často psychologicky i prakticky diskriminované, nakoľko existuje značný spoločenský deficit docenenia ich materských úloh.

Dôvera v potenciál ľudskej osoby a kultúra ako vlastný spôsob existencie človeka

V encyklike *Centesimus annus* nachádzame zaujímavý personalistický pohľad na ekonomiku, ktorý súvisí so snahou Jána Pavla II. opísať „*ekonomickú osobu*“ ako jeden rozmer „*konajúcej osoby*“, morálneho činiteľa obdareného inteligenciou a slobodnou vôľou, ktorý sa musí zaoberať ekonomickým životom.

Kľúčovým atribútom slobodného hospodárstva je, že ide o systém orientovaný na rozum človeka, na ľudský dôvtip, novátorstvo, objaviteľstvo, podnikavosť a tvorivosť. Ján Pavol II. obhajoval právo na súkromné vlastníctvo, ale pripája k nemu sociálnu požiadavku, keď zdôrazňuje, že vlastníctvo, ktoré má slúžiť slobode a tvorivosti, sa musí používať na spoločné dobro. V encyklike *Centesimus annus* porovnáva, že: „kým kedysi rozhodujúcim činiteľom produkcie bola zem a neskôr kapitál, chápaný ako súhrn strojov a výrobných prostriedkov, dnes je čoraz viac rozhodujúcim činiteľom sám človek, konkrétne jeho *poznávacia schopnosť*, ktorá sa prejavuje vo forme vedeckého poznania, *organizačná schopnosť* utvárať spoločenstvá, ako aj *schopnosť vnímať a uspokojovať potreby iných*.“²¹

Treba si uvedomiť, že : „*Všetka ľudská činnosť prebieha v určitej kultúre a obe na seba vzájomne pôsobia. Primerané utváranie kultúry vyžaduje zapojenie celého človeka, ktorý v nej rozvíja svoju tvorivosť, svoju inteligenciu a svoje poznanie sveta a ľudí. Okrem toho vnáša do nej svoju schopnosť sebaovládania, osobnej obety, solidarity a ochoty podporovať spoločné dobro. Preto prvá a najdôležitejšia práca sa deje v srdci človeka.*“²²

Človek prítomný vo svete a zaangažovaný v jeho premene, sa stáva čoraz intenzívnejšie a hlbšie človekom „*duchom v matérii*“ a svet sa postupne čoraz viac a plnšie stane „*matériou pre ducha*“.²³

Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus annus* novátorským spôsobom hovorí o existencii človeka v rozmanitých medziľudských vzťahoch, z ktorých vyrastá „*subjektivita spoločnosti*“. Spoločenská povaha človeka sa nevyčerpáva v štáte, ale realizuje sa počínajúc rodinou v rôznych ekonomických, sociálnych, politických, kultúrnych združeniach, ktoré sa ako prejav tej istej ľudskej prirodzenosti tešia pri rešpektovaní spoločného dobra svojej vlastnej samostatnosti. Tieto stredné spoločenské skupiny uvádzajú do života špeciálnu sieť solidarity.²⁴ Ďalej Ján Pavol II. poukazuje na to, že jednotlivec dnes stojí pod tlakom z dvoch strán. Z jednej je štát a z druhej trh, a tak sa zdá, že človek jestvuje len ako výrobca a spotrebiteľ tovarov alebo ako predmet štátnej správy. Pritom sa zabúda, že spolužitie ľudí nie je zamerané ani na trh, ani na štát, pretože má samo v sebe jedinečnú hodnotu, ktorej má slúžiť štát i trh. No človek je predovšetkým bytosť, ktorá hľadá pravdu, usiluje sa podľa nej žiť a hlbšie chápať vo vytrvalom dialógu, ktorý pojíma do seba minulé i budúce generácie.²⁵

Neskôr v knihe *Pamäť a identita* píše: „Človek žije skutočne ľudským životom vďaka kultúre... Kultúra je vlastným spôsobom existencie človeka... Kultúra predstavuje to, prostredníctvom čoho sa človek stáva viac človekom: väčšmi „je“...Národ je veľké spoločenstvo ľudí, ktoré spájajú rozličné spojivá, nadovšetko kultúra. Národ jestvuje z kultúry a pre kultúru. Preto je kultúra vynikajúcou vychovávateľkou k tomu, aby človek „väčšmi bol“ v spoločenstve, ktoré má dlhšie dejiny ako on a jeho rodina...“²⁶

V súčasnom svete existuje stále aktuálna úloha kultúry spočívajúca v dôvere v potenciál dobra ľudskej osoby, v schopnosti človeka myslieť, cítiť, konať adekvátnym spôsobom. Ide o to, dať človeku možnosť, aby sa jeho osobné schopnosti, jeho kultúrne a sociálne dedičstvo mohlo prejaviť ako príspevok k spoločnému dobru, ako jeho cieľ a podiel na tvorbe dober tohto sveta. Rozvoj individuálneho a jedinečného potenciálu členov spoločnosti potom vedie k celkovej humanizácii spoločnosti.

Ján Pavol II. vidí aj prekážky, ktoré sťažujú život v pravde, keď hovorí: „Človek prijíma od Boha svoju bytostnú dôstojnosť a s ňou *schopnosť prekročiť každý spoločenský poriadok smerom k pravde a dobru*. Súčasne je podmienený spoločenskou štruktúrou, v ktorej žije, výchovou, ktorej sa mu dostalo a prostredím. Tieto faktory mu môžu uľahčiť, ale aj brániť, aby žil podľa pravdy. Rozhodnutia, na základe ktorých sa tvorí ľudské prostredie, môžu plodiť *špecifické štruktúry hriechu*²⁷, ktoré hatia plnú realizáciu tých ľudí, ktorých tieto štruktúry rôznym spôsobom utláčajú. Také štruktúry zbúrať a nahradiť autentickjšími formami spolužitia je úloha, ktorá vyžaduje odvahu a trpezlivosť.“²⁸

Môžeme povedať, že realizáciu autentických foriem ľudského spolužitia determinujú nasledujúce schopnosti ľudskej osoby:

Schopnosť angažovať sa za spoločné dobro

Ak by sme chceli presne definovať spoločné dobro, mohli by sme si pomôcť definíciou Druhého Vatikánskeho koncilu, ktorý hovorí, že spoločné dobro je súhrn spoločenských (sociálnych) podmienok, ktoré napomáhajú a umožňujú dokonalý rozvoj a dosiahnutie vlastnej dokonalosti ľudských spoločenstiev ako aj konkrétnych ľudských osôb (porov. GS,26).

Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus annus* pripomína, že „*treba vyvinúť veľké úsilie, aby sa ľudia vzájomne chápali, poznali a mali citlivé svedomie. Treba túžiť po takej kultúre, ktorá umocňuje dôveru v ľudské schopnosti chudobného, a teda v schopnosť, že si prácou môže zlepšiť svoje postavenie, ako aj pozitívne prispievať k hospodárskemu blahobytu.*“²⁹ V tomto smere v rámci svetového úsilia o rozvoj ide aj o zrieknutie sa ziskových a mocenských pozícií, ktorými disponujú prosperujúcejšie ekonomiky, čo zahŕňa aj zmenu životných štýlov, výrobných a konzumných modelov a ustálených štruktúr moci.

Schopnosť múdreho užívania materiálnych dobier

Druhý Vatikánsky koncil vyjadril, že *mať* predmety a majetky, to samo osebe človeka nezdokonaľuje, ak zároveň nenapomáha dospievaniu a obohacovaniu jeho *bytia*, a teda splnenie vlastného ľudského povolania (porov. GS,35).

Ján Pavol II. výstižne poukazuje na to, že : „*Jedna z najväčších nespravodlivostí moderného sveta je práve v tom, že je pomerne málo tých, čo vlastnia mnoho, ale veľmi veľa tých, čo nemajú skoro nič. Táto nespravodlivosť pochádza zo zlého rozdelenia majetkov a služieb, ktoré boli pôvodne určené všetkým.*“³⁰ Ak človek vlastní majetok, tak je dôležitý spôsob, akým ho vlastní, teda či berie ohľad na vlastnosti a na správnu stupnicu vlastných hodnôt, ktoré majú slúžiť *bytiu* človeka a jeho pravému povolaniu.

V ceste za dosiahnutím primeranej a čo najrovnomernejšej distribúcií dobier môžu nastať hlboké zmeny v ustálenom spôsobe života. Zastavenie mrhania prírodnými a ľudskými zdrojmi môže však umožniť všetkým národom a ľuďom na zemi podieľať sa na nich v dostatočnej miere. K tomu treba pridať ocenenie nových materiálnych a duchovných dobier, ktoré sú ovocím práce a kultúry dnešných odstrčených národov, čím sa dosiahne ľudské obohatenie celej rodiny národov.³¹

Schopnosť sebaobetovania sa pre potreby druhých

Princíp sebadarovania v službe druhým sa stal základným pojmom Wojtylovej personalistickej etiky, a tento zákon daru považoval Ján Pavol II. za súčasť ľudského údely. Zodpovedné sebadarovanie, nie prijímanie, je cestou k ľudskému naplneniu. Sebadarovaním sa realizuje autentická sloboda ľudskej osoby, t.j. sloboda stvorenia, darovaná sloboda, ktorá je privedená k zrelosti. Ján Pavol II. vedel, že „... *ak človek prestane uznávať hodnotu a veľkosť osoby v sebe samom i druhom, oberá sa o možnosť tešiť sa zo svojho ľudského bytia a vstupovať do jednoty spoločenstva s druhými ľuďmi, pre ktoré ho Boh stvoril. Lebo človek sa naozaj stáva sám sebou slobodným darovaním sa*“ (GS, 24). Týmto sebadarovaním človek vytvára autentické ľudské spoločenstvo, v ktorom miluje svojho blížneho nie podľa jeho zásluh, ale podľa veľkosti jeho potrieb.

Schopnosť prejavovania solidarity ako sociálnej lásky

Pri vzrastajúcom počte existujúcich nerovností vo svete, prvou hodnotou, ktorú si treba čo najlepšie uvedomiť je solidarita.

Karol Wojtyla v diele *Osoba a čin*³² analyzoval štyri postoje ľudskej osoby voči životu v spoločnosti: postoj konformizmu, postoj „nezasahovania“, postoj opozičný a postoj solidarity. Postoj solidarity, ktorý je základným autentickým postojom voči spoločnosti, v ktorom sa individuálna sloboda prejavuje v službe pre spoločné dobro a spoločnosť podporuje jednotlivcov. Tento postoj umožňuje nájsť človeku naplnenie v spolupráci s druhými, lebo „*systém vzťahu k blížnym má základný význam medzi všetkými vzťahmi, ktoré sa vytvárajú v ľudskom spoločenstve, všetky ich prerastá v ohľade rozsahu, jednoduchosti a hĺbky... Dá sa tiež hovoriť o istej transcencii blížneho vo vzťahu k „členovi spoločenstva“; to všetko je priamo obsiahnuté v evanjeliomom prikázaní.*“³³

„Pre kresťanskú morálku sa *prikázanie lásky* stáva *personalistickou normou*³⁴, a preto je charakteristickým nielen na rovine medziosobnej, ale aj na spoločenskej, kde nadobúda podobu lásky k „blížnemu v spoločnosti“, ktorá nie je len kvantitatívnym znásobením lásky k jednotlivému blížnemu, násobenej počtom členov spoločnosti, ale ako taká nadobúda celkom špecifické podoby.“³⁵

„Ak teda Ján Pavol II. hlásal solidaritu medzi ľuďmi ako cestu na prekonanie obrovských sociálnych problémov sveta, mal na mysli to, čo bolo predtým povedané o ľudskej prirodzenosti: „*Od ľudí sa žiada, aby boli tým, čím sú: ak sú spoločenský vo svojej prirodzenosti, musia v dôsledku toho byť solidárni vo svojom konaní. Solidarita vyviera z toho, čím sú vo svojom existencionálnom bytí.*“³⁶

Solidarita je pilierom civilizácie lásky, do ktorej budovania sme všetci pozvaní v priestore a čase, kde sa práve nachádzame. Táto veľká téma civilizácie lásky ako „*spoločenského rozmeru duchovnej a morálnej požiadavky vpísanej v samej prirodzenosti človeka*“³⁷ rezonuje v celom sociálnom učení Jána Pavla II.

Záver

Byť človekom znamená nevyhnutne existovať v danej kultúre. Každá kultúra je typicky ľudským a historicky podmieneným produktom, ktorý obsahuje a šíri vlastné hodnotové systémy. Ján Pavol II. vedel, že v ľudskej osobe sú dostatočné kvality a schopnosti, ako aj základná dobrota, pretože človek je obrazom Stvoriteľa. Nesúhlasil s modernou interpretáciou slobody ako zásadnej autonómie a neprestával zdôrazňovať, že človek prekračuje seba samého, rastie ako osoba tým, že si uvedomuje svoju slobodu a zameriava ju na dobro a pravdu. Veril, že hybnou silou všetkých sociálnych zmien nie je ekonomika, ale kultúra, a že zmyslom každej tvorby a produkcie je človek sám a s ním aj celý svet jeho potrieb. Človek nemá byť len nástrojom na tvorbu produktov, ale on sám je centrom a prostriedkom celého ekonomického života.

V situácii ohrozenia celého ľudstva (hospodárska kríza, vojny, ...) rozlišovanie medzi bohatými a chudobnými osobami, ako aj krajinami má malý význam, ak nevzbudí väčšiu zodpovednosť u toho, kto má viac a viac môže. V tomto smere sa ako nevyhnutná javí zmena života a zmýšľania, ako aj spôsobu celého bytia človeka. Toto vedomie závislosti ľudských osôb navzájom plodí pevné a dôsledné rozhodnutie angažovať sa za spoločné dobro, plodí solidaritu ako sociálnu lásku.

Odkazy a citácie:

1 Porov.: JÁN PAVOL II.: *Posolstvo na tému Dialóg medzi kultúrami pre civilizáciu lásky a pokoja*, Vatikán, 8.december 2000, <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/posolstvo-004.htm> z dňa 18.3.2009

2 VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Studia Theologica Nitriensia, Nitra, 2004, s. 114.

3 Porov.: JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 51, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s.572.

4 JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 41, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s.561.

5 Tamže

6 Porov.: tamže, *Centesimus annus*, 36, s. 556.

7 **Adekvátna antropológia Karola Wojtylu** predstavuje spojenie teórie morálneho činu (ktorú analyzoval v diele *Osoba a čin*), filozofickej antropológie personalistického zamerania (syntéza tomizmu a fenomenológie), a napokon je tu aj teologický a spoločenský základ antropológie. Karol Wojtyla v úlohe pastiera univerzálnej Cirkvi ostáva tou istou osobou, ktorá má tendenciu hľadať riešenie etických a morálnych problémov vo svojej personalistickej filozofii a potom svoje antropológické tvrdenia vyjadruje teologickou rečou a biblickými textami. (Porov.: FULA, M.: *Antropológia ženy*, Don Bosco, Bratislava, 2004, s. 129-130.)

8 JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*, 46, SSV, Trnava 1994.

9 Porov.: JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 37, s. 557.

10 Porov.: JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*, Spolok svätého Vojtecha, Trnava, 2005, s. 82.

11 KOŠČ, S.: *Človek tvor boží a spoločenský. Náčrt teologickej a sociálnej antropológie v náuke Jána Pavla II.*, PF KU, Ružomberok, 2007, s. 20.

12 JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*, SSV, Trnava, 2005, s. 82.

13 PÁPEŽSKA RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 462, SSV, Trnava 2008, s. 262.

- 14 JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 37, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s. 557.
- 15 Tamže, *Centesimus annus*, 28, s. 547.
- 16 Porov.: Tamže, *Centesimus annus*, 60., s.579.
- 17 Porov.: UHÁL, M.: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. v otázke riešenia potrieb „štvrtého sveta“*. Zborník z konferencie “Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“, konanej dňa 28.4.2008 v Poprade, PF KU, Ružomberok, 2008, s.255.
- 18 Tamže, s. 250.
- 19 **Obraz tzv. „tretieho sveta“** predstavujú chudobné, a len ťažko sa rozvíjajúce krajiny, kde množstvo ľudí žije v biede a beznádeji. Je to svet, ktorý nemá ani len perspektívu, ako by vyšiel z biedy a nestability. K tomuto známemu pojmu „tretí svet“ pápež Ján Pavol II. počas rokov svojho pontifikátu pridal ešte obraz tzv. „štvrtého sveta“, ktorý nie je vymedzený teritoriálne a ani striktné ekonomicky. Je to svet poznačený ekonomickým, sociálnym, kultúrnym a duchovným nedostatkom; svet rozptýlený v každodennej realite zemskeho povrchu, a paradoxne je reálny predovšetkým v najbohatších krajinách sveta. „Druhý svet“ predstavujú krajiny s dynamickým potenciálom, krajiny s veľmi výrazným rozvojom ekonomiky, ktoré nasledujú ekonomický vzor vyspelých krajín „prvého sveta“ a chcú dosiahnuť jeho rozmer výroby aj spotreby. (Porov.: : UHÁL, M.: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. v otázke riešenia potrieb „štvrtého sveta“*. Zborník z konferencie “Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“, konanej dňa 28.4.2008 v Poprade, PF KU, Ružomberok, 2008, s.248.)
- 20 JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 33, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s. 553.
- 21 Tamže, *Centesimus annus*, 32, s. 552.
- 22 Tamže, *Centesimus annus*, 51, s. 572.
- 23 VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Studia Theologica Nitriensia, Nitra, 2004, s. 52. (Porov. ROGOWSKI, R. *Antropologiczne i chrystologiczne podstawy postępu i rozwoju w Chrześcijanin w świecie 2*, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1974, s. 1-16.)
- 24 Porov.: JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 13, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s.531.
- 25 Porov.: Tamže, *Centesimus annus*, 49., s.571.
- 26 JÁN PAVOL II.: *Pamät' I*, SSV, Trnava, 2005, s. 86.
- 27 V súvislosti s vysvetlením pojmu „**štruktúry hriechu**“ sa Ján Pavol II. odvoláva na apoštolskú exhortáciu *Reconciliatio et paenitentia*. Keď Cirkev hovorí o situáciach hriechu, alebo keď ako sociálne hriechy pranieruje isté situácie sociálnych skupín alebo aj celých národov i skupín národov, uvedomuje si, že tieto sociálne hriechy sú ovocím, nahromadením a sústredením mnohých osobných hriechov. Napr. ide o osobné hriechy toho, kto vyvoláva a napomáha nespravodlivosť, alebo ju zneužíva, kto sa vyhovára, že nie je možné premeniť svet, ako aj tých, čo sa chcú vyhnúť námahe a obete. Nijaká situácia, inštitúcia, štruktúra, spoločnosť nie je sama osebe subjektom mravných skutkov, a preto nemôže byť sama v sebe dobrá alebo zlá. (Pozri *Sollicitudo rei socialis*, 36)
- 28 JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 38, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s. 558.
- 29 JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 52, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s.573.
- 30 JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*, 28, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s. 483.
- 31 Porov.: JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 52, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009, s.573.
- 32 „**Osoba a čin**“ je filozofickým projektom Karola Wojtyly, ktorý je pre čitateľa aj pozvaním na rozhovor o ľudskom údele (Porov. :WEIGEL,G.: *Svedok nádeje*, I.diel, Slovart, Bratislava, 2000.s.165). Karol Wojtyla ukazuje, že podstatou našej osobnosti je naša sloboda, ktorú poznávame prostredníctvom ľudských činov. V mravnom čine sa myseľ, duch a telo zjednocujú ako v osobe. Pri slobodnej voľbe zameranej na dobro a pravdu dochádza k transcendencii ľudskej osoby.
- 33 WOJTYLA,K: *Osoba i czyn*, Polskie towarzystwo teologiczne, Kraków, 1969. s. 323.
- 34 Pojem „ **personalistická norma**“ pochádza z filozofického diela Karola Wojtyly „*Láska a zodpovednosť*“. Táto norma je pokusom preložiť prikázanie lásky do jazyka filozofickej etiky a predstavuje Wojtylov variant druhého kategorického imperatívu Immanuela Kanta. Karol Wojtyla tvrdil, že morálny imperatív, podľa ktorého nesmieme používať druhých, je etickým základom slobody, pretože nám umožňuje pôsobiť na druhých bez toho, aby sme ich degradovali na objekty a manipulovali nimi. (Porov. : JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*, SÚSCM, Nové Mesto, Bratislava 1995, s. 178.)
- 35 KOŠČ, S.: *Človek tvor boží a spoločenský. Náčrt teologickej a sociálnej antropológie v náuke Jána Pavla II.*, PF KU, Ružomberok, 2007, s. 24.
- 36 KOŠČ, S.: *Spravodlivosť, pravda, sloboda a solidarita ako piliere civilizácie lásky - odkaz Jána Pavla II. pre kresťanskú politiku*. Zborník z konferencie “Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“, konanej dňa 28.4.2008 v Poprade, PF KU, Ružomberok, 2008, s.100 (citácia prevzatá : PAVAN,P.:*Le due ragioni della speranza. Riflessioni teologico-pastorali*, In: *Le ragioni della speranza. Studi sull'enciclica Sollicitudo rei socialis*, Pontificia Università Lateranense, Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano 1988,s.129.)

37 KOŠČ, S. : *Človek tvor boží a spoločenský. Náčrt teologickej a sociálnej antropológie v náuke Jána Pavla II.*, PF KU, Ružomberok, 2007, s. 24.

Literatúra a pramene:

JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava, 2009.

JÁN PAVOL II.: *Veritatis splendor*, SSV, Trnava, 1994.

JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava 2009.

JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*, SÚSCM, Nové Mesto, Bratislava 1995.

JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*, SSV, Trnava, 2005.

JÁN PAVOL II.: *Posolstvo na tému „Dialóg medzi kultúrami pre civilizáciu lásky a pokoja“*, Vatikán, 8. december 2000, [http:// www.kultura-fb.sk/new/old/stare/posolstvo-004.htm](http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/posolstvo-004.htm) z dňa 18.3.2009.

WOJTYLA,K: *Osoba i czyn*, Polskie towarzystwo teologiczne, Kraków, 1969.

KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, SSV, Trnava, 1999.

KOŠČ, S. : *Človek tvor boží a spoločenský. Náčrt teologickej a sociálnej antropológie v náuke Jána Pavla II.*, PF KU, Ružomberok, 2007.

KOŠČ,S.: *Spravodlivosť, pravda, sloboda a solidarita ako piliere civilizácie lásky - odkaz Jána Pavla II. pre kresťanskú politiku*. Zborník z konferencie “Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“, konanej dňa 28.4.2008 v Poprade, PF KU, Ružomberok, 2008,

PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava 2008.

UHÁL, M.: *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. v otázke riešenia potrieb „štvrtého sveta“*. Zborník z konferencie “Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“, konanej dňa 28.4.2008 v Poprade, PF KU, Ružomberok, 2008, s.247-258.

VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Studia Theologica Nitriensia, Nitra, 2004.

WEIGEL,G.: *Svedok nádeje*, Slovart, Bratislava, 2000.

Kontakt:

PhDr. Iveta Franzenová

Katolícka univerzita v Ružomberku

Pedagogická fakulta

Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi

Nábřežie Jána Pavla II., 15, 058 01 Poprad

iveta.franzenova@mail.t-com.sk

Historický náčrt fenoménu chuoba interpretovaná životom sv. Františka z Assisi a sv. Vincenta de Paul.

Miroslav Gejdoš

Resumé: Autor príspevku sa venuje fenoménu chudoby, ktorú podáva cez život svätého Františkovi z Assisi a svätého Vincenta de Paul, ktorí obetovali svoj život a dielo chudobným a núdzným.

Kľúčové slová: Chudoba, sv. František z Assisi a sv. Vincent de Paul, človek

Náčrt: Chudoba je fenomén, ktorý sprevádza ľudstvo od počiatku jeho existencie. Realita 21. storočia sa v základe nelíši od biblických čias. Aj vtedy sa ľudstvo delilo na bohatých a chudobných. Samotné vlastníctvo majetku nie je nesprávne, pretože povedané biblicky, je časťou Božieho stvorenia. Pre množstvo ľudí sa však stáva falošným bohom a predmetom uctievania. Fascinácia vlastníctvom vecí je akousi fatamorgánou, ktorá človeka vedie nesprávnym smerom alebo projekčným plátnom, na ktoré si človek premieta svoje sny, túžby a nesplnené priania. Oproti slovám apoštola Pavla: „Milovanie peňazí je koreňom všetkého zla...“ doba stavia opačnú filozofiu, ktorú dobre vyjadril Mark Twain: „Koreňom všetkého zla je nedostatok peňazí.“ Jadrom problému nie je ani tak láska k zhromažďovaniu statkov, ako to, že človek sa vo svojej podstate stáva vlastníkom. Vlastnenie sa stáva jeho identitou, šťastím a istotou. Vlastnenie na úkor iných. V dnešnej dobe môžeme povedať, že zlyhala spoločnosť a mravnosť rovnako ako v stredoveku. Aby nenastal takýto jav je dnes potrebné aby štát – nepriamy zamestnávateľ vytváral také zákonné podmienky pre svojich občanov aby nenastal stav núdze. (Lisnik, 2009)

Stredovek bol veľmi pohnutým obdobím. Priniesol radikálne zmeny v spoločnosti, hospodárstve, kultúre. Bežný život ľudí sa stal v mnohých smeroch zložitým. Bol poznačený vojnami, epidémiami a krížovými výpravami. Ľud mal ešte pevnú vieru, ale praktický život sa už veľmi vzdaloval od ideálov evanjelia. Prehlboval sa kontrast medzi náboženstvom a mravnosťou, medzi láskou evanjelia a nenávisťou ulíc a námestí. Na evanjelium sa pozabudlo aj v cirkevných kruhoch. Cirkev bola bohatá. Biskupstvá a opátstva boli zväčša v rukách šľachticov. Klérus bol v tesnom spojení s feudálmi a strácal sa kontakt medzi ním a ľudom. Mnohí kňazi žili svetácky, mali rodiny, nemali dostatočné vzdelanie a zanedbávali pastoračnú činnosť. Žili v prepychu a hádali sa o príjmy. Vznikali spory medzi hradmi a kláštorami a medzi kláštorami navzájom. Opáti mali kniežacie tituly a často ani neboli mníchmi. Kláštory, ktoré po stáročia boli opornými stĺpmi cirkevného života, strácali vplyv na veriaci ľud, ostávali osamelé, odtrhnuté od života. Niekde sa nelíšili od feudálnych sídiel. Tieto smutné javy prirodzene v úprimných kresťanských dušiach budili túžbu po obnove života podľa evanjelia. Človek vždy túžil po lepšom, spravodlivejšom a slobodnejšom živote. Práve táto túžba bola motorom tých zmien a reforiem, ktoré sa kedy v dejinách udiali.

Nasledujúce podkapitoly venujeme dvom predstaviteľom tohto obdobia, ktorí stáli na strane chudobných a zasvätili im svoj život a to: sv. Františkovi z Assisi a sv. Vincentovi de Paul.

1 Ideály svätého Františka z Assisi

Dejiny Cirkvi sú poznačené obdobím, keď v búrlivých časoch stredoveku zažiarilo Františkánske hnutie a žobrák z Assisi začal opravovať Pánovu Cirkev spôsobom jemu vlastným.

Pochádzal zo zámožnej rodiny. Jeho otec Pietro Bernardone mal prosperujúci obchod s plátňom. Jeho matka sa volala Jana, prezývaná Pika. Aj svojmu synovi dala meno Ján (Giovanni), jeho otec ho však volal František (Francesco), čo v preklade znamenalo Francúz a prezrádzalo otcovu náklonnosť ku Francúzsku, s ktorým obchodoval. Otec chcel zo svojho syna vychovať schopného obchodníka, čo sa mu aj darilo. František však nevedel odkladať peniaze. Jeho dobrosrdečná a romantická povaha ho zvädzali k márnotratnej štedrosti, či už rozdával peniaze žobrákom alebo ich míňal s rovesníkmi na zábavu. V r.1202 vypukla vojna medzi mestami Perugia a Assisi, do ktorej sa zapojil aj František. Upadol do zajatia a po roku bol prepustený v zlom zdravotnom stave na slobodu. Začal hľadať hlbší zmysel života. V opustenom poľnom kostolíku sv. Damiána mal videnie, ktoré dalo jeho životu nový smer. Kristus od neho žiadal, aby začal opravovať jeho kostol, ktorý sa celkom rozpadával. František zobral výzvu doslovne a začal upratovať a opravovať kostolík. Táto práca sa stala predobrazom jeho činnosti na obnove Cirkvi. František sa rozišiel s minulosťou v r.1206. Veľmi sa ho totiž dotýkala bieda chudobných, a preto im veľkodušne rozdával z otcovho majetku. Vtedy sa obchodník Pietro Bernardone rozhodol, že vydedí svojho čudáckeho syna. Ich posledné stretnutie sa odohralo na verejnosti, v prítomnosti assiského biskupa. František sa odhodlal k radikálnemu gestu: celkom sa vyzliekol, šaty hodil otcovi a vyhlásil, že odteraz má už iba Otca, ktorý je na nebesiach. Biskup prikryl Františka svojím plášťom. Tým nielen zakryl jeho nahotu, ale vzal ho pod ochranu ako verejného kajúcnika a človeka zasväteného Bohu. (Felder, 1926)

Prostriedkom dosiahnuť čo najúplnejšie spojenie s Bohom a zároveň byť jeho užitočným nástrojom v službe iných sa stala Františkovi chudoba. Sám ju úctivo nazýval Pani Chudoba. Dokonalá evanjeliová chudoba ho voviedla do celkom nového sveta. Kým človek, ktorý je pripútaný k hmotnému svetu, hodnotí veci podľa toho, ako sú mu užitočné, František v slobode Božieho dieťaťa zistil, že každá vec má hodnotu sama osebe. Tým objavil bohatstvo stvoreného sveta, úprimne ho obdivoval a tešil sa mu. (Felder, 1926)

Zrieknutie sa všetkého majetku bolo v dejinách reholí do tej doby niečím neslýchaným. Samozrejme, všetky staršie rehole poznali sľub chudoby. Ale ten sa týkal len jednotlivých členov, ktorí nesmeli mať majetok. Avšak kláštor majetok vlastnil, aby bol schopný zabezpečiť svoj chod a zabezpečovanie potrieb. František zašiel oveľa ďalej. Prežíval chudobu tak dôsledne a hlboko, že sa neuspokojil len so zrieknutím všetkých hmotných statkov. Stal sa žobrákom, pútnikom a cudzincom. (Felder, 1926).

1.1 Založenie rádu

V r.1209 František zostavil z evanjeliových textov prvé pravidlá nového spoločenstva, ktoré ústne schválil pápež Inocent III. Tak vznikol rád Menších bratov (lat. Ordo Fratrum Minorum – OFM). Základom pravidiel

boli myšlienky z evanjelia: „Ak chceš byť dokonalý, choď, predaj, čo máš, rozďaj chudobným, a budeš mať poklad v nebi. Potom príď a nasleduj ma!“ (Mt 19,21), „ Na cestu si neberte nič, ani palicu, ani kapsu, ani chlieb, ani peniaze, ani dvoje šiat nemajte.“ (Lk 9,3), „ Kto chce ísť za mnou, nech zaprie sám seba, vezme každý deň svoj kríž a nasleduje ma.“ (Lk 9,23) (Kapistrán, 2008)

Vo svojej reholi musel František neraz zápasiť o zachovanie ideálu absolútnej chudoby a jednoduchosti, ktorý sa mnohým zdal neudržateľný. Veľkou potechou preňho bol vznik ženskej vetvy rehole (r.1212, klarisky), ktorej spoluzakladateľka Klára z Assisi bola vzorom evanjeliovej chudoby nielen pre svoje spoločníčky, ale aj pre mužských členov rádu. František mal pôvodne veľké výhrady proti budovaniu pevných a hmotne zaistených kláštorov, ako aj proti cirkevným hodnostiam vrátane kňazstva. Všetky tieto veci si v Cirkvi vážil, ale bál sa, že medzi Menšími bratmi oslabia ideál chudoby a poníženej jednoduchosti. A práve tieto ideály potrebovala Cirkev tak na vnútornú obnovu, ako aj na účinný apoštolát. (Kapistrán, 2008)

Keď hovoríme o prežívaní evanjeliovej chudoby v živote sv.Františka, je potrebné zdôrazniť, že najzákladnejším predpokladom na dosiahnutie takéhoto stavu je pokora. Františkánska pokora celé stáročia otvárala srdcia ľudí a robila ich prístupnými pre Krista, bola veľmi obľúbená, pretože žiaden človek sa v prítomnosti Menšieho brata necítil menejcenný. Je to čnosť veľmi atraktívna pre dnešnú dobu, ktorá je poznačená konzumizmom, egoizmom a sekularizmom. Každý svätý má svojich ctiteľov, ale aj odporcov. No o sv. Františkovi Assiskom sa hovorí, že nikdy nemal a doteraz nemá nepriateľov: nie všetci ho chápu, ale všetci dokonca aj mnohí nekatolíci, ho milujú.

1.2 Diela sv. Františka

Väčšina ľudí v časoch sv. Františka nevedela čítať ani písať. Keďže však František bol synom zámožného obchodníka, učil sa čítať a písať v škole sv.Juraja v Assisi. Vďaka tomuto základnému vzdelaniu sa naučil čítať po latinsky a pomerne dobre sa vedel vyjadrovať v tomto jazyku. Značnú časť diela sv.Františka zaberajú listy, ktoré venoval rôznym skupinám a osobám.

„František sám o sebe hovorí: „Ignorans sum et idiota“ („Som nevedomý a nevzdelaný“). Sám seba počíta medzi nižšie vrstvy v spoločnosti, chodí medzi chudobných a malomocných a je zaujatý voči vzdelaniu a výchove. Ale napriek tomu si poslúžil písaným slovom. Listy boli preňho dôležitým a často jediným prostriedkom komunikácie s bratmi či spôsobom jeho vykonávania vlastného poslania.“ (Lehmann, 2005, str.12)

Na pozadí toho, ako František opisuje seba samého ako nevzdelaného a neučeného, počet jeho listov a ich hlboký duchovný a teologický obsah pôsobia prekvapujúco. Z pôvodných františkových listov sa v úplnosti zachovalo desať. Môžeme ich rozdeliť na dve skupiny: listy jednotlivcom a okružné listy.

„Do prvej skupiny patrí List bratovi Antonovi, veľmi osobný List bratovi Leovi a List ministromi (Menších bratov). Do druhej a väčšej skupiny patria dve verzie rozdielneho rozsahu Listu veriacim, List

klerikom, ktorý sa takisto zachoval v dvoch verziách, ktoré sa líšia iba mierne, Prvý list kustódom a Druhý list kustódom, List vladárom ľudu, List celému Rádu.“ (Lehmann, 2005, s.23)

Ďalšie Františkove listy poznáme iba čiastkovo alebo z odkazov, ktoré sa našli v biografických prameňoch, napr.:List občanom Bologne, List bratom vo Francúzsku, List Kláre o pôste. (Lehmann, 2005)

Tieto diela poskytujú obraz Františkovej osobnosti a jeho odkaz svojim bratom ale aj verejnosti. Ako zakladateľ rádu sa bezpochyby považuje za zodpovedného za jeho smerovanie. *„Ale napriek svojej úlohe duchovného vodcu, ktorú zastával až do svojej smrti, nezdôrazňuje dôležitosť tohto postavenia, ale považuje sa za „neužitočného človeka a nehodné stvorenie“ a vo vzťahu k svojim spoločníkom za „najnepatrnejšieho sluhu“. Tak sa prostredníctvom svojho vlastného spôsobu života stáva príkladom toho, čo patrí k samotnému jadrú, k základným princípom jeho úlohy: „Podobne nech bratia nemajú v tomto nijakú moc ani vládu, najmä nie jeden nad druhým.“ (Lehmann, 2005, str.28)*

Duchovne zaujímavé sú aj Napomenutia sv. Františka, kde v krátkych úsekoch sú zahrnuté témy ako: eucharistia, chudoba, pokora, trpezlivosť, bratská láska a podobne.

Od začiatku svojho obrátenia bol František silno priťahovaný k chudobe. Tá bola jeho prvým náboženským ziskom na ceste nového života. U Krista sa učil chudobe a v evanjeliu ju objavoval ako svoj nový spôsob života. Vo všetkom sa chcel pripodobniť Kristovi, ktorý visel na kríži chudobný, trpiaci a nahý. Odmietal vlastníctvo, užívanie peňazí a najradšej by sa ich nedotýkal. Mal oprávnenú obavu pred majetkom, kvôli ktorému by človek mohol zabudnúť na Boha. František si zvolil posledné miesto len preto, aby sa dal do služieb všetkým. Bol pokorný a nežný práve k tým najúbohejším. Chudobe dával najvznešenejšie mená: nevesta, matka, pani chudoba, svätá chudoba. Prial si, aby jeho bratia si boli vedomí, aká je chudoba vznešená. Bez chudoby nemôže byť človek naplno pri Božom diele, lebo je otrokom seba samého a svojho majetku.

Sv.František nám svojím životom zanechal posolstvo, ktoré je aktuálne aj v dnešnej dobe. Čím viac máme, tým viac sa uzatvárame pred potrebami druhých. Nie je podstatná veľkosť majetku, ale náš postoj k nemu a skutočnosť, či nie sme slepí a hluchí na potreby druhých a či sme schopní deliť sa.

2 Vincent de Paul – otec chudobných

Ďalším významným svätcom v dejinách Cirkvi, ktorý sa zasvätil pomoci chudobným bol Vincent de Paul, prezývaný aj Otec chudobných.

Narodil sa v apríli 1581 v Pouy, vo francúzskom kraji Gascogne, ako tretie zo šiestich detí sedliackej rodiny. Charakterové črty rodiska ako temperament, sedliacká múdrosť a humor ho ovplyvnili na celý život. Rodina de Paul bola jednoduchá a chudobná, ale nie biedna. Rodičia Ján a Bertranda so svojimi šiestimi deťmi si žila celkom pokojne, z práce svojich rúk. Rodina mala však v svojom kruhu mimoriadne bystrého a smelého chlapca Vincenta.

„Gaskončan Vincent de Paul preslávi túto rodinu v duchovnom i sociálnom zmysle. Študuje najskôr v Daxe, potom v Toulouse. Vtedy spoločenské postavenie obyčajne postupovalo cez kňazský stav. Aj keď to tak bolo, Vincent svoje kňazské povolanie prežíva po celý život s opravdivou vrúcnosťou srdca i duše. Pre neho to nebol len istý prostriedok spoločenského uplatnenia sa a postupu, ale úprimný cieľ slúžiť Bohu.“ (Dcéry kresťanskej lásky sv.Vincenta de Paul, 1995, str.10)

Vincent študoval teológiu na univerzite v Toulouse, kde bol ako devätnásťročný vysvätený za kňaza. Potom pokračoval v štúdiu v Ríme a Paríži, kde dosiahol licenciát z cirkevného práva. Najdôležitejšie obdobie v živote sv.Vincenta začína príchodom do Paríža, kde prežíva 50 rokov svojho života, najprv na privilegovaných miestach, potom ako neúnavný a zapálený pracovník mnohých charitných diel. Na kráľovskom dvore pôsobil ako almužník kráľovnej Margity de Valois, kde sa veľmi často stretával s chudobnými a núdznými. Dôležitým medzníkom v jeho živote bolo stretnutie s kardinálom de Bérulle, zakladateľom Oratórií vo Francúzsku, ktorý mu ponúka vedenie vidieckej farnosti Clichy pri Paríži. Neskôr pôsobí ako učiteľ detí v grofskej rodine de Gondi. (Schindler, 2000)

2.1 Misijne dielo sv.Vincenta de Paul

Do jeho života znova zasahuje kardinál de Bérulle a posielal ho na farnosť v Chatillonles-Dombes. Táto farnosť neďaleko Lionu sa stala sídlom kňazov, ktorí túžili len po peniazoch a tým dávali ľuďom veľké pohoršenie. Ľudia v tejto farnosti žili vo vzájomnej nedôvere a izolácie, dokonca aj nepriateľstve. Najvplyvnejšími obyvateľmi boli hugenoti. U jedného z nich si Vincent prenajal izbu, keďže farská budova bola neobývateľná. Popredný hugenot ho rád prijal, „*dúfajúc, že vyvolá škandál u katolíkov a tak zneváži Cirkev. No čoskoro on a celá jeho rodina boli tak nadšení osobnosťou sv. Vincenta, že sa všetci vrátili späť do Cirkvi. Kameň, ktorý sa týmto obrátením pohol, sa už nedal zadržať. Množili sa konverzie a kostol sa naplňal.*“ (Schindler, 2000, str.14)

Z Chatillonles je známa aj ďalšia dôležitá udalosť, o ktorej sám sv. Vincent neskôr napísal v jednom svojom liste: „*Raz v nedeľu, práve keď som sa obliekal na svätú omšu, prišiel mi ktosi oznámiť, že v jednom osamelom dome, vzdialenom od kostola asi na štvrt' hodiny, sa nachádza rodina vo veľkej núdzi. Všetci ochoreli a nedokážu si navzájom pomôcť. Bez váhania som hneď o tom kázal a naliehavo odporúčal týchto postihnutých do láskavej pozornosti veriacich. Sám Pán Boh pohol srdcia mojich poslucháčov a prebudil v nich spoluúčasť na utrpení. Po večerách, keď som sa uberal na to miesto, videl som, ako ženy nesú potraviny do toho domu, kým iní ľudia už odtiaľ odchádzajú. Bola to procesia. Povedal som si: To je skutočne veľká láska k blíznym v núdzi, ale nie je dobre usporiadaná. Postihnutí dostanú veľa zásob, niečo sa z toho aj pokazí, ale onedlho budú opäť tam kde boli. Pán Boh mi vnukol myšlienku: Tieto dobré ženy by mohli z lásky k Bohu spoločne, ale organizovane slúžiť chudobným, chorým. Pri jednom zhromaždení som im aj navrhol, že každá nejakým spôsobom môže pomôcť tým, čo sú alebo budú na to odkázaní, ale nie len jednorázovo. Tak vznikol prvý*

charitný spolok. Keď sa všetko v priebehu troch mesiacov zladilo, roku 1617 obdržal nový spolok Bratstvo kresťanskej lásky schválenie lyonského arcibiskupa.“ (Schindler, 2000, str.14,15)

Neskôr sa mu podarilo založiť bratstvá priamo v Paríži, kde sa ich členkami stali dámy z popredných rodín. Vzniká tak spoločnosť: Panie kresťanskej lásky. Najvýznamnejšou inštitúciou, ktorú Vincent založil v r. 1633 spolu so sv. Lujzou de Marillac, bola Spoločnosť dcér kresťanskej lásky. Bolo to spoločenstvo na tú dobu veľmi pokrokové, pretože neboli uzavreté v kláštoroch, ale vychádzali slúžiť chudobným do ich príbytkov. Obaja zakladatelia neváhali posielat' svoje duchovné dcéry do všetkých miest, kde bola akákoľvek bieda. (Román, 2002)

Celá ľudská kariéra sv. Vincenta sa točila okolo jedného stredobodu – okolo chudobných. Príčinami chudoby v časoch sv. Vincenta bol samotný štátny systém a jeho absurdný daňový poriadok, ktorý kládol najťažšie bremená na ekonomicky najslabších a stal sa takto skutočným strojom na výrobu chudobných. Dalším faktorom pri vzniku biedy bola vojna, ktorá štyridsať rokov nepretržite pustošila rozsiahle oblasti krajiny. Utrpenie chudobných sa následkom vojny prehlbovalo. Toto utrpenie bolo pohnútkou jeho súcitu a charitatívnych podujatí. (Román, 2002)

Sám Vincent si stále uvedomoval, že pomoc chudobným je záležitosťou povinnosti vyplývajúcej zo spravodlivosti. (Lisnik, 2008) Spravodlivosti, ktorá má korene v láske k Bohu a človeku sa slúži ako Božiemu stvoreniu.

Sv. Vincent bol predovšetkým človekom, ktorého ťažilo utrpenie blížnych. Bol človekom, ktorý si uvedomoval strašnú nespravodlivosť spoločenského systému, v ktorom žil. Svojim misionárom vždy hovoril, že bohatí, ktorým nič nechýba, žijú z potu chudobných, ktorí im odovzdávajú plody svojej námahy a práce a živia ich. Preto si chudobní zasluhujú pomoc a starostlivosť zo strany tých, čo žijú na ich úkor. A to tým viac, že v chudobných sa stretávame s pravým náboženstvom, pretože utrpenie ktoré znášajú s odovzdanosťou a trpezlivosťou ich približuje k úplnej dôvere v Boha. Z toho vyplýva, že slúžiť chudobným znamená slúžiť Kristovi. Nijaká pocta nie je porovnateľná s vyvolením sa na túto službu a Vincent sa považoval za šťastného, lebo jeho Spoločnosť Boh určil na prinášanie pomoci chudobným.(Román, 2002)

ZÁVER

Cieľom štúdie bol pohľad na chudobu v priebehu stredoveku. Z uvedeného vyplýva, že príčiny a dôsledky pretrvávania chudoby vo svete sú vo svojej podstate stále rovnaké a nemenné. Je to náš ľudský prístup k vlastníctvu, na ktorý upozorňuje slovami evanjelistov už Sväté Písmo, a na ktorý je krátka aj súčasná legislatíva. Je to hlboko zakódované v našom ľudskom pokolení. Chceme sa mať lepšie ako tí druhí a ich núdza sa nás nie vždy dotýka.

Pretrvávajúce chudoby vo svete sa nedeje náhodou, ani nie je prirodzeným javom. Je to kombinácia faktorov: nespravodlivý svetový obchod, veľké bremeno dlhov, nedostatočná a neefektívna pomoc. Každý z týchto javov zhoršujú nevhodné ekonomické politiky, diktované bohatými krajinami.

Pravidlá obchodu zvyhodňujú najmocnejšie krajiny. Podvýživa, chudoba, negramotnosť, zlá zdravotná situácia – to sú najväčšie dôsledky nerovnosti vo svete.

Tieto všetky fenomény vznikajú neschopnosťou systému uplatňovať správne chápanú solidaritu v ľudskej spoločnosti. Solidarita je schopnosť človeka podeliť sa s osobnými dobrami, ktoré si človeka nenecháva len sám pre seba ale ich ponúka spoločnosti, alebo konkrétnemu jednotlivcovi, ktorý je v núdzi, alebo v nedostatku. Ide o deľbu dobier v celom rozsahu ľudských potrieb človeka. (Lisník, 2007) Toto pochopili svätci uvedení v tejto štúdií.

16. október sa stal Svetovým dňom výživy a 17.október Dňom boja proti chudobe. Pri tejto príležitosti vyhlásil pápež Benedikt XVI. posolstvo, v ktorom sa uvádza, že „oslobodiť milióny ľudí od hladu je jednou z najdôležitejších výziev súčasnosti“.

Zoznam bibliografických odkazov

DCĚRY KREŠŤANSKEJ LÁSKY SV.VINCENTA DE PAUL: *Vincent de Paul, Lujza de Marillac, Frederik Ozanam*. Nitra: Misijný dom Matky Božej, 1995. s.80. ISBN 80-85223-34-1

FELDER, H.P.: *Ideály sv.Františka z Assisi*. Olomouc: Lidové tiskárny, 1926

LEHMANN, L.: *František z Assisi vo svetle jeho listov*. Bratislava: Serafín, 2005. s.114. ISBN 80-8081-030-3

LISNÍK, A.: *Solidarita v pripravovanej sociálnej reforme v roku 2002 na Slovensku*. In: Aktuálne otázky vyučovania Sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. s. 97. ISBN 978-80-8084-235-2

LISNÍK, A.: *Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére*. In: Inovácie, podnikanie, spoločnosť. Prešov: International schol of management Slovakia, 2008. s. 331. ISBN 978-80-89372-03-4

LISNÍK, A.: *Úloha priameho a nepriameho zamestnávateľa na vznik a riešenie chudoby*. In: Týždeň vedy a techniky: Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009. s. 71. ISBN 978-80-8084-426-4.

ROMÁN, J.M.: *Sv. Vincent de Paul – biografía*. Bratislava: Charis, 2002. s.671. ISBN 80-88743-48-6

SCHINDLER, E.: *Vincent de Paul – otec chudobných*. Bratislava: Charis, 2000. s.52. ISBN 80-88743-38-9

TVRDOŇ, M., KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovectvo*. Nitra, 2004. s.141. ISBN 80-8050-776-7

TOKÁROVÁ, A. a kolektív: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: AKCENT PRINT, 2003. s. 573. ISBN 80-968367-5-7

ŽILOVÁ, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Badín: Mentor, 2005. s.162, ISBN 80-968932-2-X

ZÁKON NR č.599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov

KAPISTRÁN, J.: *Dejinný rámec rádu*. [cit. 3.12.2007]. Dostupné na internete:

<http://www.frantiskani.sk/historia.php>

Kontakt:

PhDr. PaedDr. Miroslav Gejdoš, PhD.

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

Katolícka univerzita

034 01 Ružomberok

Mail: gejdos@ku.sk

Kategórie ľudí najviac ohrozené chudobou

Miroslav Gejdoš

Abstrakt

Autor v tomto príspevku sa zaoberá chudobou, podáva jej charakteristiku v rámci súčasnej legislatívy, všimá si kategórie ľudí najviac ohrozené chudobou a v závere poukazuje na región Orava, ktorý patrí na Slovensku medzi regióny s pomerne vysokou mierou nezamestnanosti.

Kľúčové slová: Chudoba, legislatíva, Orava, Hmotná núdza

Úvod

Chudoba je fenomén, ktorý sprevádza ľudstvo od jeho zrodu. Má rôzne prejavy v čase a priestore. Napriek civilizačným posunom spôsobeným všeobecným hospodárskym rastom, materiálnymi výdobytkami, presadzovaním takých kultúrnych hodnôt, ktoré zdôrazňujú dôstojnosť ľudského života vo všetkých jeho podobách, problém chudoby je stále prítomný.

Veľký podiel na pomoci ľuďom v núdzi mala predovšetkým Cirkev. Na Slovensku do r.1989 fenomén chudoby absentoval z ideologických dôvodov. Socialistický princíp rovnosti bol nezlúčiteľný s nerovnosťou ako je chudoba. Problém veľkých sociálnych rozdielov chcel socialistický systém riešiť tak, že každý väčší majetok znárodnil, čiže „ukradol“. Zákonitým dôsledkom pomýlenej filozofie bolo po počiatočnom znížení sociálnych rozdielov a odstránení najkrikľavejšej chudoby rastúce zaostávanie a schudobnenie krajiny, úpadok kultúry a morálky, rast korupcie a množstvo utrpenia a nespravodlivosti.

Hovorilo sa, že kapitalizmus nerovnomerne rozdeľuje bohatstvo a socializmus rovnomerne rozdeľuje chudobu. I keď to celkom neseďí, lebo komunistickí pohlavári mali oproti väčšine obyvateľov mnoho mocenských a materiálnych výhod, je pravda, že na slobode založená trhová ekonomika je omnoho efektívnejšia a produktívnejšia ako centrálny štátny dirigizmus bez slobody a konkurencie.

1. Charakteristika chudoby v rámci súčasnej legislatívy

Chudoba na Slovensku úzko súvisí so zmenami na trhu práce, inštitucionálnymi zmenami a s prechodom od princípov štátnej paternalistickej sociálnej politiky k posilňovaniu princípov trhovej ekonomiky. Nie všetci sa dokážu s týmito zmenami v dostatočnej miere stotožniť.

Chudoba bola pôvodne definovaná iba ako nedostatok zdrojov na uspokojovanie základných potrieb. Za chudobu, ktorá vedie až k sociálnemu vylúčeniu, sa v súčasnosti v prevažnej miere považuje aj „nedostatok možností v prístupe k inštitúciám, ktoré ovplyvňujú životné šance ľudí a nedostatok možností participovať na ekonomickom, sociálnom a občianskom živote“. (Tvrdoň, Kasanová, 2004, str.10).

V súčasnej legislatíve neexistuje žiadna absolútna a všeobecne uznávaná definícia alebo hranica, ktorá by určovala kto je chudobný. Už dlhšie vo svete jestvujú odborné diskusie o tom, či je možné vytvoriť exaktnú a objektívnu definíciu chudoby. Podľa Ondrejkooviča: „môžeme rozlišovať prístup k definícií chudoby ako:

- absolútneho javu
- relatívneho javu
- subjektívneho javu
- politického javu“ (Ondrejkoovič, 2004, str.26)

tzv. „absolútna koncepcia chudoby“ vychádza z prekročenia resp. nedosahovania stanoveného absolútneho životného minima, pričom sa vychádza zo stanovených a všeobecne

uznávaných štandardov bývania, stravovania, obliekania. V Slovenskej republike sa stretávame ešte s pojmom hmotná núdza, ktorý je príkladom pokusu o objektivizáciu chudoby ako sociálneho javu. „Hmotná núdza je stav, keď príjem občana nedosahuje životné minimum a občan si príjem nemôže zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením“. (§ 2 zákona č.599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi). Znamená teda stav po úrovňou životného minima, ktoré je určené vždy k 1.júlu príslušného roku.

Pri „relatívnej koncepcii“ býva označovaný ako chudobný každý, kto nedosahuje relatívne štandardy, závislé od bohatstva spoločnosti. To znamená, že chudobný v bohatšej krajine nebude porovnateľný s chudobným v hospodársky menej prosperujúcej krajine.(Ondrejkovič, 2004)

Podľa „subjektívnej koncepcie“ chudoby je chudobný ten, kto má podľa subjektívneho odhadu tak málo prostriedkov na živobytie, že mu nepostačujú na základné životné potreby. Pričom samotný pojem základných životných potrieb je neobyčajne variabilný, v závislosti na tradíciách, kultúrnom prostredí, geografických a klimatických podmienkach, spôsobe života a podobne. (Ondrejkovič, 2004)

Podľa „politckej koncepcie“ chudoby je chudobný ten, kto spĺňa kritéria stanovené štátom na poberanie sociálnych dávok.(Ondrejkovič, 2004)

„Vo svojej radikálnej podobe však znamená chudoba bezdomovectvo, nedostatok a bezbrannosť, biedu a bezmocnosť. V tejto súvislosti často hovoríme o tzv. absolútnej chudobe, kedy nemá človek zabezpečený ani minimálny životný štandard vo výžive, ošatení a bývaní“. (Tokárová a spol., 2003, str.348)

2. Kategórie ľudí najviac ohrozené chudobou

Podľa výskumov realizovaných v západných aj východných krajinách možno konštatovať, že chudobou sú v súčasnosti ohrozené rovnaké sociálne skupiny: starí ľudia a viacdetné rodiny, pretože aj starí ľudia aj deti sú mimo trhu práce. K novším rizikovým skupinám patria dlhodobo nezamestnaní a taktiež neúplné rodiny. V Európskej únii je zaznamenaný nárast počtu osamelých rodičov. Významnou charakteristikou chudoby je aj jej feminizácia.(Žilová, 2005)

Prvou kategóriou, ktorá je najviac ohrozená chudobou, je rodina, ktorá:

- je neúplná, s jedným rodičom (či už slobodná matka, vdova/vdovec alebo rozvedená/ý)
- má väčší počet detí. Odborníci konštatujú priamu závislosť medzi počtom detí v rodine a mierou jej chudoby,
- má nezamestnaného člena, žiteľa rodina, zvlášť ak je to dlhodobá nezamestnanosť
- má obmedzený prístup k sociálnym službám
- má problém v bytovej otázke
- je v určitých fázach rodinného života (materská dovolenka a pod.) (Žilová, 2005)

Zvláštnou kategóriou sú deti. Možno sa zdá, že vyčleňovať túto skupinu osôb ako samostatnú je zbytočné či nevhodné, pretože sa tradične predpokladá, že o deti sa majú starať rodičia. Ich chudoba je však odvodená od chudoby rodičov. Je úzko spojená s postavením rodiny, pretože deti do rodiny neprinášajú žiadne príjmy, je logické, že čím je ich počet v rodine vyšší, tým je vyššie riziko ich chudoby. (Žilová, 2005)

Ďalšou kategóriou ohrozenou chudobou sú starí ľudia. Ich chudoba je produktom ich vylúčenia z trhu práce. Dôchodky sú nižšie ako mzdy, a preto často vedú k podstatnému poklesu životnej úrovne. Úspory majú v tomto ohľade len obmedzenú regulačnú úlohu.(Žilová, 2005)

Telesne a duševne handicapované osoby sú tiež rizikovou kategóriou. Akékoľvek znevýhodnenie na trhu práce znevýhodňuje danú osobu aj vo vzťahu k chudobe, možnosť prepadu je tu oveľa väčšia. Život s handicapom prináša náklady navyše, ktoré nie všetci sú

schopní zvládať, hlavne ak sú to ľudia osamelí, bez pomoci, s obmedzeným prístupom k sociálnym inštitúciám.

Ďalším fenoménom, aj keď nie novým, je bezdomovectvo. „*Nejde pritom len o najvýraznejšie prípady ľudí spiacich na uliciach, ale aj o jednotlivcov a rodiny v nevyhovujúcich, neistých či nebezpečných podmienkach. Nie je to len rozvrat rodín, alkoholizmus a sociálna neprispôsobilosť, čo zbavuje ľudí domova. Relatívne veľký a rastúci počet bezdomovcov vzniká ako dôsledok štrukturálnych problémov, ako sú nedostatok lacných bytov a bývania, vysoká nezamestnanosť a iné*“ (Žilová, 2005, str.52)

Poslednou kategóriou, ktorú v súvislosti s chudobou spomenieme je rómske etnikum. Rómovia majú všeobecne nízku úroveň vzdelania čo ich vyčleňuje na sekundárny trh práce, kde sú vystavení vyššiemu riziku nezamestnanosti, či závislosti od sociálnych dávok. (Žilová, 2005)

3. Pohľad na región Orava

Región Orava patrí na Slovensku medzi regióny s pomerne vysokou mierou nezamestnanosti. K 31.12.2007 bola miera nezamestnanosti za jednotlivé okresy takáto: Dolný Kubín – 7,05%, Námestovo – 6,93% a Tvrdošín – 7,13%. Pre porovnanie môžeme uviesť, že najnižšia miera nezamestnanosti k danému mesiacu bola v Bratislave II – 1,56% a najvyššia v Rimavskej Sobote – 27,05%.

(Sociálna politika a zamestnanosť, január 2008)

Pre porovnanie uvádzame mieru nezamestnanosti podľa jednotlivých krajov k 31.12.2007:

- Banskobystrický kraj – 14,10
- Košický kraj – 13,02
- Prešovský kraj – 12,05
- Nitrianský kraj – 7,10
- Žilinský kraj – 5,55
- Trienčiansky kraj – 4,50
- Trnavský kraj – 4,30
- Bratislavský kraj – 1,98
- (Sociálna politika a zamestnanosť, január 2008)

Z celoslovenského pohľadu nie je na tom oravský región najhoršie.

Aj keď nižšie percento miery nezamestnanosti oproti iným regiónom neznamená, že na Orave je viac pracovných príležitostí. Určite je to ovplyvnené aj povahovými vlastnosťami Oravcov. Sú ochotní za prácou cestovať aj do zahraničia, opúšťajú svoje rodiny, len aby si mohli zabezpečiť lepší život. Orave už prívlastok hladová dolina rozhodne nepatrí.

Ďalším kritériom nášho pohľadu na oravský región je štatistika poberateľov dávky v hmotnej núdzi v roku 2006 za jednotlivé okresy.

Tabuľka 1: Počet poberateľov dávky v hmotnej núdzi v okrese Námestovo v r.2006

Okres/mesa č.	I.06	II.06	III.06	IV.06	V.06	VI.06	VII.06	VIII.06	IX.06	X.06	XI.06	XII.06
Dolný Kubín	1070	1106	1150	1168	1135	1094	1052	994	1225	1308	1289	1285
Námestovo	889	955	1026	1068	1034	960	882	814	795	1051	1193	1216
Tvrdošín	603	641	655	650	631	572	549	541	541	616	668	686
SPOLU	2562	2702	2831	2886	2800	2626	2483	2349	2561	2975	3150	3187

(Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Námestove)

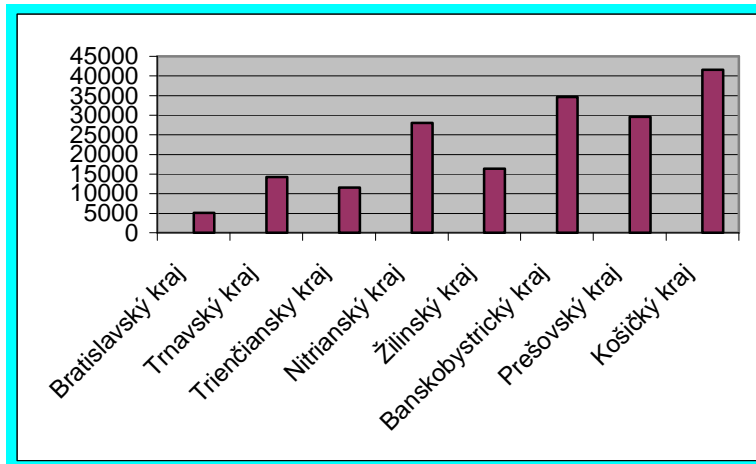
Pre porovnanie uvádzame počet poberateľov dávok v hmotnej núdzi v roku 2006 podľa jednotlivých krajov.

Tabuľka 2: Počet poberateľov dávky v hmotnej núdzi podľa krajov v Slovenskej republike

Kraj mesačne /	I.06	II.06	III.06	IV.06	V.06	VI.06	VII.06	VIII.06	IX.06	X.06	XI.06	XII.06	Prie mer
Bratislavský kraj	4783	4833	4937	5015	4979	4913	4818	4769	4756	4908	5909	7071	5140
Trnavský kraj	13148	13442	13761	13821	13513	13268	12944	12616	13174	15611	18008	18050	14279
Trienčiansky kraj	10617	10835	11089	11111	10814	10596	10246	9904	10766	13425	14767	15003	11597
Nitrianský kraj	25952	26426	26795	26856	26332	25709	25046	24335	27845	32386	34193	34739	28051
Žilinský kraj	15378	15791	16327	16439	16097	15444	14881	14243	14808	18286	19145	19319	16346
Banskobystrický kraj	32905	33554	34148	34353	34001	33397	32690	32074	34013	37280	38412	38869	34641
Prešovský kraj	27936	28330	29132	29285	29039	28498	27807	27195	28201	32488	33514	33778	29600
Košický kraj	40762	40585	41126	41124	40548	39918	39244	38512	41448	44267	45291	45687	41542

(Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Námestove)

Aby sme údaje uvedené v tabuľke sprehľadnili a tak vytvorili poradie jednotlivých krajov v počte poberateľov dávok v hmotnej núdzi v roku 2006, vypočítali sme priemer za jednotlivé kraje. Z uvedených priemerov sme vytvorili graf, ktorý zobrazuje poradie v počte poberateľov dávok v hmotnej núdzi za rok 2006.

Graf 1: Priemerný počet poberateľov dávky v hmotnej núdzi za rok 2006 podľa jednotlivých krajov

Toľko štatistika. Sú však veci, ktoré nie je možné zo štatistiky vyčítať. Sú to konkrétne príbehy ľudí, ktorí dennodenne zápasia o to, aby ich život, aj napriek nedostatku, bol ľudsky dôstojný. Úspech tohto snaženia často závisí len a len od ich rozhodnutí. Nie každý nedostatok dokáže vyriešiť sociálna inštitúcia alebo finančná pomoc štátu.

Záver

Hlavným cieľom v minulosti aj dnes by malo byť to isté. Vrátiť slovo chudobným, spojiť sa s nimi, spoznať, že títo ľudia, ktorí sú často považovaní za slabších, ktorí za nič nestoja, sú vlastne najväčšími svedkami histórie, pretože sú to tí, ktorí viac ako ktokoľvek iný, stelesňujú hodnoty solidarity, bratstva a lásky.

Zoznam bibliografických odkazov:

- ONDREJKOVIČ, P. 2004. *Chudoba – spoločenský nežiadúci jav*. In Otázky merania chudoby: Zborník. Bratislava: 2004. ISBN 80-89149-02-2
- SOLLICITUDO REI SOCIALIS, encyklika Jana Pavla II.
- TVRDOŇ, M., KASANOVÁ, A.: *Chudoba a bezdomovectvo*. Nitra, 2004. s.141. ISBN 80-8050-776-7
- TOKÁROVÁ, A. a kolektív: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: AKCENT PRINT, 2003. s. 573. ISBN 80-968367-5-7
- ŽILOVÁ, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Badín: Mentor, 2005. s.162, ISBN 80-968932-2-X
- ZÁKON NR. č.599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Kontakt:

PaedDr.PhDr.Miroslav Gejdoš, PhD.
 Pedagogická fakulta
 Katedra pedagogiky
 Katolícka univerzita
 034 01 Ružomberok Mail: gejdos@ku.sk

Aspekti spravodlivosti a ich realizácia v spoločnosti

Jarmila Chovancová

Abstrakt

Cieľom článku je snaha poukázať na problém spravodlivosti, a možnosti jej riešenia v spoločnosti, nielen z historického aspektu, ale i súčasného (J. Rawls).

Abstract

The aim of article is ambition to show of the problem of justice and possibility its solution in society not only historical aspect, but also contemporary (J. Rawls).

Kľúčové slová: sloboda, rovnosť, spravodlivosť, sociálna spravodlivosť, legalita, boží zákon, atď.

Key words: liberty, equality, justice, social justice, legality, lex divine, etc

Chudoba predstavuje veľmi zložitý fenomén aj v dnešnej dobe. Hoci v minulosti bola skôr chápaná ako nedostatok zdrojov na uspokojenie základných potrieb, dnes sa za chudobu v prevažnej miere považuje aj nedostatok možností v prístupe k inštitúciám, ktoré v konečnom dôsledku ovplyvňujú životné šance ľudí.

Vieme veľmi dobre, že veľmi chudobní ľudia majú pomerne obmedzený prístup k rozhodovacím orgánom, čo spôsobuje pocit ich bezmocnosti, riadiť a kontrolovať svoj život. Často zvyknú hovoriť, že žijú v nespravodlivej spoločnosti, a túžia po spravodlivosti.

Spravodlivosť možno charakterizovať ako jednu zo základných, a teda aj najvýznamnejších hodnôt našej kultúry. Hodnoty sú zjednocujúcou silou akejkoľvek komunity, či spoločnosti, pričom pravidlá a normy regulujúce sociálne koordinácie, vychádzajú z týchto hodnôt, a zároveň ich aj ochraňujú. Normy, či sa už jedná o normy spoločenské, morálne alebo právne, by mali byť spravodlivé, to znamená, že by mali vychádzať zo spravodlivosti, a viesť k spravodlivosti, mali by ochraňovať a zaručovať spravodlivosť. Právne normy, rovnako ako iné druhy noriem, regulujú vzájomné medziľudské, spoločenské vzťahy, a tým sa podieľajú na reprodukcii, ale i zmene štruktúry spoločnosti (vytvárajú, zachovávajú, a prípadne menia sociálny poriadok). Ak hovoríme o spravodlivosti, musíme nevyhnutne hovoriť jednak o spravodlivom sociálnom poriadku, ale aj o spravodlivých pravidlách, ktorých uplatňovanie spravodlivý poriadok vytvára a zachováva.

Otázka, čo je spravodlivé, sa zvyčajne objaví vtedy, keď si ľudia začnú uvedomovať svoje spolunažívanie v spoločnosti a v štáte. Združovanie ľudí do spoločenských zväzkov nadobúda oprávnenosť tým, že sa tieto zväzky chápu ako uskutočnená spravodlivosť, pričom sa vychádza z toho, že vzťah medzi členmi spoločenského zväzku, ako aj vzťah jednotlivca, alebo skupiny k štátu, musí byť upravený určitými právami, ktoré majú byť čo najspravodlivejšie.

Právo a spravodlivosť na seba nerozlučne nadväzujú. Byť spravodlivý, znamená byť verný právu. Právo stelesňuje všeobecné pravidlá, ktoré určujú, ako sa majú ľudia navzájom k sebe správať, a v konkrétnych prípadoch hovorí, k čomu je každý oprávnený. Rešpektovanie týchto zvyklostí a oprávnení sa chápe ako spravodlivosť.

Pre väčšinu predstaviteľov tradície, ktorá zdôrazňuje úzku spätosť spravodlivosti a práva, muselo samotné právo vyhovieť určitým morálnym požiadavkám, aby mohlo byť považované za spravodlivé. Tieto požiadavky stelesňovalo prirodzené právo. Prirodzené právo vystupovalo ako morálny zákon poznateľný rozumom, ktorý bol v prípade konfliktu, rozhodujúcim princípom a kritériom spravodlivosti. Vo väčšine prípadov existujúce právo napĺňalo prirodzené právo, preto mala taktiež spravodlivosť konzervatívny charakter.

Spravodlivosť bola cnosťou ochraňujúcou existujúci spoločenský poriadok, v ktorom každej osobe prislúchalo právne definované miesto.

Spravodlivosť v antike a v stredoveku až do vzniku novovekých buržoázných právnych štátov nebola len eticko-mravným a politickým faktorom, ale mala predovšetkým náboženský pôvod. Spravodlivosť bola vždy darom Božím, a každá jej ľudská forma sa zakladala na tomto dare.

Myslenie v antike, jej najvplyvnejších mysliteľov, sa vyznačovalo tým, že ešte nebol jasne oddelený právny význam spravodlivosti a jej príslušnosť k morálnym cnostiam. V ďalšom vývine sa tieto oblasti postupne diferencovali. Rozlišuje sa už medzi tým, čo je zakázané právne pod hrozbou trestu, a tým, čo je zakázané morálne. Právne teórie, alebo teórie spravodlivosti sa vzťahujú výlučne na spomínanú právnu dimenziu, druhá oblasť ostáva vyhradená morálke. Z tohto aspektu rozlišujeme:

- a) teórie prirodzeného práva, ktoré sa snažia odvodiť pravidlá spravodlivosti z prírody,
- b) utilitaristické teórie spravodlivosti, ktoré chápu spravodlivosť podľa jej užitočnosti pre spoločnosť,
- c) právno-pozitivistické teórie, v ktorých sa oprávnenie existujúcich zákonov uskutočňuje iba na základe ich legality,
- d) a zmluvné teórie, ktoré odvodzujú legitimitu zákonov z predpokladanej „prvotnej zmluvy“, ktorou sa podľa zástancov tejto teórie kedysi konštituovala spoločnosť.

U Platóna²⁹⁹ v jeho diele „*Politeia*“ nachádzame prvé základné určenie spravodlivosti. Platón vysvetľuje význam spravodlivosti jednak vzhľadom na jednotlivca a jeho správanie, a jednak ako zásady pre zákonodarcu. Pre obe podoby spravodlivosti platí, že spravodlivosť patrí k „základným cnostiam“. Spravodlivosť by mala byť stabilizujúcim faktorom medzi ostatnými cnosťami, mala by vyvažovať vzťah medzi statočnosťou, múdrosťou a umiernenosťou. Spravodlivosť bola vládkyňou medzi cnosťami. Platón od jednotlivých stavov, ktoré tvorili antickú spoločnosť, očakával predovšetkým to, že budú plniť povinnosti, ktoré im boli uložené, aby tak dodržiavali to, čo im prislúcha, a tak slúžili blahu celku (len spravodlivý človek sa dokáže povzniesť k ideji dobra). Princíp spravodlivosti spočíva v tom, že to, čo je, je spravodlivosť v duši, je ústava v štáte, a poriadok v kozme. Ústava je spravodlivosťou štátu práve tak, ako je vesmírny poriadok spravodlivosťou kozmu. Podstatou spravodlivosti človeka, štátu a vesmíru je ten istý ideálny poriadok, harmonické usporiadanie, ktoré má dokonalý vzor v ideji dobra.

Aristoteles³⁰⁰ v diele „*Etika Nikomachova*“, zaradil spravodlivosť medzi cnosti, a to cnosti etické, čiže mravné. Aristoteles rozlišoval medzi etickými – mravnými a dianoetickými – rozumovými cnosťami. Spravodlivosť nie je len vlastnosťou človeka, ale aj normou/všeobecne platným zákonom, ktorému zodpovedá konanie spravodlivého. Rozlišuje tiež medzi objektívnou – celou spravodlivosťou, zákonnou/legálnou spravodlivosťou, a subjektívnou – čiastočnou, alebo etickou spravodlivosťou. Objektívna, čiže zákonná spravodlivosť, predstavuje súhrn všetkých cností. (keď je spravodlivý ten, kto poslúcha zákon, musí byť spravodlivý aj zákon.) Aristoteles³⁰¹ podrobnejšie analyzuje práve subjektívnu, čiže etickú spravodlivosť, ktorej obsahom je rovnosť. Vytvoril klasickú typológiu spravodlivosti rozlíšením medzi rozdeľovacou – distributívnou a vyrovnávacou, čiže retributívnou spravodlivosťou. Rozdeľovacia spravodlivosť sa týka rozdeľovania pôct, alebo peňazí, prípadne iných hodnôt, ktoré možno rozdeliť medzi občanov štátu. Podstatou tejto občianskej, alebo politickej spravodlivosti je rovnosť. Občianske bremená aj výhody sa majú pridelovať každému rovnako, pričom sa má brať do úvahy nielen predmet, ale aj osoba,

²⁹⁹ PLATÓN. Ústava. Bratislava, 1980, s. 111.

³⁰⁰ ARISTOTELES. Etika Nikomachova. Bratislava, 1979, s. 33.

³⁰¹ Tamže, s. 37.

ktorej sa prideľuje. Rozdeľovacia spravodlivosť je geometrickou úmerou, v súlade s ktorou sa na politické práva občanov vzťahuje pravidlo, že každý má od štátu dostať toľko práv, koľko mu podľa jeho zásluh pripadá. Vyrovnávacia spravodlivosť sa uplatňuje vo vzájomnom styku jednotlivcov, ktorý môže byť dobrovoľný, a je založený na zmluvnom pomere, ako napríklad kúpa alebo predaj. Vyrovnávacia spravodlivosť je rovnosťou podľa aritmetickej úmery, lebo tomu, kto má protiprávne viac, sa odníma toľko, aby mali obe strany rovnako.

V období stredoveku na Platóna nadväzoval Augustín Aurélius a na Aristotela Tomáš Akvinský.³⁰² V stredovekom myslení v súvislosti so spravodlivosťou má svoje miesto idea potreby. Často sa zdôrazňovalo, že z dôvodu spravodlivosti majú ľudia majúci nadbytok statkov povinnosť, pomáhať bližným v núdzi. (Človek vo veľkej núdzi je oprávnený vziať si to, čo patrí druhému, aby si zachoval život.)

Jedným z najstarších spôsobov ustanovenia spravodlivosti bola zmluva. V judaizme, a následne potom aj v kresťanstve, je vzťah človeka a Boha, aj vzťah človeka k iným ľuďom, založený na zmluve. Aj antická tradícia považuje zmluvy za kľúčový element ľudských spoločností, spomínal ju už Platón, a je podstatnou súčasťou aj rímskeho práva. Zmluvné myslenie nestráca svoj vplyv ani v stredoveku. Dominantné postavenie však idea zmluvy, ako základného spôsobu ustanovenia sociálneho poriadku, získala až v novoveku. Platilo všeobecné stanovisko, že bez poriadku by nebolo bohatstva, ktoré možno rozdeľovať.

John Locke³⁰³ tvrdil, že občiansku spoločnosť možno charakterizovať na základe jej atribútov, a to slobody, rovnosti a vlastníctva, pričom hlavný dôraz kládol na slobodu, ktorá je neustále vystavovaná nebezpečenstvu zneužitia. Štát, ktorý vznikol na základe spoločenskej zmluvy, je zárukou slobody, rovnosti, a rešpektovania vlastníctva, a teda aj zárukou spravodlivosti.

Kant³⁰⁴ nechápe spravodlivosť ako cnosť, ale spravodlivosť je pre neho skôr nevyhnutný eticko-mravný základ občianskej spoločnosti, ako zväzku rozumných a svojprávnych občanov. V snahe zabezpečiť, aby indivíduá dodržiavali aj potrebný mravný postoj, spája spravodlivosť s kategorickým imperatívom (Konaj tak, aby maxima tvojej vôle, vždy mohla byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva).

U Hegla sa možnosť a uskutočnenie spravodlivosti bezprostredne viaže na etablovanie buržoázneho právneho štátu. V ňom sa konkrétne uskutočňujú, a substanciálne zakotvujú idey slobody a spravodlivosti. Bol veľkým kritikom zmluvných teórií vzniku spoločnosti a štátu. Podľa neho môžu zmluvné inštitúcie vznikáť len na pozadí už etablovaných nezmluvných inštitúcií.

Zmluvná teória bola koncom 18. storočia ostro kritizovaná, a to hlavne predstaviteľmi historizmu (ako napríklad D. Hume, E. Burke, G. W. F. Hegel), ktorí poukazovali na to, že prívrženci zmluvnej teórie sa pohybujú vo fiktívnom svete, a skutočnosť je iná – teda spoločnosť sa nekonštituuje na zmluvnom základe.

V dôsledku kritiky zo strany historizmu, ako aj dôsledku ďalších vplyvov, na začiatku 19. storočia, liberalizmus upúšťa od zmluvného princípu ako základu spravodlivého poriadku, a nahrádza ho utilitaristickým princípom, teda princípom účelu. Liberalizmus 19. storočia a prvej polovice 20. storočia takmer splýva s utilitarizmom. Odmietnutie utilitarizmu zo strany liberálnych koncepcií priniesol až v poslednej tretine 20. storočia John Rawls.

John Rawls³⁰⁵ rozvinul modernú koncepciu spravodlivosti založenú na spoločenskej zmluve. Najvýznamnejším prvkom jeho teórie bola zásada, že nerovnosť v rozdeľovaní statkov je prípustná len vtedy, keď prináša prospech najmenej majetným členom spoločnosti.

³⁰² BRÖSTL, A. Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava, 1999, s. 75.

³⁰³ LOCKE, J. Dve pojednania o vláde. In CHOVANCOVÁ, J. Antológia z politickej a právnej filozofie. Bratislava, 2007, s. 87.

³⁰⁴ KANT, I. Kritika praktického rozumu. Bratislava, 1990, s. 85.

³⁰⁵ RAWLS, J. Teorie spravedlnosti. Praha, 1995, s. 290.

Kvôli svojej koncepcii bol značne kritizovaný zo strany liberálov, ku ktorým sa on sám hlásil. Tvrdil, že zásady spravodlivosti sú také zásady sociálneho života, s ktorými by súhlasili slobodné a racionálne konajúce subjekty, nedisponujúce nijakými informáciami o svojich konkrétnych potrebách, cieľoch, záujmoch a o svojom príslušnom sociálnom postavení. Podľa Rawlsa³⁰⁶ v týchto neexistujúcich podmienkach nestrannosti sú súhlasne prijímané iba egalitárne predstavy. Rawls vyšiel z teórie zmluvy, a dospel k trom metateoretickým tvrdeniam:

- že etické princípy môžu byť predmetom poznania, a môžu byť racionálne zdôvodnené (proti skepticizmu),
- že existujú normy, ktoré sú schopné dosiahnuť všeobecný súhlas (proti relativizmu),
- že koncepcia spravodlivosti nemusí predpokladať nijakú zvláštnu koncepciu dobra (proti koncepcii substanciálnej etiky).

S odmietaním spravodlivosti ako takej, prišli kritici sociálnej spravodlivosti, liberálni myslitelia Hayek a Nozick. Obaja predstavujú návrat k tradičnému chápaniu spravodlivosti ako úcty k zákonu, a etablovaným právam. Neoliberalné argumenty Hayeka³⁰⁷ a Nozicka³⁰⁸ vyplývajú z odlišných filozofických východísk, ale všeobecne obsahujú tri kľúčové tézy:

I. že sociálna spravodlivosť predpokladá existenciu nejakej inštitúcie zodpovednej za rozdeľovanie hmotných statkov v spoločnosti (kým v skutočnosti táto distribúcia vyrastá z nekoordinovanej aktivity mnohých činiteľov, ktoré si nekladú žiadne všeobecné ciele),

II. že hľadanie sociálnej spravodlivosti vedie k nahradeniu trhovej ekonomiky byrokraciou, a v konečnom dôsledku k paternalistickému štátu, ktorý sa usiluje o úplnú kontrolu tokov zdrojov k jednotlivcom,

III. že úsilie o sociálnu spravodlivosť zároveň zahŕňa fundamentálne zasahovanie do osobnej slobody, ktorá je pre liberálov hlavnou prioritou a najdôležitejšou hodnotou zo všetkých – ak má byť zachovaný preferovaný distributívny model, je nevyhnutné, aby ľudia nemohli so zdrojmi nakladať podľa svojej vôle.

Domnievali sa, že spravodlivosť je skôr záležitosťou procesov než výsledkov, vyzdvihujú procedurálnu, nie distributívnu spravodlivosť. (Ak bola zachovaná správna procedúra získania a prenosu statkov, nemá zmysel označovať výsledné rozdelenia zdrojov za spravodlivé, alebo nespravodlivé.)

Liberalistický prístup k spravodlivosti podnietil od začiatku 80. rokov systematickú kritiku zo strany komunitaristov. Predstavitelia komunitarizmu ako napríklad A. MacIntyre, Ch. Taylor, M. Sandel, M. Walzer a ďalší³⁰⁹ obviňujú liberalizmus, že obetuje zmysel pre pospolitosť, sociálnu solidaritu, ale i občianske cnosti v prospech individuálnych práv. Poukazovali na to, že v americkej politickej praxi znamená rovnosť obhajobu práv jednotlivcov, a znevýhodnených skupín, čo vedie k úsiliu previesť každú dobrú vec, ako napríklad domov, prácu, univerzitné vzdelanie, na „právo“, a zároveň zabezpečiť rovný prístup k týmto právam. Takto vymedzené práva začali fungovať ako tromfy v rukách jednotlivcov, ktorými sa bránili proti politike poškodzujúcej ich záujmy, a to v mene kolektívnych cieľov a účelov. Práva začali znamenať nárok jednotlivca na určitú príležitosť, slobodu, dobro, nárok, ktorí jednotlivci vznášali voči nejakej inštitúcii, alebo politickej komunite, ktorej sú členmi. Pri zabezpečení rovného prístupu k takto chápaným právam, sa v čoraz väčšej miere začalo využívať ich presadzovanie súdnou cestou. Tlak na zabezpečenie realizácie a ochrany týchto práv vyvoláva expanziu byrokratického štátu, a má za následok

³⁰⁶ Tamže, s. 295.

³⁰⁷ HAYEK, F. A. Právo, zákonodarstvo svoboda. Praha, 1991, s. 185.

³⁰⁸ NOZICK, R. O slobode a spravodlivosti. Bratislava, 1993, s. 33.

³⁰⁹ CHOVANCOVÁ, J. Liberalizmus verzus komunitarizmus. Bratislava: VO PF UK, 2006, s. 57.

tendenciu k centralizácii štátnej moci, čo vytvára hrozbu pre demokraciu. Podľa komunitaristov, strata zmyslu jednotlivcov pre pospolitosť, a problémy s ich identifikáciou v súčasných liberálnych demokraciách, vyplývajú z liberalistického individualizmu, a s ním spätého atomistického obrazu spoločnosti. Spoločnosť sa chápe ako asociácia indivíduí, pričom každý jednotlivec má vlastnú predstavu dobra, a spoločnosť má rovnakým spôsobom umožniť uskutočnenie týchto predstáv. Spoločnosť je chápaná čisto inštrumentálne, t. j. je len nástrojom a prostriedkom na zabezpečenie práv jej členov. Je riadená abstraktnými, všeobecnými pravidlami a princípmi, ktoré vytvárajú právny rámec pre realizáciu jednotlivcov. Liberáli preto požadujú eticky neutrálny právny poriadok, ktorý má každému zaistiť rovnaké šance pri sledovaní vlastných predstáv dobra. Z toho vyplýva neutralita štátu vo vzťahu k predstave dobrého života. Možno teda konštatovať, že všetky liberálne koncepcie spoločnosti sú jednotné v požiadavke, podľa ktorej je tu spoločnosť na to, aby obhajovala práva jednotlivcov. V liberalizme má síce jednotlivec prvoradé postavenie vo vzťahu k spoločnosti, ale súčasne si liberáli uvedomujú sociálny rozmer identity. Každý člen spoločnosti je schopný úspešne sledovať svoje osobné záujmy len vtedy, keď vstupuje do vzájomných vzťahov s ostatnými. Liberálna spoločnosť je takto predstavovaná ako spoločnosť, v ktorej sa potreby a záujmy jednotlivcov uspokojujú prostredníctvom vedomej a dobrovoľnej spolupráce, a vytváraním slobodných združení. Koncepcia zmluvy, ako výrazu slobody jednotlivca, ktorá sa prejavuje v jeho autonómnej, čiže ničím nepodmienennej individuálnej voľbe, sa takto stáva základom liberálnej predstavy spoločnosti.

Komunitaristi vo svojej kritike poukazujú na to, že v skutočnom živote okrem vzťahov, o ktorých existencii, alebo neexistencii, máme možnosť sa rozhodnúť, dobrovoľne sami, ale existujú mnohé vzťahy, pre ktoré sa nemáme možnosť rozhodnúť. Komunitaristi zdôrazňujú, že každá úspešná forma spolužitia závisí od existencie spoločne zdieľaných hodnôt. Množstvo z týchto hodnôt prijímame pod „tlakom“ či v procese socializácie, a teda nie sú predmetom slobodného rozhodnutia, alebo slobodnej voľby jednotlivca. Komunitaristi sa obávajú, že individualizmus, ku ktorému sú občania liberálnych spoločností do istej miery vychovávaní, občanov navzájom izoluje natoľko, že je stále obtiažnejšie realizovať formy solidarity, ktoré sú potrebné k fungovaniu slobodnej demokratickej spoločnosti. Komunitaristi preto stavajú proti liberálnemu individualizmu, koncepciu pospolitosti, zjednotenej spoločnými predstavami o etickom dobre, pričom tieto predstavy môžu ako základ solidárnych vzťahov uznania, tvoriť potrebnú protiváhu abstraktným inštitucionálne zakotveným princípom spravodlivosti.

Použitá literatúra:

- ARISTOTELES. Etika Nikomachova. Bratislava, 1979.
- BRÖSTL, A. Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava, 1999.
- BURAJ, I. a kol. Sociálna filozofia. Vybrané kapitoly a texty. Bratislava, 1993.
- HAYEK, F. A. Právo, zákonodarstvo a svoboda. Praha, 1991.
- HEYWOOD, A. Politické ideologie. Praha, 1994.
- CHOVANCOVÁ, J. Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia. I. diel. PF UK, Bratislava, 1994.
- CHOVANCOVÁ, J. Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia. II. diel. PF UK, Bratislava, 1996.
- CHOVANCOVÁ, J. Antológia z politickej a právnej filozofie. Bratislava, 2008.
- KANT, I. Kritika praktického rozumu. Bratislava, 1990.
- NOZICK, R. O slobode a spravodlivosti. Bratislava, 1993.
- PLATÓN. Ústava. Bratislava, 1980.
- RAWLS, J. Teorie spravedlnosti. Praha, 1995.

Chudoba z pohľadu sociálneho hriechu

Vymedzenie pojmu sociálny hriech v morálnej teológii

Mária V. Szaniszló³¹⁰

Abstract

Theologist Pesche dedicate to theme that is very original in today's moral theology. That, what is causing the world infected with original sin and is creating inversed society's values, he names social sin. To talk about social sin we need to accept in the issue of human solidarity, that is very impalpable but very realistic and factual too, that sin of one man is somehow infecting other people too. This one is second side, shady side of the solidarity, which is in its religious part developing in deep and very noble mystery of community of saints. Some sins in the view of their object are directly offending neighbor – exactly can to be said in view of Gospel – offending brother. Both are displeasing God because they displease neighbor. This kind of sins used to be called social one and this is second meaning this word.

Kľúčové slová (Key words): chudoba (poverty), sociálny hriech (social sin), sociálna náuka Cirkvi (social doctrine of the Church), morálne zodpovedné jednanie (moral responsible action), hriešne štruktúry sveta (sinful structures of the World)

Úvod

Ako informovali na jar tohoto roku mnohé, aj slovenské médiá, katolícka cirkev sa zhodla na tom, že moderná doba prináša nové pokúšenia, ktorým treba čeliť a vyzvala katolíkov celého sveta, aby si boli vedomí "nových" hriechov, ktoré sa objavujú ako "následok nezastaviteľného procesu globalizácie" a spôsobujú veľké environmentálne a morálne škody.

V rozhovore pre oficiálny vatikánsky denník L'Osservatore Romano, predstavil nový zoznam moderných smrteľných hriechov arcibiskup Gianfranco Girotti³¹¹, jeden z najbližších spolupracovníkov pápeža, popredný expert Vatikánu na oblasť hriechov a pokánia, ktorý stojí na čele jedného z hlavných súdnych tribunálov pápežskej kúrie - Apoštolskej penitenciárie³¹². Až doposiaľ sa medzi sedem hlavných, smrteľných hriechov zaraďovali pýcha, lakomstvo, závisť, hnev, smilstvo, obžerstvo, lenivosť (duchovná znechutenosť). Týchto sedem hriechov sa nazýva hlavnými aj preto, že z nich vychádzajú všetky ostatné hriechy. Ale tieto hriechy majú skôr individuálny rozmer. Definícia nových smrteľných hriechov, ako ich teraz sformuloval Vatikán, má súvis skôr s prostredím v ktorom žijeme a má viesť veriacich predovšetkým k poznaniu celospoločenského charakteru ich vlastného konania, t.j., že svojimi skutkami zasahujú nielen seba, ale aj svojich bližných, svoje okolie a prírodu. "Svojím spôsobom je potrebné týmto hriechom venovať väčšiu pozornosť, ako napríklad závisťi, ktorou človek škodí predovšetkým sám sebe. Pod vplyvom globalizácie ide dnes hlavne o veľký spoločenský dopad konania jednotlivca," zdôraznil Girotti³¹³.

Medzi sedem moderných smrteľných hriechov 21. storočia, podľa Vatikánu patrí:

- 1) obchod s drogami, ich distribúcia a užívanie
- 2) znečisťovanie životného prostredia
- 3) genetická modifikácia
- 4) vedecké experimentovanie na ľuďoch v rozpore s etikou

³¹⁰ <http://www.ktfke.sk/?show=katedry&kid=&tid=119>

³¹¹ www.catholicculture.org/news/features/index.cfm?recnum=57130

³¹² Paenitentia Apostolica rieši sporné otázky svedomia a svedného tajomstva, udeľuje rozhršenie, milosť, dišpenzy a odpustky.

³¹³ *Poz.* príspevok Márie MP na www.redemptoristi.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=2058&mode=thread&order=0&thold=0

- 5) nenásytosť po peniazoch a život v nadmernom bohatstve
- 6) správanie vedúce k sociálnej nespravodlivosti
- 7) zapríčiňovanie chudoby.

Jednou z príčin, prečo sa Vatikán odhodlal viac sa venovať problematike hriechov a diskusii o nich, je o. i. aj zaregistrované zanedbávanie sviatosti zmierenia a nechť ku spovedi zo strany niektorých veriacich. "V skutočnosti je dnes oveľa dôležitejšie dávať si pozor na hriechy, ako kedykoľvek predtým," prízvukuje Girotti.

Kritici ale túto iniciatívu nepovažujú za žiadnu zásadnú inováciu - podľa nich sa všetky tieto tzv. "nové" hriechy predsa len dajú po hlbšej úvahe zatriediť aj podľa pôvodnej klasifikácie, resp. kombináciami jednotlivých hriechov. Napr. genetickú modifikáciu a vedecké experimentovanie na ľuďoch v rozpore s etikou, a tiež i znečisťovanie životného prostredia vidia prameniť z pýchy a z nedostatku pokory, nenásytosť po peniazoch charakterizujú ako kombináciu, v ktorej sa stretávajú lakomstvo, pýcha a závisť.... Predsa len sa znova začalo viac hovoriť o tzv. sociálnych hriechoch.

Medzi súčasnými katolíckymi morálnymi teológmi sa nachádza jeden veľmi zaujímavý rehoľný brat verbista, dnes už na aktívnom odpočinku v kláštore sv. Gabriela v Moedlingu pri Viedni, ktorý sa volá Karl-Heinz Peschke (* 1932). Tento, pôvodne zo Sliezska pochádzajúci sudetský Nemec, vyučoval 6 rokov v seminári bratov verbistov v Sao Paole v Brazílii a 16 rokov na Filipínach. Neskôr vyučoval na Urbaniane v Ríme a dnes vyučuje práve v Sv. Gabrielovi.

Možno práve z dôvodu jeho povolania rehoľníka-misionára sa Peschke zaoberá témou, ktorá je v dnešnej morálnej teológii originálna. To, čo spôsobuje svet nakazený dedičným hriechom a vytvárajúci prevrátené antihodnoty, sám nazýva **sociálny hriech**. Touto témou sa zaoberá aj pápež Ján Pavol II. v apoštolskej postsynodálnej exhortácii *RECONCILIATIO ET PAENITENTIA* z roku 1993³¹⁴ a naväzuje naň aj biskup Imrich³¹⁵. Pápež v 16. článku píše, že hovoriť o sociálnom hriechu znamená predovšetkým uznávať, že v dôsledku ľudskej solidarity, ktorá je veľmi tajomná a nepostihnuteľná, ale aj veľmi skutočná a konkrétna, hriech každého jednotlivca sa nejakým spôsobom odráža aj na ostatných. Toto je druhá, tienistá stránka tej solidarity, ktorá sa na náboženskej úrovni rozvíja v hlbokom a vznešenom tajomstve spoločenstva svätých.

Takto zákonu vzostupu zodpovedá, bohužiaľ, aj zákon úpadku, takže možno hovoriť o **sociálnom hriechu**, pre ktorý duša, ktorá hriechom klesá, strhuje so sebou aj Cirkev a nejakým spôsobom aj celý svet. Inými slovami, nijaký hriech, ani ten najvnútornejší a najtajnejší, v tom najužšom zmysle slova osobný, sa netýka výlučne toho, kto sa ho dopúšťa. Každý hriech sa odráža väčšou alebo menšou prudkosťou, s väčšou alebo menšou škodou na celom cirkevnom spoločenstve a na celej ľudskej rodine.

Podľa tohto prvého významu, každému hriechu sa môže nepochybne pripisovať ráz sociálneho hriechu. Niektoré hriechy však vzhľadom na svoj predmet sú *priamym útokom proti blížnemu* a - presnejšie povedané na základe evanjeliového vyjadrovania - proti bratovi. Sú urážkou Boha, pretože urážajú blížneho. Také hriechy sa zvykli nazývať sociálnymi, a to je druhý význam tohto slova. V tomto zmysle každý hriech proti láske k blížnemu je sociálny, o to ťažší v Kristovom zákone, pretože sa ním narušuje druhé prikázanie, ktoré je "podobné prvému".

Podobne aj každý hriech spáchaný *proti spravodlivosti* vo vzťahoch, či už osoby k druhej osobe alebo osoby k spoločnosti, alebo aj spoločnosti k osobe je sociálnym

³¹⁴ <http://www.kbs.sk/?cid=1117277626>

³¹⁵ poz. Andrej Imrich, Solidarita a spoločnosť, Číslo 1/2007, <http://www.impulzrevue.sk/article.php?175> .

hriechom. Ďalej každý hriech proti *právam ľudskej osoby*, začínajúc právom na život, z ktorého sa nevyklučuje ani človek v zárodočnom stave, je sociálnym hriechom, ďalej tiež právo na telesnú, fyzickú integritu; každý hriech proti slobode druhého človeka, zvlášť proti najvyššej slobode veriť v Boha a oslavovať ho, ako aj všetky hriechy proti dôstojnosti a cti blížneho.

Sociálny je tiež hriech *proti spoločenskému dobru* a proti jeho požiadavkám v celej rozsiahlej oblasti občianskych práv a povinností. Sociálneho hriechu sa môžu dopustiť i politickí, hospodárski a odborárski vedúci, ak podnikajú niečo zlé, alebo ak zanedbávajú to, čo je dobré, ak sa o to neusilujú, hoci by sa mohli rozvážne usilovať o zdokonaľovanie alebo premenu spoločnosti podľa požiadaviek a možností určitého dejinného obdobia; a tak isto aj robotníci, ktorí si neplnia povinnosť byť na pracoviskách a spolupracovať na tom, aby podniky mohli zaisťovať blahobyť im samým, ich rodinám, ako aj celej spoločnosti.

Tretí význam sociálneho hriechu sa týka *vzťahov medzi rozličnými spoločnosťami*. Tieto vzťahy nebývajú v súlade s Božím plánom, ktorý chce na svete spravodlivosť, slobodu, pokoj, tak medzi jednotlivcami, ako aj medzi skupinami a národmi. Preto triedny boj, nech je už zaň ktokoľvek zodpovedný, alebo dokonca robí z neho systém, je sociálnym zlom. Podobne *tvrdšíjné protikladné stanoviská medzi blokmi národov a jedného národa proti druhému, alebo aj rôznych skupín vo vnútri toho istého národa*, to všetko je sociálnym zlomom.

V obidvoch prípadoch sa možno pýtať, či možno niekomu pripísať mravnú zodpovednosť za také zlá, a teda aj za príslušný hriech. Treba pripustiť, že skutočnosť a situácie, na ktoré sme poukázali, tým, že majú všeobecný ráz a nadobúdajú obrovské rozmery ako sociálne skutočnosti, stávajú sa anonymnými práve tak, ako aj ich príčiny sú zložité a nie vždy zistiteľné.

Ak sa teda hovorí o sociálnom hriechu, tu má tento výraz jasne analogický význam. V každom prípade však, ak sa hovorí o sociálnych hriechoch, hoci len v čisto analogickom zmysle, to nesmie nikoho viesť k umenšovaniu zodpovednosti jednotlivých osôb, ale skôr má to byť výzvou k svedomiu všetkých ľudí, aby každý vzal na seba vlastnú zodpovednosť vážne a s odvahou zmeniť tieto neblahé skutočnosti a situácie, s ktorými nemožno súhlasiť.

K týmto celkom jasným a jednoznačne vyjadreným zásadám treba hneď pripojiť, že nie je oprávnené a prijateľné to ponímanie sociálneho hriechu, s ktorým sa počas našich dní v niektorých kruhoch³¹⁶ často stretávame a ktoré - nie bez dvojznačnosti - kladú sociálny hriech proti osobnému hriechu tak, že odnímajú osobnému hriechu jeho vyhranený ráz, ba ho takmer vylučujú a pripúšťajú len spoločenskú vinu a zodpovednosť.

Podľa tohto chápania, ktoré ľahko prezrádza svoj pôvod z nekresťanských ideológií a systémov, ktoré dnes možno už odložili tí, ktorí ich prv úradne podporovali, je prakticky každý hriech sociálny, a to v tom zmysle, že ho treba pripočítvať nie tak mravnému svedomiu jednotlivca, ale skôr nejasnému činiteľovi a anonymnému kolektívu, ktorým by mohla byť určitá situácia, systém, spoločnosť, štruktúra alebo inštitúcie.

Ale keď Cirkev hovorí o situáciách hriechu, alebo keď pranieruje pod pojmom sociálny hriech isté situácie alebo určité kolektívne správanie sa viac-menej rozsiahlych sociálnych skupín, alebo aj celých národov alebo skupín národov, vtedy vie a hlása, že také prípady označované za sociálne hriechy sú ovocím, nahromadením a sústredením mnohých osobných hriechov. Ide tu o čisto osobné hriechy toho, kto vyvoláva a napomáha nespravodlivosti, alebo ju zneužíva, i toho, kto má moc urobiť čosi, aby zabránil alebo odstránil, alebo aspoň obmedzil niektoré sociálne zlá a on to neurobí, či už z lenivosti, alebo

³¹⁶ Porov. Kongr. pre učenie viery, inštrukcia o niektorých aspektoch "Teológie oslobodenia" Libertatis nuntius: AAS 76(1984), 885n, poz. RP 16, poz. 74.

zo strachu, alebo v dôsledku dohodnutého mlčania, či už z ľahostajnosti alebo preto, že je maskovaným spoluvinníkom; ide tu ďalej o hriechy tých, čo sa vyhovávajú, že nie je možné premeniť svet, ako aj neúprimné dôvody vyššieho poriadku. Skutočnú zodpovednosť majú teda jednotlivé osoby. Toto je teda popis sociálneho hriechu. Mnohí sa odvolávajú na Jána Pavla II. avšak nesprávne používajú tento pojem.

Podme však späť k Peschkemu. Už samotný názov Peschkeho kapitoly „Pôsobenie hriechom prevráteného sveta“ vzbudzuje záujem, a tak sa pozrieme trochu bližšie na jeho nevšedný pohľad na svet. Peschke vidí pohoršenie, ktoré svet spôsobuje, a tým druhých uvádza do hriechu³¹⁷.

Skutočný hriech pritom neničí len jednotlivca, ale aj spoločnosť, ku ktorému tento jednotlivec patrí a teda aj svet ako celok. Hriech sa vteľuje do sociálnych štruktúr, hodnotových systémov, ideológií, obyčají, zvykov, kolektívnych postojov a do spoločnej mentality skupiny jednotlivcov, ktoré dané spoločnosť vytvárajú. Hriechom zaťažené sociálne vzťahy takto označuje Peschke ako **sociálny hriech** (pri ktorom trpí mystické telo Krista). Pri pokuse o zmapovanie účinkov hriechu ponúka Peschke trojaké rozdelenie jeho rozmerov:³¹⁸

1. Previnenie sa voči samotnému hriešnikovi (**personálny rozmer hriechu**): človek síce hľadá v hriechu seba samého a ľahšiu cestu, predsa však len nevie nájsť svoje šťastie a naplnenie v cieľi, pre ktorý v konečnom dôsledku nie je určený a stvorený. Takto zraňuje človek hriechom svoje vlastné určenie, čo vedie k nesúladu a frustrácii (GS 13). Oberá tak svoj život o zmysel, alebo mu dáva menej zmyslu, ako má³¹⁹. Z iného hľadiska je hriech váhaním človeka dorásť do svojej úplnej podoby a zrelosti. Nie sme od narodenia dokonalí, ale stále povolani naplniť to, k čomu sme povolani. Ak nežijeme ako autentický človek, zdráhame sa tohto povolania³²⁰.

2. Previnenie sa voči ostatným blíznym (**sociálny rozmer hriechu**): takzvané štruktúry hriechu sú sociálny (spoločenský) hriech³²¹. Tento hriech spoločnosti je následkom a prejavom osobných hriechov, robí z nás spoluvinníkov a spôsobuje žiadostivosť, násilie a nespravodlivosť medzi nami. Sociálny aspekt hriechu je v modernej dobe veľmi živý, avšak potrebuje prehĺbenie pojmu (1 Jn 4, 20; 1 Jn 4, 12). Hriech totiž často viac alebo menej zasahuje aj blíznym, pomocou spáchanej škody³²². Každý hriech stavia totiž prekážku

³¹⁷ KHP 361.

³¹⁸ Samozrejme, že to neznamena, žeby človek pri každom hriechu mal psychologickú skúsenosť tohto trojakého previnenia sa. Predsavšak na objektívnej úrovni táto skúsenosť existuje, KHP 329.

³¹⁹ Často sa hriech nazýva stratou zmyslu alebo pochybením života a vypestuje tak hlboko vsadený strach bytia, ktorý vedie k vytlačaniu, chlácholiacim pokusom a sebaospravedlňovaniam. Hriešnik sa tak nachádza v diabolskom kruhu samovytvoreného nepokoj, strachu a viny (Prísl 8, 35). Sme stvorení Bohom pre určité poslanie, podľa určitých štruktúr a poriadkov. Keď na ne nedbáme, tak v konečnom dôsledku ničíme hriechom našu duchovnú osobnosť, KHP 330.

³²⁰ Hlbinná psychológia a existencializmus vidia vinu práve z tohoto pohľadu osobného prístupu. Vina (slovu hriech sa tu vyhýbajú) sa zakladá na tom, že človek je zajatý vo svojej nevlastnej existencii a nechce ďalej rásť. Vo vývoji ide mylnou cestou a zaostáva za tým, čím by mal byť. Zdráha sa stať sa skutočne sám sebou, aj keď toto Ja rôzne školy veľmi rozlične koncipujú. Hriech je symptóm chorej osobnosti a duševného chradnutia. Tu sväté Písmo krásne ukazuje Krista ako toho, ktorý uzdravuje (Iz 53, 5; 1 Pt 2, 24), KHP 330.

³²¹ FG 32, KKC § 1869-s.467- W 267; JS 72-74, KHP 330-332.

³²² Ide tu predovšetkým o hriech nelásky, nespravodlivosti, hnevu a spolupráce so zlom. Sem patria aj podpora a upevňovanie štruktúr nepravosti a zlá verejná klíma, alebo zanedbanie odporu voči zlom zničeného okolitého sveta, KHP 331. Môžeme tu pripojiť aj našu pasívnu (u niekoho aktívnu) kolaboráciu s bývalým totalitným režimom, poz. Szaniszló, Inocent-Mária Vladimír, *Páter (Ferko) Paňák a otec (Hyacint) Tandara* : Duchovné míľniky boja proti neslobode do 17. novembra 1989 in: *Páter Paňák a Košice* : zborník z vedeckej konferencie pri príležitosti 100. výročia od jeho narodenia / ed. Jozef Gnip, Inocent-Mária Vladimír Szaniszló. - Košice : Seminár sv. Karola Boromejského v Košiciach, 2008, s. 69-78.

uskutočneniu spoločného posledného cieľa³²³. Vnútny hriech síce neukazuje hneď vonkajšie škody, ale aj tento má tendenciu sa vo vonkajšom jednaní ukázať (napr. myšlienky pomsty).

Iný argument pre túto dimenziu má sv. Pavol a jeho mystické telo Kristovo (1 Kor 12, 27). Všetky údy závisia jeden na druhom a ak jeden je chorý, tak všetky trpia (1 Kor 12, 26; 5, 6). Nikto nežije pre seba samého. Každý úd, ktorý ochorel hriechom obmedzuje ďalšie rozširovanie života milosti³²⁴.

3. Previnenie sa voči Bohu (**náboženský rozmer hriechu**): hriech ako odmietnutie Boha a jeho božského plánu sa musí podľa Peschkeho dnes zvlášť pripomínať. Ľudia totiž stratili zmysel pre náboženský rozmer hriechu. Predchádzajúce rozmery sú síce akceptované, ale samé nestačia. Totiž pre človeka Cirkvi platí, že prvá skutočnosť je Boh a každé iné bytie existuje len z jeho vôle. On stvoril tento svet a aj ľudí a udelil im poslanie a cieľ. Ak sa tieto Bohom určené štruktúry ignorujú a ľudia dávajú svojmu životu ciele podľa ľubovôle, dochádza k hriechu. V hriechu sa nachádzajúca nespravodlivosť voči Bohu vychádza práve z tohto ignorovania. Keďže Boh stvoril svet, aby ukázal svoju slávu a dobro a dal človeku na tom podiel, tak odmietnutie spolupráce zo strany človeka na Božom pláne je znižovanie Božej slávy a strata účasti na jeho milosti. V hriechu sa človek zdráha uznať svoju závislosť na Bohu. Táto závislosť vyžaduje, aby sa človek s pevným rozhodnutím orientoval na Božie ciele³²⁵.

Ohľadne solidarity pri páchaní zla je Peschke toho názoru, že nemôžeme viniť deti za chyby ich rodičov, ako to už nakoniec povedal sám Ježiš. Na druhej strane sa však musíme vyrovnáť s dodatkom prvého prikázania (Ex 20, 5). NZ, podľa Peschkeho, ukazuje svet tak skazený hriechom, že kresťania sú vždy znova varovaní, aby nežili podľa zákonov sveta:

- Sv. Pavol vidí svet stáť v protiklade ku Kristovi (1 Kor 1, 26-28; 2, 12; 3, 19; Gal 6, 14). Vo svete vládne hriech (Rim 5, 21; 6, 12-14), ktorý drží ľudstvo ako otrokov (Rim 6, 6.17-20). Kresťania sa nesmú pripodobniť tomuto svetu (Rim 12, 2), aby neboli so svetom spolu aj odsúdení (1 Kor 11, 32).
- Pre sv. Jána je svet už odsúdený, pretože neprijal Syna, ale ho nenávidí (Jn 12, 31; 15, 22-24; 16, 8-11; 1 Jn 5, 19).
- Sv. Jakub varuje pred priateľstvom s týmto svetom, ako nepriateľstvom s Bohom (Jak 4, 4; Jak 1, 27)³²⁶.

Citujúc GS 25 rozvádza Peschke myšlienku, že spoločnosť, v ktorej ľudia vyrastajú, často odvádza od konania dobra, a naopak, vedie ku konaniu zla. Hriechom zaťažené sociálne vzťahy sa označujú za sociálny hriech. Tento zvádza tých, ktorí v takejto spoločnosti žijú, k rozhodnutiu sa pre menšie hodnoty a proti autentickým hodnotám. Jedná sa o v ľudoch

³²³ Takto sa hriešnik vyhýba úlohe spolupráce na spoločnom poslednom ciele a túži po iných cieľoch podľa jeho ľubovôle. Peschke zdôrazňuje, že aj lenivosť, alebo drogová závislosť nemusia síce blížnemu priamo škodiť, ak je niekto dostatočne bohatý a slobodný-neženatý. Spoločenstvo však týmito pochybeniami trpí, pretože to prekáža pomôcť blahu spoločnosti a spoločným úlohám, ako by jednotlivec mal a mohol, KHP 331.

³²⁴ Toto znižuje vyžarovanie moci dobra a svätosti a okráda takto Cirkev a blížnych o milosť a pomoc, ktorú od Cirkvi očakávajú. Preto vyznávame denne naše hriechy pri oltári nielen pred Bohom, ale aj pred bratmi a sestrami, KHP 332.

³²⁵ Keď sa človek vzoprie Božej vôli, odmieta tak najvyššiemu Pánovi vzdanie dlhujúcej úcty a poslušnosti, pričom mu sám úplne patrí. Toto musí viesť k oddeleniu sa od lásky a spoločenstva s Bohom. Takto prestáva hriešnik vnímať ako životnú skutočnosť skúsenosť Božiu, ktorá daríva radosť a pokoj, útechu a istotu.

³²⁶ KHP 362.

zakotvený sklon, a to už z dôvodu dedičného hriechu³²⁷. Tieto defektné sociálne nastavenia hodnôt majú negatívne vplyvy aj na základné rozhodnutie osoby, tzv. *optio fundamentalis*.

Peschke na prvom mieste uvádza demoralizujúcu verejnú atmosféru, kde mravné hodnoty sa stávajú často otázne a hriechne postoje dovolené, alebo dokonca, keď nie teoreticky, tak prakticky odporúčané. Toto ubera človeku motiváciu konať dobro, a to nielen u detí, ale aj u dospelých. Ako príklad uvádza Peschke nečestné spôsoby zisku, alebo ľahké prerušenie nepohodlného tehotenstva³²⁸.

Sila zla sa ešte posilní, ak je sprevádzaná *tlakom skupiny*. V tomto prípade konanie dobra automaticky vylúči dotyčného zo skupiny, čo je obyčajne veľmi ťažké zničiť. Ostatní aj keď nevedome, dodáva Peschke, ho viac nepovažujú za člena partie. Takto ani povinnosť, ktorú by niekto veril, že je nutné vykonať, nepatrí už viac k bežnému životnému štýlu (napríklad, ak mladistvý sa nepodieľa na alkoholických seansách, alebo nenavštevuje nevhodné filmy).

Verný náboženský život v nábožensky indiferentnom svete nemá žiadne miesto. Najhorší takýto sociálny tlak sa stáva v krajinách, kde oficiálna politika vyžaduje isté postoje a základy, ktoré protirečia spravodlivosti a viere (potlačovanie náboženstva v proticirkevných táboroch). Vernosť presvedčeniu môže takto znamenať diskrimináciu v povolaniach a spoločnosti. Ak sa jedná o hrozby väznením a smrťou, tak sa dá hovoriť o mučeníctve³²⁹.

Nespravodlivé podmienky života často zapríčiňujú hriechne rozhodnutia jednotlivcov alebo skupín. Aj keď tomu tak nemusí byť vždy, predsa len výhody takto existujúcej spoločnosti fungujú na úkor väčšiny ľudí. Vtedy, podľa Peschkeho, nepôjde len o nespravodlivé, ale o priamo hriechne štruktúry. Úsilie o podporu chudobných a utláčaných je často blokované nielen zlou vôľou lakomých jednotlivcov, ale aj skrze vtelené zlo a jeho pôsobenie v etablovaných vzťahoch a štruktúrach. K poznaniu, ako prekonať takúto bariéru pomohla aj tzv. teológia oslobodenia, aj keď jej rozvinutie sa jej autorom akoby vymklo z rúk³³⁰. Štruktúry hriechu, ako korene zla kritizoval aj pápež Ján-Pavol II. v *Sollicitudo Rei Socialis*³³¹.

Peschke tu dodáva, že kresťanské jednanie musí mať za cieľ premenu takýchto hriechnych štruktúr a mentalít. Napriek tomu však sám Peschke tvrdí, že, stále pretrvávajú nebezpečenstvo vidieť veci zla len vo vonkajších sociálnych vzťahoch a na zlo v srdci človeka zabudnúť. Vina sa takto pripočíta neosobným sociálnym štruktúram. Týmto sa zmena už nebude očakávať cez premenu človeka, ale cez zmenu zakorenených štruktúr a inštitúcií, skrze revolúciu, ktorá by mala zabezpečiť spoločnosti zlepšenie a spásu.

³²⁷ KHP 363. Tu sa vynára otázka pôsobenia tých, ktorí nejako ovplyvňujú spoločnosť, napr. médií. Táto téma začína byť čím ďalej dôležitejšia a pápež Benedikt XVI. hovorí dokonca o novom predmete morálnej teológie Infoetike.

³²⁸ KHP 363. Táto otázka zvlášť zarezonuje pri dnešnej úverovej kríze v USA, ktorá sa rozširuje aj na Európu. Arcibiskup Migliore, stály pozorovateľ Svätej stolice pri OSN predniesol 25.9. posolstvo Benedikta XVI. k dnešnej finančnej kríze. Pápež upozorňuje, že zatiaľ čo sú zisky privatizované a novým záchranným plánom vlády USA straty socializované, toto všetko je nespravodlivé, poz. článok *Vatikan: Finanrettung für die Ärmsten, nicht für die Banken*, <http://www.zenit.org/article-15991?l=german>. Štáty G8 sa totiž v roku 2000 zaviazali v tzv. miléniovej rozvojovej pomoci znížiť do roku 2015 svetovú chudobu o polovicu.

³²⁹ KHP 364.

³³⁰ Jeden z kritikov Cirkvi a obhajca teológie oslobodenia E. Chmelár uvádza, že samotný pojem sociálny hriech je objavom tohoto hnutia: „Teológia oslobodenia identifikuje systémy, ktoré sú jednoznačne ovplyvnené hriechom. Aj preto je pojem ‘sociálny hriech’ jedným z jej nesporných prínosov.“, poz. Eduard Chmelár, Teológia oslobodenia žije, <http://www.blisty.cz/art/26290.html>. Nechcem sa na tomto mieste zaoberať touto témou, len by som rád podotkol, že práve zakladateľ tohoto hnutia Gustavo Gutiérrez na rozdiel od Leonarda Boffa naďalej plodne pôsobí v lone katolíckej Cirkvi a dokonca vstúpil vo vysokom veku do dominikánskej rehole.

³³¹ SRS 36, poz. <http://www.kbs.sk/?cid=1117276830>.

Nakoniec Peschke uzatvára, že sa ukazuje, že fenomén zlyhania a hriechu sa nedá dostatočne vysvetliť len osobným hriechom (ak sa ľudia rodia do nespravodlivých štruktúr). Zlyhanie a hriech vlastnia príznaky údely a osudu, keďže za mnohými kriminálnikmi stojí spoločnosť a prostredie, ktoré sa prikláňa ku zlu.

Boj proti zlu sa nedá viesť len proti týmto jednotlivcom, ale aj za lepšie verejné prostredie a podmienky ľudského života (GS 25). Sociálne výdobytky sa totiž nedajú nazvať len osudom, ale sú ľudskými výtvormi a ľudia ich aj môžu zmeniť.

Takýmto myslením dochádza k premene zmyslu a k reálnym výsledkom pri odstraňovaní chudoby. Reformy spoločnosti a reformy srdca však musia kráčať ruka v ruku. Predsa len existujú hranice ľudskej moci zoči-voči zásahu „zhora“³³². Nakoniec však budeme musieť osobným obrátením a odvrátením sa od hriechu začať pracovať na Božom kráľovstve na tomto svete, aby sme sa tak pokúsili zabrániť tzv. sociálnym hriechom a obmedziť štruktúry zla. Všetko, čo pre to vykonáme, sa môže stať zrkadlom pre svedomie tých, ktorí tento hriech páchajú a takto zapríčiňujú chudobu vo svete.

Skratky a použitá literatúra:

1. NZ = Nový zákon
2. MPZ = mravný prirodzený zákon
3. Lawler Phil, čl. Not "new sins" but an old media blind spot, <http://www.catholicculture.org/news/features/index.cfm?recnum=57130>
4. MP Mária, <http://www.redemptoristi.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=2058&mode=thread&order=0&thold=0>
5. Ján Pavol II, Apoštolská postsynodálna exhortácia *RECONCILIATIO ET PAENITENTIA*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117277626> (RP)
6. Imrich Andrej, Solidarita a spoločnosť, in: *Revue Impulz*, č 1/2007, <http://www.impulzrevue.sk/article.php?175>
7. Červeň Jozef, Hriech, <http://cerven.blog.sme.sk/clanok-25663.html>
8. Kongr. pre učenie viery, inštrukcia o niektorých aspektoch "Teológie oslobodenia" *Libertatis nuntius*: AAS 76(1984)
9. Gaudium et Spes, dokument II. Vatikánskeho koncilu <http://www.kbs.sk/?cid=1118410965> (GS)
10. Peschke Karl-Heinz, *Christliche Ethik. Grundlegungen der Moraltheologie*, Paulinus Verlag Trier, 1997 (KHP)
11. Denzinger-Schönmetzer, *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg/Br. 1976 (DS)
12. Biblické skratky podľa: Písmo sväté, Slov. Ústav sv. Cyrila a Metóda, Rím, 1995.
13. Gerčák František, *Poznaj a ver, Morálka*, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002, (FG)
14. Katechizmus Katolíckej Cirkvi, SSV, Trnava, 1999, (KKC)
15. Semivan Juraj, *Úvod do morálnej teológie*, Timotej, Košice, 1998, (JS)
16. Szaniszló, Inocent-Mária Vladimír, *Páter (Ferko) Paňák a otec (Hyacint) Tandara* : Duchovné míľniky boja proti neslobode do 17. novembra 1989 in: *Páter Paňák a Košice* : zborník z vedeckej konferencie pri príležitosti 100. výročia od jeho narodenia / ed. Jozef Gnip, Inocent-Mária Vladimír Szaniszló. - Košice : Seminár sv. Karola Boromejského v Košiciach, 2008, s. 69-78.
17. Weber Helmut, *Všeobecná morálna teologie*, Zvon-Vyšehrad, 1998 (W)
18. Scholz F., *Benedikt Stattler und die Grundzüge seiner Sittlichkeitslehre unter besonderer Berücksichtigung der Doktrin von der philosophischen Sünde*, Freiburg, 1957, s. 203-250.
19. *Vatikan: Finanrettung für die Ärmsten, nicht für die Banken*, <http://www.zenit.org/article-15991?l=german>.
20. Eduard Chmelár, Teológia oslobodenia žije, <http://www.blisty.cz/art/26290.htm>
21. Ján Pavol II., *Sollicitudo Rei Socialis*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117276830> (SRS)

³³² KHP 366.

Sociálne vylúčenie v pohľade vybraných biblických textov

Milan Jurík

Abstrakt

V uvedenom príspevku sa pokúsime reflektovať fenomén sociálneho vylúčenia, ktorý v európskom priestore na prelome tisícročí nahradil dovtedy používaný koncept chudoby (materiálnej deprivácie) z biblického hľadiska. V kontexte vybraných biblických textov Starého zákona a teologického diela Miroslava Volfa sa pokúsime nazrieť na príčiny sociálneho vylúčenia a jeho následky.

Kľúčové slová: chudoba, sociálne vylúčenie, diferenciacia, vylúčenie, odluka, vymedzovanie hraníc, hriech, smrteľnosť

1. Zmena záujmu a koncept sociálneho vylúčenia

Na prelome milénia došlo v priestore Európskej únie, ktorej členom sa stala Slovenská republika v roku 2004 (nielen v akademickej diskusii, ale aj praxi sociálnej politiky) k postupnému prechodu od používania konceptu chudoby ku konceptu sociálneho vylúčenia. Postupný presun od používania konceptu chudoby ku konceptu sociálnej exklúzie najmä v sociálnej politike EU bol výsledkom intenzívnej snahy zachytiť nové rysy rastúcej „novej“ chudoby v európskom priestore, najmä v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia.³³³ Z uvedeného dôvodu budeme v tomto príspevku hovoriť nielen o chudobe, ale o koncepte sociálneho vylúčenia, ktorý fenomén chudoby v sebe implicitne zahŕňa.

Ak sa chceme pokúsiť nazrieť na dynamiku sociálneho vylúčenia z biblického hľadiska, domnievam sa, že najlepšie jeho priebeh, moc a dôsledky vyjadruje starozmluvný príbeh bratov *Kaina a Ábela* z knihy Genesis (4,1-16).³³⁴

Pre pochopenie uvedeného biblického textu je podľa viacerých vykladačov dôležité položiť odpoveď na otázku, kto bol Kain. S veľkou skupinou exegetov by sme mohli príbeh Kaina pokladať za narážku na Kénijcov, ktorí sú podľa takzvanej kénijskej hypotézy pokladaní za Kainových potomkov. Príbeh dvoch synov prvých ľudí - Kaina a Ábela by v tomto svetle podľa Volfa nebol len príbehom rivality dvoch bratov, ale príbehom rivality medzi Izraelom a Kénijcami, ktorí nemohli prijať zvláštnu Božiu milosť, ktorej sa dostalo vyvolenému Izraelskému národu od Hospodina. V tomto zmysle by to bol príbeh rivality medzi „nimi“ a „nami“.

Za správnejšiu môžeme považovať hypotézu druhej skupiny exegetov, ktorej názor vystihuje napríklad starozmluvný biblista Walter Dietrich, ktorý konštatuje, že ak by Kain bol len odkazom na Kénijcov, tento príbeh by sa stal pre Izrael sebaoslavným príbehom pyšných susedov, ktorí chcú na vrchole svojej slávy kriminalizovať svojich susedov. Neľahký život Kénijských nomádov na juhu Palestíny by mohol byť znamením Božieho súdu – ktorý je

³³³ Takzvaná „nová“ chudoba sa vyznačovala predovšetkým dlhodobým pretrváváním v čase, priestorovou koncentráciou, ktorú sprevádzala vo väčšine prípadov marginalizácia, patologické správanie sa jednotlivcov a skupín, ako i snaha vzdorovať normám hlavného prúdu spoločnosti. Cf: ROOM, Graham. ed.: *New Poverty in the European Community*. 1.vyd. London: Center for the Analysis of Social Policy, 1987

³³⁴ Inšpiráciou pre toto zamyslenie nám bude dielo protestantského teológa chorvátskeho pôvodu Miroslava Volfa: *Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996 V našom príspevku nebudeme postupovať biblicko – exegetickým spôsobom výkladu textu, ale pokúsime sa na neho nazerať z pohľadu biblicko – teologického, s aktualizáciou do praxe každodenného života, v ktorom sa prejavuje problém sociálneho vylúčenia.

dôsledkom zločinov, ktorých sa Kénijci dopúšťali proti Izraelu. Pointa biblického príbehu Kaina a Ábela však podľa Dietricha myšlienku sebaoslavy jednoznačne podkopáva.³³⁵

Príbeh prvých bratov - synov Adama a Evy nie je zaradený do skupiny biblických textov, ktoré označujeme ako prehistória len náhodne. Starozmluvný bádateľ Claus Westermann v súvislosti s umiestnením uvedeného biblického textu upozorňuje na univerzalitu rolí Kaina a Ábela. Vo svojom výklade k prvým kapitolám knihy Genesis pripomína, že úlohou biblickej prehistórie je zdôrazniť, že všetky ľudské bytosti sú potenciálne Kainom a Ábelom rovnako, ako sú všetci ľudia aj Adamom a Evou.³³⁶

Pozrime sa teda na uvedený biblický text bližšie: Kain a Ábel boli dvaja bratia, ktorí sa narodili svojim rodičom. Boli rovnocenní, každý z nich sa venoval inej práci, ktorou sa dopĺňali: Kain bol roľníkom vlastniacim pôdu, Ábel bol pastierom oviec. Obaja obetovali Hospodinu obeť z darov práce svojich rúk: jeden zvieru, druhý plodiny, ktoré dopestoval.

Ako vykresľuje protestantský teológ Miroslav Volf, vonkajšia formálna rovnosť v sebe skrývala a posilňovala ich nerovnosť: príchod prvorodeného syna Kaina (meno Kain znamená „produkovať, splodiť“) víta matka Eva radostným zvolaním (Gen 4, 1): dostala (získala) som muža od Hospodina (alebo doslovný preklad – „a tým Hospodina“). Svojím zvolaním vyjadruje radosť a nadšenie z tejto udalosti. Narodenie druhého syna bolo sprevádzané už poznaným a tak brané ako samozrejmosť, čo vyjadruje i jeho meno naznačujúce menejcennosť: Ábel (dych, hmla, pomínutelnosť, ničota, bezcennosť).

Obaja bratia o niečo neskôr prinášajú Bohu obeť: Volf poukazuje, že „veľký“ Kain prináša dar z plodín poľa (v.3), kým chudobný a „bezvýznamný“ Ábel prináša obeť z prvorodených a najtučnejších zvierat svojho stáda (v.4). Boh rozpoznáva tento rozdiel a preto vzhliada na Ábelovu obeť, kým Kainova ostáva nepovšimnutou. Hoci si pred Bohom mohli byť rovní, spravodlivý Boh rozpoznáva medzi nimi nerovnosť, ktorú do ich vzťahu založila matka Eva a následne syn Kain: Hospodin tak priaznivo vzhliada na Ábela a jeho obeť, no nie na Kaina (v. 4-5). Pokračovanie príbehu tvorí Kainova reakcia na Hospodinom spôsobený obrat v pohľade na Kaina.

Závisť, že Ábel, ktorý bol „nikým“ bol Hospodinom prijatý, kým Kain, ktorý bol na rozdiel od Ábela „niekým“ - bol prehliadnutý prerastá u Kaina do hnevu voči Ábelovi a Hospodinovi. Westermann poukazuje, že voči Hospodinovi obracia svoj hnev nie preto, že sa zachoval voči nemu nečestne, ale preto, že Kainovu „veľkosť“ ignorovala práve Jeho spravodlivosť.³³⁷

V dôsledku Božieho konania bol podľa Volfa Kain „konfrontovaný Božím merítkom toho, na čom skutočne záleží, čo je v skutočnosti veľké. Pretože Kain toto merítko zmeniť nemohol a sám sa zmeniť odmietol, vylúčil Boha a Ábela zo svojho života.“³³⁸ Ábel sa tak stal prvým článkom v dlhej reťazi vylúčených.

Kain následne namiesto zmierenia s Bohom svoje spoločenstvo s ním ruší. Zapcháva si pred ním uši (v. 6-7) a odchádza na pole. Sťahuje sa z verejnej (formálnej) zóny na pole – teda do neverejnej (neformálnej) zóny, kde nie sú žiadni svedkovia a nikto nemôže vyniesť nad ním súd: tu povstáva proti bratovi Ábelovi a vykonáva definitívny akt jeho vylúčenia – vraždu.

³³⁵ Cf. DIETRICH, Walter. "Wo ist dein Bruder?" Zu Tradition and Intention von Genesis 4." In Beiträge zur Alttestamentlichen Theologies Festschrift für Walter Zimmerli turn 70. Geburtstag, ed. Herbert Dormer et al., 94-111. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977

³³⁶ Cf. WESTERMANN, Claus: Genesis 1-11. A Commentary. Translation: J. Scullion. Mineapolis: Augsburg 1984

³³⁷ WESTERMANN, Claus: Genesis 1-11. A Commentary. Translated by J. Scullion. Mineapolis: Augsburg 1984 s. 297

³³⁸ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 65 – 66

Dôsledky vraždy sú zrejmé: zem nasiaknutá krvou je nehostinná a nevydáva veľkú úrodu (v. 12). Kain vraždil a teraz môže byť sám zavraždený (v. 14). Utiel od Hospodina, odmietol volať k Nemu a teraz sa pred Božou tvárou skrýva (v. 14a). Kain sa vykonanou vraždou pripravil nielen o brata, ale aj o možnosť niekam patriť.

Svojím skutkom vylúčenia sa vylúčil aj sám zo všetkých vzťahov:

- od Boha nad sebou
- od zeme pod sebou
- od ľudí okolo seba.

Nepatrí viac k nikomu, naopak - musí zachovávať odstup, ktorý naznačuje úplné vylúčenie, odtrhnutosť – „budem tulákom a bludárom na zemi“ (v.14) Nepatrí k nikomu – pretože patriť znamená mať domov a mať domov znamená mať brata. Mat' brata znamená byť bratom a byť bratom znamená brata strážiť (v. 9b) Brata však viac niet.³³⁹

Nezaujateľmu čitateľovi by sa mohlo zdať, že tu príbeh Kaina končí. Boli vyslovené a pomenované dôsledky jeho činu a čitateľ si môže domyslieť, aký život bude nasledovať ich uplatnením. Pre Kaina to však nie je koniec jeho príbehu. Pretože keby sme skončili na tomto mieste, opomenuli by sme skutky milostivého Boha, ktorý kontinuálne vstupuje do jeho života. Miroslav Volf rozpoznáva štyri vstupy, intervencie Božej milosti do Kainovho života, ako nám ich podáva biblický text:

Prvý vstup, ktorý sa minul účinku rozpoznávame ešte pred spáchaním vraždy: „Prečo si vzbĺkol hnevom a prečo sa ti zamračila tvár?“ (v. 6). Hoci sa Kain následne od Hospodina odvrátil, Hospodin mu naznačuje, že hoci mal Kain nejaké dôvody hnevať sa, nemal k tomu žiadne právo.

Druhá Božia intervencia – bezprostredne po vražde – „Kde je Tvoj brat Ábel?“ (v. 9) vyvoláva sebaospravedľujúce zapretie. Ako výstižne poznamenáva Volf, Hospodinova otázka jasne naznačuje, že „život v spoločenstve znamená *zdieľanie* spoločného priestoru a *prijatie* vzájomnej zodpovednosti“.

Tretí Boží vstup predstavuje slovo hnevu a Božieho súdu: „Čo si to urobil? Hlas krvi tvojho brata volá zo zeme ku mne“ (v. 10). Táto otázka s následným konštatovaním odhaľuje zmysel predchádzajúcich výrokov: Hospodin, ktorý počuje stonanie všetkých utláčaných vidí, že vražda je na ceste a varuje pred ňou. Zároveň odsudzuje páchatel'a zločinu. Slovo súdu dosahuje to, čo predchádzajúce otázky u Kaina nedosiahli: vyvolalo Kainovu odpoveď a odozvu. Tá spočívala v rozpoznaní nebezpečenstva, ktoré mu hrozí vo vylúčení a odmietnutí, do ktorého bol vypovedaný. Tým si priznal i svoju vlastnú zodpovednosť.

Posledný – štvrtý Boží vstup Božej milosti do Kainovho života spočíva v označení Kaina znamením.³⁴⁰ V ňom sa ukazuje predovšetkým zachraňujúca Božia milosť. Boh ho označuje znamením, ktoré nemalo byť stigmou označujúcou páchatel'a zločinu, ale naopak: malo ho v krajine vylúčenia ako potenciálnu obeť ochrániť. Ako sa domnieva Volf, Božia milosť spočívajúca v udelení znamenia spočíva v tom, že „ten istý Boh, ktorý nezhladol na Kainovu skromnú obeť sa vo svojej milosti a добрote skláňa k vrahovi, ktorého život je v nebezpečí. Boh neponechal Kaina v kolobehu vylúčenia, ktorý Kain sám rozpútal. Vďaka svojmu označeniu patrilo Kain Bohu a bol Bohom ochránený, aj napriek tomu, že odišiel „od tváre Hospodinovej“ (v.16).“³⁴¹

³³⁹ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 65 – 66

³⁴⁰ Jedna z hypotéz odvodzuje pôvod Rómov (ktorí nielen na Slovensku, ale i v ďalších európskych štátoch predstavujú výraznú skupinu sociálne vylúčených občanov) práve od Kaina, pričom Božie znamenie zohráva i v tejto hypotéze dôležitú úlohu: ono je reprezentantom Božej milosti a ochrany, ktorá sprevádza rómske etnikum na jeho cestách. Rómovia sa tiež považujú podobne ako Kain za tulákov (kočovníkov) bez domova.

³⁴¹ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 66 - 67

2. Je sociálne vylúčenie vedľajším produktom procesu hľadania identity?

V snahe demaskovať sociálne vylúčenie v komplikovanej spleti každodenného života dnešného človeka nám ako sociálnym aktérom hrozí dvojaké nebezpečenstvo: tým prvým je, že naša horlivosť v boji proti vylúčeniu môže plodiť nové hranice a bariéry, ktoré nadobudnú represívny charakter bez toho, aby sme si to všimli. Druhé nebezpečenstvo spočíva v tom, že náš boj proti sociálnemu vylúčeniu môžeme skončiť v chaose, ktorý nastane relativizovaním a následnou absenciou všetkých hraníc. Nakoniec teda môžeme dospieť do situácie, kedy nebudeme schopní ani poriadne zdôvodniť, kto je sociálne vylúčený a prečo by vylúčený nemal byť. Volf preto na základe vyššie uvedených potenciálnych nebezpečenstiev prezieravo upozorňuje, že správna reflexia problému sociálneho vylúčenia by mala spĺňať dve základné podmienky:

- mala by nám pomôcť jednoznačne demaskovať zlo
- nesmie otupiť naše schopnosti odhaľovať naše vlastné vylučovacie tendencie, ktoré vznikajú z našich vlastných súdov a praktík.³⁴²

Aby sme si so sociálnym vylúčením nezamieňali a neplietli vylučovanie druhých, ktoré neustále prebieha v procese tvorby identity jednotlivca, Volf navrhuje v tejto súvislosti rozlišovať uvedené spôsoby vylučovania zavedením nových, pomocných pojmov diferenciacia (differentiation) a vylúčenie (exclusion). Pozrime sa bližšie, čo pod uvedenými pojmami Volf rozumie.

2.1 Diferenciácia

Začnime *diferenciáciou*. Kalvínsky teológ Cornelius Plantinga v prvej časti svojho *Breviára hriechu* s podtitulom - *takto to byť nemá* – sústreďí pozornosť čitateľov na Božie svoriteľské dielo, ako ho poznávame z prvej kapitoly knihy Genesis.³⁴³ Božie konanie podľa Plantingu spočíva v modeli “oddeľovania a pripútavania k sebe”. Najprv bola zem “beztvárna a pustá” (Genesis 1,2). Plantinga pokračuje: “Boh teda začína tým, že veci od seba tvorivo oddeľuje: oddelí svetlo od tmy, deň od noci, vody od zeme, morské živočíchy od ich suchozemských náprotivkov... Zároveň Boh pripútava veci k sebe: ľudské bytosti pripútava k ostatnému stvoreniu ako správcov a opatrovníkov, k sebe ako svoj obraz a jedny k druhým, aby sa ideálne doplňovali.”³⁴⁴

Tu môžeme kriticky súhlasiť s Volfom, že hoci v knihe Genesis je “oddeľovanie a pripútavanie k sebe” komplikovanejším procesom, ako Plantinga v svojom diele opisuje, nesporne sa mu však podarilo vystihnúť pointu, že stvorenie je v knihe Genesis popisované ako “spleťtý model vzájomného oddeľovania a pripútavania”. Povedané inak - slovami Michaela Welkera – stvorenie znamená “formáciu a udržiavanie celej siete vzťahov vzájomnej závislosti.”³⁴⁵

Volf preto stavia pojem diferenciacia práve na základe uvedeného procesu tvorivého “oddeľovania a pripútavania”. Ako sám upozorňuje, od jednosmerného odlúčenia (separation) sa diferenciacia odlišuje v tom, že následkom samotného odlúčenia by boli bytosti “do seba uzatvorené, izolované a totožné len so sebou samým”. Pretože odlúčenie vedie k potláčaniu

³⁴² VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 42 - 43

³⁴³ Cf. PLANTINGA, Cornelius Jr.: Breviár hriechu. O veciach, ktoré mali byť úplne jinak. Prekl. z originálu: A Breviary of Sin - Not the Way It's Supposed to Be. 1.vyd. Bratislava: Porta Libri 2003

³⁴⁴ PLANTINGA, Cornelius Jr.: Breviár hriechu. O veciach, ktoré mali byť úplne jinak. Prekl. z originálu: A Breviary of Sin - Not the Way It's Supposed to Be. Bratislava: Porta Libri 2003 s. 45

³⁴⁵ WELKER, Michael: Schöpfung und Wirklichkeit. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1995 s. 24
Citované podľa: VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 43

existujúcich vzťahov. Dôsledkom odlúčenia je ovládnutie, ktoré končí v trvalom ovládaní druhých.

Stvorenie, ktoré je podľa Plantingu “oddeľovaním a pripútavaním” - teda nielen jednosmernou odlukou - naopak naznačuje, že identita v sebe zahŕňa nielen spojitosť, ale aj rozdielnosť a heterogénnosť. Volf preto v svojom pojednaní správne uvádza, že “k formovaniu ľudského ja nedochádza len prostredníctvom jednoduchého odmietania druhých – nejakou binárnou logikou opozície a negácie, ale prostredníctvom zložitého procesu *prijímania k sebe a udržiavania vo vnútri*. Sme teda tým, kým sme, nie preto, že sa oddeľujeme od druhých, ktorí sú vedľa nás, ale pretože sme ako oddelení, tak spojení, ako samostatní, tak vo vzájomnom vzťahu: hranice, ktoré vyznačujú našu totožnosť majú podobu bariér aj mostov.”³⁴⁶

Volf svoje pojednanie o identite uzatvára konštatovaním, že vlastná totožnosť - identita je výsledkom *odlíšenia* toho druhého a tiež istého *zvnútorňenia* vzťahov voči nemu. Vzniká zo zložitých dejín „diferenciácie“, ktorej sa zúčastňuje moje ja rovnako, ako tí druhí, pretože identita vzniká vždy ako vzájomná interakcia oboch strán.

2.2 Vylúčenie

V tejto podkapitolke si po diferenciácii všimnime sociálne vylúčenie. Ak sme v predchádzajúcej časti vyjadrili súhlas s Plantingom, že k stvoreniu³⁴⁷ dochádza prostredníctvom Božieho tvorivého „oddeľovania a pripútavania“, položíme si otázku, z ktorej budeme vychádzať: ako v tomto svetle môžeme hodnotiť sociálne vylúčenie, ktorého výsledkom je rozdelenie, samota, pustota a prázdnota? Určite ako hriech! Ako hriech, ktorý sa podobá ničivej víchrici, ktorá povstáva vo vnútri stvorenia a strháva ho späť do stavu pustoty a prázdnoty, z ktorej povstalo. Výsledkom a dôsledkom tohto hriechu nemusí byť priamo likvidácia stvorenia. Dôsledkom sociálneho vylúčenia dochádza skôr „k násilnej premene modelu vzájomnej závislosti, keď je rozlučované to, čo Boh spojil a spájané to, čo Boh oddelil“ - ako trefne poznamenáva Plantinga.³⁴⁸ Ak necháme tento hriech nepovšimnute a neobmedzene pôsobiť, jeho fatálnym následkom môže byť „pustota a prázdnota“ práve tam, kde Boh utvoril život a spoločenstvo. Zhrňujúc môžeme povedať, že sociálne vylúčenie je hriechom zásahom do Božieho stvorenia. Je opakom Božej tvorivej aktivity – či diferenciácie, ako ju pomenoval Volf.³⁴⁹

Ak sme sociálne vylúčenie označili pojmom hriech, ktorý vo všeobecnosti znamená konanie zamerané proti Bohu, jeho zámerom a prikázaniam, je na mieste poukázať, v čom spočíva jeho hriechnosť.³⁵⁰ Akým spôsobom sociálne vylúčenie prestupuje Božie ustanovenia a merítka? V argumentácii nám opäť môže napomôcť dielo Miroslava Volfa – Exclusion and

³⁴⁶ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 44

³⁴⁷ Tu môžeme doplniť, že nielen k prvotnému dielu Božieho stvorenia, ale i k pokračujúcemu dielu Božieho udržiavania a starostlivosti o stvorenie – *creatio continua*.

³⁴⁸ Cf. PLANTINGA, Cornelius Jr.: Breviár hříchu. O věcech, které měli být úplně jinak. Prekl. z originálu: A Breviary of Sin - Not the Way It's Supposed to Be. 1.vyd. Bratislava: Porta Libri 2003 s. 46

³⁴⁹ Ak sme sociálne vylúčenie označili ako hriech, nemôžeme súhlasiť s predpokladom, že vylúčenie a korupcia tých, ktorí pôsobia zlo je len noetickým problémom, ktorý môže byť eliminovaný prostredníctvom osvetly. Podobná téza – hlásajúca, že všetky sociálne problémy vrátane chudoby budú odstránené zlepšením životných podmienok človeka, zdôrazňovaná najmä v krajinách realizujúcich socializmus, vychádzala rovnako ako predchádzajúca z podceňovania hriechu a precenenia predpokladu, že človek je vo svojom vnútri dobrý, zlo prítomné v jeho živote, či v živote spoločnosti, ktorého dôsledkom je i sociálne vylúčenie je len dočasným javom spôsobených lokálnym nedostatkom zdrojov.

³⁵⁰ Cf. MILNE, B.A., MURRAY, J: Hřích. In: DOUGLAS, J.D. ed.: Nový biblický slovník. 1.vyd. Praha: Návrat domů 1996 s. 303 nn

Embrace. Volf poukazuje minimálne na dve dimenzie, v ktorých je vylúčenie³⁵¹ prestúpením Božích ustanovení:

- sociálne vylúčenie je priestupkom proti pripútavaniu
- sociálne vylúčenie je priestupkom proti odluke

Sociálne vylúčenie je v prvom prípade prenutím zväzku, ktorým je človek spájaný, pripútavaný k iným. Zväzok je prerušený vtedy, keď sa človek „vyvážuje z modelu vzájomnej závislosti a osobuje si pozíciu zvrchovanej nezávislosti. Z druhého sa tak stáva nepriateľ, ktorého sa naše ja musí zbaviť a ktorý musí byť z priestoru nášho ja vytlačený (odstránený) ako niekto nežiadany, ako nadbytočná bytosť, na ktorú nie je potrebné brať ohľad a ktorej sa možno zrieknuť.“³⁵²

V druhom prípade môže byť sociálne vylúčenie priestupkom voči odklúke. Sociálne vylúčenie môže viesť k „zrušeniu odluky, keď ten druhý nie je viac vnímaný ako niekto, kto i vo svojej inakosti patrí do modelu vzájomnej závislosti. Tým sa z neho stáva menejcenná bytosť, ktorú je potrebné buď asimilovať, utvoriť z nej niečo, čím som ja, alebo ju môjmu ja podriadiť.“ K vylúčeniu dochádza tam, kde „dynamiku prijatia k sebe a ponechania vo vnútri a vzájomnosť dávania a prijímania nahrádza násilie v podobe vylučovania, asimilácie, alebo podmanenia, či ľahostajného zrieknutia sa druhého“ – uzatvára Volf.³⁵³

3. Sociálne vylúčenie a vymedzovanie hraníc

Španielsky sociológ Jordi Estivill spozoroval v prípade spoločenstva skutočnosť, že čím má spoločenstvo presnejšie definované a vymedzené pravidlá a hranice, tým sa stáva viac uzatvorenejším a jeho potenciál k vylučovaniu sa zvyšuje.³⁵⁴ Tento poznatok však nemožno mechanicky prenášať do medziľudských vzťahov: ako sme vyššie poukázali, hranice sú nevyhnutnou súčasťou tvorivého procesu diferenciacie. Bez hraníc by nemohla existovať identita - totožnosť jednotlivca a bez identity by nemohli vzniknúť ani interpersonálne vzťahy. Hranice teda nemôžeme zjednodušene považovať za nástroj sociálneho vylúčenia. Ničivými nástrojmi vylúčenia sú skôr bariéry, ktoré bránia tvorivému stretávaniu sa človeka s človekom. A tie sú podľa Volfa skôr dôsledkom vyhnania, či ľahostajnosti.³⁵⁵ Týmto konštatovaním sa opäť vraciame k starozmluvnému príbehu bratov Kaina a Ábela, na základe ktorého si bližšie všimneme príčiny a dôsledky vylúčenia.

4. Sociálne vylúčenie ako dôsledok hriechu a smrteľnosti

Pri čítaní záverečnej časti príbehu Kaina a Ábela sa čitateľa neraz zmocňuje hrôza: páchatel' označený znamením sa stráca v pustej krajine vylúčenia. Odchádza po zemi nasiaknutej krvou brata, ktorá viac nevydáva hojnú úrodu. Stáva sa v nej tulákom, ktorý blúdi bez jasného cieľa. Tu si môžeme položiť otázku, či to nie je jasná paralela k situácii človeka v dnešnom svete? Mnohí by nás určite presviedčali, že to tak nie je, chcú vytvoriť ilúziu o poriadku všetkých vecí vo svete. Ilúziu prosperity, v ktorej je najjednoduchšie žiť svoj každodenný život tichého konzumu človeku momentálne dostupných zdrojov. Moc zla v tomto svete však spočíva predovšetkým - ako konštatuje Volf - “ vo zvrátenej pravde, ktorú hlása o pokrývanej skutočnosti, ktorú tvorí.” Takýto pocit zdravia a prosperity človeka mal na

³⁵¹ Volf používa častejšie ako vylúčenie pojem odmietnutie.

³⁵² VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 45

³⁵³ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 45

³⁵⁴ ESTIVILL, JORDI, Concepts and strategies for combating social exclusion, An overview. [online]. International Labour Organization – International Labour Office: Geneva, 2003. s. 25-26 [cit. 2007-04-01] Dostupné na internete: <<http://www.ilo.org/ciaris/pages/english/frame/download/entier.pdf>>

³⁵⁵ Cf.: VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 45

mysli aj Ježiš Kristus, keď hlásal: “Lekára nepotrebujú zdraví, ale chorí” (Lk 19 ...). Týmto odhalil, že “pravda o ich pocite prosperity ich pripútava k ich lži o vlastnej nemoci.”³⁵⁶

Spolu s Volfom sa preto môžeme pýtať: Prečo sme aj dnes svedkami takéhoto rozporu medzi pocitom zdravia a skutočnosťou choroby? Prečo sa aj ako kresťania stávame povolnými, ba neraz i nadšenými otrokmi systému odmietania a vylučovania? Prečo stačia v dnešnom svete tak jemné disciplinárne, no pritom potichu zotročujúce mechanizmy, ako ich opísal Michel Foucault?³⁵⁷

Miroslav Volf ponúka odpoveď v argumente, podľa ktorého je uvedená skutočnosť dôsledkom toho, “že naše vlastné ja bolo utvárané v klíme zla, v ktorej žijeme.” Argumentuje s apoštolom Pavlom, ktorý v liste Rímskym (7,14 -21) hovorí o neschopnosti človeka konať dobro, ktoré však dobro konať chce a o zotročení človeka zlom, ktoré konať nechce. Podľa Volfa je ľudské ego rozdvojené na slabšiu časť ja, ktorá vie, čo je dobré a túži po tom. Silnejšia časť ľudského ja je ovládnutá hriechom a konajúca zlo. Človek tak je schopný dobré si voľiť, nie však konať. Zlo podľa Volfa človeka kolonizuje a človek je “chytený do osídel zla nielen so svojím plným súhlasom, ale i bez akejkoľvek myšlienky na odpor a bez túžby po záchrane.” Je naozaj paradoxom, že človek sa cíti slobodný aj napriek tomu, že je chytený v pasci nerozpoznaného zla.³⁵⁸

Možno sa zlu, ktoré v sebe pestuje systém vylučovania postaviť na odpor? V čom spočíva jeho pôvod? – môžeme sa pýtať. Aj keď ľudské ja môže ovplyvňovať zlý opar vonkajšej kultúry a aj keď platí, ako poukázal Niebuhr³⁵⁹, že štruktúry (pozostávajúce z inštitúcií, skupín, či národov) sú vždy hriechnejšie, ako jednotlivci, z ktorých pozostávajú, hriechny systém zla prejavujúci sa exklúziou potrebuje neustále ľudí, ktorý by umožnili zlu takpovediac “dýchať”. Volf v tejto súvislosti upozorňuje, že ak ľudia zlu prítakávajú, nerobia to preto, že by to museli, že by boli donútení, ale preto, že “čosi vo vnútornej stavbe ich ja s onou logikou odmietania a vylúčenia rezonuje”.³⁶⁰

Za jeden z hlavných dôvodov tejto rezonancie označuje Wolfhart Pannenberg vo svojej *Systematickej teológii* ľudskú smrteľnosť. Pannenberg sa domnieva, že koreň hriechu človeka spočíva práve “v túžbe po vlastnej identite – v inštinktívnej vôli niekým byť, ktorá je vpísaná do najvnútornejšej štruktúry nášho ja.”³⁶¹ I keď ako pokračuje – vôľa sama o sebe je zdravá, vo svojom centre si však nesie vírus vlastnej nemoci. Pannenberg tento vírus opisuje ako “tendenciu ľudského ja stať sa v konečnom dôsledku nekonečnou základňou a východiskovým bodom pre všetko ostatné a tak si uzurpovať miesto, ktoré patrí Bohu.”³⁶²

Formovanie identity jedinca prebieha prostredníctvom zakresľovania hraníc, ktorými jednotlivec vymedzuje svoje ja voči ostatným jednotlivcom, či skupinám. Pannenberg v tomto kontexte vo svojom ďalšom diele – *Antropológia v teologickej perspektíve* upozorňuje, že

³⁵⁶ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 62 – 63

³⁵⁷ FOUCAULT, Michel: Dozerať a trestať – Zrod väzenia. Translated by Miroslav Marcelli. 1.vyd. Bratislava: Kalligram 2001

³⁵⁸ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁵⁹ Cf.: NIEBUHR, Reinhold: Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics. 1.vyd. New York: Scribner's 1960

³⁶⁰ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁶¹ PANNENBERG, Wolfhart: Systematic Theology. Translation: Geoffrey W Bromiley. 1.vyd. Grand Rapids: Eerdmans,1991, 2:260 - 261. Citované podľa: VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁶² PANNENBERG, Wolfhart: Systematic Theology. Translation: Geoffrey W Bromiley. 1.vyd. Grand Rapids: Eerdmans,1991, 2:261. Citované podľa: VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

skĺznutie jednotlivca k hriješnému vylučovaniu (či oddeľovaniu) nastáva už v procese “zakresľovania hraníc duše, bez ktorých si naše ja nemožno predstaviť a nie až tam, kde toto ja chce byť celkom reality a kde chce všetko využiť len ako prostriedok k presadeniu seba samého.”³⁶³

Sociálne vylúčenie a odmietanie blížneho sa teda realizuje nasledovným spôsobom: každé ja sa snaží strážiť si integritu svojho teritória. Tým, ktorí nezasahujú do jeho vlastného teritória naopak dovoľuje robiť si mimo neho, čo len chcú. Môžeme súhlasiť s Volfom, že takéto vytváranie a stráženie si vlastného teritória, obkoleseného hranicami si vyžaduje priebornosť. V kolobehu každodenného života, v procese napĺňania každodenných potrieb a v spleti zložitých vzťahov usporiadania spoločnosti jednotlivé ja na seba narážajú. Priebornosť jedného ohrozuje priebornosť druhého, a preto jeden človek začína vnímať druhého ako hrozbu. Härle konštatuje, že v takomto prípade nedochádza k hrozbe ohrozenia života, ale k “ohrozeniu hraníc toho druhého a tým ohrozeniu vnútorného usporiadania jeho ja.”³⁶⁴ Práve v tomto bode - upozorňuje Volf - môže zdravá priebornosť skĺznuť do násilia voči druhému.³⁶⁵

Keďže človek bol stvorený pre život v spoločenstve, inak povedané – ľudské ja je konštruované dialogicky, druhí ľudia sú od samého počiatku jeho súčasťou. Identita každého jednotlivca je odvodená vo vzťahu k niekomu: otcom som vo vzťahu k svojmu dieťaťu; manželom som vo vzťahu k svojej manželke; synom som vo vzťahu k svojim rodičom; susedom som vo vzťahu k svojim susedom... V tomto kontexte Volf správne poznamenáva, že ak má vôľa - byť sám sebou- ostať zdravou, musí “znamenat’ i vôľu dovoliť druhému človeku, aby vo mne prebýval; ak chcem byť sám sebou, musí byť súčasťou mňa samého aj ten druhý.” Dôsledkom tejto skutočnosti je, že “napätie medzi mnou a tým druhým je už vstavané do samotnej túžby po identite: ten druhý, voči ktorému sa musím presadiť je súčasne tým, kto v mojom vnútri musí ostať, ak mám byť sám sebou.” Ten druhý však mnohokrát nie je taký, akým by som si ho prial, a preto ma tlačí, “aby som sa stával niekým, kým byť nechcem”. A tak stojím pred dilemou – trpieť od neho útoky, alebo intenzívne prežívať svoju menejcennosť.³⁶⁶ V takejto situácii môže človek postupovať dvojako: prvou, neľahkou možnosťou je prekonfigurovať seba samého a vytvoriť vo svojom vnútri priestor pre toho druhého. Druhou možnosťou - jednoduchšou sa môže stať intenzívna snaha pretvoriť ho na niekoho, kým chcem aby bol, aby som tak ja sám vo vzťahu k nemu mohol byť tým, kým chcem byť ja sám.³⁶⁷

Uzatvárajúc toto pojednanie môžeme zhrnúť s Volfom konštatovať, že vnútorná moc hriechu – systém vylučovania – rozkvitá vo svojom vnútri ako prostredníctvom moci, tak aj prostredníctvom bezmoci. V prípade moci - prostredníctvom “neodolateľnej moci vôle byť sám sebou”, kým v prípade bezmoci prostredníctvom “neschopnosti vôle čeliť sklzu k vylučovaniu druhých”.³⁶⁸ V prvom prípade sa deje vylučovanie druhých aktívne, úmyselne, naplno exklúziu prežívajúc a precitujú. V druhom prípade – pri neschopnosti vôle jednotlivca čeliť sklzu k vylučovaniu druhých - je naša neschopnosť sprevádzaná zväčša

³⁶³ PANNENBERG, Volhart: *Anthropology in Theological Perspective*. Translated: Michael J. O'Connell. Philadelphia: Westminster, 1985 s. 85 Citované podľa: VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace*.

A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁶⁴ HÄRLE, Wilfried: *Dogmatik*. 1.vyd. Berlin: Walter de Gruyter, 1995 s. 469n Citované podľa: VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace*. *A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁶⁵ VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace*. *A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁶⁶ VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace*. *A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 65

³⁶⁷ Cf.: VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace*. *A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 64

³⁶⁸ VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace*. *A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 65

ľahostajnosťou. A ľahostajnosť dokáže napáchať rovnako veľké škody, ako praktizovaná, či naplno prežívaná nenávisť.

Ľahostajnosť je nebezpečná najmä z toho dôvodu, že kým nenávisť vzbĺkne ako veľký plameň, po krátkom čase ničenia opäť zhasne. Chladnú ľahostajnosť však môže človek pestovať vo svojom vnútri dlhý čas. Takáto ľahostajnosť je nebezpečná najmä pre ľudí, ktorí sú od nás ďaleko. Princíp vylučovania sprevádzaného ľahostajnosťou popisuje Volf nasledovne: “Medzi mňa a toho druhého sa votrie systém – politický, ekonomický, alebo kultúrny. Ak je druhý vylučovaný, vylučuje ho sám systém, na ktorom sa podieľam, pretože musím prežiť, proti ktorému neprotestujem, pretože sa nedá zmeniť. Odvraciam svoje oči (alebo sa svojou kamerou zameriam na nejaký exotický prípad utrpenia, čo je to isté ako odvracať oči, pretože jednak to uspokojuje moju túžbu vidieť utrpenie, jednak to ukludňuje moje svedomie, ktoré je znepokojené tým, že som sa v srdci odvrátil od trpiaceho). Otupený zdanlivou nevyhnutnosťou odmietnuť druhého, ktorá sa deje mimo mňa, ale s mojím pričinením, začínam vnímať hrôzu a moju zapletenosť s ňou ako niečo normálneho. A tak si hovorím: Cesta z Jeruzalema do Jericha bude vždycky posiatá zbitými a polomŕtvymi ľuďmi, ponechanými napospas; môžem – ba musím – okolo nich prejsť bez veľkého vzrušenia. Ľahostajnosť, ktorá len zlovestne prorokovala sa postará aj o naplnenie tohoto proroctva.”³⁶⁹ – konštatuje výstižne Volf.

5. Namiesto záveru

Namiesto záveru biblicko - teologicky motivovaného pojednania o sociálnom vylúčení sa môžeme spýtať: v čom môže byť biblický príbeh Kaina a Ábela vo svetle vyššie povedaného poučením pre vzťahy so sociálne vylúčenými ľuďmi, ktorých by si za svojich susedov nevybrali dvaja z troch Slovákov?

Všetky ľudske vzťahy sú už od samého počiatku plné napätí a vyrovnávania sa medzi rovnosťou a nerovnosťou, rovnakosťou a inakosťou. V procese každodenného života sa vyrovnávame s rozdielmi medzi tým, čo je nám vlastné a tým, čo je nám cudzie.³⁷⁰

Ako sme už povedali, za bránou rajskej záhrady tak začína sféra každodennej rivality, ktorá všetkých jej protagonistov ženie „na východ od raja“ (Genesis 3,24. 4.16). A keďže rozdiely sú oceňované rôzne, každé ja v snahe zachovať si svoju identitu sa púšťa do boja a pokúša sa presadiť sa na úkor druhého. Ako v svojej štúdii poukázal Miroslav Volf, práve tento sklon, ktorý je v nás - nám otvára bránu do sféry vylúčenia. Do miest, kde dochádza k odmietaniu druhých a kde tí, ktorí odmietajú - sú sami odmietnutí - vykázaní z Božej prítomnosti. Avšak ako môžeme vidieť na živote hriešnika Kaina - sú síce vykázaní z Božej prítomnosti, ale nie z Božej pokračujúcej starostlivosti.

Sme vylúčení do miest, kde sa stáva brat bratovi - ako vidí prezieravé oko sociológa Zygmunta Baumana len “zhromaždiskom rizík a obáv, ktoré sprevádzajú obhliadanie sociálneho priestoru”. Sme vylúčení do miest, kde bližny pre človeka stelesňuje chaos. Chaos, “ktorý každé obhliadanie sociálneho priestoru túži neochvejne, ale bezvýsledne nahradiť poriadkom.”³⁷¹

Človek však nie je odsúdený ostať v tomto stave odmietnutia, opustenia a chaosu naveky. Božia pokračujúca starostlivosť o hriešnikov sa v plnosti prejavila v Ježišovi Kristovi: On prináša spásu a uzdravenie. Len Jeho uzdravenie hriešnikov môže prekonať vylúčenie vo všetkých oblastiach života. Ako konštatuje Volf – každý „Kain, ľudský antityp,

³⁶⁹ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 53

³⁷⁰ Pri každodennom stretávaní sa so sociálne vylúčenými skupinami obyvateľov si svoju, či ich inakosť zväčša uvedomuje veľmi intenzívne. Vo väčšine prípadov sme však nie priamo nútení sa s ňou vyrovnávať, ostávame len pri jej konštatovaní. Toto zľahčenie nám je umožnené vďaka možnosti pohodlného vzájomného obídania sa.

³⁷¹ BAUMAN, Zygmunt: Postmodern Ethics. 1.vyd. Oxford: Blackwell, 1993 s. 162

ktorý zabil svojho brata môže byť vyliečený Kristom – typom, ktorý za nás položil svoj život. Môže sa tak stať, ak sa každý Kain vydá po stopách nasledovania Ježiša Krista, toho Nazaretského.”³⁷² Môže sa to diať v našich cirkevných spoločenstvách, v ktorých sa realizuje to nové, čo Boh medzi nami koná, v ktorých sa realizuje príchod Božieho kráľovstva - koinonia.

Ako o tom hovorí aj apoštol Ján v svojej prvej epištole 3,11-16: „Lebo to je zvesť, ktorú ste počuli od počiatku, aby sme sa milovali. Nie ako Kain, ktorý bol z toho zlostníka a zabil si brata. A prečo ho zabil? Pretože jeho skutky boli zlé, ale bratove spravodlivé. Nedivte sa bratia, keď vás svet nenávidí. My vieme, že sme prešli zo smrti do života, pretože milujeme bratov. Kto nemiluje brata, zostáva v smrti. Každý, kto nenávidí brata, je vrah a viete, že ani jeden vrah nemá v sebe večný život. Podľa toho sme poznali lásku, že On dušu položil za nás; aj my máme duše klásť za bratov.“

Použitá literatúra:

1. BAUMAN, Zygmunt: Postmodern Ethics. 1.vyd. Oxford: Blackwell, 1993
2. DIETRICH, Walter. "'Wo ist dein Bruder?' Zu Tradition and Intention von Genesis 4." In: Beiträge zur Alttestamentlichen Theologies Festschrift für Walter Zimmerli turn 70. Geburtstag, ed. Herbert Dormer et al., 94-111. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977
3. DOUGLAS, J.D. ed.: Nový biblický slovník. 1.vyd. Praha: Návrat domů 1996
4. ESTIVILL, JORDI, Concepts and strategies for combating social exclusion, An overview. [online]. International Labour Organization – International Labour Office: Geneva, 2003. s. 25-26 [cit. 2007-04-01] Dostupné na internete: <<http://www.ilo.org/ciariis/pages/english/frame/download/entier.pdf>>
5. FOUCAULT, Michel: Dozerať a trestať – Zrod väzenia. Translated by Miroslav Marcelli. 1.vyd. Bratislava: Kalligram 2001
6. HÄRLE, Wilfried: Dogmatik. 1.vyd. Berlin: Walter de Gruyter 1995
7. NIEBUHR, Reinhold: Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics. 1.vyd. New York: Scribner's 1960
8. PANNENBERG, Volfhart: Anthropology in Theological Perspective. Translated: Michael J. O'Connell. Philadelphia: Westminster 1985
9. PANNENBERG, Volfhart: Systematic Theology. Translation: Geoffrey W Bromiley. 1.vyd. Grand Rapids: Eerdmans 1991
10. PLANTINGA, Cornelius Jr.: Breviár hříchu. O věcech, které měli být úplně jinak. 1.vyd. Bratislava: Porta Libri 2003
11. ROOM, Graham. ed.: New Poverty in the European Community. 1.vyd. London: Center for the Analysis of Social Policy 1987
12. Miroslav Volf: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996
13. WELKER, Michael: Schöpfung and Wirklichkeit. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag 1995
14. WESTERMANN, Claus: Genesis 1-11. A Commentary. Translation: J. Scullion. Mineapolis: Augsburg 1984

Kontakt:

Mgr. Milan Jurík

Evanjelická bohoslovecká fakulta, Univerzity Komenského
Katedra praktickej teológie, Bartókova 8, 811 02 Bratislava

³⁷² VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 67

Niesprawiedliwy system społeczny przyczyna ubóstwa w świecie

Jerzy Koperek, Adam Koperek

Abstract

THE UNJUST SOCIAL SYSTEM AS THE CAUSE OF THE POVERTY IN WORLD

This paper presents a reflection on two fundamental questions:

1. Multilevel nature of issues of the poverty.
2. Human rights and the just social system

Key words: *poverty, human rights, social system.*

Wstęp

Problematykę ubóstwa należy rozpatrywać na kilku płaszczyznach, a zwłaszcza na płaszczyźnie egzystencjalnej i intelektualno-duchowej. Nauczanie społeczne Jana Pawła II odnosiło się wyraźnie do każdej z nich, traktując człowieka w kontekście jego integralnego rozwoju. Integralna prawda o człowieku jest podstawą i normą analizowania jego potrzeb egzystencjalnych, intelektualnych i duchowych. Współczesny świat nastawiony na konsumpcyjny styl życia stara się skutecznie zapomnieć zarówno o integralnej prawdzie o człowieku jako normie działania indywidualnego i społecznego, jak i - co za tym idzie - o konieczności integralnego rozwoju samego człowieka. Przed tymi niebezpieczeństwami wyraźnie przestrzegał Jan Paweł II w swoim nauczaniu społecznym.

1. Wielopłaszczyznowość problematyki ubóstwa

Statystyka wyraźnie określa, że większa część populacji globu żyje w skrajnym ubóstwie. Bogactwo krajów rozwiniętych, patrząc jedynie z historycznego punktu widzenia, oparte było najczęściej na wykorzystywaniu zasobów naturalnych krajów nierozwiniętych gospodarczo. Nawet siła robocza - w wieku konkwistadorów hiszpańskich - pochodziła z transakcji niewolnikami, a więc z handlu "żywym towarem". Ten głęboko nieludzki aspekt rozwoju gospodarczego państw podbijających jest z całą pewnością godnym potępienia. Kościół czynił to wielokrotnie odwołując się do zasad swojej nauki społecznej. Można jednak i dziś odnaleźć ten niesprawiedliwy układ międzyludzki we współczesnych, bardziej wyrafinowanych formach ucisku i wyzysku pracowników. Tak było m. in. w XIX-wiecznym kapitalizmie, gdzie właściciel zakładu troszczył się jedynie o zysk przedsiębiorstwa, a nie o samą kadrę - "materiał ludzki" - bowiem w warunkach wysokiego bezrobocia, a tym samym zapotrzebowania na pracę, nowi robotnicy czekali tuż za bramą zakładu gotowi zgodzić się na pracę za najniższym wynagrodzeniem.

Ze współczesną formą niewolniczego wyzysku mamy również do czynienia w sytuacji szeroko pojętego zagadnienia migracji ludności. Każda forma emigracji jest swego rodzaju decyzją życiową. Szczególny jej aspekt to emigracja „za chlebem”. Do niej zmuszony człowiek zostawia za sobą często te wartości, które decydowały o jego tożsamości narodowej i kulturowej, po to, by poprawić swoją i swojej rodziny egzystencję do poziomu godnego życia ludzkiego.

Zasadniczym punktem wszelkich obaw jest z jednej strony lęk przed nieznaną przyszłością, a z drugiej strony przed wyizolowaniem się z własnego środowiska, gdzie rozwijały się w człowieku wartości etyczne, kulturowe i narodowe. Już kard. Stefan Wyszyński podkreślał ten aspekt stwierdzając, że poza narodem nie można się zbawić. To

kategoryczne sformułowanie należy jednak rozumieć nie w sensie absolutnym, czyli rzeczywistej niemożności zbawienia się, ile w sensie wielorakich niedogodności i trudności, które piętrzą się przed człowiekiem wyrzucym z własnych narodowych korzeni, gdzie wzrastała w nim wiara.

Asymilacja do nowych warunków społecznych, narodowych, kulturowych i religijnych natrafia na poważne trudności. Nieznajomość języka nowej ojczyzny, przynajmniej we wstępnej fazie integracji z lokalną społecznością pogłębia jeszcze bardziej cały proces asymilacji. Przystosowanie się do nowych warunków często więc jest związane z zagrożeniem wiary ojców. Kościół szczególnie w tych warunkach jest zwornikiem wartości narodowych i religijnych. Duszpasterstwo na emigracji wśród polonii daje niewątpliwie szansę zachowania wiary ojców, ale także wartości narodowych, które im przekazywali.

W problematyce ubóstwa ujętego wielopłaszczyznowo można więc dostrzec wyraźny wpływ społecznej nauki Kościoła na formację osobową, społeczną i religijną konkretnych osób. W tej perspektywie katolicka nauka społeczna kładąc nacisk na wymiar ludzki egzystencji ekonomicznej ułatwia postrzeganie dobrobytu we właściwych wymiarach. Formując bogate osobowości równocześnie wpływa na obiektywne dostrzeżenie relacji między bogactwem a ubóstwem. Zmierza więc do pozytywnej relacji osoby do tych dwóch kategorii życia egzystencjalnego człowieka. Aspekt antropologiczny ubóstwa jest więc fundamentalnym przedmiotem zainteresowań katolickiej nauki społecznej.

Mając na uwadze powyższe niebezpieczeństwa wynikające z warunków współczesnej cywilizacji, dostrzega się równocześnie problem konsumpcyjnego stylu życia. Przy systemie wymiany kapitalistycznej pieniądz otwiera przed człowiekiem nieograniczone możliwości konsumpcji, jest bowiem reprezentantem wszystkich dóbr. W tym znaczeniu dochodzi się do wniosku, że za pieniądze można nabyć wszelkie wartości, nie tylko ekonomiczne, ale także kulturowe i moralne. Ten motyw ludzkiego działania oparty jest o kult pieniądza jako wartości społecznie najwyższej. Wynika z powyższego, że pieniądz stanowiący ze swej natury środek do osiągnięcia celu, staje się celem sam dla siebie³⁷³.

Niebezpieczeństwo kultu pieniądza wynika ponadto z faktu, że będąc środkiem przechowywania wartości, jest postrzegany jako możliwość zaspokojenia nie tylko potrzeb obecnych, ale i przyszłych. Tendencja do gromadzenia i zabezpieczenia pieniędzy pochodzi m. in. z postrzegania przyszłych potrzeb w powiększeniu, a przyszłe wartości i dobra w perspektywnym pomniejszeniu. Stwarza to wprawdzie korzystną dla rozwoju gospodarczego tendencję do oszczędzania, ale równocześnie wywołuje niebezpieczną dla naszej postawy moralnej pasję gromadzenia pieniędzy. Powstała pasja jeszcze bardziej powiększa wartość pieniądza w oczach współczesnego człowieka i potęguje jego kult³⁷⁴.

W rozwiązaniu powyższego problemu utrudnia także fakt, iż tendencji do gromadzenia pieniędzy sprzyja dodatkowo jego całkowita płynność i anonimowość, co nie stwarza żadnych ograniczeń w jego gromadzeniu. W tych warunkach funkcjonuje on społecznie i gospodarczo niezależnie od podmiotu posiadania. Dostrzegając takie uwarunkowania, uświadamiamy sobie, że pieniądz w ocenie społecznej systemu kapitalistycznego staje się wartością prawie absolutną. W tym znaczeniu można mówić o ogromnym niebezpieczeństwie dla właściwej oceny wartości moralnych i dla zachowania odpowiedniej postawy moralnej w życiu społecznym i gospodarczym³⁷⁵.

Takie niebezpieczeństwo dostrzega Jan Paweł II w kontekście szeroko pojętej wolności gospodarczej: «Wolność gospodarcza jest tylko jednym z elementów ludzkiej wolności. Kiedy staje się niezależna, to znaczy kiedy człowieka traktuje się bardziej jako

³⁷³Cf. J. MAJKA, *Etyka życia gospodarczego*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1982, s. 223.; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus Annus”*, nn. 36-37.

³⁷⁴Cf. J. MAJKA, *Etyka życia gospodarczego*, op. cit., s. 223.

³⁷⁵*Ibid.*, s. 223-224.

producenta czy konsumenta po to, aby żyć, wtedy wolność traci konieczne odniesienie do osoby ludzkiej i ostatecznie wyobcowuje ją i przytłacza»³⁷⁶.

W encyklice „Centesimus Annus” Jan Paweł II zwraca uwagę na wartości moralne w rozwoju ekonomicznym społeczeństw. Ten głos głównego obrońcy praw człowieka na arenie międzynarodowej jest zmanifestowany w omawianej encyklice. Jest ona krytyką kapitalizmu liberalnego, w którym zysk jest uważany za najważniejszy element postępu społecznego³⁷⁷.

Akumulacja pieniądza służąca do inwestycji w przedsiębiorstwie stanowi element pozytywny w rozwoju społeczno-ekonomicznym pod warunkiem zachowania wartości moralnych wynikających z godności człowieka i pierwszeństwa pracy przed kapitałem. W przeciwnym wypadku należy zwrócić uwagę na fundament kulturowych przemian w zakresie przekonań i doświadczeń ludzkich, które stoją u podstaw wszelkich decyzji ekonomicznych.

Jan Paweł II, krytykując nadużycia w systemie ekonomicznym, zwraca uwagę właśnie na system etyczno-kulturowy stojący u ich podstaw: «Krytyki te są skierowane nie tyle przeciwko konkretnemu systemowi gospodarczemu. Gospodarka bowiem jest tylko pewnym aspektem i wymiarem złożonej działalności ludzkiej. Jeżeli jednak się ją absolutyzuje i produkcja oraz konsumpcja towarów znajdują się ostatecznie w centrum życia społecznego, stając się dlań jedyną, nie podporządkowaną żadnej innej wartości, to przyczyny szukać należy nie tylko i nie tyle w samym systemie gospodarczym, co w fakcie, że cały system społeczno-kulturowy, zapoznając wymiar etyczny i religijny, został osłabiony i ogranicza się już tylko do wytwarzania dóbr i świadczenia usług»³⁷⁸.

Przyjmując więc za rzecz w pełni uzasadnioną konieczność obrony godności człowieka, istnieje potrzeba takiego kształtowania, przede wszystkim przez niego samego, zasad społeczno-etycznych, które pozwalałyby człowiekowi spojrzeć na praktykę życia ekonomicznego z punktu widzenia integralnej prawdy o własnym człowieczeństwie i prawdziwego celu wszelkich przemian społeczno-gospodarczych. Temu zadaniu poświęca się nauka społeczna Kościoła, która w nauczaniu obecnego Papieża zajmuje jedno z naczelných miejsc. Centralną natomiast troską tego nauczania pozostaje obrona praw godnościowych osoby ludzkiej.

2. Prawa człowieka a sprawiedliwy system społeczny

2.1. Kapitalizm a prawo do wolności

Na podstawie powyższej analizy znaczenia zysku w działalności przedsiębiorstw kapitalistycznych można zrozumieć sformułowanie Jana Pawła II, który po upadku realnego socjalizmu nie traktuje kapitalizmu jako jedynie słusznej alternatywy ekonomicznej: «Przekonaaliśmy się, że nie do przyjęcia jest twierdzenie, jakoby po klęsce socjalizmu realnego kapitalizm pozostał jedynym modelem organizacji gospodarczej»³⁷⁹.

Takie stanowisko Papieża jest przede wszystkim wynikiem niejednokrotnie wątpliwych dla realizacji praw godnościowych człowieka ekonomicznych działań w ramach ustroju kapitalistycznego. W odpowiedzi na pytanie, czy klęska komunizmu oznacza zwycięstwo kapitalizmu jako systemu społecznego, do którego powinny zmierzać kraje będące w transformacji systemowej i poszukujące właściwej drogi rozwoju gospodarczego i politycznego, Papież znajduje rozwiązanie w dokładnym określeniu stosunku nowego układu ekonomiczno-politycznego do integralnie ujętej wolności ludzkiej.

³⁷⁶Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus Annus”*, n. 39.

³⁷⁷Cf. *ibid.*, n. 35.

³⁷⁸*Ibid.*, n. 39.

³⁷⁹*Ibid.*, n. 35.

Akceptacja kapitalizmu przez społeczną naukę Kościoła uzależniona jest od jego zrozumienia jako systemu ekonomicznego wyrażającego między innymi pozytywną koncepcję prawa własności. Jan Paweł II jest więc świadomy złożoności zagadnienia: «Jeśli mianem "kapitalizmu" określa się system ekonomiczny, który uznaje zasadniczą i pozytywną rolę przedsiębiorstwa, rynku, własności prywatnej i wynikającej z niej odpowiedzialności za środki produkcji, oraz wolnej ludzkiej inicjatywy w dziedzinie gospodarczej, na postawione wyżej pytanie należy z pewnością odpowiedzieć twierdząco, choć może trafniejsze byłoby tu wyrażenie "ekonomia przedsiębiorczości", "ekonomia rynku" czy po prostu "wolna ekonomia"»³⁸⁰.

Mając na uwadze złożoność zagadnienia, Papież jest zmuszony do zwrócenia uwagi na negatywny wymiar takiej formy kapitalizmu, która traktuje człowieka nie w jego integralnej godności osobowej, lecz jako niezbędny element procesu produkcyjnego przedsiębiorstwa: «Ale jeśli przez "kapitalizm" rozumie się system, w którym wolność gospodarcza nie jest ujęta w ramy systemu prawnego, wprzęgającego go w służbę integralnej wolności ludzkiej i traktującego jako szczególny wymiar tejże wolności, która ma przede wszystkim charakter etyczny i religijny, to wówczas odpowiedź jest zdecydowanie przecząca»³⁸¹.

Układy społeczne i międzynarodowe są tak skonstruowane, że asymilują alternatywnie kolektywistyczny bądź kapitalistyczny model ekonomiczno-polityczny. Nauka społeczna Kościoła jest otwarta na takie rozwiązania, które będą gwarantować poszanowanie integralnego rozwoju osoby ludzkiej. W tym znaczeniu model kolektywistyczny, będąc z istoty swej sprzeczny z prawem osoby do wszechstronnego rozwoju osobowego, jest jednocześnie odrzucany przez Kościół jako system całkowicie niesprawiedliwy. Pius XI określa komunizm jako system wewnętrznie zepsuty, z którym nikt, kto dąży do ocalenia chrześcijańskiej cywilizacji, nie może w żaden sposób i na żadnym polu współpracować³⁸².

Tego typu sądów Kościół nigdy nie sformułował w odniesieniu do systemu kapitalistycznego. Daje się więc dostrzec fakt, że pomimo potępienia zarówno komunizmu, jak i surowego kapitalizmu, Kościół nie traktuje obu systemów na jednej płaszczyźnie. Ten wniosek może stanowić podstawę poszukiwania takich rozwiązań systemowych w ramach układów kapitalistycznych, które pozwalałyby na zagwarantowanie praw pracowniczych oraz wszechstronny rozwój osoby ludzkiej.

2.2. Możliwości zbudowania sprawiedliwego systemu społecznego

Rozróżnienia w odniesieniu do kapitalizmu zawarte w "Centesimus Annus" we właściwy sposób dokumentują stanowisko Kościoła wobec możliwości zbudowania sprawiedliwego systemu społecznego. Pomimo krytycznego stosunku Kościoła do różnych systemów ekonomicznych i politycznych, Jan Paweł II wyraźnie daje do zrozumienia, że zbudowanie nowego sprawiedliwego układu społecznego nie leży w gestii samego Kościoła: «Kościół nie proponuje żadnych modeli. Realne i naprawdę skuteczne modele mogą się zrodzić jedynie w ramach różnych historycznych sytuacji, dzięki wysiłkowi tych wszystkich, którzy w sposób odpowiedzialny podejmują konkretne problemy we wszystkich ich aspektach społecznych, gospodarczych, politycznych i kulturalnych, zazębiających się ze sobą»³⁸³.

³⁸⁰Ibid., n. 42.

³⁸¹Ibid.

³⁸²Cf. Pius XI, *Encyklika „O bezbożnym komunizmie”*. Tekst polski, Warszawa 1937.

³⁸³Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus Annus”*, n. 43; cf. Konstytucja *Duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, n. 36; cf. Paweł VI, *List Apostolski „Octogesima Adveniens”*, nn. 2-5; cf. A. LUCIANI (red.), *L'antropologia solidaristica nella "Centesimus Annus"*, Editrice Massimo, Milano 1992.

Jednakże dla wspierania tego wysiłku społecznego Kościół ofiarowuje swoją naukę społeczną, która stanowi zbiór zasad etycznych opartych na etyce personalistycznej, zmierzającej do określenia niezbędnych warunków wszechstronnego rozwoju osobowego w obrębie relacji państwowych, narodowych i społecznych: «Temu wysiłkowi Kościół ofiarowuje, jako niezbędną ideę przewodnią, swoją naukę społeczną, która - jak już zostało powiedziane - uznaje pozytywny charakter rynku i przedsiębiorstwa, ale jednocześnie wskazuje, że muszą być one nastawione na dobro wspólne»³⁸⁴.

Reformowanie wszelkiego systemu polityczno-ekonomicznego z konieczności wiąże się z zagadnieniem pracy ludzkiej i jej etycznych uwarunkowań. Kościół świadom tego problemu formułuje swoje wobec niego stanowisko opierając się na argumentach personalistycznych: «Uznaje też, że ludzie pracy mają prawo zabiegać o pełne poszanowanie ich godności oraz o szerszy zakres udziału w życiu przedsiębiorstwa, tak by, nawet pracując razem z innymi i pod kierunkiem innych, mogli w pewnym sensie "pracować na swoim", używając swej inteligencji i wolności»³⁸⁵.

Ostatnie twierdzenia, które mogłyby - przy lekturze powierzchownej - być zrozumiane jako typowo etyczne, zawierają głęboką prawdę społeczną i ekonomiczną. Zysk bowiem powinien być uszlachetniony przez intencję służenia społeczności. Intencja ta nadaje mu wartość etyczną w odniesieniu do każdej osoby ludzkiej, dla której będzie on przeznaczony i której będzie służyć. W tym znaczeniu zysk w ekonomii użyty zgodnie z zasadami społecznej nauki Kościoła dla dobra wspólnego służy konkretnemu człowiekowi, podnosząc tym samym kulturę ekonomiczną społeczeństwa. Zysk może i powinien być elementem realizacji zasady sprawiedliwości i miłości społecznej. Przy sprawiedliwym podziale zysku w przedsiębiorstwie służy on przede wszystkim jego pracownikom³⁸⁶.

Przedsiębiorstwo jest dzisiaj jednym z najważniejszych środków uspołeczniania ludzi. W przedsiębiorstwie, w procesie pracy dojrzewają ludzkie postępowania, zachowania oraz ich tożsamość, które wpływają znacznie na wyrównany rozwój społeczeństw. Równocześnie życie przedsiębiorstw zależy w dużej mierze od tego, jak poszczególne człowiek i jak pracownicy różnych przedsiębiorstw żyją na zewnątrz swoich zakładów. Zależy to również od tego, jak zostali wychowani, jak układają się ich sprawy rodzinne, przyjacielskie, międzyosobowe; od tego czy są informowani przez mass media oraz jak wykorzystują swój czas wolny. Współczesne społeczeństwa coraz bardziej uwidaczniają, że różne momenty ludzkiego życia nie są wyizolowane, ale ściśle połączone i od siebie wzajemnie uzależnione. Występuje tutaj pewna ciągłość i związek, które powinny być uznane i które stanowią istotę całościowej podmiotowości każdej osoby³⁸⁷.

³⁸⁴ Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus Annus”*, n. 43; cf. R. Schisano, *Il profitto nella „Centesimus Annus” e nell’impresa di oggi*, w: A. Luciani (red.), *L’antropologia solidaristica nella „Centesimus Annus”*, op. cit., s. 97-100.

³⁸⁵ Ibid.; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, n. 15; cf. J. Krucina, *Praca jako pomnażanie dobra wspólnego*, w: J. Krucina (red.), *„Laborem Exercens”. Powołany do pracy. Tekst i komentarz*, Wrocław 1983, s. 257-265; cf. idem, *„Laboryzm” Jana Pawła II - droga rozwiązywania kwestii społecznej*, w: *„Laborem exercens”. Powołany do pracy*, op. cit., s. 333-347; cf. F. J. Mazurek, *Prawo do pracy w encyklice „Laborem exercens”. Powołany do pracy*, op. cit., s. 201-228; cf. ibid., *Prawa ludzi pracy w encyklice „Laborem exercens”*, w: J. Gałkowski (red.), *„Laborem exercens”. Tekst i komentarze*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1986, s. 167-185; cf. A. Biela, *Psychologiczna aktualność tez encykliki „Laborem exercens”*, w: J. Gałkowski (red.), *„Laborem exercens”. Tekst i komentarze*, op. cit., s. 187-201.

³⁸⁶ Cf. P. H. Werhahn, *Przedsiębiorca. Jego funkcja ekonomiczna i społeczno-polityczna odpowiedzialność*, tłum. A. Dylus, *Ordo Socialis* nr 14, Fundacja ATK, Warszawa 1993, s. 21-23; cf. L. Schneider, *Soziale Vernetzung: Elemente für eine christliche Gesellschaftslehre*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 1988; cf. ibid., *Zündende Soziallehre: Impulse nicht nur für Christen*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg 1991; cf. CH. SEIDL, *On liberal values*, „Zeitschrift für Nationalökonomie“ 35 (1975), s. 257-292.

³⁸⁷ Cf. R. Schisano, *Il profitto nella „Centesimus Annus” e nell’impresa di oggi*, w: A. Luciani (opracow.), *L’antropologia solidaristica nella „Centesimus Annus”*, op. cit., s. 97-100; cf. *Boży dar wolności*.

Encyklika "Centesimus Annus" doskonale rozumiała tę prawdę i nam ją proponuje jako doniosłe nauczanie, którego wprowadzenie w życie byłoby "z zyskiem" także dla rozwoju odpowiedzialności przedsiębiorców. W "Centesimus Annus" temat inicjatywy, wolnej przedsiębiorczości, wolnego rynku są szczególnie na porządku dziennym. Na tym właśnie Papież opiera najwyraźniej wolność odgrywającą istotną rolę w pracy ludzkiej. Chodzi przede wszystkim o to, że w inicjatywie i w przedsiębiorczości wyraża się wolność osoby w jej istocie³⁸⁸. Od razu jednak Papież zauważa poważny problem, mianowicie że większość ludzi, szczególnie w krajach rozwijających się, «nie rozporządza takimi narzędziami, które pozwoliłyby im rzeczywiście i w sposób godny przeniknąć do wnętrza systemu przedsiębiorstwa, w którym praca zajmuje miejsce centralne»³⁸⁹.

Kraje te nie mają wystarczających podstawowych możliwości w zakresie środków i poznania mechanizmów działania ekonomii w systemie wolnej konkurencji. Wolna konkurencja opiera się na zasadach ekonomicznych, choć nie zawsze akcentuje godność osoby ludzkiej. Temu przeciwstawia się encyklika "Centesimus Annus".

2.3. Jan Paweł II w obronie praw człowieka

W encyklice "Centesimus Annus" Jan Paweł II zwraca uwagę na wartości moralne w rozwoju ekonomicznym społeczeństw. Ten głos głównego obrońcy praw człowieka na arenie międzynarodowej jest zmanifestowany w omawianej encyklice. Jest ona krytyką kapitalizmu liberalnego, w którym zysk jest uważany za najważniejszy element postępu społecznego. Akumulacja pieniądza służąca do inwestycji w przedsiębiorstwie stanowi element pozytywny w rozwoju społeczno-ekonomicznym pod warunkiem zachowania wartości moralnych wynikających z godności człowieka i pierwszeństwa pracy przed kapitałem.

Wymiar polityczny encykliki obejmuje obronę praw człowieka i jego godności na arenie międzynarodowej. Człowiek uwarunkowany wieloma czynnikami społeczno-politycznymi zachowuje swoją godność dzięki oparciu się na prawdzie o nim jako bycie powołanym do pełnej realizacji siebie. Rozwój tej świadomości daje powód do pewnego optymizmu, którym - pomimo krytyki systemu społeczno-ekonomicznego w warunkach kapitalizmu liberalnego - charakteryzuje się społeczna encyklika Jana Pawła II "Centesimus Annus".

Została w niej podkreślona również fundamentalna prawda, że warunkiem poprawnego funkcjonowania społecznej gospodarki rynkowej w zmieniających się systemach społeczno-politycznych jest - niezależnie od sytuacji ekonomicznej kraju - przestrzeganie praw człowieka. U podstaw bowiem rozwoju ekonomicznego społeczeństwa powinna istnieć prawda o człowieku, który w działalności ekonomicznej wyraża swoje zaangażowanie dla rozwoju rzeczywistości ziemskiej. Encyklika "Centesimus Annus", propagując ową prawdę wywiera pozytywny wpływ na społeczno-ekonomiczny rozwój poszczególnych społeczeństw.

Zakończenie

Wyakcentowane przez Jana Pawła II prawa człowieka w kontekście uwarunkowań współczesnego systemu ekonomicznego są głównym motorem dynamizującym konieczność wprowadzenia takich zmian ekonomicznych i politycznych, które podkreślałyby w

List Episkopatu Polski na temat wspólnej troski chrześcijańskiego narodu o własną Ojczyznę. Warszawa 16 X 1992, „Więź” 12 (1992), s. 5-8.

³⁸⁸Cf. R. Matyja - K. M. Ujazdowski, *Wskazania społeczne Kościoła a liberalny system wartości*, „Więź” 12 (1992), s. 32-36; cf. T. Łubieński, *O wolności i polityce*, „Więź” 12 (1992), s. 20-23; cf. I. D. Bartczak, *Wolność niedostatecznie zagospodarowana*, „Więź” 12 (1992), s. 26-31.

³⁸⁹ Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus Annus”*, n. 33.

wystarczający sposób zarówno godność osobową człowieka, jak też sprawiedliwy wymiar układów społecznych skutecznie chroniących przed ubóstwem i marginalizacją społeczną. Układy te winny czerpać swoje normy etyczne właśnie z godności człowieka. W kontekście tych założeń niezbędne jest również takie rozumienie prawa własności, którego praktyczna realizacja stanowiłaby o ukształtowaniu sprawiedliwych stosunków społecznych umożliwiających zaradzić problemowi ubóstwa w świecie współczesnym. W tym celu również transformacje systemowe, którym są poddane kraje Europy Środkowo-Wschodniej, winny być oparte na poszanowaniu godności każdego człowieka-obywatela oraz jego praw indywidualnych i społecznych. Jest to warunek *sine qua non* prawidłowego rozwoju ekonomicznego i ustrojowego każdego z państw, które zdążają do demokratyzacji ustroju politycznego i sprawiedliwego systemu społeczno-ekonomicznego.

Nota o Autorach:

Doc. PhDr. ThDr. Jerzy Koperek, PhD.,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Instytut Nauk o Rodzinie,
Kierownik Katedry Życia Społecznego Rodziny.

PhDr. Adam Koperek, PhD.,
Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi,
Wydział Studiów Międzynarodowych i Informatyki;
Katedra Stosunków Międzynarodowych.

Dekonstrukcia potenciálnej dichotómie pojmu chudoba

Peter Kondrľa

Abstrakt

V pojme chudoba je obsiahnutá určitá dichotómia, ktorá vyplýva z požiadavky evanjeliovej chudoby, ktorá stojí v protipozícii k odstraňovaniu chudoby, ako programovému predpokladu ekonomického pokroku našej doby. Príspevok sa pokúša hľadať cestu, ktorá by v sebe dokázala integrovať zotrvanie na pozícii chudoby a zároveň chudobu odstraňovať, pričom dokážeme zostať rovnako evanjelioví ako moderní.

Abstract

In the term pauperism is some dichotomy, which is outcome of the demand of gospel standing against removing of pauperism, which is in our times the condition of economical advancement. Paper looking for a way of integration gospel pauperism and removing of pauperism so, we can be devoted the gospel and at same time be modern.

Kľúčové slová: chudoba, evanjeliová chudoba, ekonomické odstraňovanie chudoby, dichotómia, dekonštrukcia dichotómie

Keywords: pauperism, gospel pauperism, economical removing of pauperism, dichotomy, deconstruction of dichotomy

Dekonstrukcia v našom príspevku si kladie za cieľ naznačiť na možné východisko z obvinenia nepoctivosti nášho postoja voči chudobe³⁹⁰. Často sme totiž svedkami obvinení, ktoré smerujú k predstaviteľom Cirkvi z toho, že sami kážu chudobu a pritom je im zachovávanie tohto evanjeliového posolstva cudzie. V tomto zmysle máme pred sebou potenciálnu dichotómiu, ktorá vyvstáva z nepochopenia, či skôr z nesprávnej interpretácie pojmu. Táto dichotómia sa objavuje aj v porovnaní diskurzov, ktoré nám umožňujú vysvetľovať význam chudoby. Na jednej strane sa chudoba odporúča ako prostriedok či nástroj, pomocou ktorého sa dostaneme k Bohu a na strane druhej chceme chudobu odstraňovať a chudobným pomáhať aby sa mali lepšie. Nachádzame sa teda v potenciálnom protirečení, kedy chceme odstraňovať to, čo nám evanjeliové posolstvo ponúka ako prostriedok na ceste spásy. Dekonstruovať sa pokúsime význam tohto pojmu, pričom nám ide o poukázanie na pozadie, v ktorom sa uvedený pojem vyskytuje. Je totiž veľmi jednoduché vziať si akýkoľvek pojem a jeho, hoci i korektnou interpretáciou, ho doviest' k jeho opačnému významu.

Ako východisko našej dekonštrukcie stojí referenčný rámec, či v našom prípade referenčné rámce pojmu chudoba. Evanjeliová chudoba je chudoba, ktorá sa definuje a legitimizuje v kontexte biblickej narácie o povolání človeka, pričom primárnym priestorom je priestor duchovný. „Blahoslavení chudobní v duchu“ (Mt 5,3). Blahoslavenstvá zjavujú poriadok šťastia a milosti, krásy a pokoja. Ježiš velebí radosť chudobných, ktorých už je

³⁹⁰ Pojem dekonštrukcia ako metodický postup tu používame v zmysle J Derridu, ktorý týmto spôsobom skúmal možnosti nášho vyjadrovania sa o veciach a chápania vecí. Dekonstrukcia je spôsob rozoberania vnútornej korelácie pojmu, pričom zostávame stáť na pozícii diferencie. My sa však okrem dekonštrukcie pokúsime aj o konklúziu, avšak až po predchádzajúcej dekonštrukčnej analýze jednotlivých diskurzívnych rámcov, v ktorých sa pojem objavuje. Metódu porovnaj: Derrida, J.: Texty k dekonstrukcii. Bratislava 1993.

Božie kráľovstvo. „Domnievam sa, že Slovo nazýva chudobou v duchu dobrovoľnú pokoru ducha a ako príklad tejto [pokory] nám Apoštol predkladá chudobu Boha, keď hovorí: ‚Ktorý, hoci bol bohatý, stal sa pre nás chudobným‘ (2Kor 8,9).“³⁹¹ Chudoba v tomto význame teda predstavuje výzvu k zachovaniu odstupu od majetku, zachovanie reálneho postoja veriaceho človeka, ktorý vie, že jeho zameranie je transcendentné. Evanjeliová chudoba v tomto zmysle nie definovaná v ekonomickom diskurze. Tento fakt je pre nás rozhodujúci. Chudoba v kontexte evanjeliového posolstva je stavom, ktorý vedie človeka k cnosti³⁹², to znamená, že umožňuje človeku cez prizmu duchovného nazerania na potreby sveta vidieť za horizont svojej blízkej budúcnosti. Chudoba ako životný postoj má význam ako prejav mysliaceho človeka, ako človeka, ktorý realizuje seba v rozumnom rozlišovaní medzi prostriedkami, ktoré má k dispozícii a ktoré používa pre svoju sebarealizáciu. Nie všetko, čo je možné, je aj potrebné. „Ježiš prikazuje svojim učeníkom, aby mu dali prednosť pred všetkým a pred všetkými a navrhuje im, aby sa zriekli všetkého, čo majú, pre neho a pre evanjelium. Krátko pred svojím umučením im dal za príklad chudobnú jeruzalemskú vdovu, ktorá pri svojej chudobe dala všetko, čo mala na živobytie. Príkaz odpútať sa od bohatstva je záväzný pre vstup do nebeského kráľovstva“³⁹³. Práve v tomto zmysle chce evanjeliová chudoba posunúť človeka a dimenzii chápania jeho existencie. V tomto zmysle koreluje aj s ekonomickým chápaním chudoby a jej významu. Referenčný rámec, v ktorom explanujeme chudobu ako výzvu evanjeliového posolstva pre človeka, je teda otvorený na poli transcencie človeka, ktorá smeruje v rovine vertikálnej, teda v zameranosti človeka na jeho posledný cieľ, ktorým je večný život. Nie je potom relevantné posudzovať evanjeliovú výzvu ako ekonomické odporúčanie, rovnako ako to nie je odporúčanie k záhaľke či rezignácii na dobrá tohto sveta. Podstatné je v našom procese dekonštrukcie oddeliť rôzne referenčné či diskurzívne žánre, v ktorých legitimizujeme platnosť a obsahový význam pojmu chudoba.

Ekonomický referenčný rámec chudoby vychádza z iného typu diskurzu, a preto aj chápanie chudoby v ňom bude iné. V tomto kontexte chápania môžeme hovoriť o horizontálnej rovine, kde ide komparáciu životných prostriedkov, ktoré má človek k dispozícii pre svoju sebarealizáciu. V prípade chudoby ako rady dobrého života nie je možné povedať, že by bol niekto viac alebo menej chudobný vo svojom prežívaní povolania k blaženému životu.³⁹⁴ V ekonomickom diskurze to však povedať vieme. Ekonomický diskurz je schopný stanoviť základnú dimenziu minimálnych životných nákladov, ktoré sú však relatívne vzhľadom na to, v akej ekonomike sú určené. Tento diskurz pracuje s chudobou v často nesúmerateľných rovinách. Je totiž ťažko určiť, čo je minimálne potrebné pre človeka, dá sa to určiť iba za použitia ekonomických kritérií, ktoré sú však stanovené človekom, vedou a tá svoje teoretické predpoklady mení. „Ježiš sa sťažuje na bohatých, lebo nachádzajú svoju útechu v hojnosti majetkov (Lk 6,24). „Nech teda pyšní vyhľadávajú a obľubujú pozemské majetky: Blahoslavení však chudobní v duchu, lebo ich je nebeské kráľovstvo.“ Odovzdanosť do prozreteľnosti nebeského Otca oslobodzuje od ustarostenosti o zajtrajšok. Dôvera v Boha pripravuje človeka na blahoslavenstvo chudobných. Oni uvidia Boha“.³⁹⁵

³⁹¹ KKC 2546

³⁹² „Človek potrebuje vlastniť cnosť na to, aby zachovával spravodlivý poriadok lásky, inými slovami, aby užíval veci, ktoré smerujú k získaniu vecí uspokojujúcich túžby, a tešil sa z vecí, ktoré jeho túžby uspokojujú a tie aj miloval“ (Blaščíková, A.: *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského*, s. 60)

³⁹³ KKC 2544

³⁹⁴ Napríklad Tomáš Akvinský „úsilie ľudskej osoby vedúce k dosiahnutiu posledného cieľa vписuje do širšieho pohybu úplne nezištnej Božej veľkodušnosti“ (Blaščíková, A.: *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského*, s. 28).

³⁹⁵ KKC 2547

Ekonomický referenčný rámec, v ktorom sa objavuje chápanie chudoby je daný limitovanými možnosťami, ktoré máme k dispozícii a ktorých trvalosť je relatívna. Na mieste je otázka, prečo sa stala chudoba pre ekonómov taká zaujímavá, prečo napríklad doteraz bolo vykorisťovanie bežnou súčasťou výroby a nebolo potrebné nijako negatívny stav korigovať. Stav do ktorého sme sa dostali vďaka rozširovaniu globálneho paradoxu je skutočne paradoxný. Vyzerá to, akoby sa chudoba objavila až teraz, akoby doteraz neboli továrne, v ktorých by boli vykorisťovaní tí najzraniteľnejší. Snaha riešiť otázky chudoby akoby dávala za pravdu tomu skrytému snaženiu ovládnuť aj krajiny, ktoré doteraz majú iný spôsob života, iné kritériá pre chudobu a iné perspektívy. Tým, že sa tieto krajiny zadefinujú ako chudobné, stanú sa z nich potenciálne priestory pre investovanie a z obyvateľov sa stanú potenciálni spotrebitelia a členmi konzumnej spoločnosti. Ide iba o úvahu, no je ľahko možné, že tak ako sa chudoba a jej vnímanie môže stať pozitívnym motívom pre dynamizáciu konania človeka vo vzťahu k iným v zmysle spravodlivosti, môže sa stať aj motívom pre zbadačenie chudobných, ktorí vlastne chudobnými neboli. Túto rovinu však necháme zatvorenú vzhľadom ku kontextu nášho príspevku, pretože naša perspektíva chce byť perspektívna.

Spojivom, umožňujúcim koreláciu medzi evanjeliovým odporúčaním chudoby a medzi snahou o zastavenie rastu chudoby vo svete, je spravodlivosť, ktorá v sebe dokáže integrovať tak ekonomický ako transcendentný diskurz. Nie je v moci človeka stanoviť minimum, ktoré je potrebné, aby bol človek šťastný už preto, že majetok nikoho šťastným neurobí. Možno však stanoviť minimálnu podmienku, ktorá sa nachádza na priesečníku vertikálnej a horizontálnej dimenzie chudoby. Týmto priesečníkom sa nám javí práve spravodlivosť. Je zrejmé, že nie je v moci človeka odstrániť chudobu, v ekonomickom kontexte by ani nebolo možné, pretože absolútna rovnosť by znamenala popretie ľudskej individuality. Zároveň by to znamenalo stav, že človek už nič nepotrebuje, tento stav sa však nedosahuje v rovine ekonomických prostriedkov a ekonomického blahobytu, ako to bolo naznačené, ale tento stav sa dosahuje v dimenzii smerovania k transcendentnu.

Výsledkom dekonštrukcie teoretickej dichotómie pojmu chudoba dochádzame k záveru, že explanácia tohto pojmu sa deje v rôznych diskurzívnych rámcoch, ktoré nie je možné zmiešavať a používať rôzne prostriedky legitimizácie uvedeného pojmu. To znamená, že chápanie chudoby ako odporúčania dobrého života, ktoré je obsiahnuté v podobe evanjeliovej rady má inú platnosť, ako definovanie chudoby v kontexte ekonomického diskurzu. Oba diskurzy ponúkajú človeku cestu, na ktorú sa má vydať. Priesečník, na ktorý sme poukázali, sa nachádza v miere spravodlivosti. V tomto zmysle teda nie je možné viniť niekoho z toho, že je málo chudobný, alebo že jeho život smeruje nesprávnou cestou. V evanjeliovej chudobe sa človek zodpovedá Bohu a jej merateľnosť je na rozdiel od chudoby ekonomickej viazaná na normy, ktoré stanovuje najvyššia autorita.

Náš príspevok teda poukazuje na to, že chudoba je súčasťou našej sebarealizácie nielen v duchovnom, ale aj v ekonomickom zmysle. Obe roviny chápania chudoby stoja proti sebe a obe majú svoj význam pre človeka. Chudoba v duchovnom zmysle sa viaže na pozitívnu motiváciu hľadať Boha a zamerať sa na neho celým svojim snažením. Druhá rovina nás vedie k tomu, aby sme Boha hľadali v blížnych, ktorí potrebujú pomoc. Ani jedna z týchto požiadaviek nie je v rozpore s ľudskou prirodzenosťou alebo ľudskosťou. Otázka, ktorú sme si položili v úvode si nakoniec žiada svoju odpoveď. Ako je teda možné, aby bol človek chudobný, aby chudoba bola jeho cestou k Bohu a zároveň aby bolo korektné potláčať a odstraňovať chudobu z ľudského života. Neodstraňujeme si tak cestu k Bohu? Určite nie. Ako poukázal príspevok, je nevyhnutné rozlišovať medzi chudobou v kontexte evanjeliovej rady a chudobou ekonomicky chápanou. Každá z nich vyjadruje inú pozíciu človeka a jej prítomnosť v realite človeka je legitimizovaná rôznym spôsobom. Tak ako sme poukázali, je

dôležité skôr hľadať miesto prieniku dvoch dimenzií chudoby, teda jej dimenzie vertikálnej aj horizontálnej, kde sa nám objaví reálne miesto významu chudoby v ľudskej sebarealizácii.

Literatúra:

BLAŠČÍKOVÁ, Andrea: *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského*. Nitra: FF UKF, 2009. 144 strán. ISBN 978-80-8094-475-9.

DERRIDA, J.: *Texty k dekonstrukci*. Bratislava: Archa 1993. ISBN 80-7115-046-0

Katechizmus Katolíckej Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1998. ISBN 80-7162-253-2

Biblia – Sväté Písmo. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007. ISBN 978-80-7162-683

Kontakt:

doc. PhDr. PaedDr. Peter Kondrla, PhD.

KNŠ FF UKF

Hodžova 1

949 74 Nitra

Práca s literárnym textom ako prostriedok humanizácie

Brigita Lehoťanová

Motto:

Naučil som sa, že človek smie na iného hľadiet' zhora len vtedy,
keď mu pomáha postaviť sa na nohy.

G. G. Márquez

Abstrakt

Príspevok prezentuje prácu s textom rozprávky ako prostriedkom humanizácie žiakov mladšieho školského veku.

Abstract

The article presents working with the text of a fairy tale as an instrument for humanisation of young childrens' personality.

Kľúčové slová: tvorivo-humanistická výchova, základné potreby, emócie, reziliencia, práca s textom rozprávky

Key words: creative humanistic education, basic subsistence, emotion, resilience, working with the text of a fairy tale

Dôsledkom zmien sociálnych a ekonomických podmienok je i relatívne veľké riziko chudoby pre rozličné sociálne skupiny. Vzhľadom na finančnú a hospodársku krízu sa množstvo chudobných ľudí bude nepochybne zväčšovať. Chudoba sa často spája so sociálnym vylúčením. Prejavuje sa to, žiaľ, aj v škole. Deti vylučujú zo svojich neformálnych skupín tých, ktorí nemajú značkové oblečenie a obuv, ktorí nechodia na drahé dovolenky, ktorých rodičia nevozia do školy na drahých autách... V našom príspevku sa zamýšľame nad tým, ako možno využiť prácu s literárnym textom na rozvoj humánneho rozmeru osobnosti. Ako uplatňovať stratégie humanistickej výchovy tak, aby rozvíjali kognitívne i nonkognitívne procesy detí mladšieho školského veku, ako viesť deti k empatickému prosociálnemu správaniu.

Potreby

Chudoba sa spája s nemožnosťou uspokojiť svoje potreby. Maslow (2000) rozdelil potreby do piatich kategórií:

- fyziologické potreby,
- potreba bezpečia, istoty,
- potreba lásky, prijatia, spolupatričnosti,
- potreba uznania, úcty,
- potreba sebaaktualizácie.

Vysoká frustrácia potrieb môže mať negatívny vplyv na osobnosť dieťaťa. Neuspokojovanie potrieb môže viesť k agresívnemu alebo neasertívnemu správaniu. Ak je dieťa napríklad hladné, nie sú uspokojené jeho biologické potreby. A ak jeho spolužiaci majú, na rozdiel od neho, výbornú desiatu, môže byť smutné, utiahnuté, ale aj nahnevané a zlostné. Podobne sa môže cítiť aj pri neuspokojení ďalších potrieb. Ak sa nemôže sústrediť na vyučovanie, ak je za svoje chyby pri odpovedi terčom posmechu, má strach zo zlyhania, nie je saturovaná jeho potreba bezpečia a istoty. Ak ho spolužiaci vyčleňujú zo svojho kolektívu, ak nemá priateľov, ktorí by ho mali radi a boli by mu oporou, neuspokojuje sa jeho potreba lásky, prijatia, spolupatričnosti. Ak mu nik nedá najavo, že verí, že sa mu podarí prekonať ťažkosti, ak ho nik nepovzbudí a nedá mu nádej na pozitívnu zmenu, ak ho nik nepochváli za snahu, za výkon, za to, čo dobré spravil, nemá uspokojenú potrebu uznania a ocenenia. Vo všeobecnosti platí, že uspokojovanie nižších potrieb je potrebné pre vznik vyšších potrieb. To však nemožno tvrdiť bezvýhradne. Veď v ťažkých situáciách uspokojovanie vyšších duchovných potrieb často pomáha prekonávať obmedzené uspokojenie nižších biologických potrieb.

R. Atkinsonová (2003) uvádza osem primárnych emócií: smútok, strach, zlosť, radosť, dôvera, znechutenie, očakávanie, prekvapenie. Negatívne emócie môžu motivovať k aktivite pri riešení problémov, môžu však viesť aj k pasivite alebo k agresivite. Vyplýva to z voľby rozličných stratégií riešenia záťažových situácií a aj z toho, že ľudia majú rozličnú mieru reziliencie.

Reziliencia

Gordon (2003) rezilienciu definuje ako schopnosť dospieť, vyzrieť a zvyšovať schopnosti a zručnosti napriek nepriaznivým okolnostiam. Tieto okolnosti môžu zahŕňať biologické abnormálnosti alebo prekážky v okolí človeka.

Na rezilienciu vplyvajú podľa Newmana (2004) tieto faktory:

- sieť silnej sociálnej podpory,
- pozitívny pohľad na seba a okolie,
- dôvera v seba, vo svoju silu a schopnosti,
- komunikačné zručnosti a schopnosti riešiť problémy,
- schopnosť zvládať silné pocity a impulzy.

Učiteľ môže vo veľkej miere všetky uvedené faktory ovplyvniť. Reziliencia sa rozvíja vystavovaním sa ťažkostiam na zvládnuteľnej úrovni. Každý človek sa v živote do ťažkých situácií dostáva. Je veľmi dôležité učiť deti konštruktívne zvládať takéto situácie. Učiteľ by mal učiť deti stratégie riešenia problémov. Mal by ich učiť myslieť pozitívne i v ťažkých situáciách. Mal by učiť nerezigňovať pri neúspechu, ale vytrvalo hľadať nové riešenia. Mal by učiť zvládať negatívne emócie. Pre deti mladšieho školského veku je učiteľ vzorom. Jeho správanie sa voči deťom vo veľkej miere ovplyvňuje správanie sa detí navzájom. Učiteľ by mal podporovať dobré medziludské vzťahy, mal by učiť deti akceptovať sa navzájom, byť si oporou. Mal by rozvíjať ich sebaúctu. Mal by ukázať deťom, že sú schopné sebarealizácie vo svoj prospech i v prospech iných. Mal by im dať možnosť zažiť, že konať dobro prináša uspokojenie a radosť. Tvorivo-humanistická výchova si kladie za cieľ kognitívizáciu, emocionalizáciu, motiváciu, socializáciu, axiologizáciu a kreativizáciu osobnosti. Usiluje sa o rozvíjanie humánneho rozmeru človeka. Aj nový školský zákon z mája 2008 v §3 v bode m ako princíp výchovy určuje rozvíjanie osobnosti v tomto zmysle.

Stratégie humanistickej výchovy

J. H. Ellens (1990) odporúča uplatňovať vo výchove tieto stratégie:

- opatera– bezpodmienečne pozitívne prijímanie človeka,

- posilňovanie ega – rozvoj myslenia a cítenia, uisťovanie sa o schopnosti zvládnuť, záťažové životné situácie.
- reflexia citov – rozpovedanie prežívania, komunikácia citov, postojov,
- reflexia skúseností – rozpovedanie vlastných príbehov a spätná väzba zameraná na zdokonalenie, uvedomenie si seba samého,
- interpersonálna analýza – rozbor miery presnosti interpretácie skutočnosti, prípadne pokusu manipulovať seba alebo iných ľudí,
- analýza vzorov – nadväzuje na interpersonálnu analýzu, zameriava sa na preferovanie efektívnejšieho nemanipulujúceho správania sa,
- podnecovanie – systém odmien za pozitívne sebabaaktualizujúce správanie sa,
- sebaodhalenie – vedie k odhaľovaniu vlastných slabých stránok a k hľadaniu možností ako hodnotne žiť i napriek ich existencii, ak ich nemožno prekonať,
- hodnotová orientácia – pomoc pri vytváraní hodnotového systému osobnosti,
- prehodnocovanie skúseností – s cieľom uvedomenia si disfunkčných dôsledkov a možností ich odstránenia,
- uvedomenie si seba, svojho tela – registrovanie informácií vysielaných vlastným telom.
- interpretácia – vytváranie hypotéz o vzťahoch, ktoré umožňujú nový pohľad na správanie osobnosti.

Stratégie humanistickej výchovy možno uplatniť i v práci s literárnym textom.

Práca s literárnym textom

Práca s literárnym textom rozvíja kognitívne procesy i nonkognitívne funkcie. Literárny text umožňuje čitateľovi konfrontovať svoje postoje s postojmi literárnych postáv. Umožňuje mu vnímať svet očami iného človeka. Deťom mladšieho školského veku je spomedzi žánrov najbližšia rozprávka. Rozprávka rozvíja progresívnu hodnotovú orientáciu. Človek si interiorizuje hodnoty v činnosti na základe intelektuálneho úsudku a emocionálneho prežívania. Interiorizované hodnoty regulujú správanie človeka. V ukážke uvádzame námet na prácu s rozprávkou Hansa Christiana Andersena Dievčatko so zápalkami. Úlohy sme vybrali tak, aby sa uplatňovali stratégie humanistickej výchovy.

Prácu s týmto textom odporúčame pre žiakov štvrtého ročníka základnej školy. Navrhujeme zaradiť ju v čase pred Vianocami.

Práca pred čítaním

- *Prečítajte si skupinu slov: hladný, bohatý, dobrý, sýty, chlad, chudobný, teplo, zlý. Utvorte dvojice z týchto slov. Aké kritérium ste použili?*
- *Kedy hovoríme o človeku, že je chudobný? Vyberte zo skupiny slov dve, ktoré by mohli charakterizovať chudobného človeka.*
- *Môže byť chudobný človek dobrý?*
- *Môže byť chudobný človek zlý?*
- *Máme právo správať sa zle k chudobnému človeku? Prečo?*
- *Pomohli ste niekomu, kto bol v núdzi? Porozprávajte o tom.*
- *Predstavte si, že ste chudobný človek. Po čom by ste asi túžili?*

Prečítame si rozprávku o chudobnom dievčatku a o jeho túžbach. Napísal ju Hans Christian Andersen. Rozprávka sa volá Dievčatko so zápalkami.

Práca počas čítania

Vonku bol mráz, len tak trešťalo. Husto snežilo, nadchádzal tmavý večer. Bol to zároveň posledný večer v roku, Silvester. V tom mraze, v tej tme šlo po ulici dievčatko, chudobné dievčatko bez šatky na hlave a s holými nohami. Malo na nich vlastne dreváky, keď vyšlo z domu, ale čo z nich! Boli jej priveľké, kedysi ich nosila jej mama, veru, také boli veľikánske.

Lenže dievčatko ich stratilo, keď sa náhlilo krížom cez cestu, po ktorej sa práve rútili dva vozy. Jeden drevák nevedelo už nájsť a s druhým utiekol akýsi chlapčisko. Kričal, že si z neho spraví kolísku, až raz bude mať deti.

- *Podľa čoho viete, že dievčatko bolo chudobné?*
- *Ako sa zachoval chlapec k dievčatku? Ako sa mohlo cítiť dievčatko?*

Dievčatko šlo teda bosé, nôžky malo od zimy červené, ba až modré. V starej zástere nieslo kopy sírových zápaliiek a jeden zväzok držalo aj v ruke. Nikto si od neho za celý boží deň nič nekúpil, nikto mu nedal ani šiling. Chodilo ulicami hladné a premrznuté a vyzeralo veľmi biedne, chúd'a jedno. Snehové vločky mu padali na dlhé plavé vlasy, čo sa krásne krútili do kučier na šiji, no v tejto chvíli na to vôbec nemyslelo. Spoza všetkých oblokov vychádzalo svetlo a na ulici sa vznášala lahodná vôňa pečenej husaciny. Bol predsa silvestrovský večer. Dievčatko si našlo kútik medzi dvoma domami, z ktorých jeden vytŕčal trocha do ulice, schúlilo sa tam a drobné nôžky si skrylo pod zásteru. Mrzlo však ešte väčšmi než predtým a domov sa neopovážilo ísť, veď nepredalo ani jediná zápalku a nedostalo ani jediný šiling. Otec by ho určite zbil a okrem toho aj doma je veľmi zima. Sotva majú dajakú strechu nad hlavou a vietor tam píska a hviždí všetkými puklinami, aj keď tie najväčšie zapchali senom a handrami.

V predchádzajúcej časti sme sa dozvedeli, ako sa k dievčatku správal cudzí chlapec. V tejto časti sme sa dozvedeli, ako by sa správal k dievčatku vlastný otec.

- *Vyhľadajte v texte, čo by spravil otec dievčatku, keby sa vrátilo domov a nepredalo by zápalky? Čo si o tom myslíte?*

Rúčky už malo od zimy celé meravé. Ach, malá zápalka by im určite urobila dobre! Kiež by len mohlo vybrať zo zväzku aspoň jednu zápalku, škrtnúť ňou o múr a ohriať si prsty!

Vybralo zápalku a "škřít!", ako len praskala, ako len horela! Vydávala teplý, jasný plamienok, akoby to bola sviečka, a dievčatko si nad ním pridržalo ruku. Aké čudesné svetlo! Dievčatku sa zdalo, že sedí vedľa veľkej železnej pece s mosadznými guľami a mosadznými rúrami. Oheň požehname praskal a hrial jedna radosť! - Dievčatko si už vystieralo nôžky, aby sa aj ony zahriali.... vtom plameň zhasol, kachle zmizli – a ono tu sedelo s vypáleným kýpťom zápalky medzi prstami.

- *Dokončite vetu: Dievčatko túžilo po piecke, lebo...*

Škrtno novou zápalkou, tá zažiarila a múr na tom mieste, kam dopadlo svetlo, bol priesvitný ako smútočný flór. Videlo cezeň rovno do izby, kde na stole s bieloskvúcim obrusom stál jemný porcelán a nad ním sa vznášala lahodná para z pečenej husi plnenej slivkami a jablkami. No ešte krajšie na tom výjave bolo, že hus vyskočila z misy, zoskočila zo stola a s vidličkou a nožom v chrbte si to zamierila rovno k chudobnému dievčatku.... Vtom zápalka dohorela a pred dievčatom sa týčil iba mohutný, studený múr.

- *Dokončite vetu: Dievčatko túžilo po husi, lebo...*

Zapálilo ďalšiu zápalku. Zrazu sa ocitlo pod nádherným vianočným stromčekom. Bol ešte väčší a vyzdobenejší než stromček, ktorý videla tieto Vianoce cez sklené dvere u bohatého kupca. Na jeho zelených vetvičkách horeli tisíce sviečok a z ich svetla sa na ňu s úsmevom dívali pestré obrázky, čo inak zdobili okná výkladov. Dievčatko natiahlo obidve ruky - vtom zápalka zhasla.

- *Mohlo mať chudobné dievčatko doma vyzdobený vianočný stromček? Prečo po ňom túžilo?*

Tisíce vianočných sviečok stúpali vyššie a vyššie, až dievčatko nakoniec uvidelo na tmavom nočnom nebi namiesto nich jasné hviezdy. Jedna hviezda práve padala a po oblohe za ňou ostávala dlhá žiarivá čiara.

Práve teraz niekto zomiera, pomyslelo si dievčatko. Tak totiž hovorievala stará mama, ktorá jediná bola k dievčatku dobrá. Sama už bola teraz mŕtva, no vravievala: Keď padá hviezda, odchádza nejaká duša rovno k Pánu Bohu.

Dievčatko škrtlo opäť zápalkou o múr a v jasnom svetle sa zjavila jeho stará mama - žiarivá, milá, požehnaná.

"Stará mama!" zvolalo dievčatko. "Ach, vezmi ma so sebou! Viem, že sa mi stratíš, len čo zápalka dohorí. Stratíš sa mi ako teplé kachle, ako lahodná husacina a veľký vianočný stromček!" A chytro zapálilo všetky zápalky, čo ešte ostali vo zväzočku. Natol'ko túžilo, aby mu stará mama nezmizla.

- *V tejto časti sme sa dozvedeli, kto mal dievčatko rád, kto bol k nemu dobrý. Nájdite vetu, v ktorej sa o tom hovorí.*
- *Dievčatko bolo ochotné urobiť preto, aby stará mama nezmizla oveľa viac, ako kvôli teplým kachliam a lahodnej husacine. Nájdite vetu, v ktorej sa o tom hovorí.*
- *Môžete pracovať sami alebo v skupinách. Vyberte si spôsob, ktorým dokončíte rozprávku:*
Dopíšte záver rozprávky.
Zahrajte záver rozprávky.
Nakreslite záver rozprávky.
- *Prečítajte si záver, ktorý napísal Hans Christian Andersen.*

A zápalky sa rozsvietili takým jasným svetlom, že navôkol bolo zrazu svetlejšie ne za bieleho dňa. Stará mama nebola nikdy predtým taká krásna, taká veľká. Vzala dievčatko do náruče a obidve leteli vo svetle, žiari a radosti vysoko, prevysoko, ta, kde nepanuje ani mráz, ani hlad, ani strach. Ocitli sa po boku Pána Boha.

Ale v kúte medzi dvoma domami čupelo v to mrazivé ráno dievčatko s červenými lícami a s úsmevom okolo pier - bolo mŕtve. Zmrzlo v posledný deň starého roka. Novoročné ráno svitlo nad úbohým mŕtvym telíčkom, čo sa tu krčilo so zápalkami v zástere. Jeden zväzoček bol takmer celý vypálený.

Chcelo sa zohriať, vraveli si ľudia. Ale ani jeden z nich netušil, akú nádheru uvidelo, v akom jase odchádzalo so starou mamou do radostí Nového roku.

Práca po čítaní

- *Ako na vás zapôsobila rozprávka?*
- *Myslíte si, že aj dnes žijú chudobné deti?*
- *Boli by ste ochotní pomôcť im?*
- *Navrhните, čo by ste mohli urobiť.*

Poslednú úlohu navrhujeme riešiť formou brainstormingu. Samozrejme, predpokladá sa aj uskutočnenie spoločne vybraných návrhov (zbierka hračiek alebo kníh, príprava bazára s venovaním zisku na charitu, príprava benefičného programu – vianočnej besiedky, príprava výstavy výtvarných prác s aukciou...).

Je veľmi dôležité priviesť deti k tomu, že materiálna pomoc je síce dôležitá, ale dôležité je aj aby sme boli priateľskí, aby sme vedeli byť oporou, keď má ten druhý starosti. Aby sme nehodnotili ľudí podľa majetku, ale aby sme si vážili vnútorné bohatstvo človeka.

Záver

V práci s textom rozprávky Hansa Christiana Andersena Dievčatko so zápalkami sa uplatnili tieto stratégie humanistickej výchovy:

- opatera– bezpodmienečne pozitívne prijímanie človeka,
- reflexia citov – rozpovedanie prežívania, komunikácia citov, postojov,
- reflexia skúseností – rozpovedanie vlastných príbehov a spätná väzba zameraná na zdokonalenie, uvedomenie si seba samého,
- hodnotová orientácia – pomoc pri vytváraní hodnotového systému osobnosti,
- interpretácia – vytváranie hypotéz o vzťahoch, ktoré umožňujú nový pohľad na správanie osobnosti.

Rozvíjali sa kognitívne i nonkognitívne procesy. Úlohy pomáhali hlbšiemu porozumeniu textu. Práca s rozprávkovým textom podnecovala deti k empatickému správaniu, rozvíjala v deťoch humanistické cítenie.

Literatúra

- Andersen, H. Ch. 2009. Dievčatko so zápalkami.
<http://www.bratislava-info.sk/index.php?cl=n4&iid=52&action=view> 2009 (2009-03-02)
- Atkinson, R. 2003. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003.
- Ellens, J. H. 1990. *Actualization therapy*. In D. G. Benner (ed.) Baker encyclopedia of psychology. Baker Books House Grand Rapids 1990
- Maslow, A. 2000. *Ku psychológii bytia*. Modra: Persona, 2000.
- Newman, T. 2004. *Children and Resilience*.
http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/shss/mrc/quality_protects/york/resilience/paper.doc, 2004 (2008-12-12)
- TOST (THE OHIO STATE UNIVERSITY), 2003. Fostering Resilience in Children.
<http://ohioline.osu.edu/b875/index.html>, 2003 (2008-12-12)

Kontakt:

PaedDr. Brigita Lehoťanová, PhD.
Univerzita Komenského
Pedagogická fakulta
Ústav humanitných štúdií
Račianska 59
813 34 Bratislava
brigita.lehotanova@gmail.com

Nadčasový odkaz cirkevných otcov pri riešení problému chudoby

Štefan Mordel

Problém chudoby vo svete je veľmi úzko spojený s problémom bohatstva a sprevádza celé ľudské spoločenstvo od samého začiatku. Silnejší a mocnejší sa dokázal presadiť v spoločenstve a tak si aj uzurpovať väčší podiel z materiálnych dobier. V antickom svete platila zásada, že ak človek nevlastnil nijaký majetok, potom sa sám stal majetkom. Táto zásada platila predovšetkým v otrokárskom spoločenskom poriadku, ale neraz sa presadila aj v neskorších dobách, ba nie je to celkom vylúčené ani v súčasnosti v niektorých zaostalých krajinách sveta.

Chudoba sa nevyskytuje ako osamelý zjav, ale vždy je vložená do kontextu širších spoločenských otázok, akými sú napr. bohatstvo a sociálna spravodlivosť, vlastnícke právo a solidarita a pod. Problematika chudoby sa preto musí riešiť v kontexte širších súvislostí. Z biblického podania možno odvodiť fakt, že riešenie sociálnej otázky nie je možné bez rešpektovania spravodlivosti. Spravodlivosť v tomto zmysle má rozmer etický a sociálny a prameň, á v samotnom Bohu. Boh je prameňom všetkého dobra ktorý otvára svoju ruku pre všetky svoje stvorenia a naplňa ich svojim požehnaním. Človek, ktorý je obrazom božím má svojim životom odrážať túto Božiu spravodlivosť. Predpokladom spravodlivosti je predovšetkým správne poznanie a správneho konanie. Cirkevní Otcovia poukazujú na nevyhnutnosť tejto jednoty správneho poznania a správneho konania, keď požadujú od kresťanov nielen ortodoxiu, ale aj ortopraxiu. V podaní Talmudu sa hovorí: „Nazývaš Boha spravodlivým, preto aj ty musíš byť spravodlivým“.³⁹⁶ Pochopiť sám seba znamená učiť sa od Boha stať sa stvorením podľa Božej vôle. /porov. Gen. 18,19/

Spoločenský poriadok napriek tejto snahe o spravodlivosť predsa nie je možné vybudovať bez toho, aby sa k spravodlivosti nepridružil ďalší duchovný rozmer a to láska. Spravodlivosť musí byť totiž inšpirovaná láskou. Z kresťanského posolstva vystupuje nielen povinnosť spravodlivosti, ale aj povinnosť lásky. Medzi spravodlivosťou a láskou niet protikladu, avšak láska presahuje spravodlivosť. Medzi nimi je úzky vzťah. „Všetko, čo požaduje spravodlivosť, požaduje aj láska, ale nie opačne. To znamená, že láska je obsiahlejšou čnosťou a že požiadavky spravodlivosti tvorí minimum jej požiadaviek. Základný vzťah medzi spravodlivosťou a láskou spočíva v tom, že každá povinnosť spravodlivosti je povinnosťou lásky, hoci nie každá povinnosť lásky je aj povinnosťou spravodlivosti.“³⁹⁷

Túto hodnotu lásky uvádzajú vo všeobecnosti cirkevní otcovia ako hodnotu, ktorú je potrebné neustále pestovať. Ako príklad môžem uviesť sv. Jána Zlatoústeho, ktorý veľmi vnímavo dôvodí, že láska zohráva v boji proti chudobe a biede kľúčovú rolu. Uvedomoval si, a to aj potvrdzoval, že ak niekto prijme úprimne Ježišovo posolstvo, potom nemôže byť ľahostajným ani voči hladným, ani nahým, ani nemocným, podľa Kristových slov, "*čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších, mne ste urobili*".³⁹⁸ V praktickom dobrom skutku sa prejavuje účinnosť našej viery. Preto rád hovoril, že askétom treba byť nie na púšti,

³⁹⁶ Porov. Lexikon reliöser Grundbegriffe, Verlag Styria 1987, str. 327

³⁹⁷ Kresťanská etika, Karl – Heinz Peschke, Vyšehrad, Praha 1999, str. 216

³⁹⁸ Mt. 25,40

ale medzi ľuďmi. Treba sa starať o spásu nielen vlastnej duše, ale pomáhať na ceste do večného života aj iným. Nepozeral na masy ľudí, ale na jednotlivca. Bohatstvo zeme zveril Stvoriteľ všetkým ľuďom. Boh je Otcom všetkých a tak všetko dáva všetkým. Nestačí len ruky pozdvihovať k nebu, ale je potrebné ich otvoriť aj bližnému.³⁹⁹

Sv. Ján Zlatoústý je skvelým príkladom na ktorom môžeme plasticky vykresliť záujem cirkevných Otcov a prvotnej cirkvi o sociálne otázky. Ján Zlatoústý sa zvláštnym spôsobom zaujímal o sociálnu spravodlivosť, nebola mu ľahostajná bieda chudobných. Sociálnu spravodlivosť inšpirovanú evanjeliom presadzoval vo svojich dielach sebe vlastným pátosom.

V jednej svojej homílii hovorí takto: „Prečo Boh, ktorý stvoril tie najdôležitejšie a najpotrebnejšie veci na udržanie nášho života, nedal ich dohromady s tým čo je nepotrebné a bezvýznamné? Myslím tu na peniaze a majetok. Takto je vlastne zaistené trvanie nášho života a my zas máme bojisko na budovanie čnosti.“ Potom pokračuje ďalej: „Keby to najpotrebnejšie nebolo spoločné všetkým, potom by ich boháči zo svojej zvyčajnej lakomosti spotrebovali a chudobných zahrdúsili. Lebo, keď toto konajú kvôli peniazom, o koľko viac by to urobili kvôli týmto veciam. A keby boli poklady všetkým rovnako dostupné, potom by chýbala príležitosť na milosrdenstvo a chýbala by aj príležitosť ku povzbudeniu múdreho sebazaprenia. Keďže základné pramene života sú spoločné, tým máme príležitosť získať víťazný veniec a vyznamenanie. Peniaze a majetok nie sú preto rovnako nadelené, aby sme nenávideli lakomstvo a snažiac sa o dokonalosť mohli z nášho pomôcť núdzny a týmto spôsobom získali si odpustenie svojich hriechov. Keď ťa Boh urobil bohatým, prečo sa sám robíš chudobným? Urobil ťa bohatým aby si pomohol núdzny, aby si zmyl svoje hriechy veľkodušnosťou voči chudobným. Boh ti dal poklady nie na to, aby si sa do nich uzavrel na vlastnú skazu, ale aby si ich rozosial pre svoju spásu.“⁴⁰⁰

V ďalšej časti tejto svojej homílie Ján Zlatoústý rozoberá vzťah človeka k majetku a poukazuje na neistotu a pomínelnosť tohto všetkého. Vo svojej úvahe pokračuje: „Týmto spôsobom vlastne Boh láme v človekovi žiadostivosť po nich. Hoci vlastníci nemôžu stavať svoju istotu na majetkoch, predsa po nich pachtia. Čo by sa však stalo, keby s majetkom a bohatstvom bola spojená opravdivá istota, pevnosť a nemeniteľnosť. Zriekli by sa potom niečoho kvôli vdovám, alebo sirotám, alebo chudobným?“ Sv. Ján potom vyzýva: „Neverme teda, že majetok je až takým veľkým dobrom. Veľkým dobrom nie je vlastníctvo pokladov, ale bázeň voči Bohu a zbožnosť. Pozri, ak je niekto teraz spravodlivý a plný pevnej nádeje v Boha, keby bol aj najchudobnejší spomedzi všetkých ľudí, stačí, keď sa tento neblahý stav pomínie.“⁴⁰¹

Sv. Ján Zlatoústý ďalej hovorí, že stačí, keď núdzny vystrie svoje ruky k nebu a vyzýva Boha, mraky sa rozplynú. Lebo je veľa leží uložených peňazí, ktoré slúžia k odstráneniu viny menej ako blato. Moc pokladov sa ukazuje bezmocná, keď príde choroba, alebo smrť, alebo niečo na tento spôsob a neprinesie človeku úľavu v týchto nešťastiach.⁴⁰²

S akou majstrovskou výrečnosťou argumentuje a zároveň motivuje príkladmi stolovania. „Vyhladnutému človeku chutí aj jednoduché jedlo lepšie ako všelijaké dobroty na stoloch boháčov, ktorí z presýtenosti obyčajne nepocitujú hlad. Kto teda nemá túto potrebu

³⁹⁹ Porov. Patrológia, Štefan Mordel, Spišská Kapitula 2001, str. 192-193

⁴⁰⁰ Texte der Kirchenväter, Dritter Band, A. Heilmann, H. Kraft Kösel 1963 str. 371 a nasl.

⁴⁰¹ Texte der Kirchenväter, Dritter Band, A. Heilmann, H. Kraft Kösel 1963 str. 372

⁴⁰² Porov. tamtiež

a nevydrží až kým sa dostaví hlad – čo často konajú bohatí, aj keby na stole boli aj samé dobroty, nemá človek z nich radosti, lebo sa nezbudila túžba po nich.⁴⁰³ Obdobne rozvíja tieto myšlienky obrazmi nápoja a smädu. „Ak je človek smädný chutí mu aj obyčajná voda“, hovorí. „Obdobne je to aj so spánkom“, pokračuje ďalej. „Keď posteľ obklopujú bohaté baldachýny a striebro, aj panujúce ticho v dome a pod., neurobí spánok taký príjemný a sladký, ako si ho získa sám, keď po práci a námahe ho prenikne naliehavá potreba opojného spánku.“⁴⁰⁴

Ján svojou homíliou chce motivovať kresťana, aby svoju istotu nestaval iba na pomínelom bohatstve, alebo, aby bol vnímavý aj voči ostatným hodnotám, predovšetkým aby dokázal robiť dobro druhým kvôli Bohu, ktorý je pánom nad všetkými. Poukazuje, že za peniaze si nemožno kúpiť všetko. Pokoj a šťastie Boh nedáva iba bohatým, ale aj chudobným. Ba chudobní ho niekedy pociťujú v rýdzejšej podobe, ako bohatí. Hovorí, že toto všetko je dar božieho priateľstva voči človekovi, že potešenie, resp. šťastie, nie je možné kúpiť zlatom a striebrom, ale iba námahou a utrpením, núdzou a múdrosťou. „Neplatí to však o bohatých“, pokračuje Ján. „Oni zostávajú celú noc na svojich posteliach a neprídu k užívaniu tejto radosti, hoci mnoho pre to robia. Chudobný tvor po svojej celodennej tvrdej práci, sotva len čo sa uloží s unavenými údmi do postele, prichádza na neho dokonaly, sladký a hlboký spánok a v ňom prijme nie malú odmenu za svoju veľkú námahu.“⁴⁰⁵

Napokon si kladie Ján Zlatoústý otázku, že keď je tomu tak potom akú cenu má ešte bohatstvo, keď chudobný spí, je a pije s väčším potešením ako bohatý. Prácu a námahu Ján Zlatoústý vidí z ontologického nadhľadu nie ako boží trest, alebo pomstu, ale ako výchovný prostriedok, ktorým Boh vedie človeka.⁴⁰⁶

Ďalší skvelý príklad hlbokého chápania a sociálneho cítenia problému chudoby vidíme aj u sv. Bazila Veľkého, jedného z veľkých východných cirkevných otcov. Sv. Bazil Veľký, rozvinul do nevídaných rozmerov v druhej polovici 4.stor. sociálnu činnosť. Staral sa o chudobných, pričom mu pomáhalo bohatstvo z veľkostatku jeho rodiny. Na rozdiel od väčšiny gréckych otcov, ktorí sa venovali viac špekulatívnej vede, Bazil ukazuje, a to aj vo svojich dielach, hlboký záujem aj o praktické záležitosti kresťanského života, čo ináč poznačuje kresťanský západ. Napr. ešte ako kňaz a pomocník cézarejského biskupa prejavil mimoriadnu obetavosť v hladomore, ktorý postihol Kapadóciu okolo roku 368. Neskôr ako arcibiskup žiadal podriadených biskupov, aby vybudovali vo svojich biskupstvách útulky pre chorých, chudobných a starých. Sám dal postaviť v blízkosti Cézarei rozsiahle charitatívne stredisko, ktorého súčasťou bola veľká nemocnica, považovaná vtedy za div sveta. Nemocnica mala niekoľko oddelení podľa druhu chorôb. Tí, čo boli postihnutí malomocenstvom alebo inými nákazlivými chorobami, boli umiestnení osobitne. Jeho obdivuhodná charitatívna činnosť si vynútila dokonca uznanie aj od nepriateľsky ladeného cisára, ktorý daroval Bazilovi pre dobročinné ciele cisárske pozemky.⁴⁰⁷

To, čo ohlasovali cirkevní otcovia ako strategický program kresťanského života, nezostalo len iba ako mŕtva litera, ale skutočne sa tieto vznešené idey premietali do konkrétnych ľudských životov a osudov.

⁴⁰³ Tamtiež

⁴⁰⁴ Tamtiež

⁴⁰⁵ Tamtiež

⁴⁰⁶ Sv. Ján zlatoústý (Tzv. Homílie v stĺporadí 2,6 – 8)

⁴⁰⁷ Patrológia, Štefan Mordel, Spišská Kapitula 2001, str. 165. Tiež porov. Patrológia Špirko SSV 1950 Str. 203, a Patrologie Altaner – Stuibler, Herder 1978 str. 291

Pre ilustráciu uvádzam krátky pohľad do sociálnych štruktúr v dobe prvých kresťanov. Zánikom republiky zanikli v rímskej ríši aj občianske slobody. Patriciát mal len toľko slobody, výsad a majetku, koľko mu dovolil cisár. Okrem slobodných občanov bolo v Ríme aj veľmi veľa prepustencov, ktorí boli obyčajne bez peňazí a boli odkázaní na prácu. Práca sa však pokladala za niečo nečestné, preto si títo prepustenci vyhľadávali zamestnanie, ktorým by mohli dosiahnuť stupeň akéhosi stredného postavenia. Do neho patrili herci, povrazolezci, astrológovia, veštcí, gladiátori, tanečníci, kňazi, kňazky a pod. Tieto remeslá boli lepšie platené a boli aj vyššie cenené ako poctivá práca. Do najnižšej sociálnej skupiny však patrili otroci. Tí boli zbavení všetkých ľudských práv, ba dokonca aj mena človek. Juvenal v jednej svojej satire volá: *"Hlupáku, či môže byť otrok človekom?"*⁴⁰⁸ Gréci nazývali otroka telom (soma), Rimania ho zas nazvali vecou (res). Účelom otrokovho života bolo plniť vôľu svojho pána. Otrokom neboli ničím viac ako len náradím, ktoré sa používalo bez milosrdenstva, kým sa úplne neopotrebovalo. A keď už napokon nemal síl a jeho život ešte trval, vtedy platila rada „múdneho“ Katona, ktorý učil, že takéhoto úbožiaka treba umoriť hladom.⁴⁰⁹ Pre otrokov znesiteľnejšie podmienky boli v tých domoch, v ktorých bol určitý vplyv náboženstva židovského alebo kresťanského.⁴¹⁰

Cirkev sa neusilovala zmeniť tieto spoločenské podmienky násilnými spôsobmi. Otroctvo bolo zaiste hanbou starovekého pohanského sveta, ale súčasne tvorilo aj jeho existenčný základ. Náhla zmena by bola spôsobila vnútorný zmätok. Cirkev nevydala nijaké priame a formálne vyhlásenie proti otroctvu, ale od samého začiatku pôsobila na zmyšľanie svojich členov. Usilovala sa o zrušenie otroctva vnútornou premenou ich pánov. Bolo potrebné však pretvárať aj zmyšľanie otroka tak, aby sa presvedčil o vnútornej dôstojnosti každého človeka a tak vykorenil zo svojho srdca nenávisť a pomstu. Bolo potrebné priviesť otroka k vnútornej rovnováhe a duchovnej stabilite. Cirkev práve týmto duchovným pôsobením na ponižované vrstvy otrokov, budovala základy novej spoločnosti. Bez tohto vnútorného pretvorenia by tieto vrstvy nevládali uniesť bremeno slobody.

Podstatnou vlastnosťou otroctva bolo pohrdanie človekom a prácou. Cirkev tieto zásady jasne označila za neprijateľné a od samého začiatku stavala za vzor pravý opak. Namiesto pohrdania úctu človekovi a jeho práci. Jasne to píše sv. Pavol v liste Filemonovi. Cirkev hlása, že pred Bohom sú všetci ľudia rovní, lebo sú stvorení Bohom a nosia v sebe Boží obraz. Taktiež hlása, že práca je dôstojný prostriedok obživy. Cirkev pôsobila na svojich členov, aby svojim otrokom dali slobodu. Keď sa pán pod vplyvom kresťanského zmyšľania rozhodol zaobchádzať vládne so svojím otrokom, začala sa pretvárať spoločnosť. V duši otroka, namiesto nenávisti voči svojmu pánovi, sa rodí láska a úcta. Pán zaujíma voči svojmu otrokovi nový postoj. Prestáva byť otrokárom a stáva sa jeho chlebodarcom. Otrokom, tak ako aj jeho pánom, sú v kresťanskom zhromaždení postavení na tú istú úroveň. Otroci spolu so svojimi pánmami pristupujú k tomu istému eucharistickému stolu. Prepustení otroci môžu uzavrieť manželstvo a dostávajú cirkevné úrady, dokonca aj tie najvyššie. (Vid' pápež Kalixt.)

Veľmi pekný príklad o tom ako sa formovalo prvotné kresťanské spoločenstvo nám podáva a veľký apologeta a spisovateľ Tertulián. Narodil sa v pohanskej rodine a aj vyrastal ako pohan, ale predsa len príklad statočných starokresťanských mučeníkov vzbudil v ňom záujem o kresťanstvo, takže sa neskôr aj sám ním stal. Už koncom druhého storočia, čiže presnejšie v roku 197 napísal spis *Apologeticum*, ktorý adresoval miestodržiteľovi rímskej provincie. V ňom obhajuje kresťanov proti nespravodlivému osočovaniu a prenasledovaniu

⁴⁰⁸ Juvenalis, Satyra VI. 221

⁴⁰⁹ Veillot, Ježiš Kristus, v poľskom preklade Varšava r. 1876, str. 391

⁴¹⁰ Porov. Úvod do kresťanskej archeológie, Sp. Kapitula 1999, str. 37 a nasl.

kresťanov. Zmieňuje sa aj o živote kresťanov a spoločenstvách, ktoré vytvárajú.. kde píše takto: „My vytvárame spoločenstvo na základe svojho náboženského presvedčenia, božskej mravnej výchovy a tiež zväzkom spoločnej nádeje. Vstupujeme do jednotného zväzku a konáme spoločné zhromaždenia, pričom tvoríme armádu, ktorá obkľučuje Boha svojimi prosbami. Takáto násilnosť sa páči Bohu. Modlíme sa aj za cisára aj za tých, ktorí sú v cisárskych úradoch a vykonávajú svoju moc na zachovanie sveta a pokoja medzi štátmi.“⁴¹¹ V ďalšom Tertulián líči postoj kresťanov k svetu, ktorý je v súlade s božskými písmami. Svätými slovami viery sa sýtia a upevňujú sa v nádeji a tiež aj v disciplíne mravných predpisov. Ďalej hovorí: „Predstavenstvo vykonávajú v každom ohľade preverení presbyteri, ktorí túto česť si nezískali peniazmi, ale dobrými mravmi, pretože nijaký Boží dar nie je na predaj. A keď sa nejakým spôsobom jedná o pokladnicu, tak nejedná sa tu o povinné poplatky, čoby bolo určitým spôsobom predávania náboženstva, ale každý jednotlivci dáva mierny dar v určitý deň mesiaca, alebo kedy a nakoľko už môže a chce. Pretože nikto nie je nútený, ale každý dáva dobrovoľne svoj príspevok. Zároveň sú tu aj našetrené haliere božskej blaženosti. Pretože z toho sa nič nedáva na hodovanie, alebo pijatiku, alebo neužitočné maškrtky, ale na udržiavanie a pochovávanie chudobných, na deti bez rodičov a majetku, alebo prestarnutých, alebo tiež aj práceneschopných členov spoločenstva ako aj stroskotancov, a keď niektorí sa ocitnú v baniach, na ostrovoch, alebo vo väzeniach, potom sa aj oni ako vyznávači sa stanú predmetom našej starostlivosti.“⁴¹²

Tento citát z Tertuliánovho diela nám dáva možnosť nazrieť do organizácie prvokresťanských cirkevných spoločenstiev, ktoré ako základný rozmer svojej viery si uvedomovali vzájomnú zodpovednosť a spolupatričnosť aj v praktických otázkach života, čiže v sociálnej oblasti. Kresťania neboli nevšímaví voči chudobným, ktorí patrili do ich spoločenstva a veľmi solidárne im pomáhali prejavmi konkrétnych skutkov lásky. V tomto má prvotné kresťanstvo jedinečný prínos pre sociálnu solidárnosť tak, ako sa prejavuje veľmi výrazne táto otázka aj v dnešnej dobe.

Veľmi výrazný je ďalší citát z Tertuliánovho diela, kde hovorí o príčine, resp. koreni, ktorého vyrastá táto dobročinnosť. Je to láska, ktorá je trňom v oku pohanov. Tu hovorí takto: „Dokonca tento vysoký stupeň lásky pripisujú nám niektorí ľudia za vinu. „Pozrite“ hovoria, „ako sa milujú“. Oni sa totiž medzi sebou nenávidia. Hovoria, „hľa, sú ochotní jeden za druhého aj zomrieť“, kým oni sú schopní sa navzájom povraždiť.“⁴¹³ Tertulián takto stavia do protikladu postoj kresťanov s postojom pohanov, čím najlepšie vykresľuje aj hodnotu kresťanského posolstva, ktoré má moc ľudí pretvárať v bytosti, ktoré sú schopné žiť životom opravdivej lásky a úcty k druhému človeku.

Z vyššie uvedených textov zo starokresťanskej literatúry je zrejmé, že Cirkev vždy zdôrazňovala nadradenosť duchovných hodnôt nad materiálnymi, avšak ani tieto nepodceňovala. Je totiž zrejmé, že každý človek potrebuje ku svojmu životu potravu, oblečenie a tiež aj strechu nad hlavou. Aby si mohol zabezpečiť tieto skutočnosti, potrebuje mať určité materiálne zázemie. Bez týchto materiálnych hodnôt, nemôže žiť životom dôstojným človeka. Preto už z povahy ľudskej prirodzenosti má právo na osobný majetok. Tento majetok si však získava svojou prácou. Práca sa stáva prostriedkom obživy. Príchodom technického rozmachu v novoveku sa práca stáva strategickým problémom. Na trhu práce sa nemôže umiestniť také množstvo ľudí, aby všetky požiadavky boli uspokojené. A nielen to, pri veľkom dopyte po práci, sa totiž ľahko sklzáne k tomu, že práca nie je dostatočne

⁴¹¹ Bibliothé der Väter, II. Band. Kempten 1615, Tertulian. Apologeticum Kap. 39, str. 487/488

⁴¹² Tamtiež

⁴¹³ Bibliothé der Väter, II. Band. Kempten 1615, Tertulian. Apologeticum Kap. 39, str. 487/488

odmeňovaná, pretože je dostatok pracovných síl. Preto človek prijíma prácu aj za nepriaznivých a nedôstojných podmienok. Túto problematiku sa usilovali riešiť tzv. sociálne encykliky pápežov za posledné obdobie. V týchto encyklikách sa nastoľuje novodobý problém sociálnej spravodlivosti.

Táto prednáška nemá za cieľ rozoberať všetky atribúty práce a spravodlivosti, a rozobrať detailne sociálnu náuku cirkvi. Domnievam sa však, že predsa v tomto kontexte bude užitočné sa zmieniť aj o angažovaní sa Cirkvi a jej učiteľského úradu za sociálnu spravodlivosť v poslednom období. Hoci tento výraz „sociálna spravodlivosť“ je v podstate novým pojmom, ktorý môžeme odvodiť od sociálnej encykliky Pia XI. *Quadragesimo anno*, predsa len samotná skutočnosť sociálnej spravodlivosti nie je Cirkvi cudzia od samého začiatku, na čo už bolo vyššie poukázané. Spoločným menovateľom vo všetkých dokumentoch pojednávajúcich o sociálnych otázkach je láska voči človeku, ktorá vyplýva z hlavného Božieho prikázania.

Sociálna spravodlivosť v modernom chápaní sa dotýka hospodárskeho blaha spoločenských skupín. Pretože jednotlivé skupiny spoločne vytvárajú hospodársky prospech, preto sa na ňom majú všetci spravodlivo podieľať v zmysle spravodlivosti distribatívnej. Prehnany zisk zamestnávateľov, alebo vysoké platy zamestnancov ohrozujú chod podniku a sú hriechmi proti požiadavkám sociálnej spravodlivosti.

Cirkev tieto skutočnosti nikdy nepopierala, ale naopak vedomá si svojich koreňov z ktorých vyrastala a opierajúc sa o Božie zjavenie vždy bránila neodňateľné právo človeka na súkromné vlastníctvo. Je pochopiteľné, že súkromné vlastníctvo môže viesť aj k egoistickému zneužitiu, kde sa hľadá na bezohľadný vlastný prospech a zneužíva sa ekonomická moc, čomu treba postaviť isté sociálne obmedzenia. Keď však socialistické režimy priniesli násilné obmedzenia, malo to za následok zhoršenie sociálnej situácie veľkému množstvu ľudí. PP. Lev XIII. musel obhajovať proti socializmu právo na privátne vlastníctvo, pričom musel rozlišovať medzi dvoma smermi socializmu; komunizmom, kde vládol tvrdý triedny boj a otvorené nepriateľstvo voči súkromnému vlastníctvu a umiernenému socializmu. Vo svojej encyklike doslovne hovorí: „Na vyliečenie týchto neporiadkov sa socialisti, rozdúchavajúc nenávisť chudobných voči bohatým, dožadujú zrušiť vlastníctvo a urobiť zo všetkých jednotlivých majetkov spoločný majetok, ktorý by spravovali obce, alebo štát. Domnievajú sa, že touto zmenou vlastníctva z osobného na kolektívne a rovnakým rozdeľovaním ziskov a výhod medzi občanov bude radikálne napravené zlo. Avšak tento návrh, okrem toho, že nerieši problém, len poškodzuje samotných robotníkov. Navyše je v mnohom nespravodlivý, keďže porušuje práva zákonných vlastníkov, vnáša zmätok do kompetencií a úloh štátu a rozvracia celý spoločenský poriadok.“⁴¹⁴

Pápež Pius XI. zas vo svojej Encyklike *Quadragesimo anno* poukazuje pri rozdeľovaní pozemských dohier na rozmer lásky a dobročinnosti. Hovorí: „Svätí písmo a svätí cirkevní Otcovia jasne a vytrvalo pripomínajú bohatým vážnu povinnosť, ktorá ich zaväzuje k almužne, dobročinnosti a štedrosti“.⁴¹⁵

Pápež Ján XXIII. vo svojej encyklike *Mater et magistra* hovorí o spätosti lásky a sociálnej starostlivosti od samého počiatku existencie Cirkvi: „...katolícka Cirkev podľa Kristovho príkladu a príkazu už 2000 rokov, totiž od ustanovenia dávnych diakonov až podnes, neprestajne udržiavala fľaňu kresťanskej lásky tak svojimi prikázaniami , ako

⁴¹⁴ Sociálne encykliky SSV Trnava 1997, *Rerum novarum* str. 11

⁴¹⁵ Sociálne encykliky SSV Trnava 1997, *Quadragesimo anno* str. 85 bod 50

i mnohorakými príkladmi. Je to láska, ktorá v sebe zosúladzuje prikázania vzájomnej lásky a ich plnenie a tým jedinečne uskutočňuje príkaz tohto dvojitého dávania, ktoré zahrňuje sociálne učenie a sociálnu činnosť Cirkvi.⁴¹⁶

Povolanie Cirkvi, ktorá sprítomňuje Božie kráľovstvo na zemi, nespočíva len v jej prítomnosti vo svete, ale aj v prinášaní Kristovho svetla do ľudského života, ktorý má byť ním celý prežiarovaný. V príklade svätcov Cirkvev konkretizuje svoje poslanie vo svete a zároveň príkladom každého kresťana realizuje ohlasovanie svojej sociálnej nauky. Sociálna morálka nie je menej dôležitá, ako morálka individuálna. Obidve sa nedajú od seba oddeliť. Keď sa kresťania nebudú úprimne snažiť stvárňovať aj verejný život so všetkými jeho dôsledkami podľa poriadku Stvoriteľa a Vykupiteľa, potom je spochybnená aj individuálna morálka jednotlivých členov Cirkvi.⁴¹⁷

Tejto povinnosti si bola Cirkvev vedomá od svojho počiatku. Cirkvevní Otcovia, ktorí hovorili a konali v mene Cirkvi zdôrazňovali túto skutočnosť, pretože chceli zostať verní odkazu Ježiša Krista, ktorý povedal, „čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.“⁴¹⁸

⁴¹⁶ Sociálne encykliky SSV Trnava 1997, Mater et Magistra str. 224, bod 4

⁴¹⁷ Porov. Bernhard Häring, Das Gesetz Christi 3. Band, Freiburg 1961 str. 192

⁴¹⁸ Mt. 21, 40

Chudoba – dôvod rezignácie na zmysel života? (Pohľad cez kresťanskú vieru a kresťanské princípy)

Mária Sedláková

Abstrakt

Problém chudoby bolo, je a bude treba riešiť v každej spoločnosti. Príspevok v krátkosti prináša návod Svätého Písma, Katechizmu Katolíckej cirkvi a Kódexu kanonického práva na zvládnutie chudoby samotným núdzným človekom, ale predkladá aj odporúčania v zmysle týchto prameňov pre okolie chudobných.

Abstract

The problem of poverty was, is and will be addressed in any society. Grant briefly brings instructions Bible, catechize Catholic Church and the Code of Canon Law to deal with poverty by the man in need, but makes the recommendations in the light of these sources for the neighborhood poor.

Kľúčové slová: Chudoba. Zmysel života. Duchovný a materiálny postoj k chudobe.

Keywords: Poverty. Meaning of life. Spiritual and physical attitude to poverty.

Úvod

Keď človek prichádza na svet, nemá k dispozícii všetko, čo potrebuje na rozvoj svojho telesného a duchovného života. Potrebuje druhých ľudí. Prejavia sa rozdiely, súvisiace s vekom, s fyzickými schopnosťami, s rozumovými alebo morálnymi vlohami, s výhodami, ktoré každý mohol získať v styku s inými a s rozdelením bohatstva. Talenty nie sú rozdelené v rovnakej miere.⁴¹⁹ Tieto rozdiely patria do Božieho plánu. Boh chce, aby každý dostával od druhých, čo potrebuje, a aby sa tí, čo majú osobitné talenty, podelili s ich dobrodeniami s tými, ktorí to potrebujú.⁴²⁰ Boh chcel, aby sme sa navzájom potrebovali a obohacovali.

Jestvujú aj nespravodlivé nerovnosti. Prílišné hospodárske a sociálne rozdiely medzi ľuďmi alebo národmi sú v protiklade so sociálnou spravodlivosťou, rovnosťou a dôstojnosťou ľudskej osoby a tiež s medzinárodným aj národným mierom.⁴²¹ Ale aj v týchto nespravodlivých nerovnostiach sa navzájom potrebujeme a obohacujeme. I keby sa zdalo, že núdzna je len jedna strana, tá chudobná, ale bohatší predsa potrebuje dávať a bez tohto dávania by jeho život nebol úplný a šťastný.

Situácia a možnosti človeka v núdzi

Niekoľko myšlienok Viktora Emanuela Frankla:

„Neexistuje taká životná situácia, ktorá by bola skutočne nezmyselná. Z toho vyplýva, že zdanlivo negatívne stránky ľudskej existencie, osobitne takú tragickú trojicu, ktorú tvorí utrpenie, vlna a smrť, možno pretvoriť aj na niečo pozitívne, na výsledok, keď k nim človek zaujme správny postoj.“⁴²²

⁴¹⁹ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava, SSV 1998, bod 1936.

⁴²⁰ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, bod 1937.

⁴²¹ Porov.: *Katechizmu Katolíckej cirkvi*, bod 1938.

⁴²² ŠTEMPELOVÁ, J.: *Vôľa k zmyslu. Myšlienky Viktora Frankla*. Bratislava, Lúč, 2007, s. 20.

„Ľudské správanie nie je určené podmienkami, v ktorých človek žije, ale rozhodnutiami, ktoré sám vykoná.“⁴²³

„Raz som sa dozvedel, že klenbu, ktorá sa rozpadáva, možno spevniť a vystužiť paradoxne tým, že sa zaťažú. Podobne je to aj s človekom: s vonkajšími ťažkosťami rastie pravdepodobne jeho vnútorná sila.“⁴²⁴

„Človek je bytosť, ktorá stále rozhoduje. O čom? O tom, čím sa stane v nasledujúcom okamihu.“⁴²⁵

„Kto pokladá svoj osud za spečatený, nie je schopný ho zdolať.“⁴²⁶

V súčasnej dobe je bohatstvom merané šťastie, ba dokonca úctyhodnosť človeka. Všetci sa skláňajú pred bohatstvom. Veľké množstvo ľudí mu inštinktívne vzdáva poctu. Právě šťastie však nie je v bohatstve alebo v blahobyte, ani v ľudskej sláve alebo moci, ani nijakom ľudskom výtvore, nech by bol akokoľvek osožný. Záleží na tom, čo chceme v živote dosiahnuť. Na dosiahnutie skutočného bohatstva, to pozemské, materiálne nie je podstatné. Isteže človek potrebuje nutné materiálne zabezpečenie. To vo veľkej miere záleží na ňom samom. Je rozdiel, ak hovoríme o chudobe v chudobných krajinách a o chudobe v krajine, kde po človeku samom, po charite, prichádza na pomoc aj sociálny systém štátu.

V situácii núdzneho človeka je nápomocná aj nádej. A to nielen nádej v zlepšenie situácie tu na zemi, ale aj čnosť nádeje, ktorá zodpovedá túžbe po šťastí, ktorú Boh vložil do srdca každého človeka, osvojuje si očakávania, ktoré podnecujú činnosť ľudí; očisťuje tieto očakávania, aby ich zamerala na nebeské kráľovstvo; ochraňuje pred malomyselnosťou; je oporou vo chvíľach opustenosti; rozširuje srdce v očakávaní večnej blaženosti.⁴²⁷

Nádej nám zabezpečuje radosť v skúške: „V nádeji sa radujte, v súžení buďte trpezliví“ (Rim 12, 12). Mravná sila zabezpečuje nepoddajnosť v ťažkostiach a vytrvalosť v úsilí o dobro. „Vo svete máte súženie, ale dúfajte, ja som premohol svet“ (Jn 16, 33).

Najvýraznejšie vyjadrujú nádej Blahoslavenstvá – opisujú Božiu lásku v duchu vyjadrenia na inom mieste Písma: aj keby všetci na teba zabudli, ja nezabudnem. Objasňujú charakteristické skutky a postoje kresťanského života; sú paradoxnými prisľúbeniami, ktoré udržiavajú nádej v utrpeniach; zvestujú požehnania a odmeny.⁴²⁸

Je dôležité mať správny zmysel života. Ak je ním konanie dobra, zodpovednosť za svoj život a smerovanie k Bohu, či už v každodenných činnostiach alebo v celoživotnom jedinom nasmerovaní, nijaká situácia, ani situácia materiálneho nedostatku nemôže človeka priviesť k rezignácii. Pre kresťana samotné znášanie akéhokoľvek utrpenia má zmysel.

Veľmi dôležité je neupadnúť do tzv. naučenej bezmocnosti, o ktorej hovoria Peterson a Seligmann. Naučená bezmocnosť vzniká ako dôsledok neúspešného pokúšania sa riešiť nejakú situáciu. Je to výsledná rezignácia a pasivita ako vonkajší prejav pocitu, že je zbytočné o čokoľvek sa pokúšať. Vedie k tomu, že sa človek už nepokúša o zmenu svojej situácie aj keď jeho úsilie by bolo úspešné. Takouto naučenou bezmocnosťou sa môže stať aj bezmocnosť voči chudobe.⁴²⁹

⁴²³ ŠTEMPELOVÁ, J.: *Vôľa k zmyslu*, s. 31.

⁴²⁴ ŠTEMPELOVÁ, J.: *Vôľa k zmyslu*, s. 71.

⁴²⁵ ŠTEMPELOVÁ, J.: *Vôľa k zmyslu*, s. 107.

⁴²⁶ ŠTEMPELOVÁ, J.: *Vôľa k zmyslu*, s. 109.

⁴²⁷ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, bod 1818.

⁴²⁸ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, bod 1717.

⁴²⁹ ŽILOVÁ, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Badín, Mentor, 2005, s. 119.

Možnosti okolia núdzneho človeka

Človek sám je pôvodcom, stredom a cieľom celého ekonomického a sociálneho života. Rozhodujúcim bodom sociálnej otázky je, aby sa dobrá, ktoré Boh stvoril pre všetkých, skutočne dostali ku všetkým podľa spravodlivosti a s prispením lásky.⁴³⁰

Už v Starom zákone rozmanité právne opatrenia (rok odpustenia, zákaz požičovať na úroky a zadržiavať mzdu, povinnosť odovzdávať desiatky, každodenná výplata nádenníkom, právo paberkovať hrozno a zbierať klásky) zodpovedajú povzbudeniu Deuteronomia: „Chudobní nebudú chýbať v krajine, kde budeš bývať, preto ti nariaďujem, aby si otváral svoju ruku núdznemu a svojmu chudobnému bratovi, ktorý bude s tebou bývať v krajine“ (Dt 15, 11). Ježiš robí tieto slová svojimi: „Veď chudobných máte vždy medzi sebou, ale mňa nemáte vždy“ (Jn 12, 8), čím nás vyzýva, aby sme spoznali jeho prítomnosť v chudobných, ktorí sú jeho bratmi (porov. Mt 25, 40). Aj v ďalších úryvkoch zo Svätého Písma sú odporúčania, ako sa zachovať voči chudobnému. Tak napríklad:

„Predajte, čo máte, a rozdajte ako almužnu! Robte si mešce, ktoré sa nezoderú, nevyčerateľný poklad v nebi.“ (Lk 12, 33)

V prvých kresťanských komunitách „množstvo veriacich malo jedno srdce a jednu dušu. A nik z nich nehovoril, že niečo z toho, čo mal, je jeho, ale všetko mali spoločné. Veď medzi nimi nebolo núdzneho, lebo všetci, čo mali polia alebo domy, predávali ich, a čo za ne utŕžili, prinášali a kládli apoštolom k nohám, a rozdeľovalo sa každému podľa toho, kto ako potreboval.“ (Sk 4, 32,34-35)

Sv. Pavol pripomína apoštolom: „Len aby sme pamätali na chudobných, čo som sa aj usiloval robiť.“ (Gal 2,10)

Konkrétne usmernenia možno nájsť v nasledujúcich pokynoch: „Kto má dvoje šiat, nech dá tomu, čo nemá nijaké, a kto má jedlo, nech urobí podobne.“ (Lk 3, 11)

„Ak je brat alebo sestra bez šiat a chýba im každodenná obživa a niekto z vás by im povedal: 'Choďte v pokoji! Zohrejte sa a najedzte sa!', ale nedali by ste im, čo potrebujú pre telo, čo to osoží?!“ (Jak 2, 15-16)

Je veľmi ťažké zaujať postoj, kým teoretizujeme: Dať? Nedať? Dokonca aj v praktickom dávaní sa pýtame: Pomôže to? Nebude môj dar zbytočný, či zneužitý? Preto hľadáme radu a pomoc v Božej múdrosti.

Kresťania prinášali na Eucharistiu spolu s chlebom a vínom aj svoje dary, aby sa podelili s tými, čo sú v núdzi. Tento zvyk konať zbierku (lat. collecta) (porov. 1 Kor 16, 1) je stále aktuálny a inšpiruje sa príkladom Ježiša Krista, ktorý sa stal chudobným, aby nás obohatil. 1351

Láska cirkvi k chudobným patrí k jej stálej tradícii. Inšpiruje sa evanjeliom blahoslavenstiev, Ježišovou chudobou (Mt 8, 20) a jeho pozornosťou voči chudobným (Mk 12, 41-44). Láska k chudobným je aj jedným z dôvodov povinnosti pracovať, aby človek „mal z čoho dať núdznemu“ (Ef 4, 28)

Katechizmus Katolíckej cirkvi pripomína tri formy pokánia, medzi nimi almužnu, ako formu činorodej lásky.⁴³¹ Vymenováva skutky telesného milosrdenstva, ktorými sú najmä: nasýtiť hladných, ujímať sa ľuďom bez prístrešia, obliekať otrhaných... Dávať almužnu chudobným je medzi týmito skutkami jedným z hlavných svedectiev bratskej lásky.⁴³²

Ak by sme nahliadli do Kódexu kánonického práva, našli by sme ustanovenia o povinnostiach voči chudobným: „Kresťania sú povinní usilovať sa o sociálnu spravodlivosť a zo svojich príjmov podporovať chudobných.“⁴³³

⁴³⁰ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, bod 2459.

⁴³¹ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, bod 1434.

⁴³² *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, bod 2447.

⁴³³ *Kodex kanonického práva*, Praha, Zvon, 1994, kán. 222.

A ďalej usmernenie, ktoré hovorí o cieľoch Katolíckej cirkvi „...uskutočňovanie charitatívnej činnosti hlavne medzi chudobnými.“⁴³⁴

Je rozdiel medzi situáciou biedy, núdze a zaiste aj v prístupe k chudobnému a k riešeniu chudoby, podľa toho, ako ona vznikla a aká je miera zavinenia človeka, ktorý potrebuje pomoc. Popri rôznych globálnych riešeniach materiálnych nedostatkov a kríz, v každom prípade platí: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.“ (Mt 25,40) Povinnosť stať sa bližným druhému a aktívne mu slúžiť sa stáva tým naliehavejšou, čím väčšia je núdza druhého, a to v akomkoľvek ohľade.

V názve je výraz zmysel života. Súvislosť zmyslu života a chudoby možno vidieť v dvoch rovinách: 1. Chudoba niekedy vedie k strate zmyslu života, ale to, že by nemala a že s počítaním Boha vo svojom živote sa tak ani nestane, sme ozrejmili. 2. Často je to aj naopak: strata zmyslu života vedie k chudobe... schudobnenie mysle, schudobnenie v hodnotách – duševných i duchovných – vedú k chudobe tela, k spustnutiu človeka.

Hoci je materiálna chudoba – strata majetku zlá a ťažká, až chýbanie zmyslu života je tu najväčšou chudobou. Kresťanovi by sa to nemalo môcť stať a kresťan je tu na to, aby sa to nestalo nikomu.

V sociálnej práci poznáme výraz pomoc k svojpomoci. Takýto prístup je jednou z dvoch foriem, ktoré je potrebné použiť aj voči chudobnému. Pomôcť mu spoznať, aké talenty v sebe nosí a môže rozvíjať v snahe riešiť svoju situáciu chudoby. Tá druhá forma prístupu je potom už konkrétna, praktická, dávajúca. Teda odhaliť chudobnému zmysel života, ale i materiálne prispieť k jeho napĺňaniu.

V Roku sv. Pavla možno na záver pripomenúť slová, ktorými nám v 2. liste Kor predkladá chudobu Boha, keď hovorí: „On, hoci bol bohatý, stal sa a pre nás chudobným“ (2 Kor 8. 9). A to máme a môžeme robiť pre druhých všetci.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA 1/0354/09 na FF UPJŠ Košice

Interdisciplinárna analýza pocitu zmyslu života a jeho komponentov

v sociálne významných skupinách z hľadiska jeho formovania a prežívania.

Literatúra:

Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava, SSV 1998, ISBN 80-7162-253-2.

Kodex kanonického práva, Praha, Zvon, 1994, ISBN 80-7113-082-6.

ŠTEMPELOVÁ, J.: *Vôľa k zmyslu. Myšlienky Viktora Frankla.* Bratislava, Lúč, 2007,
ISBN 978-80-7114-628-5.

ŽILOVÁ, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku.* Badín, Mentor, 2005,
ISBN 80-968932-2-X.

Kontakt:

JUDr. Mgr. Mária Sedláková, PhD.

odborná asistentka

Ústav sociálnych vied

Pedagogická fakulta

Katolícka univerzita Ružomberok

⁴³⁴ *Kodex kanonického práva,* Praha, Zvon, 1994, kán. 1254.

Problém záškoláctva u Rómov z Letanoviec

Martin Skladaný

Abstrakt

Článok pojednáva o fenoméne záškoláctva v špecifickej spišskej dedine Letanovce. V nej je veľká komunita Rómov, ktorí sú žijúci v chudobe, v zlých životných podmienkach vyrastajú ich deti a ani sami nepocitujú, že by sa im mohla zlepšiť životná situácia. Jeden z ich základných problémov je ich nevzdelanosť. Všetko to začína prístupom žiakov k svojim školským povinnostiam. V článku, ktorý je rozdelený do 3 kapitol sa zaoberám otázkou príčin záškoláctva, špecifickosťou Letanoviec a možnosťami odstránenia záškoláctva.

Abstract

Article describes the phenomenon in a specific tuancy Spiš Letanovce village. There is a large Roma community, who are living in poverty, poor living conditions and raised their children or themselves do not, that would be able to improve the living situation. One of their fundamental problem is their ignorance. It all starts with the approach of students to their school duties. In the article, which is divided into 3 chapters deal with the question of the causes tuancy, specificity Letanoviec and the elimination tuancy.

Kľúčové slová: záškoláctvo, rodina, chudoba, škola

Keywords: tuancy, family, poverty, school

Úvod

Dnešná doba nás konfrontuje s viacerými fenoménmi. Jedným z nich je fenomén chudoby. Na trhu práce sa dnes veľmi ťažko uplatňujú ľudia bez vzdelania, alebo len so základným vzdelaním. Existujú komunity ľudí, ktorí sú práve preto chudobní, pretože nemajú skončené ani základné vzdelanie. S tým sú spojené aj ďalšie skutočnosti ako je následná kriminalita, neprispôobilosť, agresivita atď.

Všetci vieme, že priestupky proti zákonu sa vyskytujú vo všetkých vekových skupinách. Každý ľudský príbeh, na ktorého konci čaká súdna sieň, alebo dokonca nápravno-výchovný ústav, je svojím spôsobom smutný. Dvojnásobne smutné sú však takéto príbehy, ak sa týkajú mladých ľudí. Keď sa o nich dozvieme, iste nám prídu na um otázky: Ako sa mohlo stať, že sa mladý človek dostal do rozporu so zákonom? Prečo to urobil? Čo ho viedlo k tomu, že konal nielen v rozpore so zákonom, ale často aj v rozpore s vlastným svedomím?

1 Dôvody vzniku

Všeobecne sa prijíma názor, že výskyt delikvencie a kriminality je podmienený vzájomným spolupôsobením mnohých okolností a faktorov.⁴³⁵ Za najdôležitejšie z nich možno pokladať výchovu v rodine a v škole, ale nemenej podstatnými činiteľmi sú aj vplyvy rovesníckych skupín, spôsob trávenia voľného času a v neposlednom rade osobnostnú štruktúru mladého človeka.

Začneme rodinou, rodinným prostredím a výchovou, ktoré môžu mať veľký podiel na vzniku delikvencie a kriminality. Výchovným činiteľom je v prvom rade pohľad rodičov na výchovu svojich detí a ich svedectvo.⁴³⁶ Stáva sa tak najmä vtedy, keď sú vzťahy medzi jednotlivými členmi rodiny neusporiadané a rodina neposkytuje dospelievajúcemu človeku potrebnú istotu a citovú oporu. Pritom nemusí ísť len o narušený vzájomný vzťah rodičov, ale aj o ich vzťah k deťom. Ak napríklad rodičia uprednostňujú mladšieho súrodenca, môže to

⁴³⁵ KAMENČÍK, L.; MATULA, Š.; MATULOVÁ, L.; SOTÁKOVÁ A.: *Za humnami detstva*. Bratislava : Smena, 1987, s. 138.

⁴³⁶ LISNIK, A.: *Dnešný stav výchovy detí*. In: *Disputationes scientificae Universitatis catholicae in Ružomberok*, roč. II. (2002), č.3, s. 48.

negatívne poznačiť osobnostný vývin dospelujúceho. S istým rizikom je spojená aj výchova dieťaťa v neúplnej rodine, kde z rozličných dôvodov (rozvod, smrť manželského partnera a podobne) dieťa vychováva len jeden z rodičov. Fakt neúplnej rodiny je mnohokrát najsilnejším argumentom vychovávaného v utváraní sociálnych vzťahov a neskôr v živote rodiny.⁴³⁷ No aj v úplných a navonok harmonických rodinách môžu byť vzájomné vzťahy medzi členmi natoľko narušené, že mladého človeka nasmerujú na šikmú plochu. Veľmi nepriaznivo pôsobí, ak rodičia priamo svojimi názormi a veľmi často aj správaním dávajú dieťaťu najavo, že protizákonné správanie nie je nezlučiteľné s ich mravnými zásadami. Ako príklad môžeme uviesť rozličné prípady nezákonného obohacovania sa na pracovisku. Iste ste už o nich počuli alebo čítali. Tu jednoznačne platí, že najúčinnjšou výchovnou metódou je príklad.

Škola ako ďalší z významných výchovných činiteľov môže v období dospievania takisto zohrávať negatívnu úlohu pri vzniku delikvencie a kriminality, ak učitelia podcenia prvé prejavy protispoločenského správania žiakov a zavčas na ne neupozornia rodičov alebo príslušné inštitúcie.⁴³⁸ Negatívnu úlohu môže zohrať aj nesprávny, necitlivý prístup niektorých učiteľov k žiakom ohrozeným delikventným vývinom. Týmto žiakom, pochádzajúcim často z narušeného rodinného prostredia, by neraz namiesto odmietania, odsúdenia či prísneho potrestania väčšmi pomohol citlivý, chápaný prístup. Prvým náznakom toho, že sa s mladým človekom niečo deje, býva v nejednom prípade záškoláctvo.

2 Záškoláctvo

Chodenie za školu môže byť neškodným vykoľajením z normálneho života, jednou z foriem riešenia konfliktových situácií dieťaťa v ojedinelých prípadoch príznakom choroby.

U malého dieťaťa sa môže stať, že ho na ceste do školy upúta nejaká udalosť, vzdiali sa z normálnej cesty, chodí po uliciach, hrá sa s deťmi, ktoré náhodne stretne. Potom sa pokojne vracia domov bez toho, aby si uvedomilo dosah svojho skutku. V tomto prípade ide skôr o zatúlanie ako o skutočné záškoláctvo.⁴³⁹

Chodením za školu riešia deti často vlastnú citovú krízu, vlastné vnútorné konflikty. Dieťa, ktoré trpí telesnou chybou býva niekedy v triede terčom posmechu. Konflikt, ktorý vznikne medzi ním a kolektívom rieši tým, že odmieta chodiť do školy. K chodeniu za školu môže viesť aj strach pred prísny učiteľom, najmä ak dieťa nie je dostatočne pripravené, nespravilo si domácu úlohu, prípadne sa bojí očakávaného skúšania. Napríklad jedenásť ročný žiak bol tri dni za sebou vyvolaný, aj keď nebolo bežné, aby učiteľ skúšal tak často. Vždy dostal zlú známku. V domnení, že učiteľ na ňom „sedí“, neprišiel štvrtý deň do školy a vyhovoril sa, že bol u lekára.

Tlak okamžitej konfliktovej situácie býva niekedy väčší ako strach z dôsledkov absencie v škole. Často to nebýva ani sama škola, ale prísnosť rodičov, ktorých trestu sa bojí. Ak trvá nepochopenie doma i v škole, dostaví sa čoskoro neschopnosť sústrediť sa na učenie, neistota pri skúškach, odpor k učeniu, učiteľom a rodičom, neúspechy v škole. Tvrdý trest býva potom len bezprostredným motívom k chodeniu za školu. Takého žiaka treba skôr získať ako trestať. Treba zvážiť, či požiadavky na neho kladené sú úmerne jeho schopnostiam, analyzovať príčiny, ktoré viedli k takejto reakcii, či práve trestanie neprinieslo a neprináša viac škody ako úžitku.

Príčinou chodenia za školu býva niekedy zvedenie žiaka zlou spoločnosťou. Sú deti, ktoré chodením za školu neriešia vlastnú citovú krízu. Sú to deti neposedné. Chodievania za

⁴³⁷ LISNIK, A.: *Dnešný stav výchovy detí*. In: *Disputationes scientificae Universitatis catholicae in Ružomberok*, roč. II. (2002), č.3, s. 48.

⁴³⁸ KAMENČÍK, L.; MATULA, Š.; MATULOVÁ, L.; SOTÁKOVÁ A.: *Za humnami detstva*. Bratislava : Smena, 1987, s. 139.

⁴³⁹ BARTKO, D.: *Moderná psychohygienu*. Bratislava: Obzor, 1968, s.125.

školu je tu ventilom prílišnej aktivity a prejavom snahy vyhnúť sa trestu za neposednosť. Vzácné sa chodenie za školu vyskytuje pri epilepsii v tzv. mrákotnom stave, keď dieťa koná zdanlivo účelne a nenápadne, ale nevie o tom čo robí. V takomto stave nepoznáva známe osoby, nepamätá sa na to, čo robilo. Podobne je chodenie za školu vzácné i detí s hysterickými povahovými črtami. Chodia za školu v snahe privábiť na seba pozornosť, „vyznamenať“ sa v očiach spolužiakov a dospelých.⁴⁴⁰

3 Záškoláctvo u Rómov v Letanovciach

Spomínané formy záškoláctva sa však vo väčšine prípadov netýkajú detí z rómskeho etnika. Keďže Rómovia v letanovskej osade žijú v najchudobnejších podmienkach a v chatrčiach, ktoré nie sú vhodné nazývať sa domami, badajú deti na svojich rodičoch, že oni ostávajú doma, kým deti musia ísť do školy. Tento negatívny prístup rodičov neraz vyvolá reakciu dieťaťa byť ako dospelý. A tak namiesto povinností, ktoré dieťa v škole má, venuje svoj čas hrám a zábave s ostatnými Rómami.

Ďalšou príčinou záškoláctva, ktorú badať na rómskych deťoch v obci Letanovce, je príležitostná možnosť brigádnicke privyrobiť si nejaké peniaze. Kvôli týmto peniazom sú ochotní neraz cestovať až do Čiech a takýmto spôsobom sa v nich posilňuje vedomie, že do školy sa chodiť neoplatí, veď príležitostne si zarobím peniaze „na Čechoch“.

Tretím nemenej podstatným dôvodom je skutočnosť, že v čase vyučovania, keď majú byť žiaci v triedach a väčšina pracujúcich v práci, je v mnohých domoch a dvoroch prázdno, to vedie obzvlášť rómske deti k tomu, aby kradli. Dali by sa tu uviesť konkrétne priestupky, krádeže žiakov základnej školy rómskeho etnika, kedy v čase vyučovania mali byť v škole, no namiesto toho spáchali delikt krádeže.

Môžeme tvrdiť, že spoločnosť sa snaží nájsť prostriedky na odstránenie záškoláctva. Je to pokus o systémový krok, ako je existencia rôznych foriem pomoci chudobným rodinám, či sú to už rôzne štipendia, alebo pomoc v hmotnej núdzi. Je však potrebné, aby táto pomoc mala správny charakter solidarít, pričom nesmie byť zneužívaná⁴⁴¹, čo sa aj častokrát stáva. Preto je potrebné okrem solidarity u členov spoločnosti vybudovať aj princíp subsidiarity, čo je aj povinnosťou nielen štátu, ale aj každého jedného jednotlivca.⁴⁴²

Záver alebo návod na „liečenie“ záškoláctva

Každé chodenie za školu si majú všimnúť predovšetkým rodičia a učitelia. Aby sa dieťa vyvíjalo zdravo, potrebuje ich porozumenie, citovú náklonnosť, pevné pritom však trpezlivé vedenie a taktnú pomoc všade tam, kde naráža na prekážky. Učitelia by si mali zvlášť všimnúť deti podceňované kolektívom a deti z nepriaznivej psychosociálnej rodinnej atmosféry ako je alkoholizmus, mravná labilita, edukatívna insuficiencia, ... Niektoré prípady vyžadujú odborné lekárske vyšetrenie, iné pomoc psychológa, aby sa zvolil najsprávnejší terapeutický postup. Spoločnými silami a kooperáciou viacerých činiteľov je náprava možná temer vždy.

Zoznam použitej literatúry

BARTKO, D.: *Moderná psychohygienu*. Bratislava: Obzor, 1968.

KAMENČÍK, L.; MATULA, Š.; MATULOVÁ, Ľ.; SOTÁKOVÁ A.: *Za humnami detstva*. Bratislava : Smena, 1987.

LISNÍK, A.: *Dnešný stav výchovy detí*. In: *Disputationes scientificae Universitatis catholicae in Ružomberok*, roč.II. (2002), č.3.

⁴⁴⁰ Porov.: BARTKO, D.: *Moderná psychohygienu*. Bratislava: Obzor, 1968, s.125-126.

⁴⁴¹ Porov. LISNÍK, A.: *Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére*. In: *Inovácia, podnikanie, spoločnosť*. Prešov: International school of management Slovakia, 2008. s. 329 - 332

⁴⁴² Porov. LISNÍK, A.: *Úloha priameho a nepriameho zamestnávateľa na vznik a riešenie chudoby*. In: *Týždeň vedy a techniky*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009. s. 67 – 73.

LISNIK, A.: *Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére*. In: Inovácia, podnikanie, spoločnosť. Prešov: International school of management Slovakia, 2008.

LISNIK, A.: *Úloha priameho a nepriameho zamestnávateľa na vznik a riešenie chudoby*. In: Týždeň vedy a techniky. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009.

PaedDr. Martin Skladaný
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity
Inštitút Juraja Páleša
Kláštorská 38
054 01 Levoča

Rodina- škola solidarity v službe chudobným

Martin Sumec

Abstrakt:

Boh chce, aby všetci ľudia poznali a prijali jeho plán spásy, zjavený a uskutočnený v Kristovi.(1Tim1, 15-16)⁴⁴³. Kresťanská rodina má účasť na tomto poslaní. Ako prvých adresátov tejto služby má svoje deti a príbuzných. Vo svetle skúsenosti Cirkvi v kresťanských spoločnostiach Európy a tiež vo svetle vážnych negatívnych ohlasov, ktoré dnes zaznievajú je nevyhnutné, aby sa rodina znovu stala prvou vychovávateľkou vo viere.

Kľúčové slová: jedinec, rodina, spoločnosť, zmeny v spoločnosti, kríza v rodine, konflikt hodnôt, tvorivosť, globálny a solidárny rozvoj

1. Zmeny systémov hodnôt a ich relativizácia

Súčasná rodina zápasí o svoju identitu. Jej podstata nespočíva len v ukotvení a definovaní základných kritérií jej vzniku a fungovania, nejde tu len o terminológiu, ale v prvom rade o podstatnú esenciálnu - bytostnú zložku. Objektívne sa dnes môžeme zaujímať, či vôbec a nakoľko rodina realizuje svoje poslanie. Na jej citlivosť upozorňuje aj Cirkev vo svojich dokumentoch z posledného celosvetového stretnutia rodín v Mexiku.

Základná otázka, na ktorú sa musí zamerať rodina v oblasti výchovy svojich detí, nie je náboženská, ale principiálne antropologická: radikálny eticko- filozofický relativizmus. Podľa neho neexistuje objektívna pravda o človeku, a teda ani o manželstve a rodine. Oproti tejto radikálnej a relativizujúcej realite má dnes rodina nevyhnutnú úlohu odovzdávať deťom pravdu o človeku.⁴⁴⁴

Východiskom pre naplnenie posolania rodiny je jedinec, ktorý je elementárnou jednotkou spoločnosti so zvláštnou väzbou na celok spoločnosti. Zmysel spoločnosti je naplňovaný prostredníctvom jedinca v kvalite jeho mysle, vedomia, myslenia a prežívania. Rodina predstavuje najmenšiu sociálnu jednotku, v ktorej je obsiahnutá sociálna dimenzia.

Funkcia rodiny vo vzťahu k spoločnosti a k jedincovi je jedinečná a nezastupiteľná. Rodina je inštitúciou, „médiom“ ,v ktorom sa uskutočňuje obojsmerná transformácia, v smere od intimity individuálneho sveta jedinca, kryštalizujúca prvé sociálne fenomény, ktoré potom vstupujú do ďalších, väčších a formálnejších sociálnych formácií, organizácií a systémov.⁴⁴⁵

V rodine sa jedinec od svojho narodenia stretáva s láskou, učí sa ju prijímať a dávať. Rodina sa tak stáva hlavným generátorom lásky, ktorá sa potom následne prenáša do spoločnosti. Základné systémové väzby medzi jedincem, rodinou a spoločnosťou sú naplňované v spoločenských procesoch a zmenách, ktoré prebiehajú v rôznej dynamike. Spoločenský systém je podmienený mnohými procesmi, ktoré v sebe obsahujú rozličný časový rozmer a cieľové zameranie. Aj inštitúcia rodiny sa nevyhla takýmto zmenám, a to najmä na základe historickej premeny, prechodu od tradičnej rodiny k novým formám spoluzitia. Zmeny, ktoré prebiehajú v spoločnosti následne ovplyvňujú hodnotový systém z hľadiska personálneho a sociálneho. Ich vzájomný prienik naplňa jednotlivé spoločenské funkcie, umožňuje prenos spoločenských hodnôt na jedinca. V opačnom smere, v procese socializácie, dynamizuje hodnotový systém spoločnosti a umožňuje spoločenskú zmenu. Mladá generácia v procese

⁴⁴³ Sväté písmo Starého i Nového Zákona, SSV, Trnava 2006

⁴⁴⁴ por.Rada pre rodinu a mládež KBS.:Prípravné katechézy na VI. svetové stretnutie rodín, SSV 2008

⁴⁴⁵ Sak, P.: Souvislosti mezi změnami společnosti systémů hodnot a rodiny. In: Rodina na prelome tisícročia, Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie.Bratislava 2005

dozrievania interiorizuje hodnoty, a to predovšetkým prostredníctvom rodiny. V ďalšej fáze socializácie následne konfrontujú hodnoty, s ktorými sa stretávajú na spoločenskom poli vnímajúc jednotlivé posuny a následne ich vnášajú do pôvodnej rodiny. Tu však nastáva stret s konzervatívnejším prístupom ich rodičov. Prostredníctvom konfrontácie sa modifikuje spoločenský hodnotový systém, ktorého výsledok môže mať charakter krízy.

Dnes sa o kríze hovorí azda na každom mieste na zemi. Nielen o hospodárskej, finančnej, hypotekárnej, ale aj etickej a morálnej. Zdá sa, že práve tu vidí Katolícka Cirkev zásadné vnútorné protirečenie týchto mentálnych pochodov a následného formovania verejnej mienky.⁴⁴⁶

Pápež Ján Pavol II. citlivo vnímal konflikt hodnôt, ktoré majú stimulovať priestor pre rozvoj rodiny. „Napriek prvotnému povolaniu rodiny k budovaniu pokoja, dochádza v nej často ku konfliktom a zneužívaniu, alebo sa stáva tiež bezbrannou obeťou početných foriem násilia, ktoré trápia súčasnú spoločnosť.“⁴⁴⁷ Pápež ich aj konkrétne pomenúva, keď hovorí o „vzoroch správania predkladaných hedonizmom a konzumizmom, ktoré nútia členov rodiny k uspokojovaniu vlastných potrieb. Časté hádky medzi rodičmi, nechť prijímať potomstvo, násilnosti na neplnoletých a ponechanie ich bez opatery- to sú smutné symptómy neporiadku, skutočne blokujúce pokoj rodinného spoločenstva, ktorý nemôže s istotou prinavrátiť bolestné rozhodnutie separácie, a tým skôr rozvod- skutočná pliaga ľudskej spoločnosti.(tamže)

Rodina a rodinné vzťahy sú prirodzenou formou zázemia, spokojnosti, životnej ochrany pre dospelého i pre dieťa. Ochrana rodiny je pre dieťa dôležitá. Rodičia sú povinní postarať sa o telesný a duševný rozvoj detí, o ich výživu, ošatenie a bývanie. Teplo domova, citová väzba medzi manželmi, rodičmi a deťmi ako príbuzenské vzťahy poskytujú tie najlepšie podmienky pre šťastie človeka. Strata pocitu ochrany môže u dieťaťa vyvolať pocit úzkosti, neistoty ale aj trpkosti z pocitu nespravodlivosti, lebo dieťa sa právom nazdáva, že oboch rodičov zaväzuje morálna povinnosť, aby ho ochraňovali a starali sa oň.

Právom sa teda pýtame, prečo „je možné aby sa dnes ešte zomieralo od hladu, aby bol niekto odsúdený na negramotnosť, aby niekomu chýbala základná zdravotná starostlivosť a aby niekto nemal domov, do ktorého by sa uchýlil? Obraz chudoby sa dá rozširovať, ak k starým biedam pripojíme nové, ktoré sa týkajú aj prostredí a kategórií, čo síce nie sú z ekonomickej stránky bez prostriedkov, ale sú vystavené zúfalstvu, závislosti od drog, opustenosti v starobe alebo chorobe, odsunutiu na okraj spoločnosti alebo diskriminácií...“⁴⁴⁸

2. Tvorivosť - hybná sila pre vytváranie kultúrnych a sociálnych projektov v službe chudobným

Ľudstvo chápe stále jasnejšie, že je spojené jediným učením, ktoré vyžaduje spoločné prijatie zodpovednosti a je podnecované integrálnym a solidárnym humanizmom.⁴⁴⁹ Ako základ tohto učenia považoval pápež Ján Pavol II. rozmer viery v Ježiša Krista Vykupiteľa, ktorá „na jednej strane objasňuje povahu rozvoja, na druhej pohýna k vonkajšej spolupráci.“⁴⁵⁰

Ako východisko pre rozpracovanie témy považujem za vhodné podčiarknuť dva postoje Cirkvi k chudobným:

⁴⁴⁶ Košč, S.: Sociálna agenda Cirkvi, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2008

⁴⁴⁷ Ján Pavol II.: Posolstvo k Svetovému dňu pokoja 1.1.1994.

⁴⁴⁸ Ján Pavol II.: apošt. list Novo millenio ineunte, 50-51. In: Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008, s.12-13

⁴⁴⁹ Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008, 8

⁴⁵⁰ Ján Pavol II. : Sollicitudo rei socialis, 31

1. Evanjelium nám v učení lásky vstępuje prednostnú lásku k chudobným a voči ich osobitnej situácii v spoločnosti: tí, ktorí sú viac obdarovaní, sa musia zriecť niektorých svojich práv, aby s väčšou slobodou ponúkli svoje dobrá do služby všetkých.⁴⁵¹

2. Princíp všeobecného určenia majetku vyžaduje, aby sa na chudobných i na tých, čo sú v okrajových situáciách, no v každom prípade na osoby, ktorým životné podmienky prekážajú primeranému rastu, hľadalo s mimoriadnou starostlivosťou.⁴⁵²

Rodinu možno považovať za prvú a zároveň základnú výchovnú inštitúciu. Z tohto pohľadu sa potom stáva prvým miestom, v ktorom sa vytvára priestor pre rozvoj tvorivosti. Pod tvorivosťou môžeme rozumieť „systém osobnostných predpokladov, ktorý v súčinnosti s prostredím umožňuje realizovať veci nové, originálne, dômyselné a využiteľné produkty“⁴⁵³, ktoré zdôrazňujú osobnostné predpoklady, najmä vo vzťahu k rozvoju tvorivosti v rodine. Osobnostné predpoklady tvorivosti rodičov sú kľúčové vo výchove k tvorivosti v rodinnom prostredí. Rozhodujúci faktor a „rozhodujúca osoba“ tejto komplexnej fázy premeny je znova človek, ktorý musí zostať skutočným protagonistom svojej práce. On môže a musí sa tvorivým a zodpovedným spôsobom postarať o aktuálne renovácie a reorganizácie tak, aby napomáhali rastu osoby, rodiny, spoločnosti a celej ľudskej rodiny.⁴⁵⁴ Prípadná absencia „subjektívnej tvorivosti občana“⁴⁵⁵ je predpokladom vzniku nie skutočnej rovnosti, kde namiesto tvorivej podnikavosti vzniká pasívna nečinnosť a podrobenosť, čo má za následok zväčšovanie rozdielov a nárast chudoby.

Potreba naozajstného globálneho a solidárneho rozvoja vytvára priestor pre nové pracovné príležitosti. Táto výchova k tvorivosti, ktorá pramení v rodine tak nezostáva len v úzkom kruhu, ale zároveň široko zasahuje celú spoločnosť. Potvrdzujú to aj slová pápeža Jána Pavla II., ktorý vyzýval ku „globalizácii solidarity ako vhodnej podmienky pre prežitie celých národov“.⁴⁵⁶

Z toho vyplýva, že solidarita sa môže stať prejavom služby a pozornosti vo tým, čo žijú v chudobe a núdzi, voči sirotám, hendikepovaným, chorým, starým, voči tomu, kto je v žiali, a tým, čo sú v pochybnosti, samote a opustenosti.⁴⁵⁷ Jej hybnou silou je láska, ktorá „jedine môže zmeniť človeka. Ona je najväčším sociálnym príkazom.“⁴⁵⁸

Katechizmus katolíckej cirkvi v bode 2224 hovorí o rodine, že je „prirodzeným prostredím na uvedenie ľudskej osoby do solidarity a do spoločenských zodpovedností. Rodičia majú deti naučiť, aby sa vyvarovali nebezpečenstiev a nemravnosti, ktoré ohrozujú ľudskú spoločnosť.“⁴⁵⁹

Tento poriadok pravdy a dobra nie je ničím iným ako poriadkom lásky, ktorá sa opiera o pravdu a poriadok pravdy, ktorá vyrastá z lásky, a súčasne pravda tvorí podmienku slobody nasmerovanú k láske. Iba v opore takéhoto poriadku je možné solidárne tvoriť spoločné dobro a mať plnú účasť na sociálnom živote.⁴⁶⁰

⁴⁵¹ Pavol VI.: Octogesima adveniens, 23

⁴⁵² Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008, 182

⁴⁵³ Musil, M.: Talenty cez palubu. Bratislava, Smena 1989

⁴⁵⁴ Ján Pavol II.: Laborem exercens, 10

⁴⁵⁵ Ján Pavol II.: Sollicitudo rei socialis, 31

⁴⁵⁶ Ján Pavol II.: pozdrav po jubilejnej sv.omši pre robotníkov (1.mája 2000), Insegnamenti di Giovanni Paolo II, XXIII, 1 (2000) 720. In: Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008, s. 185

⁴⁵⁷ Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008, 246

⁴⁵⁸ tamže, 583

⁴⁵⁹ Katechizmus katolíckej cirkvi. SSV, Trnava 1998, 2224

⁴⁶⁰ Vojtek, Š.: Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti. Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004

Právom možno rodinu považovať za nositeľku morálnych a etických hodnôt, ktorá sa má stať školou solidarity k chudobným. Citlivý prístup zameraný na dôstojnosť ľudskej osoby počas celého jeho života, otvorenosť, ochota pomôcť a predovšetkým analyzovaný rozmer tvorivosti môžu osobitne prispievať k prístupu voči chudobným. Súčasťou tvorivosti, do ktorej jednotlivец investuje svoj fyzický, duševný a napokon duchovný potenciál, je zároveň aj účasť na znižovaní rozdielov medzi ľuďmi, na pokles sociálnej exklúzie, na znižovanie diskriminácie a rôznych foriem násilia a kriminality. V spoločenskom rozmere má solidárna rodinná výchova hlboký spoločenský rozmer, lebo pomáha spoločnosti k jej rozvoju v možnosti vytvárať nové pracovné príležitosti. Poslaním rodiny je teda možné subsidiárnou formou uskutočňovať spoločné dobro.

Záver

Centrom pozornosti rodiny je osoba - „ako cieľ a nikdy nie ako prostriedok“. Pre spoločnosť je najlepšou zárukou proti každému individualistickému alebo kolektivistickému odklonu.⁴⁶¹

Tak ako úzky vzťah medzi rodinou a spoločnosťou vyžaduje od rodiny, aby sa otvárala smerom k spoločnosti a mala účasť na jej živote a rozvoji, rovnako tento vzťah ukladá spoločnosti, aby sa nikdy nespreneveril svojej základnej úlohe, ktorou je rešpektovať a povznášať rodinu. Úlohy rodiny a spoločnosti sa pri obrane a pri povznášaní dobra všetkých ľudí vôbec, i každého človeka osobitne, iste navzájom dopĺňajú. Ale spoločnosť, a ešte viac štát - majú uznať, že rodina je spoločenstvo s „vlastnými a základnými právami“, a preto v ich vzťahoch k rodine ich viaže povinnosť riadiť sa zásadou vzájomnej podpory.⁴⁶²

Použitá literatúra:

- Ján Pavol II.: Familiaris consortio,
- Ján Pavol II.: Laborem exercens
- Ján Pavol II. : Sollicitudo rei socialis
- Ján Pavol II.: Posolstvo k Svetovému dňu pokoja 1.1.1994.
- Ján Pavol II. : Sollicitudo rei socialis
- Pavol VI.: Octogesima adveniens
- Košč, S.: Sociálna agenda Cirkvi, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2008
- Mušil, M.: Talenty cez palubu. Bratislava, Smena 1989
- Vojtek, Š.: Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti. Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004
- Katechizmus katolíckej cirkvi. SSV, Trnava 1998
- Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008
- Sväté písmo Starého i Nového Zákona, SSV, Trnava 2006
- Rada pre rodinu a mládež KBS.:Prípravné katechézy na VI. svetové stretnutie rodín, SSV 2008
- Rodina na prelome tisícročia, Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie.Bratislava 2005

⁴⁶¹ por. Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, SSV, Trnava 2008, 213

⁴⁶² Ján Pavol II.: Familiaris consortio, 45

Filozofický a sociálno politický pohľad pápeža Achille Rattiho do sociálnej filozofie 20. storočia

Marcel Šefčík

Abstrakt

The year 2009 is a remembrance of the exceptional Pope with many charismata. Thanks to Pius XI. Lateran Treaties were signed 80 years ago. Pius XI's words were always abundant in strength, depth, logic and unusual clarity. Pius XI. could face any totalitarianism thanks to his realism and foresight. As he literally stated "I am ready to discuss even with the devil, if the topic is truth, religion or human rights." This made him known not only as social Pope but also as social philosopher.

Key words: ethics, personality, social teaching, righteousness, subsidiarity, totalitarianism, state.

Práve rok 2009 je spomienkou na tohto výnimočného pápeža s mnohými charizmami, vďaka ktorému boli pred 80 rokmi podpísané Lateránske dohody. Slová Pia XI. vždy oplývali silou, hĺbkou, priezračnou logikou a neobyčajnou jasnosťou. Vďaka svojmu realizmu a prezieravosti sa dokázal postaviť akémukoľvek totalitarizmu. Ako doslovne uvádzal: „*Keď sa jedná o pravdu, náboženstvo a ľudské práva, tak by som dokázal diskutovať aj s čertom.*“ Takto sa Achille Ratti zapísal nielen ako sociálny pápež, ale aj ako sociálny filozof.

Kľúčové slová: etika, personalita, sociálna náuka, spravodlivosť, subsidiarita, totalitarizmus, štát.

1 Filozofia práva a politiky

„Spoločným programom revolúcií dvadsiateho storočia bolo nečakať na Boží zásah, ale zobrať osud sveta do vlastných rúk. Nutne museli absolutizovať to, čo je relatívne, vziať ľudský a čiastkový pohľad za absolútnu mieru hodnotenia a orientácie. No absolutizovanie toho, čo je relatívne, je podstatou totalitarizmu, človeka nielenže neoslobodzuje, ale oberá ho o jeho dôstojnosť a zotročuje ho.“

(kardinál Camillio Ruini)

Totalitné diktatúry v období pontifikátu pápeža Pia XI. začali akosi jasne sa konštituovať a vychádzali na svetlo sveta so svojou pravou tvárou. Tieto extrémne ideológie, ktorých snahou bolo paralyzovať demokraciu sa jasne prezentovali. V Rusku to bol stalinský komunizmus, v Nemecku hitlerovský nacionálny socializmus a v Taliansku fašizmus. Všetky totalitné systémy takéhoto druhu postavili svoj základ už na prepracovaných myšlienkach Hegla, Nietzscheho, od ktorého zneužili jeho ideu nadčloveka a použili ideu vyvolenosti, ako teoretickú základňu ich systémov.

V rámci sociálno-filozofických reflexií 20. storočia sa začala konštituovať katolícka sociálno-politická doktrína, ktorá si získala silné sociálne zázemie, pretože reagovala na zložité otázky vtedajšej civilizácie. Ponúkla metamorfózu vo vnímaní človeka, ako integrovanej osobnosti, schopnú predvídať dôsledky svojej činnosti, ale zároveň postavila na prvé miesto princíp sociálnej spravodlivosti. Všetky tieto nové modely prežívania vlastnej existencie v tamom období boli reflexiou novotomistickej filozofie.⁴⁶³

⁴⁶³ Porov.: KUSIN, V.: *Sociálna filozofia v dejinných reflexiách*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2003, s. 145-174.

Mocenská situácia u Hitlera spôsobila už jeho nástupom rok hanby a politickej tuposti nielen preto, že ponížil národ, ale zničil politickú slobodu vo svete. Je mylné domnievať sa, že politická moc nie je ničím iným, než násilnou mocou.⁴⁶⁴ Politická veľkosť bola založená heslom: najprv jednota, potom sloboda. Pre nacionalistov a im podobným ničiteľom slobody, klasické záujmy, či myšlienky ako solidarita a identita boli cudzie. Pre nich bolo cieľom získať masu ľudí a intelektuálov, ako materiál pre vykonávanie totalitnej moci.

Preto aj filozofia, ktorá sa síce vydáva za apolitickú, má a vždy mala aj politický význam. Prečo? Karl Jaspers odpovedá veľmi jednoducho: „*Filozofovaním totiž človek dospieva sám k sebe. Odtiaľ získava podnety, aby svoje spoločné jestvovanie so všetkými utváral a posudzoval politicky.*“⁴⁶⁵

Na tomto mieste, keď otvárame kapitolu venovanú politike pápeža Pia XI. je potrebné dodať, že tieto myšlienky sú taktiež súčasťou nielen sociálnej náuky Cirkvi, aby budovali k správnej formácii ľudskej sociálnej bytosti, ale vytvárajú vždy podstatnú časť celej sociálnej filozofie, ktorá ako praktická filozofia je o vzťahoch individuum a spoločnosť, čo praktickým uskutočnením je budovanie reálnej koncepcie myšlienky štátu. Zároveň by tento aspekt mal byť aj cieľom každej politiky, a to budovať politickú slobodu, a cez jej prizmu sa človek bude pripájať k slobode vnútri svojho štátu. Ale retrospektívne zase pravá politická sloboda vychádza zo správneho chápania podstaty človeka. Ak sa naruší tento model, tak dôjde k revolúcii, v ktorej budú súperiť nezmyselné ideológie, aby dokázali svoju zvrchovanú totalitnú moc.

1.1 Pohanské uctievanie štátu: socializmus a podvrtné idey v komunizme

„*Všetko sa zakladá na ideológii pravého pohanského uctievania štátu, ktorá odporuje tak prirodzeným právam rodiny, ako aj nadprirodzeným právam Cirkvi. Kristova Cirkev nikdy nepopierala práva a povinnosti štátu na výchovu svojich občanov. Nepopierateľné práva a povinnosti zostávajú v hraniciach kompetencii samotného štátu. Kompetencii, jasne stanovených cieľmi, ktoré má štát. Tieto ciele určite nie sú iba fyzické a materiálne, ale zo svojej povahy sú obsiahnuté v limitoch prirodzenosti, pozemského a dočasného.*“⁴⁶⁶

Ako dodáva A. Ratti, že sa v dnešnom svete buduje nová kultúra totalitných režimov, ktoré začali lomcovať Európou práve v dobe jeho pontifikátu. Pápež bol síce veľkým diplomatom, ale zároveň aj zástancom novotomizmu, takže musel protestovať proti svojvôli fašistického režimu, ktorý bol nedemokratickým prejavom. Pápež bol hlasom svedomia aj pre tých, ktorí hlásali antisemitizmus, a tak vyhlásil, že „*duchovne sme semitmi*“. Ďalej v encyklike *Divini Redemptoris* kritizoval komunizmus, ktorý podľa jeho slov je vnútorne zvrátený⁴⁶⁷, pretože prisudzuje spoločnosti právo, aby jednotlivca prinútila kolektívne pracovať, a to bez ohľadu na jeho osobný blahobyť, aj proti jeho vôli prostredníctvom násilia. Komunizmus je čistým kolektivismom, ktorý v štáte a v štátnej moci vidí najúčinnější prostriedok na dosiahnutie svojho stanoveného cieľa.

⁴⁶⁴ Hitlerov program stal sa východiskom fašizmu: „*Národný štát predovšetkým pozdvihne rodinu z úrovne trvalého rasového znetvorenia a dá jej postavenie takej inštitúcie, ktorá je určená na to, aby plodila tvory podobné Bohu a nie znetvoreniny medzi človekom a opicou. To, čo je v tejto oblasti dnes zanedbané, musí národný štát napraviť. Do centra sa musí postaviť rasa. Štát musí vystupovať ako garant tisícročnej budúcnosti, neskláňa sa pred priáním a egoizmom jednotlivca.*“

⁴⁶⁵ JASPERS, K.: *Malá škola filozofického myslenia*. Bratislava : Kalligram, 2003, s. 57.

⁴⁶⁶ PIUS XI.: *Non abbiamo bisogno*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 44-45.

⁴⁶⁷ Porov.: PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ.: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008, s. 60.

Komunizmus hlásajúci svoje evanjelium je v podstate sofizmom. Rozvracia nielenže celý poriadok spoločnosti, ale nič a popiera práva ľudskej osoby, i jej osobnú dôstojnosť.⁴⁶⁸ Jeho cieľom je vykoreniť zo srdca všetkých náboženské cítěnie, lebo si tohto utopizmu chce docieľiť skutočne len ideologickú pravdu o tom, že ak by sa podarilo pozbaviť ľudstvo viery v Boha, tak mohli by si robiť, čo by sa im zachcelo v mene budovania pozemského raja. Tento takzvaný bojový ateizmus pracuje neúnavne nielen pomocou svojich agitátorov, ale preniká do jednotlivých spoločenských vrstiev (školy, divadlá, médiá...).

Pápež Pius XI. vystríha ľudstvo pred touto diabolskou propagandou, ktorá chce ľudstvo obráť nielen o náboženské hodnoty, ale aj o tie osobné hodnoty vyplývajúce z prirodzeného zákona, ktorému sú všetci, veriaci, i pohania podriadení.⁴⁶⁹

Podľa pápeža ide o novú formu ateizmu, podľa ktorej svet nedosiahne pokoj a blahobyť, kým neodstráni zo spoločnosti náboženstvo, aby utlmil hlas svojho svedomia. „*Beda by bolo ľudskej spoločnosti, keby Boh, ktorý je tak znevažovaný svojimi stvoreniami, dal plnú voľnosť tomuto ničivému prúdu a chcel by ho použiť za bič k potrestaniu hriešneho sveta.*“⁴⁷⁰

Komunizmus v sebe skrýva nespravodlivú povahu skrze prizmu krviprelievania a násilia, ktoré dovedú spoločnosť ku kultúre smrti. Je to falošná idea spásy, ktorá v podstate má svoj základ v Marxovom učení. Ním prezentovaný dialekticko-historický materializmus zastával názor, že existuje iba jediná skutočnosť, a to hmota, z ktorej sa všetko vyvinulo. Takže aj ľudská spoločnosť je jedným z prejavov hmoty, ktorá smeruje ku spoločnosti bez tried. Ako vidíme v tejto náuke, že nie je už miesto pre Boha, lebo niet rozdielu medzi duchom a hmotou. Keď nastali triedne rozpory v spoločnosti, tak prišiel aj triedny boj so svojím ničením v mene pokroku ľudstva. Komunizmus začal upierať človeku slobodu, dôstojnosť, akýkoľvek druh prirodzeného práva, prezentoval rovnosť všetkých a neuznával nadradenosť Boha, len existuje jediná autorita a to kolektív. Zasahoval do posvätnosti manželstva a degradoval duchovný ráz rodiny len na neviazaný občiansky zväzok. Hlásaním emancipácie ženy odvádza ženy od rodinného života, starostlivosti o deti a zasadzuje ju do kolektívnej výroby na rovnakú úroveň s mužom.⁴⁷¹

Vzhľadom na také nebezpečenstvo, ktoré hrozilo svetu, keď sa nechá opantať touto ideológiou, Cirkev nemôže mlčať ako to zdôrazňoval i súčasný pápež. Chcel brániť pravdu, spravodlivosť a večné hodnoty, ktoré komunizmus neuznával, ba snažil sa odlúčiť vedu a život od viery. Preto Pius XI. svojimi encyklikami povedal memento, v ktorom upozorňoval na ateistické prúdy, ktoré nielenže vzrastali, ale vkrádali sa potichu do ľudskej spoločnosti, no nakoniec boli odhalené ich úmysly, ktorými chceli preniknúť do všetkých sfér spoločnosti.

„*Miernejšou je druhá strana, ktorá si zachovala názov socializmus; nielenže totiž hlása odmietanie použitia násilia, ale aj keď nezavrhuje triedny boj a odstránenie súkromného vlastníctva, oslabuje ho aspoň umiernenosťou a zdržanlivosťou.*“⁴⁷²

Na základe triedneho boja a súkromného vlastníctva nie je možné zlúčiť učenie socialistov s učením Katolíckej cirkvi. Socializmus sa nestará o vznešený cieľ⁴⁷³ človeka, či spoločnosti, ale podľa neho je spoločenstvo zamerané jedine na blahobyť.

⁴⁶⁸ Porov.: PIUS XI.: *Divini Redemptoris*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 13-14.

⁴⁶⁹ Porov.: PIUS XI.: *Charitate Christi*. Bratislava : Kníhtlačiareň sv. Andreja, 1932, s. 37.

⁴⁷⁰ PIUS XI.: *Charitate Christi*. Bratislava : Kníhtlačiareň sv. Andreja, 1932, s. 40.

⁴⁷¹ Porov.: PIUS XI.: *Divini Redemptoris*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 9-11.

⁴⁷² PIUS XI.: *Quadragesimo anno*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 113.

⁴⁷³ Aby človek žil v spoločnosti pod autoritou Boha a verne rozvíjal, či naplno využíval všetky svoje schopnosti na česť a slávu Boha. Dodržaním tohto by dosiahol šťastie časné, i večné.

Pápež Pius XI. presadzuje v encyklike *Quadragesimo anno* myšlienku, podľa ktorej nie je možné, aby niekto bol dobrým katolíkom a zároveň i pravým socialistom. Preto vystríha v tejto encyklike pred nebezpečenstvom tohto výchovného socializmu, ktorý silno pôsobí a spôsobuje mnohé škody, lebo chce budovať kolektivismus na liberalizme, z ktorého vzišiel.

1.2 „Civitas humana“

„Čo je cisárovo, dávajte cisárovi, a čo je Božie, Bohu.“ (Mk 12,17)

V kresťanskej sociálnej náuke môžeme otázku o spravodlivom, alebo reálnom štáte postavenom na sentenciách pravdy posudzovať aj zo sociálno-teologického stanoviska, ale aj v intenciách, ktoré sú sociálno-filozofickej povahy. Preto v takom zmysle je stanovisko pápeža Pia XI. voči komunizmu a socializmu opodstatnené, keď prehlásil: „...proti týmto bludným zásadám musíme postaviť jasnú náuku Cirkvi a pripomenúť znova dôrazne prostriedky, ktorými možno kresťanskú civilizáciu, jedine pravú civitas humana, zachrániť pred touto satanskou pohromou a napomôcť jej k dokonalejšiemu rozvoju v prospech opravdivého blahobytu ľudskej spoločnosti.“⁴⁷⁴

Sociálna náuka Cirkvi musí mať na pamäti na jednej strane, že štát je najvyššou spoločenskou formou národa založená na prirodzenom práve s cieľom naplnenia pozemského dobra; no na druhej strane je tu proces socializácie pre dobro človeka, ktorý sa nedokáže rozvíjať sám bez spoločnosti.⁴⁷⁵ Ako dodáva pápež Ratti, tak štát so svojou mocou nemôže používať toto právo svojvoľne. V štáte musia ostať niektoré sféry nedotknutými, ako napríklad prirodzené právo na súkromné vlastníctvo, dedičné odovzdávanie vlastných dohier a vlastná autosyntéza štátu, že človek bol aj tak skôr ako štát. V tejto oblasti sa Pius XI. rád vracia k tradícii⁴⁷⁶ prezentovanej svojím predchodcom pápežom Levom XIII.⁴⁷⁷

Petrov nástupca pobáda predstaviteľov štátov celého sveta, aby zabránili ateistickej propagande, ktorá otriasa celým spoločensko-právnym poriadkom. Výchova má v tejto oblasti prioritné postavenie, pretože napomáha k získavaniu všeobecného dobra. Prostredníctvom nej sa má zabezpečiť ochrana jednotlivcov, i rodín a nie pohlcovanie alebo nahradzovanie tohto miesta niečím iným zo strany štátnej moci. Keďže rodina nie je dokonalou spoločnosťou, ktorá by mala v sebe všetky nevyhnutné prostriedky pre svoje zdokonalenie, preto je v tejto sfére dôležitá úloha a postavenie štátu. Ten sa má postarať, aby všetci občania mali potrebnú znalosť nielen potrebných občianskych práv, ale aj istý stupeň vzdelania v oblasti intelektuálnej a tiež mravnej. Z toho dôvodu by bol nespravodlivý akýkoľvek druh školského a výchovného monopolu, ktorý by fyzicky alebo mravne nútil rodiny posielat' svoje deti do škôl, ktoré sú proti kresťanskému svedomiu.⁴⁷⁸

Pius XI. prezentuje stanovisko k tejto sociálno-filozofickej téme eklektickým štýlom, keďže chce pozbierať všetky možné a dostupné prostriedky, vďaka ktorým sa zaistí všeobecný blahobyť v ním stanovenej *civitas humana*. Ďalším jeho vytýčeným cieľom po otázke výchovy je, aby štát mohol napredovať, tak jeho stabilita bude stáť na zamestnanosti jeho občanov. Predovšetkým podľa slov pápeža sa má štát postarať o zamestnanie otcov rodín a mládeže, a preto musia naliehať na bohatších majiteľov, aby ponúkli v záujme všeobecného

⁴⁷⁴ PIUS XI.: *Divini Redemptoris*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 7.

⁴⁷⁵ Porov.: HÖFFNER, J.: *Kresťanská náuka o spoločnosti*. Trnava: Dobrá kniha, 2007, s. 237-238.

⁴⁷⁶ „Štátu nie je dovolené tak zatažiť súkromné vlastníctvo nadmernými daňami a poplatkami, že ho privedie priam na pokraj biedy. Štát nemôže zmiest' právo na súkromné vlastníctvo, keďže ono nie je odvodené z ľudského zákona, ale z prirodzeného zákona. Môže jedine mierniť jeho výkon a zlad'ovať ho so spoločným dobrom.“ (LEV XIII.: *Rerum novarum*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 39).

⁴⁷⁷ Porov.: PIUS XI.: *Quadragesimo anno*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 49.

⁴⁷⁸ Porov.: PIUS XI.: *Divini illius Magistri*. Bratislava: Katolícka školská rada, 1947, s. 26-29.

blahobytu pracovné ponuky.⁴⁷⁹ Je tu potreba vnímať podnik predovšetkým ako spoločenstvo osôb. No zodpovednosť za vytvorenie pracovných príležitostí nie je len na pleciach podnikateľov, ale predovšetkým i štátu, ktorý svojou spravodlivou a sociálnou legislatívou má ponúkať motiváciu. Lenže pre zneužitie tohto posolania v mene všeobecného blahobytu boli nútení pápeži stanoviť isté princípy kvôli spravodlivému sebauvedomeniu. Preto aj princíp subsidiarity vedie k rešpektovaniu kompetencií a k pomoci, ale zároveň k zodpovednosti za kompetencie a nespoliehaniu sa na spoločnosť.⁴⁸⁰

Aby sa dosiahli pozitívne výsledky v budovaní tejto kresťanskej civilizácie, tak nesmieme zabúdať ani na správnu reláciu medzi štátom a Cirkvou, kde ma dochádzať k pozitívnej vzájomnej spolupráci.⁴⁸¹

2 Sociálno-filozofická reflexia

„Verba movent, exempla trahunt (Slová hýbu, ale príklad priťahuje)“

Sociálni filozofi nielen poznávajú a vysvetľujú, ale tiež hodnotia, zdôvodňujú, obhajujú a vyvracajú nepravdivé antihumánne pozície. Záber filozofickej činnosti je tak oveľa širší než záber vedeckej činnosti, pretože filozofia sa snaží aj o dobro, krásu, aj o mier a spravodlivosť. Sociálna filozofia sa zaoberá i cieľmi a ideálmi ľudského snaženia a praktického konania, čiže otázkami ako žiť a konať. Tak akákoľvek reflexia, aj sociálno-filozofická sa stáva mierou a všeobecným miestom pravdy, do ktorého sa prijíma pravda.

Pápeža Pia XI. môžeme na základe jeho spôsobu myslenia a podanej náuky zaradiť k praktickým filozofom. Pretože rovnako ako o fakty sa zaujímal aj o hodnoty a zároveň ich významom. Základný koncept sociálnej dimenzie vystaval na sociálnych hodnotách. Svoju sociálnu filozofiu vypracoval a zdôvodňoval prostredníctvom fundamentálnych princípov sociálneho konania.

„Žiaden vplyv na verejné hospodárenie, ani žiadna organizačná sila nebude nikdy v stave pokojného rozuzlenia sociálnej otázky, pokiaľ na poli samotnej ekonomiky nebude triumfovať zákon morálky. Tento zákon musí byť podstatnou hodnotou všetkých hodnôt národov, lebo jedine jeho valuta je úplne bezpečná a účinná natolko, že jej zachovávaním sa zachovávajú súčasne všetky ostatné...“⁴⁸²

Pápež ponúka vždy racionálne argumenty na jednotlivé problémy, ktoré ľudstvo dostávajú do chaosu rôznych ideológií. Snažil sa svojim vlastným životom podať príklad v oblasti sociálneho života (nakolko ho nazývajú aj pápežom misií), ale aj zároveň v politickom živote (ako hlava štátu Vatikán). Aj keď sociálna realita jeho doby bola už dosť presýtená sociálnymi teóriami, no práve tomuto pápežovi sa podarilo ponúknuť novú sociálno-filozofickú reflexiu, tak dôležitú pre sociálny rozvoj.

„Múdrost' a maximálnu užitočnosť tohto učenia pripúšťajú všetci, ktorí ho naozaj poznajú. Skúsení a zodpovední štátnici môžu potvrdiť, že keď spoznali rozličné sociálne systémy, nenašli nič rozumnejšie ako princípy vyložené v encyklikách Rerum novarum a Quadragesimo anno. Aj v nekatolíckych, ba dokonca nekresťanských krajinách sa uznáva,

⁴⁷⁹ Porov.: PIUS XI.: *Divini Redemptoris*. In: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 75.

⁴⁸⁰ Porov.: KOŠČ, S.: *Sociálna agenda Cirkvi*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008, s. 77-79.

⁴⁸¹ O dôležitosti spolupráce štátu (nepriameho zamestnávateľa) s jednotlivcom na odstraňovaní chudoby píše A. Lisník vo svojom článku Úloha priameho a nepriameho zamestnávateľa na vznik a riešenie chudoby. LISNÍK, A.: *Úloha priameho a nepriameho zamestnávateľa na vznik a riešenie chudoby*. In: Týždeň vedy a techniky na PF KU v Ružomberku. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2009, s. 67 – 73.

⁴⁸² PIUS XI.: *Charitate Christi*. Bratislava : Kníhtlačiareň sv. Andreja, 1932, s. 50.

*aké prospešné sú pre ľudskú spoločnosť zásady sociálnej náuky Cirkvi... Dokonca aj niektorí komunisti uznávajú jej prednosť pred učením svojich vodcov a učiteľov.*⁴⁸³

Na záver musíme podať konklúziu vypovedaného: Na riešenie mnohých sociálnych problémov musíme vždy použiť „princípy prirodzeného poriadku spoločnosti a správneho vnímania jednotlivca. Každý jednotlivec má právo na pomoc, pretože existuje a je členom spoločnosti. Každý jednotlivec musí urobiť maximum pre vlastné dobro a dobro spoločenstva, s tým že rešpektuje prirodzený poriadok stvorených vecí a práva ostatných jednotlivcov. Každá spoločnosť má povinnosť postarať sa o základné potreby jednotlivca a to z dobier darovaných inými ľuďmi, alebo prírodou. Musí byť uplatnený princíp subsidiarity. Spoločnosť musí skúmať a preverovať opravdivé potreby odkázaných ľudí a potom môže politickými rozhodnutiami nastavovať mieru solidarity v sociálnej sfére.“⁴⁸⁴

ZÁVER

Z histórie vieme, že boli navrhnuté mnohé systémy ako spravovať spoločnosť, chrániť ľudí pred biedou a postarať sa o rast spoločenstva a životnej úrovne občanov jednotlivých štátov. Ale nie všetky boli postavené na prirodzenom práve.⁴⁸⁵ Tak niektoré náuky odopierajúce duchovnosť ľudskej bytosti, znevažujúce ustanovizeň manželstva a pohrdajúce poslaním rodiny sa stali bludným mysticismom v 19. a 20. storočí, ktorý sa šíril nielen ako morová epidémia, ale aj v podobe mnohých tvári.

A práve proti takýmto totalitným režimom sa neváhal ozvať pápež Pius XI., ktorý bojoval počas celého svojho pontifikátu proti všetkým nespravodlivostiam páchaným v sociálnej sfére.

⁴⁸³ PIUS XI.: *Divini Redemptoris*. In. Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, čl. 35.

⁴⁸⁴ LISNIK, A.: Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére. In. PRIBULA, M.: *Inovácie-Podnikanie - Spoločnosť*. Prešov : Vysoká škola medzinárodného podnikania (ISM), 2008, s. 331.

⁴⁸⁵ Porov.: LISNIK, A.: Solidarita v pripravovanej sociálnej reforme v roku 2002 na Slovensku. In. *Zborník z celoslovenského sympózia učiteľov sociálnej náuky Cirkvi*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty KU, 2007, s. 96.

Sociálna práca a charizmy

Dušan Šlosár

Abstrakt

Problematika chariziem je často diskutovanou témou. Aké miesto majú charizmy v sociálnej práci sa pokúsím hľadať v tomto príspevku. Názory na charizmy sú rozdielne. Pre tých, ktorí obetovali svoj život v prospech cirkvi a pomoci ľuďom je však odpoveď daná v ich živote.

Abstract

Problems of charisms is frequently discussed topic. What place have charism in social work I try to look at this post. Opinions on the charism are different. For those who sacrificed their lives for the benefit of the church and helping people, however, the response in their lives.

Kľúčové slová: charizmy, cirkev, láska k blížnemu, sociálna práca

Keywords: charism, church, charity, social work

Charizmy, ako dary Ducha Svätého sa nápadným spôsobom prejavili už v prvotnej Cirkvi. Sväté písmo o tom v bohatej miere podáva správy, na rôznych miestach, ako sú Skutky apoštolov (porov. Sk 8,16-17.19 a inde), listy apoštola Pavla (porov. 1 Kor 12 –14 kap.). Pri čítaní Svätého písma je možné položiť si otázku: „Prečo boli „charizmy“ výsadou iba pre prvotnú Cirkev?“ Je však dôležité pripomenúť, že charizmy tak zo života Cirkvi nevymizli, ako skôr z teologického slovníka, pretože „*Duch jej(Cirkvi) zostáva verný*“.

Postupne boli „charizmy“ vytlačované zo spoločenského života Cirkvi do súkromného a osobného rámca. Tak prestávali byť chápané ako „*stavebný kameň Cirkvi*“. Charizmy sa teda skôr prejavovali vo svete mníchov a v kláštoroch, hlavne u zakladateľov rôznych radov a kongregácií. Preto sa právom každá rehoľa odvoláva na svojho zakladateľa ako na „*charismatika*“. Už Pius XII. sa nemýlil, keď vyhlásil, že „*v Cirkvi nikdy nechýbali a ani nebudú chýbať osoby obdarené podivuhodnými darmi*“.

Otázkou „*chariziem*“ sa zaoberal aj Druhý vatikánsky koncil, na ktorom proti sebe boli položené dve predstavy. Prvá predstava bola podporovaná kardinálom Ruffinim a druhá predstava bola podporovaná kardinálom Suenensom.⁴⁸⁶

Podľa prvej predstavy kardinála Ruffiniho, bol pojem „*charizma*“ obmedzený a zároveň chápaný iba ako „*mimoriadne dary*“ a tvrdil, že „*charizmy ... sa v hojnosti vyskytovali iba v prvotnej Cirkvi, ale potom ich postupne ubúdalo až takmer vymizli...*“.⁴⁸⁷

Podľa druhej predstavy, kardinála Suenensa boli „*charizmy*“ chápané ako „*výnimočné dary*“ a poukazoval, že „*sa jedna o neustále a mnohotvárne dary, ktoré Duch Svätý dáva kresťanom v každej dobe*“. Nie sú „*okrajovým a doplnkovým javom v Cirkvi*“, ale majú naopak „*životnú dôležitosť v budovaní mystického tela*“.

⁴⁸⁶ Porov. BARRUFFO, A.: Charismatikové. LACHMAN, J.: (prekl.): In: DE FIORES S., GOFFI, T.: (edit.): *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 1999, s. 326.

⁴⁸⁷ BARRUFFO, A.: Charismatikové. LACHMAN, J.: (prekl.): In: DE FIORES S., GOFFI, T.: (edit.): *Slovník spirituality*. s. 326.

Nakoniec na koncile prevážila predstava kardinála Suenensa a bola predložená vo vieroučnej konštitúcii o Cirkvi, kde môžeme čítať:

„Okrem toho ten istý Duch Svätý posväcuje, vedie a čnosťami ozdobuje ľud Boží nielen prostredníctvom sviatostí a služieb, ale aj tým, že rozdeľuje medzi veriacimi všetkých stavov zvláštne milosti „udeľujúc (ich) každému osobitne, ako chce“ (1 Kor 12,11), pomocou ktorých robí ich schopnými a ochotnými, aby sa podujali na rozličné diela a úlohy, užitočné na obnovu a ďalší vzrast Cirkvi, ako je napísané: „každému je dané prejavenie Ducha na všeobecný úžitok“ (1 Kor 12,7). Tieto charizmy, či už neobyčajné, alebo aj bežnejšie a rozšírenejšie, treba prijímať s vďakou a potechou, pretože obzvlášť zodpovedajú Cirkvi a sú jej na osoh. Avšak mimoriadne dary nenačím opovážlivo vyhľadávať, ani sa nemá od nich trúfalo očakávať zdar apoštolských podujatí, no súdiť o ich pravosti a správnom používaní náleží tým, čo sú predstavení v Cirkvi a ktorým zvlášť prislúcha neuhášať Ducha, ale všetko skúmať a držať sa toho, čo je dobré (porov. 1 Sol 5,12.19-21). (LG 12)

Koncil ako prvé čo pripomína je to, že dary Ducha Svätého, nazývane „charizmy“ nie sú určené pre nejakú vopred vybratú kategóriu ľudí. Výraz „*ľud Boží*“ tu znamená, že „charizmy“ sú rozdeľované medzi veriacimi všetkých stavov. A zase vo výraze „*veriaci*“ je zahrnutý každý člen Cirkvi a to od jednoduchých laikov až po pápeža.⁴⁸⁸ Podobne o tom hovorí aj dekrét o laickom apoštoláte, kde čítame:

„... Duch Svätý, ktorý posväcuje ľud Boží kňazským účinkovaním a sviatosťami, udeľuje veriacim i osobitné dary (porov. 1 Kor 12,11), aby aj oni – každý podľa toho, aký dar milosti prijal – navzájom si ňou pomáhali „ako dobrí správcovia mnohotvárnej Božej milosti“ (1 Pt 4,10), na zveladenie celého tela v láske (porov. Ef 4,16)“. (AA 3) Vzájomná pomoc je základom sociálnej práce. Preto ten dôraz na vzájomnú pomoc ako protihodnotu osobného vlastníctva daru.

Je dôležité, ešte pripomenúť, že veriaci by mali prijímať charizmy s vďakou a potechou, pretože sú pre potreby Cirkvi a zároveň sú jej na osoh.⁴⁸⁹ „*Oni sú zdrojom milosti pre apoštolskú činnosť a svätosť celého Kristovho Tela*“.⁴⁹⁰ Teda cieľom „charizmatických darov“, ako to opisuje koncil je urobiť veriacim „*schopnými a ochotnými, aby sa podujali na rozličné diela a úlohy, užitočné na obnovu a ďalší vzrast Cirkvi*“ (LG 12). Medzi tieto diela patrí aj kresťanská láska k blíznym a pomoc tým, ktorí ju potrebujú. Koho láska k blíznym bola posilnená má sa s ňou podeliť s tými, ktorí ju potrebujú a tým posilniť aj spoločenstvo Cirkve.

Koncil ďalej hovorí o „charizmách“ ako o „*zvláštnych milostiach*“. Charizmy teda chápe ako „*zvláštne dary milosti*“, v tom slova zmysle, že osobitným spôsobom človeka uschopňujú pre určitý typ služby, ktorá je daná prostredníctvom udelenej milosti. Je dôležité povedať, že každá charizma si vyžaduje dar lásky, ktorá pobáda človeka, aby sa podujal pre túto službu iným.⁴⁹¹ Len samotné ľudské odhodlanie v mnohých oblastiach nestačí. Preto Duch svätý posilňuje tých, ktorí na seba prevzali ťažké bremeno pomoci charizmami. Tie nie sú určené pre každého. Sú spojené s osobnosťou obdarovaného, ktorý si tento dar musí zaslúžiť.

⁴⁸⁸ Porov. SULLIVAN, F.A., SJ: *Charizmy a Charizmatická obnova. Biblická a teologická štúdia*. Bratislava : Serafín 1998, s. 11 - 12.

⁴⁸⁹ Porov. BRODEK, P.: *Duch Svätý, dary, charizmy, ovocie*. Nitra : Garmond 2004, s. 67.

⁴⁹⁰ JURKO, J.: *Cirkev v Katechizme Katolíckej cirkvi*. Prešov : Michala Vaška 1997, s. 65.

⁴⁹¹ Porov. SULLIVAN, F.A., SJ: *Charizmy a Charizmatická obnova. Biblická a teologická štúdia*. Bratislava : Serafín 1998, s. 12.

Pri charizmách ďalej koncil rozlišuje medzi *spôsobom*, akým sú charizmy darované a *účelom*, pre ktorý charizmy existujú.

1. Pri *spôsobe* ide o priamy zásah Ducha Svätého do života Cirkvi.
2. Pri *účele* ide o obnovu a budovanie Cirkvi.⁴⁹²

Pri udeľovaní „*charizmatických daroch*“ je prejavovaný bezprostredný zásah Ducha Svätého. Tieto dary sú Duchom Svätým rozdeľované medzi veriacich podľa jeho slobody, ktorý ich udeľuje ako on chce (porov. *1 Kor 12,11*). Teda „*ani jeden z charizmatických darov nemôže mať každý*“.⁴⁹³ Čo sa týka spôsobu, treba ešte pripomenúť, že koncil rozlišoval medzi:

1. Spôsobom, keď Duch Svätý koná cez sviatosti a služby a
2. spôsobom, keď Duch Svätý sám udeľuje charizmatické dary.⁴⁹⁴

K tomu je potrebné rozlišovanie o „*pravosti chariziem*“.⁴⁹⁵ Lebo ako to bolo vyjadrené u synodálnych otcov, že: „*nedá sa vždy s ľahkosťou rozoznať a prijať pôsobenie Ducha, ktorý veje kam chce*“ (*ChL 24*). Preto ani jedná charizma nie je oslobodená od väzby na pastierov Cirkvi, ale naopak, je im podriadená.⁴⁹⁶ Jasne sa o tom vyjadruje koncil, keď píše:

„*Súdiť o ich pravosti a správnom používaní náleží tým, čo sú predstavení v Cirkvi a ktorým zvlášť prislúcha neuhášať Ducha, ale všetko skúmať a držať sa toho, čo je dobré (porov. 1 Sol 5,12 a 19-21)*“.
(*LG 12*)

Koncil čo sa týka „*pravosti chariziem*“ zdôrazňuje, že sú za to zodpovední predovšetkým predstavení Cirkvi, a to pre spoločné dobro veriacich.⁴⁹⁷ Ich úlohou je, aby rozoznávali dary, ktoré pochádzajú od Ducha Svätého od falošných prejavoch. Tak koncil kladie dôraz na ich „*rozlišovanie*“ a zároveň pre použitie v Cirkvi.⁴⁹⁸ Služba pre spoločenstvo veriacich a pomoc trpiacim je službou, ktorej obsahom je dobro pre všetkých členov spoločenstva.

Tým, že Druhý vatikánsky koncil tiež poukazuje na „*charizmy*“, zdôrazňuje, že aj „*charizmy*“ patria do života Cirkvi, ako dary Ducha Svätého.⁴⁹⁹ Ako nezaslúžené dary sú dané pre všeobecné dobro Cirkvi. Skúmanie ich pravosti je zverené biskupom, ktorí skúmajú či sú na osoh spoločnému dobru Božieho ľudu.

Charizmu môžeme definovať ako „*z lásky darovaný dar*“ alebo tiež „*milostivý dar*“. Z tejto definície vyplýva, že „*charizmy*“ sú dané od Boha zdarma a človek si ich mnohokrát ničím nezaslúžil. Podobne je pojem „*charizma*“ chápaný aj u apoštola Pavla, ktorý tento pojem definoval ako „*milostivý dar*“. On sa pojmom „*charizma*“ zaoberal vo svojich listoch, hlavne v prvom liste Korint'anom, ktorý písal Korintskej obci. Tomuto spoločenstvu podal vysvetlenie o „*charizmách*“ nakoľko v ňom vznikli rozpory, ktoré sa

⁴⁹² Porov. SULLIVAN, F.A., SJ: *Charizmy a Charizmatická obnova. Biblická a teologická štúdia*. Bratislava : Serafín 1998, s. 12.

⁴⁹³ SULLIVAN, F.A., SJ: *Charizmy a Charizmatická obnova. Biblická a teologická štúdia*. s. 12.

⁴⁹⁴ Porov. SULLIVAN, F.A., SJ: *Charizmy a Charizmatická obnova. Biblická a teologická štúdia*. s. 12.

⁴⁹⁵ Porov. JÁN PAVOL II.: *Duch Svätý. Odpoveď je vo vetre. Veľké jubileum roku 2000*. Bratislava : Nové mesto 1998, s. 97.

⁴⁹⁶ Porov. JÁN PAVOL II.: *Duch Svätý. Odpoveď je vo vetre. Veľké jubileum roku 2000*. s. 98.

⁴⁹⁷ Porov. JURKO, J.: *Cirkev v Katechizme Katolíckej cirkvi*. Prešov : Michala Vaška, 1997, s. 65.

⁴⁹⁸ Porov. DOLISTA, J.: *Veším v Ducha Svätého. Základy pneumatológie*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladateľství 2002, s. 67.

⁴⁹⁹ Porov. DOLISTA, J.: *Veším v Ducha Svätého. Základy pneumatológie*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladateľství 2002, s. 67.

týkali zlého chápania „chariziem“. A hoci vo svojich listoch podáva „klasifikáciu chariziem“ predsa poukazuje na Krista ako na Tela, v ktorom majú všetky dary dôležitú úlohu. Tým poukázal na skutočnosť, že všetky dary sú potrebné pri budovaní Cirkvi a pripodobnil ich údom Kristovho Tela. A vo svojej trinástej kapitole prvého listu Korint'anom považuje lásku za „najvyššiu charizmu“. Tým poukázal na fakt, že môže mať človek mnohé dary, ale keď nemá lásku, neprináša žiadny úžitok. A tvrdí, že láska pretrvá aj v budúcom svete, kým „charizmy“ pominú. A preto, aby človek mohol byť užitočný potrebuje mať lásku. Podobne sa „charizmami“ zaoberal aj Druhý vatikánsky koncil. On svoje učenie o „charizmách“ podal vo svojich dokumentoch, kde ich definoval, ako „zvláštne dary milosti“, ktoré sú udeľované veriacim, pre obnovu a budovanie Cirkvi. Tiež poukázal na skutočnosť, že tieto dary môže prijímať každý člen Cirkvi a sú udeľované Duchom Svätým, „..., ktorý (ich) rozdeľuje každému, ako chce“ (1 Kor 12,11).

Apoštol Pavol tu vyzýva Korint'anov k úsiliu o lásku, pretože láska je pravým kritériom hodnotenia pravosti darov milosti. Každý „charizmatický dar“ je preto potrebné považovať za výraz lásky a používať ho v službe lásky.⁵⁰⁰ A v prvom liste Korint'anom v trinástej kapitole píše: „Keby som hovoril ľudskými jazykmi aj anjelskými, a lásky by som nemal, bol by som ako cvendžiaci kov a zuniaci cimbal. A keby som mal dar proroctva a poznal všetky tajomstva a všetku vedu a keby som mal takú silnú vieru, že by som vrchy prenášal, a lásky by som nemal, ničím by som nebol. A keby som rozdal celý svoj majetok ako almužnu a keby som obetoval svoje telo, aby som bol slávny, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo“. (1 Kor 13,1-3)

Zastavme sa pri poznámke apoštola Pavla: „... a lásky by som nemal ničím by som nebol“ (1 Kor 13,2). Apoštol Pavol tým poukazuje na skutočnosť, že bez lásky sú aj tie najväčšie obdarovania a výkony ničím. V Božích očiach sú teda bez ceny (porov. 1 Kor 7,19).⁵⁰¹ Pretože, ak niekomu chýba láska, môže mať rôzne charizmy, predsa nemá z nich nijaký ošoh. Apoštol Pavol tým nechce povedať, že pri nedostatku lásky, charizma stráca celú svoju hodnotu alebo by sa mohla stať pre druhých neúčinná. Ale poukazuje na realitu, že môže mať niekto veľké dary a zároveň nedostatok čnosti lásky. Preto apoštol Pavol vo svojej kapitole o láske ďalej pokračuje: „Láska nikdy nezanikne. Proroctvá prestanú, jazyky zamĺknu a poznanie pominie. Lebo poznávame len sčasti a len sčasti prorokujeme. Ale keď príde to, čo je dokonalé, prestane, čo je len čiastočné“. Nevyužitý dar charizmy je ako nevyužitá možnosť. Obdarovaný má s darom zaobchádzať v prospech všetkých. Je sviecou, ktorá osvetľuje to, čo iní nevideli, je vzorom pre rozvoj dobra a lásky.

V súčasnosti v Cirkvi existujú rôzne spoločenstvá, medzi ktorými sa nachádzajú aj také, v ktorých sa vyskytujú rôzne dary Ducha Svätého. Ide o spoločenstvá, ako je hnutie Svetlo – Život (Oáza nového života), Obnova v Duchu Svätom (spoločenstvo sv. Michala archanjela) alebo tiež komunita Emanuel a pod. Tieto dary, ktoré človek prijíma na základe pôsobenia Ducha Svätého sa jedným slovom nazývajú „charizmy“. Hoci „chariziem“ je veľa a dá sa povedať, že Duch Svätý má ich pripravené pre každého, predsa sú rôzne názory na ich prijatie.

Jedni ich prijímajú s láskou a chápu ich ako obohatenie svojho života. Tvrdia, že sú im pomocou na ceste rastu v ich duchovnom živote a pomáhajú im v službe lásky voči blížnemu. Tiež nimi slúžia pri budovaní a obnove Cirkvi. Obetovať svoj život pomoci ostatným, zapalovaniu iných v prospech celého spoločenstva a Cirkvi je tým, čo vyžaduje lásku srdca, dobro mysle a šľachetnosť konania. Posilnenie darom charizmy je podporením dobra samého.

⁵⁰⁰ Porov. GRAMMATICA, A.: *Charizmatická animácia – prežívanie modlitebného stretutia*. Prešov : Réma 1997, s. 43.

⁵⁰¹ Porov. ORTKEMPER, F.J.: *Malý stuttgartský komentár. Nový zákon 7. První list Korint'anům*. s. 115.

Pre iných sú zase „charizmy“ považované za niečo nenormálne a nepatria do ich života a ani do života Cirkvi. A na tých, ktorí sú obdarovaní rôznymi „charizmami“ sa pozerajú ako na ľudí, ktorí sú od nich odlišní a ktorí nepatria do ich spoločnosti. Ako je z toho vidieť, je možné sa stretnúť s rôznymi názormi na prijatie „chariziem“. A hoci výskyt „chariziem“ v Cirkvi je dnes neobmedzený a Duch Svätý ich rozdáva v plnej miere, vo svojom príspevku sa na charizmy pozerám z pohľadu sociálnej práce. Keďže charizmy a láska sú zamerané na budovanie a obnovu cirkvi, ale aj na službu lásky voči blížnemu, je nutné vidieť prepojenie medzi charizmami a sociálnou prácou. Len ten, kto má čo a vie ako rozdávať, môže byť povolaný na výkon sociálnej práce. Cez plnenie úloh v prospech celého spoločenstva sa mu poskytuje aj ďalšie milosrdenstvo. Najmä podpora jeho činnosti prostredníctvom chariziem. Tie mu majú slúžiť na rozšírenie jeho služby chudobným a tým, ktorí to potrebujú.

Zastávam názor, že žiadny dar nie je bezúčelný a ten kto ho obdrží má s nim zaobchádzať ako s darom, ktorý zaväzuje a nie ako s darom, ktorý síce má ale nevie na čo ho použiť. Každý obdarovaný má vedieť čo s darom urobiť a ako sa s ním podeliť s ostatnými, či ako ho v prospech iných použiť. Dar neprijímame preto, aby sme ukazovali ostatným, že máme niečo viac ako ostatní. Prijímame ho preto, aby sme konali viac dobra, ako tí ktorí obdarovaní neboli. A v sociálnej práci to platí mnohonásobne.

Literatúra:

- DRUHÝ Vatikánsky koncil: *Apostolicam actuositatem*. 1965. In: prekl. MÁDRA, S.: *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2002.
- POSYNODÁLNY APOŠTOLSKÝ LIST SVATÉHO OTCA JÁNA PAVLA II. *Christifideles laici. O povolání a poslaní laiků v Cirkvi a vo svete*. Bratislava : Lúč 1990.
- PIUS XII.: *O tajomnom tele Kristovom*. Trenčín : ÚSKŠ 1944.
- TEOLOGICKÁ KOMISE CHARISMATICKÉ OBNOVY OBCE: *Duch oživuje. Ján 6,63*. Praha : Pastorační středisko 1993.
- JÁN PAVOL II.: *Duch Svätý. Odpoveď je vo vetre. Veľké jubileum roku 2000*. Bratislava : Nové mesto 1998.
- JURKO, J.: *Cirkev v katechizme Katolíckej Cirkvi*. Prešov : Michala Vaška 1997.
- MADRE, P.: *Tajemství Boží lásky a služba uzdravování*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 1999.
- MADRE, P.: *Tužte po charizmách*. Bratislava : Lúč 1996.
- SULLIVAN, F.A., SJ: *Charizmy a Charizmatická obnova. Biblická a teologická štúdia*. Bratislava : Serafín 1998.
- ULONSKA, R.: *Duchovné dary v učení a v praxi. Ako používať dary Svätého Ducha*. Bratislava : Cirkevné nakladateľstvo 1990.
- VRABLEC, J.: *Obnova v Duchu Svätom*. Lúč v spolupráci so združením Jas 1991.
- VRABLEC, J.: *Tri žiarivé charizmy v našej službe*. Zvolen : Jas 1993.

Kontakt:

JUDr. Mgr. Dušan Šlosár, PhD.

Katedra sociálnej práce FF UPJŠ Košice

e-mail:dusan.slosar@vucke.sk

Chudoba ako narušujúci faktor dôstojnosti ľudskej osoby v magistériu Jána Pavla II.

Štefan Vojtek

Abstrakt

Autor sa v príspevku zamýšľa nad problematikou neustále sa prehľbujúcej chudoby v rôznych častiach sveta, ktorá je často krát spôsobená nespravodlivým rozdelením spoločného dobra. Práve v najvyspelejších krajinách sa stretávame s deformovaným pohľadom na hodnotu človeka cez prizmu „mať“ na úkor „byť“. Pisateľ jasne naznačuje ako nevyhnutný predpoklad pri hľadaní riešenia problému chudoby vychádzať z plného pohľadu na človeka, ktorý tak nebojácne rozpracoval vo svojom pontifikáte Ján Pavol II., vychádzajúc z Pravdy Evanjelia.

The Abstract

The author is in his article intending about the problem of the permanent and deepening poverty in the various regions of the World, which is very often caused by the unjust division of the common good. Just in the most developed countries we are encountered the deformed sight onto the dignity of human being through the point of view „to have“ on the lack „to be“. The writer clearly indicates as necessary the proposal for the searching of the solution of the problem of the poverty to spring from the full viewpoints on Man, which is so fearlessly worked out in the Pontificate of John Paul II. based on the Truth of the Gospel.

Kľúčové slová: Spoločné dobro, ľudská dôstojnosť, chudoba, pravý rozvoj

Key words: common good, human dignity, the poverty, genuine progress

Úvod

Dnes môžeme mať dojem, že už niet prečo premýšľať o budúcnosti, či čokoľvek očakávať. Je to pod vplyvom veľmi tajomnej „lobby“, ktorá sa nás usiluje presvedčiť, že budúcnosť je veľmi tienistá a nanajvýš neistá. Tieto overené pravdy na nás útočia z každého média v našom dosahu. A predsa je tu hlas Cirkvi, ktorá sa nebojí ani v takej zložitej situácii života akou je aktuálne prežívaná globálna hospodárska kríza a z nej prameniace nebezpečenstvo chudoby, poukázať na príčiny tohto stavu, ale aj ponúkať overené cesty na nápravu. Pozýva nás k znovuobjaveniu pravého človečenstva vo všetkých jeho dimenziách. Veľmi jasne to naznačil nezabudnuteľný pápež Ján Pavol II.: „Aby sa súčasný človek oslobodil od strachu zo seba samého, zo sveta, z ostatných ľudí, z pozemských mocností a utláčateľských systémov, aby sa oslobodil od každého príznaku otrockého strachu pred onou „premocnou silou“, ktorú veriaci nazýva Bohom, treba mu z celého srdca želať, aby vo svojom srdci mal a pestoval pravú bázeň pred Bohom, ktorá je počiatkom múdrosti.

Takou bázňou pred Bohom je spasiteľná sila evanjelia. Je to bázeň tvorivá, nie ničivá. Rodí ľudí, ktorí sa nechávajú viesť zodpovednosťou, zodpovednou láskou. Rodí svätých ľudí čiže pravých kresťanov, ktorým patrí svet budúcnosti... Pápež, ktorý začal svoj pontifikát slovami: „Nebojte sa!“, sa usiluje byť úplne verný tej výzve a je v duchu tejto evanjeliovej pravdy stále pripravený slúžiť človeku, národom a ľudstvu.“⁵⁰²

⁵⁰² JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*, Nové mesto, Bratislava 1995, s. 201; WŁOSIŃSKI, M.: *Pedagogiczne odkrywanie Prawdy w ujęciu Jana Pawła II*, In: *Wizja pedagogiczna Jana Pawła II dla współczesnej edukacji*, WŁOSIŃSKI, M. (ed.), WSHE, Włocławek 2009, s. 15-35.

Úsilie o spoločné dobro je výzvou na spoluprácu všetkých

Môžeme byť vďační za to, že Katechizmus Katolíckej cirkvi nepodáva len všeobecný opis spoločného dobra, ale poukazuje na tri podstatné elementy tejto základnej kategórie pre spoločenský život. Javí sa to o to závažnejšie, že sa dnes často stretáme s dosť jednostranným chápaním spoločného dobra: či už v duchu individualizmu alebo v duchu socialistických koncepcií sociálneho života, ktoré sa ponúkajú ako rýchle a účinné prostriedky pri riešení nebezpečenstva aktuálnej krízy. Musíme si však veľmi jasne uvedomiť, že najzávažnejším elementom spoločného dobra je ochrana ľudskej osoby, jej dôstojnosti a práv. Spoločnosť je vyzývaná k tomu, aby vytvorila podmienky na vyplnenie povolania pre každého jedinca. Preto je tiež zásadnou podmienkou realizácie tohto aspektu spoločného dobra úcta k ľudskej osobe.⁵⁰³

Druhým elementom spoločného dobra je blahobyť a rozvoj danej spoločnosti, čo si vyžaduje budovať spoločnú líniu partikulárnych záujmov. Ide tu o to, aby progres danej spoločnosti každému sprístupnil čo potrebuje, aby mohol žiť skutočným ľudským životom.⁵⁰⁴ „Napokon spoločné dobro zahŕňa v sebe pokoj, t. j. stálosť a bezpečnosť spravodlivého poriadku. Predpokladá sa, že autorita čestnými prostriedkami zaisťuje bezpečnosť spoločnosti a jej členov. Spoločné dobro je základom práva na oprávnenú osobnú a kolektívnu obranu.“⁵⁰⁵

Nezávisle od rôznych možných koncepcií spoločného dobra sa najväčšou javí zdôraznenie osobného charakteru spoločného dobra. Len touto cestou je možné zvíťaziť nad nesprávnym protikladom (zdanlivým) medzi slobodou osoby a jej snahou o dokonalosť a záväzkom spolupráce na realizácii spoločného dobra. Sociálna náuka Cirkvi pripomína, že spoločným dobrom môže byť len také dobro realizované v spoločenskom živote, ktoré súčasne berie na zreteľ dobro osoby ako takej.

Predsa však v praktickom živote spoločnosti nie je jednoduché vytvárať harmóniu, pretože vo väčšine prípadov si realizácia spoločného dobra vyžaduje od konkrétnych osôb pomoc či dokonca obeť, ktoré nie vždy prinášajú so sebou zisk či satisfakciu. Preto je tak veľmi dôležité v sociálnom živote správne rozpoznanie hierarchie dohier, aby sa v realite ujal primát spoločného dobra nad dobrom jednotlivca.⁵⁰⁶

Ochrana spoločného dobra ako prevencia proti chudobe v spoločnosti

Výzva k ochrane spoločného dobra bola nakoniec sformulovaná do princípu spoločného dobra. Tento princíp zaväzuje k spolupráci menšie i väčšie spoločenstvá v oblasti spoločného prospechu. Princíp spoločného dobra sa usiluje vymedziť, či oba protipóly solidárnych záväzkov v pomere k dobru sú si rovné, alebo či možno hovoriť o nadradenosti jedného dobra nad druhým. Hoci princíp spoločného dobra potvrdzuje nadradenosť dobra spoločnosti nad dobrom jednotlivca, je to však v takej miere, v akej má jedinec záväzky v pomere k spoločnosti, ktorej je súčasťou. Dodatočným ohraničením tohto princípu je zistenie, že v hierarchii dohier ide o dobrá toho istého

⁵⁰³ Porov. KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, čl. 1907; UHÁĽ, M.: *Sociálna náuka Cirkvi v základných pricipoch*, TypoPress, Košice 2006, s. 54-58.

⁵⁰⁴ Porov. KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, čl. 1908; ŠULÍK, I.: *Morálne myslenie Alexandra Spezza*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2005, s. 90-94.

⁵⁰⁵ KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, čl. 1909; WŁOSIŃSKI, M.: *Dignità dell'uomo, solidarietà e patriottismo nell'insegnamento di Giovanni Paolo II*, In: *Vita Minorum*, Roč. 79, č. 2 (2008), s. 147-149.

⁵⁰⁶ Porov. JÁN PAVOL II.: *Posolstvo k 37. svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov (1. 6. 2003)* In: *Pápežské listy a vatikánske dokumenty (38)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2003, čl. 4; KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*, PF KU, Ružomberok 2007, s. 3-15.

druhu (napr. dočasné spoločné dobro nemá prednosť pred nadprirodzeným dobrom nejakej osoby).⁵⁰⁷

V praktickom sociálnom živote prvenstvo spoločného dobra nad záujmom jednotlivca sa niekedy vysvetľuje cez odvolanie sa na analógiu medzi ľudským organizmom a „organizmom“ spoločnosti. Tak ako konkrétny orgán môže fungovať iba v náväznosti s celým organizmom, i jednotlivci môžu splniť svoje – rovnako individuálne – úlohy len spoluprácou so spoločnosťou.

Nemôže to však znamenať podceňovanie práva na osobné dobro, pretože by nakoniec ono nebolo bez toho spoločenského organizmu. Ba čo viac, musí existovať taká ochrana osobných dober, aby v snahe o spoločné dobro napr. ekonomického charakteru nebol jedinec zbavený svojich základných práv (slobody). Naväzuje na to fakt, že len osoba je substanciou, naproti tomu spoločnosť je reálna jednotou vzťahov. Človek nie je teda iba časťou spoločnosti, a preto tiež už v samej koncepcii spoločného dobra ide o dobro osoby, pretože osoba je cieľom spoločenského života.⁵⁰⁸

Vzájomná úcta ako cesta k napredovaniu

Harmónia medzi spoločným dobrom a dobrom jednotlivca má byť obvyklou situáciou v sociálnom živote. Nakoľko skutočné dobro jedinca a skutočné spoločné dobro si neprotirečia. No to neznamená, že nemôže dochádzať ku konfliktným situáciám. Keď sa v konkrétnom prípade líši dobro jednotlivca od spoločného, vtedy sa treba odvolať na zásadu, že spoločenský prospech má byť postavený nad privátne dobro. Pomerne ľahko sa však dá celý problém nasmerovať ku kolektivistickému riešeniu.

Človek nie je nikdy iba a výlučne článkom spoločnosti a preto jeho konanie nemôže byť úplne odovzdané za vec spoločnosti. V tom, čo sa týka osobných práv a všetkého čo s tým súvisí, čo je súčasťou Božieho povolania, je osobné dobro nad spoločným dobrom. Z toho dôvodu nikto nemôže byť napr. nútený z dôvodu budovania spoločného dobra konať proti svojmu svedomiu a obetovať pre spoločný prospech svoje najvyššie dobro.

V konfliktných situáciách musí byť pri riešení braný zreteľ z jednej strany na zaistenie realizácie spoločného dobra i za cenu obetí, rezignovaním z dobra jednotlivcov, pretože len týmto spôsobom a vďaka spoločnému dobru sa budú môcť rozvíjať iní jednotlivci a ich vlastné osobnosti.

Z druhej strany – táto požiadavka sebazaprenia a obety zo strany jednotlivých článkov spoločnosti pre spoločný prospech nemá byť takého druhu, žeby väčšina členov spoločnosti nemala možnosti pre svoj skutočný rozvoj.⁵⁰⁹

Už prvý bode tejto časti pripomína, že dobrá tejto zeme sú určené na rozvoj celého ľudstva, „takže všetci majú byť rovnakým právom účastní stvorených dober pod vedením spravodlivosti sprevádzanej láskou“.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Porov. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, čl. 166-167; ŠURÁB, M.: *Zohľadnenie spoločenskej, politickej a hospodárskej situácie poslucháčov pri príprave homílie*, In: *Teologické korene a pastoračná činnosť Cirkvi*, Uhaľ, M., (ed.), Cesta, Brno 2007, s. 51-52.

⁵⁰⁸ Porov. WŁOSIŃSKI, M.: *Reintegracja Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, In: *Rozprawy Humanistyczne*, 5., Wydawnictwo Panstwowej Wyzszej Szkoły Zawodowej we Włocławku, Włocławek 2005, s. 111-128; LINET, P.: *Tradícia a Zjavenie*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2005, s. 180-182.

⁵⁰⁹ Porov. SPIAZZI, R.: *Základy sociálnej etiky*, Dobrá kniha, Trnava 1997, s. 44-48; VOJTEK, Š.: *Miejsce kultury, nauki, sztuki i wychowania w integralnym rozwoju człowieka w nauczaniu Jana Pawła II*, In: *Jan Paweł II orędownik Prawdy i nadziei*, WSHE, Włocławek 2008, s. 261-263.

⁵¹⁰ Porov. JÁN PAVOL II.: *Encyklika Evangelium vitae*, čl. 2.

Ochrana ľudskej osoby ako znak zrelosti spoločnosti

Ochrana ľudskej dôstojnosti je prirodzeným dôsledkom pravdy v jej prvoradom pomere k spoločnosti. Preto tiež personalistická zásada výrazne potvrdzuje, že jedna osoba má byť prijímaná druhou a v tomto dôsledku prijímaná cez spoločenstvo, vzhľadom na jej jedinečnú hodnotu, ktorá sa určuje vrodenu ľudskou dôstojnosťou.⁵¹¹

Celý pontifikát Jána Pavla II. jasne naznačil, že tým istým spôsobom – teda uznaním a ochranou ľudskej dôstojnosti – je možné v plnej miere porozumieť, ako v rámci spoločenského poriadku uviesť do súladu jeho normatívny aspekt s právom na slobodu. Norma nemôže byť vtedy predstavovaná ako niečo, čo ohraničuje človeka, ale ako správne doporučenie, akým spôsobom nenarušiť to, čo vyjadruje „podstatu človeka“. Týmto spôsobom sa osoba stane prameňom spoločenského poriadku. Ide tu predovšetkým o to, že človek ako osobné bytie neustále formuje svoj vnútorný svet, ktorý vyhľadáva nielen úplnú harmóniu v jednotlivých rozmeroch svojej existencie, ale tiež vyhľadáva správnu hierarchiu všetkého, čo vytvára jeho osobnú dôstojnosť. Len človek schopný tohto vnútorného súladu ho bude súčasne budovať aj navonok v živote spoločnosti.⁵¹²

Cirkev vo svojej náuke – v protiklade k všetkým autoritatívnym a totalitným systémom – poukazuje nielen na ľudskú dôstojnosť, ale ju aj bráni a usiluje sa predstaviť pravdivú mieru tejto dôstojnosti.⁵¹³ Treba si preto uvedomiť, že v súčasnosti sa veľa odvoláva na ľudskú dôstojnosť a ľudské práva, ale často sa chápu v zúženom zmysle, smerujúc k takému druhu humanizmu, ktorý sa v konečnej miere protiví pravdivej a plnej ochrane človeka.

Ľudskú osobu možno porozumieť len v metafyzickej vízii a nie výlučne na empirickej či etickej rovine. Teda predsa rozhodný vklad, aký priniesli rôzne formy personalizmu do hlbšieho pochopenia jednotlivých aspektov ľudskej osoby, nemôžeme nevidieť chyby tých koncepcií osoby, ktoré si nevšímajú metafyzický fundament, čiže pravdu o tom, že ľudská osoba je substanciou. Dnešné tvrdenie o jedinečnosti a neopakovateľnosti osoby a súčasne o jej kreatívnom charaktere má skutočne pevný praktický význam – súčasne etický aj právny – ale môže sa stať predmetom mnohorakej manipulácie, ak nebude nasmerovaný k pravde o substanciálnom charaktere osoby.⁵¹⁴

Ochrana osobnej dôstojnosti bude len vtedy skutočná, keď sa prijíme, že osoba je bytím existujúcim v sebe a nie v niečom inom, že je založená na sebe samej a nie na inom bytí. Nie je teda časťou, fragmentom alebo prípadkovým bytím vo svete prírody, nie je tiež elementom sveta alebo jednoduchým „exemplárom“ ľudského druhu, ktorý je možné vymeniť. Každá ľudská osoba je absolútnou novinkou, je jediným a neopakovateľným bytím. Byť osobou znamená existovať zo seba, v sebe a pre seba. Taktiež to znamená, že osoba je autonómnym a slobodným bytím v rozhodovaní o sebe. Je schopná obrátiť sa k sebe samej, ba čo viac, uvedomuje si seba a svoje činy. Takto

⁵¹¹ Porov. KOŠČ, S.: *Sociálna agenda Cirkvi*, PF KU, Ružomberok 2008, s. 11-16; VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004, s. 13-19.

⁵¹² Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Redemptor hominis*, čl. 14.

⁵¹³ KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI potvrdzuje: „Keďže je človek stvorený na Boží obraz, má dôstojnosť osoby: nie je len niečím, ale niekým. Je schopný poznať seba, byť pánom seba samého, slobodne sa dávať a vstupovať do spoločenstva s inými osobami. Milosťou je povolaný k zmluve so svojím Stvoriteľom, aby mu dal odpoveď viery a lásky, ktorú nik iný nemôže dať namiesto neho“ (čl. 357).

⁵¹⁴ Porov. WŁOSIŃSKI, M.: *Jan Paweł II uczył, jak służyć Bogu i bliźnim*, In: *Jan Paweł II orędownik Prawdy i nadziei*, WSHE, Włocławek 2008, s. 132-139.

chápaná podmetovosť osoby vedie k presvedčeniu, že osoba je cieľom pre seba samú a nemôže byť s ňou zaobchádzaná ako s prostriedkom.⁵¹⁵

Primát osoby ako nevyhnutná podmienka pre progres spoločnosti

Naznačenie podmetovosti ľudskej osoby schopnej sebapoznania a sebaurčenia nemôže byť – chápané v duchu individualizmu. Pretože osoba ako duchovná bytosť a navyše rozumná a slobodná a súčasne schopná dialógu, nie je uzatvorená sama do seba, ale je schopná autotranscendencie.

Keď sa zdôrazňuje dôstojnosť ľudskej osoby a jej práva, netreba zabúdať, že osoba je charakteristická z jednej strany cez autonómiu, sebauvedomenie a sebaurčenie a z druhej strany cez autotranscendenciu, ktorá spôsobuje, že osoba je otvorená k Nekonečnému, k láske, k spoločenstvu a k dialógu. Takéto chápanie dôstojnosti ľudskej osoby sa nerozlučne viaže s pravdou o Božej podobe. Človek stvorený na obraz Boží má zvláštnu pozíciu uprostred iných stvorených bytostí. Preto môže byť poznaná plnosť osobnej dôstojnosti ako aj plná pravda o človeku iba vo svetle teológie a presnejšie vo svetle teologickej antropológie.⁵¹⁶

Pretrváva neustále potrebný návrat k tomu, čo vo svojej programovej encyklike *Redemptor hominis* píše Ján Pavol II. Cirkev stojac v ochrane dôstojnosti ľudskej osoby „nemôže nebyť citlivá voči všetkému, čo prispieva k skutočnému dobru človeka, ani nemôže byť ľahostajná voči všetkému, čo toto dobro ohrozuje“.⁵¹⁷ Ak je pravdou, že všetky cesty Cirkvi sú nasmerované na človeka, treba súčasne pripomenúť, že tu „ide o človeka v celej jeho pravde a v jeho celom rozmere. Nejde o dajakého abstraktného človeka, ale o skutočného, t. j. konkrétneho, historického človeka. Ide o každého človeka, lebo každý človek je zahrnutý do tajomstva vykúpenia a s každým sa Kristus navždy spojil vďaka tomuto tajomstvu“.⁵¹⁸

Súčasne tento plný rozmer pohľadu na človeka naznačuje, že človek vo svojej jedinečnej skutočnosti (pretože je «osobou») má svoje osobné dejiny a predovšetkým svoje vlastné „dejiny duše“. V zhode s vnútornou dispozíciou svojho ducha a zároveň s toľkými rozličnými potrebami svojho tela a svojej časnej existencie človek píše tieto svoje osobné dejiny prostredníctvom početných zväzkov, kontaktov, situácií a spoločenských štruktúr, ktoré ho spájajú s inými ľuďmi a to už od prvej chvíle svojho jestvovania na tejto zemi, od chvíle svojho počatia a narodenia. Prvá cesta, po ktorej musí ísť Cirkev pri plnení svojho poslania, je celý človek v celej pravde svojej existencie, svojho osobného a zároveň aj spoločenského a sociálneho bytia.⁵¹⁹

Cirkev brániac dôstojnosť ľudskej osoby sa odvoláva na dvojaký rozmer pravdy o človeku: predovšetkým na základnú pravdu odvodenú zo samej koncepcie ľudskej osoby, na jej stvoriteľský a spásny rozmer, ale taktiež na pravdu o „konkrétnej situácii“ človeka. Cirkev si musí byť vedomá skutočnej situácie v akej žije súčasný človek,

⁵¹⁵ Porov. VRAGAŠ, Š.: *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*, RK CMBF UK, Bratislava 1996, s. 29-30; JUDÁK, V.: *In Ecclesia Dei*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2003, s. 247-259.

⁵¹⁶ Porov. VOJTEK, Š.: *Rodina ako základný priestor pre budovanie sociálneho povedomia človeka*, In: *Aktuálne otázky vyučovania sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku*, PF KU, Ružomberok 2007, s. 68-70; BUCHTINEC, P.: *Duch Svätý – Pán a Oživovateľ*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2005, s. 105-106.

⁵¹⁷ JÁN PAVOL II.: Encykliha *Redemptor hominis*, čl. 13; porov. ARGALÁŠ, D.: *Ježiš Kristus, stredobod vesmíru a dejín*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004, s. 28-32.

⁵¹⁸ JÁN PAVOL II.: Encykliha *Redemptor hominis*, čl. 13; porov. ŠURÁB, M.: *Pravdy viery v homíliách Jozefa Vrableca*, UK RK CMBF, Nitra 2007, s. 71-73.

⁵¹⁹ Porov. JÁN PAVOL II.: Encykliha *Redemptor hominis*, čl. 14; ARGALÁŠ, D.: *Veľké je tajomstvo viery*, UK RK CMBF, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2007, s. 9-18.

pretože len týmto spôsobom môže úplne splniť svoje poslanie pri obrane ľudskej dôstojnosti.⁵²⁰

Ochrana dôstojnosti osoby sa prejavuje predovšetkým v uznaní a ochrane ľudských práv.⁵²¹ Táto ochrana potvrdzuje konkrétnym spôsobom, že osoba ako centrum spoločenského života nemôže byť nikdy znížená na rovinu predmetu, aby sa s ňou zaobchádzalo ako s nástrojom a prostriedkom pre dosahovanie iných, akokoľvek šľachetných cieľov.

Pretože dôstojnosť osoby je najvyšším dobrom v poriadku spoločenského života, je potrebné prijať, že človek je vo svojom konaní suverénnym, pokiaľ koná v zhode s prirodzeným zákonom. Hoci spoločenstvo má právo v rámci vytvárania spoločenského poriadku a pokoja vydávať vymedzené zákony a nariadenia, tie natoľko zaväzujú človeka, nakoľko on vo svojom správnom svedomí uzná ich zaväzujúcu moc.⁵²²

Cesta rozvoja je spoločnou cestou celého ľudstva

Nastúpiť na túto cestu nebude možné, ak sa nebudeme učiť správne využívať vlastníctvo. A práve princíp spoločného dobra, jasne určuje hranice medzi súkromným vlastníctvom a dobrom celej spoločnosti. Tieto jasné kontúry rozvoja napomôžu aj správnym spôsobom využívať zisk, ktorý nie je ponechaný na úplnú ľubovôľu jednotlivcov, ale má prinášať pozdvihnutie práve uprostred tých krajín, kde sa dosiahol.

Práve preto encyklika *Sollicitudo rei socialis* pozýva v záujme spravodlivosti uznať nenahraditeľný prínos organizácie práce a industriálneho pokroku k dielu rozvoja. V tomto sa dá predchádzať dvojznačnosti práce, pretože sľubuje peniaze, pôžitky a moc, čím jedných privádza k sebecku a druhých k revolte, dokáže však rozvíjať aj profesijné povedomie, zmysel pre povinnosť a lásku k blížnemu. Realizácia spravodlivosti v tomto procese má prispievať k tomu, aby práca bola naozaj ľudská. Je ňou vtedy keď zostáva rozumná a slobodná.⁵²³

Ak sa takou nestane, bude to veľký priestor na realizáciu pokušenia násilia cez mnohoraké formy revolúcií. Pravý rozvoj si vyžaduje nevyhnutné reformy aj uprostred medzinárodného spoločenstva vo forme globálnych programov a rozumného plánovania. Toto všetko má však vždy zostať v službe človeka. Nepôjde to však bez pozdvihnutia gramotnosti širokých skupín obyvateľstva tých najzaostalejších krajín. Tak isto zostáva nevyhnutné zdôrazňovanie prvoradej úlohy rodiny v spoločenskom prostredí, cez súčasné rozvíjanie zodpovedného rodičovstva pred tvárou Boha i sveta.⁵²⁴

Ján Pavol II. zvyrazňoval potrebu určitého pluralizmu profesijných a odborových organizácií pri súčasnej ochrane ich pravej slobody. Čo by nebolo zabezpečené pri viazaní sa na učenia, ktorých základom je materialistická a ateistická filozofia. V tomto priestore úvah je

⁵²⁰ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Evangelium vitae*, čl. 87.

⁵²¹ Je to veľmi silný akcent v učení Jána Pavla II.; KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI potvrdzuje syntézu: „Rešpektovanie ľudskej osoby zahŕňa v sebe rešpektovanie práv, ktoré vyplývajú z jej dôstojnosti ako stvorenia. Tieto práva jestvujú skôr ako spoločnosť a tá ich musí uznať. Sú základom morálnej oprávnenosti každej autority. Spoločnosť, ktorá ich zosmiešňuje alebo ich odmieta uznať vo svojom pozitívnom zákonodarstve, podkopáva vlastnú morálnu oprávnenosť. Ak ich autorita nerešpektuje, musí sa opierať o silu alebo o násilie, aby si vynútila poslušnosť svojich podriadených. Je úlohou Cirkvi pripomínať ľuďom dobrej vôle práva ľudskej osoby a rozlišovať ich od protiprávných a falošných nárokov“ (čl. 1930).

⁵²² Porov. ARGALÁŠ, D.: *Chrystologiczno-soteriologiczny rys w nauczaniu Jana Pawła II*, In: *Jan Paweł II orędownik Prawdy i nadziei*, WSHE, Włocławek 2008, s. 115-122.

⁵²³ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, čl. 27-28.

⁵²⁴ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Centesimus annus*, čl. 39; KOŠČ, S.: *Spoločenské poslanstvo encyklik Jána Pavla II.*, PF KU, Ružomberok 2006, s. 65-88.

nevyhnutné zdôrazniť potrebu chrániť kultúrne tradície každej krajiny, cez ktoré môžu celé spoločnosti spoznávať svoju cestu rozvoja v plnej vďačnosti voči múdrosti a prezieravosti ich predkov.⁵²⁵

Potreba budovania pravého humanizmu

Pápež nezabúdala upriamovať našu pozornosť na smer k pravému a úplnému humanizmu. Pripomínal, že ho bude možno budovať vtedy, keď ľudstvo odolá vážnemu pokúšeniu čistého materializmu. Pretože uzavretý humanizmus, nemajúci zmysel pre duchovné hodnoty a pre Boha, ktorý je ich zdrojom, by mohol mať zdanlivo väčšie možnosti triumfovať. Lenže bez Boha ju môže napokon organizovať len proti človeku. A to nie je cesta k integrálnemu rozvoju každého človeka.⁵²⁶

Ďalší dokument tohto nástupcu apoštola Petra sa zaoberajú nevyhnutnosťou realizácie pravého spoločenstva národov cez vnímanie ich vzájomného vzťahu ako bratstva. Toto ich bude privádzať k ochote spolupracovať medzi sebou na základe skutočnej rovnosti a pravej úcty. Nabádal ku skutočnej pomoci slabým a to aj cez potrebu bojovať proti hladu vo všetkých jeho podobách. Pripomínal úsilie o jeho zmierňovanie v minulosti, usiloval sa v spolupráci s mnohými hľadať formy pre jeho elimináciu v súčasnosti, no nezabúdala ani na pohľad do budúcnosti, ktorá má priniesť skutočnú solidarnosť pri rozdeľovaní dohier a nadbytku z bohatých krajín v prospech chudobnejších.

Táto cesta môže naberať na svojej intenzite, len vtedy, keď sa bude hľadať cesta celosvetovej spolupráce na takomto vznešenom poli. Veď čo platí pre bezprostredný boj proti biede, platí aj vo veci rozvoja. Nech sú preto zainteresované v hľadaní nových možnosti napredovania nielen vyspelé krajiny a ich predstavitelia, ale aj štáty, ktoré nevyhnutne potrebujú pomoc a rozvoj v mnohých oblastiach svojho občiansko-sociálno-kultúrneho života.⁵²⁷

Služba Cirkvi v rôznych oblastiach spoločenského života

Nemenej závažnou oblasťou je oblasť medzinárodných vzťahov a preto je nevyhnutne potrebné hľadať cestu na umožnenie rozvojom krajínám mať účasť na vedecko-technickom pokroku a nielen byť dodávateľmi základných surovín priemyslu Západu. Pápež jasne formuloval presvedčenie, že už sa viac nemôže ani ekonomická spolupráca v tomto priestore vzájomného obchodu podriaďovať „moločovi voľného trhu“, ktorý by čoraz viac uvrhoval chudobné krajiny do područia vyspelejších štátov.

Je tu namieste vyjadriť náležitým spôsobom skutočné partnerstvo aj v spravodlivých medzinárodných dohodách, ktoré môžu do medzinárodného obchodovania priniesť aspoň určitú rovnosť možností. Práve tie môžu prispievať aj ku skutočne trvácny výsledkom rozvoja. Na tejto ceste však bude zaiste treba prekonávať mnohé prekážky, ako napr. nacionalizmus, rasizmus a mnohé iné neudhy našej doby. No len skutočné uvedomenie si vlastného podielu na budovaní solidárnejšieho sveta môže privádzať aj mladšie a slabšie národy k novej chuti popasovať sa aj s náročnými úlohami, ktoré pre nimi stoja.⁵²⁸

V rôznych posolstvách Jána Pavla II. veľmi často rezonovala túžba po univerzálnej láske celého ľudstva. Pripomínal nevyhnutnosť zakomponovania bratskej lásky do všetkých medzinárodných štruktúr. Vízia napredovania bude možná vtedy, keď sa bude poskytovať

⁵²⁵ Porov. JÁN PAVOL II.: Posynodálny apoštolský list *Christifideles laici*, čl. 43.

⁵²⁶ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, čl. 41; DROZD, F.: *Sociálne princípy v sociálnom štáte*, In: *Solidarita, sociálny princíp, politika, prax*, PF KU, Ružomberok 2007, s. 49-53.

⁵²⁷ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Centesimus annus*, čl. 52; LITVA, V.: *Bioetika verzus katolícka morálka?* In: *Disputationes Scientifcae 3*, KU, Ružomberok 1997, s. 3-10.

⁵²⁸ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Laborem exercens*, čl. 4-5; SZANISZLÓ, I. M.: *Religion und Demokratie. Politologische fragen an die Älteste Gesellschaft der Welt in heutigen sekularisierten Zeit*, In: *Náboženstvo a sekularizácia dnes*, Zborník z medzinárodnej konferencie v Neckenmarkte (19. 5. 2008), Uhaľ, M., Szaniszló, I. M., (ed.), Neckenmarkt 2008, s. 103-119.

s teplom bratského prijatia i príkladom zdravého života, zážitkom pravej a účinnej kresťanskej lásky, ako aj povzbudením pre úctu k duchovným hodnotám. Zakúšajú to predovšetkým mladí študenti a emigrovaní robotníci, ktorí sú vystavený enormnému tlaku mentality novej domoviny. Tu sa až pričasto stretávajú s myslením len na seba a nezáujmom o potreby iných⁵²⁹.

Výchova k sociálnemu cíteniu voči chudobným krajinám je preto nevyhnutná aj vo vyspelých štátoch, aby sa vnímala potreba poskytnúť tých najlepších odborníkov z mnohých oblastí pre skutočné napredovanie zaostávajúcich krajín. To však nebude možné bez náležite ľudske i odborne vyškolených špecialistov, cez ktorých ako prvých môže nastať pravý dialóg civilizácií. Tých civilizácií, o ktorých strete sa dnes toľko diskutuje. Jeho jasná vízia usmerňovala vždy jeho poslucháčov a čitateľov k budovaniu zdravej ľudskej spoločnosti na základe štyroch pilierov: láske, pravde, spravodlivosti a pokoji.⁵³⁰

Opravdivý ľudský rozvoj – prevencia proti chudobe

Boží služobník, pápež Wojtyła, nám jasne predznačil, že všetci sa takmer dotýkame smutných účinkov slepého otroctva číreho konzumizmu: je to na prvom mieste hrubý materializmus a súčasne akási radikálna nespokojnosť, pretože hneď chápeme, - ak sa, pravda, nevzoprieme záplave verejnej reklamy a neustálej zvodnej ponuke rozličných výrobkov -, že čím viac človek má, tým viac chce mať, zatiaľ čo tie najhlbšie túžby ostávajú neuspokojené a možno aj udusené. Veď "mať" predmety a majetky, to samo osebe človeka nezdokonaľuje, ak zároveň nenapomáha dospievaniu a obohacovaniu jeho "bytia", čiže splnenie vlastného ľudského povolania.

Je isté, že rozdiel medzi "byť" a "mať", ako aj nebezpečenstvo, ktoré väzí v rozmnožovaní vecí a v ich nahradzovaní novými, v porovnaní s hodnotou "bytia" nemusí byť priamym protirečením. Jedna z najväčších nespravodlivostí moderného sveta je práve v tom, že je pomerne málo tých, čo vlastnia mnoho, ale veľmi veľa je tých, čo nemajú skoro nič. Táto nespravodlivosť pochádza zo zlého rozdelenia majetkov a služieb, ktoré boli pôvodne určené všetkým.

Takýto je teda celkový obraz: je málo tých, ktorí mnoho vlastnia, a predsa nemôžu dospieť k opravdivému "bytiu", pretože majú pomýlenú stupnicu hodnôt a bráni im v tom kult "majetku"; a, naopak, je zasa veľa tých, ktorí vlastnia málo alebo celkom nič - a tí sú tiež neschopní rozvinúť svoje základné ľudské povolanie, pretože sú pozbavení nevyhnutných prostriedkov.

Zlo nespočíva vo "vlastnení majetkov" ako takých, ale v spôsobe, akým ich človek vlastní: že totiž neberie ohľad ani na vlastnosti, ani na správnu stupnicu vlastnených hodnôt. Tieto vlastnosti a stupnica hodnôt sú určené skutočnosťou, či sú podradené a či slúžia "bytiu" človeka a jeho pravému povolaniu.

Týmto sa dokazuje, že rozvoj má síce nevyhnutný hospodársky rozmer, lebo musí umožňovať čo najväčšiemu počtu svetového obyvateľstva prístup k majetkom nevyhnutným pre ľudské "bytie"; to však neznamená, že už tu sa končí. A ak sa obmedzí iba na tento rozmer, potom sa obráti proti tým, ktorým sa chcelo pomôcť. Charakteristické črty plného rozvoja, "ľudskejšieho" rozvoja, ktorý by nepopieral

⁵²⁹ Porov. JÁN PAVOL II.: *Posolstvo k svetovému dňu pokoja 2005*, In: *Pápežské listy a vatikánske dokumenty* (54), Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2005, čl. 1.

⁵³⁰ Porov. JÁN PAVOL II.: *Apoštolský list Tertio millennio adveniente*, In: *Pápežské listy* (4 A), Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1996, čl. 35; UHÁL, M.: *Úloha Cirkvi viesť dialóg, potreba aggiornamenta*, In: *Náboženstvo a sekularizácia dnes*, Zborník z medzinárodnej konferencie v Neckenmarkte (19. 5. 2008), Uhaľ, M., Szaniszló, I. M., (ed.), Neckenmarkt 2008, s. 5-11.

hospodárske požiadavky a bol by schopný držať na výške pravé povolanie muža a ženy.⁵³¹

Záver

Predstavenie myšlienok pontifikátu Jána Pavla II. na tému chudoby v kontexte dôstojnosti ľudskej osoby, nám umožňuje ešte vo väčšej miere byť Bohu vďačný za tohto „ľudového“ pápeža, ktorý sa nikdy nebál dať najavo svoju lásku ku každému človeku. A to jednoducho preto, že je Bohom chcený a milovaný. Či už to bol prezident krajiny, jednoduchý rybár alebo indián v gete svojej rezervácie. Vedel poklad Evanjelia ponúkať nenúteným a predsa tak prítlačlivým spôsobom. Nebál sa siať zrnká ľudskosti, dobra a krásy, bez ohľadu na čas ich vyklíčenia, rastu a úrody. Len vtedy, ak sa rozhodneme aj my sami nasledovať príklad tohto muža živej a žitej viery v Krista, budeme schopní vnímať chudobu vo svete ako výzvu na dozrievanie nášho vlastného človečenstva. Toho vzácneho daru, ktorý nám pripomína, že sme na svet poslaní spolu s inými a pre iných.

Použitá literatúra:

1. KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2007.
2. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2008.
3. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Redemptor hominis*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1997.
4. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2007.
5. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Centesimus annus*, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2007.
6. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Laborem exercens*, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2007.
7. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Evangelium vitae*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1995.
8. JÁN PAVOL II.: Posynodálny apoštolský list *Christifideles laici*, Lúč, Bratislava 1990.
9. JÁN PAVOL II.: Exhortácia *Familiaris consorti*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1993.
10. JÁN PAVOL II.: Apoštolský list *Tertio millennio adveniente*, In: *Pápežské listy (4 A)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1996.
11. JÁN PAVOL II.: *Posolstvo k 37. svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov (1. 6. 2003)* In: *Pápežské listy a vatikánske dokumenty (38)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2003.
12. JÁN PAVOL II.: *Posolstvo k svetovému dňu pokoja 2005*, In: *Pápežské listy a vatikánske dokumenty (54)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2005.
13. JÁN PAVOL II., *Prekročiť prah nádeje*, Nové mesto, Bratislava 1995.
14. ARGALÁŠ, D.: *Ježiš Kristus, stredobod vesmíru a dejín*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2003.
15. ARGALÁŠ, D.: *Veľké je tajomstvo viery*, UK RK CMBF, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2007.

⁵³¹ Porov. JÁN PAVOL II.: Exhortácia *Familiaris consortio*, čl. 63; VOJTEK, Š.: *Sociálny rozvoj osoby v Magistériu Jána Pavla II.*, In: *Duchovný pastier 2 (2004)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2004, s. 73-77.

16. ARGALÁŠ, D.: *Chrytologiczno-soteriologiczny rys w nauczaniu Jana Pawła II*, In: *Jan Paweł II orędownik Prawdy i nadziei*, WSHE, Włocławek 2008, s. 115-122.
17. BUCHTINEC, P.: *Duch Svätý – Pán a Oživovateľ*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2005.
18. DROZD, F.: *Sociálne princípy v sociálnom štáte*, In: *Solidarita, sociálny princíp, politika, prax*, PF KU, Ružomberok 2007, s. 49-53.
19. JUDÁK, V.: *In Ecclesia Dei*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2003.
20. KOŠČ, S.: *Spoločenské poslanstvo encyklik Jána Pavla II.*, PF KU, Ružomberok 2006.
21. KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*, PF KU, Ružomberok 2007.
22. KOŠČ, S.: *Sociálna agenda Cirkvi*, PF KU, Ružomberok 2008.
23. LINET, P.: *Tradícia a Zjavenie*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2005.
24. LITVA, V.: *Bioetika verus katolícka morálka?* In: *Disputationes Scientificalae 3*, Katolícka univerzita v Ružomberku, Ružomberok 1997, s. 3–10.
25. SPIAZZI, R.: *Základy sociálnej etiky*, Dobrá kniha, Trnava 1997.
26. SZANISZLÓ, I. M.: *Religion und Demokratie. Politologische fragen an die Älteste Gesellschaft der Welt in heutigen sekularisierten Zeit*, In: *Náboženstvo a sekularizácia dnes*, Zborník z medzinárodnej konferencie v Neckenmarkte (19. 5. 2008), Uhaľ, M., Szaniszló, I. M., (ed.), Neckenmarkt 2008, s. 103-119.
27. ŠULÍK, I.: *Morálne myslenie Alexandra Spesza*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2005.
28. ŠURÁB M., *Pravdy viery v homíliách Jozefa Vrableca*, UK RK CMBF, Nitra 2007.
29. ŠURÁB, M.: *Zohľadnenie spoločenskej, politickej a hospodárskej situácie poslucháčov pri príprave homílie*, In: *Teologické korene a pastoračná činnosť Cirkvi*, Uhaľ, M.,(ed.), Cesta, Brno 2007, s. 50-64.
30. UHAĽ, M.: *Úloha Cirkvi viesť dialóg, potreba aggiornamenta*, In: *Náboženstvo a sekularizácia dnes*, Zborník z medzinárodnej konferencie v Neckenmarkte (19. 5. 2008), Uhaľ, M., Szaniszló, I. M., (ed.), Neckenmarkt 2008, s. 5-11.
31. UHAĽ, M.: *Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch*, Typopress, Košice 2006.
32. VOJTEK, Š.: *Miejsce kultury, nauki, sztuki i wychowania w integralnym rozwoju człowieka w nauczaniu Jana Pawła II*, In: *Jan Paweł II orędownik Prawdy i nadziei*, WSHE, Włocławek 2008, s. 253-264.
33. VOJTEK Š., *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2004.
34. VOJTEK, Š.: *Sociálny rozvoj osoby v Magistériu Jána Pavla II.*, In: *Duchovný pastier 2 (2004)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2004, s. 73-77.
35. VOJTEK, Š.: *Rodina ako základný priestor pre budovanie sociálneho povedomia človeka*, In: *Aktuálne otázky vyučovania sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku*, PF KU, Ružomberok 2007, s. 65-81.
36. VRAGAŠ, Š.: *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*, RK CMBF UK, Bratislava 1996.
37. WŁOSIŃSKI, M.: *Reintegracja Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, In: *Rozprawy Humanistyczne*, 5., Wydawnictwo Panstwowej Wyzszej Szkoły Zawodowej we Włocławku, Włocławek 2005, s. 111-128.
38. WŁOSIŃSKI, M.: *Dignità dell'uomo, solidarietà e patriottismo nell'insegnamento di Giovanni Paolo II*, In: *Vita Minorum*, Roč. 79, č. 2 (2008), s. 133-149.
39. WŁOSIŃSKI, M.: *Jan Paweł II uczył, jak służyć Bogu i bliźnim*, In: *Jan Paweł II orędownik Prawdy i nadziei*, WSHE, Włocławek 2008, s. 123-140.

40. WŁOSIŃSKI, M.: Pedagogiczne odkrywanie Prawdy w ujęciu Jana Pawła II, In: Wizja pedagogiczna Jana Pawła II dla współczesnej edukacji, WŁOSIŃSKI, M. (ed.), WSHE, Włocławek 2009, s. 15-35.

Kontakt:

ThDr. Štefan Vojtek, PhD.

Katedra morálnej teológie na Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity

Komenského v Bratislave, Teologický inštitút v Nitre, Samova 14, 949 01 Nitra

etienne@t-zones.sk

Beznádej očami „Emauzkých učeníkov“

Petr Vyhnaľ

Abstrakt

Príspevok chce zdôrazniť fakt, že kríza je prirodzený jav, ktorý sa v histórii opakuje s rôznymi obmenami.⁵³² Dôležité je zaujať rozumný postoj, ktorý pomôže znášať ťažkosti a možno aj vyrieši situáciu. Ako modelový príklad je použité stretnutie Emauzkých učeníkov s Ježišom, ktoré úplne zmenilo základné princípy života a tak pomohlo zvládať takmer neriešiteľnú situáciu. Zároveň tento krátky úsek zo života učeníkov nám môže pomôcť cez tri prvky zastavenie-pochopenie-prijatie Boha osvetliť naše temné situácie života a nájsť úplne nové riešenie.

Abstract

The paper would highlight the fact that the crisis is a natural phenomenon that is ever repeated with different variations. It is important to take a sensible attitude, which will help to bear the difficulties and perhaps resolve the situation. As a model example is the meeting Emauzkých the disciples with Jesus, which completely changed the basic principles of life and to help cope with almost intractable situation. At the same time, this short segment from the life of the disciples we can help you through the three elements of stop-understanding-acceptance of God illuminate our dark life situation and find a completely new solution.

Kľúčové slová: Chudoba, kríza, neistota, situácia

Keywords: Poverty, crisis, uncertainty, the situation.

Úvod

... *ved' chudobných máte vždy medzi sebou, ale mňa nemáte vždy.*⁵³³ Tieto slová najlepšie vystihnú dobu, v ktorej sa nachádzame, pretože teraz mnohí pociťujú vplyv finančnej krízy, ktorá začala v roku 2008 prepadom amerického dolára na svetových burzách. Mnohí sú prepúšťaní zo zamestnania, ľudia citelne menej nakupujú a celá Európa, ba celý civilizovaný svet žije v neistote.

Vlastný text

Kto je skutočne chudobný? Kto sa má právo sťažovať? Pojem chudoba nie je definovaný len na základe nedostatku finančných prostriedkov, zahŕňa tiež nedostatočný prístup k takým životným potrebám ako sú potraviny, vzdelanie, zamestnanie, informácie, zdravotná starostlivosť, voda, pôda, dokonca aj životnú a spoločenskú nemohúcnosť. Často sa používa aj pojem sociálna exklúzia, ktorá je chápaná širšie, vyjadruje príčiny chudoby ale aj

⁵³² PAVLIČKA a kol., *Všeobecný encyklopedický slovník*, Praha: Ottovo nakladatelství, 2002, s. 698.

⁵³³ Mt26;11

jej dôsledky.⁵³⁴ Pre porovnanie si ukážme rozdiel priemerného zárobku v Mozambiku a v Švajčiarsku, kde pomer je 1:600. Približne štvrtina ľudstva žije v „absolútnej chudobe“ – majú nedostatok jedla, často nemajú domov ani poriadne oblečenie. Väčšina z nich žije vo východnej Ázii a subsaharskej Afrike.⁵³⁵ Títo ľudia nepocítili krízu, lebo oni v nej neprestajne žijú, preto aj tak často preferované spojenie „finančná kríza“ má svoju únosnosť a preto nemôžeme hneď hovoriť o neriešiteľnej situácií.

Najprv si zadefinujme slovo kríza, podľa Všeobecného encyklopedického slovníka, ktoré je charakterizované z troch pohľadov:

- a. Ekonomický – fáza ekonomického cyklu v trhovom hospodárstve charakteristický najmä značným ekonomickým poklesom a rastúcou nezamestnanosťou,
- b. Literárne – časť deja, v ktorej vrcholí dejový konflikt,
- c. Psychický – výraz pre extrémnu psychickú záťaž, život ohrozujúci stav, životná udalosť a podobne. Vždy subjektívne prežívané a individuálne odlišné.⁵³⁶

Vychádzajúc z týchto troch definícií, ktoré presne charakterizuje správanie ľudí tohto obdobia sa obráťme pre riešenie tohto problému k Písmu Svätému, konkrétne ku kríze učeníkov, keď zomrel Ježiš a už tri dni bol v hrobe. Ľudia boli veľmi rozčarovaní a mnohí strácali chuť žiť. Emauzkí učeníci boli natoľko rozrušení situáciou, že ani nespoznali Ježiša. Ježiš sa ich spýtal: „O čom sa to cestou zhovárate?“ Zastavili sa zronení a jeden mu povedal: „Ty si vari jediný cudzinec v Jeruzaleme, ktorý nevie, čo sa tam stalo v týchto dňoch?“ On im povedal: „A čo?“⁵³⁷ Je dôležité si všimnúť, že okolnosti boli tak vážne a dramatické, a že emauzkí učeníci utekajú zo strachu preč z Jeruzalemu. Táto odpoveď ich tak udivila, že prekvapene zastavili s udivením pozerali na človeka, ktorý nevidí vážnosť situácie. Veľmi pekná je reakcia Ježiša, ktorý začudovane odľahčuje situáciu – „A čo?“. Takto možno charakterizovať prvý bod riešenia krízy – **zastaviť sa a vypočúť**.

Po určitom čase spoločného rozhovoru bolo evidentné, že učeníci nazerajú na problém z nesprávneho uhla, čo vyjadruje Ježiš slovami: „Vy nechápaví a ľarbaví srdcom uveriť všetko, čo hovorili proroci!“⁵³⁸ Je to až nepochopiteľné, že títo ináč drsní židia, prijali takéto pokarhanie od pre nich neznámeho človeka a podrobili sa jeho poučaniu. Toto je druhý krok riešenia krízy – **pochopenie a prijatie omylov**.

Po patričnom vysvetlení, keď došli k dedine, on sa tváril, že ide ďalej. Ale oni naň naliehali: „Zostaň s nami, lebo sa zvečerieva a deň sa schýlil!“ Vošiel teda a zostal s nimi ... V tom sa im otvorili oči a spoznali ho.⁵³⁹ Toto je posledná fáza riešenia beznádeje 3. krok – **riešiť problém s vyššou autoritou, nie bludné veštenia, či rojčenie v beznádeji, ale zveriť sa do rúk „živého Boha“**. Potom platí definícia – literárna, že kríza je časť deja v ktorej vrcholí dejový konflikt. Naozaj aj kríza môže byť posun vpred, keď si cez ňu uvedomujeme svoje chybné kroky, zlú orientáciu na matériu a spoločenskú prestíž. Možno práve teraz je čas

⁵³⁴ Bílek, R.: Sociálno-ekonomické determinanty poskytovania sociálnej pomoci. Ružomberok: PF KU v Ružomberku, 2008, s. 14.

⁵³⁵ WINSTON, R., *Človek*, Bratislava : Ikar, 2005, s.249.

⁵³⁶ PAVLIČKA a kol., *Všeobecný encyklopedický slovník*, Praha: Ottovo nakladatelství, 2002, s. 698.

⁵³⁷ Lk 24;13-19a

⁵³⁸ Lk 24;25

⁵³⁹ Lk 24;28-31

vrátiť sa k ľudským hodnotám, začať si vážiť všetky dary a spolu s Hugolínom Gavlovičom vyznať: „Chudoba na cti neškodí, lebo sa v nej každý rodí“.⁵⁴⁰

Záver

V závere nechceme povedať, že je správne, že človek je chudobný, nemá naplnené základné ľudské potreby a len sa prizera ako upadá ekonomika, skôr je nutné napraviť medziľudské vzťahy a samozrejme sa viac pripútať k Stvoriteľovi, ktorý aj krízu vie v dobré obrátiť.

Použitá literatúra:

1. Bílek, R.: *Sociálno-ekonomické determinanty poskytovania sociálnej pomoci*. Ružomberok : PF KU v Ružomberku, 2008.
2. GAJDOŠÍKIOVÁ, L.: *Chudoba vo svetle práva*. In: Chudoba ako sociálny problém : teória a prax. Zborník príspevkov z medzinárodného seminára konaného v dňoch 13. – 14. novembra 1995 v Bratislave. Bratislava: Štatistický úrad SR a Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 1995.
3. GAVLOVIČ, H.: *Valaská škola*. Bratislava : Tatran, 1982.
4. KORIMOVÁ, G.: *Sociálna politika*. In: Uramová, M. a kol. 2003. Hospodárska politika. Banská Bystrica: EF UMB, 2003. ISBN 80-8055-780-2.
5. MEČIAR, K.: *Životy víťazov*. Bratislava : Lúč, 1998, ISBN 80-7114-229-8.
6. PAVLIČKA a kol.: *Všeobecný encyklopedický slovník*. Praha : Ottovo nakladateľství, 2002, ISBN80-7181-659-0.
7. SVATÉ PÍSMO. Trnava : SSV, 2003, ISBN 80-7162-420-9.
8. WINSTON, R.: *Človek*. Bratislava : Ikar, 2005, ISBN 80-551-1062-X.

⁵⁴⁰ GAVLOVIČ, H., *Valaská škola*, Bratislava : Tatran, 1982, s.38.

II. SEKCIA

„Chudoba“

**Reflexie cez prizmu sociálnej náuky Cirkvi,
spoločenských a ekonomických vied**

Chudoba ako sociálny jav v modernej spoločnosti

Mária Agafonová

Abstrakt

Vymedzenie pojmu chudoba sa mení v jednotlivých historických obdobiach i krajinách, v modernej spoločnosti existujú rôzne koncepty chudoby. Idea ľudských a občianskych práv je spätá s požiadavkou eliminácie chudoby s využitím mnohých nástrojov sociálnej politiky. Snaha o zabezpečenie sociálnej spravodlivosti v modernej spoločnosti je podmienená redistribúciou bohatstva, t.j. statkov a služieb v rámci sociálneho štátu. Realizáciou sociálnych programov v jednotlivých krajinách EU sa dopĺňa trhovú mechanizmus, ktorý má tendenciu produkovať v súčasnej spoločnosti v súvislosti s rozvojom globalizácie, finančnej a ekonomickej krízy väčšie nerovnosti. Riešenie otázok chudoby je súčasťou konceptu občianskej spoločnosti a problematiky sociálnych práv.

Abstract

Determination of term „poverty“ is changed in individual historical eras and states. In modern society exist different concepts of poverty. The idea of human and citizen rights is connected with requirement of elimination of poverty with using many instruments of social policy. Ambition to assure the social equity in modern society is conditioned by re-distribution of wealth – consumables and services into social state. Market mechanism is refilled by realisation of social programs in EU countries. It tends to produce more unequalities because of development of globalisation. These unequalities are also caused by financial and economical crisis. Solving of aspects of poverty is a part of concept of citizen's society. It is also a part of issue of social rights.

Kľúčové slová: chudoba, indexy chudoby, sociálna spravodlivosť, sociálna politika, redistribúcia, deprivácia, kultúra biedy

Key words: poverty, indices of poverty, social equity, social policy, re-distribution, depress, culture of poverty

Diskurz o chudobe je priamo spätý s koncepciou občianskych práv. Chudoba je verejnou otázkou a v súvislosti s uplatňovaním ľudských práv a politických práv v 20.storočí došlo k presadeniu aj sociálnych práv (právo na zaistení určitého minimálneho štandardu a na sociálne istoty – pomoc v chorobe, minimálna mzda, podpora v nezamestnanosti atd.). Sociálne práva majú umožniť ľuďom v nepriaznivej životnej situácii vyhnúť sa extrémnej biede. Hlavnou ideou konceptu občianstva v modernej spoločnosti je participácia občanov na všetkých formách ľudských práv, prostredníctvom nich aj na určitom životnom štýle a zdieľaní určitej spoločnej kultúry. Prevládajúci životný štandard a v jeho rámci vymedzené určité minimá dôstojnej ľudskej existencie sú súčasťou obsahu občianstva. Chudoba sa prejavuje ako trvalý nedostatok prostriedkov na zabezpečenie životných potrieb ľudí, vyskytuje sa v súčasnosti vo všetkých typoch spoločností, aj najvyspelejšie krajiny sveta majú svojich chudobných a rovnako je to i na Slovensku. Chudoba sa dotýka každého člena spoločnosti, nielen chudobných, ale aj tých, čo sa prostredníctvom daní usilujú o jej odstránenie. Chudoba je v modernej spoločnosti javom, ktorý sprevádza jej vývoj, snahy o jej elimináciu sú spojené s realizáciou sociálnych politík, s pôsobením štátnych inštitúcií i občianskych združení, cirkví a dobrovoľníkov.

V Európe sa koncept chudoby vzťahuje na spoločenský priemer, v súvislosťou s ideou solidarity sa stal boj proti chudobe súčasťou občianskej spoločnosti. V EÚ bol tiež prijatý tento koncept, ktorý sa opiera o tézu z roku 1989 uvedenú v preambule Sociálnej

charty Európskeho spoločenstva, „v duchu solidarity je treba bojovať proti sociálnej exklúzii“. (Mareš,1999, s.165) Na základe konceptu univerzálneho občianstva, má každý človek právo žiť dôstojný život, takže celá dospelá populácia má právo na naplnenie určitého sociálneho statusu. Povinnosťou štátu je toto univerzálne občianstvo zaistiť prostredníctvom redistribučných mechanizmov, majúcich väčšinou charakter rôznych mechanizmov sociálnej politiky a sociálnej pomoci, ale tiež bojom proti diskriminácii a sociálnemu vylúčeniu. Sociálna exklúzia nie je považovaná za dôsledok osobného zlyhania, ale viac za dôsledok zlyhania nasledujúcich systémov:

- „- demokratického a legislatívneho systému, zaisťujúceho občiansku integráciu,
- trhu práce, ktorý zaisťuje ekonomickú integráciu,
- sociálneho štátu, zaisťujúceho sociálnu integráciu
- rodiny a pospolitostného systému, ktoré zaisťujú osobnú integráciu.“

(Mareš, 1999, s.165)

Definícia chudoby sa mení v jednotlivých historických obdobiach i krajinách. Každá krajina si svojím životným štýlom, prosperitou, v konečnom dôsledku finančnými možnosťami určuje vlastnú hranicu chudoby a tým si svojich chudobných vlastne "vytvára". Čím je krajina bohatšia, tým môže určiť vyššiu hranicu chudoby a tým sa môže ocitnúť väčšia vzorka populácie medzi chudobnými a opačne, v chudobných krajinách môžu byť počty chudobných nižšie. V súvislosti s globalizáciou sa nožnice biedy a bohatstva ešte viac roztvárajú, dokonca priepasť medzi chudobnými a bohatými neustále rastie, napriek rôznym programom zameraným na odstraňovanie chudoby. Najhoršia je situácia v Afrike, keď po skončení bipolárneho rozdelenia sveta sa znížila pomoc z krajín RVHP, ktoré počas transformácie zaznamenali nárast chudoby a poklesla aj z vyspelých krajín Západu, USA a Kanady, lebo zanikla potreba mocensko-politického súperenia v tejto oblasti.

Po roku 2000 sa situácia v Afrike neustále zhoršuje, je to dôsledok spolupôsobenia troch hlavných príčin“ zhoršenie klimatických podmienok (globálne otepľovanie v týchto oblastiach vedie k vysušovaniu pôdy, najmä v subsaharskej Afrike sa púšte rozširujú veľkou rýchlosťou a pripravujú milióny ľudí o obživu), jednotlivé krajiny sú sužované vnútornými konfliktami, vnútropolitickými zápasmi sprevádzajúcimi boje mocenských elít o moc ako aj dlhotrvajúcimi hospodárskymi krízami spätými s neúspešnými pokusmi o vymanenie sa z neokoloniálnych pút. Najkritickejšia situácia už dlhodobo je v Sudáne, Somálsku, Angole a v Sierra Leone. V celosvetovom meradle rozdiel v životnej úrovni je taký veľký, že „1% najbohatších ľudí, čo predstavuje asi 50 miliónov domácností, má priemerný príjem 26 000 tisíc USD. Je to o 60% viac, než je priemerný príjem domácností, nachádzajúcich sa na spodnej hranici rebríčka. Ide približne o 2,7 miliardy ľudí. Alarmujúce je zistenie, že za päťročné sledované obdobie sa síce reálny príjem na obyvateľa zvýšil o 5,7%, v skupine najbohatších sa však zvýšil o 12%, zatiaľ čo príjem ľudí, nachádzajúcich sa na spodnej hranici, sa znížil o 25%. Najviac dotknutými sú africké krajiny, ale aj východná Európa, krajiny bývalého ZSSR, kde sa priepasť medzi chudobou a bohatstvom najviac prehĺbuje.“ (Pauhofová, 2008, s.33) Už dlhodobo platí zásada, čím je človek statusovo nižšie zaradený tým viac stráca. „Rastúce sociálne riziká sa ponímajú ako niečo fatálne, ako dôsledok rozvoja modernity“ (Melkusová, 2006, s.162). V súvislosti s technologickými rizikami, ktoré spôsobujú nezvratné zmeny a poškodenia životného prostredia, vedú k zmene klimatických pomerov na planéte Zem, vymieraniu živočíšnych a rastlinných druhov, znižovaniu pestrosti flóry a fauny, riziká sociálne sú skôr korigovateľné, najmä ak sú riešenia kolektívne aktérmi hľadané a na základe konsenzu uvádzané do života spoločnosti.

Mnoho sociálnych vedcov upozorňuje na veľmi nebezpečný trend a to stenčovanie stredných vrstiev, ktorý je už zjavne štatisticky doložený a vzniká odôvodnená obava, že stredné vrstvy sa môžu vo svete úplne vytrátiť. Je to nebezpečná situácia, nakoľko stredné

vrstvy sú najviac zaangažované v presadzovaní demokratických systémov, slobody a zodpovednosti.

Sociálni vedci sa snažia zjednotiť a vytvoriť určité indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia, ktoré by boli použiteľné v rôznych krajinách tak aby údaje boli porovnateľné. V diskurze o chudobe sa v snahe o mnohodimenzionálny pohľad na tento sociálny jav konštituuje koncept sociálneho vylúčenia, ktorý objektívnejšie zachytáva stav ľudí, ktorí sú ohrození rizikom chudoby. V koncepte sociálneho vylúčenia je reflektovaný problém ľudskej identity a integrity človeka, ľudskej hodnoty jedinca, jeho nemožnosti naplnenia všetkých ľudských práv, dostupnosti vzdelania, zdravotnej starostlivosti, formovania vlastnej plnohodnotnej životnej a profesionálnej dráhy, t.j. byť tvorcom hodnôt a byť hodnotou pre iných ľudí v spoločnosti. Sociálne vylúčenie je často späté so sociálnou izoláciou, depriváciou, vznikom ghetta, keď koncentrácia chudoby v určitom priestore vedie k rezignácii na aktivity a hodnoty smerujúce k dominujúcim hodnotám hlavného prúdu spoločnosti, vzniká kultúra biedy, charakterizovaná mnohými znakmi, ktoré majú kriminogénnu povahu.⁵⁴¹ Je v záujme aj bohatých vrstiev spoločnosti, aby konflikty, ktoré plodí extrémna chudoba boli regulované, nakoľko môže dôjsť k takým sociálnym protestom, hnutiam, ktoré môžu ohroziť existujúci poriadok a kapitalistický systém.

Problematikou chudoby a globálnymi otázkami sveta sa pravidelne zaoberá OSN, vytvorila organizácie a inštitúcie, (WHO - World Health Organization, WFP - World Food Program, Rozvojový program OSN – United Nations Development Programs – UNDP), ktorých poslaním je riešiť otázky chudoby predovšetkým v rozvojových krajinách, kde chudoba dosahuje extrémnych rozmerov, je zároveň najvplyvnejším aktérom v medzinárodnom boji proti chudobe. V 60-tych rokoch 20.stor. do boja proti chudobe sa intenzívne zapojila Svetová Banka, odborníci z OSN a SB s MMF postupne vypracovali rôzne kritériá na zachytenie bohatstva krajiny, perspektívy rastu ako aj vymedzenia chudoby. V súčasnosti je snaha komplexne zachytiť celé i potenciálne bohatstvo krajiny a v rámci preferovania svetového partnerstva pre rozvoj, s dôrazom na pomoc rozvojovým krajinám.⁵⁴² Svetová banka v svojej správe z roku 1990, ktorá nesie názov Chudoba, vymedzuje tento pojem ako „neschopnosť dosiahnuť minimálnych životných štandardov“ s takto poňatou chudobou pracovali inštitúcie SB celé 90-te roky, avšak v roku 2000 sa mení postoj expertov SB k vymedzovaniu chudoby a vo svojej správe z uvedeného roku chudobu ponímajú ako mnohvrstvovú problematiku s mnohými rôznymi ukazovateľmi a kritériami. Do svojej metodiky zahrnula ďalšie ukazovatele, ako sú zdravie, stredná dĺžka života, detská úmrtnosť do päť rokov života, gramotnosť, prístup k verejným statkom (pitná voda) a v roku 2001 pripojila náchylnosť k rizikám (riskliability) a zraniteľnosť (nakedness). (Linder, Strnad, 2006, s.121)⁵⁴³

Meranie chudoby má v medzinárodných organizáciách dlhú tradíciu, hoci sa

⁵⁴¹ Sociológovia označujú pojmom ghetto, „vrecká chudoby“, kultúra chudoby stav najnižších sociálnych vrstiev, deklasovaných, underclass

⁵⁴² V roku 2005 bola poskytnutá týmto krajinám podpora vo výške 106 miliárd dolárov. Ide len o 0,3% HNP donátorských štátov. Iba päť krajín- Dánsko, Luxembursko, Holandsko, Nórsko a Švédsko – poskytujú úroveň pomoci podľa stanoveného cieľa OSN – 0,7% z HNP. Ďalších 11 krajín EÚ sľubuje dosiahnutie tejto hladiny v roku 2015.(Pauhofová, 2008, s.33)

⁵⁴³ V súčasnosti SB rozoznáva štyri typy chudoby, z ktorých za použitia najrôznejších techník získava relevantné dáta:

- 1) príjmová chudoba
- 2) nedostatok vzdelania a zdravotnej starostlivosti
- 3) zraniteľnosť
- 4) závislosť a obmedzenie v rozhodovaní (Lindner, Strnad, 2006, s. 122)

ukazovatele menia, zásadnou zostáva indikátor spotreby a príjmu domácností, pričom experti SB odvodzujú paritu kúpnej sily v jednotlivých krajinách a následne vypracovávajú medzinárodnú krivku chudoby. Na základe tejto medzinárodnej krivky boli stanovené hranice absolútnej chudoby a relatívnej chudoby. V absolútnej chudobe žijú ľudia z jedného dolára na deň, títo ľudia podľa štatistík SB žijú v extrémnej chudobe. Ľudia žijúci za dva doláre na deň žijú v chudobe. Uplatnil sa tu diferencovaný prístup. V relatívnej chudobe žijú ľudia, ktorí spotrebávajú na deň dva doláre, na rozdiel od absolútnej chudoby, v ktorej hrajú rozhodujúcu úlohu základné potreby, t.j. voda a nevyhnutné potraviny na prežitie. Pri relatívnej chudobe sa pridávajú ďalšie faktory, ako sú subjektívne vnímanie vlastnej chudoby, „pociťovanie chudoby v jednotlivých štátoch je rôzne, napr. kto je v USA chudákom, by bol v Keni považovaný za boháča a naopak“ (Ravalion, 2002, cit. podľa: Lindner, Strnad, 2006, s. 122).

Po druhej svetovej vojne v 50. a 60-tych rokoch 20. stor. sa pomoc pre rozvojové krajiny opierala o ideu ekonomického rastu, pôžičky boli smerované do veľkých projektov v priemysle a infraštruktúre. Liberálni ekonómovia predpokladali, že hospodársky rast prinesie blahobyt všetkým vrstvám spoločnosti, a tak sa automaticky vyrieši problém chudoby, boli tu snahy kopírovať európsky model rozvoja a industrializácie krajiny. Vďaka ekonomickému rastu a industrializácii sa očakávalo, že zisky z rastu a medzinárodného obchodu, pretečú aj k tým najchudobnejším. Napriek hospodárskemu rastu v tomto období nedošlo k očakávanému poklesu chudoby, predovšetkým na vidieku, ktorý vývoj mestských centier vôbec nezasiahol. Zisky z rastu prúdili na účty mestských elít a nerovnosti vo vnútri krajín sa naďalej zvyšovali. Kritici takéhoto druhu pomoci vyčítali SB, že nesleduje politické a sociálne aspekty rozvoja, napr. podiel obyvateľov, či rôznych etník na moci, kvalitu štátnych inštitúcií, korupciu a zmiešavanie súkromných a verejných financií a nežiada aby sa transparentne rozdeľovali zisky z ekonomického rastu. Kritizovali tiež nerešpektovanie ekologických kritérií a centralizmus v prístupe Svetovej banky. Z dnešného pohľadu môžeme skonštatovať, že rastová stratégia Svetovej banky zlyhala, nakoľko Svetová banka príčiny chudoby a zaostávania hľadala len vo vnútri týchto spoločností, riešenie problémov chudoby malo byť realizované zhora, experti SB sa domnievali, že vďaka ekonomickému rastu bohatstvo pretečie, prekvapká ku všetkým ľuďom, nevníjali si, že po rozpade koloniálnej sústavy sa etablovali despotické vlády, ktoré boli často skorumpované, kruté, nezaujímali sa o blaho obyvateľov svojej krajiny.

V roku 1964, pod vplyvom tlaku rozvojových krajín, vznikla organizácia pod názvom Konferencia OSN o obchode a rozvoji – UNCTAD (United Nation Conference on Trade and Development). Rozvojové krajiny požadovali zníženie ciel pre vývoz ich tovarov do priemyslových krajín, bez toho, aby oni sami museli znížiť clá, či vytvoriť celosvetové zmluvy o surovinách. Avšak vplyv tejto organizácie na praktickú politiku bol nízky. V dôsledku uvedených skutočností v 70. rokoch vzniká nový prístup, v ktorom sa požaduje prerozdelenie rastu (growth with redistribution), investície do chudobných (investment in the poor) a stratégia základných životných potrieb (basic needs strategy). SB sa pokladá za ochrancov chudobných celého sveta a reálne znižovanie chudoby sa stalo hlavným kritériom pre hodnotenie úspechu jej politiky. Jeden z dôvodov nového hospodársko-politického prístupu k rozvojovým krajinám bola obava o bezpečnosť bohatých krajín, pretože socialistické revolúcie, ktoré sa udiali na Kube a vo Vietname, súviseli s prehlbujúcou sa ekonomickou krízou v týchto krajinách, ktorá vyvolala nárast chudoby a následne revolúciu, do ktorej sa zapojili predovšetkým ľudia s cieľom odstrániť chudobu.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ V rozvojových krajinách 70% chudobných ľudí žilo na vidieku, pričom vidiecka chudoba bola tvorená tromi skupinami ľudí – bezzemkovia, drobní sebestační roľníci a roľníci, ktorí boli schopní vyrábať viac tovarov pre miestne trhy.

Stratégia „prerozdelenia rastu“ podporovala tretiu skupinu roľníkov, aby mohli produkovať ešte viac potravín pre miestne trhy, ako aj na export, a tým sa zlepšili pomery na vidieku. Príjmy mali smerovať chudobným ľuďom, čo malo následne prospieť celej krajine. Rozvoj takto bol už zabezpečovaný nielen štátom, ale aj trhovými mechanizmami. Kritici tejto formy pomoci poukazujú na skutočnosť, že príčiny zaostávania rozvojových krajín SB hľadala opäť len vo vnútorných problémoch, banka chcela pomôcť chudobným bez toho, aby znížila politickú a ekonomickú dominanciu bohatých. Domnievala sa, že chudobu je možné odstrániť len nalievaním peňazí bez úprav medzinárodného ekonomického poriadku a bez reforiem vo vnútri chudobných krajín. SB predpokladala, že pomoc je neutrálna, ale tento prístup pomohol len diktátorom, lebo sa nebrali do úvahy politické aspekty chudoby. SB prehliadla, že výsledkom spoločenského konfliktu o obmedzené zdroje, hladomor, často nie je ani tak dôsledkom malej úrody, ale predovšetkým chýbajúcich ekonomických a politických práv postihnutých. „Prerozdelenie rastu“ chudobu neznižilo a spoločenská polarizácia v rozvojových krajinách zostala obrovská. Nové projekty ovplyvnili len 30-40% chudobných na vidieku, situácia bezzemkov a sebestačne orientovaných roľníkov sa vôbec nezlepšila. Účast miestnych obyvateľov na pomoci bola nízka, úplne sa ignorovali vedomosti a myslenie miestnych roľníkov. Veľkým problémom boli pokračujúce negatívne ekologické dôsledky mnohých projektov financovaných svetovou bankou. Projekty ničili mnohé základy domorodých komunit a zvyšovali ich biedu, zatiaľ čo účelom investícií mala byť produkcia, rast a vyššie zisky.

Nová stratégia prerozdelenia rastu SB a MMF v 70. rokoch 20. storočia mala technokratický a ekonomistický prístup k problémom chudoby, priniesla mnoho nádejí, ale v praxi sa jej ciele nenaplnili, o. i. aj preto, lebo SB nenútila vládnuce elity spriatelenejších rozvojových krajín k aktívnejšiemu boju proti chudobe, nevnímal si jej sociálno - politické dimenzie. Stratégia „základných životných potrieb“ zostala len neuskutočnenou teóriou, počty chudobných v rozvojových krajinách sa neznižili. V 80. rokoch, ktoré bývajú označované ako stratené desaťročie a dekáda štrukturálneho prispôsobovania, došlo k zmene stratégií podpory rozvojových krajín, neskôr sa táto stratégia označuje pojmom „Washingtonský konsenzus“⁵⁴⁵. Zmena súvisela s poklesom cien vývozných komodít, lebo na svetovom trhu vzrástol objem exportovaných surovín, čím chudobné krajiny ešte viac strácali, v rovnakom období v roku 1979 vznikla druhá ropná kríza, čo viedlo k zvýšeniu cien ropy, čo negatívne vplývalo, predovšetkým na rozvojové krajiny. Zadlženosť krajín sa zvyšovala, neoliberálny prístup s ideou deregulácie, t.j. odstraňovania všetkých bariér, otvorenie ekonomík svetovému obchodu, liberalizáciou kapitálových a domácich trhov viedol napriek postulovaným cieľom nie k zníženiu zadlženosti, ale k jeho zvyšovaniu.

Vo väčšine krajín programy štrukturálneho prispôsobovania SAP (Structural Adjustment Programs) viedli k špirálovitému zadlžovaniu, nakoľko pôžičky si rozvojové krajiny brali na splácanie starých dlhov. SB podporovala hospodársky rast v otvorených ekonomikách a predpokladala, že chudoba sa automaticky zníži. V roku 1987 Detský fond OSN (United Nations International Children's Fund – UNICEF) vydal správu, v ktorej objektívne zhodnotil situáciu, poukázal na vzrastajúcu chudobu, obzvlášť ťažké postavenie detí v spoločnosti, keď sa znižujú verejné výdavky štátu a celkové zhoršovanie ľudských

⁵⁴⁵ Táto stratégia predstavuje radikálny ekonomizmus, jej názov je odvodený od sídla ekonomických inštitúcií vo washingtonskej vládnej štvrti: SB, MMF a Ministerstva financií USA. Tieto finančné inštitúcie vysvetľovali krízu rozvojových krajín ako vnútorný problém týchto štátov, ktorý je možné riešiť ekonomickými reformami, zvýšenou integráciou do liberálneho svetového trhu a do medzinárodnej deľby práce. Základ tejto politiky tvorila makroekonomická stabilita cez kontrolovanú infláciu a vyrovnané rozpočty, otvorenie ekonomík svetovému obchodu, liberalizácia kapitálových a domácich trhov. Neoliberálna politika potrebovala oveľa menej verejných výdavkov, šetrilo sa na sociálnych výdavkoch, zavádzalo sa školné už na ZŠ, rušili sa dotované potraviny a energie chudobným, spoplatňovalo sa už základné zdravotníctvo, prebiehala privatizácia i verejných služieb, prijímali sa ďalšie deregulácie. (Lindner, Strnad, 2006, s.125-126)

ukazovateľov. Školská dochádzka a zdravotné služby sa prepadali, prinajlepšom ich úroveň stagnovala, väčšinou poklesli aj reálne mzdy. Najhoršia situácia bola v Latinskej Amerike a Afrike, kde chudoba vzrástla absolútne i relatívne. Dôsledkom týchto procesov bol vznik tzv. „nových chudobných“⁵⁴⁶, ktorí stratili prácu v mestách v súvislosti s makroekonomickou politikou, ktorú presadzovali medzinárodné finančné inštitúcie. Výsledok tejto stratégie bol podrobený silnej kritike, ako jej výsledok sa OSN pokúsila vytvoriť vlastný rozvojový program ako alternatívu SB pod názvom stratégia „ľudského rozvoja“ (human development), vytvorila index ľudského rozvoja (Human Development Index – HDI), v ktorom v 90-tych rokoch postulovala ciele spojené s ekologickou udržateľnosťou.

Od roku 1997 zaviedli experti OSN zisťovanie úrovne ľudského rozvoja pomocou indexu ľudského rozvoja HDI (Human Development Index), ktorý sa skladá z troch čiastkových ukazovateľov:

- dĺžka života, meraná očakávanou dĺžkou pri narodení;
- dosiahnuté vzdelanie, merané kombinovanou mierou gramotnosti (2/3 váhy) a kombinovanej miery zápisu na základné, stredné a vysoké školy (1/3 váhy);
- životná úroveň meraná reálnym HDP na obyvateľa v USD, prepočítaná na paritu kúpnej sily.⁵⁴⁷ (Beňová, 2006, s.145-148)

V správach o sociálnom rozvoji sa každoročne hodnotia jednotlivé krajiny a porovnávajú sa podľa horeuvedených kritérií. Významnú úlohu zohráva pri zvyšovaní šanci v čase globalizácie vzdelávanie (Hrehová, 2008, s.42-46), umožňuje ľuďom aj z chudobných vrstiev dostať kvalifikovanú, viac platenú prácu. Podmienky vzdelávania najmä mladej generácie sú v rôznych krajinách odlišné, avšak spoločnou črtou v informačnom veku je otvorenie nových možností na trhu práce, ako aj hlbšie porozumenie svetu v ktorom ľudia žijú.

Najnovší vývoj ukazuje, že orientácia OSN na odstraňovanie ekologických rizík je výsostne aktuálna, nakoľko otázky životného prostredia a klimatických zmien sa v 21. storočí stávajú strategickými z hľadiska prežitia ľudstva, globálny hospodársky rast, pokračujúca populačná explózia vyvíjajú obrovské tlaky na životné prostredie a klímu planéty Zem, politické systémy a globálna politika nie sú pripravené v súčasnosti na skutočné výzvy a ich riešenie, na čo už dlhšie poukazuje Václav Bělohradský vo svojich verejných vystúpeniach ako aj v monografii Spoločnosť nevolnosti (2007), Ulrich Beck a ďalší kriziológovia. Možno len úzka skupina vedcov, klimatológov, angažujúcich sa filozofov, sociológov, environmentálnych aktivistov a náboženských predstaviteľov chápe rozmery a dôležitosť nových výziev spätých s ohrozeniami života spôsobených vývojom ľudskej konzumnej kultúry.

⁵⁴⁶ Okrem mestskej chudoby, vzrastá chudoba roľníkov, lebo v súvislosti s pestovaním exportných komodít na kvalitnejších pôdach, roľníci hospodária na menej úrodných pôdach, klesá objem potravín, ktoré sú schopní vypestovať pre lokálny trh a pre vlastné potreby. Dôraz na medzinárodnú deľbu práce spôsobil väčšiu závislosť na exportných komoditách, rozširovanie monokultúr podporovali finančné inštitúcie, lebo príjmy z ich predaja slúžili na zaplatenie starých dlhov. (Lindner, Strnad, 2006, s.126-127) Najvyššia koncentrácia obyvateľov slumov je v Afrických mestách, až 179 miliónov Afričanov, utekajúcich pred chudobou, vojnou, AIDS, rasovou neznášanlivosťou, etnickou a náboženskou intoleranciou žijú na okraji veľkých miest. V subsaharskej Afrike je podiel mestských obyvateľov žijúcich v slumoch vôbec najvyššia na svete – až 72%. V Latinskej Amerike žije v slumoch 128 miliónov obyvateľov. Za posledných 10 rokov sa podiel ľudí žijúcich v takýchto podmienkach zvýšil o 36%. (Pauhofová, 2008, s.38)

⁵⁴⁷ Index určuje minimálnu a maximálnu hodnotu pre každý ukazovateľ. Výsledná hodnota indexu sa pohybuje od 0 po 1. Pre potreby zostavenia indexu boli pre jednotlivé ukazovatele stanovené minimálne a maximálne hodnoty: - očakávaná dĺžka života po narodení: minimum 25 rokov, maximum 85 rokov,

- miera gramotnosti dospelého obyvateľstva 0%-100%
- kombinovaná miera zápisu do škôl 0% a 100%
- reálny HDP na obyvateľa v USD 100USD až 40000 USD (Beňová, 2006, s. 145-148)

Ohrozenia a riziká na základe prognóz OSN sa budú týkať miliónov ľudí, do roku 2030 v slumoch bude žiť až 2 miliardy ľudí, že z 9 miliárd ľudí, s ktorými sa počíta v roku 2050, bude 6 miliárd žiť v mestách a približne 3 miliardy budú prežívať v zdravotne nevyhovujúcich kolóniách bez elektriny, vody a hygienických služieb. Dokonca aj vo vyspelom svete sú slumy, v súčasnosti v nich žije 54 miliónov ľudí. (Pauhofová, 2008, s.38) Tieto výzvy zatiaľ ostávajú bez väčšej odozvy, hrozbu z budúceho nežiaduceho vývoja politici vôbec nevnímajú, model sociálneho štátu sa v Európe rozpadá, sociálne istoty v reformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy sa vytrácajú. Zarážajúci je viac ako 200% nárast extrémnej chudoby (z 31 miliónov na 97 miliónov) v transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy a v bývalých krajinách Sovietskeho zväzu, kde došlo v rokoch 1990-2001 k poklesu HDI, údaje sa opierajú o výsledky správy UNDP o ľudskom rozvoji za rok 2003 (Honsch, 2006, s.74).

Na konci 90-tych rokov prišla SB s novým programom prekonávania chudoby CAS (Country Assistance Strategies), ktoré predstavovali prípadové štúdie k jednotlivým krajinám, umožňovali reagovať na kultúrne prostredie a tradície konkrétneho štátu. Do riešenia problémov chudoby sa zapájali aj nižšie riadiace zložky verejnej správy, nevládne združenia, cirkvi, snaha bola podporovať fungovanie programov v nekorupčnom prostredí, budovať zodpovedajúci sociálny systém. V roku 1999 prichádza SB s programom CDF (Comprehensive Development Framework), ktorý bol orientovaný na jednu krajinu a predpokladal dobrovoľnú spoluprácu, oveľa výraznejšiu rolu zohrávajú miestne vlády. Úlohou je podnietiť verejnú diskusiu a podporiť nevládne organizácie na programe vlády, pričom sa akcentujú sociálne aspekty, ekologické faktory a trvalá udržateľnosť. Aktéri sa už nespoliehajú na voľný trh, ale zdôrazňujú význam silnejšieho štátu, za zdroj chudoby už nie sú považované len ekonomické príčiny, ale aj sociálno-politické. (Linder, Strnad, 2006, s.129-130) Najnovšie programy boja s chudobou Poverty Reduction Strategy Papers sa opierajú o aktivity národných vlád, ktoré si sami pripravujú projekty a navrhujú stratégie eliminácie chudoby, SB ich podporí, alebo môže aj odmietnuť financovanie. Krajinám, ak je prijatý ich projekt sa odpúšťajú doterajšie nesplatené dlhy, podporuje sa záujem vládnucich elít a inštitúcií o úspešné splnenie zavádzaných programov a projektov. Zníženie chudoby musí byť prioritou aj finančnej a hospodárskej politiky, každoročne sa hodnotia úspechy i problémy, plány sa môžu revidovať každých 2-5 rokov na základe doterajších skúseností.(Linder, Strnad, 2006, s.134-135).

Európska únia, ktorej členom od roku 2004 je aj Slovenská republika sa otázkam chudoby a sociálneho vylúčenia venuje nepretržite, v súlade s Lisabonskou stratégiou sa snaží o presadzovanie sociálnej kohézie do praktického života cez realizáciu programov a podpory zo sociálnych fondov EÚ, do roku 2010 si dala cieľ významne obmedziť chudobu v EÚ s výraznou podporou diferencovanej sociálnej politiky. Od 80-tych rokov sa v EÚ používa na meranie chudoby štatistika rodinných účtov, ktorá sa sledovala v každej krajine, postupne sa zjednocovala metodika zberu dát,⁵⁴⁸ aby bolo možné výsledky výskumov komparovať medzi jednotlivými krajinami Na summitoch EÚ (Lisabon, Nice, Stockholm) sa prijali dôležité programové dokumenty, ktoré otázky sociálneho vyčlenenia a sociálneho začlenenia akcentujú. Členské krajiny EÚ sú nimi zaviazané redukovat' riziko chudoby a sociálneho vyčlenenia a tým posilovať sociálnu kohéziu. Od roku 2001 sú zaviazané vypracovať Národné akčné plány boja proti chudobe a sociálnemu vyčleneniu (Národné akčné plány

⁵⁴⁸ EUROSTAT sa pokúša o harmonizáciu, vznikol „panel domácností v EÚ“, avšak tento panel bol viac braný ako projekt EÚ a nie národný a nebola mu prisudzovaná priorita v jednotlivých krajinách, preto v roku 2003 bol prijatý nový projekt EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions), ktorý komplexnejšie zachytáva chudobu a z nej plynúce konzekvencie. (Pauhofová, 2008. s.39)

sociálnej inklúzie). Tieto plány monitorujú problémy sociálnej exklúzie, formulujú ciele, navrhujú a hodnotia stratégie a opatrenia k podpore sociálneho začlenenia. Kvalitu týchto plánov a ich plnenie následne hodnotí Európska komisia. (Džambazovič, 2004, s.14).

Najnovšia štatistika príjmov a životných podmienok pokrýva prierezové údaje o príjmoch, chudobe, sociálnom vylúčení a ďalších životných podmienkach, obsahuje aj dlhodobé údaje týkajúce sa príjmu, práce a zachytáva vymedzený počet nepeňažných ukazovateľov sociálneho vylúčenia. Slovensko sa už pred vstupom do EÚ zapojilo do zisťovania štatistických údajov týkajúce sa hospodárenia domácností v roku 1995, Slovenský štatistický úrad spolupracoval Národným inštitútom pre štatistiku a ekonomické štúdie z Francúzska v rámci projektu Phare, ďalej to boli výskumy v rámci zisťovania príjmov Mikrocenzus 2002, 2003. Tieto zisťovania majú dôležitú úlohu z viacerých dôvodov, politických, sociálnych i kultúrnych. Operačný priestor pre politikov a ich rozhodnutia v rámci sociálnej politiky by sa mali opierať o faktické znalosti v reálnom časopriestore.

Zisťovanie v rámci EÚ-SILC z rokov 2005 a 2006 v SR vytvorili bázičné údaje, ktoré môžu poslúžiť na kvalifikované porovnanie vývoja chudoby v budúcnosti. Na Slovensku podľa týchto výskumov je podiel osôb ohrozeným rizikom chudoby v roku 2006 11,6%, čo je o 1,7% menej než v roku 2005. Znamená to, že tieto osoby žijú v domácnostiach, kde je disponibilný príjem nižší než 60% mediánu príjmu, čo je 6 395 Sk mesačne. Najviac sú ohrozené chudobou deti do 15 rokov, staršie ženy po 65 roku života, nezamestnaní, rómske etnikum. Chudobou je ohrozených 38,4% nezamestnaných, z ktorých na tom sú horšie muži než ženy. Najviac osôb postihnutých chudobou žije v domácnosti, kde žije jeden rodič s najmenej jedným závislým dieťaťom, ďalej domácnosť dvoch dospelých s tromi a viac deťmi. Miera chudoby je vyššia, keď sa vychádza z príjmu pred sociálnymi transfermi, vtedy na Slovensku je rizikom chudoby ohrozených až 30% osôb. Regionálne sa riziko chudoby najviac týka obyvateľov a domácností Prešovského kraja, až 13,5% domácností malo v tomto kraji príjmy do 6000.Sk, v Nitrianskom kraji je to 12,5% domácností. V týchto krajoch 58,8% domácností si nemôže dovoliť týždennú dovolenku mimo bydliska, 12,6% domácností nemá na to aby si zabezpečilo teplo v byte, alebo dome. (Pauhofová, 2008, s.39-40).

Pod vplyvom globalizácie ako aj ďalších procesov, dochádza aj na Slovensku k zvyšovaniu rozdielov medzi bohatými a chudobnými. Príjmovú stratifikáciu môžeme charakterizovať v SR nasledovne: suma príjmov, ktoré má k dispozícii 20% osôb s najvyššími príjmami, je takmer štvornásobne vyššia v porovnaní so sumou príjmov, ktorou disponuje 20% obyvateľov s najnižšími príjmami. GINI koeficient, ktorý vyjadruje príjmovú nerovnosť v spoločnosti dosahuje na Slovensku 26,1 bodov, hoci rástli príjmy bohatých aj chudobných, rozdiely sa naďalej zväčšujú. Zväčšuje sa zadlženosť domácností, čo môže byť do budúcnosti riziko, najmä podsúvanie sa pod hranicu chudoby v dôsledku neschopnosti splácať úvery.(Pauhofová, 2008, s.40). Za chudobného je v SR považovaná osoba, ktorá sa nachádza v hmotnej núdzi, t.j. v stave, keď príjem občana nedosahuje zákonom stanovené životné minimum, od 1.1.2009 pre jednu plnoletú osobu je životné minimum vo výške 178,9 eur, pre ďalšiu spoločne posudzovanú osobu 124, 81 eur, pre nezaopatrené dieťa 81,66 eur.

Výskumníci radia nasledovné faktory za najvýznamnejšie pri vzniku a pretrvávajúci chudoby v SR:

1. vzdelanie osoby na čele domácnosti,
2. zamestnanecký status osoby na čele domácnosti (postavenie na trhu práce)
3. lokalita domácnosti (po prijatí SR do EÚ je podporovaný každý región, ktorého HDP je nižší než 75% priemeru HDP EÚ),
4. demografické zloženie domácností (najmä počet detí)
5. etnická príslušnosť, najmä rómska

(Škovierová, 2005, s. 206-237)

V týchto súvislostiach je nutné poukázať aj na nebezpečenstvá, ktoré súvisia s tzv. kultúrou biedy. Domácnosti, ktoré sa nachádzajú na spodných priečkach stratifikačného modelu, sú v SR tvorené veľkým percentom rómskou populáciou, najmä tou časťou, ktorá žije v osadách. Ich obyvatelia často žijú už roky len zo sociálnych dávok, nenachádzajú plnohodnotné pracovné pomery, sú deprimovaní z tejto situácie, strácajú záujem meniť svoju situáciu vlastnými silami, často sa tieto vzorce správania a konania prenášajú aj na deti a mládež. Stúpa tu drobná kriminalita, objavujú sa rôzne podoby drogových závislostí (alkoholizmus, fetovanie), hodnoty väčšinovej spoločnosti tu nie sú akceptované. Záslužnú prácu vykonávajú komunitné centrá, cirkev, výchovno-vzdelávacie inštitúcie, škola. Na dôležitosť výchovného pôsobenia v rámci prevencie drogových závislostí upozorňuje nie len v týchto súvislostiach M. Račková (2007).

V súčasnosti je to najmä strata zamestnania, ktorá spôsobuje platobnú neschopnosť jedinca a môže viesť k dlhodobému zadĺženiu domácností. V roku 2007 až o 32% stúpili úvery pre fyzické osoby a domácnosti, najviac boli orientované na stavby, rekonštrukciu bytov a domov. Podľa odhadov bánk budú dlhy domácností rásť, kým v roku 2006 predstavovali záväzky domácností 16% z výkonu ekonomiky, tak v roku 2009 sa očakáva zvýšenie na 22%. V súvislosti so zavedením eura klesol príjem nízkopríjmových domácností a domácností závislých na sociálnej podpore o 0,2%. (Pauhofová, 2008, s.42)

Prijatie eura v SR od 1.1.2009 v určitej miere ochránilo občanov pred nepriaznivými dopadmi finančnej krízy, avšak vzhľadom na rast nezamestnanosti, hospodársku recesiu je možné do budúcnosti očakávať zníženie dopytu po tovaroch a službách, čím sa zúži manévrovací priestor pre domácich producentov tovarov a služieb. So vstupom do eurozóny ceny mierne rastú a môže sa stať, že mzdy nebudú stúpať, čím riziko ohrozenia chudobou stúpne, nakoľko pakt stability zaväzuje SR dodržiavať limit na verejné výdavky.

ZÁVER

Fenomén chudoby sa týka všetkých krajín sveta, pričom v rozvojových krajinách nadobúda extrémne formy. Organizácie a inštitúcie spojené s OSN pripravili programy, ktoré by mali pri ich dôslednej realizácii, pomôcť zlepšiť situáciu miliónov ľudí na planéte Zem. Najmä projekt Milénium⁵⁴⁹, si stanovil ambiciózne ciele, ktorých naplnenie by mohlo výrazne zmeniť postavenie ľudí odsúdených extrémnou chudobou k smrti hladom, umožniť im získať základné vzdelanie, znížiť detskú úmrtnosť, zlepšiť zdravie matiek, bojovať s AIDS, maláriou a ďalšími chorobami, zaistiť udržateľný stav životného prostredia a ďal.

V krajinách EÚ, ako aj na Slovensku sú vypracované programy sociálnej inklúzie pre ohrozené skupiny, ich naplnenie je spojené aj s vhodným využívaním fondov EÚ, najmä sociálneho fondu, ktorý je zameraný na sociálnu kohéziu, pozornosť je venovaná regiónom s nízkym podielom na HDP, do roku 2013 má SR šancu znížiť počty ľudí, ktorí sa pohybujú na hranici extrémnej chudoby. Sociálna politika SR v situácii prehlbujúcej sa svetovej hospodárskej krízy bude nútená pružne reagovať a hľadať stimuly pre zastavenie hospodárskeho poklesu, obrátiť pozornosť najmä na najzraniteľnejšie sociálne skupiny. Občianske združenia, cirkev, školstvo a ďalšie inštitúcie by mali viac než doposiaľ obracať pozornosť na ekologické ohrozenia spojené so zmenou klimatických pomerov a naliehať na

⁵⁴⁹ V septembri roku 2000 na Miléniovom summite 189 štátov OSN spolu s Vatikánom a Švajčiarskom potvrdilo odhodlanie zmierniť extrémnu chudobu v rôznych krajinách sveta, jej príčiny a následky. Prijatých bolo 8 Miléniových rozvojových cieľov, rozmenených na 18 úloh, ktoré by mali zlepšiť život približne jednej miliarde ľudí, ktorí sú ohrození absolútnou chudobou, hladom ktorý zabíja. Chudoba vedie ľudí k migrácii, vážne sú dopady aj na životné prostredie, ohrozenia majú podobu rastu kriminality, včítane obchodu s ľuďmi, novodobých foriem otroctva, nútenej prostitúcie, prostitúcie detí. V bohatých krajinách sú chudobní často sociálne vylúčení zo spoločnosti. Riziko radikalizácie týchto skupín obyvateľov narastá.

vládu, politické elity, aby dostatočne razantne a s plnou mierou zodpovednosti prijímali závažné rozhodnutia v tejto oblasti, s cieľom odstraňovať ohrozenia a riziká spojené s devastáciou životného prostredia v dôsledku rastúceho konzumu, či nezodpovedného zaobchádzania s darmi Zeme.

Zoznam použitej literatúry:

1. BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta 1999. ISBN:8020408177
2. BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství 2007. ISBN 978-80-86429-80-9
3. BEŇOVÁ, Mária. Koncepty chudoby v slovenskom prostredí. In: In Národopisný Ústav etnológie SAV, č. 02/2006, s.145-162.
4. DŽAMBAZOVIČ, Roman. Posun od merania chudoby k meraniu sociálneho vylúčenia. In: Zb. Otázky merania chudoby. Bratislava, FES e.V. 2004, s.11-23
5. DŽAMBAZOVIČ, Roman: Vzniká nový systém sociálnych nerovností a stratifikácie. In: *Slovo* č. 49, 2004. <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=4351&cislo=6/2004> (Stiahnuté z internetu 3.03.2009).
6. GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Sociologické nakladatelství 2000.
7. GRAY, John. *Marné ilúzie*. Falešné predstavy globálneho kapitalizmu. Košice: Paradigma.sk 2002. ISBN 80-968603-1-3
8. HONŠCH, Michal. Globálna chudoba a hlavné príčiny jej pretrvávania. In: Mezinárodní vztahy č.2, 2006, s.71-93.
9. HREHOVÁ, D.: Globalizácia a vzdelávanie. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Globalizácia a zmeny v štruktúre ekonomiky a spoločnosti. Bratislava: STU, 2008, s. 48 -54, CD. ISBN 987-80-227-2906-2
10. KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství: 2006. ISBN : 8080680345
11. LINDER, Tomáš, STRNAD, Michal. Světová banka a vývoj jejích strategií v boji proti chudobě. In: Mezinárodní vztahy č.2, 2006, s.120-142.
12. MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství 1999. ISBN : 80-85850-61-3
13. MELKUSOVÁ, Helena. Sociálne dimenzie globalizácie a mondializácie. In: Medzi modernou a postmodernou II, Partikularita a univerzalita človeka a spoločnosti. Prešov: Privatpress s.r.o.2006, s.161-169.
14. MILÉNIOVÉ ROZVOJOVÉ CIELE. www.un.org/documents/ga/res//55/a55/r002.pdf - A/RES/55/2, stiahnuté z internetu 12.03.2009.
15. SAFRANSKI, Rudiger. Koľko vydrží človek? In: Fórum občianskej spoločnosti. Č.11-12, 2005, s.120-130.
16. PAUHOFOVÁ, Iveta. *Determinanty bohatstva a chudoby vo svetovej ekonomike*. Bratislava : Ekonóm 2008. ISBN 978-80-225-2538-1
17. PAUHOFOVÁ Iveta. Bohatstvo a chudoba vo svete a na Slovensku /okt.2007/ Bratislava: Prognostický ústav SAV 2007, ISSN 0862 – 9145
18. RAČKOVÁ, Mariana. Intervencia do oblasti zdravia. In: Kontexty rozvoja študijného programu sociálna pedagogika a sociálna práca na Slovensku. Žilina: Medzinárodná vedecká konferencia 2007, v tlači
19. ŠKOVIEROVÁ, Zita. Otázky merania chudoby. In Národopisný Ústav etnológie SAV, č.02/2005, s.206-237, Zb.: Otázky merania chudoby. Bratislava, FES e.V. 2004. ISBN80-89149-02-2

Kontakt : PhDr. Mária Agafonová, CSc.
Katedra spoločenských vied
Technická univerzita Košice
maria.agafonova@tuke.sk

Chudoba z pohľadu ekonómie a manažmentu

Alena Bertová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou chudoby ako sociálneho javu z hľadiska ekonómie a manažmentu. Ide o proces rozhodovania a voľby obmedzených zdrojov pre potreby znižovania chudoby. Na problematiku chudoby nadväzuje otázka zamestnanosti ako nástroja na eliminovanie fenoménu chudoby. Téma chudoby úzko súvisí s tvorbou a rozdelením zisku, ktorý má v podobe investícií a kapitálu smerovať späť do hospodárstva za účelom vytvárania nových pracovných miest.

Abstract

The contribution deals with the problem of poverty as a social phenomenon in terms of economics and management. It is the decision making process and choice of scarce resources for poverty reduction. On the issue of poverty continues the question of employment as a tool to eliminate the phenomenon of poverty. The theme of poverty is closely linked to the creation and distribution of profit, which is in the form of investment and capital back into the economy for the purpose of creating new jobs.

Kľúčové slová: Chudoba, ekonómia, manažment, zamestnanosť, zisk

Key words: Poverty, economics, management, employment, profit

1 Chudoba ako sociálny jav

Chudoba ako sociálny jav je dlhodobým a narastajúcim problémom vo všetkých štátoch súčasného sveta a teda aj v ekonomicky bohatých krajinách. Je sprevádzaný sociálnym postavením na okraji spoločnosti tých, ktorých sa dotýka.

„Chudoba a chudobní bývajú obvykle väčšinou spoločnosťou neprijímaní, opovrhovaní napriek tomu, že chudobou a neistotou a postavením na okraji spoločnosti sú porušované ľudské práva. Táto skutočnosť predstavuje vážny defekt aj v demokratických štátoch, nevynímajúc väčšinu členských štátov Rady Európy“.⁵⁵⁰

2 Chudoba ako problém ekonomický

Existuje mnoho kritérií, na základe ktorých môžeme tvrdiť, že určitá spoločnosť je vyspelá. Podľa jedných úrovní vyspelosti krajiny určuje tempo ekonomického rastu, druhí poukazujú na rozdelenie hrubého domáceho produktu na obyvateľa, iní na kultúrnu vyspelosť a vzdelanosť väčšiny občanov.

„Podľa teórie systémov sa sila celého systému rovná sile jeho najslabšieho článku“.⁵⁵¹ Ak tento prístup uplatníme v rámci ktorejkoľvek civilizácie, môžeme vyhlásiť, že vyspelosť spoločnosti určuje to, ako rieši a zaoberá sa problémami ľudí postihnutých a znevýhodnených chudobou.

Chudoba je celospoločensky závažný problém, ktorý vyúsťuje do problému ekonomického. Preto je kladený silný dôraz na proces rozhodovania a voľby obmedzených zdrojov pre potreby znižovania fenoménu chudoby. Z princípov ekonómie je zřejmé, že

⁵⁵⁰ ŽILOVÁ, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*.. In: Sociálna práca, 2005, s. 9.

⁵⁵¹ LESAY, I. : *O spoločnosti*. In: Slovo č.13/2007.

výrobné zdroje sú obmedzené. Ľudia preto nebudú mať nikdy dostatok zdrojov na uspokojenie všetkých svojich potrieb. Kvôli tomu sa ľudia musia rozhodovať a musia voliť medzi vzácnymi statkami. Znamená to, že si musia vybrať niektoré statky a niektorých iných statkov sa musia vzdať.⁵⁵² Ekonomia vo svojich princípoch kladie dôraz na proces rozhodovania. Tento proces rozhodovania si vyžaduje porovnávanie dodatočných nákladov rôznych možností s ich dodatočnými prínosmi. Väčšina ľudských rozhodnutí nie je typu „všetko alebo nič“ -

Spravidla sa rozhodujeme o tom, či budeme robiť o trochu viac alebo o trochu menej. Je to slobodná voľba každého jednotlivca akým spôsobom sa rozhodne alokovať vzácne zdroje s ich použitím na výrobu tovarov a služieb.⁵⁵³

Krajiny s úspešnou vyspelou ekonomikou sa vyznačujú tým, že v nich vynikajú a správne fungujú inštitúcie, ktoré sú schopné a ochotné vytvárať hodnoty pre potreby obyvateľstva. Vzniknuté inštitúcie a organizácie napomáhajú vytvoreniu nových pracovných miest, ktoré sa spolupodieľajú na znižovaní nezamestnanosti.

Styčným bodom zodpovedných inštitúcií a organizácií, ktoré sa venujú chudobe je to, že ju považujú za problém. Chudoba sa teda dá chápať ako problém ekonomický, ako jav ohrozujúci stabilitu krajiny.

3 Chudoba, manažment a zamestnanosť

V súčasnej neľahkej situácii hospodárskej stagnácie je manažment nútený prijímať závažné rozhodnutia. Prognózy vývoja zamestnanosti sú pesimistické. Vo zvýšenej miere sa dajú očakávať negatívne výsledky zamestnanosti. Manažment v rámci úsporných opatrení plánuje znižovanie zamestnanosti. Dôsledky rozhodnutia manažmentu dopadnú na celkovú zamestnanosť v budúcom období. Je nutné konštatovať hlboké dopady straty práce ľudí na celkovú úroveň ich príjmov a hranicu chudoby. So znižovaním počtu pracovných miest súvisia znížené príjmy, ktoré majú za následok zníženie výdavkov pre domácnosť. Výrazný nárast neistoty obyvateľstva a poklesu príjmu nevyhnutne obmedzuje ich možnosti viac míňať. Ľudia stratia prácu, znížia sa ich príjmy, výška výdavkov klesá. Nastupuje reálna hrozba chudoby. Manažment je nútený venovať sa vo zvýšenej miere udržaniu zamestnanosti viac ako dlhodobej stratégii riadenia.

Chudoba sa často meria príjmami a zamestnanosťou. Chudoba nie je neznáma ani vyspelému svetu Európskej únie. Aj tu sú medzi jednotlivými štátmi veľké rozdiely. Chudobou a sociálnym vylúčením je ohrozených asi pätnásť percent obyvateľov únie, teda takmer 56 miliónov ľudí.⁵⁵⁴

Existujú peňažné i nepeňažné indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. Nemať príjem zo zamestnania neznamená automaticky finančnú chudobu a naopak mať prácu nie je na útek od chudoby dostatočná podmienka.

Jedným z najdôležitejších ukazovateľov chudoby je zamestnanosť. Z tohto hľadiska je nebezpečná dlhodobá nezamestnanosť, trvajúca aspoň rok, a veľmi dlhodobá nezamestnanosť, trvajúca aspoň dva roky. U dlhodobo nezamestnaných hrozí fenomén nezamestnatelnosti, odkázanie na sociálne dávky a následná chudoba. „Ľudia strácajú kvalifikáciu, pracovné návyky aj motiváciu pracovať“.⁵⁵⁵

⁵⁵² Por. EURÓPSKY SOC.FOND: *Podnikateľské vzdelávanie*. In: http://svetvzdelavania.sk/Základy_ekonomie, 2008, s.9.

⁵⁵³ Por. EURÓPSKY SOC.FOND: *Podnikateľské vzdelávanie*. Základy ekonomie, s.9.

⁵⁵⁴ Por. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: *Eurostat*. In: <http://portal.statistics.sk>

⁵⁵⁵ KVAPILOVÁ, E.: *Aktívna politika trhu práce zjavne kríva*. In: Národná obroda 26.06. 2002.

4 Chudoba, manažment a zisk

Manažment musí pracovať so ziskom, prostriedkom na uskutočňovanie iných cieľov. Podnik bez zisku je v trhovom hospodárstve predurčený na zánik. A to nie je strata iba pre vlastníka, ale aj pre zamestnancov, ktorí stratia svoje pracovné miesta. Dosahovanie zisku sa preto stáva spoločensko-etickým záväzkom, pretože podniky bez zisku zapríčiňujú finančný záväzok pre národné hospodárstvo a stratu pracovných miest.

Zisk, ktorý v podobe investícií a kapitálu opäť smeruje do hospodárstva, vytvára nové hodnoty, nové pracovné miesta, tovary, služby a nový blahobyť. Je potrebné sa opýtať zamestnanca, či by chcel pracovať radšej v podniku, ktorý vytvára zisk, alebo v podniku, ktorý pracuje s červenými číslami. Potom je odpoveď od začiatku jasná.

Zisk, ktorý sa tak často diskredituje ako podozrivý a asociálny je často predmetom závidia.⁵⁵⁶ V protiklade k takto zúženému pohľadu môže manažment, ktorý vytvoril čo najväčšiu nadhodnotu, t. j. zisk, tak, že pracovníkom nezadržal ich podiel, o sebe povedať, že konal kompetentne a zodpovedne. "Väčší zisk iba niekoľkých nie je nespravodlivý, ak sa tým zlepší situácia menej šťastných."⁵⁵⁷ Manažment, ktorý vnáša do určitej sféry výroby alebo služieb kapitál, svojou činnosťou smeruje k zisku, ktorý je skutočným ukazovateľom stavu konkrétneho podniku. Zisk však nie je jediným ukazovateľom stavu podniku, pretože aj keď dokazuje, že manažment správne používa výrobné faktory, neodráža skutočnosť, či sa berie ohľad na dôstojnosť zamestnancov produkujúcich hodnoty.⁵⁵⁸

5 Záver

Chudoba je celospoločensky závažný problém, ktorý vyúsťuje do ekonomického problému. Je preto potrebné klásť dôraz na proces rozhodovania a voľby obmedzených zdrojov pre nutnosť znižovania fenoménu chudoby.

Manažment je nútený prijímať závažné rozhodnutia v zmysle poklesu zamestnanosti. Je nutné konštatovať hlboké dopady straty práce ľudí na celkovú úroveň ich príjmov a hranicu chudoby.

Správne používanie a rozdelenie zisku spočíva vo vytváraní nových pracovných miest a v zlepšovaní pracovných podmienok s ohľadom na hodnotu človeka a eliminovanie hrozby chudoby.

Zoznam použitej literatúry:

1. EURÓPSKY SOCIÁLNY FOND. 2008: *Podnikateľské vzdelávanie*.
In: http://svetvzdelavania.sk/zaklady_ekonomie, s. 9.
2. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, Rím 1991, čl. 35.
3. KVAPILOVÁ, E.: *Aktívna politika trhu práce zjavne kríva*. In: *Národná obroda* 26.06. 2002.
4. LESAY, I. 2007: *O spoločnosti*. In: *Slovo* č.13/2007.
5. RAWLS, A. 1971: *Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Belknap Press, s. 15.
6. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: *Eurostat*. In: <http://portal.statistics.sk>
7. WERHAHN, P.H. : *Der Unternehmer. Seine ekonomische Funktion und gesellschaftspolitische verantwortung*. Trier: Paulinus, 1990, s. 36.
8. ŽILOVÁ, A. : *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. In: *Sociálna práca*, 2005, s. 9.

Kontakt : PaedDr. Ing. Alena Bertová
Kavečianska cesta 52, Košice
e-mail: alena.bertova@zoznam.sk

⁵⁵⁶ Por. WERHAHN, P.H.: *Der Unternehmer. Seine ekonomische Funktion und gesellschaftspolitische Verantwortung*. Trier : Paulinus, 1990, s. 36.

⁵⁵⁷ RAWLS, J.: *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Belknap Press, 1971, s. 15.

⁵⁵⁸ Por. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, Rím 1991, čl. 35.

Bezdomovectvo a problémy odchodu detí z detských domovov ako odraz chudoby

Michal Guláš – Anna Bičárová

Abstrakt

Príspevok pojednáva o aktuálnych sociálnych problémoch, ako sú bezdomovectvo a problémy odchodu detí z detských domovov, ktoré sú sprevádzané nepriaznivým spoločenským javom – chudobou. Súčasťou tohto príspevku sú aj rôznorodé definície pojmov chudoby, bezdomovectva, s ktorými autori tohto textu pracujú a ktoré majú priniesť komplexnejší pohľad na danú problematiku.

Abstract

The contribution is concerned with the recent social problems such as homelessness and problems of children leaving foster homes, which are followed by an adverse social cause – poverty. Various definitions of terms like poverty, homelessness, etc are included in this contribution. These terms, which the authors of this article are working with, should bring more complex focus on the particular issue.

Kľúčové slová: chudoba ako sociálny jav, bezdomovectvo, problémy odchodu detí z detských domovov, sociálne vylúčenie.

Key words: poverty as a social cause, homelessness, problems of children leaving foster homes, social exclusion.

Úvod

Problém chudoby je stále aktuálnym sociálnym a spoločenským problémom, ktorý sa netýka iba rozvíjajúcich sa krajín našej planéty, ale aj mnohých rozvinutých demokratických krajín, ktoré však neustále zápasia so zvyšujúcou sa dlhodobou nezamestnanosťou, bezdomovectvom, ale aj problémami odchodu detí z rôznych zariadení (najmä detských domovov), ktoré boli umiestnené v náhradnej inštitucionálnej výchove. O týchto problémoch je dôležité neustále diskutovať, viesť o nich odborné debaty a hľadať adekvátne riešenia, ktoré by odstraňovali (alebo aspoň, čo najviac zmiernovali) tieto negatívne javy našej spoločnosti.

1 Čo je to chudoba?

Chudoba je v dnešnom svete veľmi frekventovaným pojmom, ktorý sa často krát používa v rôznych spojitostiach. Pod týmto pojmom si väčšina ľudí predstaví nedostatok finančných prostriedkov, na základe ktorých si jedinec nedokáže zabezpečiť príjem kvalitnej stravy, ošatenie a primerané bývanie. V modernom svete môžeme hovoriť aj o chudobe informačnej (jej vznik vyvolalo masové využívanie informačno-komunikačných technológií), či chudobe vzdelanostnej. Práve tieto ďalšie (moderné) podoby chudoby idú ruka v ruku s chudobou finančnou a majetkovou, čím jej dosah je ešte ničivejší a pripomína neraz začarovaný kruh (bez vzdelania si človek nájde ťažko prácu, bez práce nemá stály príjem, absencia príjmu zväčša so sebou prináša chudobu).

V odbornej literatúre nájdeme mnoho definícií pojmu „chudoba“. Vo všeobecnosti môžeme chudobu definovať ako: „sociálny jav, ktorý je charakteristický nedostatkom životných prostriedkov jednotlivca alebo skupiny. V tomto zmysle je považovaná za sociálny problém, príp. za sociálno-patologický jav. Niekedy sa miesto mnoho značne definovaného pojmu absolútnej chudoby používa pojem bieda. V porovnaní s pojmom bieda je chudoba

považovaná za menej drastickú situáciu, v ktorej sa jednotlivec alebo sociálna skupina nachádzajú. Pojem bieda býva obvykle používaný v súvislosti s hladom, telesným alebo duševným utrpením alebo poškodzovaním, sociálnou odkázanosťou a pod. Hranice biedy a chudoby nie je možné stanoviť a často sa oba významy zamieňajú. Z hľadiska jednotlivca, príp. spoločenskej skupiny môže byť chudoba nezapríčená alebo spôsobená vlastným pričinením. Popri každodennom používaní pojmu chudoba v bežnej reči existuje však i niekoľko pokusov o vedeckú reflexiu tohto javu.⁵⁵⁹

„Tradične je za chudobu považovaný stav, kedy nedostatok hmotných prostriedkov obmedzuje možnosti spotreby, nedostatok financií neumožňuje zabezpečiť základné životné potreby na primeranej úrovni.“⁵⁶⁰

O jednotnú definíciu pojmu „chudoba“ sa snažili mnohí teoretici a autori, avšak: „Už dlhšie obdobie jestvujú vo svete odborné diskusie o tom, či je možno vytvoriť exaktnú, ľahko operacionalizovateľnú a objektívnu definíciu chudoby. Veda však v tejto otázke nie je kompetentnejšia, ako ostatné (i nevedecké) disciplíny, práve vzhľadom na morálny aspekt chudoby ako sociálneho javu. Práve preto sa stretávame s nespočetným množstvom definícií chudoby a následne i s veľmi rozdielnym kvantitatívnym rozmerom tohto javu v spoločnosti.“⁵⁶¹

V praxi sa častokrát stáva, že sa medzi pojem chudoba a pojem sociálna nerovnosť dáva znamienko rovnosti, akoby šlo o ten jeden a ten istý obsah pojmu (resp. synonymum slova chudoba). Tieto predstavy je potrebné vyvrátiť a to najlepšie upresnením si základných rozdielov medzi týmito dvomi, veľmi často zamieňanými pojmami. Pojmy sociálna nerovnosť a chudoba nie sú totožné, pretože chudoba: „nadväzuje na všeobecne rozšírené predstavy o ľudskej dôstojnosti, solidarite a spravodlivosti, ako i ochrany slabých. Tým sa pojem chudoby líši od pojmu sociálna nerovnosť, ktorá je všeobecne považovaná za dôsledok rozdielov v podávaní výkonov v spoločnosti, ktorá samotná spočíva na princípe výkonov (spoločnosť výkonov). Podľa tohto princípu dosahuje jednotlivec i spoločenská skupina sociálnu pozíciu (status) predovšetkým na základe výkonov, ktoré jednotlivec (sociálna skupina) v spoločnosti podáva. Keď sa podarí isté vzťahy v živote spoločnosti charakterizovať ako chudobu, núti toto označenie sociálne prostredie konať.“⁵⁶²

Chudoba ako negatívny sociálny jav nie je problémom iba určitej, malej skupiny ľudí. Je to problém veľkých rozmerov, ktorý má globálny charakter a týka sa približne tretiny obyvateľov našej planéty. „Chudoba nie je, žiaľ, žiaden okrajový jav v spoločnosti, ale dotýka sa podľa obdivuhodne jednotných odhadov mnohých expertov približne tretiny obyvateľstva našej planéty. Nemožno prehliadať, že chudoba nemá iba svoju individuálne prežívanú podobu, ale i svoju spoločnosťou a štátom formovanú a internacionálnu, ba aj globálnu tvár. Vo svojej radikálnej podobe znamená chudoba bezdomovectvo, nedostatok a bezbrannosť, biedu a bezmocnosť. V tejto súvislosti často hovoríme o tzv. absolútnej chudobe, kedy nemá človek zabezpečený ani minimálny životný štandard vo výžive, ošatení a bývaní.“⁵⁶³

⁵⁵⁹ TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print, 2003, s. 349.

⁵⁶⁰ VOROBEL, J.: *Úvod do sociálnej politiky*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2005, s. 22.

⁵⁶¹ TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print, 2003, s. 350.

⁵⁶² TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print, 2003, s. 350.

⁵⁶³ TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print, 2003, s. 348.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že chudoba je takmer výlučne problémom nerozvinutých krajín sveta. Je pravdou, že jej dôsledky sú najviac hmatateľné a viditeľné práve v krajinách, ktoré majú toto označenie, ale s dôsledkami chudoby bojujú čoraz viac aj vyspelé demokratické krajiny, kde vypuklé sociálne nerovnosti a najmä problém dlhodobej nezamestnanosti spôsobujú mnohé negatívne sociálne javy (a teda aj chudobu) aj v takto rozvinutých krajinách. *„I keď sa podarilo vo vyspelejších štátoch (štátoch sociálneho blaha) chudobu ako sociálno-patologický jav utlmiť alebo aspoň zmierniť, v celosvetovom meradle je problém chudoby považovaný za neriešiteľný, lebo vystupuje ako globálny jav, spočívajúci v diskrepancii medzi expanzívnymi tendenciami ľudských požiadaviek a populačného rastu na strane jednej a obmedzenosťou zdrojov na našej planéte na strane druhej. No i v mnohých krajinách s vyspelou demokraciou sme svedkami narastajúcich sociálnych priepastí, neustále narastajúcej nezamestnanosti, zväčšujúcich sa konkurenčných tlakov, sociálnej marginalizácie celých skupín obyvateľstva a postupného zbavovania sa zodpovednosti za chudobu zo strany štátu.“*⁵⁶⁴

Spojitosť medzi chudobou a nezamestnanosťou vidí aj Montesquieu, ktorý formuluje dosť moderný názor na riešenie problému chudoby a jej druhov sociálneho hendikepu:

*„Človek nie je chudobný, pretože nič nemá, ale pretože nepracuje... V krajinách, kde prekvitá obchod a kde má mnoho ľudí svoje remeslo, je štát často krátko nútený vziať na seba starostlivosť o ľudí starých, chorých a siroty. Skutočne civilizovaný štát pre nich hľadá obživu v remesle: jedným, ktorí sú schopní pracovať, obstará prácu, druhých učí pracovať, čo je tiež prácou. Niekoľko almužien darovaných človeku bez domova nepokryje záväzky štátu, ktorý má povinnosť zaistiť všetkým existenciu, obživu, vhodné oblečenie a životný štýl nepriečiaci sa zdraviu.“*⁵⁶⁵

Podľa Spickera má oproti niektorým sociálnym javom chudoba: *„zvláštny charakter. Obsahuje v sebe kategorický imperatív čokoľvek konať na jej odstránenie a neuspokojuvať sa s jej deskripciou, analýzou príčin a následkov. V tomto zmysle je chudoba i morálnym pojmom.“*⁵⁶⁶

Problematike chudoby a to nie len v jej teoretickej rovine, ale najmä v rovine praktickej (odstraňovanie sociálnych nerovností a odstraňovanie chudoby, pomoc chudobným a pod.) sa venuje predovšetkým sociálna práca ako vedecká disciplína ktorej súčasťou sú: *„v západoeurópskych krajinách etnické menšiny a deprivatívne vplyvy veľkých miest. Trvalo sa sociálna práca venuje problémom spojených s chudobou, starobou, delikvenciou, a to najmä delikvenciou mládeže, nezamestnanosťou, s mentálnym a telesným hendikepom, s chorobou, so zneužívaním detí a žien a prostitúciou.“*⁵⁶⁷

Spolu so sociálnou prácou významný prínos v zmiernení následkov chudoby predstavuje aj charita, individuálna pomoc, osobitne však existencia tzv. welfare štátu (teda štátu verejného blaha), pretože: *„existenciou štátu verejného blaha rozumieme v užšom zmysle slova systém štátnych a verejných (mimovládnych) subjektov, ktoré slúžia nasledovným cieľom:*

⁵⁶⁴ TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print, 2003, s. 353.

⁵⁶⁵ MONTESQUIEU, CH. DE S.: *Duch zákonov*. Bratislava : Tatran, 1989.

⁵⁶⁶ SPICKER, P.: *Poverty and Social Security. Concepts and Principles*. London, New York : Sage, 1993.

⁵⁶⁷ MATOUŠEK, O., A KOL.: *Základy sociální práce*. Praha : Portál, 2003, s.108.

- *Zabráneniu človeku v nedôstojnej chudobe a jeho existenčnej núdzi (napr. prostredníctvom sociálnej pomoci).*
- *Zabezpečeniu proti hroziacim štandardným rizikám (prostredníctvom dôchodkového, nemocenského, havarijného, nehodového a pod. poistenia, vrátane poistenia pre prípad nezamestnanosti).*
- *Odstráneniu neželateľných foriem sociálnych nerovností (napríklad prostredníctvom tzv. progresívneho zdaňovania, chránených pracovísk a pod.).*
- *Nastoleniu rovnakých životných podmienok, resp. základných predpokladov každodenného správania (prípravou vhodnej infraštruktúry a prístupu k verejnému bohatstvu).*

V širšom zmysle slova štáty verejného blaha, ktorých obyvateľstvo predstavuje vyspelú spoločnosť, sa usilujú o kreovanie politicko-administratívneho, socio-ekonomického a socio-kultúrneho systému, ktorý by dokázal sústavne rozmnožovať verejné blaho obyvateľstva, kvalitu života, poriadok, bezpečnosť a všeobecnú spokojnosť. Uvedené snahy možno hodnotiť ako paradigmu úsilia o verejné blaho. ⁵⁶⁸

2 Bezdomovectvo ako negatívny sociálny jav

V posledných rokoch na svojej sile nabera problematika bezdomovectva. V uliciach veľkých miest (ale už aj tých menších), vidíme častokrát ľudí, ktorí nemajú žiaden domov.

V mnohých krajinách je bezdomovectvo úplne novým pojmom. Je veľmi často v očiach verejnosti veľmi úzko definovaný a doslova obmedzený. Je potrebné, uvedomiť si, že tento pojem má omnoho širší význam a zahŕňa v sebe rôzne skupiny ľudí, ktorých by sme na prvý pohľad do tohto pojmu nezahrnuli.

Medzi základné definície bezdomovectva môžeme použiť nasledujúce dve, ktoré sa vzájomne dopĺňajú a vytvárajú tak širší obraz o bezdomovcoch:

„Bezdomovci sú ľudia žijúci bez trvalého bydliska, obvykle sú to ľudia bez zamestnania, odrezaní od zdroja príjmu, ktorý je bežne dostupný pre iných občanov (vrátane systému sociálneho zabezpečenia – podpory. ⁵⁶⁹

„Bezdomovci sa sústreďujú vo väčších mestách, kde majú lepšie podmienky na prežitie (ubytovanie, charitatívne organizácie poskytujúce stravu, stanice, teplovodné šachty a pod., ako i možné prístrešie v zime). Oproti iným občanom sú bezdomovci niekoľkonásobne znevýhodnení, a to napríklad:

- *ťažšie sa im hľadá zamestnanie,*
- *zamestnávateľia môžu zneužívať stav, situáciu, v akej sa momentálne nachádzajú (neuzatvárajú s nimi pracovné zmluvy, dávajú im minimálny plat),*
- *ťažšie komunikujú s organizáciami v štáte,*

⁵⁶⁸ SCHAVEL, M., ČIŠECKÝ, F., OLÁH, M.: *Sociálna prevencia*. Prešov : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P.P.Gojdiča v Prešove, 2007, s. 117 – 118.

⁵⁶⁹ SCHAVEL, M., ČIŠECKÝ, F., OLÁH, M.: *Sociálna prevencia*. Prešov : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P.P.Gojdiča v Prešove, 2007, s. 118.

- *mnohí nemajú osobné doklady – doklady totožnosti,*
- *základná zdravotnícka starostlivosť je pre nich ťažšie dostupná, pretože si neplatia zdravotné poistenie,*
- *sú často obeťami určitého šikanovania zo strany polície, a pod.*⁵⁷⁰

Avšak ani tieto dve definície nenapĺňajú celkovú šírku a problematiku tohto pojmu. Ilja Hradecký a Vlastimila Hradecká, autori knihy *Bezdomovec – extrémne vylúčenie*, pod tento pojem zahŕňajú aj ostatné skupiny ľudí a to:

1. **„SKUPINA FENOMÉNU ZJAVNÉHO BEZDOMOVECTVA,**
2. **SKUPINA FENOMÉNU SKRYTÉHO BEZDOMOVECTVA,**
3. *skupina fenoménu potenciálneho bezdomovectva.*⁵⁷¹

Najviditeľnejšiu a zároveň aj najredukovateľnejšiu skupinu populácie bezdomovcov tvorí skupina: *„zjavných bezdomovcov. Patria sem osoby žijúce na uliciach, staniciach, patria sem tí, ktorí vyhľadávajú ubytovanie v zimných nocľahárňach, azylových domoch, nocľahárňach pripravených mestom, alebo charitatívnymi organizáciami. Reprezentujú však iba časť obyvateľov bez trvalého bydliska.*“⁵⁷²

„SKUPINU SKRYTÝCH BEZDOMOVCOV TVORÍ TÁ SKUPINA ĽUDÍ, KTORÁ SA Z NEJAKÉHO IBA IM ZNÁMEHO DÔVODU NEOBRACIA NA VEREJNÉ, ALEBO CHARITATÍVNE SLUŽBY, ABY NAŠLA NOCĽAH. POČET TAKÝCHTO OSÔB MÔŽE BYŤ ZNAČNÝ HLAVNE V REGIÓNOCH, KDE JE PONUKA SLUŽIEB NEDOSTAČUJÚCA.“⁵⁷³

DO SKUPINY SKRYTÝCH BEZDOMOVCOV MÔŽEME ZARADIŤ ĽUDÍ, KTORÍ BÝVAJÚ V STARÝCH, OPUSTENÝCH DOMOCH, V DOMOCH, KTORÉ SÚ URČENÉ NA DEMOLÁCIU, VO VÝMENNÍKOCH, V PIVNICIACH A POD.

SKUPINU POTENCIÁLNYCH BEZDOMOVCOV TVORIA OSOBY, „KTORÝCH POTREBY SÚ ÚRADOM BUĎ NEZNÁME, ALEBO ZNÁME IBA ČIASŤOČNE. ŽIJÚ V RÔZNE ŽIVOTNE ŤAŽKÝCH PODMIENKACH, DENNÝCH RODINNÝCH PROBLÉMOCH, V PROBLÉMOCH OSOBNÉHO CHARAKTERU, V PROBLÉMOCH UDRŽAŤ SI BYT A V RIZIKU HO STRATIŤ.”⁵⁷⁴

AUTORI PUBLIKÁCIE BEZDOMOVECTVO – EXTRÉMNE VYLÚČENIE, VLASTIMILA A ILJA HRADECKÝ DO TEJTO SKUPINY ZARAĎUJÚ TIETO OSOBY: OSOBY, KTORÉ ČAKAJÚ NA PREPUSTENIE Z RÔZNYCH ÚSTAVOV, VEZENIA, NA OPUSTENIE DETSKÉHO DOMOVA...

DEFINÍCIA POJMU „BEZDOMOVEC“ NIE JE JEDNOZNAČNÁ, ČO POTVRDZUJE AJ FAKT, ŽE V ODBORNEJ LITERATÚRE EXISTUJE MNOHO RÔZNORODÝCH DEFINÍCIÍ TOHO VÝRAZU.

⁵⁷⁰ SCHAVEL, M., ČIŠECKÝ, F., OLÁH, M.: *Sociálna prevencia*. Prešov : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P.P.Gojdiča v Prešove, 2007, s. 119.

⁵⁷¹ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 27.

⁵⁷² HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 28.

⁵⁷³ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 31.

⁵⁷⁴ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 32.

„ABY SME MOHLI OPERAČNE DEFINOVAŤ BEZDOMOVECTVO, STANOVILO SI EUROPSKÉ OBSERVATÓRIUM BEZDOMOVECTVA TRI DOMÉNY, KTORÉ TVORIA DOMOV, KTORÝCH ABSENCIA MÔŽE BYŤ POVAŽOVANÁ ZA VYMEDZENIE BEZDOMOVECTVA. MAŤ DOMOV MÔŽE BYŤ CHÁPANÉ AKO: MAŤ SLUŠNÉ OBYDLIE (ČI PRIESTOR), SPÔSOBILÉ K NAPLNŔOVANIU POTRIEB DANEJ OSOBY A JEJ RODINY (FYZICKÁ DOMÉNA), MAŤ MOŽNOSŤ UCHOVAŤ SI SÚKROMIE A UDRŽIAVAŤ SPOLOČENSKÉ VZŤAHY (SOCIÁLNA DOMÉNA) A MAŤ VÝLUČNÉ VLASTNÍCTVO, ISTOTU UŽÍVANIA A PRÁVNY NÁROK (PRÁVNA DOMÉNA).“⁵⁷⁵

Ak hovoríme o bezdomovcoch mnoho krát si uvedomujeme iba vonkajšiu (viditeľnú stránku) tohto javu, avšak v širšom zmysle je dôležité uvedomiť si: „že ide o človeka, ktorý nemá zázemie, rodinu, resp. chýbajú mu rodinné vzťahy, ktorý je osamelý aj kedy mal mnoho príbuzných, a ktorý naviac nebýva. Je to teda omnoho širší význam než iba to, že mu chýba strecha nad hlavou. Je totiž rozdiel bývať a byť ubytovaný. Medzi našimi klientmi poznáme určite ľudí, ktorí vyrastali v detských domovoch, majú dnes päťdesiat alebo šesťdesiat rokov a nikdy nebývali, pretože vždy boli iba ubytovaní na nejakej podnikovej ubytovni. Byť bez domova, to je byť bez prostredia, kde si môžu odpočinúť, byť bez miesta, kde by si zložili hlavu.“⁵⁷⁶

Ďalšou (negatívnou) črtou bezdomovectva je pomerne vysoké riziko fyzických útokov na osoby bez strechy nad hlavou. Osoby bez domova sú častou obeťou násilných útokov a trestných činov. Prípady z praxe hovoria o obzvlášť brutálnych spôsobilých, napr. poliatie bezdomovca horľavou látkou a následné zapálenie, brutálne fyzické útoky bez akéhokoľvek dôvodu a pod.

„Do denných centier a azylových domov prichádzajú často bezdomovci s rôznymi zraneniami. Niekedy sa zdôveria, inokedy nie, ako k nim prišli. Niektoré zranenia vznikajú bez cudzieho zavinenia, často v opilosti. Iné pochádzajú z konfliktov s ľuďmi v uniforme – s policajtm, mestskými strážnikmi, pracovníkmi bezpečnostných služieb, alebo s ľuďmi v civile. Takmer všetky prípady končia lekársnym ošetrením, pretože bezdomovci nechcú podať trestné oznámenie. Dôvody môžu byť rôzne, najčastejšie je to obava z ďalšieho možného konfliktu.“⁵⁷⁷

Lekárske ošetrenie pre väčšinu bezdomovcov býva problémom, nakoľko väčšina z nich nie je poistených a nemajú zväčša ani potrebné doklady. Právo na bezplatné ošetrenie im býva mnoho krát v praxi „uprené s argumentáciou, že je nepoistený, čo je pre značnú časť bezdomovcov z hľadiska zákona nemožné. Po odmietnutí ošetrenia sa často bezdomovcom samotným táto argumentácia vryje do pamäti a ďalšiu pomoc nevyhľadávajú.“⁵⁷⁸

Príčiny tohto negatívneho sociálneho javu sú rôznorodé, ale zväčša ich korene siahajú do prostredia rodiny, v ktorej jedinec žil. Zároveň vo verejnosti prevláda názor, že bezdomovectvo je jav, za ktorý si dotyčná osoba môže sama. Tento názor je veľmi obmedzený a neberie do úvahy ďalšie veľmi závažné faktory: „Mnohokrát sa stretávame s názormi, že bezdomovci si za svoju situáciu môžu sami. V kontexte tejto rozsiahlej

⁵⁷⁵ HRADECKÝ, I., A KOL.: *Definice a typologie bezdomovství*. Praha : Naděje, 1997, s. 11.

⁵⁷⁶ Zborník zo seminára na tému *Bezdomovectvo v Európe, Olomouc 04.03.1998*. Praha : Naděje, 1997, s. 7.

⁵⁷⁷ HRADECKÝ, I.: *Konflikt, bezdomovci a veřejný prostor. Profily bezdomovství v České republice. Tematická správa 2006 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovství*. Praha 2006.

⁵⁷⁸ ŠUPKOVÁ, D., A KOL.: *Zdravotní péče o bezdomovce v ČR*. Praha : Grada, 2007, s. 11.

problematiky je to len povrchný názor človeka neznaleho tejto témy. Mnohé výskumy dokazujú, že bezdomovectvo nie je výsledkom individuálnych príčin človeka, ale skôr individuálnych a zároveň štrukturálnych. Preto si treba uvedomiť, že „bezdomovectvo nie je vecou individuálneho výberu, ako mnohí tvrdia a snažia sa tento fenomén takto negatívne stigmatizovať. Sociológovia vedia, že fenomén bezdomovectva je časť sociálneho procesu, dôsledok kontinuálnych sociálnych a ekonomických síl, vedúci až k sociálnym štruktúram (trh práce, trhy s bytmi, sociálne zabezpečenie ako štátne opatrenie, vzdelávanie a výchova, rodinné štruktúry).“⁵⁷⁹

Faktory bezdomovectva delíme na dve základné skupiny a to na faktory objektívne a subjektívne:

„Faktory objektívneho charakteru môžu pôsobiť napr. na dodržiavanie ľudských práv, na zachovanie integrity práva a rešpektovania zásady rovných príležitostí pre všetkých občanov, na vzdelanosti a kvalifikácií občanov. Objektívne faktory pôsobia rovnako na boj s nezamestnanosťou, s vylúčením, na sociálnu ochranu, na zabezpečenie v starobe a v chorobe, na začleňovanie mládeže do trhu práce, na zlepšenie mobility pracujúcich a ich adaptáciu na zmeny vo výrobe, na posilňovanie vzdelanosti a technologických služieb a výcviku pre rôzne sektory (napr. zdravotníctvo). Význam objektívnych faktorov je tiež v ich pôsobení na legislatívu (sociálne zákonodarstvo), na rovnosť žien a mužov, na integráciu invalidov, na kriminalitu, odčerpávajúce veľké zdroje energie spoločnosti. Faktory spoločenské konečne môžu pôsobiť tiež na problémy menšín, exilu a migrácie.

Faktory subjektívne je možné usporiadať do štyroch kategórií:

- a) faktory materiálne (strata bývania, neisté bývanie, strata zamestnania, dlhodobá nezamestnanosť, nedostatočné príjmy, zadlženosť, neschopnosť obhospodarovať vlastný rozpočet, tragická udalosť vo forme straty živiteľa, majetku a pod.),
- b) faktory vzťahové (zmeny štruktúry rodiny, rodinné alebo manželské problémy, diskriminácia ženy, porušené vzťahy medzi partnermi, medzi rodičmi a deťmi, medzi deťmi a rodičmi, rozvod manželov, rozchod partnerov žijúcich v konkubinate, rozdelenie alebo rozpad rodiny, násilie v rodine, sexuálne zneužívanie a znásilnenie, osamelosť),
- c) faktory osobné (mentálna retardácia, duševná alebo telesná choroba, nesamostatnosť, osamelosť, invalidita, alkoholizmus a ďalšie závislosti, hráčstvo, sociálna nezrelosť),
- d) faktory inštitucionálne (prepustenie z ústavu, z velenia, opustenie detského domova).“⁵⁸⁰

Názory, že každý človek je zodpovedný za úroveň a dôstojnosť svojho života sú veľmi skreslené. Musíme si uvedomiť, že v našej spoločnosti sú ľudia, ktorí majú určité poruchy v procese socializácie a adaptácie, trpia rôznymi ochoreniami (duševné, telesné postihnutie), sú starí a nevládni, alebo sa v ich živote vyskytli iné príčiny, ktoré im znemožňujú žiť samostatne a nie sú schopní sa o seba postarať, sú odkázaní na pomoc iných. Ďalšou stránkou tohto problému je fakt, že adaptabilita na nové spoločenské prostredie (hlavne po roku 1989) nie je u každého jedinca rovnaká. Slabší jedinci sa často krát dostávajú do núdze:

- a) „hmotnej (nedostatočné uspokojenie životnej potreby),
- b) sociálnej (dlhodobá hmotná núdza často spojená s osamelosťou),

⁵⁷⁹ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 26.

⁵⁸⁰ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 33 - 34.

- c) *morálnej (nedôstojné uspokojovanie životných potrieb),*
- d) *spoločenského vylúčenia (životná kríza, z ktorej je veľmi ťažké bez vonkajšej pomoci vrátiť sa k obvyklému životnému štýlu, často je doprevádzaná úplnou rezignáciou).⁵⁸¹*

Aj v dnešnom spoločenskom usporiadaní v Európe sa stáva, že určité skupiny obyvateľstva sú vylúčené z mnohých životných príležitostí. Medzi najrizikovejšie skupiny môžeme zaradiť najmä skupiny zdravotne ale aj spoločensky hendikepovaných:

- a) *ľudia vylúčení z hospodárskeho života (dlhodobo nezamestnaní),*
- b) *mládež, ktorá sa nevie hospodárskych uchýtiť,*
- c) *invalidi (ľudia s telesným, zmyslovým a mentálnym postihnutím),*
- d) *rodiny s chorým členom, o ktorého sa starajú,*
- e) *nestabilné rodiny,*
- f) *starí ľudia,*
- g) *ženy (spoločenská diskriminácia aj napriek ústavou zaistenou rovnoprávnosťou),*
- h) *ľudia inštitucionálne poznamenaní (detským domovom, výchovným zariadením, vezením),*
- i) *príslušníci minorít (u nás najčastejšie Rómovia),*
- j) *cudzinci (utečenci, migranti, prisídlenci).⁵⁸²*

Problémy extrémneho sociálneho vylúčenia sa zvyšujú s kumuláciou viacerých rizikových faktorov, no zároveň túto situáciu sťažuje a znásobuje aj problematika súčasného postavenia rodiny v spoločnosti, resp. trend rodiny, aký nabrala v posledných rokoch, čo spôsobuje nestálosť rodinných vzťahov, ktoré sa priamo podieľajú na riziku sociálneho vylúčenia (najmä život detí v takýchto rodinách):

- a) *„neúplná rodina (jeden z rodičov dieťaťu chýba),*
- b) *rekonštruovaná rodina (dieťa je často dezorientované zložitými vzťahmi pri opakovaných manželských vzťahoch rodičov),*
- c) *neformálna rodina (pri partnerskej nestálosti dieťa nemá dostatok lásky),*
- d) *detské domovy (dieťa je do svojej plnoletosti hmotne zaopatrené, ale nevie, ako má fungovať domácnosť, po dosiahnutí plnoletosti je hmotne odkázané iba samo na seba ale nevie spravidla založiť funkčnú domácnosť ani obhospodarovať svoj rozpočet),*
- e) *deti ulice (deti považujúce ulicu za svoj domov, žijú mimo spoločnosť dospelých, iba občas tvária určitú dobu v inštitúciách),*
- f) *deti na ulici (dieťa sa pravidelne stýka s rodinou, na noc sa vracia domov, ale väčšinu dňa trávi mimo domova na verejných priestranstvách),*
- g) *závislosti na alkohole, drogách, výherných automatoch.*

Deti žijúce v neprirodzených životných podmienkach bývajú často v dospelosti ohrozené spoločenským vylúčením. Menej schopný jedinec sa obvykle dostáva súčasne do hmotnej i sociálnej núdze. Medzi bezdomovcami, ktorí vyhľadávajú pomoc u pražskej hlavnej stanice, je okolo 80% osôb poznamenaných v detstve krízou rodiny.⁵⁸³

Pri posudzovaní (a nebodaj aj pri samotnom odsudzovaní) bezdomovcov majme stále na pamäti, že: *„bezdomovecťvo nie je vecou individuálneho výberu, ako mnohí tvrdia a snažia sa tento fenomén takto negatívne stigmatizovať. Sociológovia vedia, že bezdomovský fenomén*

⁵⁸¹ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 24.

⁵⁸² HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 24.

⁵⁸³ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 24.

je časť sociálneho procesu, dôsledok kontinuálnych sociálnych a ekonomických síl, vedúcich až k sociálnym štruktúram (trh práce, trh s bytmi, sociálne zabezpečenie ako štátne opatrenie, vzdelanie a výchova, rodinné štruktúry).⁵⁸⁴

3 Problémy odchodu detí z detských domovov

V kontexte problematiky detí umiestnených v detských domovoch, o ktoré sa ich rodičia nevedia, nemôžu, alebo nechcú postarať, alebo sú sirotami, sa vynára aj otázka ich ďalšieho životného smerovania po opustení detského domova.

Bez akéhokoľvek zveličovania môžeme povedať, že deti, ktoré opúšťajú brány detského domova, sú veľmi rizikovou skupinou jedincov, u ktorých sa mnohokrát prejavujú sprievodné javy chudoby, ako je napríklad bezdomovectvo.

DETSKÝ DOMOV, AKO SÚČASŤ INŠTITUCIONÁLNEJ NÁHRADNEJ VÝCHOVY PRE DETÍ A MLADÝCH DOSPELÝCH MÔŽEME CHARAKTERIZOVAŤ AKO:

„Zariadenie pre deti, ktoré nemajú možnosť vyrastať v rodine, a to preto, že rodinu nemajú alebo preto, že rodina nie je ochotná sa o ne starať (tzv. sociálne siroty). V krajinách nášho kultúrneho okruhu vysoko prevažujú sociálne siroty nad sirotami faktickými. Medzi sociálnymi sirotami sa objavuje stále viac detí s postihnutím, rodičia sa o nich odmietajú starať z pozície „práva na zdravé dieťa“. Detské domovy sú (okrem dojčeneckých) internátneho typu (skupiny detí rovnakého veku, vychovávatelia sa striedajú na zmeny) alebo detské domovy rodinného typu (domov napodobňuje priestorovo veľký byt, skupina detí je menšia, vekovo rôznorodá, venujú sa jej stále vychovávatelia).⁵⁸⁵

„Detské domovy – výchovné zariadenia pre deti vo veku od 3 do 18 rokov. V praxi zabezpečujú dlhodobú starostlivosť deťom, ktoré nemajú alebo stratili vhodné rodinné prostredie. Sociálno-právna ochrana detí sa končí po dosiahnutí dospelosti.⁵⁸⁶

Prijat' dieťa do detského domova je možné podľa § 51 Zákona 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov na základe:

- právoplatného rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti,
- predbežného opatrenia súdu,
- právoplatného rozhodnutia o uložení výchovného opatrenia.

V naliehavých prípadoch ak sa dieťa ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti, alebo ak je jeho život alebo zdravie ohrozené, možno dieťa prijať okamžite, bez akýchkoľvek dokladov. Orgán sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately doručí všetky potrebné doklady dodatočne.⁵⁸⁷

Zákon č. 305 z 25. mája 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov definuje detský domov v § 49 nasledovne:

⁵⁸⁴ HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha : Naděje, 1996, s. 26.

⁵⁸⁵ OLÁH, M., SCHAVEL, M.: *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. Prešov : Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gajdiča v Prešove, 2006, s. 153.

⁵⁸⁶ ROHÁČEK, M., MATEJ, V.: *Situácia detí žijúcich mimo rodiny na Slovensku*. Bratislava : Nadácia Alternatíva, Centrum Návrat, 1995, s. 58.

⁵⁸⁷ Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

1. „Detský domov je prostredie utvorené a usporiadané na účely vykonávania rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti, predbežného opatrenia a o uložení výchovného opatrenia.
2. Detský domov dočasne nahrádza dieťaťu jeho prirodzené rodinné prostredie alebo náhradné rodinné prostredie.
3. Ak ústavná starostlivosť skončí dosiahnutím plnoletosti alebo predĺžením ústavnej starostlivosti do 19 rokov veku, môže mladý dospelý požiadať detský domov o poskytovanie starostlivosti až do jeho osamostatnenia sa, najdlhšie do 25 rokov veku. Osamostatnenie na účely tohto zákona je zabezpečenie si bývania a schopnosť samostatne sa živiť.
4. Detský domov podľa dôvodov, pre ktoré rozhodol súd o nariadení ústavnej starostlivosti, predbežného opatrenia a o uložení výchovného opatrenia, postupuje podľa § 47 ods. 3 písm. a) prvého až tretieho bodu, piateho až dvanásteho bodu, písmena b) druhého, tretieho a piateho bodu, písmena c) druhého až štvrtého bodu, písmena d) a odseku 4 písm. c).
5. V detskom domove možno poskytovať zdravotnú starostlivosť za podmienok ustanovených osobitným predpisom.

*Ak to vyžaduje zdravotný stav dieťaťa alebo dôvod, pre ktorý dieťa bolo umiestnené do detského domova, detský domov utvorí podmienky na zriadenie školy na účely plnenia povinnej školskej dochádzky a prípravy na povolanie.*⁵⁸⁸

Chovancov detských domovov po opustení tohto zariadenia (mnoho krát veľmi nadštandardne vybaveného) čaká v „reálnom“ živote poriadny šok. Je pravdou, že mladému dospelému detský domov zabezpečí po jeho opustení nejaké bývanie a prácu, avšak problém nastáva v udržaní si týchto, pre dôstojný život dôležitých pilierov. Bývalí chovanci detských domovov sú odkázaní zväčša na ubytovne, ktoré sú pre nich aj tak finančne náročné (ubytovne dnes vlastnia prevažne súkromné spoločnosti, ktorých hlavnou činnosťou je dosahovanie zisku a teda cena takéhoto podnájmu býva pre tieto deti príliš vysoká). Nájsť si zamestnanie je pre väčšinu z nich veľmi obtiažne, nakoľko vysoké percento klientov týchto zariadení má aspoň ľahkú mentálnu retardáciu, čo im znemožňuje uplatnenie sa na trhu práce. Väčšinou vykonávajú pomocné práce, ktorú sú veľmi nízko finančne ohodnotené a nepokrývajú ani len výlohy spojené s bývaním a stravou. Niektorí odídenci detského domova sa zamestnávajú v chránených dielňach, avšak aj z toho mála, ktoré dostanú, im zo mzdy strhnú za chybné výrobky častokrát toľko, že im neostáva na dôstojné živobytie.

Je to nekonečný paradox. Na jednej strane útulne, nadštandardne vybavený detský domov, na strane druhej, po jeho opustení, bieda, beznádej a život v nedôstojných podmienkach. Možno by bolo lepšie a určite rozumnejšie získať peniaze od sponzorov, mimovládnych organizácií investovať napr. do zariadenia chráneného bývania pre mladých dospelých a ponúknuť im tak aspoň nejaké prístrešie a pomoc v ich komplikovanej životnej situácii.

Je veľmi dôležité v tomto smere hľadať (rýchlo a neodkladne) nejaké možné riešenia tohto problému. Tu nejde o produkty, spokojnosť zákazníka, zisk, ale o niečo omnoho podstatnejšie a dôležitejšie – o budúcnosť ľudských bytostí.

Záver

Chudoba je aj napriek vyspelosti dnešného sveta veľmi závažným a rozsiahlym problémom, ktorý sa bytostne dotýka každého člena ľudskej spoločnosti. Je sprievodným a nosným problémom takých sociálnych javov, ako je napríklad bezdomovecstvo, ale je aj úzko prepojená s odchodom mladých dospelých, ktorí boli do dovŕšenia svojej dospelosti

⁵⁸⁸ Zákon č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

(alebo ukončenia štúdia) umiestnení v náhradnej inštitucionálnej výchove, najmä v detskom domove. Je dôležité, hľadať neustále možné riešenia na znižovanie tohto negatívneho sociálneho javu, ktorý je problémom globálnym a zároveň aj problémom každého z nás.

Zoznam použitej literatúry:

HRADECKÝ, I.: *Konflikt, bezdomovci a verejný priestor. Profily bezdomovstvá v Českej republike. Tematická správa 2006 zpracovaná pro Evropskou observatoř bezdomovstvá.* Praha 2006.

HRADECKÝ, I., A KOL.: *Definice a typologie bezdomovstvá.* Praha : Naděje, 1997, ISBN 978-80-86451-13-8.

HRADECKÝ, I., HRADECKÁ, V.: *Bezdomovství – extrémní vyloučení.* Praha : Naděje, 1996.

MATOUŠEK, O., A KOL.: *Základy sociální práce.* Praha : Portál, 2003, ISBN 80-7178-473-7.

MONTESQUIEU, CH. DE S.: *Duch zákonov.* Bratislava : Tatran, 1989.

OLÁH, M., SCHAVEL, M.: *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce.* Prešov : Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove, 2006, ISBN 80-969449-9-1.

ROHÁČEK, M., MATEJ, V.: *Situácia detí žijúcich mimo rodiny na Slovensku.* Bratislava : Nadácia Alternatíva, Centrum Návrat, 1995.

SCHAVEL, M., ČIŠECKÝ, F., OLÁH, M.: *Sociálna prevencia.* Prešov : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P.P.Gojdiča v Prešove, 2007, ISBN 978-80-89271-22-1.

SPICKER, P.: *Poverty and Social Security. Concepts and Principles.* London, New York : Sage, 1993.

ŠUPKOVÁ, D., A KOL.: *Zdravotní péče o bezdomovce v ČR.* Praha : Grada, 2007, ISBN 978-80-247-2245-0.

TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce.* Prešov : Akcent Print, 2003, ISBN 80-968367-5-7.

VOROBEL, J.: *Úvod do sociálnej politiky.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2005, ISBN 80-8068-360-3.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zborník zo seminára na tému Bezdomovectvo v Európe, Olomouc 04.03.1998. Praha : Naděje, 1997, ISBN 80-902292-3-9.

Kontakt: Mgr. Michal Gul'áš

Katedra sociálnej práce PF KU v Ružomberku

034 01 Ružomberok, Nám. A. Hlinku 56

e-mail: michal.gulas@centrum.sk

tel.: 00421 44 4320 961

Kontakt: PaedDr. Anna Bičárová

Katedra sociálnej práce PF KU v Ružomberku

034 01 Ružomberok, Nám. A. Hlinku 56

e mail: abicarova@post.sk

tel.: 00421 44 4320 961

Hodnotenie systému dávok v hmotnej núdzi pomocou modelovania

Róbert Bílek – Michal Jenčo

Abstrakt

Na základe sledovania vývoja ekonomických podmienok na Slovensku ako aj legislatívnych zmien v poskytovaní dávok v hmotnej núdzi sme vykonali výskum zameraný na zhodnotenie reálnych tendencií a trendov v oblasti poskytovania pomoci v hmotnej núdzi ako aj ich dopadov na rodiny a ich jednotlivcov. Výskum sme realizovali využitím metódy modelovania pre posúdenie nastavenia systému dávok osobám v hmotnej núdzi. Na zistenie dôležitých informácií o reálnom stave pomoci v hmotnej núdzi bol zostavený model – nástroj realizovaný na počítači v softvérovom prostredí Microsoft Office, ktorý je schopný vykonávať všetky časovo náročné prepočty a poskytuje názorné grafické výstupy.

Abstract

We made a research oriented on the evaluation of the real trends in the social security sector and its impacts on each single member of the families hit by such problems. The research was based on the monitoring of the economic conditions in Slovakia as well as legislative changes in providing the social benefits. The modelling method for judgement of the adjusting of the social security system was used to perform already mentioned research. A model - the tool created on the computer in the environment of Microsoft Office which is capable of doing time-consuming and difficult calculations and offers visible and graphical outputs. This model was put together to find the important information about the real situation of social aid in these difficult situations.

Kľúčové slová: hmotná núdza, dávky v hmotnej núdzi, systém dávok, modelovanie, sociálna politika, sociálna pomoc,

Key words: social need, social benefits, system of benefits, modelling, social politics, social aid,

Úvod

Každá spoločnosť funguje ako spoločensko-ekonomický systém, ktorý musí reagovať na potreby trhu, ako aj potreby a požiadavky svojich občanov a faktory dynamického vývoja v oblasti informačných technológií. Táto požiadavka je ešte naliehavejšia v súčasnom konkurenčnom prostredí v podmienkach globálnej transformácie, čiže aj transformácie sociálneho systému. Z tohto dôvodu je potrebné zvládnuť problém efektívneho procesu učenia sa a zvyšovania kvalifikácie sociálnych pracovníkov, rozvíjať ich špecifické sociálne vlastnosti, ktoré im umožnia lepšiu orientáciu v danom prostredí. Je neustále potrebné dosahovať uspokojovanie rastúcich nárokov klientov sociálnej pomoci, pri využívaní výhod globálnej transformácie a používaní najmodernejších technológií.

1 Riešenie hmotnej núdze v systéme sociálnej pomoci

Sociálna politika je to, čo spadá do kompetencie inštitúcie zodpovedajúcej za vykonávanie sociálnej politiky (MPSVR SR). Je to predovšetkým systém sociálneho zabezpečenia a politika trhu práce. Je to aj politika na uspokojovanie istých životných potrieb, vytváranie životných podmienok populácie. Teda do sociálnej politiky patrí aj zdravotná politika a politika bývania. Podľa R. Šímu (1996, s. 169) je sociálna politika predovšetkým programovo a teoreticky fundovaná praktická činnosť ľudských i inštitucionálnych subjektov sociálnej politiky. Každá spoločnosť pre svoj zdravý rozvoj potrebuje koncepčnú, aktívnu, silnú a efektívnu sociálnu politiku, ktorá pôsobí na celú šírku a hĺbku života od narodenia a prípravnú predproduktívnu fázu života detí a mládeže, cez produktívnu a poproduktívnu fázu života každého jednotlivca. Sociálna politika má v predmete pozornosti životné

a pracovné podmienky a činnosti ľudí, ich telesné, duševné a sociálne zdravie, voľný čas a aktivity v ňom.

Na základe uznesenia vlády SR č. 944 z decembra roku 1995, bola schválená transformácia sociálnej sféry ako aj transformácia dovtedy uplatňovaného systému sociálnej starostlivosti do systému sociálnej pomoci. Kľúčovým aspektom poskytovania sociálnej pomoci v novom systéme je riešenie sociálnej situácie a nie príslušnosť k vybranej sociálnej skupine.

Medzi formy sociálnej pomoci môžeme zaradiť:

1. sociálnu prevenciu,
2. riešenie hmotnej núdze alebo riešenie sociálnej núdze a riešenie sociálnej núdze občana s ťažkým zdravotným postihnutím kompenzáciou sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia.

Tento článok je zameraný na hodnotenie systému pomoci v hmotnej núdzi so zameraním na systém dávok osobám v hmotnej núdzi.

V roku 2003 došlo v oblasti hmotnej núdze k jej vyňatiu zo zákona č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci a k legislatívnej úprave v samostatnom zákone č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi. Uvedený zákon vyjadruje výraznú zmenu v prístupe k riešeniu sociálnej situácie občanov nachádzajúcich sa v hmotnej núdzi. Cieľom uplatnenia nového prístupu bolo: zvýšiť motiváciu a participáciu sociálne odkázaných, vytvoriť predpoklady na znižovanie chudoby, sprehľadniť systém poskytovania dávok v hmotnej núdzi, vytvoriť predpoklady, aby výsledný objem dávok závisel od osobnej aktivity jednotlivca.

Hmotná núdza je podľa zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi v § 2 definovaná, ako stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum, stanovené zákonom č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a občan a fyzické osoby, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.

2 Reálna úroveň pomoci v hmotnej núdzi – dávky v hmotnej núdzi

Jedným z najdôležitejších podkladov pre hodnotenie pomoci v hmotnej núdzi sú prostriedky vyčlenené štátom pre poskytovanie uvedenej pomoci. V nasledujúcej časti sú uvedené a porovnané dávky v hmotnej núdzi a príspevkov priznané občanom v hmotnej núdzi podľa zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov za obdobie od 1. 9. 2008 (tabuľka 1).

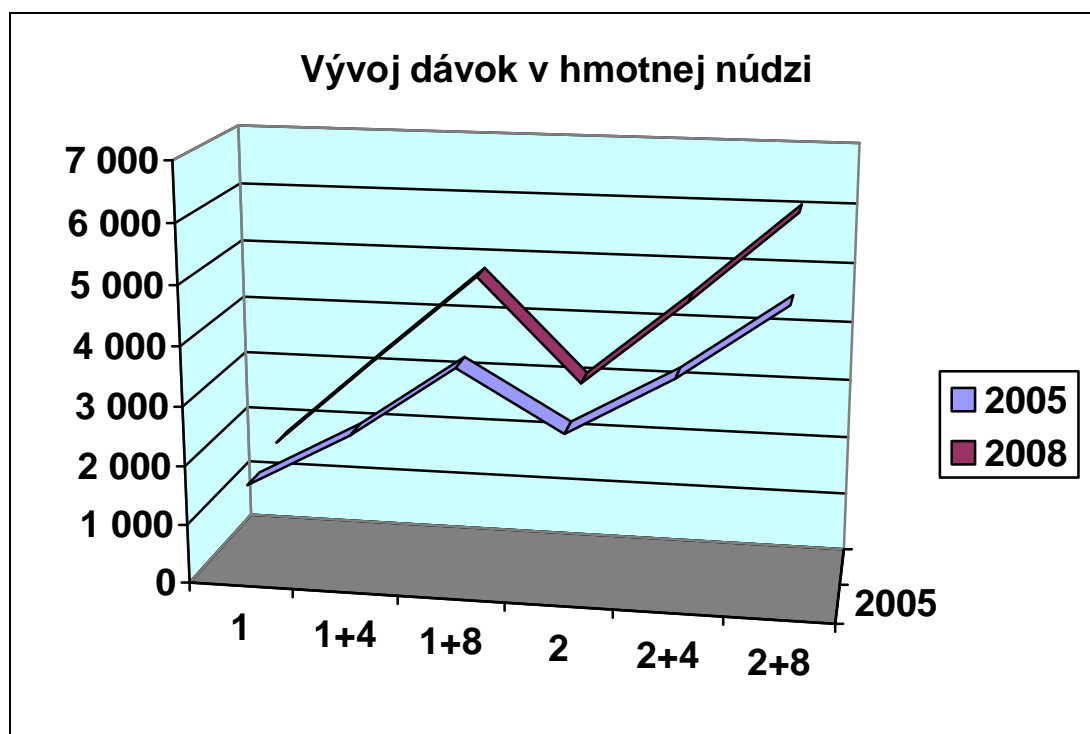
V tabuľke 1 (prezentujeme len jej časť) sú zobrazené aktuálne dávky v hmotnej núdzi, výška príspevku na bývanie, aktivačného príspevku, ochranného príspevku, príspevku na zdravotnú starostlivosť a príspevku pre tehotné ženy a dieťa do 1 roka veku. Celá tabuľka je publikovaná v (Bílek, 2008, s. 72)

Tabuľka 1 Dávky v hmotnej núdzi v Sk – od 01. 09. 2008, vybrané kategórie

	Výška dávky	Príspevok na bývanie	Príspevok na zdrav. starostliv.	Aktivačný príspevok	Ochranný príspevok	Pre tehotné a dieťa do 1 roka
Jednotlivec	1 760	1 570	60/osoba	1 900	1 900	390
Jednotlivec s 1 - 4 deťmi	3 300	2 510				

Zdroj: Bílek, R.: Sociálno-ekonomické determinanty poskytovania sociálnej pomoci. Ružomberok: PF KU v Ružomberku, 2008, s. 72.

V tabuľke sú deklarované len finančné atribúty uvedenej pomoci, my sme však chceli overiť či je systém dávok nastavený reálne. Pre overenie stavu systému dávok v hmotnej núdzi bola použitá metóda analytického modelovania. Aby výsledky modelovania boli čo najaktuálnejšie, boli prioritne použité hodnoty vyplácaných dávok platné v súčasnosti, teda od 01. 09. 2008, ale aj hodnoty dávok v predchádzajúcom období od 1. 9. 2007 do 31. 8. 2008.

Graf 1 Nárast výšky základných dávok od roku 2005 do 2008

Zdroj: Bílek, R.: Sociálno-ekonomické determinanty poskytovania sociálnej pomoci. Ružomberok: PF KU v Ružomberku, 2008, s. 72.

Ako je vidieť z nasledujúceho grafu základná dávka v hmotnej núdzi sa v posledných štyroch rokoch zvýšila, v krajnom prípade až o 1110 Sk (36,85 €) mesačne, konkrétne ide o prípad dvaja rodičia s piatimi až ôsmimi deťmi.

3 Overenie reálnej úrovne pomoci v hmotnej núdzi pomocou modelu

Pre zistenie dôležitých informácií o reálnom stave pomoci v hmotnej núdzi sme zostavili nástroj realizovaný na počítači v softvérovom prostredí Microsoft Office 2007 (Office 2003), ktorý vykonáva všetky časovo náročné prepočty. Model realizovaný v tomto

prostredí umožňuje meniť zadania a hodnoty premenných veličín v reálnom čase, vykonávať čiastkové prepočty. Z numerických výsledkov model umožňuje zostaviť grafické výstupy. Tabuľka 2 zobrazuje jeden z fragmentov už spomínaného modelového systému.

Tabuľka 2 Časť modelového systému vo forme tabuľky

1A					
1 jednotlivec	Nezamestnaný 0	Názov dávky	Dávka v Sk	Priznaná	
0 detí			základná dávka	1680	
			na zdrav. starostlivosť	60	
			aktivačný príspevok	1900	
			ochranný príspevok		
			príspevok na bývanie	1490	
			Celkom	5130	5130
				0	
				0	-5130

Zdroj: Vlastný výskum

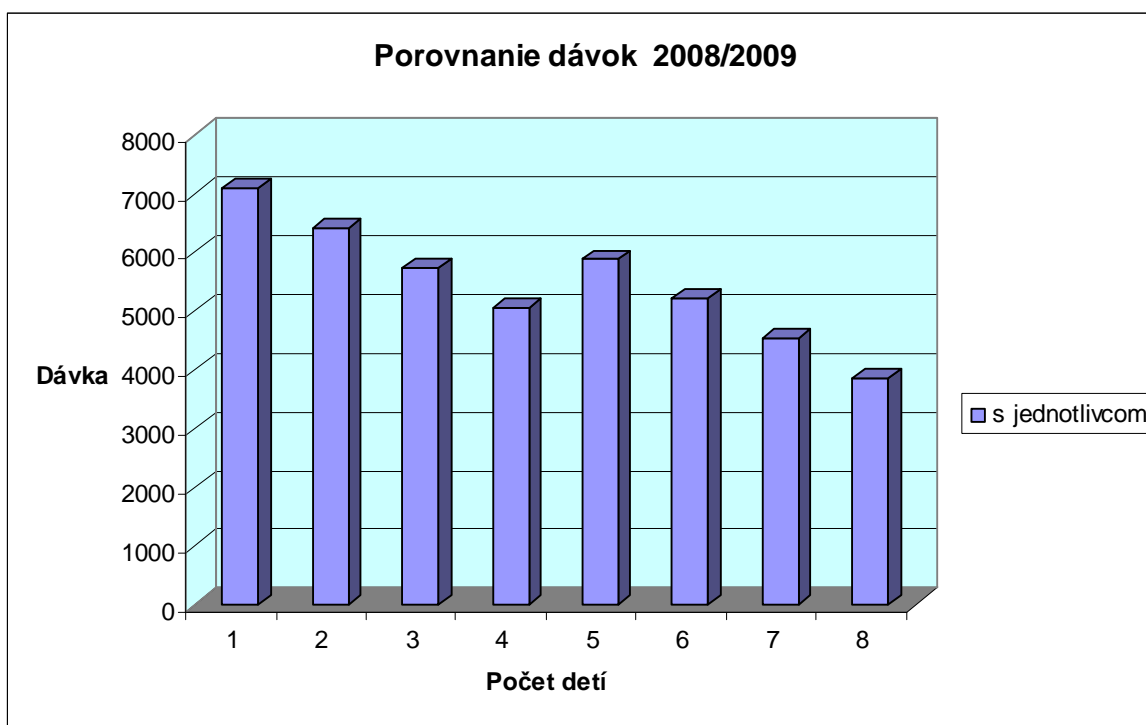
Tento typ modelu sa dá aplikovať aj prostredníctvom redakčných systémov WCM, resp. CMS (Web Content Management, resp. Content Management System), ktoré slúžia na tvorbu a správu prezentácií na internete. (Vyhnal, 2008, s. 139)

V tejto časti sú prezentované výsledky získané pomocou zostaveného efektívneho nástroja pre sledovanie vývoja dôležitých aspektov pomoci v hmotnej núdzi. Zamerali sme sa na overenie pomoci v hmotnej núdzi pre jednotlivca s 1 až 4 deťmi a jednotlivca s 5 až 8 deťmi. Overovali sme či je táto pomoc skutočne spravodlivá a či narastá priamoúmerne s pribúdajúcim počtom osôb v domácnosti. Po nastavení všetkých potrebných vstupných údajov, prepočtových vzorcov, vzťahov a rovníc v modeli boli získané nasledujúce výsledky.

Nezamestnaný jednotlivec s deťmi

V prvom poradí sme hodnotili nastavenie systému dávok v hmotnej núdzi – pre jednotlivca s deťmi, ktorý je nezamestnaný.

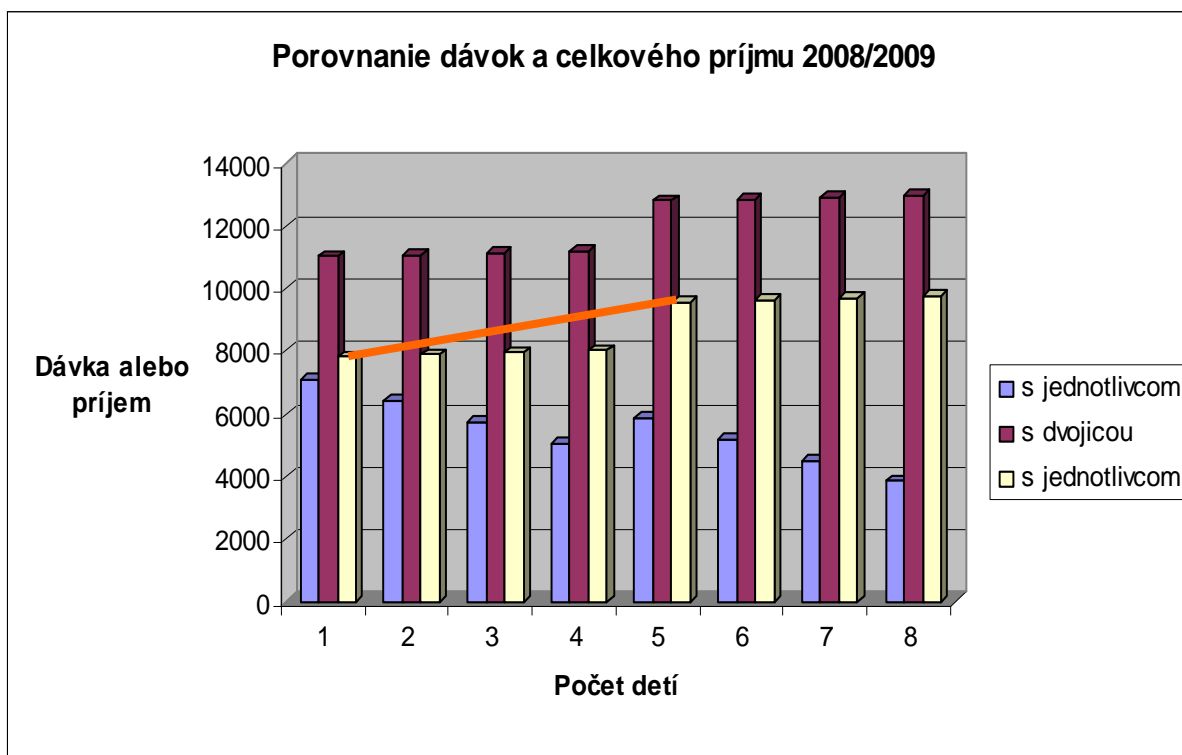
V grafe 2 je prezentovaný výstup pre skúmanie vývoja dávok v hmotnej núdzi, ktoré sa poskytujú nezamestnanému jednotlivcovi s pribúdajúcim počtom detí. Aj napriek zmene dávok v hmotnej núdzi od 1. 9. 2008 sa vývoj dávok, ktoré sa poskytujú nezamestnanému jednotlivcovi s pribúdajúcim počtom detí výrazne nemení. Dávka v období 2008/2009 má klesajúci charakter, podobne tomu bolo aj v predchádzajúcom období 2007/2008. Zmena nastala najmä u jednotlivca so štyrmi a šiestimi deťmi, kde došlo k čiastočnej náprave oproti minulému sledovanému obdobiu. Jednotlivec so šiestimi deťmi poberá o 144 Sk vyššiu dávku v hmotnej núdzi ako jednotlivec so štyrmi deťmi. V minulom období 2007/2008 bol stav paradoxne opačný, teda jednotlivec so šiestimi deťmi mal nižšiu dávku v hmotnej núdzi o 56 Sk ako jednotlivec so štyrmi deťmi, aj keď má o dve deti viac a vyššie finančné náklady na domácnosť.

Graf 2 Porovnanie dávok v hmotnej núdzi za obdobie 2008/2009

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ÚPSVAR – Poprad

Predošlý graf 2 však presne nevyjadruje celkový príjem do rodiny v hmotnej núdzi, ktorá je tvorená jednotlivcom a určitým počtom detí. Až ďalší experiment na modeli - prepočet, výsledky ktorého sú znázornené v grafe 3 zahŕňa celkový príjem do rodiny, ktorá sa nachádza v hmotnej núdzi, kde k priznanej dávke (prvé stĺpce grafu 3) je pripočítané aj výživné, poprípade aj ďalšie položky ktoré spoluvytvárajú celkový príjem do domácnosti (tretie stĺpce grafu 3). Takže celkovo tretie stĺpce pre jednotlivca s deťmi a druhé stĺpce pre dvojicu s deťmi prezentujú celkový príjem do rodiny. Ako je vidieť celkový príjem v oboch prípadoch mierne narastá, avšak vzhľadom k počtu členov rodiny by mohol byť tento nárast vyšší (druhé a tretie stĺpce). Vzhľadom k demografickému vývoju na Slovensku bolo by vhodné výraznejšie podporiť aspoň rodiny do štyroch detí (ako znázorňuje červená čiara).

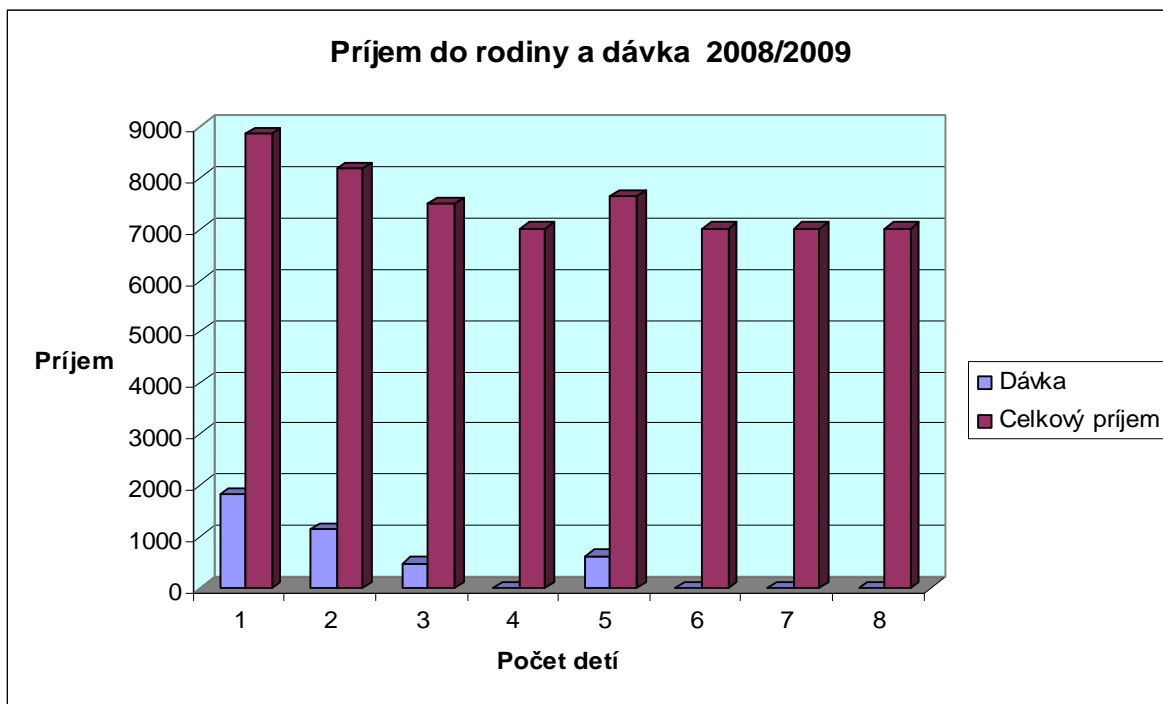
Graf 3 Porovnanie dávok a celkového príjmu 2008/2009

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ÚPSVAR – Poprad

Pri porovnaní s minulým obdobím 2007/2008 sme zistili, že celkové príjmy do rodiny sú v súčasnom období 2008/2009 vyššie v priemere o 760 Sk t.j. o 25,23 €.

Zamestnaný jednotlivec s deťmi

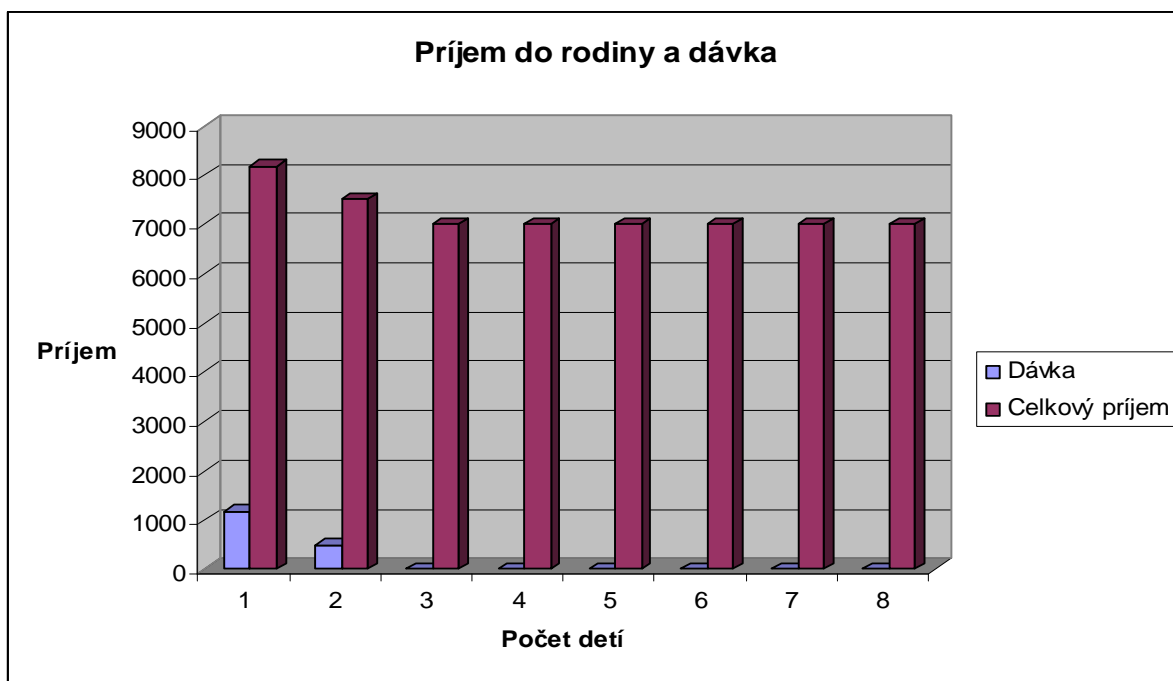
V ďalšom skúmanom prípade - zamestnaný jednotlivec s deťmi, sa pri výpočte dávky berie do úvahy aj príjem zo zamestnania. V súčasnosti sociálny systém priznáva dávku v hmotnej núdzi v modelovej situácii jednotlivcovi, ktorý je zamestnaný a má jedno, dve, tri a päť detí (graf 4). Táto dávka má klesajúci charakter, ale pri piatom dieťati nastáva nárast spôsobený aktuálnym nastavením systému dávok. Na druhej strane jednotlivcovi, ktorý je zamestnaný a má štyri, šesť, sedem a osem detí dávka v hmotnej núdzi nie je priznaná z dôvodu príjmu, ktorý prekračuje hranicu pre priznanie dávky v hmotnej núdzi. Celkový príjem do rodiny (pravé stĺpce grafu 4) má klesajúci a následne rastúci charakter (jednotlivec s piatimi deťmi), a až pri zamestnanému jednotlivcovi so šiestimi a viac deťmi nastáva konštantný celkový príjem do rodiny.

Graf 4 Príjem do rodiny a dávka v hmotnej núdzi za súčasné obdobie 2008/2009

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ÚPSVAR – Poprad

Pre porovnanie uvádzame aj výsledok modelovania za minulé obdobie 2007/2008 (graf 5).

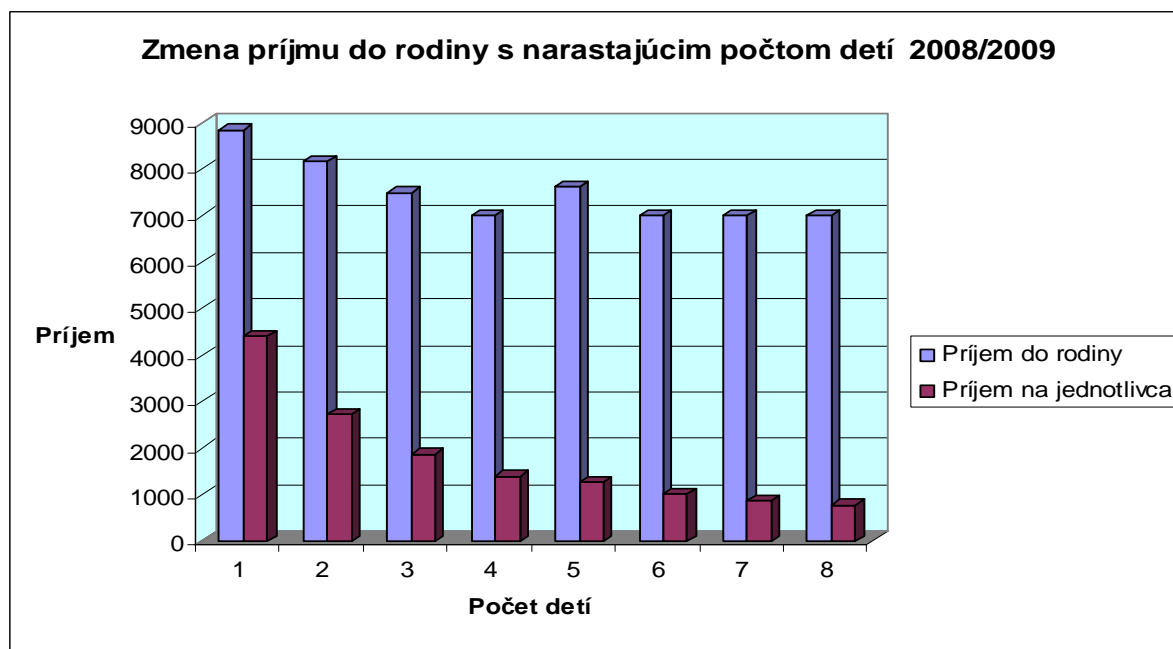
Graf 5 Príjem do rodiny a dávka v hmotnej núdzi za predchádzajúce obdobie od 1. 9. 2007 do 31. 8. 2008

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ÚPSVAR – Poprad

V minulom období sociálny systém priznal dávku v hmotnej núdzi v sledovanej modelovej situácii len zamestnanému jednotlivcovi s jedným dieťaťom a zamestnanému jednotlivcovi s dvomi deťmi. S narastajúcim počtom detí (3 a viac) dávka v hmotnej núdzi zamestnanej osobe nebola priznaná z dôvodu príjmu, ktorý prekračuje hranicu pre priznanie dávky v hmotnej núdzi. Príjem je vo výške 7471,50 Sk a hranica pre priznanie dávky je vo výške 7290 Sk. Celkový príjem do rodiny s jedným a dvomi deťmi má klesajúci charakter (pravé stĺpce grafu číslo 5). Pričom konštantný celkový príjem do rodiny nastáva u jednotlivca s tromi a viac deťmi.

Zamestnaný jednotlivec - príjem na jednotlivca v rodine

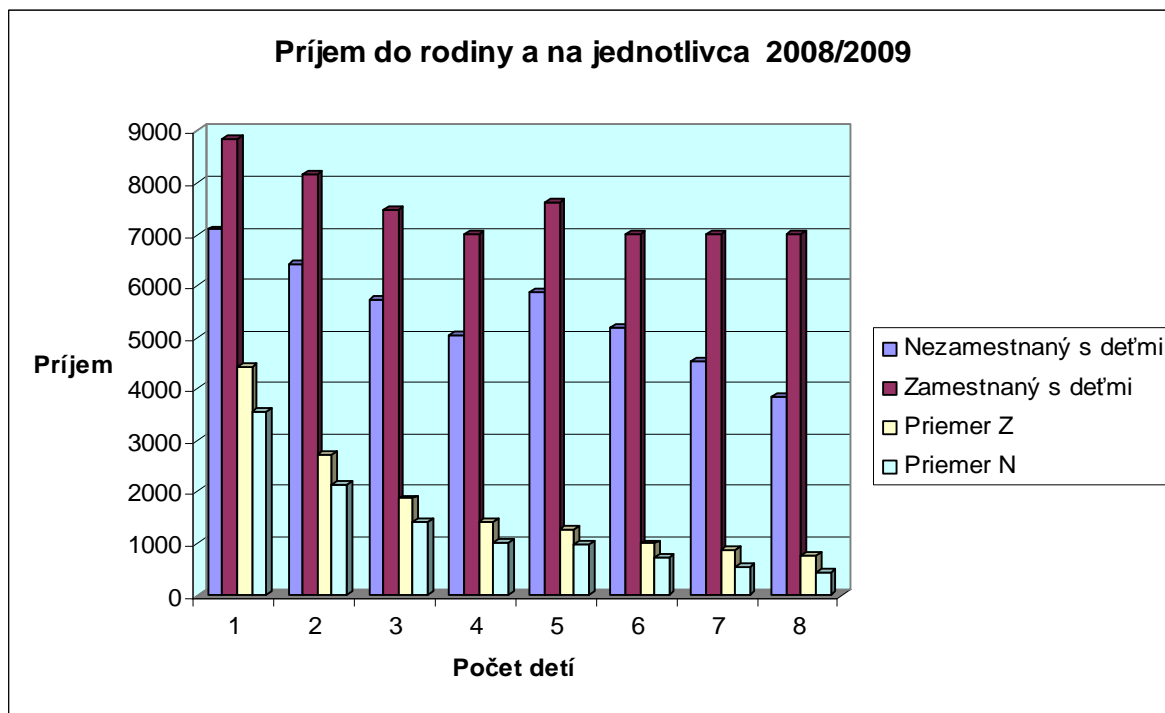
V súčasnosti (graf 6) má celkový príjem do rodiny klesajúci a následne (v prípade 5 detí) rastúci charakter (ľavé stĺpce). Až pri šiestom dieťati nastáva konštantný celkový príjem do rodiny. Výraznejší nárast celkového príjmu oproti minulému obdobiu, ktorý nastal v neúplnej rodine s piatimi deťmi je spôsobený nastavením systému dávok. Avšak príjem na jednotlivca v rodine s narastajúcim počtom detí (pravé stĺpce) je klesajúci.

Graf 6 Zmena príjmu do rodiny s narastajúcim počtom detí za obdobie 2008/2009 (zamestnaný jednotlivec s deťmi)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ÚPSVAR – Poprad

Zaujímavé zistenia sú v porovnaní príjmu do rodiny, ale aj na konkrétneho jednotlivca v rodine 2008/2009 (graf 7). Príjem do rodiny na jednotlivca s narastajúcim počtom detí ako u zamestnaného aj nezamestnaného jednotlivca je klesajúci (stĺpec 3 a 4 grafu č. 7). Pričom príjem na jednotlivca v rodine s narastajúcim počtom detí u nezamestnaného jednotlivca je v porovnaní so zamestnaným jednotlivcom nižší. Rozdiel medzi kategóriou zamestnaný Z a nezamestnaný N sa pohybuje v priemere okolo 437 Sk, t.j. 14,5 € (stĺpec 3 a 4). V roku 2007 bola uvedená rozdielnosť 505 Sk, teda rozdielnosť sa oproti roku 2007 znížila. Stĺpce 1 a 2 prezentujú celkový príjem do rodiny.

Graf 7 Príjem do rodiny a na jednotlivca za obdobie 2008/2009

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ÚPSVAR – Poprad

Záver

Štát a samospráva patrí medzi inštitúcie, ktoré v rámci sociálnej pomoci pomáhajú rodinám aj jednotlivcom, ktorí sa ocitli v nepriaznivých sociálnych situáciách. Otázkou však je či je táto pomoc postačujúca a či je nastavený systém optimálny. Efekty a reálne dopady tejto pomoci je však potrebné overovať vhodnými metódami systémového výskumu. Vykonaný výskum a dosiahnuté výsledky potvrdili, že použitie metódy modelovania, návrh a implementácia modelov a špecializovaných modelových prostriedkov je vysoko efektívne. Navrhnutý a zostavený model, ovládaný interaktívne, je po zmene vstupných údajov schopný vykonať potrebné prepočty a okamžite prezentovať výsledky.

Pri skúmaní jednotlivcov nezamestnaných aj zamestnaných, ktorí poberajú dávky v hmotnej núdzi v sledovaných obdobiach 2007/2008 a 2008/2009, sa potvrdilo že dávka nenarastá priamo úmerne, ale má v podstate klesajúci charakter. Nárast nastáva iba u nezamestnaného jednotlivca s piatimi deťmi čo je spôsobené anomáliou v nastavení systému dávok. S narastajúcim počtom detí u zamestnaného jednotlivca, v našom výskume od troch detí, dávka v hmotnej núdzi nie je priznaná z dôvodu príjmu, ktorý prekračuje hranicu pre priznanie dávky. Ale v období roku 2008 je aj zamestnanému jednotlivcovi s tromi a piatimi deťmi dávka priznaná. Konštantný (neklesajúci) celkový príjem do rodiny bol výskumom zistený pre rok 2007 pri treťom dieťati a pre rok 2008 až pri šiestom dieťati. Pričom príjem do rodiny na jednotlivca s narastajúcim počtom detí u nezamestnaného jednotlivca ako aj zamestnaného jednotlivca je klesajúci.

Na základe prezentovaných výsledkov možno konštatovať, že pomoc v hmotnej núdzi pre jednotlivca s vyšším počtom detí nenarastá priamo úmerne s počtom osôb v domácnosti, a aj z pohľadu pomoci na jednotlivca v rodine má klesajúci charakter.

Zoznam použitej literatúry:

1. Bílek, R.: *Sociálno-ekonomické determinanty poskytovania sociálnej pomoci*. Ružomberok: PF KU v Ružomberku, 2008.
2. Draganová, H. a kolektív.: *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta, 2006, 196 s. ISBN 978-80-8063-240-3
3. Korimová, G.: *Sociálna politika*. In: Uramová, M. a kol. 2003. *Hospodárska politika*. Banská Bystrica: EF UMB, 2003. ISBN 80-8055-780-2
4. Šíma, R.: *Sociálna teória a sociálna politika*. Žilina: Poradca, s. r. o., 1996. ISBN 80-967544-2-4
5. Tokárová, A. a kolektív.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: Akcent Print, 2003, 573 s. ISBN 80-968367-5-7
6. Žilová, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Badín: MENTOR, 2005, 162 s. ISBN 80-968932-2-X
7. Vyhnal, P.: *Využitie redakčných systémov pre potreby sociálneho manažmentu*. In: Zborník z konferencie Informační technologie pro praxi 2008, zo dňa 09. - 10. 10. 2008, Ostrava: EF VŠB – TU Ostrava, 2008, s. 139. ISBN 978-80-248-1841-2
8. *Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov*
9. *Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov*
10. *Zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov*
11. *Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov*

Kontakt : Ing. Róbert Bílek

Katedra ekonomiky a cestovného ruchu PF KU v Ružomberku,
Detašované pracovisko v Poprade
058 01 Poprad, Nábřežie Jána Pavla II. 15
e-mail: robobilek@gmail.com
tel.: 0915/793 395

doc. Ing. Michal Jenčo, PhD.

Katedra manažmentu a marketingu PF KU v Ružomberku,
Detašované pracovisko v Poprade,
058 01 Poprad, Nábřežie Jána Pavla II. 15
e-mail: m.jenco@pobox.sk
tel.: 0904/520 817

Manažment a bohatstvo (chudoba) spoločnosti v historickom kontexte

Pavol Budaj

Abstrakt

Chudoba je relatívny pojem, ktorý sa nemôže spájať s dostatkom (nedostatkom) prírodných zdrojov v krajine. Je to predovšetkým otázka myslenia ľudí, ich schopnosti systémovo tvorivo manažovať rozvojové procesy v súlade so zásadami „desatora“.

Abstract

Poverty is a relative idea which can not be connected with the sufficiency (lack) of the natural resources in the country. It is mainly the matter of human thinking as well as the ability to manage systematically and creatively developing processes according to the Decalogue in the Bible.

Kľúčové slová: Chudoba. Kresťanstvo. Tvorivá kultúra. Riadenie. Kvalita. Rozvojové procesy. Ľudský faktor. Kaizen. Štíhla výroba. Kanban. Štandardizácia. Produktivita práce. Trvalo udržateľný rozvoj.

Key words: Poverty. Christianity. Creative culture. Management. Quality. Developing processes. Human factor. Kaizen. Lean Production. Kanban. Standardization. Labor Productivity. Sustainability development.

„Len bratská láska môže spôsobiť, že ten, kto niečo má, neuzavrie sa egoisticky do seba, a kto je chudobný, nebude sa cítiť poníženy vo svojom nedostatku“.

(Ján Pavol II., Poprad, 3. júla 1995)

1 Chudoba a manažment v historickom kontexte

Téma chudoby je nielen témou vážnou a dôležitou, ale (bohužiaľ) ešte aj na začiatku tretieho tisícročia témou aktuálnou a potrebnou pre výskum a diskusiu.

John Friedmann (1996, In: Džambazovič, R., Gerbery, D., 2004, s.45) konštatuje, že v súčasnosti sa vyprofilovali aspoň štyri spôsoby, ako môžeme diskutovať o chudobe:

- Byrokratický (verejno-správny) diskurz sa týka predovšetkým určenia hraníc chudoby a je politickým aktom. Zmena tejto hranice určuje to, kto bude mať oprávnenie dostávať dávky sociálnej pomoci, ako i počet chudobných.
- Moralistický diskurz zdôrazňuje vzťah chudobných voči vlastnej chudobe.
- Akademický diskurz chápe chudobu najmä ako dôsledok spoločenských mechanizmov a nie ako dôsledok individuálnych charakteristík chudobných.
- Diskurz samotných chudobných je predovšetkým o vlastnej bezmocnosti a spôsoboch, ako ju prekonať. Táto bezmocnosť má minimálne tri dimenzie: sociálnu (relatívne nevýhodný prístup k prostriedkom produkcie vlastnej existencie); politickú (chýbajúci politický vplyv); psychologickú (internalizácia pocitu vlastnej menejcennosti a podriadenia sa autorite).

Podľa niektorých odborníkov, zaoberajúcich sa výskumom chudoby (Ferrucci, Carraro) žije vo svete viac ako jedna miliarda ľudí s 1 USD za deň a viac ako 800 miliónov ľudí trpí chronickou podvýživou. Ročne zomrie vo svete od hladu 15 miliónov detí, čo je denná úmrtnosť 40 tisíc detí.

Obyvatelia Európy, Severnej Ameriky a Japonska, čo je približne 1 miliarda ľudí a 18 % svetovej populácie vyprodukuje (každý obyvateľ) v priemere 15 tisíc USD ročne. Zostávajúci 82 % svetovej populácie vyprodukuje ročne v priemere na 1 obyvateľa len o niečo viac ako 1 tisíc USD. Už len z týchto údajov je zrejmé, že diskusia o chudobe a jej hraniciach bude výrazne odlišná v krajinách „bohatého severu“ a odlišná v rozvojových krajinách, ale odlišnosti budú určite aj v rámci Európy, ba dokonca aj v rámci Európskej únie.

Michael Novak (1996, s. 64) tiež hovorí o chudobe ako o relatívnom pojme: *„Chudoba miliónov obyvateľov Latinskej Ameriky je preto taká bolestná, lebo nie je nevyhnutná. Stredná a Južná Amerika sú oveľa bohatšie na prírodné zdroje ako Japonsko, Južná Kórea alebo Singapur a mnoho ďalších oblastí sveta, ale ekonomické systémy ich nedokážu tvorivo využiť. Zdroje bohatstva nespočívajú primárne v prírodných zdrojoch, ale v myslení ľudí, ich kultúre a zvykoch. Príčinou bohatstva štátov je dynamický obraz Stvoriteľa umiestnený v mysli a srdci každého človeka.“*

Tento jeden z najväčších mysliteľov našich čias poukazuje veľmi jednoznačne na pôvod bohatstva a chudoby (1996, s.73): *„Štáty, ktorých bohatstvo má pôvod v myšliach ľudí, patria medzi najbohatšie a najrozvinutejšie. Štáty, ktorých bohatstvo pochádza primárne z prírodných zdrojov, musia čeliť poklesu cien prírodných surovín. Ich potreba na svete je klesajúca, nakoľko ich vytláčajú nové materiály. Ak chceme pochopiť skutočný ekonomický život, treba sa väčšmi upriamiť na duchovné faktory, než na materiálne. Zdrojom hodnôt a primárnou príčinou ekonomického rozvoja je myslenie.“*

Otázka chudoby a bohatstva je dlhá azda ako ľudstvo samo. História ponúka ľudstvu množstvo konkrétnych a jasných príkladov na túto tému a potvrdzuje tézy vyslovené Michaelom Novakom.

Prvé významné výsledky a prínosy efektívneho manažovania nachádzame v **Biblii**. Kniha Genezis hovorí o tom, ako Jakubov syn Jozef, pôsobiaci na faraónovom dvore, poradil faraónovi, čo treba urobiť na záchranu ľudí po prognóze, že po úrodných rokoch príde sedem rokov neúrodných – vybudovať veľké sýpky a zhromažďovať do nich zásoby obilia. Výsledkom tejto manažérskej stratégie bola skutočnosť, ktorá mala vážne sociálno - ekonomické dôsledky nielen pre vtedajší Egypt, ale aj pre blízke okolité krajiny. Hladujúci ľudia museli faraónovi platiť za obilie najskôr zlatom a inými cennými vecami, potom dobytkom a nakoniec aj pozemkami. Až doteraz slobodní obyvatelia sa stali nájomníkmi na vlastných pozemkoch a museli faraónovi odvádzať „materiálnu rentu.“

V stredoveku **Sv. Tomáš Akvinský** vo svojom diele Summa theologica a ďalších dielach zosúladil filozofiu starých gréckych a rímskych filozofov s kresťanskou vieroukou. V jeho dielach nachádzame aj takéto myšlienky:

- Štát sa má starať o všetkých občanov, lebo jeho cieľom je všeobecné blaho;
- Občan ako osoba nesie zodpovednosť za riadenie svojho vlastného osudu;
- Súkromné vlastníctvo vytvára podmienky na samostatnosť a zodpovednosť človeka za svoju činnosť a podnecuje ho do vyšších výkonov v záujme dosiahnutia úspechu a zvýšenia svojej životnej úrovne;
- Súkromné vlastníctvo poskytuje človeku samostatnosť a istotu a zabezpečuje jeho slobodu a dôstojnosť;
- Pri kolektívnom vlastníctve chce každý byť užívateľom vlastníctva, ale bez osobnej zodpovednosti.

Priemyselná revolúcia priniesla dynamický nárast produktivity práce, ale aj stratu zamestnania mnohých ľudí. V čase, keď ešte neexistoval systém podpôr v nezamestnanosti, ani systém sociálneho zabezpečenia, to znamenalo nárast chudoby miliónov ľudí a stupňovanie sociálneho napätia v spoločnosti. Situáciu zneužili predstavitelia socialistickej ideológie na podnecovanie nepokojov a násilností, na triedny boj, ktorý smeroval

k nedoziernym tragickým dôsledkom pre celú spoločnosť. V týchto mimoriadne zložitých časoch, keď masy ľudí nevedeli ako ďalej, sa prejavila „manažérska múdrosť a systémovosť“ pápeža Leva XIII., ktorý vystúpil na obranu práv pracujúcich a svojou encyklikou *Rerum novarum* (1891) postavil nielen základy sociálnej náuky cirkvi, ale ponúkol aj návody na etické podnikanie s výrazným sociálnym akcentom.

Klasickým príkladom smerovania k bohatstvu alebo chudobe je vývoj po druhej svetovej vojne v rôznych častiach sveta a rôznych politických a spoločenských systémoch.

Socializmus priniesol v krajinách sovietskych satelitov vo východnej Európe svojou ateistickou výchovou duchovnú prázdnotu. Klamstvami o „vláde ľudu“, predstieraným záujmom o pracujúcich a porušovaním základných ekonomických zákonov nevytvoril podmienky pre rast úrovne spoločnosti ani po stránke duchovnej, ani materiálnej, ani environmentálnej, teda úplne potrel princípy „trvalo udržateľného rozvoja“. Sovietsky blok dlhoval napr. v sedemdesiatych rokoch 20. storočia západným bankám 80 miliárd USD, z toho po ZSSR druhý najväčší štát bloku – Poľsko 27,5 miliardy USD. V tom období sa v čase potravinovej krízy, keď v USA, Kanade, západnej Európe a Austrálii boli poľnohospodárske prebytky, prejavili dôsledky socialistického experimentovania, kolektivizácie poľnohospodárstva. ZSSR bol nútený (napriek čiernozemi na Ukrajine) dovážať 15 až 30 miliónov ton obilia ročne a podobný osud postihol aj ďalšie štáty, ktoré sa dali na cestu socializmu a kolektivismu a to nielen tie, ktoré boli združené v RVHP. Indonézia a socialistická Barma prestali vyvážať ryžu, India s centralizovaným hospodárstvom dovážala čoraz viac obilia, bývalé koloniálne teritória Ghana a Tanzánia, ktoré experimentovali so socialistickým poľnohospodárstvom rýchlo premenili svoje nadbytky na manká, podobne dopadli predtým bohaté štáty Keňa a Zimbabwe a tiež dobytárske štáty Argentína, Mexiko a Brazília.

Naopak, vo vojnu zdecimovanom Japonsku našartovali generál Mac Arthur a ministerský predseda Jošida Šigeru viac ako 20 ročný japonský „priemyselný zázrak“ so skoro 10 percentným medziročným priemerným hospodárskym prírastkom. Tieto hospodárske úspechy boli podložené v podstate aplikovaním dávno predtým objavenej ekonomiky Adama Smitha s určitými prvkami keynesizmu, ktoré sa premietli premyslenými investíciami do produktívnej sféry a licenčnej politiky, do miernych daní, nízkych štátnych a vládnych výdajov, disciplinovanej mzdovej a sociálnej politiky, do vzdelanosti a kvality všetkej práce. Na suroviny chudobné a vojnu silno otrasené Japonsko netrelo biedu, obyvatelia štátov s dostatkom surovín a veľmi dobrými prírodnými podmienkami boli odkázaní na pomoc zvonku.

Najvypuklejšie sa chudoba prejavila a stále prejavuje v rozvojových krajinách „tretieho sveta“. Tu sa naplno pod rúškom národnooslobodzovacieho boja a boja za „povznesenia ľudstva“ presadil politický fanatizmus, ktorý zmanipuloval široké masy myšlienkou, že politika je jediným liekom na všetky neduhy sveta. Charakteristickými znakmi krajín tretieho sveta, znakmi, ktoré možno pokladať za vnútorné faktory biedy v týchto krajinách sú najmä:

- Vysoký stupeň negramotnosti populácie, pričom ešte tri miliardy ľudí v týchto krajinách síce čítať vedia, ale nemôžu, lebo si nemôžu dovoliť kúpiť tlač.
- Obrovské chyby v hospodárskej politike týchto štátov, vedených „novodobou domácou šľachtou“, ktorá zneužila protikoloniálny a národnooslobodzovací boj na vlastné bezbrehé obohacovanie, korupciu, nadmerné zbrojenie a krvilačné vyrovnávanie účtov s domácou opozíciou.
- Únik kapitálu a únik mozgov.

K problematike chudoby v rozvojových krajinách sa jasne postavil aj pápež Pavol VI. vo svojej sociálnej encyklike *Populorum progressio*, keď poukázal na príčiny vážnych

sociálnych problémov – na krikľavé rozdiely v rozdelení majetku, ktorý si privlastnila hŕstka domorodej šľachty, žijúca v nadmernom blahobyte, zatiaľ čo ľudia na vidieku žijú v podmienkach pre človeka nedôstojných.

V Európe sa od päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia zdalo, že Schumanove myšlienky, založené na kresťanskom presvedčení, na zmierení medzi národmi a na vytvorení komunitárnych, nadnárodných inštitúcií v Európskom spoločenstve, vytvoria základy pre integrovaný ekonomický rozvoj a definitívne odstránenie chudoby. Dynamickým ekonomickým rastom v západnej a južnej časti kontinentu, ktorý sa premietal aj do zvýšených výdajov na sociálnu sféru, sa chudoba stávala v tejto časti starého kontinentu minulosťou. Súčasné údaje však ukazujú, že tzv. nová chudoba (zraniteľnosť chudobou pre rozdielne sociálne skupiny v zmenených ekonomických a sociálnych podmienkach) stále existuje a to nielen v „nových“, ale aj v „starých“ štátoch EÚ.

Základné charakteristiky presunu k novej chudobe v krajinách ES identifikoval Room (1987, s.4–5) na základe šiestich rysov:

1. Veľký nárast počtu osôb závislých na rôznych formách sociálnej pomoci ako jeden z dôsledkov šíriacej sa masovej nezamestnanosti. Dlhodobá nezamestnanosť zvyšuje ešte viac riziko chudoby a riziko závislosti od rôznych foriem sociálnej pomoci.
2. Rast nezamestnanosti a neistota zamestnania spôsobujú, že chudoba a jej riziko sa reálne dotýka početnej časti populácie a nevyhýba sa ani stredným vrstvám (objavuje sa napríklad nová kategória tzv. pracujúca chudoba). Významnú rolu má nielen rast počtu nezamestnaných, ale aj vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných (teda predlžovanie priemernej dĺžky nezamestnanosti) a rastúci podiel osôb s fragmentarizovanou pracovnou kariérou (osoby nezamestnané síce krátkodobo, ale opakovane).
3. Vzrastajúci počet dlhodobo zadĺžených osôb a domácností (napr. majúcich nedoplatky za pôžičky a úvery, nájomné, elektrinu, plyn a pod). Vysvetlenie sa skrýva nielen v znížení príjmu, ale v skutočnosti, že po období relatívnej prosperity nie sú členovia domácností zvyknutí vychádzať z obmedzenými príjmami, nakoľko ešte vždy majú neprimerané konzumné aspirácie.
4. Nárast počtu jednorodičovských rodín (resp. detí s jedným rodičom najčastejšie matkou), ktoré žiadajú o sociálnu pomoc, ako dôsledok zmien vo vzorcoch rodinného správania, ale aj ich zraniteľnosťou v období vysokej nezamestnanosti.
5. Rastúci počet ľudí bez domova, ktorí sú najzreteľnejším prejavom novej chudoby a ktorí potrebujú okamžitú sociálnu pomoc.
6. Koncentrácia mnohých, ktorí sú najviac postihnutí týmto vývojom do špecifických mestských oblastí, ohrozuje sociálnu štruktúru a samozrejme aj verejný poriadok v týchto oblastiach.
7. Ako poslednú charakteristiku neskôr (1990) Room dopĺňa, rast počtu osôb pohybujúcich sa na sekundárnom trhu práce

Na primárnom trhu práce sa sústreďujú lepšie a výhodnejšie pracovné príležitosti s vyššou prestížou, poskytujúce množstvo šancí, relatívne dobré možnosti profesionálneho rastu a väčšinou aj lepšie pracovné podmienky. Pracovné miesta na tomto trhu poskytujú relatívnu bezpečnosť pred stratou zamestnania prepustením. Sekundárny trh práce je charakterizovaný pracovnými miestami s nižšou prestížou a na nižšej mzdovej úrovni, je to trh menej stabilných pracovných príležitostí a pracovná kariéra osôb, ktoré sa na tomto trhu pohybujú, je periodicky prerušovaná obdobia kratšej či dlhšej nezamestnanosti, čiže ich pracovná

kariéra je fragmentarizovaná. Pracovníci na sekundárnom trhu práce sa častejšie stávajú nezamestnanými, existuje tu veľká fluktuácia pracovníkov.

Základným ukazovateľom chudoby na Slovensku zostáva aj v súčasnosti výška dosiahnutého peňažného príjmu. Ostatné aspekty chudoby neboli tvorcami sociálnej politiky dlho brané do úvahy. „Nehmotné“ dimenzie chudoby, akými sú napríklad nedostatočný prístup ku kultúrnym, sociálnym či politickým zdrojom, prejavujúce sa v pocite zraniteľnosti vonkajšími udalosťami, v pocite bezmocnosti, psychickej záťaži, pocite hanby, môžu byť pritom rovnako príčinou chudoby a vylúčenia z akceptovaného životného štýlu krajiny ako nedostatok hmotných zdrojov. I.Radičová (2001) uvádza, že chudoba sa u nás ešte aj v súčasnosti vzťahuje v prvom rade k nedostatku finančných a materiálnych zdrojov nedosahujúcich zákonom stanovené životné minimum. Chudoba predstavuje vylúčenie z prístupu k tovarom a službám a je spojená s nedostatkom alebo nerovnováhou materiálnych zdrojov (materiálnej istoty a bezpečnosti).

2 Manažérske faktory v boji proti chudobe

Vplyv manažmentu a prostredia na bohatstvo a chudobu v regióne a jednotlivcov v ňom možno zhrnúť aj na základe praxou overených teoretických východísk a historického kontextu do týchto záverov:

- „Dnes musí **kresťanstvo**, obohatené skúsenosťou zo života svojich vlastných dejín, pomôcť menej rozvinutým národom osvojiť si rovnakú cestu ľudskej regenerácie.“ (Robert Schuman pri zakladaní dnešnej Európskej únie). Medzi „ohrozených“ patria najmä obyvatelia žijúci v menej rozvinutých (marginalizovaných) regiónoch. „Pravým znamením civilizácie nie je ekonomický blahobyt alebo technická vyspelosť, ale privilegovaný priestor, ktorý venuje tým posledným, trpiacim a bezmocným ľuďom.“ (Ján Pavol II., Parma, 6.júna 1988).
- „Lepšie byť a žiť s niekým, ako umrieť osamote“, takto vyjadril Andrej Hlinka potrebu väčšieho trhového priestoru bez nebezpečného nacionalizmu pre malý národ. „Nacionalizmus je popretím patriotizmu: kým **patriotizmus**, milujúc to, čo mu je vlastné, váži si aj to, čo patrí druhým; nacionalizmus pohŕda všetkým, čo nie je jeho. A čo u druhého nedokáže zničiť, snaží sa prisvojiť si“. (Ján Pavol II., Sarajevo, 29.septembra 1993). Preto je pre prosperitu dôležité budovať systém **tvorivej kultúry v národe**, vychádzajúcej z bohatých prameňov židokresťanskej tradície.
- Nestať sa otrokom svojho majetku a nemať vysoké konzumné aspirácie. (Ján Pavol II. -Solicitudio rei socialis, s. 350- takto vystríha na začiatku 3. tisícročia pred **prehnaným konzumizmom**, keď sa ľudia stávajú „otrokmi vecí“). „Byť“ musí zostať zachované pred „mať“.
- **Šetrenie** v lepších časoch dáva istotu pre časy zložitejšie nielen na faraónovom dvore v Egypte, ale vždy a všade. Je to spoločná úloha jednotlivcov a štátu, ktorý by mal vytvárať podmienky pre minimalizáciu odbúravania drahocenných zdrojov zo životného prostredia.
- **Systémové zlepšovanie**, zvyšovanie výkonnosti, zlepšovanie kvality a tvorba pridanej hodnoty ako jadro **znalostného manažmentu** je základným predpokladom rozvoja subjektu bez ohľadu na to, či pôsobí vo sfére výroby alebo služieb. Zlepšovať sa dá všetko a všade, hovorí japonská filozofia Kaizen, podľa ktorej majú byť „vtiahnutí“ do zlepšovania všetci zamestnanci. Pri súčasnom zvyšovaní požiadaviek zákazníkov a narastajúcej konkurencii je väčšina organizácií nútená zaoberať sa zvyšovaním výkonov svojich operácií ako imperatívom prežitia. Tento imperatív platí ako pre podnikateľské subjekty, tak aj pre neziskové organizácie. Veľkou výzvou a príležitosťou pre organizácie sú aj nové technológie, nové pracovné metódy a nové

techniky riadenia. V čase nadnárodných spoločností, keď mnohé naše podniky, do ktorých vstúpil zahraničný kapitál nedisponujú marketingovými zdrojmi, alebo nimi disponujú len obmedzene, sa zdrojom konkurenčnej výhody môžu stať operácie s vysokým podielom pridanej hodnoty, bez plytvania všetkého druhu a tiež ľudské zdroje.

- „Podnik bez ľudí je len železo a betón“, takto jednoznačne vyjadril úlohu **ľudského faktora** pri zlepšovaní výkonnosti a kvality organizácie Tomáš Baťa. Ľudské zdroje sú najcennejším a v rozvinutých trhových ekonomikách aj najdrahším zdrojom. Motivácia, schopnosti a prostredie sú tri základné determinanty výkonnosti človeka. Chudoba (aj bohatstvo) majú **korene v myslení**, vo viere ľudí, ich túžbach, odborných znalostiach, predstavivosti, kreativite, organizovanom plánovaní, rozhodnosti a vytrvalosti. Významný vklad do osobnostného rozvoja ľudí musí priniesť aj naše školstvo.
- Udržanie (resp. nárast) zamestnanosti v náročných podmienkach zostrenej konkurencie vyžaduje **uplatnenie najprogresívnejších filozofií a metód** (JIT, TQM, štíhla výroba, metóda 5S, kanban, štandardizácia atď.) pri riadení všetkých operácií v organizácii tak, aby sa dosiahlo splnenie požiadaviek zákazníkov v potrebnom sortimente produktov, v kvalite a v čase (účelnosť), ako aj riadenie zdrojov, aby sa dosiahli čo najnižšie jednotkové náklady a vysoká produktivita práce (účinnosť).
- Permanentné zlepšovanie je základným predpokladom prosperity, ktorá (podľa Dr. E. Deminga, spolutvorcu „japonského priemyselného zázraku“) začína **od kvality** a postupne reťazovito prináša efekty do ekonomickej, marketingovej a nakoniec aj **do sociálnej oblasti** (najmä zamestnanosti). Tento výsledok reťaze je veľmi dôležitý, pretože chudoba aj na „bohatšom severe“ sa dotýka významnej časti populácie a vyplýva najmä z dlhodobej nezamestnanosti, nízkeho stupňa kvalifikácie a adaptácie na nové podmienky
- Už v 80-tych rokoch 20.storočia sa ľudstvo prihlásilo k politike trvalo udržateľného rozvoja. **Trvalo udržateľný rozvoj** je definovaný ako cielený, dlhodobý, komplexný a synergický proces, ovplyvňujúci kultúrne, sociálne, ekonomické i environmentálne podmienky a aspekty života na lokálnej, regionálnej a globálnej úrovni. Proces by mal smerovať k modelu spoločnosti, ktorý kvalitatívne uspokojuje biologické, materiálne, duchovné a sociálne potreby a záujmy ľudí, pričom zásadným spôsobom obmedzuje zásahy ohrozujúce podmienky a formy života, nezaťažuje krajinu nad únosnú mieru, rozumne využíva jej zdroje a chráni kultúrne a prírodné dedičstvo. Dôsledné využívanie obnoviteľných zdrojov ponúka ekonomické, environmentálne a pracovné príležitosti. Keďže ich význam z roka na rok rastie, možno očakávať zvyšovanie záujmu podnikateľskej sféry o dobrovoľné nástroje environmentálneho riadenia.
- Integrovaný systém manažérstva vo výrobnom procese uplatňovaný vo výrobných podnikoch spája systémovo napĺňanie požiadaviek zákazníkov (lepšie ako to robí konkurencia) prepojením subsystému kvality so subsystémami na ochranu životného prostredia (t.j. aj spoločnosť a externé prostredie považuje za zákazníkov) a súčasne aj na ochranu zdravia zamestnancov pri práci (t.j. zamestnancov pokladá za interných zákazníkov). Zákazník a majiteľ certifikovaných manažérskych systémov majú najmä tieto očakávania pridanej hodnoty (Budaj, P., Filo, M., 2008, s. 98-99):
 - *Získanie konkurenčnej výhody pri výberových konaniach a obchodných rokovaniach.*
 - *Minimalizácia nákladov na nápravu chýb vo výrobe.*

- *Prenos existujúceho know-how na nové procesy a služby.*
- *Ucelenejšie stanovenie zodpovednosti a právomocí pracovníkov.*
- *Zavedenie prevencie chýb a ich odstraňovanie v štádiu prípravy služieb, (nie až po dodaní služby / výrobku zákazníkovi).*
- *Preukázateľnosť dodržania zákonných a organizačných povinností pri prípadnej škode, ktorú utrpel zákazník.*
- *Pomoc a podpora podniku pri ochrane ľudského zdravia a životného prostredia pred možnými environmentálnymi vplyvmi svojich činností, výrobkov a služieb.*
- *Ekonomické prínosy.*
- *Lepšie plnenie kritérií pre investície a zlepšenie prístupu ku kapitálu.*
- *Skvalitnenie kontroly nákladov a šetrenie vstupných materiálov a energie.*
- *Splnenie kritérií na získavanie rôznych povolení a licencií.*
- *Naplnenie legislatívnych požiadaviek na životné prostredie (a zníženie rizika udelenia pokút).*
- *Informovanosť zákazníkov o správaní sa podniku k životnému prostrediu a k ochrane zdravia jej pracovníkov.*
- *Bezpečné pracoviská ako predpoklad získania kvalifikovaných a motivovaných pracovníkov.*

Zoznam použitej literatúry:

1. BUDAJ, P., FILO, M.: *Manažment operácií*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008.
2. GLOS, J. : *Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia*. Banská Bystrica: UMB, EF, Občianske združenie Ekonómia, 2002
3. DŽAMBAZOVIČ, R., GERBERY, D.: *Chudoba a sociálne vylúčenie v kontexte krajín EÚ a SR (Teoretická štúdia)*. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2004.
4. JOHNSON, P. : *Dějiny 20. století*. Praha: Nakl. Rozmluvy Alexandra Tomského, 1991.
5. NOVAK, M. : *Filozofia slobody*. Bratislava: Charis, 1996
6. RADÍČOVÁ, I.: *Hic Sunt Romales*. Bratislava: Nadácia S.P.A.C.E., 2001.
7. ROOM, G.: *New Poverty in the European Community*. London: Center for the Analysis of Social Policy, 1987.
8. SCHUMAN, R. : *Pre Európu*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.

Kontakt: Ing. Pavol Budaj, PhD.
 Katedra manažmentu a marketingu PF KU
 Nábřežie Jána Pavla II.
 058 01 Poprad
 e-mail: budajpavol@zoznam.sk

Etika zodpovednosti a enviromentálne problémy v aspekte chudoby a bohatstva

Vladimír Ďurčík

Abstrakt

Filozoficko-etické reflexie environmentálnych problémov (chudoby a bohatstva) - cez etiku zodpovednosti Hansa Jonasa. Etika zodpovednosti na individuálnej úrovni nepostačuje, je potrebná etika zodpovednosti na úrovni kolektívnej, teda na úrovni celej spoločnosti. Na rozdiel od etiky zodpovednosti H. Jonasa, sústreďujeme svoju pozornosť v prvom rade na povinnosť ku kvalite života súčasného ľudstva, v druhom rade z toho vyplývajúcu našu povinnosť a zodpovednosť voči budúcemu ľudstvu.

Abstract

Philosophical – ethical reflections on the environmental issues (poverty and wealth) – through the ethics of responsibility of Hans Jonas. Ethics of responsibility on the individual level is not sufficient. It is necessary to have the ethics of responsibility on the collective level which means on the level of the whole society. Unlike the ethics of responsibility of H. Jonas we focus our attention mainly on the duty towards the quality of life of the current mankind. Secondly our responsibility and duty towards the future mankind results from this.

Kľúčové slová: etika zodpovednosti, environmentálne problémy, chudobný Juh, bohatý Sever, ekonomický rast a chudoba a bohatstvo

Key words: ethics of responsibility, environmental issues, poor South, rich North, economic growth and poverty and wealth

Zložitosť situácie, v ktorej sa ľudstvo ocitlo v polovici 20. storočia, sa naďalej prehĺbuje aj v 21. storočí. Uvedomujúci si to vedci z najrozličnejších vedných disciplín, myslitelia rôznych ideologických prúdov, prírodovedci, praktickí ochranári, široká verejnosť.

Medzi prvých, ktorí poukázali na globálne problémy ľudstva, treba zaradiť americkú vedkyňu Rachel Carsonovú, ktorá v roku 1962 knihou „Tichá jar“ odštartovala ekologicko-informačnú explóziu. V Európe to bol predovšetkým Rímsky klub, ktorý vznikol v roku 1968 z iniciatívy Aurelia Pecceiho, išlo o celosvetové združenie stoviek nezávislých intelektuálov, znepokojených stavom životného prostredia na Zemi.

K mnohopočetným mysliteľom 20. storočia, ktorým budúcnosť ľudstva úprimne leží na srdci musíme zaradiť známeho kanadsko-amerického etika nemecko-židovského pôvodu Hansa Jonasa s etickou koncepciou etiky zodpovednosti, ktorou výrazným spôsobom obohatil súčasný rozvoj etického myslenia. Jonasova etika zodpovednosti sa stala výzvou k premysleniu a preformulovaniu hodnôt tradičnej etiky. Hans Jonas sa tak „zaradil medzi tých teoretikov, ktorí učinili z krízovej situácie etický problém v zmysle nového objektu morálnej reflexie“. Podstata jeho teoreticko-etického snaženia spočíva v prehodnotení Kantovho kategorického imperatívu do nasledovných nových imperatívov:

1. Konaj tak, aby účinky tvojho konania nezničili budúcu možnosť skutočne ľudského života na Zemi.
2. Neohrozuj podmienky neobmedzeného trvania ľudstva na Zemi.
3. Vezmi do úvahy vo svojej súčasnej voľbe rovnako budúcu integritu človeka ako súčasť svojho chcenia (H. Jonas, 1997, s.35).

Prvoradým zámerom jeho etiky zodpovednosti je snaha zabezpečiť budúcu existenciu ľudstva, čiže prvoradá je perspektívna zodpovednosť. Nová etika zodpovednosti „by sa teda mala opierať o princíp zodpovednosti, ktorý bude mať preventívny charakter, t.j. obracia sa do budúcnosti“ (D. Koval'ová, 2004. s. 60). Lenže zodpovednosť za realizáciu ľudských práv

a dôstojnosti človeka v budúcnosti, je podľa nášho názoru predovšetkým zodpovednosťou za prítomnosť, ktorá nevyhnutne obsahuje v sebe aj rozmer zodpovednosti vo vzťahu k budúcnosti.

Nestotožňujeme sa s tvrdením H. Jonasa, že treba „pripraviť seba samého k ochote nechať sa osloviť najskôr uvažovaným šťastím a nešťastím budúcich pokolení“ (H.Jonas, 1997, s.58). Hans Jonas nerozširuje túto povinnosť na nešťastia súčasných ľudí, ktoré je tu a teraz prítomné. Podobne je to aj s ďalším tvrdením H. Jonasa, keď prehlasuje, že základná povinnosť voči budúcnosti ľudstva má byť obsahovo zahrnutá pod etiku solidarity, sympatie, spravodlivosti, súcitu a žiaľ nerozširuje tieto etické princípy na súčasnosť. (Pozri, H.Jonas, 1997, s.77). Etika zodpovednosti za budúcnosť podľa nášho názoru musí vychádzať z etiky zodpovednosti za súčasnosť.

Polemickou je aj ďalšia úvaha Hansa Jonasa, ktorú považuje za prioritnú: „existencia ľudstva jednoducho znamená, aby ľudia žili“, ale za druhoradé považuje ďalšie prikázanie, „aby žili dobre“ (pozri H. Jonas, s.154). Hans Jonas zdôrazňuje, že „s každým dieťaťom, ktoré sa narodí, začína ľudstvo tvárou v tvár smrteľnosť znovu, a v tomto zmysle je tu tiež v hre zodpovednosť za ďalšie trvanie ľudstva“ (H. Jonas, s. 199) Nemôžeme nesúhlasiť s týmto názorom Jonasa, určite kvalita života budúcich detí sa zakladá už teraz, len chceme sústrediť svoju pozornosť na kvalitu života dieťaťa, detí už teraz. Príklady z tretieho sveta nám o tom mnoho napovedajú. Pri riešení horeuvedených problémov uprednostňujeme filozoficko-etickú, sociálno-politickú dimenziu týchto aspektov, ktorá sa vynára čím ďalej tým viac na povrch a je základným predpokladom pre riešenie nielen vzťahov človeka (spoločnosti) a prírody, ale aj riešenia problémov človeka a spoločnosti.

Medzi autorov, ktorí príčiny globálnych problémov ľudstva vidia v politicko-ekonomickom systéme súčasných spoločností patrí aj český sociológ Jan Keller. Oprávnene spochybňuje názory tých politikov a ekonómov, ktorí tvrdia, že ekonomický rast zachráni ľudí (zvýši životnú úroveň chudobných obyvateľov tejto planéty a zachráni prírodu). „Ekonomický rast je väčšinou ekonomů vydávan za jedině možnou cestu k řešení tíživých ekologických problémů. Jinými slovy: další ekonomický růst má pomoci vyléčit přírodu, jejíž přežití je ohroženo dosavadním ekonomickým růstem. Je třeba vyrábět více, mají-li se napravit škody způsobené výrobou“ (J. Keller, 1993, s. 15).

Zachráni svet nový ekonomický rast pred minulým ekonomickým rastom, ktorý bol realizovaný trhovou ekonomikou alebo jeho socialistickou napodobneninou? Niektorí ekonómovia, politici sa pokúšajú nájsť systémovú súvislosť medzi globalizáciou a ekonomickým rastom, medzi ekonomickým rastom a znižovaním rozmerov chudoby. Odporúčanie dávajú jednoduché: zvyšujte otvorenosť ekonomiky svojej krajiny, neustále presadzujte liberalizáciu a dosiahnete ekonomický rast a vďaka nemu sa rozmery chudoby budú znižovať. Reálna situácia tejto ekonomickej teórie je však oveľa zložitejšia, v skutočnosti totiž nefunguje. Za určitých podmienok ekonomický rast môže smerovať k zlepšeniu podmienok najchudobnejších vrstiev obyvateľstva, niekedy nie. Dokonca sú príklady, keď ekonomický rast stúpala a spolu s ním stúpali, rástli rozmery chudoby, teda bohatý sa stávali bohatšími práve na úkor tých najchudobnejších.

Hlavný problém podľa popredného svetového ekonóma Josepha E. Stiglitz¹ nespočíva v tom, či presadzovať globalizáciu, ekonomický rast alebo nie. Problém spočíva v nasledovnom: realizovať liberalizáciu krátkodobého kapitálu, ak áno, tak ako? Ako rýchlo sa má realizovať proces liberalizácie obchodu a prostredníctvom akých stratégií? Existuje vôbec nejaká stratégia rastu, ktorá by viedla k urýchleniu ekonomického rastu pri súčasnom znižovaní rozmerov chudoby? Existuje stratégia rastu v záujme chudobných vrstiev obyvateľstva, ktorá by sa nesústreďovala na zvyšovanie ekonomického rastu, ale hlavný záujem by sústredila na znižovanie rozmerov chudoby? Odporúčania typu zvyšujte otvorenosť ekonomiky svojej krajiny, neustále presadzujte liberalizáciu a dosiahnete

ekonomický rast a spolu s ním vyriešite fenomén chudoby vo vašej krajine, slúžia podľa všetkého len bohatým vrstvám obyvateľstva, neriešia problém chudoby, ani problém ochrany prírody (pozri Special Contribution: Poverty, globalization and growth: perspectives on some of the statistical links 2003, p. 80).⁵⁸⁹

Medzi slovenskými filozofmi majú miesto aj optimistické ekonomické vízie riešenia ekologických problémov. Tak Eva Smolková v práci Ekologický problém ako šanca, prezentuje takéto ekonomické vízie, keď podľa tejto autorky trh, trvalo udržateľný rozvoj, dáva priestor pre riešenie týchto problémov: „V rámci súčasných ekonomických procesov a zmien, ktoré ich sprevádzajú, sa črtajú také možnosti, ktoré v ekonomickom systéme nového typu vytvárajú podmienky a predpoklady na uspokojovanie environmentálnych potrieb. Tie vznikajú a formujú sa na základe nového typu očakávaní. Trh v súčasnosti ponúka alternatívne možnosti. Práve v trhovom priestore postupne dochádza k vyrovnávaniu hodnotových disproporcií, pretože je to v rámci hodnotového pluralizmu možné“ (E. Smolková, 2000, s. 110).

Zygmunt Bauman to vidí pesimistickejšie a reálne procesy to aj potvrdzujú: „Jedným z najvýraznejších dôsledkov novej globálnej slobody pohybu je to, že je stále ťažšie, možno aj nemožné, dosiahnuť efektívne kolektívne riešenie sociálnych problémov“ (Z. Bauman, 2000, s.67). Horeuvedené môžeme vzťahovať aj na environmentálne problémy, ktorých riešenie nie je oddelené od sociálnych problémov ľudstva. Reálny život tieto úvahy potvrdzuje. Na túto skutočnosť poukazuje aj Zygmunt Bauman: „Trh už nie je obchodnou interakciou konkurenčných síl, lež prehadzovaním zmanipulovaných požiadaviek, umelo vytvorených potrieb a túžbou po rýchlom zisku“ (Z. Bauman, 2000, s. 57).

Ekonomika a politika súčasných moderných spoločností musí byť zmenená. Ináč „filozofové môžu moralizovať, jak dlouho chtějí. Pokud bude mít svět lidí centralizovanou a megalomanskou podobu nerespektující přirozené lidské rozměry, nemůže nikdo očekávat, že lidé svoji obrannou reakci změni. Nechtějí nic jiného než vymanit se alespoň částečně zpod všudypřítomné kontroly ekonomických a politických mechanismů a nenalézají přitom jiný prostor než ten, který jim umožňuje jejich miniaturní svět konzumu se svými tak lidskými rozměry“ (J. Keller, 1993, s. 35). Stotožňujeme sa s názorom, že samotný trh nie je schopný pomocou svojich mechanizmov regulovať hospodárenie človeka na tejto planéte tým spôsobom, aby ľudstvo mohlo prežiť. Trh sa pod vidinou zisku nebráni ani neúčelnému a nehumánnemu vynakladaniu ľudských a prírodných zdrojov, napríklad na zbrojenie, „vojenské výdaje pohlcujú ročne 10 až 30% veškeré spotřebované energie a surovin“, (J. Keller. 1993, s. 51). Kto profituje a akým spôsobom sa podieľa na výrobe a exporte zbraní – o tom hovorí Správa o vývoji ľudstva z roku 2003. Na 85% celosvetovom exporte zbraní sa podieľajú predovšetkým vyspelejšie krajiny, vyznávajúce trhovú ekonomiku (pozri Správa o vývoji ľudstva 2003. In: <http://hdr.undp.org/report/global/2003/index.html>).

Bez riešenia sociálnych problémov nie je možné riešiť globálne problémy ľudstva. Musí byť riešený vzťah v rovine človek – spoločnosť, ako aj vzťah človeka k prírode. Jan Keller odmieta ideológie liberalizmu a socializmu. Liberálna ideológia so svojím princípom rovnakej slobody pre všetkých ľudí sa častokrát dostáva do rozporu ak ide o záujmy bohatých vrstiev voči chudobným, domorodcom, nebiele rasy, ženy. Problém nastáva i v prípade rozšírenia tohto princípu – práv i na „neľudskú“ prírodu, pretože to by znamenalo obmedzenie práv človeka voči nej (pozri J. Keller, 1996).

⁵⁸⁹ Joseph E. Stiglitz nositeľ Nobelovej ceny za ekonomiku, profesor na Kolumbijskej univerzite. In: Human Development Report 2003 Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty; Chapter 4 Public policies to improve people's health and education, p.80; <http://hdr.undp.org/report/global/2003/index.html>.

26. augusta až 4. septembra 2002 po konferencii v Riu de Janeiro sa predstavitelia 190 krajín sveta zišli v juhoafrickom Johannesburgu na doposiaľ najväčšom podujatí v histórii OSN – Summitu Zeme o trvalo udržateľnom rozvoji, ktorý sa konal. Na tejto konferencii sa zišlo približne šesťdesiat tisíc účastníkov, ktorí sa počas desiatich dní snažili nájsť prijateľné riešenie súčasných globálnych problémov: demografickú explóziu, zachovanie biodiverzity, ochrana životného prostredia, riešenie sociálnych problémov tretieho sveta a ďalšie. Na tomto stretnutí sa jednoznačne potvrdil názor, že svetovému spoločenstvu nie sú potrebné nové filozofické spory a debaty, ale prijatie konkrétnych praktických opatrení a dosiahnutie výsledkov. Hodnotenia Summitu Zeme jednotlivými účastníkmi boli rozličné. Vtedajší generálny tajomník OSN Kofi Annan sa vyjadril nasledovne: „Nemyslím si, že by sme mali očakávať od takýchto konferencií nejakých veľkých zázrakov. Predsa len si myslím, že podobné konferencie ako táto musia napomôcť mobilizácii politickej oddanosti a dodať náboj energie tak nevyhnutný pre dosiahnutie vytýčených cieľov“ (pozri, <http://www.johannensburgsummit.org>).

Nespokojnosť s výsledkami okrem iných vyjadrili aj nevládne organizácie. Podľa ich názoru účastníci stretnutia urobili len veľmi málo pre stanovenie výsledných ukazovateľov napríklad k zabezpečeniu širšieho používania obnoviteľných zdrojov energie. Tak Jonathan Lash, prezident Inštitútu pre svetové zdroje, vyhlásil: „Prepásli sme možnosť zvýšiť výrobu energie využívaním takých neznečisťujúcich zdrojov ako sú slnečná energia, energia biomasy a energia vetra, a zabezpečiť stabilné podmienky pre činnosť mnohopočetných firiem, ktoré sa snažia znižovať odpady“ (pozri, <http://www.johannensburgsummit.org>).

V posledný rokovací deň delegáti dospeli k dohode o obsahu Politickej deklarácie a ministri na plenárnom zasadnutí oficiálne schválili aj Akčný plán o trvalo udržateľnom rozvoji. V Politickej deklarácii o trvalo udržateľnom rozvoji účastníci vyjadrili svoju oddanosť budovaniu humánnej, spravodlivej a starostlivej globálnej spoločnosti, uvedomujúcej si, že všetci potrebujeme dosiahnuť ľudskú dôstojnosť. Uvedomujú si, že je potrebné upevniť vzájomné opory prepojených a podporujúcich pilierov trvalo udržateľného rozvoja – ekonomický rozvoj, sociálny rozvoj a ochranu životného prostredia. Sociálne problémy sveta zákonite spojili s ochranou životného prostredia, keď uznali, že odstránenie chudoby, zmena modelov spotreby a výroby a taktiež ochrana a racionálne využívanie prírodných zdrojov sú v záujme sociálno-ekonomického vývoja a hlavným cieľom a základnou potrebou trvalo udržateľného rozvoja. V apelácii na dôležitosť upevnenia ľudskej solidarity, vyzývali rozvíjať dialóg a spoluprácu medzi civilizáciami a národmi sveta nezávisle od rasy, invalidity, náboženstva, jazyka, kultúry a tradícií.

Za najdôležitejšie úlohy definovali „venovať zvláštnu a prvoradú pozornosť boju s takými svetovými podmienkami, ktoré vytvárajú seriózne nebezpečenstvo pre trvalo udržateľný rozvoj našich národov, medzi ktoré patria chronický hlad; podvýživa; cudzia okupácia; ozbrojené konflikty; problémy spojené s nezákonnými narkotikami; organizovaná zločinnosť; korupcia; živelné pohromy; nezákonný predaj zbraní; obchod s ľuďmi; terorizmus; neznášanlivosť a podnecovanie rasovej etnickej náboženskej a inej nenávisťi; xenofóbia a taktiež endemické, infekčné a chronické choroby, vrátane AIDS, malárie a tuberkulózy“.

Z Akčného plánu o trvalo udržateľnom rozvoji by som chcel vyzdvihnúť konštatovanie dôležitosti etiky pre trvalo udržateľný rozvoj, pretože zdôraznili nevyhnutnosť brať do úvahy aj etiku pri realizácii už skôr prijatej Agendy 21. Za nevyhnutnú podmienku zabezpečenia trvalo udržateľného rozvoja považujú správne vládnutie. Základom pre postupný ekonomický rast, likvidáciu chudoby a vytvorenie pracovných miest je rozumná ekonomická politika, existencia pevných demokratických inštitútov, reagujúcich na potreby obyvateľstva a zlepšenie stavu infraštruktúry. Nevyhnutnými a vzájomne podporujúcimi

faktormi sú tiež sloboda, mier a bezpečnosť, vnútorná stabilita, uznanie práv človeka, vrátane práva na rozvoj a taktiež vládu práva, rovnosť pohlavia, trhové stratégie a všeobecná oddanosť zabezpečiť spravodlivosť a demokratickú spoločnosť.

Z nových dôležitých cieľov boli vytýčené tieto: 1) do roku 2015 znížiť na polovicu počet obyvateľov Zeme, ktorí nemajú prístup k pitnej vode a ku sanitácii (ku kanalizáciám, k odstraňovaniu fekálií, k čistiarňam odpadových vôd); 2) do roku 2020 zastaviť výroby a používanie nebezpečných chemikálií s negatívnym vplyvom na človeka a prírodu; 3) do roku 2015 udržať a obnoviť vyčerpané rybné zdroje tak, aby bolo možné znovu ich využívať; 4) do roku 2010 zabezpečiť podstatné zníženie terajších temp strát biologickej rôznorodosti.

Summit v Johannesburgu správne definoval horeuvedené ciele. Čo však vyvoláva pochybnosti, to je ich realizácia, ktorá podľa nášho názoru nesie črty utopickosti, takže znovu jediným výsledkom je výstižná charakteristika súčasného aktuálneho stavu interakcie spoločnosti a prírody.

Bezpochyby riešenie súčasných globálnych problémov ľudstva je spojené so sociálnou problematikou (s aspektom chudoby a bohatstva). Nie je to len filozoficko-etická a humanistická stránka otázky, ale je to aj veľmi dôležitý politický problém, ktorý sa dotýka celého svetového spoločenstva. Aby sme rozsekli tento gordický uzol je potrebné vytvoriť podmienky, aby všetci mali reálnu možnosť vedome a zodpovedne sa zúčastňovať riešenia ľudských osudov tejto planéty.

Zoznam použitej literatúry:

1. BAUMAN, Z.: *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*. Kalligram Bratislava 2000. 123 s. ISBN 807149335X
2. CARSON, R.: *Silent spring*. In: TIME American legends. Rachel Carson by Peter Matthiessen, Special collectors edition. From the TIME 100. First Edition, New York 2001, pp.105-107.
3. ČIPKÁR, J.: *Profesijná etika pre právnicka*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice 2003. 202 s. ISBN 80 7097-529-6
4. ĎURČÍK, V.: *Etické a sociálne aspekty zodpovednosti v riešení ekologických problémov*. In: Zborník vedeckých prác. STU Bratislava 2001, s. 37 – 42. ISBN 80-227-1619-7
5. ĎURČÍK, V.: *Filozoficko-etické výzvy sociálnej spravodlivosti a zodpovednosti*. In: *Právo na priaznivé životné prostredie*. UPJŠ Košice 2001, s. 49 – 53. ISBN 80-7097-457-5
6. FRATRIČ, I., CHALUPA, K., KRÁLIK J.: *Trójsky kôň civilizácie*. Bratislava Obzor, 1975. 279 s.
7. GLUCHMAN, V., DOKULIL, M.: *Súčasná etická teória*. Etika II., Prešov 1998.
8. INTERNET: <http://www.johannensburgsummit.org/>.
9. INTERNET: <http://hdr.undp.org/report/global/2003/index.html>.
10. JONAS, H.: *Princip zodpovednosti*. Oikoymenh, Praha 1997.
11. KELLER, J.: *Až na dno blahobytu*. (Ke spoločenským kořenům ekologické krize). Brno 1993. 127 s.
12. KOVALOVÁ, D.: *Aplikované etiky II. Bioetika a medicínska etika*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta humanitných vied 2004. 78 s. ISBN 80-8055-996-1
13. SMOLKOVÁ, E.: *Ekologický problém ako šanca*. Bratislava, 2000. 134 s. ISBN 8088778956

Kontakt: doc. PhDr. Vladimír Ďurčík, PhD. Katedra etiky a aplikovanej etiky Fakulta humanitných vied, Tajovského 40, Banská Bystrica

Úloha sociálneho pracovníka v prevencii kultovej závidlosti

Peter Ďurkovič

Abstrakt

Príspevok porovnáva klady a zápory náboženstiev. V nadväznosti na to kritizuje povrchný prístup k človeku v sociálnej práci. V závere príspevok vyzýva k humánnosti.

Abstract

A text compares advantages of churches and disadvantages of churches. Next a text criticizes a superficiality in social work. In finish a text challenges to love of humanity.

Kľúčové slová : Človek. Klient. Sociálna práca. Posvätná veda.

Key words : Client. Man. Sacred science. Social work.

Úvod

V súčasnosti je skutočný systém prevencie závislosti na donucovacích organizáciách v takej miere ako napríklad v Nemecku len želaním. Pre sociálneho pracovníka je to však veľká výzva v terénnej sociálnej práci čo najzodpovednejšie pristupovať k riešeniu tejto sociálnej patológie. Jedným z prvých krokov pre pochopenie úlohy sociálneho pracovníka v prevencii kultovej závislosti ním samotným podľa mňa bude nájsť optimálny prístup v posudzovaní človeka v sociálnej núdzi. Len takto sa môže pohnúť ďalej. Podľa E. Fromma „je mnoho tých, ktorí veria, že ľudia sú ovce, iní zas majú za to, že sú to vlci. Obidve strany môžu na podporu svojho tvrdenia uviesť mnoho správnych argumentov.“⁵⁹⁰ V tejto jednoduchej metafore sa odzrkadľuje zároveň častá protichodnosť posudzovania človeka nielen v takzvaných pomáhajúcich profesiách, nielen najčastejšie chyby pri hodnotení človeka, ale zároveň tento obraz predznačuje i návod na správny prístup ku klientovi.

Ako posudzovať a ako neposudzovať človeka

Podľa C. G. Junga „náboženstvá sú psychoterapeutické systémy.“⁵⁹¹ V priamej nadväznosti na túto myšlienku pokračuje : „Čo vlastne robíme my psychoterapeuti? Pokúšame sa vyliečiť utrpenie ľudskej psychiky, ľudského ducha alebo ľudskej duše a náboženstvá sa zaoberajú rovnakým problémom. Pretože náš Pán sám je liečiteľ, je lekár, lieči chorých a zaoberá sa utrpeniami duše, a to je presne to, čo nazývame psychoterapiou.“⁵⁹² Hierarchicko – autoritatívny systém Katolíckej cirkvi v šestnástom storočí logicky vyústil do búrlivej reformácie. Na dobro mnohých vecí, no na škodu účinnej psychoterapie, sa z reformovaných cirkví a náboženských spoločností vytratila individuálna svätá spoveď. Človek síce v týchto spoločenstvách sa vo viacerých oblastiach viac rešpektuje ako slobodný tvor, na druhej strane nemožnosťou otvoriť sa sebe samému, a tým pádom seba samého prijať, sa mu do veľkej miery upieralo naplnenie potreby prináležania a lásky, ktorá patrí medzi psychologické potreby.⁵⁹³ Samotný C. G. Jung (ako syn evanjelického kňaza) vysoko hodnotí úlohu svätej spovede Katolíckej cirkvi. Ku skladbe svojich klientov sa vyjadril takto : „Prostá

⁵⁹⁰ Fromm, E. : *Lidské srdce*. Praha : 1996, s. 11.

⁵⁹¹ Jung, C. G. : *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha : 1992, s. 170.

⁵⁹² tamtiež

⁵⁹³ Košč, M. : *Základy psychologie*. Bratislava : 1996, s. 40.

väčšina boli protestanti a židia.⁵⁹⁴ Človek sa má aj na základe týchto faktov posudzovať sociálnym pracovníkom vždy individuálne. Ide o známu *zásadu individuálneho prístupu*, o ktorej sa síce prednáša, ale v praxi väčšinou po nej nie je ani pamiatky.

Anglický pozitivistický filozof a sociológ Herbert Spencer (1820 – 1903), autor *organistickej teórie spoločnosti*, predstaviteľ evolucionizmu a sociálneho darwinizmu, „hľadal paralelu medzi biologickým a spoločenským organizmom a tiež medzi biologickou a sociálnou patológiou.“⁵⁹⁵ Jeho neadekvátny biologizmus bol terčom mnohokrát oprávnenej kritiky. Človek je bytosť neodškriepiteľne aj biologická. Sociálnopatologický jav má zákonite niečo spoločné so zlyhaním organizmu, s jeho postihnutím zvonka (vírusom, infekciou...), či s deformáciou organizmu malígnymi alebo benígnymi nádormi. Bežne sa používa napríklad pojem „pravý vírus šikanovania“⁵⁹⁶ Ide o spustenie mechanizmu poškodzujúceho správania, ktorý sa najlepšie pochopí a vysvetlí z pohľadu hlbinej a sociálnej psychológie. *Pravý vírus šikanovania* je teda obrazným zhrnutím mnohých reakcií. (Ide o aktivovanie určitých pravzorov v kolektívnom nevedomí v určitej sociálnej skupine. Podľa C. G. Junga „je pravidlom, že keď je kolektívne nevedomie naozaj usporiadané vo väčších sociálnych skupinách, je výsledkom hromadné šílenie, psychická epidémia, ktorá môže viesť k revolúcii, alebo k niečomu podobnému.“⁵⁹⁷ Keď sa aktivuje kolektívne nevedomie, veríme napríklad i, že bezdomovcom sa nechce pracovať a smejú sa nám do očí.) Z týchto niekoľkých riadkov vyplýva, že pri posudzovaní človeka treba dôverovať vlastným pocitom, no zároveň je potrebné zachovať si určitý vrtulníkový nadhľad. Pomáha to v efektívnej komunikácii nielen medzi jednotlivcami, ale i medzi kultúrami.

V priebehu bakalárskeho štúdia Sociálnej práce a magisterského štúdia Sociálnej pedagogiky som v každom semestri povinne absolvoval terénne stáže. Bez emócií musím konštatovať, že prístup profesionálov ku klientovi bol doslova neľudský. Proti životu. Okrem ich častej prvotnej segregácie solventných klientov od nesolventných, ďalšími mravnými zločinmi bolo rutinné „diagnostikovanie“ ľudí ešte prv, než s nimi prišli do priameho kontaktu. Deštruktívny automat spoločne s už spomínaným neúmerným biologizmom človeka ako človeka fakticky neakceptuje. Pre získanie návodu, ako teda posudzovať človeka v sociálnej núdzi, sa najprv vrátim k počiatkom tejto deformácie v oblasti záchrany. Nedávne devätnáste a dvadsiate storočie znamená snahu medicínsky vzdelaných ľudí (ktorí pravdepodobne ani samotnej medicíne veľmi nerozumeli), podriaďiť duševné problémy biológii. V praxi sa teda začal následok vydávať za príčinu citových a sociálnych problémov. Tento stav vo väčšej miere sa doposiaľ nezmenil. „Umenie individualizácie, ktoré v priebehu zavádzania štandardizovaných schém diagnostiky a liečebných postupov v 19. a 20. storočí takmer stratilo význam, predstavuje dôležitý prvok poetickej medicíny. Zahŕňa v sebe totiž to, že každá nemoc a jej priebeh, áno, i každá forma zdravia vykazuje popri všeobecných rysoch i rysy úplne individuálne, ktoré je možné len s ťažkosťami vtesnať do obvyklých vzorcov lekárskeho prístupu.“⁵⁹⁸ Určovanie diagnóz, ktoré vo väčšine prípadov ani nemajú vedecký podklad, (hoci sú nádhorne usporiadané do Svetovej klasifikácie duševných chorôb), vyrába len neurózy. Tieto sa potom označujú za rozdvojenie osobnosti. Bez skutočne klinických testov. Labelling však môže viesť až k úplnej demencii. S. Hassan, bývalý vysoký hodnostár Cirkvi zjednotenia (moonisti) a súčasný výstupový poradca, takýto prístup nazýva *riadenými informáciami*. Doslova sa vyjadruje : „Ak sa uzavrie prístup informácií, ktorý človek

⁵⁹⁴ Jung, C. G. : *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha : 1992, s. 170.

⁵⁹⁵ Hroncová, J. : Úvod do sociálnej patológie. In : Hroncová, J. a kol. : *Sociálna patológia*. Banská Bystrica : 2004, s.6.

⁵⁹⁶ Kolář, M. : *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha : 1997, s. 27.

⁵⁹⁷ Jung, C. G. : *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha :1992, s. 56.

⁵⁹⁸ Danzer, G. : *Psychosomatika*. Praha : 2001, s. 53 – 54.

potrebuje k tomu, aby si utvoril zdravý úsudok, dotyčná osoba zblbne.“⁵⁹⁹ Pracovník pomáhajúcej profesie takto potom osobe postihnutej sociálnou núdzou pripíše duševnú chorobu. Psychická a sociálna stránka človeka ho často vôbec nezaujímajú, prípadne nad ňou iba pokrčí ramenami. Hoci už C. G. Jung upozorňoval na relatívnosť pojmu schizofrénia. Podľa neho komplexy, ktoré má každá živá ľudská bytosť, „pri schizofrénii sa uvoľňujú z vedomej kontroly do takej miery, že sa stávajú viditeľnými a počutelnými.“⁶⁰⁰ Sociálny pracovník sa má teda podľa mňa (a nielen podľa mňa), vystríhať labellingu psychiatrie, ktorá aj podľa antipsychiatrického hnutia „nedisponuje validnými postupmi v určovaní psychiatrických diagnóz, koncept sociálnej deviácie zužuje na morálnopolitický názor, či úsudok. Na jednej strane sa po človeku žiada, aby bol normálny, konformný a rozumný, na druhej strane žije v znepokojujúcom a deštruktívnom prostredí mestskej priemyselnej spoločnosti. Psychiatrické zaobchádzanie potom prostredníctvom svojich postupov (lieky, elektrošoky, terapia) sa snaží o prispôsobenie týchto jedincov *navonok(...)*“⁶⁰¹ (*Chápať klienta ako bio – psycho – sociálneho človeka je pod súčasným nátlakom veľmi ťažké. Pohľad na neho ako na výlučne biologickú bytosť znamená na druhej strane miliardové zisky pre farmaceutické firmy a ich satelity, ktoré bez akéhokoľvek porušovania vedeckej etiky možno často nazvať donucovacími sektami a kultmi.*)

Taktiež je podľa mňa pri posudzovaní človeka veľmi nebezpečný archaizmus a nihilizmus, pokiaľ ide o parametre na posudzovanie. S. Freud síce po dlhšom období znovu pre verejnosť odkryl nevedomú časť ľudskej psychiky, ale ako ukázala prax, nielen podľa C. G. Junga „Freudova psychológia platí predovšetkým pre neho samotného.“⁶⁰² Okrem mnohých iných medvedích služieb ľudstvu nadmerným vyzdvihovaním sexuálneho pudu znehodnotil i veľmi významný objav *oidipovho komplexu*. Súčasní psychoanalyticky zameraní terapeuti tento termín často používajú ako žolík. Človeku v sociálnej núdzi automaticky tento komplex pripíšu. Následne už beztak dezorientovaného jedinca všetkými možnými technikami presvedčia, že jeho zlá situácia je vlastne nevedomým želaním súložiť s vlastnou matkou a zabiť vlastného otca. (*Pokiaľ však otec tejto obete trpí skutočným oidipovým komplexom, túžba zabiť ho by bola vlastne prejavom jej duševného zdravia.*) Oidipov komplex bude vždy podhubím sociálnej patológie. Avšak určiť, kde sa v prostredí dotknutom sociálnou patológiou skutočne nachádza, si vyžaduje predovšetkým zdržanlivosť. Jedným z odtieňov oidipovho komplexu je „*symbioticky incestná fixácia*“.⁶⁰³ Tento termín sa vysvetľuje sám. Znamená určitú mentálnu nedospelosť, fixovanie sa na osobu alebo vec, od ktorej je potrebné s nadhľadom sa odpútať (rodič, súrodenec, droga, sociálna skupina...). Žiaľ fanatickí zástancovia Freudovho chápania oidipovho komplexu stupňujú manipuláciu verejnosti a vymysleli dokonca novotvar „*vzťahová väzba*“.⁶⁰⁴ Pod takýto neostrý termín možno subsumovať ľubovoľný jav a dá sa ním dokázať človeku s oslabenými obrannými mechanizmami akákoľvek patológia, akákoľvek úchylka. Na základe akejkoľvek reakcie. (*Podobne to robili stredovekí inkvizítori Dnes sa takýto zautomatizovaný prístup často ospravedlňuje i nízkymi platmi v zdravotníctve.*) Ako vyplýva z týchto viet, pri utváraní si úsudku o človeku je vhodná nielen spomínaná zdržanlivosť, nielen chápanie človeka ako bio – psycho – sociálnej bytosti, ale i vystríhanie sa novotvarov.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ Hasan, S. : *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů*. Brno : 1994, s. 99.

⁶⁰⁰ Jung, C. G. : *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha : 1992, s. 84.

⁶⁰¹ Munková, G. : *Sociální deviace*. Praha : 2001, s. 110.

⁶⁰² Říčan, P. : *Psychologie náboženství*. Praha : 2002, s. 178.

⁶⁰³ Fromm, E. : *Lidské srdce*. Praha : 1996, s. 18 – 19.

⁶⁰⁴ <http://www.elegenda.sk/knihy/spolocenske-vedy/psychologia/jozef-hasto-vztahova-vazba/>. Je to snímka stránky, ako sa zobrazila dňa 23. decembra 2008 06 : 12 : 14 GMT.

⁶⁰⁵ V opačnom prípade sociálny pracovník spoločne so psychiatriou nahráva donucovacím medzinárodným monopolom typu „*Scientologická cirkev*“, ktoré vedú účelovo upozorňovať na skutočnú nevedeckosť.

R. J. Lifton definoval osem kritérií k identifikácii prostredia psychickej manipulácie. Slúžia na rozoznanie donucovacích kultov a siekt od nedonucovacích. Jedným z týchto kritérií je i „posvätná veda.“⁶⁰⁶ Podľa Liftona „posvätná veda poskytuje mladým ľuďom relatívnu istotu., lebo zjednodušuje svet. Vhodným, avšak nie jediným príkladom je Cirkev zjednotenia. Využíva súčasné tendencie spájať sústavu dogmatických zásad s požiadavkou vedeckého prístupu k ľudskému správaniu a psychológii.“⁶⁰⁷ Ak sociálny pracovník podľahne tendencii posvätej vedy, v podstate zakladá zhubnú sektu. Aj pri posudzovaní človeka v duchu jej negatív.

Podľa E. Fromma „tragédiou všetkých veľkých náboženstiev je, že porušujú samotné princípy slobody, keď sa stanú rozsiahlou náboženskou organizáciou riadenou náboženskou byrokraciou.“⁶⁰⁸ Ako ukazuje súčasná realita, princípy slobody porušujú aj odborníci v pomáhajúcich profesiách, keď získajú určitý monopol. Ich prístup ku klientovi a výkon praxe často nemožno účinne kontrolovať. Aj preto si napríklad nedávno v prípade zverejnenia tragického osudu podvyživeného sedemročného chlapca, ktorý evidentne je týraným, zneužívaným a zanedbávaným dieťaťom, dovolili, tiež verejne, konštatovať, že „chlapec je (...) nezrelý a snaží sa vzbudzovať ľútosť.“⁶⁰⁹ (Chlapec sa takémuto výkladu nemôže účinne brániť, rovnako, ako sa nemôžu brániť útokom vedcov kravy domáce, ktorých prdy títo označili za skutočnú príčinu ozónovej diery.) O trestnom oznámení, či dokonca o trestnom stíhaní a spravodlivom treste pre takýchto odborníkov však verejnosť môže len snívať. (Z hľadiska politológie takmer žiadny politik to pre zviditeľnenie nepotrebuje iniciovať, nepotrebuje ani dohliadať nad výkonom ochrany nad skutočne bezbrannými.) „Sedemročný chlapec s omrzlinami, ktorý prežil iba vďaka transfúzii krvnej plazmy, ktorý sa veľmi pomaly spamätáva z dramatických zážitkov, tak tento všetky traumy podľa erudovaných simuluje.“ Človeka je teda potrebné posudzovať i na základe výmeny úloh. Na základe parafrázy Kantovho Kategorického imperatívu : „*Ako by som ja - sociálny pracovník - konal na mieste môjho klienta, alebo, čo by som ja - sociálny pracovník - na mieste môjho klienta sledoval, keby som tvrdil, čo tvrdí on?*“

„Prefrontálna lobotómia (chirurgické prerušenie nervových spojov medzi niektorými časťami mozgu) bola určitý čas v mnohých krajinách hojne využívaná a objavovali sa ďalekosiahle tvrdenia o jej účinnosti. Ukázalo sa však, že u mnohých pacientov došlo ku strate intelektuálnych schopností.“⁶¹⁰ V podstate tento neurochirurgický zákrok, ktorý sa často chce tváriť ako psychoterapeutický zásah, je skrytým obchádzaním ústavami neprípustného trestu smrti⁶¹¹. Aj v slovenských periodikách (napr. i v *čísloch Žilinského večerníka 2008*) psychológovia odporúčajú pri nutkavých myšlienkach podrobiť sa dobrovoľne tejto lobotómii. V podstate ide o analógiu skutkovej podstaty trestného činu *účasť na samovražde*⁶¹². Trestné právo je ale typické zákazom analógie, čiže, ak trestný zákon⁶¹³ neobsahuje presne špecifikovanú skutkovú podstatu nejakého trestného činu, páchatel' tohto činu, ktorý je „len“ činom proti prirodzenému právu, je nepostihnuteľný. Pre pracovníkov pomáhajúcich profesií je to zároveň však výzvou posudzovať vlastné konanie nielen z uhla pozitívneho práva.

⁶⁰⁶ Hassan, S. : *Jak čelit psychické manipulaci zhubných kultů*. Brno : 1994, s. 257.

⁶⁰⁷ Lifton, R. J. : Budoucnost nesrtnosti a jiné eseje pro nukleární věk. In : Hassan, S. : *Jak čelit psychické manipulaci zhubných kultů*. Brno : 1994, s. 261.

⁶⁰⁸ Fromm, E. : *Psychoanalýza a náboženství*. Praha : 2003, s. 95.

⁶⁰⁹ http://sprava.pravda.sk/podvyziveny-chlapec-sa-domov-vratit-nehce-fk5_regiony...25.2.2009 : 16 : 00 : 07 GMT.

⁶¹⁰ Giddens, A. : *Sociologie*. Praha : 1999, s. 222.

⁶¹¹ „Pri ukladaní Ochranných opatrení sa súd neriadi zásadou úmernosti k spáchanému činu, ale potrebou ochrany spoločnosti...“(zákon č. 300/2005 Z. z. : *Trestný zákon*, § 35 ods.5). Lobotómia ako ochranné liečenie je ochranným opatrením. Tento trest nepodlieha premlčaniu a nemožno ho odpustiť.

⁶¹² zákon č. 300/ 2005 Z. Z. : *Trestný zákon*, § 154.

⁶¹³ zákon č. 300/ 2005 Z. Z. : *Trestný zákon*.

Veľkou chybou pri posudzovaní človeka je podľa mňa tiež deformovaný pohľad na človeka, ako na psychickú bytosť a na biologickú bytosť z hľadiska neurológie. Napríklad týraným, zneužívaným a zanedbávaným deťom sa takto „diagnostikuje“ ľahká mozgová dysfunkcia (hypoaktivita, hyperaktivita). Vôbec sa pritom neberie do úvahy sociálne prostredie dieťaťa, prístup okolia k tomuto dieťaťu, prirodzená potreba napĺňania všetkých zložiek Maslowovej pyramídy potrieb. Vysoké počty špecialistov sú presvedčené, že objavili pevný bod, ktorý pohne zemeguľou.⁶¹⁴ Správne vyvážená strava, ani medicínske metódy na regulovanie množstva cukru v mozgu dieťaťa so syndrómom CAN nemôžu odstrániť príčinu jeho takzvanej ľahkej mozgovej dysfunkcie, čiže prostredie presýtené nekvalitnými podnetmi.

Záver

Pracovníci pomáhajúcich profesií stoja, chtiac – nechtiac, aj v rámci určenia diagnózy kultovej závislosti, aj v rámci účinnej prevencie tejto závislosti, každý deň pred obrovskou výzvou posudzovať človeka ako človeka.. Ako bio – psycho – sociálnu bytosť. S kongruentným prístupom. S rešpektom. S empatiou. Podľa uvedeného je ich úloha v tom v súčasnosti takmer nezastupiteľná. Čakanie na zmenu legislatívy, ktorá urobí „veľký prielom“, nie je riešením.

Zoznam použitej literatúry:

1. Danzer, G. : *Psychosomatika*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80–7178- 456 – 7
2. Fromm, E. : *Lidské srdce*. Praha : Nakladatelství Jozefa Šimona, 1996. ISBN 80 – 85637 – 28 – 6
3. Fromm, E. : *Psychoanalýza a náboženství*. Praha : Aurora, 2003. ISBN 80 – 7299 – 066 - 7
4. Giddens, A. : *Sociologie*. Praha : Argo, 1991. ISBN 80 – 7203 – 124 – 4
5. Hassan, S. : *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80 – 85880 – 03 – 2
6. Hroncová, J. : Úvod do sociálnej patológie. In : Hroncová, J. a kol. : *Sociálna patológia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. ISBN 80 -08055 – 926 – 0
7. Jung, C. G. : *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*. Praha : Academia, 1992. ISBN 80 – 200 – 0418 – 1
8. Kolář, M. : *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80 – 7178 – 123 – 1
9. Košč, M. : *Základy psychologie*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. ISBN 80 – 08 – 01216 – 1
10. Lifton, R. J. : Budoucnost nesrtečnosti a jiné eseje pro nukleární věk. In : Hassan, S. : *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů*. Brno : Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80 – 85880 – 03 – 2
11. Munková, G. : *Sociální deviace*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2001. ISBN 80 – 246 – 0279 – 2
12. Říčan, P. : *Psychologie náboženství*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80 – 7178 – 547 – 4

Kontakt : PhDr. Peter Ďurkovský

e-mail : peter.durkovsky@szm.sk

⁶¹⁴ Jednotliví pracovníci koncentračného tábora v Osvienčime neboli špecialistami na organizovanie masového vraždenia. Jeden otváral dvere, druhý usmerňoval transport, tretí strážil, štvrtý hádzal do plynovej komory kryštáliky s Cyklónom B. Organizoval to R. Hess (...). Ani špecialisti v procese záchrany často nemusia byť na tom inak. Ani si to nemusia uvedomiť.

Chudoba ako problém aplikovanej etiky

Daniela Fobelová

Abstrakt

Chudoba sa považuje za globálny jav a špecifickú súčasť moderného sveta. Ide o závažný nielen sociálny, ale aj etický problém, pretože sa dotýka aj morálnych hodnôt človeka ako sú dobrý a dôstojný život, hodnota života, šťastie, blaho, spravodlivosť, zodpovednosť a pod. Problém chudoby treba vnímať interdisciplinárne. Preto v ňom má zastúpenie aj eticko-praktický aspekt.

Podstatou aplikovaných etík nie je len zisťovať príčiny chudoby, ale inštitucionalizovať etiku v procese prevencie, t.j. vytvárať podmienky pre jej zmiernenie až eliminovanie.

Abstract

Poverty is considered as global phenomenon and specific component of modern World. It is relevant, not only social, but also ethical problem, because it is connected also with moral values of man as for example good and worthy life, life value, happiness, welfare, justice, responsibility, etc. The problem of poverty must be perceived from interdisciplinary point of view. Therefore, ethical-practical aspect is an important part of it.

The main role of applied ethics is not only to determine the reasons of poverty, but institutionalize ethics in process of prevention – create conditions for its reduction and elimination.

Kľúčové slová : Chudoba; aplikované etiky; praktické etiky; spoločenská zodpovednosť; patologické, subkulturálne, štrukturálne príčiny chudoby.

Key words : Poverty; Applied Ethics; Ethics in Practice; Social Responsibility; Pathological, Subcultural, Structural Causes of Poverty.

Chudoba sa považuje za globálny jav, či špecifickú súčasť moderného sveta, a tým aj našej každodennosti. Zvykli sme si na jej prítomnosť a jej konkrétne prejavy. Ako špecifický sociálny fenomén sa stáva predmetom záujmu sociológie, psychológie, demografie, teológie, ako aj etiky.

Chudoba je častokrát definovaná ako forma materiálnej núdze; ako životná situácia spojená s materiálnou potrebou (Ch. Booth); ako spoločenská podmienka, ktorá produkuje núdzu (bezdomovstvo vzniká z nemožnosti získania prístupu k bytom, pozemkom, nie z nedostatku bytov – J. Drze, A.Sen); ako súbor spoločenských vzťahov, v ktorých sú ľudia vylúčení z účasti na bežných činnostiach spoločenského života; ako forma značnej nerovnosti (nerovnosť spočíva v nedostatku v sociálnom kontexte, napr. v príjmovej nerovnosti, t.j. „ekonomickým odstupom“); ako určitá závislosť na službách (sociálna pomoc, verejné ubytovanie) a dlhotrvajúci príjem sociálnej podpory (G. Simmel).

Svetová banka určuje svetovú chudobu hranicou chudoby, ktorú tvorí 372 dolárov na rok. Údaj je ekvivalentom k 31 dolárom mesačne alebo jednému doláru na deň znásobeného 12 mesiacmi. Tento údaj je potrebné chápať ako meradlo (indikátor) chudoby a nie jej definovania.

Zmiernenie chudoby je prezentované zodpovednostným mechanizmom v štyroch spôsoboch:

1. Cnostné správanie vzťahujúce sa na morálnu hodnotu darcu.
2. Solidarita a altruizmus. Altruizmus je mravným princípom a činnosťou založenou na nezištnej službe iným ľuďom, odhodlanie obetovať pre ich blaho vlastné záujmy. V kresťanskom duchu ide o lásku k blížnemu. Katolícke sociálne učenie opisuje všeobecnú zodpovednosť pojmom „solidarita“. Tento pojem je dominantnou témou sociálnej politiky Európskej únie.

3. Práva chudobných ľudí. Aj chudobní ľudia majú nárok na rovnaké práva ako ostatní ľudia a dotýkajú sa napr. „práva na blahobyť“, ktoré sú vo filozoficko-etickej literatúre označované ako sociálne práva.
4. Argumenty zamerané na dôsledky (konzekvencie). Chudoba naznačuje nedostatok blahobytu. Napríklad normatívne etická teória – utilitarizmus – hlása znižovanie chudoby. Vymaňovanie sa z chudoby môže byť spájané s minimalizáciou utrpenia (napr. aplikáciou Rawlesovho princípu maxima; Popperovho negatívneho utilitarizmu; Spencerovského nazerania na chudobu ako prirodzený a žiadúci aspekt súťaživej spoločnosti, v ktorej prežijú len tí najlepší; či názorom o morálnom opustení sa chudobných). Nozick vyjadruje svoje argumenty proti prerozdeleniu v prospech chudobných. Hayek naopak akceptuje potrebu systému pre zvýšenie „blahobytu“ chudobných.

Príčiny chudoby vo všeobecnosti sú klasifikované do troch skupín: patologické, subkultúrne a štrukturálne.

1. Patologické príčiny chudoby členíme na individualistické, genetické a dedičné. K individualistickým zaraďujeme správanie sa jedinca, ktorý sa dostal do biedy: chudoba môže byť reprezentovaná ako výsledok lenivosti, osobných nedostatkov, voľby nesprávnych rozhodnutí alebo istých nedostatkov, či hendikepov. Často sú príčinou morálneho odsúdenia. Uvádzanie genetických príčin bolo kritizované už na počiatku skúmania javu chudoba. Mentálne poruchy a degenerácia sa považovali za zdroj zločinnosti, šialenstva, chudoby a iných sociálnych neduhov. Tieto argumenty využívali a využívajú hlavne eugenici. Dedičné príčiny chudoby niektorí autori spájali s výchovou a tak sa stávali primárnymi dôvodmi pre trvanie chudoby aj keď v silnej konfrontácii s empirickými dôkazmi sa nepotvrdili (M. Brown, N. Madge). Chudoba nemusí byť trvalým stavom, ale priebežne sa meniacim (R. Walker).
2. Subkultúrne príčiny chudoby tvoria kategorický medzistupeň medzi patologickými a štrukturálnymi príčinami. Ako príklad sa uvádza koncepcia „kultúry chudoby“, ktorú si ľudia vytvárajú, stávajú sa závislými na sociálnych dávkach a strácajú motiváciu k hľadaniu si práce (Giddens). Ide o model správania sa, vyznávanie hodnôt a okolností, ktoré vedú k uzavretiu biednych ľudí v chudobe.
3. Štrukturálne príčiny chudoby pripisujú chudobu spoločnosti, v ktorej sa nachádza, než jednotlivcom, ktorí ju zažívajú. Ak je spoločnosť nevyrovnaná, hrozí, že niektorí ľudia klesnú až na dno. Toto neznamená, že ľudia musia byť chudobní, aj keď chudoba je chápaná ako priamy dôsledok nerovnosti. Chudoba je pravdepodobne tvorená nerovnosťami v spoločnosti. Efektívnosť ekonomického systému, ktorý nevytvára dostatočný počet pracovných miest pre všetkých prárečtivých, keď trh práce je rozdelený medzi istým a neistým zamestnaním, tlačí ľudí do situácie, kedy budú ich zdroje nedostatočné. Titmuss vidí chudobu ako formu „nebohatstva“ prirodzeného výsledku konkurencie sociálnych štruktúr. Tvrdí, že produkcia „nebohatstva“ (t.j. chudoby) v spoločnosti vytvára povinnosť pre spoločnosť, štát, poskytnúť sociálnu ochranu proti „nebohatstvu“ (chudobe).

Morálne odsúdenie chudoby sa dotýka postoja ľudstva ako celku, ako aj spoločnosti, či jedincov. Bez rozdielu či ide o zaslúženú, či nezaslúženú chudobu, odsudzujú sa hlavne chudobní akoby si spôsobili svoje okolnosti sami.

Na obranu chudobných, sociálni vedci tvrdia, že to, že sa niekto stane chudobným, nemusí byť vždy jeho vinou. Morálne odsúdenie chudobných etici vidia v konzekvencii obviňovania chudobných za nedostatky spoločnosti.

Pokiaľ napr. sociológia vníma chudobu ako „sociálny problém, ktorý je neraz spájaný so sociálnou deviáciou alebo patológiou“ (Veľký sociologický slovník, 1996, s.411-412), etika zdôrazňuje morálnu stránku a súvislosti. Sociológia chudobu často individualizovala

a vnímala ako záležitosť jedinca, osobnú vec každého, resp. ako neschopnosť a nezáujem pracovať a zaistiť si vyššie existenčné potreby. V etike sa chudoba spája s povinnosťou štátu, teda ako morálno-etická záležitosť, kde k „úlohám štátu patrí, aby všetkým zaistil podmienky aspoň minimálnej ľudskej dôstojnosti. Najvyššiu prioritu má uspokojenie základných potrieb chudobných.“ (K. H. Peschke, 1999, s.634). V rámci etickej analýzy rozoznávame niekoľko jej úrovní a typov. Pokiaľ všeobecná etika (všeobecná úroveň etickej analýzy) reflektuje chudobu z hľadiska dobra a zla, šťastia či spravodlivosti, prípadne humanizmu, praktická etika predstavuje špecifický typ etického uvažovania, v ktorom je vždy zohľadnená konkrétnosť situácie, hodnotenie špecifických prejavov v kultúrnych a hodnotových kontextoch a spôsoby jej riešenia. Praktická etika môže nazerať na chudobu z rôznych rovín – na globálnej úrovni z hľadiska hodnotenia globálnych štandardov, na celospoločenskej úrovni, t.j. z hľadiska špecifických kultúrnych podmienok (celoštátnom, lokálnom prostredí, v štáte, národe), na úrovni fungovania konkrétnych inštitúcií, t.j. ako ich môžu ovplyvňovať jednotlivé organizácie, ako aj na individuálnej úrovni, t.j. kladie dôraz na autonómnosť morálky.

Praktická (aplikovaná) etika neskúma všeobecné princípy morálky (princíp humanizmu, spravodlivosti, čestnosti, svedomitosti a pod.), ale formuluje a zdôvodňuje isté žiaduce požiadavky pre správanie. Zároveň jej úlohou je doporučovať konkrétnym inštitúciám ako zamedziť neetickému správaniu, v tomto prípade voči skupine chudobných. Ako normatívno-preskriptívna disciplína, aplikovaná etika má za cieľ vyjadriť kritické stanoviská k neetickému správaniu sa zodpovedných inštitúcií a navrhovať riešenia na znižovanie negatívnych dopadov rozhodnutí na chudobu. Inak povedané, v aplikovanej etike ide o spôsoby praktizovania etiky, resp. o inštitucionalizáciu etiky. V praxi to tiež znamená navrhovať také riešenia pre príslušné zodpovedné inštitúcie, ktoré by v rozhodovaní zohľadňovali aj požiadavky ekonomicky slabších a sociálne odkázaných ľudí.

Aplikované etiky sú podnikateľská, manažérska, environmentálna, sociálna etika, bioetika, mediálna etika, profesijné etiky ai. Prostredníctvom nich sa môže etika priamo presadzovať, pretože každá z nich reprezentuje osobitú, spoločensky zodpovednú oblasť. Každá z nich má aj vlastnú skúsenosť z inštitucionalizácie, vlastné nástroje a postupy z presadzovania etiky. Podnikateľská (organizačná) etika môže byť úspešná v presadzovaní požiadavky solidarity prostredníctvom sponzorstva, darcovstva, charity vo vzťahu k najchudobnejším a sociálne odkázaným občanom. Preto sa organizačná etika snaží napomáhať pri tvorbe programov spoločenskej zodpovednosti, presadzovania tejto idey do etických kódexov a ovplyvňovať manažérske rozhodovania v intenciách solidarity a podpory. Za etickú aplikačnú požiadavku sa považuje doporučené nepodporovať „cieľovú skupinu jednotlivých chudobných ľudí, pretože je to drahé a nepraktické, ale chudobnú oblasť alebo konkrétne demografické skupiny, ako sú starí ľudia, ženy alebo slobodné matky.“ (Encyclopedia of applied ethics, 1998, s. 631). Takéto správanie podnikateľských subjektov sa považuje za spoločensky zodpovedné a morálne oprávnené. Aby bol tento prístup účinný, podnikateľský sektor musí spolupracovať s inštitúciami štátnej a verejnej správy a miestnej samosprávy.

Z nášho hľadiska by mal byť do etického a sociálneho auditu organizácie zakomponovaný rozsah pomoci a jej efektívnosti v oblasti chudoby.

Chudoba má aj bioetický a medicínsky rozmer. Dotýka sa napr. overovania výskumu nových farmaceutík na chudobnejších a starších ľuďoch, rovnosti terapeutických prístupov, dostupnosti liekov a zdravotnej starostlivosti. Etika musí preto razantnejšie vstúpiť do profesionálnej prípravy lekárov, ošetrovateľov, ale aj do výskumu a vývoja liečiv, zdravotného poisťovníctva a pod. V tomto aspekte môže významnú úlohu zohrať práca etických komisií a inštitucionalizácia metód aplikovanej etiky v lekárskej a medicínskej praxi. Dôležitú úlohu zohrávajú etické tréningy lekárov, ošetrovateľov a zdravotníkov

z hľadiska ich rozhodovania, ktoré sa dotýka sociálne ekonomických odkázaných skupín (lacnejšie náhrady liekov, rozhodovania v prípade podania drahého lieku chudobnejšiemu alebo bohatšiemu pacientovi). Etické komisie by mali kontrolovať a vyhodnocovať spôsoby rozhodovania sa lekárov v takýchto sporných prípadoch.

Z morálneho hľadiska je pozoruhodný fakt, že spoločnosť sa s nástupom liberalizmu stáva viac hedonistickou a narcistickou a tento trend sa bude s najväčšou pravdepodobnosťou prehĺbovať, na čo poukazujú viacerí autori. Lipovetsky píše „Narcizmus sa totiž nevyznačuje len hedonistickým zahľadením sa do seba, ale takisto potrebou schádzať sa s rovnakými ľuďmi. Dôvodom je bezpochyby potreba byť užitočný a možnosť požadovať nové práva, ale takisto možnosť oslobodiť sa, vyriešiť svoje súkromné problémy kontaktom, prežívaním, príhovorom v prvej osobe; ...Narcizmus nachádza vzor v psychologizácii sociálna, politična a verejného života všeobecne a v subjektivizácii všetkých predtým neosobných alebo objektívnych činností.“ (G. Lipovetsky, 1998, s.19).

Symptomatickým znakom tejto spoločnosti liberalizovaného a informačného typu je aj to, že ľudia sú ochotní vynaložiť väčšie prostriedky na zábavu, ako na pomoc chudobným. S informatizáciou sa stráca citlivosť a tým aj morálnu zodpovednosť za iných. Mali by sme uskutočniť hlbšie rozbor o tejto novej hodnotovej orientácii ľudí. Zhodnotiť nakoľko sú použiteľné tradičné prístupy hodnotenia morálneho postoja tradičných inštitúcií, resp. aké presuny by sme mali uskutočniť v etike tretieho typu. Aj tu platí zásada – tretie tisícročie bude etické alebo nebude vôbec.

Dúfajme, že neskončíme ako v známom Platónovom príbehu o Gygovom prsteni, kde neviditeľnosť v komputerovej ére otupí našu sociálnu citlivosť a morálne postoje.

Zoznam použitej literatúry:

1. ENCYCLOPEDIA OF APPLIED ETHICS. 1998. Volume 3, San Diego, California, USA: Academic press, 1998, ISBN 0-12-227068-1
2. FOBEL, P. a kol. 2002. *Všeobecná a aplikované etiky. Aplikované etiky*, Banská Bystrica: FHV UMB, 2002, ISBN 80-8055-628-8
3. FOBEL, P. 2002. *Aplikovaná etika. Teoretické východiská a súčasné trendy*. Martin: Honner, 2002, ISBN 80-968399-5-0
4. FOBELOVÁ, D. a kol. 2002. *Všeobecná a aplikované etiky. Všeobecná etika*, Banská Bystrica: FHV UMB, 2002, ISBN 80-8055-624-5
5. FOBELOVA, D. 2005. *Aplikované etiky v kontextoch súčasnosti*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2005, ISBN 80-8083-141-6
6. LIPOVETSKY, G. 1998. *Éra prázdnoty. Úvahy o súčasnom individualizmu*. Praha: Prostor, 1998. ISBN 80-851-0-74-5
7. PESCHKE, K.H.1999. *Kresťanská etika*. Praha:Vyšehrad, 1999,ISBN 80-7021-331-0
8. VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK I. diel. 1999. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-164-1

Kontakt: doc. PhDr. Daniela Fobelová, PhD.

Katedra etiky a aplikovanej etiky
Fakulta humanitných vied
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica

Valorizácia rodiny ako zdroja sociálneho kapitálu

Milan Fula

Abstrakt

V kontexte globálnej finančnej a ekonomickej krízy príspevok objasňuje empirický fakt, že životná úroveň a prosperita v súčasnom svete je podstatným spôsobom závislá na ľudskom a sociálnom kapitály, ktorý sa vytvára a vzrastá hlavne v dobre fungujúcich rodinách. Uvedený fakt dokumentuje ekonomickou teóriou o rodine ako ľudskom kapitály a relacionálnym modelom rodiny. V tomto zmysle sociálna náuka Cirkvi, rozvinutá magistériom Jána Pavla II. a Benedikta XVI., akcentuje potrebu valorizovať rodinu ako ekonomický a sociálny subjekt, ako zdroj primárneho sociálneho kapitálu. Preto treba uznať a napomáhať rodinné životné štýly inšpirované kritériami solidarity a plnej reciprocity, založenými nie na právach jedinca, ale na relacionálnych právach ľudskej osoby.

Abstract

In the context of global financial and economic crisis article clarifies the empirical fact that the standard of living and prosperity in present-day world are in a significant way dependent on human and social capital, which is created and increased mainly in well functioning families. Stated fact is documenting with economical theory about family as human capital and relational family model. In this sense the social doctrine of the Church, developed by magisterium of John Paul II and Benedict XVI accents the need to valorisate family as an economical and social subject, as a source of primary social capital. Because of that it is necessary to acknowledge and to assist family lifestyles inspirited by criteria of solidarity and full reciprocity, based not on the rights of individual, but on relational rights of human being.

Kľúčové slová: finančná a ekonomická kríza, sociálna náuka Cirkvi, ľudský kapitál, sociálny kapitál, ekonomický rozmer rodiny, relacionálny model rodiny, solidarita, rodinná politika.

Keywords: financial and economic crisis, social doctrine of the Church, human capital, social capital, economic dimension of family, solidarity, family policy.

1 Náčrt riešenia súčasnej finančnej a ekonomickej krízy

Je faktom, že finančná kríza roku 2008 sa postupne preniesla do reálnej ekonomiky: preto dnes stojíme pred štrukturálnou krízou ekonomického systému. V tejto situácii sa prijímajú technické riešenia, ktoré majú fundamentálnu dôležitosť pre zmiernenie efektov globálnej krízy, ale samotné nestačia. Okrem naliehavých plánov pre krízovú situáciu je nutné pýtať sa: „Ako je možné, že sme dospeli k tejto katastrofálnej situácii po desaťročí, v ktorom sa množili reči o etike v obchodovaní a vo finančníctve a v ktorých sa rozšírilo prijatie etických kódexov? Ako je možné, že sa neprikladala dostatočná vážnosť odhaleným udalostiam, ktoré mali viesť k zamysleniu?“⁶¹⁵ V konečnom dôsledku nám súčasná kríza kladie nové a hĺbkové otázky o zmysle ekonomických a finančných inštitúcií a ich zaužívaných praktikách. Tieto principiálne otázky si vyžadujú interdisciplinárny prístup, vrátane prínosu kresťanskej múdrosti syntetizovanej v sociálnej náuke Cirkvi (=SNC).

Dnešnou úlohou SNC je vysvetliť, že žiaden sociálny fakt sa nedá vysvetliť len materiálnou stránkou. Ak skrachuje celý ekonomický systém, posledné príčiny netreba hľadať „len a tak veľmi v samom hospodárskom systéme, ako v skutočnosti, že celý spoločensko-

⁶¹⁵ PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ, *Nota della Santa Sede su finanza e sviluppo* (18.11. 2008), 3.

kultúrny systém zanedbávaním etického a náboženského rozmeru zoslabol a obmedzuje sa už len na výrobu tovarov a poskytovanie služieb“ (CA 39). Pápežove slová o páde „komunistického“ ekonomického systému analogicky platia aj pre dnešnú finančnú krízu: najhlbší koreň krízy nie je technický, ale *etický*. Súčasnú krízu nevytvoril sám o sebe trh, ani finančníctvo, ani globalizácia, a preto ju nemožno liečiť nadmerným posilňovaním role štátu, ani novými nadnárodnými organizmami s príslušnými kompetenciami. Krízu spôsobilo hlavne zlé používanie trhových nástrojov zo strany vlád, ktoré kamuflovali a nekontrolovali egoistický, umelý a neudržateľný rast HDP. Bol to nedostatok transparentnosti, ktorý splodil nedôveru medzi bankami, podobne ako kríza hodnôt človeka viedla k fiktívnemu a egoistickému rozvoju. „Finančná kríza je v podstate výsledkom každodennej praxe, ktorá mala svoj hlavný bod v absolútnej ‘priorite kapitálu’ pred prácou, vrátane odcudzenej práce samotných finančných pracovníkov (hodiny dlhšej a stresujúcej práce, veľmi krátky časový horizont pre oznámenie rozhodnutí). Je tiež výsledkom deformovanej praxe, pre ktorú sa radšej požičiava tomu, kto je príliš veľký, aby skrachoval a nie tomu, kto prijíma riziko vytvoriť reálne príležitosti rozvoja“. „*Etický rozmer ekonomiky a finančníctva* nie je teda niečím druhoradým, ale podstatným a má byť neustále braný do úvahy a má reálne vplyvať, ak sa chcú dosiahnuť ekonomické a finančné dynamiky, ktoré sú korektné, predvídateľné a produkujúce rozvoj“.⁶¹⁶

Benedikt XVI. v *Posolstve k Svetovému dňu pokoja 2009* identifikuje hlbokú príčinu finančnej i potravinovej krízy v *špekulatívnom správaní a čisto autoreferenčnej logike*, ktorá ignoruje spoločné dobro a prispieva k tomu, že sa „pripasť medzi bohatými a chudobnými zväčšuje“ a „nožnice nerovnosti sa roztvárajú a vyvolávajú reakcie, ktoré sa môžu zvrhnúť aj na násilie“.⁶¹⁷ Súčasná kríza zaťažuje nielen finančné inštitúcie a verejné zdroje, ale má bezprostredný a trvalý dopad na rodinu, najzákladnejšiu sociálnu inštitúciu, a celkovo ohrozuje dôstojný život a blahobyť ľudí sveta.

Analogicky ako bol rok 1989 definitívnym potvrdením, že reálny socializmus nemôže zaručiť slobodu a spravodlivosť, rok 2008 je rokom pádu špekulatívneho kapitalizmu (jeho obchodných bánk) neschopného zaručiť prísľub rastúcej prosperity v globalizovanom svete. Kapitalizmus spája so socializmom rovnaký „deštruktívny omyl“ spočívajúci v *materialistickej koncepcii človeka a spoločnosti*: „Tak kapitalizmus ako marxizmus sľubovali nájsť cestu pre vytvorenie spravodlivých štruktúr a tvrdili, že ak budú raz nastolené, budú fungovať samostatne; tvrdili, že nielen nebudú potrebovať predchádzajúcu individuálnu morálku, ale že podporia spoločnú morálku. A tento ideologický prísľub sa ukázal falošný“.⁶¹⁸

Špekulatívny kapitalizmus presadzujúci absolútnu prioritu zisku pred osobami, transformoval ekonomické a finančné štruktúry z nástroja v službách rozvoja ľudskej dôstojnosti cez uspokojovanie potrieb (čo je ich autentickou úlohou) na mechanizmus vykorisťovania mnohých v prospech chamtivosti úzkej skupiny bohatých. V tomto zmysle je súčasný kapitalizmus degeneráciou sociálnej ekonómie, o ktorej hovoril Ján Pavol II. (porov. CA 52). Preto treba s Benediktom XVI. rázne odsúdiť „nadvládu egoizmu, ktorý sa predstavuje pod zámienkou národnej a medzinárodnej vedy a ekonómie“ a pripomenúť, že „spravodlivosť nemožno vytvoriť vo svete len s dobrými ekonomickými modelmi“. „Spravodlivosť sa realizuje, len ak sú spravodliví. A spravodliví nie sú, ak nie je pokorná, každodenná práca obrátenia srdca“.⁶¹⁹ Bez relacionálne, morálne a duchovne bohatých ľudí, bez investícií do ľudského a sociálneho kapitálu nemožno zabezpečiť prosperitu a blahobyť

⁶¹⁶ Tamže, 3c.

⁶¹⁷ Tamže, 7.

⁶¹⁸ BENEDIKT XVI., *Discorso alla V Conferenza generale dell'episcopato latinoamericano e dei Caraibi* (13.5.2007), 3,4.

⁶¹⁹ BENEDIKT XVI., *Risposte all'incontro con il clero romano* (26.2.2009), in *Avvenire* (28.2.2009), s.17.

sveta. Parafrazujúc Böckenförda,⁶²⁰ možno povedať, že nielen štát, ale aj hospodárstvo a celý sociálny systém konzumuje predpoklady, ktoré nie je schopný rekonštruovať. Ekonomika totiž žije z predpokladov – ako napr. dôvera, spolupráca – ktoré sama nevytvára, a keď chýbajú nevie ich sama obnoviť. Ak podnik skrachuje nikdy to nie je len z ekonomických dôvodov. Ani dôvera nie je sama v sebe finančným prvkom, napriek tomu, ak niet dôvery, ekonomika a finančníctvo nefungujú. Ľudská ekológia (CA 38) určuje obraz, v ktorom sa umiestňuje prírodná ekológia. Vzťahy človeka s vecami závisia od vzťahov človeka s inými ľuďmi, od „gramatiky“ podľa ktorej funguje spoločnosť.⁶²¹

A práve rodina je „prvá a základná štruktúra, ktorá slúži ‘ľudskej ekológii’“ (CA 39). Rodina má aj v období ekonomického a sociálneho kolapsu potenciál prežiť a umožňuje prežiť iným. Počnúc rodinou sa môže znovu rekonštruovať celá spoločnosť. Z tohto dôvodu má Cirkev pravdu, keď zdôrazňuje fundamentálnu dôležitosť manželstva a rodiny.

2 Ľudský kapitál produkovaný rodinou ako hybná sila prosperity

Občiansku a ekonomickú dôležitosť prirodzenej rodiny uznal aj najcitovanejší liberálny ekonóm G.S.Becker (1930-). Dostal Nobelovu cenu za ekonómiu (1992), lebo vysvetlil hodnotu a vplyv ľudského kapitálu pre rozvoj národov a ekonomickými termínmi definoval úlohu a dôležitosť tradičnej rodiny. Uvádza dva argumenty podporujúce dôležitosť využívania ľudského kapitálu v ekonomike:⁶²²

– samotný fyzický kapitál (prvotné matérie, zdroje) nezabezpečí rast a konkurencieschopnosť ekonomiky. Rast podporovaný rastom prírodných zdrojov a rastom kapitálu totiž podlieha zákonu klesajúcich výnosov;

– bez podstatných investícií do ľudského kapitálu takmer žiadna krajina nedosiahla trvalejšie obdobie ekonomického rozvoja. Preto je nutné z dlhodobého hľadiska, aj v období ekonomickej recesie, investovať do ľudského kapitálu.

Podľa Beckera ľudský kapitál je v 21. storočí stále dôležitejšia hybná sila ekonomickej prosperity a krajiny s nedostatočnými investíciami do ľudského kapitálu podľahnú v ekonomickom súperení: „lebo osoby a nie zdroje alebo stroje už určujú a budú stále viac určovať naše bohatstvo. Toto je môj pohľad na ľudstvo: osoby sú dôležité“.⁶²³

Pre pochopenie formovania ľudského kapitálu sa Becker vrátil k rodine, ktorá je základom dobrej spoločnosti a ekonomického úspechu. Svojou teóriou vysvetlil úlohu prirodzenej rodiny v tvorbe ľudského kapitálu a objasnil ako investície rodičov do detí rozhodujúcim spôsobom zvyšujú produktivitu práce. V článkoch *Teória manželstva*⁶²⁴ redukuje podnety pre a proti manželstvu a rozvodu na čisto kvantitatívne faktory, na výdaje a zisk, čo mu umožňuje interpretovať značný pokles natality, vstup vydatých žien do sveta práce, nárast počtu rozvodov v priemyselných krajinách. V diele *Rozprava o rodine*⁶²⁵ opisuje rodinu a jej každodennú produkciu dohier (starostlivosť o deti, jedlo, byt, zábavu, výchovu, formáciu) ako „malý podnik“, ktorý produkuje „podstatné dobrá“, čím vyzdvihuje sociálnu a ekonomickú dôležitosť prirodzenej rodiny. Záver jeho analýz potvrdzuje elementárnu ľudskú skúsenosť: životná úroveň a prosperita je v súčasnom svete podstatným spôsobom závislá na „ľudskom kapitáli“, ktorý sa vytvára, buduje a vzrastá hlavne v spokojných, dobre fungujúcich rodinách. Primárnym a nenahraditeľným miestom tvorby ľudského kapitálu je stabilná, funkčná a starostlivá rodina. V závislosti od toho, koľko času rodič strávi s deťmi,

⁶²⁰ Porov. BÖCKENFÖRDE, E.-W., *Cristianesimo, libertà, democrazia*, Morcelliana, Brescia 2007.

⁶²¹ JÁN PAVOL II., *Messaggio all'Assemblea delle Nazioni Unite* (5.10.1995), 3.

⁶²² Porov. BECKER, G. S., *Human capital*, The University of Chicago Press, Chicago 1993.

⁶²³ BECKER, G.S., *L'importanza del capitale umano*, in *La Società*, 7/1 (1997), s.68.

⁶²⁴ BECKER, G.S., *A Theory of Marriage. Part I.*, in *Journal of Political Economy*, 81/4 (1973), s.813-846;

BECKER, G.S., *A Theory of Marriage. Part II.*, in *Journal of Political Economy*, 82/2 (1974), s.11-26.

⁶²⁵ BECKER, G.S., *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge 1991.

nakoľko intenzívne a s akou láskou sa im venuje, sa ľudský kapitál rodičov prenáša do ľudského kapitálu detí. Úlohou štátu je pozitívne vplývať na prenos ľudského kapitálu v rodinách vhodnou rodinnou politikou.

Dnešná typická západná rodina je poznačená revolučnými zmenami: nízkym indexom natality, vysokou zamestnanosťou vydatých žien, rastom rozvodov a separácií, atď. Ako možno predísť uvedenej sociálnej patológii rodín? Podľa Beckera v miere, v akej transformácie rodiny odrážajú základné tendencie modernej ekonómie, nemožno radikálne zmeniť pre rodinu negatívne tendencie. Na druhej strane rodiny sa zmenili aj v dôsledku umelých podnetov vytvorených moderným štátom blahobytu, čo vytvára priestor pre ich modifikáciu bez poškodenia moderného ekonomického a sociálneho života. Becker vychádza z presvedčenia, že opatrovnícky štát „zoštátnil“ rodinu tým, že zveril verejnému sektoru zodpovednosti, ktoré patrili rodine. Na odstránenie týchto škodlivých dôsledkov navrhuje niektoré zmeny verejnej politiky v prospech rodín:⁶²⁶

- reformovať štedré príjmy pre slobodné matky, ktoré určitým spôsobom legitimujú ich správanie, a teda napomáhajú plodiť deti mimo manželstva. Tento typ štedrých príspevkov je deštruktívny voči základným hodnotám rodiny a je aj škodlivý pre zainteresované deti;
- namiesto klasického systému sociálneho zabezpečenia (mladí sú zdaňovaní, aby financovali starostlivosť o starých) zaviesť systém individuálnej kapitalizácie (každý zamestnanec si šetrí zo svojich príjmov na starobu a svoje úspory minie v penzii), ktorý čiastočne praktizuje aj Slovensko (Chile, Argentína, Peru, Singapur, Mexiko). Kým klasický systém sociálneho zabezpečenia povzbudzuje rodičov nemať deti, lebo dane uložené mladým zamestnancom zvyšujú cenu detí, systém individuálnej kapitalizácie tento negatívny efekt redukuje a súčasne je menej závislý na demografických trendoch;
- zaviesť menej štedrú politiku na podporu služieb pre deti, aby sa matky mohli slobodne rozhodnúť pre zamestnanie alebo starostlivosť o deti. Ide o komplikovaný problém. Na jednej strane masívne financie povzbudia vyšší počet matiek pracovať, čím poklesne ich starostlivosť o vlastné deti a to asi povedie k oslabeniu rodinných pút. Na druhej strane bez služieb o deti, môžu byť deti zanedbávané zamestnanými matkami, ktoré nedokážu primerane zorganizovať starostlivosť o deti;
- reformovať školský systém tak, aby napr. prostredníctvom finančného poukazu mohla každá (aj chudobná) rodina slobodne zvoliť a financovať pre svoje dieťa verejnú, súkromnú alebo cirkevnú školu.

Rodina nie je len zdrojom ľudského kapitálu a stability, ale aj zdrojom hospodárskeho dynamizmu, kreativity a inovácií. Stačí sa pozrieť do ekonomických dejín a na aktuálnu situáciu mnohých krajín, aby sme si uvedomili ekonomickú dôležitosť rodinných podnikov. Viac ako tri štvrtiny spoločností registrovaných v priemyselnom svete sú rodinné podniky, pričom v Európe niektoré z nich nadobudli veľmi veľké rozmery.⁶²⁷ Preto aj SNC hovorí o rodine ako o ekonomickej jednotke, ktorá produkuje, nakupuje, konzumuje, šetrí a investuje.

Konštatujeme, že súčasná ekonomicko-finančná kríza má viesť k znovuobjaveniu autentickej hodnoty ľudského kapitálu, ktorým SNC rozumie „samotných ľudí, lebo sú schopní pracovnej námahy, poznania, tvorivosti, vnímania potrieb blízkych, vzájomného porozumenia“.⁶²⁸ Finančná kríza totiž jasne poukazuje na existenciu určitého

⁶²⁶ Porov. BECKER, G.S., *Il ruolo della famiglia come unità di base dell'economia*, in *La Società*, 7/1 (1997), s.54-55.

⁶²⁷ Porov. JAMES, H., *Changing Dynamics of the Family in Recent European History*, in GEORGE, R.P., ELSHTAIN, J.B. (eds.), *The Meaning of Marriage: Family, State, Market, and Morals*, Spence Publishing Company, Dallas, 2006, s.53-73.

⁶²⁸ PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava 2008, s.162-163.

antropologického a etického úpadku rozvinutých spoločností riadiacich sa modelom, podľa ktorého „horizont ľudského spolužitia sa koncentruje na prítomnosť na úkor budúcnosti a preferuje sa prchavé pred trvalým, anonymné pred personalizovaným, individuálne pred komunitárnym“.⁶²⁹ Nad týmito otázkami by mal premýšľať podnikateľský svet, ktorý má svoje korene v pevnej rodinnej a pracovnej tradícii. Kríza by mala podnietiť podniky k väčšiemu investovaniu do ľudského kapitálu. Preto je potrebné umožniť spoznať SNC podnikateľom a manažérom, ktorý vytvárajú pracovné miesta a formovať špičkových kresťanských ekonómov, aby sa naštartovala potrebná obmena riadiacej a podnikateľskej vrstvy. Kríza môže byť príležitosťou pre zapnutie cnostného spúšťača v každom z nás, čo povedie k väčšiemu zaničeniu pre spoločné a realistické budovanie dobrého života.

3 Rodina ako primárny sociálny kapitál

Každá spoločnosť má pevnú kvalitu života, ak svoj sociálny kapitál (=SK) neustále revitalizuje, v opačnom prípade riskuje, že zaostane v ekonomickom, politickom a ľudskom raste. Snaha definovať podstatu SK sa pretavila do troch veľkých sociologických koncepcií, ktoré súhrnne opíšeme:

- individualistická paradigma (P.Bourdieu J. Coleman) koncipuje SK z individuálneho hľadiska ako súhrn zdrojov, ktoré je schopný jednotlivec získať zo svojej siete sociálnych vzťahov (dôvera, informačné kanály, sociálne normy);⁶³⁰
- holistická paradigma (R.Putnam, F.Fukuyama) rozumie pod SK komunitné hodnoty (dôvera, česťnosť), morálne normy a sociálne siete, ktoré umožňujú osobám konať kolektívnym spôsobom presahujúc individuálne záujmy;⁶³¹
- relacionálna paradigma (P.Donati), v protiklade k dvom predošlým, koncipuje SK ako osobitnú kvalitu a konfiguráciu siete vzťahov, ktoré živia a synergicky spájajú individuálne dary so životnými príležitosťami zaangažovaných osôb.

Podľa Donatiho SK nie je teda vlastnosť jednotlivcov alebo sociálnych štruktúr, ale kvalita určitých sociálnych vzťahov, ktoré valorizujú relacionálne dobrá. V podstate SK tvorí súhrn vzťahov, rozvíjaných v rodine, v skupinách, v združeniach, atď., v ktorých osoby praktizujú vzájomnú dôveru, spoluprácu a solidaritu. SK je relacionálne dobro: pre jednotlivca je zdrojom, ktorý používa pre svoju činnosť a pre spoločnosť je sieťou vzťahov, ktoré vytvárajú spoločný svet. Vzhľadom na hlbokú ambivalentnosť vedeckej diskusie voči rodine ako subjektu generujúcemu SK, Donati zavádza originálne rozlíšenie medzi *primárnym sociálnym kapitálom* (vzniká neformálne v rodine, medzi príbuznými, priateľmi a spočíva v primárnej intersubjektívnej dôvere a medziosobnej vzájomnosti ako symbolickej výmene) a *sekundárnym sociálnym kapitálom* (vzniká formálne v združeniach jednotlivcov a/alebo rodín a spočíva v sekundárnej dôvere voči členom združenia alebo komunity a širšej sociálnej vzájomnosti).⁶³²

Primárny SK je predpokladom pre vznik sekundárneho SK: vytvára v jedincovi schopnosť pozitívne sa priblížiť k druhým mimo rodiny, čím sa tvoria základy pre spoluprácu a solidaritu, ktorá sa realizuje v inštitúciách (vo formačnom systéme, v práci, v sociálnych,

⁶²⁹ SCOLA, A., *La crisis económico-financiera puede convertirse en ocasión de un sobresalto virtuoso*, in <http://humanitas.cl/html/biblioteca/articulos/d00065.html>.

⁶³⁰ COLEMAN, J., *Social Capital in the Creation of Human Capital*, in *American Journal of Sociology* 94 (1988), s.95-120; BOURDIEU, P., *Le capital social. Notes provisoires*, in *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 3/31 (1980), s.2-3.

⁶³¹ PUTNAM, R., *Making democracy work: civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1993; IDEM, *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, in *Journal of Democracy* 1/6 (1995), s.65-78; FUKUYAMA, F., *Social Capital and Civil Society*, The Institute of Public Policy, George Mason University 1999.

⁶³² DONATI, P., *La famiglia come capitale sociale primario*, in DONATI, P. (ed.), *Famiglia e capitale sociale nella società italiana*, Edizioni S.Paolo, Cinisello Balsamo, 2003, s.38.

náboženských a občianskych organizáciách). Dve typológie SK sú teda úzko prepojené, lebo vysoký sekundárny SK (siete vzájomnej pomoci, solidarita vo verejnej sfére) silne závisí od veľkého zázemia primárneho SK. Ak skolabuje prínos SK tvoreného rodinou, v priebehu jednej alebo dvoch generácií zanikne aj sekundárny SK.⁶³³

Pre súčasnú spoločnosť je charakteristická tendencia fragmentovať rodinné siete, ktorá oslabuje tvorbu rodinného SK. Analýza dynamík, ktoré spájajú SK spoločnosti s rodinnými zmenami (štruktúry a správania) ukazuje, že rodina zvyšuje svoju dôležitosť ako zdroj relacionálnych dobier. V rodine sa rodí dôvera, duch spolupráce a vzájomnosť voči iným, čo platí nielen pre deti, ale aj pre dospelých. Manželská rodina je najlepšou socializačnou inštitúciou v porovnaní s každou inou formačnou inštitúciou, pretože len v rodine sa vytvára súhrn silných vnútorných vzťahov, ktoré sú predpokladom pre vznik verejného SK. Rodina produkuje tým väčší SK čím je stabilnejšia, trvalejšia a schopná uplatniť povinnosti vo vzájomných vzťahoch. Otvorená a demokratická rodina, ktorá vytvára SK nie je rodinou bez pravidiel a otvorenou voči všetkým možnostiam, ešte menej je neistou a nestabilnou rodinou. Naopak tam, kde rodiny vytvárajú kultúrne integrované komunity, tam sa vytvára viac SK. Rodina predstavuje najdôležitejší SK z dvoch dôvodov:

1. lebo vychádzajúc z rodiny sa vytvára kohézia sociálneho tkaniva v oblasti práce, občianskej participácie, prosociálnej angažovanosti a nie naopak;
2. lebo rodina stále viac rozhoduje o šťastí jednotlivých osôb, keďže blahobyt jednotlivcov vždy viac závisí od SK.

V realizácii SK má *prioritnú úlohu* samotná rodina. Kým ľudský kapitál sa týka jednotlivca, individuálnych darov, schopností, kompetencií, SK je bohatstvo, kvantita a hlavne kvalita vzťahov osoby. Rodina je sociálny kapitál v miere v akej dochádza k valorizácii vzťahov medzi členmi rodiny a k valorizácii vzťahov rodiny s vonkajším svetom. Ak rodina chce vytvárať viac SK má sa naučiť uvažovať, pozorovať, konať vo vzťahovej perspektíve. Preto nestačí vnímať členov rodiny ako jednotlivcov, ktorým treba pomôcť zvýšiť ich ľudský kapitál, ale hlavne treba umocniť relacionálnosť členov rodiny, podporiť postoj starostlivosti, pozornosti voči osobám, napomôcť dialóg, interakciu a rozvoj vnútorodinných vzťahov.

Sociálny systém má valorizovať rodinné vzťahy ako sprostredkovateľa ekonomických, pracovných a konzumných rozhodnutí. Trh, svojím spôsobom používa SK, ale ho netvorí. Dokonca, čím viac sa trh obracia na jednotlivcov bez sprostredkovania rodinnej siete, tým viac ochudobňuje rodinný SK. Rodiny určite potrebujú príspevky a uznanie, ale rozhodujúcu dôležitosť má spôsob, ktorým dostáva spomenutú pomoc: tento spôsob má podporiť relacionálnu dynamiku tvorenú dôverou, spoluprácou a vzájomnosťou medzi členmi rodiny a medzi rodinami, lebo iba týmto spôsobom sa zvyšuje alebo regeneruje SK. Štát by mal valorizovať rodinný SK namiesto toho, aby nahrádzal rodinu alebo ju nechal napospas sebe samej. Pred prístupom k rodine zameranom na fragmenty rodiny, na atypické domácnosti, na osamelé matky s deťmi, na voľné spolužitie, na rozvedené osoby, treba preferovať koncentráciu na celú manželskú rodinu. Z dlhodobého hľadiska bez primeranej kultúrnej, sociálnej, ekonomickej politiky sila rodiny ako tvorcu originálneho SK klesne.

4 Sociálna významnosť rodiny podľa SNC

Podľa SNC manželský a rodinný život patrí k životným štýlom, ktoré produkujú SK, preto je v záujme štátu podporovať manželskú rodinu. Uvedená téza, vychádza z predpokladu, že štát nemôže a nemá byť eticky absolútne neutrálny.⁶³⁴ Kríza štátu blahobytu a vzťahu jednotlivcov-štát pobáda k prekonaniu princípu neutrality a idey, ktorá je v jeho základoch,

⁶³³ DONATI, P., *La famiglia come capitale sociale primario*, s.49-50.

⁶³⁴ Zrovnoprávnenie všetkých typov partnerských vzťahov (voľné zväzky, homosexuálne páry) s manželstvom nie je prejavom neutrality štátu, ale voľbou určitej koncepcie manželstva a rodiny.

podľa ktorej práva treba rozumieť výlučne ako individuálne práva.⁶³⁵ Spomedzi rozličných foriem sociálneho života a rozličných štýlov osobného života v západnej spoločnosti, má štát privilegovať a podporovať tie, ktoré vytvárajú a chránia SK. Nemožno totiž zrovnoprávniť životné štýly produkujúce SK s tými, ktoré ho neprodukujú a vedú k erózii spoločného dobra. Platí totiž, že „žiadna spoločnosť nemôže prijať do seba každú formu života. ... neexistuje sociálny svet bez strát; čiže sociálny svet, ktorý nevyklučuje spôsoby života, ktoré realizujú osobitným spôsobom určité základné hodnoty; ktorý sa z dôvodu kultúry a inštitúcie nejaví príliš v súlade s takými spôsobmi života“.⁶³⁶

Pod pojmom SK rozumie SNC „schopnosť spolupráce v kolektíve, ako ovocie investícií do vzájomných väzieb dôvery“.⁶³⁷ SK vychádza z odmietnutia individualistickej koncepcie človeka: slovami Jána Pavla II. „ľudský život je "koexistenciou" v každodennej dimenzii – "ty" a "ja"“.⁶³⁸ Sociálny kapitál je sieť vzťahov dôvery založených na princípe vzájomnosti, ktorej osobitným cieľom je bratstvo.

Kresťanská koncepcia manželského a rodinného života obsahovo zahŕňa tieto prvky:

- manželstvo je verejne uznané za nerozlučiteľné spojenia muža a ženy, orientované na plodenie a výchovu ľudskej osoby;
- existuje neoddeliteľné právne spojenie medzi manželstvom a rodičovstvom: manželstvo smeruje k rodičovstvu a rodičovstvo je zakorenené v manželstve;
- existuje spoločné dobro manželstva a rodiny: láska, vernosť, česť, celoživotné trvanie zväzku tvoria spoločné dobro manželov, ktoré je spojené s dobrom rodiny.

Uvedený návrh manželského a rodinného života vedie k životnému štýlu, ktorý rozvíja SK z nasledovných dôvodov. Občianske spolužitie potrebuje *spojivové tkanivo*, ktorého formovanie si nutne vyžaduje rodinu ako prirodzenú inštitúciu. Nie je totiž praktizovateľná spoločnosť, ktorú by tvorili jednotlivci vzájomne spojení formálnymi procedurálnymi normami zameranými výlučne na zabezpečenie a rozvíjanie rovnakej autonómie jednotlivcov. Skúsenosť i súčasná kríza ukazuje, že autentický sociálny život nemôže existovať, ak nie je preniknutý étosom zahŕňajúcim vzájomnú dôveru, zmysel pre spoločné dobro, bratstvo a zodpovednosť.

Rodina ako úplný sociálny vzťah medzi pohlaviami a generáciami je originálnym miestom personalizácie a socializácie osoby: v nej sa tvorí primárny SK a osvojuje sa prax sociálnej kohézie. Kresťanský návrh manželstva a rodiny zabraňuje ich redukcii na „čistú afektívnosť a spontánnosť“, na obyčajný kontrakt medzi dvomi (predpokladanými) absolútnymi právami na individuálne šťastie. Obrana relacionálnych hodnôt, ktoré majú v rodine a manželstve svoju kolísku je výsostne racionálnym a laickým postojom. Preto politika, ktorá uznáva a napomáha rodinný štýl života má nasledovné obsahy:

- vylučuje akúkoľvek formu zrovnoprávnenia rodiny („prirodzenej spoločnosti založenej na manželstve“) s inými formami spolužitia (napr. s homosexuálnym párom, ktorý nemožno definovať analogicky ako manželstvo);
- má zabezpečiť právo na byt, primeraný na vedenie dobrého života;
- má zabezpečiť právo na realizovanie vlastnej zodpovednosti v oblasti odovzdávania života a výchovy detí;
- má zladiť prácu a rodinu bez kompromitovania pracovnej efektivity a dobra rodiny.

Ako hovorí Ján Pavol II. „Treba skutočne vynakladať všetko úsilie, aby rodina bola uznaná ako prvoradá spoločnosť, ktorá je v istom zmysle 'zvrchovaná'! Jej zvrchovanosť je nevyhnutná pre dobro spoločnosti. Veď skutočne zvrchovaný a duchovne silný národ vždy

⁶³⁵ Porov. BELARDINELLI, S., *L'idea di Welfare community*, in BELARDINELLI, S. (ed.), *Welfare community e sussidiarietà*, Egea, Milano 2005, s.18

⁶³⁶ RAWLS, J., *Liberalismo politico*, Edizioni di Comunità, Milano 1994, s.171-172.

⁶³⁷ PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRÁVODLIVOSŤ A POKOJ, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, s.163.

⁶³⁸ JÁN PAVOL II., *Prekročiť prah nádeje*, Nové mesto, Bratislava 1995, s.49.

tvorili a tvoria silné rodiny, vedomé si svojho povolania a svojho poslania v dejinách. Rodina stojí v strede všetkých týchto problémov a úloh: odsunúť ju na podradnú a druhoradú úlohu, vylúčiť ju z postavenia, ktoré jej v spoločnosti patrí, znamená zapríčiniť ťažkú škodu pravému vzrastu celého spoločenského organizmu“ (LR 17). Tieto slová dnes SNC dosvedčuje, keď hovorí o nutnosti potvrdiť občianstvo rodiny, čo znamená uznať a napomáhať rodinné životné štýly inšpirované kritériami solidarity a plnej reciprocity, založenými nie na individuálnych právach, ale na relacionálnych právach ľudskej osoby. Preto SNC vyzýva k organickej rodinnej pastorácii, ktorá umožňuje rast rodiny nielen ako cirkevného subjektu, ale aj ako subjektu občianskej spoločnosti.⁶³⁹

Zoznam použitej literatúry :

1. BECKER, G. S., *Human capital*, The University of Chicago Press, Chicago 1993.
2. BECKER, G.S., *A Theory of Marriage. Part II.*, in *Journal of Political Economy*, 82/2 (1974), s.11-26.
3. BECKER, G.S., *A Theory of Marriage. Part I.*, in *Journal of Political Economy*, 81/4 (1973), s.813-846.
4. BECKER, G.S., *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge 1991.
5. BECKER, G.S., *Il ruolo della famiglia come unità di base dell'economia*, in *La Società*, 7/1 (1997), s.49-55.
6. BECKER, G.S., *L'importanza del capitale umano*, in *La Società*, 7/1 (1997), s.61-68.
7. BELARDINELLI, S., *L'idea di Welfare community*, in BELARDINELLI, S. (ed.), *Welfare community e sussidiarietà*, Egea, Milano 2005, s.9-23.
8. BENEDIKT XVI., *Bojovať proti chudobe – budovať pokoj* (1.1.2009), in <http://www.kbs.sk/?cid=1229881619>.
9. BENEDIKT XVI., *Discorso alla V Conferenza generale dell'episcopato latinoamericano e dei Caraibi* (13.5.2007), in http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2007/may/documents/hf_ben-xvi_spe_20070513_conference-aparecida_it.html.
10. BENEDIKT XVI., *Risposte all'incontro con il clero romano* (26.2.2009), in *Avvenire* (28.2.2009), s.17.
11. BOURDIEU, P., *Le capital social. Notes provisoires*, in *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 3/31 (1980), s.2-3.
12. BÖCKENFÖRDE, E.-W., *Cristianesimo, libertà, democrazia*, Morcelliana, Brescia 2007.
13. COLEMAN, J., *Social Capital in the Creation of Human Capital*, in *American Journal of Sociology* 94 (1988), s.95-120.
14. DONATI, P., *La famiglia come capitale sociale primario*, in DONATI, P. (ed.), *Famiglia e capitale sociale nella società italiana*, Edizioni S.Paolo, Cinisello Balsamo, 2003, s.31-101.
15. FULA, M., *Pastorácia rodiny ako sociálneho subjektu*, in *Acta* III/4 (2003), s.369-384.
16. FUKUYAMA, F., *Social Capital and Civil Society*, The Institute of Public Policy, George Mason University 1999.
17. JAMES, H., *Changing Dynamics of the Family in Recent European History*, in GEORGE, R.P., ELSHTAIN, J.B. (eds.), *The Meaning of Marriage: Family, State, Market, and Morals*, Spence Publishing Company, Dallas, 2006, s.53-73.
18. JÁN PAVOL II., *Apoštolský list rodinám* (=LR), SSV, Trnava 1994.
19. JÁN PAVOL II., *Centesimus annus* (=CA), SSV, Trnava 1997.
20. JÁN PAVOL II., *Messaggio all'Assemblea delle Nazioni Unite* (5.10.1995), in http://www.vatican.va/holy_fat-her/john_paul_ii/speeches/1995/october/documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno_it.html.

⁶³⁹ FULA, M., *Pastorácia rodiny ako sociálneho subjektu*, in *Acta* III/4 (2003), s.369-384.

22. JÁN PAVOL II., *Prekročiť prah nádeje*, Nové mesto, Bratislava 1995.
23. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ, *Nota della Santa Sede su finanza e sviluppo* (18.11.2008), in *L'Osservatore Romano* (23.11.2008), s.7-9.
24. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ, *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, SSV, Trnava 2008.
25. PUTNAM, R., *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, in *Journal of Democracy* 1/6 (1995), s.65-78.
26. PUTNAM, R., *Making democracy work: civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1993.
27. RAWLS, J., *Liberalismo politico*, Edizioni di Comunità, Milano 1994.
28. SCOLA, A., *La crisis económico-financiera puede convertirse en ocasión de un sobresalto virtuoso*, in <http://humanitas.cl/html/biblioteca/articulos/d00065.html>.

Kontakt : ThDr. Ing. Milan Fula, PhD.

Katedra sociálnej práce s deťmi a mládežou, VŠZaSP sv. Alžbety
Detašované pracovisko Katedry filozofie RKCMBF UK
Rajecká 17, 010 01 Žilina
e-mail : fula@pobox.sk

Cena práce pred a po zavedení eura v SR

Jana Janičková

Abstrakt

Cieľom príspevku je prezentovať výsledky skúmania spoločensko-ekonomickej kauzality vývoja ceny práce v podmienkach Slovenskej republiky (SR) v dvoch obdobiach – pred a po zavedení spoločnej európskej meny. Objektom skúmania je cena práce, predmetom skúmania je vývoj ceny práce pred a po zavedení eura v SR v sledovanom období. Sledovaným obdobím pred zavedením spoločnej európskej meny v SR je obdobie od roku 2006 do konca roku 2008. Obdobie po zavedení eura v SR predstavuje obdobie od začiatku roku 2009 s výhľadom do budúcnosti. Sledované obdobie je tiež charakteristické globálnou hospodárskou krízou, ktorej sociálno-ekonomické účinky sa prejavili aj v zmenách v oceňovaní práce na európskom trhu práce.

Príspevok nadväzuje na vedecký grantový projekt VEGA - Cena práce v malých a stredných podnikoch v SR a v Poľskej republike (prípadne iných krajinách) dnes a po prijatí spoločnej meny EURO. (La valeur du travail de petites et moyennes entreprises en Slovaquie et en Pologne (éventuellement dans d'autres pays) aujourd'hui et a ;s l'acceptation de la monnaie commune EURO. EEIG-EU/P-Kr/09.03/07.)

Abstract

The text deals with search results of social-economy causality of development of labour evaluation, like a process of setting the labour cost (or labour pricing) in Slovak Republic (SR) in two periods – before and after acceptance common european currency (Euro). The object of search is the labour evaluation, the subject-matter of search is course of labour evaluation. Monitoring period is start of year 2006 till 2009 and prediction of near time. This period has been signating of global business depression, which effects affecting on process and change labour evaluation at the european labour market.

The text is binding on scientific grant project VEGA - Cena práce v malých a stredných podnikoch v SR a v Poľskej republike (prípadne iných krajinách) dnes a po prijatí spoločnej meny EURO. (La valeur du travail de petites et moyennes entreprises en Slovaquie et en Pologne (éventuellement dans d'autres pays) aujourd'hui et a ;s l'acceptation de la monnaie commune EURO. EEIG-EU/P-Kr/09.03/07.)

Kľúčové slová: Cena práce. Euro. Oceňovanie práce. Trh práce.

Key words: Labour Evaluation. Labour pricing. Euro. Labour market.

1 Východiská pre určovanie ceny práce

Prijatím prvého zamestnanca do zamestnania sa začína personálna práca a s ňou spojené personálne činnosti, ktoré sú spojené s procesmi vedenia personálnej administratívy (agendy), financovania vykonanej práce zamestnancov (výplata miezd) i účtovnou evidenciou (osobné náklady). „Spoločnosť stojí pred riešením situácie, kde dochádza zo strany potenciálneho zamestnanca k ponuke vlastnej pracovnej sily zamestnávateľovi, pričom všetko je podmienené dopytom a konkurenciou, teda ekonomickým princípom voľného trhu.“⁶⁴⁰ Zamestnávateľ zaradí nového zamestnanca na pracovné miesto a poverí ho prácou, ktorú má vykonávať. Práca vykonávaná zamestnancom je následne predmetom pracovného hodnotenia. Hodnotenie práce je personálna činnosť a zároveň nástroj, ktorý zaisťuje, aby sa požiadavky, náročnosť a zložitosť práce na pracovnom mieste premietli do odmeňovania zamestnancov. Hodnotenie práce začína získavaním informácií o pracovnom mieste (opis pracovného miesta

⁶⁴⁰ Dirgová, E.: *Nezamestnanosť ako hraničná situácia v existencionálnom rozmere človeka*. In: Komplexná starostlivosť o človeka v hraničných situáciách. Zborník príspevkov z vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou. FZaSP sv. Alžbety, Bratislava, 2005. ISBN 80-969 449-1-6, s.56.

a špecifikácia požiadaviek), pokračuje výberom a použitím faktorov na určenie hodnoty práce (vedomosti, zručnosti a podobne) i metód hodnotenia. Je to proces vzájomného, systematického porovnávania pracovných miest s cieľom tvorby mzdovej štruktúry v organizácii. Výsledkom je určenie mzdy za vykonanú prácu na pracovných miestach.

„Systém odmeňovania zamestnancov sa skladá zo vzájomne prepojených politík, procesov a praktických postupov organizácie pri odmeňovaní jej zamestnancov podľa ich prínosu, zručností a schopností a ich trhovej hodnoty. ...Systém odmeňovania sa skladá z peňažných odmien (pevnej a pohyblivej mzdy a plátov) a zamestnaneckých výhod, ktoré súhrnne tvoria celkovú odmenu. ...Základná peňažná odmena (tiež základná mzda alebo plat) je pevný plat alebo mzda, ktorú tvorí sadzba (tarifa) za určitú prácu alebo pracovné miesto.“⁶⁴¹ Mzda sa formuje na trhu práce a je výsledkom vzájomného vzťahu medzi dopytom a ponukou. Mzdu i cenu práce môžeme definovať viacerými spôsobmi. Najjednoduchšia je definícia, že mzda je odmena za vykonanú prácu. „Celková cena práce je súčtom hrubej mzdy a odvodov, ktoré za pracovníka platí zamestnávateľ, t.j. čistá mzda, údaje o zložkách platu, zrazené sumy vrátane dane a všetkých typov sociálnych a zdravotných odvodov.“⁶⁴²

Mzdový systém oceňuje mzdové faktory, ku ktorým patria napríklad najmä pracovná pozícia, výsledky práce a pracovného správania (môže ich ovplyvniť sám zamestnanec⁶⁴³), ale tiež napríklad situácia na lokálnom trhu práce (trhová cena práce ako výsledok pôsobenia ponuky a dopytu po práci), kvalita podnikateľského prostredia, odvetvová príslušnosť organizácie, či vývoj hospodárskej (najmä dôchodkovej a menovej) politiky štátu a iné osobitosti⁶⁴⁴.

Jednou z osobitostí je zavedenie novej meny v národnej ekonomike. Oveľa väčší vplyv má prijatie a zavedenie novej meny, ktorá je spoločná pre združenie (spoločenstvo) viacerých členských štátov, v ktorých sa už používa. Prijatie a zavedenie novej meny v národnej ekonomike môže v rozličnej miere - pod vplyvom už existujúcich cien tovarov a služieb i ceny práce - ovplyvňovať aj cenu práce v národnej ekonomike.

2 Cena práce v SR pred zavedením eura

Konkrétnym príkladom osobitostí, ktoré ovplyvňujú vývoj miezd i ceny práce, je prijatie spoločnej európskej meny v SR.

V prognózach ekonomického vývoja v posledných piatich rokoch (do polovice roku 2008) väčšina európskych ekonómov predpokladala, že európske ekonomiky budú rásť a tlak na zvyšovanie miezd bude po prijatí eura v SR výraznejší, tiež nerovnováha v odmeňovaní zamestnancov na rovnakých pracovných miestach v starých a v nových členských štátoch EÚ bude pretrvávať ešte v horizonte najbližších rokov a rast miezd bude citeľnejší predovšetkým vo väčších podnikoch. V podmienkach SR boli v tomto období problémy trhu práce charakteristické najmä prevyšujúcim dopytom po práci nad jej ponukou, mnohé podniky mali nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily (štrukturálna nezamestnanosť), pretože kvalifikovaní a vysokoškolsky vzdelaní potenciálni zamestnanci odchádzali za lepšími mzdovými a pracovnými podmienkami do zahraničia (najmä USA, Veľká Británia a Nemecko). Racionálne rozhodnutia Slovákov v 90.-ych rokoch 20. storočia a v prvých rokoch 21. storočia - odísť pracovať do zahraničia - vychádzali aj z relatívne stabilného výmenného

⁶⁴¹ Armstrong, M.: *Řízení lidských zdrojů.*, Praha, Grada Publishing, 2002, s. 553

⁶⁴² <http://ekonomika.sme.sk/c/3106431/Na-vyplatnej-paske-musi-byt-cena-prace.html>, 18. 5. 2008

⁶⁴³ Ide o vyváženosť psycho-fyziologických vlastností, vitálnych daností, motivačných schopností a výkonových predpokladov pracovníka (Droppa, Špánik, 2007,31-32).

⁶⁴⁴ Napr. schopnosti resp. skúsenosti manažéra v rozhodovacom procese a minimalizácia prokrastinácie (Špánik, 2009a,203-205).

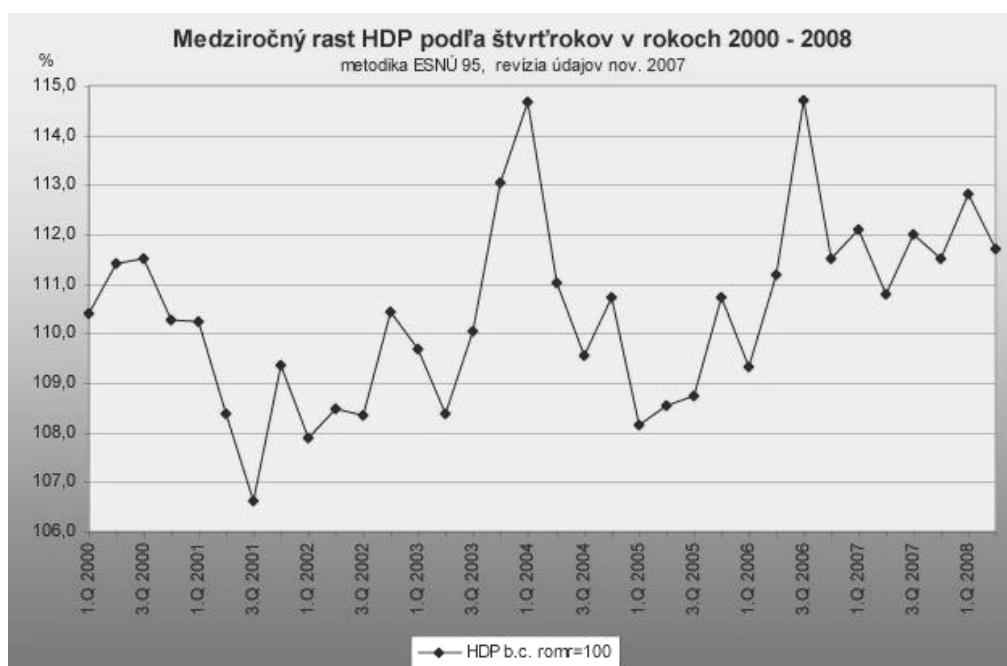
kurzu, silného dolára, britskej libry i eura (v členských štátoch eurozóny) voči slovenskej korune, z čoho mali prospech.

V dôsledku oslabenej koruny voči doláru i euru bola SR považovaná za krajinu s lacnou pracovnou silou. Podpora vedenia štátu pre zahraničných investorov bola často diskriminujúca voči slovenským podnikateľom. Zvýšený dopyt po tovaroch a službách spôsoboval postupný, hoci v porovnaní so starými členskými štátmi pomalší rast miezd v SR. Mnohé podniky v SR boli nútené hľadať si zamestnancov v krajinách s lacnou pracovnou silou, najmä v ázijských krajinách, na Ukrajine, v Bulharsku a podobne, pretože naši zamestnanci neboli ochotní za ponúkané nízke mzdy pracovať. Slováci v SR sa porovnávali so zamestnancami na rovnakých pracovných miestach v rozvinutých ekonomikách, najmä v členských štátoch EÚ a očakávali, že zamestnávateľia budú musieť po prijatí eura vyhovieť ich požiadavkám. Preto sa predpokladalo, že po zavedení eura v SR budú zamestnanci vyvíjať tlak na zvýšenie miezd a dosiahnutie porovnateľnej úrovne plátov v starých členských štátoch EÚ. Zároveň zamestnávateľia - ako producenti tovarov a služieb – predpokladali po zavedení eura v SR zvyšovanie cien a teda aj ziskov, pretože očakávali prudký, vynútený rast miezd⁶⁴⁵.

Euro sa v SR zaviedlo od 1. januára 2009 súčasne do hotovostného aj bezhotovostného obehu bez prechodného obdobia a od tohto dňa sa stalo zákonným platidlom.

Za sledované obdobie pred zavedením spoločnej európskej meny v SR vo vzťahu k cene práce je vymedzené obdobie od roku 2006 do konca roku 2008.

V nasledujúcom grafe je znázornený vývoj HDP v SR od roku 2000 do začiatku roku 2008.

Graf 1 Medziročný rast HDP podľa štvrtrokov
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR

Prípravy na zavedenie eura v SR sa začali ešte pred vstupom do Európskej únie (EÚ). Vláda SR schválila 16. júla 2003 Stratégiu prijatia eura v SR vypracovanú spoločne s Národnou bankou Slovenska (NBS) a Ministerstvom financií SR. V spoločnom vyhlásení vláda a NBS konštatovali, že výhody zo zavedenia eura v SR jasne prevažujú nad nevýhodami. V septembri 2004 schválila vláda ďalší spoločný materiál NBS a Ministerstva

⁶⁴⁵ Očakávanie trendu postupného približovania (vyrovnávania miezd) s mzdami v iných krajinách EÚ sa potvrdilo aj v prieskume, ktorý sa uskutočnil v marci resp. novembri 2008 (Špánik, 2009b).

financií SR, Konkretizáciu Stratégie prijatia eura v SR a prijala rozhodnutie o vypracovaní Národného plánu zavedenia eura. Za národného koordinátora procesu zavedenia eura v SR určila vláda Ministerstvo financií SR a splnomocnila ministra financií SR a guvernéra NBS rokovať s orgánmi EÚ o vstupe do ERM II a o určení centrálnej parity výmenného kurzu slovenskej koruny (SKK) voči euru (EUR).

V harmonograme prijatia eura v SR dominuje splnenie štyroch konvergenčných tzv. „mastrichtských kritérií“. Ich splnenie sa v podmienkach SR predpokladalo v roku 2007. Pred vstupom do eurozóny musela SR - už ako členský štát EÚ mimo eurozóny - plniť kritériá v oblasti verejných financií, inflácie, stability dlhodobých úrokových sadziieb a výmenného kurzu. V oblasti verejných financií nesmel ich deficit za posledný rok pred hodnotením presiahnuť 3 % hrubého domáceho produktu (HDP) a zároveň celkový verejný dlh nesmel presiahnuť 60 % HDP. Inflačné kritérium bolo založené na požiadavke, aby priemerná inflácia za posledných 12 mesiacov, meraná podľa harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien nepresiahla priemer troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o viac ako 1,5 percentuálneho bodu. Kritérium stability dlhodobých úrokových sadziieb vychádzalo z požiadavky, aby priemer trhových úrokových sadziieb dlhodobých vládnych alebo obdobných dlhopisov nepresiahol priemer troch krajín EÚ s najlepšimi výsledkami v oblasti cenovej stability o dva percentuálne body. Štvrté kritérium stability výmenného kurzu vychádzalo z požiadavky, že SKK musí byť dva roky pred hodnotením zapojená do mechanizmu výmenných kurzov (ERM II), pričom počas tohto obdobia nesmela byť zo strany SR koruna devalvovaná, ani vybočiť z dohodnutého fluktuálneho pásma, ale sa musí pohybovať blízko centrálnej parity.

Harmonogram prijatia eura bol rozdelený do štyroch etáp. Cieľom 1. etapy – časovo vymedzenej po vstup do ERM II – bolo absolvovanie prístupových procedúr s orgánmi EÚ do júna 2006. Druhá etapa – časovo vymedzená od vzniku členstva v ERM II do rozhodnutia o prijatí SR do eurozóny – obsahovala ciele zamerané na vstup do ERM II do júna 2006, rozhodnutie Rady EÚ a stanovenie konverzného kurzu SKK/EUR do júna 2008. Tretia etapa – časovo vymedzená ako obdobie medzi rozhodnutím o prijatí SR do eurozóny a samotným vstupom – bola zameraná na zabezpečenie potrebného množstva eurových bankoviek a razbu mincí pre hotovostný obeh od júla do decembra roku 2008, ďalej povinné duálne oceňovanie od júla 2008 do decembra 2009 (SKK/EUR), ale tiež konverziu bankomatov, automatov a iných zariadení fungujúcich na mince alebo bankovky do konca decembra 2008. Konverzný kurz bol v júli určený ako 30,126 SKK za 1 euro.

Štvrtá etapa – časovo vymedzená ako obdobie po vstupe do eurozóny je obsahom ďalšej časti príspevku. Je charakteristická obdobím po 1. januári 2009, vymedzuje duálny obeh a sťahovanie SKK z obehu do 16. januára 2009 a pokračovanie výmeny mien, odporúčané duálne oceňovanie (EUR/SKK). Národný koordinátor procesu zavedenia eura v SR sa zaviazal realizovať opatrenia, aby zavedenie eura nebolo zneužitú na zvýšenie cien. Vývoj cien je monitorovaný a pravidlá prepočtu a zverejňovania cien sú kontrolované. Cenová stabilita sa musí udržať aj v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch, je potrebné zabrániť inflačným účinkom zavedenia eura. Náklady, ktoré pri príprave na zavedenie eura vznikli jednotlivým subjektom, si každý subjekt musí pokryť sám, bez ohľadu na príslušnosť subjektu k privátnemu či verejnemu sektoru. Každý subjekt, vrátane súkromného sektora, bol a je zodpovedný za svoju organizačnú prípravu prechodu na euro, vrátane prispôsobenia informačných systémov, za ktoré je zodpovedný alebo ktorý spravuje. Takto vzniknuté náklady spojené so zavedením eura nie sú a nebudú kompenzované z verejných zdrojov.⁶⁴⁶

K ďalším druhom informácií vo vzťahu ceny práce pred zavedením eura v SR patria aj informácie o vývoji miezd. Štatistický úrad SR uvádza vývoj priemernej mesačnej nominálnej

⁶⁴⁶ http://www.nbs.sk/_img/Documents/EURINT/EURO/np_zave1.pdf (12.03.2009)

mzdy zamestnanca hospodárstva SR prepočítané na fyzické osoby v SKK. Podľa údajov uvedených v nasledujúcich tabuľkách 1 až 3 priemerná nominálna mzda v národnom hospodárstve v období rokov 2006 – 2008 kulminovala a rástla.

Tabuľka 1 Vývoj priemernej mesačnej nominálnej mzdy zamestnanca hospodárstva SR

Ukazovateľ	Merná jednotka	2006				
		1.Q	2.Q	3.Q	4.Q	Rok
Priemerná mesačná nominálna mzda	Sk	17 315	18 324	18 212	21 131	18 761
Index nominálnej mzdy	Index	107,1	108,8	107,7	108,2	108,0
Index reálnej mzdy	Index	102,7	104,0	102,7	103,9	103,3

Zdroj: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=8123> (12.03.2009)

Index nominálnej mzdy v roku 2007 (107,2) oproti roku 2006 (108,0) klesol, v roku 2008 (108,0) oproti roku 2007 (107,2) vzrástol.

Tabuľka 2 Vývoj priemernej mesačnej nominálnej mzdy zamestnanca hospodárstva SR

Ukazovateľ	Merná jednotka	2007				
		1.Q	2.Q	3.Q	4.Q	Rok
Priemerná mesačná nominálna mzda	Sk	18 592	19 598	19 514	22 925	20 146
Index nominálnej mzdy	Index	107,1	106,7	106,8	108,0	107,2
Index reálnej mzdy	Index	104,2	104,1	104,2	104,5	104,3

Zdroj: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=8123> (12.03.2009)

Index reálnej mzdy v roku 2007 (104,3) oproti roku 2006 (103,3) vzrástol a v roku 2008 (103,3) oproti predchádzajúcemu roku (104,3) klesol.

Tabuľka 3 Vývoj priemernej mesačnej nominálnej mzdy zamestnanca hospodárstva SR

Ukazovateľ	Merná jednotka	2008				
		1.Q	2.Q	3.Q	4.Q	Rok
Priemerná mesačná nominálna mzda	Sk	20 443	21 459	21 226	23991	21782
Index nominálnej mzdy	Index	110,0	109,5	108,8	104,6	108,1
Index reálnej mzdy	Index	105,8	104,8	103,5	99,8	103,3

Zdroj: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=12553> (12.03.2009)

Zaujímavé sú aj údaje o vývoji priemernej mesačnej mzdy vo vybraných odvetviach národného hospodárstva. Podľa údajov a analýz vybraných pobočiek slovenských bánk sa pre krízu rast miezd vo všetkých sektoroch spomalí. Ako uvádza analytik Vladimír Vaňo, doteraz medzi najlepšie zarábajúcich patrili najmä vedúci pracovníci a manažéri z oblastí telekomunikácií, IT a finančných služieb. Rýchly rast platov v oblasti informačných technológií je výsledkom vysokej medzinárodnej mobility pracovníkov. Mzdy v tejto oblasti vo veľkej miere závisia od výkonu jednotlivcov a sú založené na odmenách. Najviac rástli mzdy na pracovných miestach finančný poradca, programátor, IT zamestnanci a v drobných remeslách. V porovnaní nominálnych miezd prepočítaných na eurá, v SR a v Česku je zrejmé, že sa postupne ich hladiny vyrovnávajú. Reálne mzdy sú však v ČR, ale aj v Poľsku stále vyššie.

3 Cena práce v SR po zavedení eura

Hoci ekonomika SR v posledných piatich rokoch rástla, už v druhej polovici roku 2008 sa naplno začali prejavovať účinky finančnej krízy z USA aj v Európe v podobe hospodárskej krízy u nás. Súčasnosť je najmä v dôsledku poklesu dopytu po tovaroch a službách charakteristická postupným zvyšovaním miery nezamestnanosti. Obyvateľstvu klesajú príjmy, inklinujú k úsporám. V dôsledku nepriaznivého vývoja výmenného kurzu silnejúceho eura a oslabenej libry i dolára, a zároveň prijatím eura v SR, je už pre Slovákov, ktorí odišli v predchádzajúcich dvadsiatich rokoch do zahraničia, nevýhodné pracovať tam, a preto sa vracajú späť. Slováci v SR, ktorí pod vplyvom globálnej hospodárskej krízy prišli v posledných mesiacoch o zamestnanie, sú ochotní často pristúpiť už aj na nevýhodné pracovné a mzdové podmienky, len aby si udržali zamestnanie a boli zapojení do sociálneho systému. Zamestnávateľia avizujú opatrenia na spružnenie trhu práce, tiež zmrazenie platov a predpokladá sa, že produktivita práce bude rásť rýchlejšie ako mzdy. Kľúčovú úlohu budú zohrávať vysokokvalifikovaní zamestnanci.

Zároveň sa SR prijatím eura stala krajinou, ktorá stratila výhodu lacnej pracovnej sily a prílevu zahraničných investícií, čím stráca ekonomickú konkurencieschopnosť, pretože v porovnaní so susednými krajinami (Česká republika, Maďarsko, Poľsko), ktoré nie sú členmi eurozóny a ich meny sú lacnejšie, je tu lacnejšia pracovná sila. Podľa analytika jednej z pobočiek zahraničných bánk, kým naša nová mena je stabilná, okolité meny v regióne klesajú, tým sa stávajú pre investorov lacnejšie atraktívnejšie. Ešte pred vstupom SR do eurozóny boli naše platy najnižšie v regióne, pracovné náklady patrili k najlacnejším (podobne aj v Poľsku). V súčasnosti sú hodinové náklady práce v SR v priemysle (vrátane odvodov) 7 eur a 40 centov, za najdrahším Českom zaostávame už len o 20 centov. Avšak mnohí investori sa presunuli najmä do Číny alebo do svojej krajiny pôvodu. Prechod na euro skomplikoval najmä náš vývoz do okolitých krajín. Naše tovary nie sú v zahraničí konkurencieschopné a Slováci spotrebiteľia nakupujú lacné tovary v okolitých krajinách. Predpokladá sa, že z dlhodobého hľadiska budú okolité meny po kríze posilňovať a SR bude atraktívne najmä stabilným kurzom.⁶⁴⁷

Pomerne krátke časové obdobie neumožňuje ešte kvalifikovane hodnotiť obdobie po zavedení eura. Údaje pred januárom 2009 tvoria bázu údajov pre skúmanie príčin a následkov i porovnanie dvoch období v budúcnosti.

Záver

Cieľom príspevku bolo prezentovať výsledky skúmania spoločensko-ekonomickej kauzality vývoja ceny práce v podmienkach SR pred a po zavedení eura. Obdobie pred zavedením spoločnej európskej meny v SR bolo vymedzené od roku 2006 do konca roku

⁶⁴⁷ RAKOVÁ, E. *Silné euro dnes môže odplašiť investorov*. In: Hospodárske noviny, 17.02.2009, s. 3

2008. Toto obdobie do polovice roku 2008 bolo charakteristické najmä rastom spoločenského produktu, rastom spotreby, produktivity práce i miezd, tiež prílevom zahraničných investícií. Nízke mzdy zamestnancov v SR prepočítané na euro predstavovali pre zahraničných investorov možnosť využitia lacnej pracovnej sily a nízkych výrobných nákladov. Očakávania zamestnancov i zamestnávateľov spojené s príchodom eura sa nenaplnili najmä v dôsledku prijatia eura. Zamestnanci očakávali postupný rast miezd až na úroveň miezd v starých členských štátoch v období rastu ekonomiky. Zamestnávatelia očakávali tlak zamestnancov na rast miezd, ktorý by sa odrazil aj v raste cien produktov a služieb. Zavedenie eura zvýšilo cenu domácej produkcie a skomplikovalo konkurencieschopnosť na zahraničných trhoch najmä v porovnaní s cenami v okolitých štátoch, ktoré ešte nie sú členmi eurozóny. Obdobie po zavedení eura v SR predstavuje obdobie od začiatku roku 2009 s výhľadom do budúcnosti, pričom je poznačené globálnou hospodárskou krízou.

Zoznam použitej literatúry:

1. ARMSTRONG, M.: *Řízení lidských zdrojů.*, Praha, Grada Publishing, 2002. ISBN 80-2470-469-2
2. RAKOVÁ, Ľ. *Silné euro dnes môže odplášiť investorov.* In: Hospodárske noviny, 17.02.2009, s. 3
3. <http://www.ekonomika.sme.sk/c/3106431/Na-vyplatnej-paske-musi-byt-cena-prace.html> (18. 5. 2008)
4. http://www.soi.sk/files/kcinnost/zoznam/komentar_VK_01.10.-12.10.2008.doc (20.10.2008)
5. http://www.nbs.sk/_img/Documents/EURINT/EURO/np_zave1.pdf (12.03.2009)
6. DROPPA, M., ŠPÁNIK, M.: *Kvalitné tímy – nevyhnutnosť úspechu podniku.* In : Praca zbiorowa, materialy konferencyjne „Specyfika zarządzania w Euroregionie“. Wydział zamiejscowy nauk prawnych i ekonomicznych w Tomaszowie Lubelskim. Katedra ekonomii i historii myśli ekonomicznej a PF KU v Ružomberku, Inštitút manažmentu a cestovného ruchu, Bukowina Tatrzańska, 23.10.2007. s. 20-35. ISBN 978-83-60837-07-8.
7. DIRGOVÁ, E.: *Nezamestnanosť ako hraničná situácia v existencionálnom rozmere človeka.* In: Komplexná starostlivosť o človeka v hraničných situáciách. Zborník príspevkov z vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou. FZaSP sv. Alžbety, Bratislava, 2005. ISBN 80-969 449-1-6, s. 56.
8. MIKUŠ, P. : *Teória procesu zmeny a jeho riadenie.* Ružomberok, PF KU v Ružomberku, 2008. ISBN 978-80-8084-287-1. 204 s.
9. MIKUŠ, P. : *Zmena ako determinant rozvoja organizácie.* Ružomberok : PF KU v Ružomberku. 2008. ISBN 978-80-8084-435-6. 190 s.
10. ŠPÁNIK, M. : *Možnosti znalostného manažmentu pre zníženie vplyvov prokrastinácie v práci manažéra v sociálnej sfére.* In : Zborník prednášok z týždňa európskej vedy. 2009(a). Ružomberok : PF KU v Ružomberku. ISBN 978-80-8084-426-4. s. 200-207.
11. ŠPÁNIK, M. : *Impacts of Euro introduction on labour price in Slovakia.* In : Zeszyty Naukowe Seria Administracja i Zarządzanie. 2009(b). Siedlce : Wydział Zarządzania, Akademia Podlaska ISSN 1896-5822.(v tlači)

Kontakt: Ing. Jana Janičková, PhD.

Katedra ekonomiky a cestovného ruchu PF KU

Nábřežie Jána Pavla II.

058 01 Poprad

e-mail: jana.janickova@gmail.com

Seniori a chudoba

Katarína Kotradyová

Abstrakt

Je všeobecne známe, že sociálnym vylúčením, diskrimináciou a chudobou je najviac postihnutá skupina starších občanov a to predovšetkým na východnom a južnom Slovensku. Chudobu zaraďujeme k negatívnym sociálnym aspektom staroby a má nepriaznivý vplyv na celkovú dĺžku prežitého života a na jeho kvalitu. Riziku chudoby sú najviac vystavení osamelo žijúci dôchodcovia, ktorí chápu chudobu ako nutné zlo a prepadajú do apatie a frustrácie. Chýba celospoločenská implementácia komplexnej stratégie aktívneho starnutia a štátna garancia kvality života starších ľudí.

Abstract

It is generally known that social exclusion, discrimination and poverty are the features significantly affecting the group of older people, particularly those living in the eastern and southern parts of Slovakia. Poverty is classified as one of the negative social aspects connected to the old age and it considerably influences life expectancy and its quality in a rather negative way. Most frequently pensioners living by themselves are forced to combat poverty. They understand it as the inevitability which consequently leads to suffering from apathy and frustration. Corporate implementation of complex strategy for active ageing process is not amenable as well as the state guarantee of quality life of older people.

Kľúčové slová : Seniori, chudoba, garancia, diskriminácia, sociálne aspekty.

Key words: seniors, poverty, guarantee, discrimination, social aspects.

Úvod

V r. 1984 Rada Európskeho spoločenstva definovala chudobu nasledovne: Chudobní sú tí ľudia, domácnosti a skupiny osôb, ktorí disponujú tak malým objemom materiálnych, kultúrnych a sociálnych prostriedkov, že sú vylúčení zo spôsobu života, ktorý je v členskej krajine, v ktorej žijú, prijateľný ako minimálny. Zároveň bola stanovená hranica chudoby ako polovica priemerného príjmu danej krajiny. Mnohí slovenskí seniori sa tak dostali do spoločenskej skupiny obyvateľstva, ktorá je marginalizovaná práve pre chudobu. Pre mnohých ľudí staroba začína symbolizovať nielen priame zhoršenie zdravotného stavu, bezmocnosť, osamelosť, ale i akútny nedostatok finančných prostriedkov na uspokojenie základných životných potrieb.

Staroba by pritom mala byť dôstojným zavŕšením ľudského života, no i napriek tomu sa človek musí vyrovnáť s izolovanosťou a stratou spoločenského statusu. Jedným z najväznejších sociálnych aspektov staroby je však strata dôstojnosti a prepadnutie sa do chudoby, ktorá staršieho človeka úplne marginalizuje.

Dôstojnosť ľudskej osoby nepochádza zo spoločnosti, ani z produktívnosti v zamestnaní, ale má svoje zakorenenie v prirodzenom práve na život a rozvoj vyplývajúci z podstaty ľudskej bytosti, ktorá je stvorená na Boží obraz.⁶⁴⁸ Známy anglický filozof John Dewey povedal: „V starobe sa dostávame do značne nepríjemnej a nelogickej situácie, kedy sme velebení pre svoju zrelosť, a strácame hodnotu pre svoj vek. Vtedy sa písal rok 1939. Od tejto doby prešlo sedemdesiat rokov. Starší občania sú ešte vo väčšej miere odsúvaní na okraj spoločnosti, ako to bolo na začiatku minulého storočia. Staroba ako určitý úsek života

⁶⁴⁸ FABIÁN, A.: *Svet utrpenia zobúdzá svet solidarity*. In Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Košice. 2008. s. 7. ISBN 978-80-969932-1-5.

znamená pre človeka permanentnú krízu vlastnej identity v dôsledku práve negatívneho vnímania, podceňovania a diskriminácie starších občanov.

Dôstojnosť staršieho človeka je vážne narušená a životná úroveň seniora sa rapídne znižuje. Pritom si musíme uvedomiť, že Boh tým, že stvoril človeka na svoj obraz, obdaril ho vysokou dôstojnosťou.⁶⁴⁹ Človek sa takto stáva najdokonalejším stvorením, vrcholom a korunou celého stvoriteľského pôsobenia, je bytostne odlišný od stvorení fyzického charakteru.⁶⁵⁰

Tým, že bol stvorený na Boží obraz, je povolaný vo svete spolupracovať na Božej kreácii. Človek už nie je ničím, ale niekým, má dôstojnosť osoby.⁶⁵¹

V skutočnosti sa však v súvislosti so seniormi, v spoločnosti stretávame s rôznymi formami ageizmu, teda odmietaním staroby a starších ľudí. Ageizmus poukazuje na hlbokú nevrlosť mladých ľudí a ľudí v strednom veku voči starším. Aj skúsení profesionáli sa dopúšťajú ageizmu a to napríklad v prípadoch, keď lekári až príliš rýchlo stanovujú u pacientov diagnózu senility.

Mnoho slovenských dôchodcov žije z ruky do úst a zvyšovanie dôchodkov je vzhľadom na cenovú a menovú politiku Slovenska nedostačujúce. Chudoba má svoje opodstatnené delenie a jej jednotlivé druhy sú diametrálne odlišné. V rozvojových krajinách sa stretávame s absolútnou chudobou, ľudia hladujú a sú vystavení nepredstaviteľnej biede. Absolútna chudoba ako taká ohrozuje základnú existenciu a prežitie človeka vôbec. Vo svete sú v tejto skupine milióny ľudí, dokonca sa hovorí o jednej miliarde. Ak nám teda tretie tisícročie prinieslo globalizáciu a do popredia vystupuje kultúrny relativizmus je potrebné povedať, že k odstráneniu absolútnej chudoby máme ako civilizácia ešte ďaleko.

Slovenskí seniori sú absolútnou chudobou ohrození iba vo výnimočných prípadoch, predovšetkým u najstaršej vekovej populácii, a to hlavne vtedy, keď dôjde k úmrtiu jedného z manželov. Relatívna a skrytá chudoba sa však vyskytuje v každej krajine. Pri relatívnej chudobe ide skôr o meranie nerovnosti. Človek, ktorý je relatívne chudobný si uspokojuje svoje potreby na nižšej úrovni, než je priemerná úroveň v danej spoločnosti. A práve do tejto skupiny môžeme zaradiť väčšinu slovenských dôchodcov. Relatívna chudoba má u nás všetky znaky a to, že je multidimenzionálna, premenlivá v závislosti od prostredia v ktorom sa pohybuje, vyčleňuje človeka na okraj spoločnosti a zasahuje do jeho spoločenského života.⁶⁵²

Chudoba, ktorou sú postihnutí seniori im prináša ešte väčšiu sociálnu izoláciu a pocity frustrácie sú výraznejšie ako u mladšej vekovej skupine. Zhoršujúci zdravotný stav má za následok priamo úmerné zvyšovanie nárokov na zdravotnícku starostlivosť, ktorá je často uhrádzaná samotnými pacientmi. Zvyšujúce nároky na lieky sú mnohokrát neúnosné a finančne neudržateľné. Seniori si často odriekajú mnohé druhy potravín, nevyužívajú platené služby a dokonca aj používanie verejnej dopravy alebo dopravy osobným automobilom je pre nich finančne náročné. Nosnú rovinu interakcie medzi seniorom a spoločnosťou, ktorá by sa mala postarať o prežitie jednotlivca síce predstavuje sociálna sféra, ale nástroje sociálnej sféry nie sú postačujúce.

Na druhej strane mnohí starší jedinci nie sú dostatočne informovaní o svojich právach a o možnostiach finančnej pomoci, o ktorú si môžu požiadať na Úrade práce sociálnych vecí a rodiny alebo na Mestskom úrade. Život v mestách je pre seniorov často príliš anonymný, neosobný, ľudia sa stretávajú iba ako známi a nie ako priatelia. Starší človek je izolovaný a je vystavený samote a preto často o rôznych druhoch sociálnej pomoci ani nevie.

Izolácia seniorov je nebezpečným faktorom pre harmonický vývoj celej občianskej

⁶⁴⁹ TOMIČ, C.: *Biblický pravek*. Bratislava. Lúč. 1992. s. 62.

⁶⁵⁰ Ján Pavol II., *Encyklika Evangelium Vitae*. čl. 35.

⁶⁵¹ Katechizmus katolíckej cirkvi. čl. 357.

⁶⁵² ŠLOSÁR, D.: *Chudoba a stratégie jej zvládania*. In Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Košice. 2008. s. 29. ISBN 978-80-969932-1-5.

spoločnosti, pretože ju rozdeľuje, stavia jej časti proti sebe a izoluje ich. Je potrebné považovať ju za najzávažnejší faktor chudoby v modernej spoločnosti.

Sociálne nerovnosti, príčinou ktorých je vyšší vek majú silný normatívny obsah. Väčšina relevantných autorov sa zhoduje v názore, že toto normatívne kritérium znamená, že vnímanie sociálnych nerovností a sociálnej spravodlivosti vzhľadom na vek je vystavené silnému tlaku najrôznejších vonkajších vplyvov, rôznych, často protichodných ideológií, čiastkových, čisto utilitárnych záujmov a pod.

Tak ako u iných sociálnych nerovností, chápanie vekového rozvrstvenia sa v jednotlivých krajinách líši a to predovšetkým v rámci systémového chápania danej kultúry. V jednej spoločnosti prejavuje verejnosť k starším ľuďom veľký rešpekt, zatiaľ čo v inej sú seniori chápaní ako príťaž. Pre mnohých občanov vysoký vek symbolizuje choroby, neschopnosť a smrť. Pohľad na starších ľudí by však mal slúžiť ako pripomienka, že raz aj oni budú starí a nemohúci.

V závere by bolo potrebné poznamenať, že ak budeme v SR uznávať oficiálne stanovenú hranicu chudoby, ktorá bola pomenovaná Európskou komisiou ako príjem, ktorý je rovný alebo menší ako 50% oficiálneho priemerného platu, je potom väčšina slovenských dôchodcov chudobných a je na mieste otázka, ako sa s týmto javom mieni naša spoločnosť vysporiadať. Problém je potrebné správne pomenovať a vzniknutú situáciu, ktorá tu pretrváva roky, náležite riešiť. Dôchodky sa neustále prepočítavajú, ale je tu ešte stále dosť veľká skupina – sú to predovšetkým najstarší obyvatelia, ktorých dôchodky sú podpriemerne nízke a nie je možné z nich niekedy ani za pomoci rodiny vyžiť.

Chudobu našich slovenských seniorov nemôžeme pomenovať ináč ako nedôstojná chudoba, ktorú si starší človek nezaslúži a ako chudobu, ktorá priamo spôsobuje sociálne vylúčenie jedinca, frustráciu a skracovanie ľudského života. Je všeobecne známe, že priemerný dôchodok na Slovensku je najnižší zo všetkých členských štátov EÚ a že na Slovensku chýba garancia kvality života starších ľudí.

Novou legislatívnou úpravou je síce garantovaná hranica najnižšieho dôchodku, ktorý nesmie byť nižší ako životné minimum, ale kvalita života našich seniorov nie je postačujúca. V závere by sme chceli upozorniť ešte na jeden fakt. V spoločnosti je často prezentovaná demografická kríza, vďaka ktorej nebude v budúcnosti na dôchodky. Pozrime sa na to aj opačne. Asi pol milióna Slovákov pracuje a odvádza dane a odvody v zahraničí. Ak by sa pre nich našla doma adekvátna práca, hneď by sa našli peniaze aj na adekvátne zvyšovanie dôchodkov. Ministerstvo práce vyzýva mladé rodiny k tomu, aby mali viacej detí, ak by sa však aj hneď teraz narodilo na Slovensku milión detí, prácu na Slovensku by si za osemnásť rokov, keď by dospeli pravdepodobne nenašli a krajinu by opustili.

Preto je potrebné poukázať aj na tento spoločenský aspekt a problém a nezvalovať všetko len na demografickú krízu.

Občania slovenskej republiky totiž nemajú vytvorené dostatočné pracovné príležitosti vo svojej krajine a preto nám v sociálnej poisťovni chýbajú peniaze, preto zdravotné poisťovne nemajú peniaze na zdravotnú starostlivosť, lebo naši občania prispievajú do sociálnych systémov v iných členských krajinách EÚ, kde sa nepriamo podieľajú na zvyšovaní dôchodkov tamojšieho obyvateľstva. Investície do ľudského kapitálu sú najvyššou formou participácie človeka s človekom, človeka so skupinou a skupiny so skupinou. Najvýznamnejšou spoločenskou stránkou ľudského kapitálu je jeho spoločenská distribúcia, t. j. hospodárenie s potenciálom všetkého obyvateľstva pre úspešný rozvoj krajiny.⁶⁵³

⁶⁵³ VANKOVÁ, K.: *Sociálna solidarita ako prirodzená a potrebná súčasť interkultúrneho spoločenského rozmeru*. Zborník z medzinárodnej konferencie InteRRa konanej 25. - 26. Septembra 2007 v Spišskej Novej Vsi. Nitra. 2008. s. 173. ISBN 978-801-8094-314-1.

Zoznam použitej literatúry:

1. FABIÁN, A.: *Svet utrpenia zobúdzza svet solidarity*. In Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Košice. 2008. s. 7. ISBN 978-80-969932-1-5.
2. VANKOVÁ, K.: *Sociálna solidarita ako prirodzená a potrebná súčasť interkultúrneho spoločenského rozmeru*. In Zborník z medzinárodnej konferencie InteRRa konanej 25. - 26. Septembra 2007 v Spišskej Novej Vsi. Nitra. 2008. s. 173. ISBN 978-801-8094-314-1.
3. ŠLOSÁR, D.: *Chudoba a stratégie jej zvládania*. In Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Košice. 2008. s. 29. ISBN 978-80-969932-1-5.
4. TOMIČ, C.: *Biblický pravek*. Bratislava. Lúč. 1992. s. 62.
5. JÁN PAVOL II., *Encyklika Evangelium Vitae*. čl. 35.
6. Katechizmus katolíckej cirkvi. čl. 357.

Kontakt : Mgr. Katarína Kotradyová, PhD.

Teologický Inštitút Spišské Podhradie

Teologická fakulta Košice

KU – Ružomberok

e-mail : kkatarinay@centrum.sk

Chudoba našej doby

Roman Králik – Tibor Máhrlik

Abstrakt

Štúdiá „Chudoba našej doby“ obsahuje novozákonný biblický pohľad na chudobu. Tangentným spôsobom analyzuje duchovnú situáciu na Slovensku a vo svete. Záverečná časť obsahuje reflexiu nad niektorými výzvami posolstva Jána Pavla II.

Abstract

This paper is entitled „The Poverty of Our Age“, and outlines a New Testament view of poverty, as well offering an analysis of the spiritual situation in Slovakia and the world. The last part reflects upon some challenges found in the thought of John Paul the Second.

Kľúčové slová : Chudoba, kresťanstvo, cirkev, ekonomika.

Key words : Poverty, Christian church, Economics

1 Úvod

Napriek rozvinutým ekonomickým teóriám, detailne rozpracovanej normatívnej ekonomike a nástupu ekonometrie zaznamenávajúcej progresívnu aplikáciu v ekonomických analýzach 20. storočia, sme svedkami globálnej ekonomickej krízy nečakaného priebehu, rozsahu a dôsledkov. Podobné javy zvyčajne prinášajú nové, širokospektrálne výzvy, ktoré posúvajú myslenie jednotlivca i spoločnosti do nových polôh. Kríza, gr. κρίσις⁶⁵⁴ so sebou okrem negatívnych charakteristík môže priniesť pozitívne výstupy, ak sa paradigmy používané v partikulárnych odboroch menia relevantným smerom. Obdobie krízy prináša výzvy prehodnotiť súčasné postupy, doteraz užívané prognózy, teoretické a etické východiská a zmeniť celkovú filozofiu, ktorá v konfrontácii s problémami nedokáže obstáť.

2 Cirkev a súčasná ekonomika

Ekonomické analýzy v súčasných podobách majú charakter osvietenскеj vedy s intelektuálnou autonómiou podobnou ako ju vnímame v prírodných vedách.⁶⁵⁵ Príspevok kresťanskej teológie do rozvoja ekonomických analýz bol za posledné dve storočia minimálny, aj keď kresťanskí komentátori sa vyjadrovali kriticky na adresu ekonomických inštitúcií a ich teoretických výstupov s ohľadom na kapitalizmus západnej hemisféry. V povojnovom období Svetová rada cirkví (SRC) otvárala otázky sociálnej etiky s apelom na zodpovednosť tých, ktorí majú autoritu a moc. Od roku 1975 SRC vyvíjala aktivity smerujúce k adresovaniu problematiky hodnôt v spoločnosti, avšak bez vážnejšej teologickej reflexie. Až v posledných dekádach zaznamenávame radikálnejší vstup reformovaných protestantov a evanjelikálov do diskusií o ekonomike. Odmietajú autonómiu ekonomickej vedy ako intelektuálnej disciplíny a otvárajú biblický rozmer „služby“ a „solidarity“ v kontexte západného kapitalizmu. Ešte predtým pontifikát Jána XXIII. vniesol do sociálnej etiky výrazný metodologický posun.⁶⁵⁶

Z radov teológov rímsko-katolíckej cirkvi odvtedy zaznieval kritický hlas rovnako na adresu kapitalizmu ako i rôznych foriem socializmu. Na svetových fórach opakovane zaznievalo varovanie pred dôsledkami skutočnosti, že krutý rozdiel medzi chudobnými

⁶⁵⁴ Vine W. E. & Unger M. F. & White W. Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words, s. 337. Význam slova κρίσις vychádza z javu separácie, rozdelenia a následne rozsudzovania. Používal sa v kontexte vynesenia súdneho verdiktu. V teologickom rozmere sa jedná o Boží súd. Intrinzicky v sebe skrýva rozmer analýzy, vyšetrovania, uvažovania a hľadanie východísk.

⁶⁵⁵ McGrath, A. The Blackwell Encyclopedia of Modern Christian Thought, s. 139.

⁶⁵⁶ Ibid. s. 605.

a bohatými nie je pozorovateľný len medzi národmi, ale aj v rámci väčšiny národov, ktoré ovládla „modla bohatstva“.⁶⁵⁷ Posledné dokumenty prinášajú dôraz na „rozpoznanie znamení časov“, čím vzniká cielený priestor pre teologické reflexie Písma v kontexte ekonomických výziev viac ako pre východiská poskytované prírodnými vedami.⁶⁵⁸ Kresťanská cirkev je jedna z mála inštitúcií, ktorá má schopnosť a povinnosť hovoriť v mene chudobných. V modernej pluralistickej spoločnosti je zrejma vágnosť v otázkach fundamentálnych sociálnych hodnôt a zdieľaných cieľov.

V ekonomike tak vzniká prostredie neistoty, v ktorom je zraňovaný jednotlivec a erodovaná celá spoločnosť. Dehumanizácia výrobnjej sféry priniesla stratu prvenstva „človeka nad vecou“⁶⁵⁹. Preto má cirkev rovnako príležitosť ako aj zodpovednosť ponúknuť kresťanské porozumenie a východiská v ekonomickej sfére. Kristovo dielo spásy poskytuje základ pre spásu človeka aj celej spoločnosti vnímajúc jej komplexitu, pričom v pokračujúcej misii spásy participuje celé mesiášske spoločenstvo.⁶⁶⁰ Kresťania by nemali očakávať dokonalé fungovanie spoločnosti, ale ako členovia vykúpenej komunity musia prenikať všetky jej vrstvy ako soľ a svetlo, pričom neskompromitovane a verne dodržiujúc hodnoty Božieho kráľovstva tak ovplyvňujú svet k lepšiemu.⁶⁶¹

3 Problém globalizácie

3.1 Historická perspektíva

Globalizácia je vážna téma v medzinárodných vzťahoch a polarizuje názory kresťanov. Na jednej strane kapitalizmus je démonizovaný, ale na druhej strane vzostup obchodu sa považuje ako jediná funkčná cesta, ktorou možno priviesť krajiny s nízkym príjmom k lepšej prosperite. Globalizácia nie je nový jav. V historickej perspektíve vidíme medzinárodný obchod už v 13. storočí. V mnohých ohľadoch roky 1870-1914 priniesli väčšiu integráciu svetovej ekonomiky ako sa deje dnes.⁶⁶² Svetové štatistiky odhadujú, že 10% svetovej populácie migrovalo v rokoch 1870 až 1925 aj vďaka tomu, že neboli potrebné pasy. Tie vznikli z dôvodu regulácie cestovania. Úvahy a predpoklady Adama Smitha o vzájomnej ekonomickej pomoci pri medzinárodnom obchode sa nenaplnili.⁶⁶³ Jeho očakávania dynamického progresu, ktorý povedie krajiny k vzájomnému benefitu sa plnia len čiastočne. Na druhej strane, ani súčasné antiglobalizačné zovšeobecnenia nemožno považovať za vystihujúce realitu.

3.2 Globalizačné tézy

S globalizáciou sa zrodili tézy, ktoré rôzne skupiny prinášajú v rámci diskusie do kritiky alebo obhajoby globalizácie. K takým tézám patrí aj tvrdenie, že globalizácia spôsobila väčšiu chudobu v svetovom meradle. V skutočnosti, vďaka integrácii Indie a Číny do svetovej ekonomiky absolútne čísla chudoby stále klesajú.⁶⁶⁴ Podobne tvrdenie o náraste nerovnováhy medzi krajinami, ako aj vo vnútri krajiny, ktoré spôsobil nárast svetového obchodu, nie je pravdivé bez výhrad. Rovnako nemožno súhlasiť s tézou, že globálne korporácie sú dnes mocnejšie ako väčšina vlád. Na príklade Shell a Microsoft je vidieť, ako regulačné authority dokážu uplatniť svoj rozhodujúci vplyv na multinárodné obchodné giganty.

⁶⁵⁷ Puebla: Evangelization at present and in the future of Latin America – conclusions, s. 107.

⁶⁵⁸ Dôležitým dokumentom v tomto zmysle je napr. *Centesium Annus* (1991), v ktorom sa pojednávajú teologické reflexie na udalosti z roku 1989.

⁶⁵⁹ Ján Pavol II. Sociálne encykliky, s. 449.

⁶⁶⁰ Shenk, W.R. *The Transfiguration of Mission: Biblical Theological and Historical Foundation*, s. 30.

⁶⁶¹ Stott, J. *The contemporary Christian*, s. 390.

⁶⁶² Mills, P. S. *Globalization and the world economy*, s. 1.

⁶⁶³ Smith, A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, s. 457.

⁶⁶⁴ *Ibid.* s. 2.

Ukazuje sa, že obvinenia environmentalistov na adresu globálnej ekonomiky nachádzajú viac oporu v lobistických skupinách, než v seriózných analýzach. Vážnym a neoddiskutovateľným problémom globalizácie je však homogenizácia národných kultúr pod vplyvom vývozných sil Západného obchodu. Svet reklamy, hudby, televízie a internetu reálne otvoril priestor, v ktorom étos konzumu, komerčnej krásy a arogancie nabera na sile. Ako poznamenáva katolícky filozof Tomáš Pružinec - „základnou charakteristickou črtou mediálnej informácie by mala byť pravda“.⁶⁶⁵ Problém však je, že v súčasnosti je informácia tovarom, ktorý sa „pravda“ vyrába na objednávku s cieľom zisku za každú cenu.

3.3 Biblická perspektíva

Biblický príbeh otvára porozumenie medzinárodným vzťahom a prináša istú perspektívu do debát o globalizácii. V knihe Genesis je príbeh vzniku národov ako separátnych entít, ktoré sa lokalizovali v istých geografických súradniciach krátko po potope. Popri tom však príbeh o Babylonskej veži otvára deštruktívny rozmer egocentizmu, ktorý je v konflikte s pôvodným plánom Stvoriteľa, aby ľudstvo naplnilo zem (Gen 1:28). Dôsledky sú známe – rozdelenie ľudstva do jazykových skupín prinieslo vážne prekážky do vzájomnej kooperácie. Božím cieľom bolo oslabiť potenciál ľudstva v zjednocovaní na ceste k cieľom zla. Na druhej strane napriek tomuto Božiemu zásahu pôvodný mandát ľudstva ostáva, rovnako aj možnosť jeho realizácie, ktorá je rámcovaná vzťahom dôvery a poslušnosti človeka voči svojmu Stvoriteľovi (Sk 17:26-27).

Vznik Izraela nijako neoslabuje záujem Boha o všetky národy sveta. Naopak, voľbou Abraháma z prostredia Sumerskej kultúry oznamuje Boh svoj plán požeňať všetky národy zeme (Gn 12:3) tak, aby uskutočnil konečnú víziu – všetky národy budú v jednote oslavovať Boha (Iz 60:5-11). Izrael sa mal stať vzorom medzi národmi (Dt 4:6-8) vo všetkých sférach života, ekonomickom nevynímajúc. Spravodlivosť v obchode, právo v sociálnych otázkach, podpora slabých a utlačených bola integrálnou súčasťou vyjadrenia náboženského života na verejnosti. Vzájomné odpustenie dlhov v sedemročných cykloch (Dt 15:1-2) bola unikátna prax v Izraeli neznáma vo vtedajších kultúrach. Skúsenosť so stavbou chrámu ukazuje na čulý medzinárodný styk kráľa Šalamúna s okolitými krajinami. Obchod prebiehal podľa pravidiel, bez negatívnych sprievodných znakov. Medzinárodný obchod nemá v sebe intrinzický kód zla alebo dobra, môže byť nástrojom k vzájomnej prosperite zúčastnených subjektov, pokiaľ prebieha spravodlivo a čestne (I. Kr 5:12). Autorita kráľa v Izraeli nebola zamýšľaná s cieľom hromadenia bohatstva na úkor ostatných, ale garancia sociálneho a ekonomického práva v rovnakej spravodlivosti voči všetkým.⁶⁶⁶

Novozákonná perspektíva otvára pohľad na cirkev ako prvú inštitúciu globálneho charakteru vo svojej podstate.⁶⁶⁷ Na rozdiel od Babylonskej ríše, Perzského impéria, Rímskej ríše a iných medzinárodných politických zoskupení, v ktorých sa rešpektovali jednotlivé náboženstvá podriadených národov, kresťanská cirkevná komunita sa stala prvou inštitúciou, ktorá začala zjednocovať ľudí bez rozdielu jazyka a národnosti, či farby pleti. Udalosť letníc (Sk 2:5-6), kedy sa zrodila cirkev, tak vytvára protiváhu k príbehu o Babylonskej veži. Jednota v rozmanitosti je novum v dejinách ľudstva, ktoré je zhmotnené v realite cirkvi. Na rozdiel od Babylona, ktorý v apokalyptických obrazoch Zjavenia sv. Jána koreluje s Rímskou ríšou, cirkev ako multinárodné spoločenstvo nemá uviaznuť v inštitúcii, ktorá bude zneužívať svoju moc na sebazbožštenie, ale využije svoj medzinárodný vplyv v intenciách lásky, pravdy a pomoci.

⁶⁶⁵ Pružinec, T. Mediálna informovanosť a sledovanie morálneho dobra, s. 36.

⁶⁶⁶ Schluter, M. & Ashcoft, J. Jubilee Manifesto, s. 186.

⁶⁶⁷ Cirkev tvoria ľudia zo všetkých krajín, národov, spoločenských vrstiev a jazykov – pozri: Mt. 28:19, Sk 2:4nn, Zj 5:9.

4 Paradox chudoby

Texty Starého zákona (SZ) obsahujú viac ako 200 referencií s využitím hebrejských pojmov vychádzajúcich zo šiestich slovných základov, ktoré sa vzťahujú k chudobe.⁶⁶⁸ John Stott navrhuje rozdelenie do troch skupín.⁶⁶⁹ Prvá je charakterizovaná ekonomicky – ľudia v núdzi. Sú to zanedbaní ľudia žijúci na okraji spoločnosti v existenčnej núdzi. Príčiny môžu byť rôzne, ako alkohol (Pr 23:20), lenivosť (Pr 6:6-11), úžera alebo vlastný hriech. Autori SZ vykresľujú takúto chudobu ako zlo v spoločnosti, ktoré sa nesmie tolerovať, hoci ho nebude možné úplne odstrániť. Zákon prikazoval jednať s nimi s rešpektom a ohľaduplne, s finančnými úľavami v prípade pôžičiek. Povinnosťou bohatých rodín bolo vyjadriť solidaritu v konkrétnej hmotnej forme (Ž 112:9). Jav chudoby nijako nevytváral nárok jednotlivca na zdroje celej komunity.⁶⁷⁰ Teologická perspektíva naznačuje, že „dávať chudobným“ znamená „dávať Bohu“, ktorý za nimi stojí (Pr 17:5). Preto aj samotný Ježiš Kristus sa staral o chudobných a opustených, bol priateľom zaznávaných. Učeníkov vyzval, aby predali svoj majetok a dali chudobným (Lk 12:31).

Druhú skupinu tvoria sociálne a politicky utláčaní a bezmocní ľudia. Biblické texty naznačujú príčinu ich stavu v hriechu iných ľudí, spoločnosti, alebo ako dôsledok Božieho súdu. Za normálnych okolností by sa takáto chudoba nemala vyskytovať, ale keď sa už vyskytuje, tak Boh takýmto ľudom bude pomáhať, aj keď im človek odmietne pomôcť (Ž 109:31). Boh prostredníctvom svojich služobníkov napráva porušený stav v spoločnosti. Napríklad Mojžiš kázal proti úplatkom a korupcii v práve, varoval pred zisťným jednaním; prorok Eliáš napomenul kráľa Achaba za neoprávnene získanú vinicu (I.Kr 21), čím starostlivosť o chudobných bola premenená na „konkrétne činy“.⁶⁷¹ Apoštolské učenie podobne varuje bohatých, aby zaobchádzali so zamestnancami spravodlivo (Jk 5:1nn). Biblický apel nesmeruje k tomu, aby najsilnejší prežili, ale aby najslabší boli chránení. Mesiášske kráľovstvo je plné obrazov spravodlivosti a súdu voči bohatým v mene chudobných (Iz 3:13nn), pretože charakter Boha sa prejavuje v pomoci bezmocných.

Tretiu skupinu tvoria skromní ľudia, ktorí z duchovných dôvodov vyjadrujú svoju dôveru v Boha tým, že svoj potenciál nesústredia výlučne na zárobok a postavenie moci. Izaiáš ich opisuje ako „zdrtených duchom“ (Iz 66:2) a pre Sofoniáša sú „pokorní zeme“ (Sof 2:3). Vzniká idiomatický vzťah pokorný=duchovný. Kniha žalmov je bohatá na texty, ktoré vytvárajú obraz o tom, že práve chudobný je ten, ktorý „zdedí zaslúbenú zem“ (Ž 25, 37, 40, 149). Pozoruhodný je vzťah Boha k chudobným v kolektívnom zmysle, ale aj v individuálnom. Boh počuje volanie, odpovedá, zasahuje v prospech jednotlivca (Ž 86:1-4, 14-17). Boh je ten, kto dvíha chudobného z prachu biedy, bezmocnosti a sociálnej izolácie.

Práve táto teologická línia ponúka relevantnejšiu kategorizáciu do dvoch skupín, namiesto troch. Ide o materiálnu chudobu a chudobu ducha. Boh sa zaujíma o obidve. V obidvoch prípadoch „dvíha biednych z prachu“, ale odlišným spôsobom. Zatiaľ čo prvý druh chudoby vníma ako sociálne zlo, s ktorým nesúhlasí, druhý druh chudoby považuje za duchovnú cnosť, ktorú víta. Navyiac, existuje len jediná ľudská komunita, v ktorej sú obidve skombinované – Božie kráľovstvo, vykúpený ľud, v ktorom vládne Boh skrze Krista v Svätom Duchu. Jozef, Mária, Simeon, Anna boli chudobní v oboch smeroch. Očakávali Kráľovstvo Božie, v ktorom Boh zvrhne mocných zeme a povýši chudobných a tichých. Už v Úvode encykliky *Evangelium Vitae* Ján Pavol II. druhý zdôrazňuje slová Ježiša Krista „Ja som prišiel, aby mali život a aby ho mali hojnejšie.“ (Jn 10:10) Tým životom myslel „nový“ a

⁶⁶⁸ Vine W. E. & Unger M. F. & White W. Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words, s. 180-182.

⁶⁶⁹ Stott, J. Issues Facing Christians Today, s. 234-237.

⁶⁷⁰ Schluter, M. & Ashcoft, J. Jubilee Manifesto, s. 187.

⁶⁷¹ Ján Pavol II. Sociálne encykliky, s. 554.

„večný“ život.⁶⁷² Ježiš Kristus je poslaný od Otca pre chudobných, aby im zvestoval „evanjelium“ – (dobrú správu) a zaceloval rany srdca ubitým.⁶⁷³

Cirkev musí nielen učiť o vzťahu ku chudobe v jej bipolárnom napätí, ale ho aj praktizovať. Na jednej strane trvať na tom, že chudobní duchom, ktorí vyznávajú svoju nehodnosť a zvrátenosť pred Hospodinom a priznávajú neschopnosť si pomôcť k spáse, smú prijať dar večného života a dedičstva v zemi zasľúbenej v eschatologickom zmysle, ale na druhej strane musí zvestovať evanjelium aj materiálne chudobným, prijímať ich do spoločenstva a podieľať sa na pomoci v ich núdzi. Cirkev nesmie tolerovať materiálnu chudobu. Keď žena pomazala Krista drahou masťou, učeníci boli z toho mrzutí, preto im Pán Ježiš Kristus povedal - „Chudobných budete mať vždy so sebou“ (Mk 14:7) – čím nechcel naznačiť pasivitu v otázke solidarity, ale rezonoval s textom v Dt 15:11 „nikdy nebude tak, aby nebolo chudobného na zemi“. Jeho zámerom v kontexte Dt 15:4 „nebude u teba núdzneho“ bolo podnietiť učeníkov k štedrosti. Kresťanská spiritualita akceptuje paradox chudoby. Minimalizuje materiálnu a maximalizuje duchovnú. Nenávidí nespravodlivosť, ale miluje pokoru. Teológia chudoby tak otvára kritiku smerom ku kapitalizmu, ak sa v mene bohatstva vykorisťujú chudobní, ale aj smerom k socializmu, v ktorom sa prehľbuje závislosť chudobných na štáte a oslabuje rast sily tvorcov bohatstva.

5 Výzvy bohatým

V kontexte súčasnej ekonomickej krízy je potrebné vnímať rozmer, na ktorý upozornil John Piper.⁶⁷⁴ Skúsenosť prvej cirkvi ukázala, že tam, kde zlyhala poslušnosť učeníkov, zasiahla prozreteľná ruka Božia prostredníctvom prenasledovania, v dôsledku čoho sa evanjelium začalo šíriť z Jeruzalema do Judei, Samárie a Európy. Aj v súčasnosti tam, kde je prosperita, bohatstvo a dostatok, Piper pozoruje nezájum cirkvi a apatiu o misiu a solidaritu s prostredím mimo rámca lokálnych záujmov. Nezávislý individualizmus sa rodí rýchlejšie v prostredí prosperity, než v komunitách poznačených chudobou, kde sa ľudia navzájom potrebujú. Je pozoruhodné, že perzekúcia nemá taký negatívny dopad na misiu ako blahobyť a prosperita. Východiskom nie je chudoba, ale vrúcnosť srdca u tých, ktorí majú dostatok.

5.1 Inkarnácia Krista

Ježiš sa vzdal slávy neba, aby mohol prísť na zem. Jeho rodičia, Jozef a Mária, boli chudobní, ako je vidieť z obete, ktorú nechali v chráme. Samotný Ježiš ako potulný kazateľ nedisponoval majetkom. O sebe hovorí: „Líšky majú svoje skrýše a nebeskí vtáci svoje hniezda, ale Syn človeka nemá, kde by hlavu sklonil“ (Mt 8:20). Vyučoval z požičanej lode, do Jeruzalema šiel na cudzom osľati, poslednú večeru trávil v požičanej miestnosti, pochovaný bol v cudzom hrobe. Pán neba i zeme žil na zemi v chudobe. Nebola to však chudoba bezdomovca, keďže bol syn tesára, ktorý patril k strednej vrstve remeselníkov. Tým, že prijal službu žien, ktoré mu posluhovali (Mk 15:41), ukázal sociálny rozmer a zároveň pokoru Božieho Syna. Inkarnácia Krista ako sebaobmedzenie je samo o sebe istou reakciou na ľudskú núdzu v konkrétnej situácii.⁶⁷⁵ Dobrovoľne sa obetoval a vzdal lepšieho pre lásku k človeku (Jn 3:16).

5.2 Učenie Krista

Kristov nárok na učeníkov, aby sa vzdali všetkého, dvanásť z nich naplnili doslovne. Aj bohatému mládencovi poradil predať všetko a rozdať chudobným (Lk 18:20-23). Jeho učenie nesmeruje k tomu, aby príklad bohatého mládenca nadobudol univerzálnu platnosť.

⁶⁷² Ján Pavol II. Encyklika *Evangelium Vitae*, s. 7.

⁶⁷³ *Ibid.* s. 85.

⁶⁷⁴ Piper, J. *Let The Nations Be Glad!*, s. 95.

⁶⁷⁵ Černý, P. *Kristovo dílo spásy jako základ a imperativ misie*, s. 206.

Podobne Kristus neučí, že nesmieme si zhromažďovať poklady na zemi, ale len v nebi (Mt 6:20). Exegéza textov ukazuje iným smerom, veď bohatý Jozef z Arimatie bol Ježišov učeník a príklad pokánia colníka Zachea potvrdzuje názor, že v bohatstve samotnom nie je problém, ale v postoji voči nemu. Výraz „mať v nenávisti“ (Lk 14:26) otca, matku, ženu, rodinu, vlastnú dušu nesie posolstvo v tom zmysle, že oddanosť a láska k Ježišovi musí stáť vyššie ako vzťah k rodine, k majetku i sebe samému.

5.3 Učenie prvej cirkvi

Lukáš píše o prvej cirkvi v Jeruzaleme ako o komunite, kde mali všetko spoločné (Sk 2:44), v dôsledku čoho nebolo chudobných medzi nimi. Táto historická udalosť mala však charakter výnimočnosti v kontexte splnených prorociev a Mesiášskeho očakávania, než prototypom života, ktorý by mali nasledovať kresťania všade po svete. Problém Ananiáša a Zafíry v Sk 5. nebol v tom, že nepredali všetko, ale v tom, že klamali na verejnosti a predstierali, že predali všetko. Apoštolovia v svojom učení aj praxi potvrdili správnosť vlastniť majetok, ale tiež aj dobrovoľnú kresťanskú charitu. Kresťanský príklad života prvej cirkvi tak otvára otázky, ako veriaci človek môže ostať bohatý, neovládaný konzumným spôsobom života a zároveň žije striedmo a skromne v mene solidarity s núdznými spolubratmi. Byť duchovne zdravým kresťanom neznamená stať sa chudobným, ale na druhej strane tzv. teológia prosperity⁶⁷⁶ nemá v Písme opodstatnenie.⁶⁷⁷ Blahobyť je dar, s ktorým sa treba podeliť s okolím, pretože „milovanie peňazí je koreňom všetkého zla“ (I. Tim 6:6-10), zatiaľ čo „pobožnosť so spokojnosťou“ je cesta, ktorou má kresťan kráčať, ak dôveruje Kristovi.

6 Ján Pavol II. a jeho odkaz

„Je tu čas, aby sme všetci zaujali takýto postoj a znovu sa učili citiť a vážiť si každého človeka so srdcom plným náboženského úžasu.“⁶⁷⁸ Rovnako ako Pavol VI. nám tieto slová pripomína aj Ján Pavol II. a vracia sa k dôležitosti postoja srdca.

6.1 Predivný človek

Pre porozumenie odkazu Jána Pavla II. je veľmi dôležité vnímať jeho dôraz na vzťah človeka s Bohom. Ak tento zlyháva, potom sa stráca citlivosť človeka k Bohu a následne je ohrozený a deformovaný jeho vzťah k druhému človeku. Taký „človek nie je schopný vnímať seba samého ako niekoho predivne odlišného“.⁶⁷⁹ Človek je stvorený na obraz Boha a v tejto svojej odlišnosti je hodný dôstojného zaobchádzania zo strany iného človeka i spoločnosti, najmä v rodine, ktorá sa stáva prototypom zdravých vzťahov aj v cirkvi. Preto Ján Pavol II. zdôrazňoval, že kresťanská rodina praktizuje úctu a službu „voči každému človeku“ a dodáva, že láska „prekračuje aj hranice okruhu bratov vo viere, pretože každý človek je mojím bratom.“⁶⁸⁰

Oslabenie vertikálneho vzťahu človeka s Bohom spôsobuje pocit nezávislosti človeka na Bohu, čo sa prejaví v jeho postojoch a tvrdeniach, ktoré divergujú od zjavenia v Písme, učenia magistéria a života eklézie. Konzekvenencie v individuálnej rovine vyvolajú následky, ktoré sa prejaví v užších aj širších sociálnych vzťahoch, v postojoch k bližnému a životu ako

⁶⁷⁶ Teológia prosperity vychádza z pozitivistického porozumenia Písma. Tvrdí, že veriaci kresťan, ak má „dost viery“, tak bude zdravý a bohatý. K protagonistom patria napr. Ulonska, Bonkie, Wimber. Vlna prosperity zasiahla všetky cirkevné spoločnosti rímsko-katolíckej nevnímajúcej.

⁶⁷⁷ Stott, J. *Issues Facing Christians Today*, s. 244.

⁶⁷⁸ Ján Pavol II. Encyklika *Evangelium Vitae*, s. 148.

⁶⁷⁹ *Ibid.*, 42.

⁶⁸⁰ Ján Pavol II. *Familiaris consortio*, s. 113.

takému. Človek sa stáva liberálnejším a rezonuje s „kultúrou smrti“.⁶⁸¹ Z človeka sa namiesto objektu lásky stáva predmet podriadený egoistickým cieľom jednotlivca, resp. spoločnosti. Ako poznamenáva katolícka filozofka a etička Mária Klobušická: „Do popredia sa dostávajú iné hodnoty: otázka moci (v rodine či na pracovisku), boj o prestíž, osobný egoizmus, kariéra na úkor dobra spoločenstva, honba za ziskom a vidinou veľkého bohatstva.“⁶⁸²

6.2 Sloboda človeka

Zdôrazňovaním vlastnej slobody a nezávislosti sa človek stavia do falošnej pozície hlavného záchrancu, či tvorcu dejín a toho, kto určuje pravdu. Takýto človek je často závislý od prostredia, spoločnosti, ktorá za silnej podpory médií určuje a vytvára ilúziu autonómie a slobody, ktorá ho deformuje. Ani veriaci človek nie je imúnny voči týmto tlakom a preto v úsilí o skutočnú slobodu sa musí snažiť, aby jeho život, motívy a svedomie boli „do hĺbky preniknuté evanjeliom“⁶⁸³.

Deformovaná sloboda človeka tak paradoxne „absolutizuje význam ľudského jedinca a prečiarkuje jeho vzťah k solidarite s druhými, k plnému prijímaniu druhého človeka a k službe iným.“⁶⁸⁴ Nezávislosť na Bohu vedie človeka „k praktickému materializmu, čo napomáha šíreniu sa individualizmu, utilitarizmu a hedonizmu.“⁶⁸⁵

6.3 Človek a jeho voľba

Aby sa stal človek skutočne slobodným, musí zvoliť nasledovanie a poslušnosť Bohu pred neposlušnosťou. Neznamená to však filozofické, či formálne prijatie Boha, ale súvisí to existenciálne s jeho bytím a postojom srdca. Dôsledky takejto slobody sa prejavujú v jeho myslení, cítení a hodnotovými orientáciami, ktoré vyznáva. Jeho bytie sa uskutočňuje v kontexte kresťanskej viery.

Ako poznamenáva katolícky teológ Ivan Kútny „táto základná voľba“ je „úkon, ktorým sa človek oddáva Bohu“ a u kresťana toto rozhodnutie „súvisí s napĺňaním povolania k svätosti vo viere.“⁶⁸⁶

Človek ktorý hodnotí a reflektuje svoj život vo svetle Písma, si uvedomuje dôležitosť skutočnej a každodennej voľby. Je verný ohlasovaniu evanjelia a stavia „do stredu osobu Ježiša“ a čoraz viac sa o ňu opiera.⁶⁸⁷

7 Záver

Súčasná kríza ekonomiky je výzvou pre cirkev, aby problém chudoby reflektovala v kontexte biblickej teológie s aplikáciami, ktoré bude žiť a relevantne komunikovať v spoločnosti, v ktorej žije a pôsobí. Teológia SZ aj NZ otvára široké spektrum riešení na úrovni celej komunity, rodiny a priateľstva.⁶⁸⁸ V dobe poznačenej individualizmom a apatiou je potrebné priniesť do spoločnosti uzdravenie rodinných vzťahov a väzieb, ktoré by mali niesť vyššiu zodpovednosť za sociálny aj ekonomický status svojich členov, ako je to teraz.⁶⁸⁹

Tvárou v tvár rozkladu západnej spoločnosti vidíme za potrebné pokračovať na Slovensku vo výzve k zmene životného štýlu jednotlivca v intenciách Lausanskej zmluvy a

⁶⁸¹ Ján Pavol II. Encyklika *Evangelium Vitae*, s. 46.

⁶⁸² Klobušická, M. *Láska ako dynamická sila etiky*, s. 164.

⁶⁸³ Ján Pavol II. *Familiaris consortio*, s. 19.

⁶⁸⁴ Ján Pavol II. Encyklika *Evangelium Vitae*, s. 37.

⁶⁸⁵ *Ibid.* 44.

⁶⁸⁶ Kútny, I. *Vybrané kapitoly k štúdiu sociálnej náuky cirkvi*, s. 137.

⁶⁸⁷ Ján Pavol II. *Ecclesia in Europa „Cirkev v Eúrope“*, s. 52.

⁶⁸⁸ Apoštol Pavol dokonca tvrdí, že ten, kto odmieta príbuznému pomôcť, zaprel vieru a je horší ako pohan. (I. Tim 5:8).

⁶⁸⁹ Schluter, M. & Ashcoft, J. *Jubilee Manifesto*, s. 189.

Evanjelikálneho záväzku k jednoduchému životu.⁶⁹⁰ Život kresťana nemá byť modelovaný módnymi trendmi sveta, ale zvesťou Písma aktualizovanou v kontexte eklézie. Znamená to prehodnotenie životného štýlu, obliekania, cestovania, cirkevných budov ako aj rôznych extravagancií typických pre západnú spoločnosť. Musíme znovu objaviť rozdiel medzi tvorivým relaxom a prázdnyimi symbolmi spoločenského postavenia, skromnosťou a márnivosťou, príležitostnou oslavou a bežnou rutinou, službou Bohu a otroctvom duchu doby.

Osobitne naliehavé je pokánie za to, že kresťania žili v uplynulých dekádach nad rámec svojich ekonomických možností, napriek výzvam duchovných autorít cirkvi. Prax pôžičiek a hypoték nad rámec finančných možností je biblicky neprijateľná. Jej etický, ekonomický a sociálny dopad je zhmotnený v súčasnej kríze. Musíme sa učiť skromnosti, sebadisciplíny a štedrosti zároveň. To je možné len v kontexte evanjelia, bez ktorého niet požehnania od Boha.

Ján Pavol II. si uvedomoval a kritizoval to, že bohaté krajiny podmieňujú svoju hospodársku výpomoc chudobným krajinám a nanucujú im masovú politiku plánovania narodení.⁶⁹¹ Ďalej si uvedomoval, že veriaci ľudia sa musia postaviť proti prejavom nespravodlivosti a útlaku, neraz mylne považované za dôkaz pokroku na ceste k vytvoreniu nového svetového poriadku.⁶⁹² Ján Pavol II. nás tiež vyzýva, aby sme znovu odhaľovali pravý zmysel kresťanskej nezištnej, dobrovoľnej služby – povznášať city jednoduchej ľudskej filantropie do výšok Kristovej lásky, nanovo si dennodenne uvedomovať dôstojnosť každého človeka, objavovať potreby ľudí a pritom, ak je to potrebné raziť nové cesty tam, kde sa vyžaduje starostlivosť a pomáhajú najslabším.⁶⁹³

Zoznam použitej literatúry:

1. ČERNÝ, Pavel. *Kristovo dílo spásy jako základ a imperativ misie*. L. Marek, Brno 2006. ISBN 80-86263-72-X.
2. JÁN PAVOL II. *Ecclesia in Europa „Cirkev v Eúrope“*. Spolok Svätého Vojtecha, Trnava 2004. ISBN 80-7162-478-0.
3. JÁN PAVOL II. *Encyklika Evangelium Vitae*. Spolok Svätého Vojtecha, Trnava 1995. ISBN 80-7162-097-1.
4. JÁN PAVOL II. *Sociálne encykliky*. Spolok Svätého Vojtecha, Trnava 1995. ISBN 80-7162-203-6. s. 492-676.
5. JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio*. Lúč, Bratislava 1994. ISBN 80-7114-119-4.
6. KLOBUŠICKÁ, Mária. *Láska ako dynamická sila etiky*. In: Fyzika a etika II. FF UKF, Nitra 2007. ISBN 978-80-8094-312-7.
7. KÚTNY, Ivan. *Vybrané kapitoly k štúdiu sociálnej náuky cirkvi*. UK Bratislava, Bratislava – Nitra 2003. ISBN 80 – 88696-33- X.
8. McGRATH, Alister. *The Blackwell Encyclopedia of Modern Christian Thought*. Blackwell Publishers Ltd, Oxford 1993. ISBN 0-631-19896-2.
9. MILLS, Paul. S. *Globalization and the world economy*. In: Cambridge Papers, vol. 14, no.1, Cambridge 2005. ISSN 1361-7710.
10. PIPER, John. *Let The Nations Be Glad!* Baker Academic, Grand Rapids 2003. ISBN 0-8010-2613-X.
11. PRUŽINEC, Tomáš. *Mediálna informovanosť a sledovanie morálneho dobra*. In: Tvorba. Spoločnosť pre tvorbu. Bratislava 2005. Roč. 15., č.1. ISSN 1336-2526. s. 36-37.

⁶⁹⁰ „An Evangelical Commitment to Simple Lifestyle“ je výzva, ktorá zaznela v roku 1980 na medzinárodnej konferencii o jednoduchom živote. Publikovaná bola v zborníku *Lifestyle in the Eighties*, s. 16.

⁶⁹¹ Ján Pavol II. *Encyklika Evangelium Vitae*, s. 32.

⁶⁹² *Ibid*, s. 14.

⁶⁹³ Ján Pavol II. *Ecclesia in Europa „Cirkev v Eúrope“*, s. 82

12. SCHLUTER, Michael. & ASHCROFT, John. *Jubilee Manifesto*. IVP, Leicester 2005. ISBN 1-84474-074-9.
13. SHENK, Wilbert. R. *The Transfiguration of Mission: Biblical Theological and Historical Foundation*. Herald Press, Scottsdale 1993. ISBN 0-8361-3610-1.
14. SIDER, Ronald. J. *Life-style in the Eighties*. Paternoster Press, 1981. ISBN 978-0-8536-4327-2.
15. SMITH, Adam. *An Inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations*. Clarendon Press, Oxford 1976. ISBN 978-0-19-828184-9
16. STOTT, John. *The Contemporary Christian*. IVP, Leicester 1992. ISBN 0-85110-973-X.

17. STOTT, John. *Issues Facing Christians Today*. Marshal Pickering, London 1990. ISBN 0-551-01158-0.
18. VINE W. E. & UNGER M. F. & WHITE W. *Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words*. Thomas Nelson Publishers, Nashville 1985. ISBN 0-8407-7559-8.
19. PUEBLA: Evangelization at present and in the future of Latin America - conclusions. Catholic Institute for International Relations, St. Paul 1980. ISBN 978-0-8543-9170-7.

Kontakt : doc. PaedDr. Roman Králik, ThD.
FF UKF Nitra
e-mail : kierkegaard@centrum.sk

Kontakt : Ing. Tibor Mahrik
kázatel' zboru Cirkvi bratskej v Žiline

Ekonomická globalizácia sociálna politika pre tretí svet

Peter Krištofóry

Abstrakt

V práci sa zaoberám otázkou vzájomných súvislostí ekonomickej slobody a chudoby tretieho sveta. Cieľom práce je načrtnúť možnosti odstránenia chudoby tretieho sveta na základe poznatkov ekonomických teórií a Sociálnej náuky Cirkvi. Ústredným motívom existencie Sociálnej náuky Cirkvi je pozdvihnutie ľudí z chudoby, rovnako aj klasická ekonomická veda pozná kľúč k bohatstvu národov.

Abstract

In my thesis my concern is to explore reciprocal relationships between the economic freedom and the poverty of developing world. The goal of this paper is to describe possibilities of conquest of poverty of developing world through knowledge of Catholic social thought and classical economic theories. The main purpose of Catholic social thought is to raise poor people from poverty, equally classical economic theories know the key of wealth of nations.

Kľúčové slová: Globalizácia, Klasický liberalizmus, Charita, Chudoba, Sloboda, Solidarita, Katolícke sociálne učenie, Ekonomické teórie, Neviditeľná ruka trhu, Intervencionizmus, Personalizmus, Podnikanie, hlad.

The key words: Globalization, Classical liberalism, Charity, Poverty, Freedom, Solidarity, Catholic social doctrine, Invisible hand of market, Governmental intervention, Entrepreneurs, Personalism, Famine.

„*Bojovať proti chudobe – budovať pokoj*“ Tak znie posolstvo Svätého Otca Benedikta XVI. k Svetovému dňu pokoja z novoročného prejavu dňa 1. januára 2009. Toto posolstvo je výzvou všetkým zainteresovaným ľuďom urobiť pokrok v boji s chudobou. Vo svete už síce jestvuje množstvo významných aktivít na „urobenie chudoby minulosťou“, z ktorých najvýznamnejšími sú Miléniová deklarácia OSN podpísaná v septembri 2000, no v súčasnom čase globálnej ekonomickej krízy je potrebné zvýšiť celosvetové úsilie spojiť sa do globálneho úsilia o efektívne riešenie chudoby tretieho sveta. Niektoré nedostatky súčasných aktivít síce chudobných vytrhnú z chudoby, ale vrhnú ich do závislosti na rozvojovej pomoci, čo nie je skutočným pozdvihnutím z chudoby. Práve v tomto čase je potrebné zamyslieť sa nad súčasnými opatreniami a preskúmať, či súčasné kroky povedú k naplneniu Miléniových rozvojových cieľov. Touto prácou chcem istým spôsobom plniť Božie prikázanie: „*Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.*“ (Mt 25,40).

„*Najťažším hriechom proti chudobným je asi nezaujímať sa o nich, tváriť sa, že ich nevidíme. A hoci na televíznej obrazovke, na stranách novin a misijných časopisov vidíme chudobných hýbať sa, búriť sa, kričať, ich volanie k nám dochádza akoby z veľkej diaľky. Nepreniká nám až do srdca. Chránime sa pred nimi. Písmo to všetko nazýva „vidieť mnoho, a nepozorovať, mať otvorený sluch, a nečuť“ (Iz 42,20),“⁶⁹⁴ píše Raniero Cantalamessa v knihe Chudoba. Ak nemáme páchať hriech proti chudobným, máme mať otvorený sluch a počuť ich volanie, je len jedna možnosť, ako „počuť“ – ekonomická globalizácia. Pokrytecké postoje OSN, EÚ, Svetovej banky i medzinárodného menového fondu sú tvárením sa, že počujeme hlas chudobných ale skutočne ich nevyslyšíme. Skutočným „počúvaním“ chudobných je tak zmocnenie sa poslania kresťanov. Ježiš nám dal poslanie: „*Choďte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu.*“ (Mk 16:15), a podľa Michaela Novaka je toto poslanie*

⁶⁹⁴ CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : 1999, s. 16.

imperatívom pre globalizáciu, ktoré nám káže pozerat' na celú ľudskú rasu ako na jeden boží ľud.⁶⁹⁵ Znamená to teda, že Boh nás stvoril slobodnými, aby sme žili v svornosti a láske a bez ekonomických hraníc, ktoré rozdeľujú tento boží ľud na bohatých a chudobných, a tých chudobných vrhajú do podmienok, ktoré ponížujú ľudskú dôstojnosť. To si Boh neprial. „Chod'te do celého sveta“, neznamená len evanjelizačné a misijné poslanie. Súčasťou misijného posolania Cirkvi je tiež pomôcť ľuďom v treťom svete z ich hmotnej núdze, resp. ich komplexné pozdvihnutie z chudoby. To znamená, že „Chod'te do celého sveta“, znamená aj „Chod'te do celého sveta, a dvíhajte chudobných.“ Globalizácia môže byť vynikajúcim prostriedkom na to, ako „hlásať evanjelium a dvíhať chudobných“ hľadiac na všetkých ako na jeden boží ľud a spĺňať tak požiadavku Jána Pavla II., ktorý nabáda medzinárodné inštitúcie a občanov všetkých krajín, aby otvorili svoju náruč a pomohli prebudit' celosvetový rozvoj, ktorý nikoho nevyklučuje.⁶⁹⁶ Ján Pavol II. vraví: „Na národnej ako aj na medzinárodnej úrovni, voľný trh sa zdá najúčinnnejším nástrojom na uspokojovanie potrieb“⁶⁹⁷ Týmto výrokom je ekonomická globalizácia morálne obhájená autoritou posla nádeje.

Je zarážajúce, že v 21.storočí, 3 storočia od napísania prvej ekonomickej „biblie“: Pojednanie o povahe a pôvode bohatstva národov Adamom Smithom a 60 rokov od vzniku Organizácie spojených národov žije viac než miliarda ľudí pod hranicou extrémnej chudoby⁶⁹⁸.

Michael Novak vraví: *"O tom, jak systematicky vytvářet nové bohatství, víme mnoho. Velký počet zemí ostatně v uplynulých padesáti letech zbavil své obyvatele strašlivé chudoby, což pouze dokládá, že chudoba zmiňovaných 182 milionů není nutná, ba je přímorskandální. Zahanbuje nás to a zároveň i podněcuje k tomu, abychom se pokusili tento stav změnit."*⁶⁹⁹⁷⁰⁰

Je zodpovednosťou najvyšších predstaviteľov rozvinutého sveta, najmocnejších ľudí napraviť dramatickú situáciu a umožniť rozvojovým krajinám príležitosť na rast, príležitosť na dôstojný život hodný človeka 21. storočia. Nie vinou lakomosti obrovských korporácií, alebo nepostačujúcou výškou rozvojovej pomoci, ale regulačnými nariadeniami na obmedzovanie dovozu štátnymi orgánmi je boj s chudobou iba politickou propagandou. Vlečúci sa proces úspešného zavedenia reformy OSN, ktorá by konečne umožnila rovnocenné príležitosti podieľať sa na medzinárodnom obchode chudobným štátom je výzvou pre zvýšenie tlaku na Spoločenstvo národov zmeniť tento poľutovaniahodný stav. Je potrebné, aby mimovládne organizácie, akademické kruhy a Cirkve zvýšili hlas pri volaní o pomoc pre chudobných nie volaním po väčšom objeme rozvojovej pomoci, ale spomínaným prijatím chudobných krajín do medzinárodného obchodu. Predsudky a fóbie z prijatia tovarov z týchto krajín sú neopodstatnené a v tejto práci vyvraciam to, že „ochranárske zákony“ skutočne uchránia domáci priemysel a poľnohospodárstvo od lacných a „nekvalitných“ tovarov z tretieho sveta.

Hlavným mojím motívom na písanie tejto témy je môj záujem, aby Cirkve efektívnejšie vyžadovala a rozdeľovala peniaze určené na pomoc chudobným, ak chce, aby sa chudobní postupne oslobodili od rozvojovej pomoci a vymanili sa z kruhu závislosti na rozvojovej pomoci, ale naopak sami sa uživilí a pozdvihli seba a svoje rodiny z biedy prácou vlastných rúk. V tejto práci chcem poukázať na to, aká rozvojová pomoc skutočne pozdvihne chudobných z biedy z dlhodobého hľadiska. Tak ako sa celý svet transformuje a globalizuje, tak aj Cirkve – všeobecná aj miestna - potrebuje lepšie spoznať globalizáciu, aby tak lepšie naplnila svoje poslanie evanjelizácie v globalizujúcom sa svete. „Netreba zdôrazňovať, že

⁶⁹⁵ Jiří Schwarz (ed.): Křesťanský ekonom a filosof Michael Novak, str. 52;

⁶⁹⁶ Jiří Schwarz (ed.): Křesťanský ekonom a filosof Michael Novak, str. 52;

⁶⁹⁷ Cennsesimus Annus, hlava 3

⁶⁹⁸ Svet bez chudoby, *Miléniová deklarácia, september 2000*;

⁶⁹⁹ Jiří Schwarz (ed.): Křesťanský ekonom a filosof Michael Novak, str. 60;

⁷⁰⁰ Ide o počet ľudí v absolútnej chudobe v Latinskej – strednej a južnej Amerike v roku 2000.

*povinnosťou biskupov je pozorne sledovať beh udalostí, aby spoznali požiadavky novej evanjelizácie.*⁷⁰¹, píše Ján Pavol II. vo svojej encyklike a predpokladám, že v tejto vete je obsiahnutá výzva k posunu dopredu v zmysľaní o napĺňaní charitatívnej činnosti. Predpokladám, že Cirkev by mohla zohrávať dôležitú úlohu vo vyvinutí nátlaku na OSN odstrániť ekonomické bariéry brániace chudobným krajinám podiel na prosperite. Cirkev nemôže stáť bokom od úsilia zmeniť tento stav, zvlášť ak je to v jej moci, a zvlášť keď jej sociálna náuka svojimi poznatkami problém rieši. Predpokladom k tomuto tvrdeniu je výrok Nemeckého ordoliberalá Waltera Euckena:

*„I keď sa cirkvi zo svojej podstaty musia držať stranou zápasu politických strán, nemôže im na druhej strane byť ľahostajné, v akých systémoch ľudia, ktorí im boli zverení, žijú. Tam, kde tieto systémy ohrozujú podmienky mravnej a náboženskej existencie, sa nutne povolá cirkev.*⁷⁰² Ak do tejto citácie doplníme v poslednej vete slovné spojenie „ľudskej dôstojnosti“, teda: *„Tam, kde tieto systémy ohrozujú podmienky mravnej a náboženskej existencie a ľudskej dôstojnosti sa nutne povolá cirkev.*“, vyvstáva z toho úloha Cirkvi v zainteresovaní sa do politiky riešenia chudoby Organizáciou spojených národov, ak Cirkev spozná, že jej súčasné opatrenia nepovedú k zabezpečeniu ľudskej dôstojnosti.

Cieľom mojej diplomovej práce je preskúmať súčasné riešenia boja s chudobou, porovnať ich efektívnosť a účinnosť z ekonomického a antropologického hľadiska a navrhnúť možné riešenia podľa ekonomického myslenia a sociálnej náuky Cirkvi pre rozvoj človeka, aby nebola pošliapovaná ich dôstojnosť, ktorá im bráni v celkovom a duševnom rozvoji. Ďalším cieľom je zvyšovať globálne povedomie o spoločnom poslaní ekonomických teórií a sociálnej náuky Cirkvi pre ekonomické a sociálne otázky, vyvrátiť argumenty proti globalizácii a kapitalizmu, vyvrátiť omyly o nesúlade ekonómie (aj jej praxi kapitalizmu) a uplatňovania solidarity a lásky *charitas*⁷⁰³ cirkevnou iniciatívou.

V práci používam metódu hĺbkovej analýzy miery chudoby, jej aspektov z vecného a historického hľadiska na celom svete a porovnanie efektívnosti aktivít na jej odstránenie z ekonomického, antropologického - teologického hľadiska. Neoddeliteľnou súčasťou analýzy vývoja chudoby vo svete je tiež porovnanie vplyvu politicko-ekonomických zriadení na vývoj chudoby. Porovnanie efektívnosti z ekonomického hľadiska⁷⁰⁴ bude uskutočnené na základe prieskumov štatistík pochádzajúcich z rôznych zdrojov. Ďalej používam metódu porovnávania dvoch intelektuálnych tradícií, ich vzájomné interakcie z vecného a historického hľadiska. Z ekonómie predovšetkým oboznamujem s pravdivým zákonom neviditeľnej ruky trhu a morálnym dôsledkom tohto zákona, reflektovaným z teologických - personalistických pozícií. Z teológie reflektujem tie aspekty myslenia, ktoré mali čo do činenia so vznikom ekonomických teórií Adama Smitha, a ktoré i dnes normujú spoločenské chovanie a konanie veriacich a ľudí dobrej vôle.

Ekonomická veda neašpiruje na morálne pravdy. Popisuje to, ako sa ľudia skutočne konajú a aké ich činy budú mať následky v kapitalistickej ekonomike. Ekonómia je hodnotovo neutrálna veda, ktorá neurčuje, čo je cieľom spoločnosti ľudstva. To určujú iné spoločenské vedy ako je sociálna náuka Cirkvi, ktorá vraví, že týmto cieľom je odstrániť putá chudoby. Ak je teda cieľom zvýšenie bohatstva ľudí, Cirkev potrebuje spoznať ekonomické zákony, ktoré toto bohatstvo zvýšia.⁷⁰⁵ Ekonómia sa nemôže použiť ako prostriedok na dosiahnutie určitých cieľov, lebo potom by bolo možné centrálné plánovanie a sociálne inžinierstvo. Je jej buď možné otvoriť priebeh, alebo ju zovrieť štátnymi zásahmi a neumožniť jej priebeh zveľaďiť obchod a tým zvýšiť bohatstvo národov.

⁷⁰¹ Centesimus annus, hlava 3.

⁷⁰² Eucken, W.: *Zásady hospodárskeho rádu*, str. 441.

⁷⁰³ Podľa encykliky *Deus Caritas est* ide o nezištnú lásku pomoci bližnému.

⁷⁰⁴ Medzi ekonomickým a antropologickým hľadiskom existuje určitá korelácia, pozri ďalšie kapitoly.

⁷⁰⁵ Cirkev vo svojich encyklikách mnohé z týchto princípov rozpozna.

Jedná sa o prácu praktického charakteru s konkrétnym cieľom osloviť a ovplyvniť akademickú a cirkevnú a čestnú politickú obec, a preto používam jednak citáty zo Sv. Písma a morálne odôvodnenia ekonomického myslenia, tak aj ekonomické ukazovatele v grafoch a štatistické informácie. Tak sa táto práca môže stať praktickou príručkou pre kňazov, ktorí majú kázne o katolíckom živote v dnešnej ekonomike, ale aj klasicky liberálne zmyšľajúcich politikov, učiteľov a členov neziskových organizácii a predstaviteľov charity.

Definovanie predmetu návrhov riešenia

Predmetom návrhov riešenia bude odstránenie, alebo zmiernenie chudoby, pri ktorej sa človek dostane do stavu, keď nie je schopný uspokojiť svoje nezákladnejšie potreby, ako je zaistenie potravy a ošatenia. Tento druh chudoby môže dojsť až do stavu, keď je ohrozený život takto postihnutej osoby. Za takúto chudobu považujeme absolútnu a strednú chudobu. Svetová banka definuje absolútnu chudobu ako žitie za menej ako 1 dolár na deň, a *strednú chudobu* ako žitie za menej ako 2 doláre na deň. V roku 2001 žilo viac ako 1,1 miliardy ľudí za menej ako 1 dolár denne a 2,7 miliardy žilo za menej ako 2 doláre denne.

Porovnanie kapitalizmu so socializmom

Pri hodnotení reálneho socializmu ako politického systému vplývajúceho na počet ľudí žijúcich v absolútnej alebo relatívnej chudobe je ťažko možné sa oprieť o nejaké štatistické údaje. Za socializmu bola chudoba bagatelizovaná a oficiálne nebola vôbec pripustená, i keď reálne v istej miere nepochybne existovala. Hlavným ukazovateľom poukazujúcim na nevhodnosť socializmu na zveľaďovanie bohatstva je rozdiel životnej úrovne i ďalších ukazovateľov po páde železnej opony medzi východným blokom a západným.

Jednou z úloh práce je poukázať na univerzálne fungujúcu „neviditeľnú ruku“ trhu, ktorá akoby zázrakom rozdelí prácu a nasýti hlad všetkých 6 miliárd ľudí.⁷⁰⁶ Trh a jeho zákon – neviditeľná ruka, totiž nie je len akousi rečníckou figúrou či sebeckým výtvarom diabla, neviditeľná ruka koordinujúca nevedomé dôsledky vedomých ľudských činov je pre Smitha neviditeľnou rukou Božej prozreteľnosti. Neviditeľná ruka trhu je teda zákonom, spoločenským zákonom, ktorý nám dal Boh z lásky, aby ľudia nežili v chudobe.

Jedným z ekonomických princípov, ktoré sú tiež efektom „neviditeľnej ruky trhu“ je teória komparatívnych výhod, ktorou je možné na poukázanie výhody riešenia chudoby cestou slobodnej výmeny a delby práce. Komparatívna výhoda neznamená schopnosť vyprodukovať niečo s nižšími nákladmi ako iný výrobca. Znamená schopnosť zarobiť výrobou jednej veci viac peňazí ako ostatní. Krajina, ktorá ide za svojou komparatívnou výhodou, teda bude produkovať tie veci, na nich zarobí viac ako produkciou iných vecí, teda nie jednoducho čokoľvek, čo môže predat' za nižšiu cenu ako konkurenti. To čo dokáže predat' s najväčším ziskom na trhu vymení za statky, ktoré si sama nevyrobí, lebo v nich nie je efektívna.

Tabuľka 1 – Komparatívne výhody

	Slovensko	Zimbabwe
Výroba 1 kg textilu (min)	60	15
Výroba 1 kg biopaliva (min)	30	10
Celkom (min)	90	25

Zdroj: ŠŤASTNÝ, D.: Medzinárodný obchod: teorie a politika

⁷⁰⁶ V každom hospodárskom systéme sa počíta s určitou mierou nezamestnanosti – prirodzenou mierou nezamestnanosti, ktorá v trhovom hospodárstve na Slovensku dosahuje v súčasných pomeroch asi 5%.

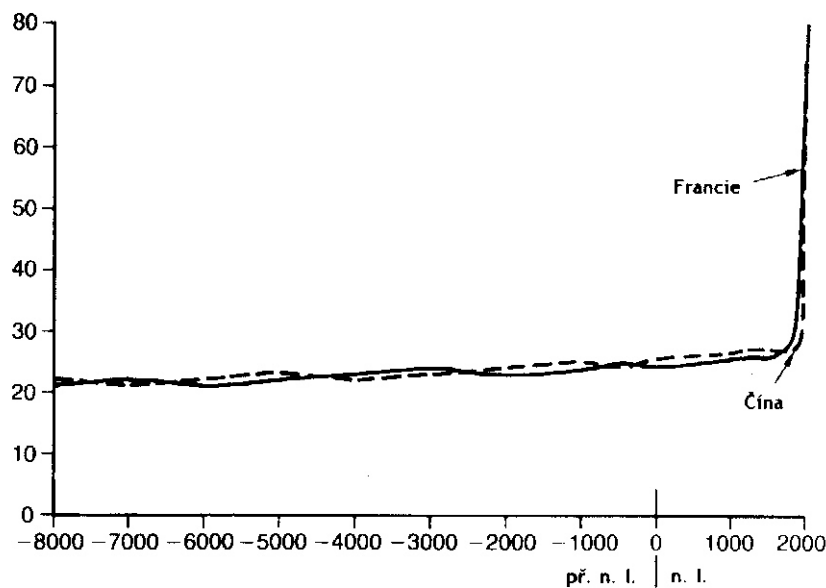
Teória komparatívnych výhod vysvetľuje, prečo je pre obe krajiny lepšie zapojiť sa do del'by práce a dobrovoľnej výmene. Ukazuje, že takto obaja získajú viac ako keby vyrábali všetko sami, aj keď Slovensko je v oboch výrobách produktívnejšie ako Zimbabwe. Teória komparatívnych výhod tak ukazuje na určitú rovnosť možností podieľať sa na medzinárodnom obchode aj krajinám, ktoré nie sú „majstri sveta“ v ani jednej činnosti. Môžu mať napr. nízku úroveň vzdelania, nepriaznivé prírodné podmienky, ale stačí, že sú v jednej svojej činnosti v porovnaní s druhou výkonnejši, vyplatí sa s touto komoditou obchodovať, pre obe zúčastnené krajiny.

Porovnanie demografického vývoja vyspelých krajín a rozvíjajúcich sa krajín

Až do prelomu 18. a 19. storočia (do začiatku priemyselnej revolúcie) sa očakávaná stredná dĺžka života pohybovala vo všetkých krajinách sveta okolo 20 – 25 rokov. Niektorí ľudia sa aj vtedy dožili staroby, ibaže priemer znižovala vysoká kojenecká mortalita. Napríklad teda zo štyroch detí sa jedno nedožilo prvých narodenín, jedno zomrelo v piatich rokoch, ďalšie malo 17 rokov keď zomrelo, a štvrtý súrodeneц sa dožil staroby 70 rokov.

Toto sa však zmenilo s nástupom priemyselnej revolúcie a kapitalizmu. V spodnom grafe vidíme príklad Francúzska, ktoré malo kapitalizmus od začiatku 19. storočia. Zlepšila sa výživa obyvateľstva, zdravotná starostlivosť, čím bolo možné znížiť jednak kojeneckú úmrtnosť a jednak úmrtnosť v neskorších štádiách života.

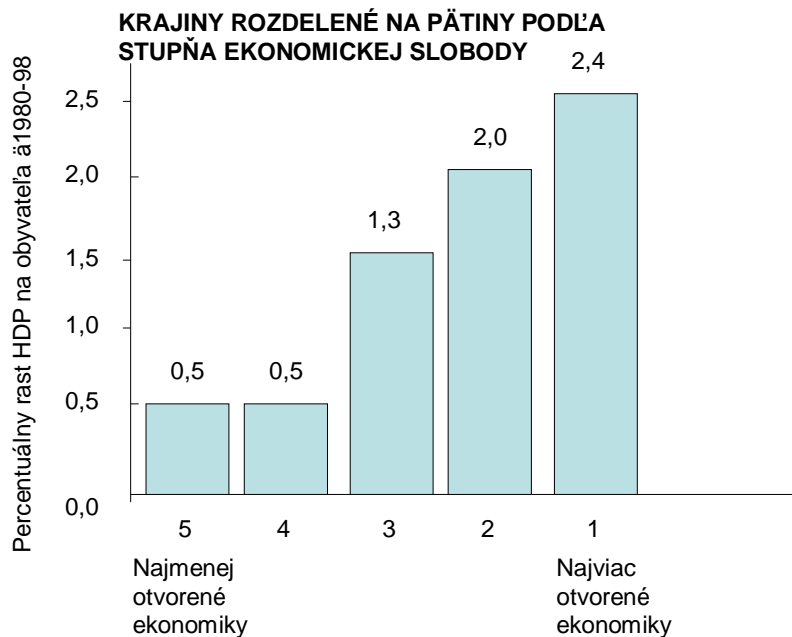
Rovnaký priebeh historickej krivky očakávanej strednej doby života zaznamenávame aj v Číne, len s oneskorením o asi 100 – 150 rokov. Graf je prevzatý z knihy Jiří Schwarz (ed.): Křesťanský ekonom a filosof Michael Novak, str. 59; Liberální institut, Praha 2002. ISBN 80-86389-17-0.

Trendy vývoje očekávané doby dožití (stylizované) | Julian L. Simon, ed., *The State of Humanity* (Oxford: Blackwell, 1995), str. 8.

²⁹ Ibid. str. 8 a 35.

Ďalším pozitívnym efektom otvorenej ekonomiky je rast HDP na obyvateľa, čo ukazuje nasledujúci graf.

Ďalším mojím motívom na písanie tejto témy je môj záujem, aby Cirkev efektívnejšie vyžadovala a rozdeľovala peniaze určené na pomoc chudobným, ak chce, aby sa chudobní postupne oslobodili od rozvojovej pomoci a vymanili sa z kruhu závislosti na rozvojovej pomoci, ale naopak sami sa uživilí a pozdvihli seba a svoje rodiny z biedy prácou vlastných rúk. Tak ako sa celý svet transformuje a globalizuje, tak aj Cirkev – všeobecná aj miestna - potrebuje lepšie spoznať globalizáciu, aby tak lepšie naplnila svoje poslanie evanjelizácie v globalizujúcom sa svete. „Netreba zdôrazňovať, že povinnosťou biskupov je pozorne sledovať beh udalostí, aby spoznali požiadavky novej evanjelizácie.“⁷⁰⁷, píše Ján Pavol II. vo svojej encyklike a predpokladám, že v tejto vete je obsiahnutá výzva k posunu dopredu v zmysľaní o naplňaní charitatívnej činnosti. Predpokladám, že Cirkev by mohla zohrávať dôležitú úlohu vo vyvinutí nátlaku na OSN odstrániť ekonomické bariéry brániace chudobným krajinám podiel na prosperite. Cirkev nemôže stáť bokom od úsilia zmeniť tento stav, zvlášť ak je to v jej moci, a zvlášť keď jej sociálna náuka svojimi poznatkami problém rieši. Predpokladom k tomuto tvrdeniu je výrok Nemeckého ordoliberalá Waltera Euckena:

„I keď sa cirkvi zo svojej podstaty musia držať stranou zápasu politických strán, nemôže im na druhej strane byť ľahostajné, v akých systémoch ľudia, ktorí im boli zverení, žijú. Tam, kde tieto systémy ohrozujú podmienky mravnej a náboženskej existencie, sa nutne povolá cirkev.“⁷⁰⁸ Ak do tejto citácie doplníme v poslednej vete slovné spojenie „ľudskej dôstojnosti“, teda: „Tam, kde tieto systémy ohrozujú podmienky mravnej a náboženskej existencie a ľudskej dôstojnosti sa nutne povolá cirkev.“, vyvstáva z toho úloha Cirkvi v zainteresovaní sa do politiky riešenia chudoby Organizáciou spojených národov, ak Cirkev spozná, že jej súčasné opatrenia nepovedú k zabezpečeniu ľudskej dôstojnosti.

Je potrebné urýchlene využiť poznatky, ktoré sociálna náuka Cirkvi rozpracovala už pred stovkami a desiatkami rokov a klasická ekonómia pozná už storočia, aby sa súčasný zahanbujúci stav chudoby vo svete zmenil.

⁷⁰⁷ Centesimus annus, hlava 3.

⁷⁰⁸ Eucken, W.: *Zásady hospodárskeho řádu*, str. 441.

Zoznam použitej literatúry:

1. CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : 1999, s. 16.
2. EUCKEN, W.: *Zásady hospodárskeho rádu*.
3. SCHWARZ, J. (ed.): *Kresťanský ekonom a filozof Michael Novak*, Liberální institut, Praha 2002. ISBN 80-86389-17-0.
4. Svet bez chudoby, *Miléniová deklarácia, september 2000*;
5. ŠŤASTNÝ, D.: *Medzinárodný obchod: teórie a politika*

Kontakt: Peter Krištofóry
študent Pedagogickej fakulty KU v Ružomberku
Nábřežie Jána Pavla II., 058 01 Poprad
e-mail : p.kristofory@post.sk

Príjmová nerovnosť a chudoba vybraných skupín slovenskej populácie podľa výsledkov mikrocenzov 1997 a 2003

Erika Lapinová

Abstrakt:

Príspevok je zameraný na analýzu príjmovej situácie skupín domácností kategorizovaných podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácností - osobitne príjmov skupiny domácností s nezamestnaným prednostom. Analyzujeme štruktúru príjemcov žijúcich v jednotlivých typoch domácností podľa tejto kategorizácie, ich príjmovú úroveň a príjmové nerovnosti vo vnútri týchto skupín i medzi nimi navzájom – s dôrazom na nízko príjmové skupiny v jednotlivých kategóriách príjemcov.

Abstract:

An article analyses an income position of households groups categorized by social activity of head of household, especially analyses an income position of group with unemployed head of household. We analyze a structure of incomers living in particular types of household categorized by social activity of head of household, their income level and income inequality within groups and between groups too – particularly by low income groups in each category of incomers.

Kľúčové slová: príjmová nerovnosť, priemerný príjem, stredný (mediánový) príjem, obyvateľstvo a domácnosti s príjmami pod úrovňou 60 % mediánu čistého ročného príjmu prepočítaného na člena domácnosti

Key words: income inequality, mean income, median income, population and households with income under 60 % of net year median income on household member

Príspevok publikovaný s podporou projektu VEGA č. 1/0787/08 Dôchodky domácností vybranej skupiny obyvateľstva a eliminácia ich sociálnej exklúzie prostredníctvom nástrojov sociálnej politiky.

Úvod

Vo svojom príspevku prezentujem čiastkové výsledky z výskumu príjmovej nerovnosti, ktorý som realizovala vo svojej doktorskej dizertačnej práci. Odhliadnuc od politického či etického aspektu rozdeľovania, záujem ekonomickej vedy o rozdeľovanie príjmov a príjmovú nerovnosť pretrváva dodnes, a nie je samoúčelný. Rozdeľovanie príjmov má závažné dopady v rovine makroekonomickej i mikroekonomickej. Zdroje a veľkosť príjmov jednotlivých domácností, resp. skupín domácností, bezprostredne podmieňujú ich použitie na spotrebu, úspory a investície (vrátane investícií do ľudského kapitálu). Poznatky o príjmovom rozdelení, jeho determinantoch a dôsledkoch, sú preto dôležitým zdrojom informácií o budúcom ekonomickom raste a sociálno-ekonomickom rozvoji spoločnosti.

1 Štruktúra príjemcov, ich príjmová úroveň a vzájomné príjmové nerovnosti v roku 2002

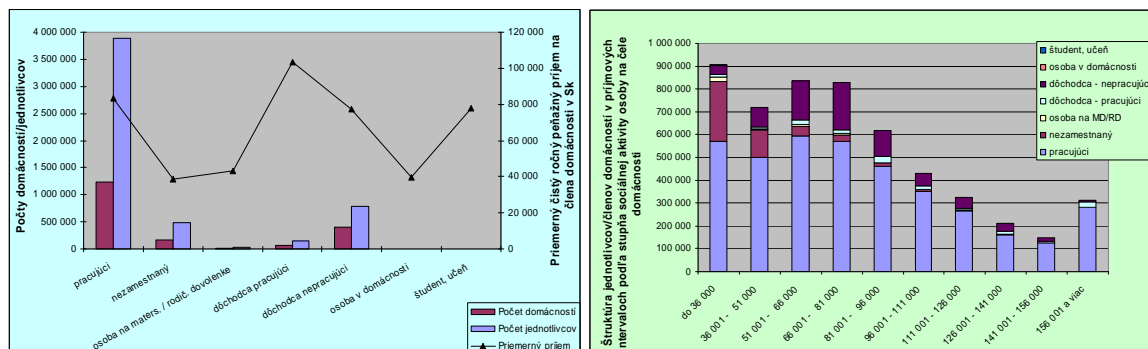
Z hľadiska sociálnej aktivity prednostu domácností boli v štruktúre príjemcov v roku 2002 najpočetnejšie zastúpené domácnosti na čele s pracujúcim prednostom (65 % domácností, resp. dve z troch domácností), v ktorých žilo 72,5 % obyvateľstva. Druhou

najpočetnejšou skupinou domácností podľa tejto kategorizácie boli domácnosti nepracujúcich dôchodcov (21 % domácností), v ktorých žilo takmer 15 % obyvateľstva. S 8,5 %-tným podielom nasledovali 8,5 % domácností s nezamestnaným prednostom (žilo v nich takmer 9 % obyvateľstva). Domácnosti na čele s pracujúcim dôchodcom predstavovali takmer 4 % všetkých domácností. V roku 2002 v nich žili necelé 3 percentá slovenskej populácie. Zvyšné necelé percento predstavovali domácnosti osôb na materskej/rodičovskej dovolenke, domácnosti s prednostom osobou v domácnosti a domácnosti študentov, resp. učňov. V týchto domácnostiach žilo necelé percento obyvateľstva. Tabuľka č. 1 prináša podrobnú štruktúru príjemcov podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácností, v ktorých žijú i podľa príjmového intervalu, do ktorého spadajú.

Tab. č. 1 Štruktúra jednotlivcov (členov domácností) podľa výšky čistého ročného peňažného príjmu na osobu a podľa stupňa sociálnej aktivity osoby na čele domácnosti⁷⁰⁹ v roku 2002

Príjmový interval (v Sk)	Počty jednotlivcov (členov domácností) v štruktúre podľa stupňa sociálnej aktivity osoby na čele domácnosti							Percentuálne zastúpenie členov jednotlivých typov domácností v jednotlivých príjmových intervaloch						
	pracujúci	nezamestnaný	osoba na MD/RD	dôchodca - pracujúci	dôchodca - nepracujúci	osoba v domácnosti	študent, učeň	pracujúci	nezamestnaný	osoba na MD/RD	dôchodca - pracujúci	dôchodca - nepracujúci	osoba v domácnosti	študent, učeň
do 36 000	571 037	261 298	18 688	10 944	41 025	4 475	234	14,72%	54,37%	47,41%	7,25%	5,23%	54,95%	10,03%
36 001 - 51 000	501 412	118 140	6 563	6 784	84 948	2 255	194	12,93%	24,58%	16,65%	4,49%	10,83%	27,68%	8,31%
51 001 - 66 000	595 400	41 009	7 019	20 962	172 038	556	750	15,35%	8,53%	17,81%	13,89%	21,93%	6,82%	32,13%
66 001 - 81 000	569 186	28 043	6 630	17 119	207 470	535	0	14,68%	5,84%	16,82%	11,34%	26,45%	6,57%	0,00%
81 001 - 96 000	461 821	12 972	216	28 563	114 631	0	0	11,91%	2,70%	0,55%	18,92%	14,61%	0,00%	0,00%
96 001 - 111 000	349 777	8 948	0	14 550	55 437	74	1 158	9,02%	1,86%	0,00%	9,64%	7,07%	0,91%	49,53%
111 001 - 126 000	264 151	4 359	0	10 395	46 541	0	0	6,81%	0,91%	0,00%	7,02%	5,93%	0,00%	0,00%
126 001 - 141 000	161 867	1 988	0	11 047	37 235	0	0	4,17%	0,39%	0,00%	7,32%	4,75%	0,00%	0,00%
141 001 - 156 000	123 243	2 270	0	8 662	15 926	250	0	3,18%	0,47%	0,00%	5,74%	2,03%	3,06%	0,00%
156 001 a viac	280 133	1 649	304	21 717	9 215	0	0	7,22%	0,34%	0,77%	14,39%	1,17%	0,00%	0,00%
Spolu jednotlivcov	3 878 027	480 575	39 420	150 944	784 468	8 144	2 334							
Spolu domácnosti	1 241 442	163 396	13 332	74 014	397 847	2 536	1 139	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 1 Štruktúra domácností a obyvateľstva podľa stupňa sociálnej aktivity osoby na čele domácnosti v roku 2002

Graf č. 2 Skladaný stĺpcový graf - Štruktúra príjemcov v príjmových intervaloch z hľadiska stupňa sociálnej aktivity osoby na čele domácnosti v roku 2002

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Zo všetkých kategórií domácností v členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu mali najvyšší priemerný čistý ročný peňažný príjem v prepočte na člena domácnosti pracujúcich dôchodcov (103 186 Sk, z toho pracovný 50 802 Sk a sociálny 48 980 Sk). Priemerný príjem na člena tejto kategórie domácností bol vyšší než priemer prepočítaný na člena domácnosti pracujúcich (83 326 Sk - z toho pracovný príjem 67 587 Sk a sociálny 12 377 Sk, pričom tento celkový príjem predstavoval iba 80 % priemerného príjmu pripadajúceho na člena domácností pracujúcich dôchodcov). Nasledovali členovia domácností

⁷⁰⁹ Z hľadiska stupňa sociálnej aktivity osoby na čele domácnosti rozlišujeme domácnosti pracujúcich (a to bez ohľadu na dĺžku pracovného úväzku), domácnosti nezamestnaných (t. j. uchádzačov o zamestnanie), osôb na materskej/rodičovskej dovolenke, domácnosti pracujúcich dôchodcov, domácnosti nepracujúcich dôchodcov, domácnosti na čele s osobou v domácnosti (t. j. s osobou bez pracovného pomeru, nepatria sem však nedobrovoľne zostávajúci v domácnosti), medzi iné domácnosti v členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu patria domácnosti s prednostom, ktorý nemá príjem zo zamestnania, ale žije z iných finančných zdrojov (napr. osoby, ktoré žijú z výnosov majetku – nájomné za nehnuteľnosti, úspory, dividendy, renta a pod.), ďalej medzi iné domácnosti patria domácnosti s prednostom, ktorý pracuje v rodinnom podniku bez odmeny a s prednostom, ktorý nie je schopný zaradiť sa do pracovného pomeru.

študentov, resp. učňov (77 857 Sk, z toho pracovný príjem 50 251 Sk a sociálny 7 191 Sk), nepracujúcich dôchodcov (77 357 Sk – z toho 15 536 Sk pracovný a 58 961 sociálny, pričom celkový priemerný príjem bol blízko priemerného príjmu pripadajúceho na člena domácností celkom, resp. predstavoval necelých 93 % priemerného čistého ročného príjmu pripadajúceho na člena domácností pracujúcich), ďalej členovia domácností osôb na materskej/rodičovskej dovolenke (43 371 Sk, z toho pracovný 22 081 Sk a sociálny 18 799 Sk), osôb v domácnosti (39 479 Sk, z toho pracovný 6 519 Sk a sociálny 29 090 Sk). Medzi rokmi 1996 a 2002 najrýchlejšie rástli priemerné čisté ročné peňažné príjmy členov domácností s prednostom študentom, resp. učňom (3,4-násobne), nasledovali príjmy členov domácností pracujúcich dôchodcov (zaznamenali takmer 2,5-násobný nárast), príjmy členov domácností s prednostom osobou v domácnosti (takmer 2-násobný nárast) a príjmy členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom s 1,89-násobným nárastom. Najmenej rástli príjmy členov domácností nepracujúcich dôchodcov (takmer 1,85-násobný nárast) a nezamestnaných, ktoré rástli 1, 66-násobne.

Domácnosti nezamestnaných dosahovali v roku 2002 v priemere čistý ročný peňažný príjem v prepočte na člena 38 823 Sk, z toho pracovný 14 924 Sk a sociálny 21 653 Sk. Priemerný príjem prepočítaný na člena domácností nezamestnaných predstavoval 50 % priemerného príjmu člena domácností celkom, resp. 47 % priemerného príjmu člena domácností pracujúcich. Stredný príjem člena domácností s nezamestnaným prednostom dosiahol 21 619 Sk (z toho pracovný 3 446 Sk a sociálny 17 589 Sk). Desatina členov domácností s nezamestnaným prednostom dosahovala čisté ročné peňažné príjmy rovné alebo nižšie ako 21 619 Sk (z toho pracovný 3 446 Sk a sociálny 17 589 Sk) aj prvá štvrtina príjmy rovné alebo nižšie ako 21 619 Sk (z toho pracovný 3 446 Sk a sociálny 17 589 Sk). Naopak príjmy poslednej štvrtiny členov domácností s nezamestnaným prednostom dosahovali alebo prevyšovali 46 322 Sk (z toho pracovný 20 645 Sk a sociálny 23 997 Sk) a príjmy piatich percent členov domácností nezamestnaných s najvyššími príjmami dosahovali alebo prevyšovali 91 645 Sk (z toho pracovný 48 818 Sk a sociálny 34 102 Sk). Čistý ročný peňažný príjem člena domácností s nezamestnaným prednostom na pozícii prvého kvartilu bol o 24 703 Sk nižší (pracovný o 17 199 Sk a sociálny o 6 408 Sk nižší) ako príjem na pozícii tretieho kvartilu.

Domácnosti pracujúcich jednoznačne dominovali vo všetkých príjmových intervaloch. Z grafu č. 2 je zrejmé, že v najnižšom príjmovom pásme sa nachádzala prevažná väčšina členov domácností nezamestnaných i členov domácností na čele s osobou v domácnosti a takmer polovica členov domácností osôb na materskej/rodičovskej dovolenke. Absolútne najvyšší počet členov domácností pracujúcich sa nachádzal v prvom, treťom a štvrtom príjmovom pásme, kým členovia domácností pracujúcich dôchodcov sa vyskytovali v absolútne najvyššom počte v piatom a treťom príjmovom intervale a členovia domácností nepracujúcich dôchodcov vo štvrtom a treťom. Až štvrtina členov domácností pracujúcich, 11 % domácností na čele s pracujúcim dôchodcom a 16 % členov domácností nepracujúcich dôchodcov sa nachádzala v dvoch najnižších príjmových pásmach. V dvoch stredných príjmových pásmach (medzi 81 tis. Sk a 111 tis. Sk čistých ročných peňažných príjmov na člena domácnosti) sa nachádzala pätina členov domácností pracujúcich a členov domácností nepracujúcich dôchodcov, takmer 29 % členov domácností pracujúcich dôchodcov a takmer polovica členov domácností s prednostom študentom, resp. učňom. V poslednom príjmovom pásme sa nachádzalo až 14 % členov domácností pracujúcich dôchodcov (v najvyšších dvoch príjmových pásmach spolu 20 %) a 7 percent členov domácností pracujúcich (v najvyšších dvoch príjmových pásmach spolu takmer 10,5 %), ale iba jedno percento členov domácností

nepracujúcich dôchodcov (v posledných dvoch príjmových intervaloch spolu 3 %) a žiadni členovia domácností na čele s osobou v domácnosti alebo so študentom, resp. učňom.

Celkový (t. j. za príjemcov celkom, bez ohľadu na kategóriu) priemerný čistý mesačný peňažný príjem prepočítaný na člena domácnosti predstavoval podľa výsledkov Mikrocenzu 2003 6 552,- Sk a stredný čistý ročný peňažný príjem na osobu 5 806,- Sk. 60 %-tná úroveň stredného čistého ročného peňažného príjmu na osobu predstavovala 3 484 Sk⁷¹⁰. Pod touto hranicou sa ocitlo v roku 2002 necelých 23 % populácie (čo je 19 % všetkých domácností na Slovensku). V porovnaní s domácnosťami a populáciou ako celkom sa pod úrovňou 60 % celospoločenského stredného ročného peňažného príjmu na Slovensku v roku 2002 ocitlo vyše 68 % populácie žijúcej v domácnostiach s nezamestnaným prednostom, čo je 67 % všetkých domácností nezamestnaných. Na porovnanie tejto skupiny domácností s ostatnými kategóriami domácností v členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu prinášame nasledujúce údaje. Najmenšie percento domácností a obyvateľstva takto kategorizovaného sa pod tohto hranicou ocitlo v skupine domácností nepracujúcich dôchodcov (s 3,8 %-tným podielom domácností a so 6 %-tným podielom všetkých obyvateľov tohto typu domácností) a domácností pracujúcich dôchodcov (5 % všetkých domácností tejto kategórie, v ktorých žilo 6 % všetkého obyvateľstva z domácností s pracujúcim dôchodcom ako prednostom), nasledovali domácnosti pracujúcich (takmer 18 % všetkých domácností pracujúcich s 20 %-tným podielom všetkej populácie žijúcej v týchto domácnostiach), domácnosti s prednostom študentom, resp. učňom (27 % všetkých domácností z tejto kategórie s 18 %-tným podielom populácie v nich žijúcej), domácnosti s prednostom osobou na materskej/rodičovskej dovolenke (s podielmi 52 a 51,5 %) a domácnosti s prednostom osobou v domácnosti (s podielmi 59 a 58,5 %).

2 Štruktúra príjemcov, ich príjmová úroveň a vzájomné príjmové nerovnosti v roku 1996

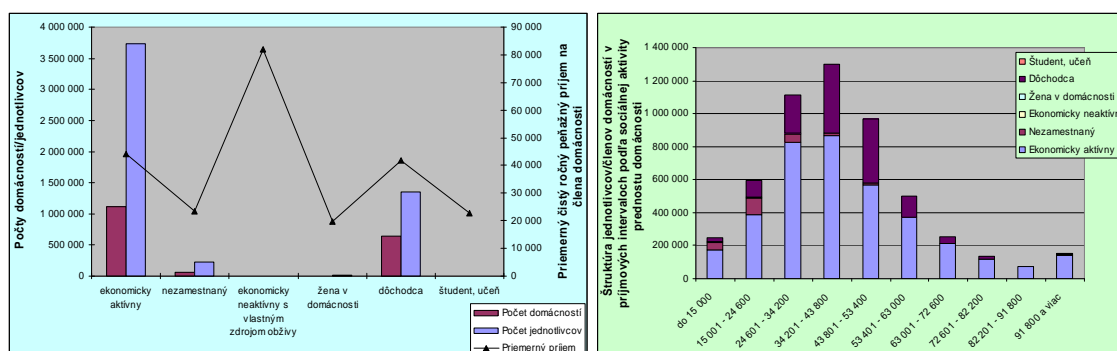
V roku 1996 predstavovali prevažnú väčšinu domácností (3/5 domácností) domácnosti s ekonomicky aktívnym prednostom. V týchto domácnostiach žili v roku 1996 dvaja z troch obyvateľov Slovenska. Druhou najpočetnejšou skupinou domácností kategorizovaných podľa tohto znaku boli domácnosti dôchodcov (takmer 35 % domácností), v ktorých žila štvrtina slovenskej populácie. Domácnosti s nezamestnaným prednostom predstavovali takmer 3,5 % všetkých domácností. Členmi týchto domácností boli vyše 4%-tá slovenského obyvateľstva. Tabuľka č. 2 prináša podrobnú štruktúru príjemcov podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácností, v ktorých žijú i podľa príjmového intervalu, do ktorého spadajú.

⁷¹⁰ Podľa zákona č. 125/1998 Z. z. o životnom minime a o ustanovení súm na účely štátnych sociálnych dávok bolo životné minimum pre jednu plnoletú fyzickú osobu stanovené na 3 000 Sk mesačne, 2 100 Sk mesačne pre ďalšiu spoločne posudzovanú plnoletú fyzickú osobu alebo zaopatrené nepľnoleté dieťa, 1 350 Sk mesačne pre nezaopatrené dieťa. Opatrením Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky z júna 2001 boli s účinnosťou od prvého júla 2001 sumy životného minima upravené na 3 490 Sk, 2 440 Sk a 1 580 Sk. Opatrením Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky z júna 2002 boli s účinnosťou od prvého júla 2002 sumy životného minima upravené na 3 930 Sk, 2 750 Sk a 1 780 Sk.

Tab. č. 2 Štruktúra jednotlivcov (členov domácností) podľa výšky čistého ročného peňažného príjmu na osobu a podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti⁷¹¹ v roku 1996

Príjmový interval (v Sk)	Počty jednotlivcov (členov domácností) v štruktúre podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti						Percentuálne zastúpenie členov jednotlivých typov domácností v jednotlivých príjmových intervaloch					
	Ekonomicky aktívny	Nezamestnaný	Ekonomicky neaktívny	Žena v domácnosti	Dôchodca	Študent, učeň	Ekonomicky aktívny	Nezamestnaný	Ekonomicky neaktívny	Žena v domácnosti	Dôchodca	Študent, učeň
do 15 000	174 256	46 275	342	2 646	21 661	1 022	4,66%	20,15%	8,08%	22,53%	1,61%	49,86%
15 001 - 24 600	387 532	100 140	867	7 044	97 770	295	10,37%	43,61%	20,49%	59,97%	7,26%	14,39%
24 601 - 34 200	826 203	52 318	595	1 076	230 788	357	22,11%	22,79%	14,06%	9,16%	17,14%	17,41%
34 201 - 43 800	866 027	15 479	192	980	416 890	0	23,18%	6,74%	4,54%	8,34%	30,95%	0,00%
43 801 - 53 400	566 666	10 337	243	0	388 277	0	15,17%	4,50%	5,73%	0,00%	28,83%	0,00%
53 401 - 63 000	370 582	2 081	96	0	126 212	376	9,92%	0,91%	2,27%	0,00%	9,37%	18,34%
63 001 - 72 600	213 623	1 526	0	0	38 074	0	5,72%	0,66%	0,00%	0,00%	2,83%	0,00%
72 601 - 82 200	118 102	1 400	444	0	14 446	0	3,16%	0,61%	10,49%	0,00%	1,07%	0,00%
82 201 - 91 800	70 316	0	0	0	4 527	0	1,88%	0,00%	0,00%	0,00%	0,34%	0,00%
91 800 a viac	142 751	46	1 453	0	8 179	0	3,82%	0,02%	34,34%	0,00%	0,61%	0,00%
Spolu jednotlivcov	3 736 060	229 602	4 232	11 746	1 346 823	2 050						
Spolu domácnosti	1 112 212	63 659	1 570	2 965	639 208	1 309	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 3 Štruktúra domácností a obyvateľstva podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti v roku 1996

Graf. č. 4 Skladaný stĺpcový graf - Štruktúra príjmov v príjmových intervaloch z hľadiska stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti v roku 1996

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Spomedzi skupín príjemcov kategorizovaných podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu v roku 1996 dosahovali v priemere najvyšší čistý ročný peňažný príjem v prepočte na člena domácnosti s ekonomicky neaktívnym prednostom s vlastným zdrojom obživy (82 003 Sk, z toho pracovný 33 660 Sk a sociálny 7 253 Sk), nasledované domácnosťami s ekonomicky aktívnym prednostom s čistým ročným peňažným príjmom v prepočte na člena domácnosti vo výške 44 051 Sk (z toho 36 879 Sk a sociálny 5 209 Sk), domácnosťami dôchodcov s priemerným príjmom 41 872 Sk (z toho pracovný 8 609 Sk a sociálny 31 257 Sk), domácnosťami nezamestnaných s príjmom 23 421 Sk (z toho 8 752 Sk a sociálny 13 107 Sk) a domácnosti s prednostom študentom, resp. učňom s príjmom 22 869 Sk (z toho 2 815 Sk predstavuje pracovný a 2 228 Sk sociálny príjem).

Priemerný príjem prepočítaný na člena domácnosti s nezamestnaným prednostom predstavoval v roku 1996 23 421 Sk, z toho pracovný 8 752 Sk a sociálny 13 107 Sk. Stredný príjem člena domácnosti s nezamestnaným prednostom dosiahol 20 888 Sk (z toho pracovný 7 342 Sk a sociálny 12 945 Sk). Desatina členov domácností s nezamestnaným prednostom dosahovala čisté ročné peňažné príjmy rovné alebo nižšie ako 10 775 Sk (z toho pracovný 867 Sk a sociálny 9 615 Sk) a prvá štvrtina príjmy rovné alebo nižšie ako 16 327 Sk (z toho pracovné 2 990 Sk a sociálne 10 796 Sk). Naopak príjmy poslednej štvrtiny členov domácností s nezamestnaným prednostom dosahovali alebo prevyšovali 28 178 Sk (z toho

⁷¹¹ Ostatné domácnosti - domácnosti s prednostom domácnosti napr. vypomáhajúcim členom domácnosti v rodinnom podniku, osobou, ktorá nemala príjem zo zamestnania, ale žila z iných finančných zdrojov, tiež domácnosti, ktorých prednosta v okamihu zisťovania nebol zaradený do pracovného procesu

pracovný 10 488 Sk a sociálny 14 296 Sk) a príjmy piatich percent členov domácností nezamestnaných s najvyššími príjmami dosahovali alebo prevyšovali 44 907 Sk (z toho pracovný 32 228 Sk a sociálny 16 767 Sk). Čistý ročný peňažný príjem člena domácností s nezamestnaným prednostom na pozícii prvého kvartilu bol o 11 851 Sk nižší (pracovný o 7 498 Sk a sociálny o 3 500 Sk nižší) ako príjem na pozícii tretieho kvartilu.

V najnižšom príjmovom pásme sa nachádzalo iba 1,6 % členov domácností dôchodcov (v najnižších dvoch príjmových intervaloch spolu necelých 9 %), necelých 5 % členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom (v najnižších dvoch spolu 15 % členov tohto typu domácností), 8 % domácností s ekonomicky neaktívnym prednostom s vlastným zdrojom obživy (v najnižších dvoch príjmových intervaloch takmer 29 % členov tejto kategórie domácností). Na druhej strane sa v najnižšom príjmovom intervale nachádzala pätina členov domácností nezamestnaných, 22,5 % členov domácností s prednostom ženou v domácnosti a takmer 50 % členov domácností s prednostom študentom, učňom. V dvoch najnižších príjmových intervaloch sa ocitli necelé dve tretiny členov domácností nezamestnaných a rovnako členov domácností s prednostom študentom, resp. učňom a až 82,5 % členov domácností s prednostom ženou v domácnosti. V dvoch stredných príjmových pásmach (medzi 43 801 Sk a 63 000 Sk) sa ocitla viac ako tretina členov domácností dôchodcov a štvrtina členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom, vyše 18 %-tné zastúpenie tu mali členovia domácností s prednostom študentom, resp. učňom, 8 %-tné zastúpenie členovia domácností s ekonomicky neaktívnym prednostom s vlastným zdrojom obživy, takmer 5,5 % zastúpenie členovia domácností nezamestnaných ale žiadne zastúpenie členovia domácností s prednostom ženou v domácnosti. V najvyššom príjmovom intervale mali najvyššie zastúpenie členovia domácností s nezamestnaným prednostom s vlastným zdrojom obživy, kam spadali príjmy vyše jednej tretiny všetkých členov tohto typu domácností a necelé štyri percentá členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom (v dvoch najvyšších príjmových intervaloch spolu 5,7 % členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom). Nemali tu žiadne zastúpenie domácnosti s prednostom ženou v domácnosti ani so študentom, resp. učňom. Príjmy v najvyššom príjmovom intervale poberali iba dve stotiny percenta členov domácností nezamestnaných a 6 desatín percenta domácností dôchodcov (v posledných dvoch príjmových pásmach spolu necelé percento členov domácností dôchodcov). Najväčšie percento všetkých členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom poberalo príjmy v štvrtom a v treťom príjmovom intervale (23 a 22 % všetkých členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom). Členovia domácností s nezamestnaným prednostom dosahovali s najväčšou frekvenciou príjmy v druhom najnižšom príjmovom intervale (takmer 44 % všetkých členov) a následne v treťom najnižšom príjmovom intervale (necelých 23 %). Najväčšie percento členov domácností s prednostom ženou v domácnosti poberalo príjmy v druhom príjmovom intervale (60 % všetkých členov tohto typu domácností). Najväčšie percento členov domácností dôchodcov poberalo príjmy v štvrtom (necelých 31 %) a v piatom príjmovom intervale (takmer 29 %). Členovia domácností s prednostom študentom, resp. učňom mali najväčšie zastúpenie zo všetkých intervalov v najnižšom z nich. Príjmy spadajúce do tohto príjmového intervalu poberala polovica zo všetkých členov týchto domácností.

Priemerný celospoločenský (za populáciu ako celok) čistý mesačný príjem prepočítaný na osobu, resp. na člena domácnosti predstavoval v roku 1996 3 547 Sk, bol vyšší ako stredný príjem vo výške 3 350 Sk. Príjmy pod úrovňou 60 % stredného čistého ročného peňažného príjmu v prepočte na člena poberalo v roku 1996 viac ako 11,5 % domácností, v ktorých žilo takmer 16 % populácie Slovenska. V porovnaní s populáciou a domácnosťami ako celkom, sa podiely populácie a domácností poberajúcej príjmy pod touto úrovňou v jednotlivých

kategóriách podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti líšili. V skupine domácností s ekonomicky aktívnym prednostom sa pod úrovňou 60 % stredného čistého príjmu prepočítaného na člena domácnosti ocitlo 12 % všetkých domácností tohto typu s 15 %-tami populácie v týchto domácnostiach žijúcej. V skupine domácností s nezamestnaným prednostom túto úroveň nepresiahlo dokonca viac ako 56 % domácností s necelými 64 % všetkých členov týchto domácností. V ostatných kategóriách domácností v členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu sa pod touto hranicou ocitli takéto podiely domácností a ich členov: v kategórii domácností s ekonomicky neaktívnym prednostom s vlastným zdrojom obživy takmer 28 % domácností s vyše 28 % všetkých členov týchto domácností, v kategórii domácností s prednostom ženou v domácnosti až 76 % domácností s takmer 83 %-tným podielom členov týchto domácností, v kategórii domácností s prednostom študentom, resp. učňom predstavovali tieto podiely necelých 62 a 64 %. Najlepšie, podobne ako v roku 2002, sa umiestnila kategória domácností s dôchodcom na čele, v ktorej príjmy pod úrovňou 60 % celospoločenského stredného čistého príjmu v prepočte na člena dosahovalo iba 5 % domácností s necelými 9 % ich členov.

3 Relatívne početnosti príjemcov podľa príjmových intervalov čistých ročných peňažných príjemcov z domácností s nezamestnaným prednostom a im prislúchajúce príjmové podiely – otváranie príjmových nožníc

V tabuľkách č. 3 a 4 a na grafoch č. 12 a 13 možno vidieť relatívne zastúpenie príjemcov podľa príjmových intervalov a im prislúchajúce podiely na celkových rozdeľovaných čistých ročných peňažných príjmoch, z toho osobitne na celkových čistých ročných pracovných a na celkových čistých ročných sociálnych príjmoch rozdeľovaných v populácii. Hovoríme o tzv. príjmových nožniciach. Až na prvé, najnižšie príjmové pásmo v roku 2002 a na prvé dve najnižšie príjmové pásma v roku 1996, kde populačné podiely prevyšujú podiely príjmové, vo všetkých ostatných príjmových pásmach podiely príjemcov z domácností s nezamestnaným prednostom sú nižšie ako ich podiely na celkovom príjme poberanom všetkými členmi domácností s nezamestnaným prednostom.

Podľa údajov z Mikrocenzu 2003 bolo v roku 2002 na Slovensku 163 396 domácností s nezamestnaným prednostom. V týchto domácnostiach žilo 480 575 osôb. V najnižšom príjmovom intervale s čistým ročným peňažným príjmom prepočítaným na člena domácnosti nezamestnaných do 3 000 Sk sa ocitlo takmer 40 % všetkých domácností s nezamestnaným prednostom, v ktorých žilo 54,37 % všetkých členov tejto kategórie domácností. Ďalšia viac ako tretina všetkých domácností dosahovala v prepočte na člena príjmy v druhom najnižšom príjmovom pásme. V tomto príjmovom pásme sa ocitla takmer štvrtina členov všetkých domácností s nezamestnaným prednostom. V týchto dvoch najnižších príjmových pásmach sa ocitlo 76,59 % všetkých domácností, v ktorých žilo vyše 78 % všetkých členov z tejto kategórie domácností. Na opačnom konci príjmovej škály, t. j. v dvoch najvyšších príjmových pásmach sa ocitlo 75 stotín percenta všetkých domácností nezamestnaných s 0,81 %-tným podielom všetkých členov žijúcich v domácnostiach s nezamestnaným prednostom. Podrobnú štruktúru relatívnych početností domácností s ekonomicky nezamestnaným prednostom a ich členov podľa príjmových intervalov čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena domácnosti v roku 2002 prinášame v tabuľke č. 3.

Tab. č. 3 Domácnosti s nezamestnaným prednostom a ich členovia - relatívne početnosti príjemcov v jednotlivých príjmových intervaloch a ich percentuálne podiely na celkových čistých ročných príjmoch, z toho pracovných a sociálnych v roku 2002

Príjmové intervaly čistých ročných peňažných príjmov na člena domácnosti v roku 2002 (v Sk)	Počet domácností nezamestnaných	Podiely domácností podľa jednotlivých príjmových intervalov	Priemerný počet členov domácnosti	Počet jednotlivcov	Podiely jednotlivcov podľa jednotlivých príjmových intervalov	Podiel príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkovom príjme domácností nezamestnaných	Podiel príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkových príjmoch domácností nezamestnaných	Podiel príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na sociálnych príjmoch domácností nezamestnaných	Objem celkových čistých ročných peňažných príjmov domácností s nezamestnaným prednostom v jednotlivých príjmových intervaloch	z toho absolútny objem pracovných príjmov	z toho absolútny objem sociálnych príjmov	Podiel pracovných príjmov na celkových príjmoch v intervale	Podiel sociálnych príjmov na celkových príjmoch v intervale
do 36 000	64 357	39,39%	4,06	261 289	54,37%	30,28%	12,55%	44,16%	5 648 815 371	900 403 341	4 596 819 608	15,94%	81,36%
36 001 - 51 000	80 776	37,20%	1,94	118 140	24,58%	27,24%	24,29%	29,91%	5 082 296 280	1 742 168 826	3 112 288 937	34,28%	61,24%
51 001 - 66 000	15 278	9,35%	2,68	41 009	8,53%	12,49%	16,35%	10,16%	2 329 987 910	1 172 913 162	1 097 411 957	50,24%	45,38%
66 001 - 81 000	9 854	6,03%	2,85	28 043	5,84%	10,99%	16,87%	6,54%	2 042 857 355	1 210 328 909	880 207 039	59,25%	33,30%
81 001 - 96 000	5 069	3,10%	2,58	12 972	2,70%	6,17%	7,77%	4,77%	1 151 303 316	557 288 666	496 908 013	48,41%	43,07%
96 001 - 111 000	3 398	2,08%	2,63	8 948	1,86%	4,98%	7,81%	2,71%	928 370 777	560 093 721	282 026 606	60,33%	30,38%
111 001 - 126 000	2 694	1,65%	1,62	4 359	0,91%	2,72%	3,48%	0,64%	507 973 790	249 260 173	66 799 558	49,07%	13,15%
126 001 - 141 000	747	0,46%	2,54	1 898	0,39%	1,40%	2,70%	0,52%	260 619 572	193 360 265	54 158 701	74,19%	20,78%
141 001 - 156 000	708	0,43%	3,21	2 270	0,47%	1,81%	3,60%	0,30%	337 349 204	258 206 897	30 959 909	76,54%	9,18%
156 001 a viac	515	0,32%	3,20	1 649	0,34%	1,97%	4,58%	0,30%	368 241 681	328 299 584	30 756 126	89,15%	8,35%
Spolu	163 396	100,00%	2,94	480 575	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	18 657 755 856	7 172 321 545	10 406 336 546	38,44%	55,77%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu SR, 2003

Poznámka: Prepočet príjmových intervalov na mesačné príjmy: 1. do 3 000 Sk, 2. 3 001 Sk až 4 250 Sk, 3. 4 251 Sk až 5 500 Sk, 4. 5 501 Sk až 6 750 Sk, 5. 6 751 Sk až 8 000 Sk, 6. 8 001 Sk až 9 250 Sk, 7. 9 251 Sk až 10 500 Sk, 8. 10 501 Sk až 11 750 Sk, 9. 11 751 Sk až 13 000 Sk, 10. 13 001 Sk a viac.

Na porovnanie prinášame v tabuľke č. 4 relatívne početnosti príjemcov z domácností s nezamestnaným prednostom a im prislúchajúce príjmové podiely v roku 1996. Podľa údajov z Mikrocenzu 1997 bolo v roku 1996 na Slovensku 63 659 domácností s nezamestnaným prednostom. V týchto domácnostiach žilo 229 602 osôb. V najnižšom príjmovom intervale s čistým ročným peňažným príjmom prepočítaným na člena domácnosti nezamestnaných do 1 250 Sk sa ocitlo takmer 18 % všetkých domácností s nezamestnaným prednostom, v ktorých žila pätina všetkých členov tejto kategórie domácností. Ďalších takmer 39 % všetkých domácností dosahovalo v prepočte na člena príjmy v druhom najnižšom príjmovom pásme. V tomto príjmovom pásme sa ocitlo 43,61 % členov všetkých domácností s nezamestnaným prednostom. V týchto dvoch najnižších príjmových pásmach sa ocitlo vyše 56 % všetkých domácností, v ktorých žilo takmer 64 % všetkých členov z tejto kategórie domácností. Na opačnom konci príjmovej škály, t. j. v dvoch najvyšších príjmových pásmach sa ocitlo 7 stotín percenta všetkých domácností nezamestnaných s 0,02 %-ným podielom všetkých členov žijúcich v domácnostiach s nezamestnaným prednostom.

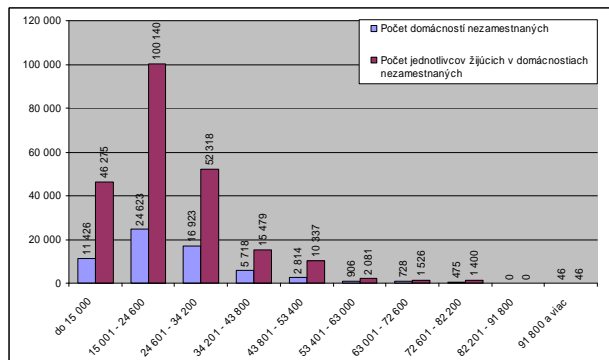
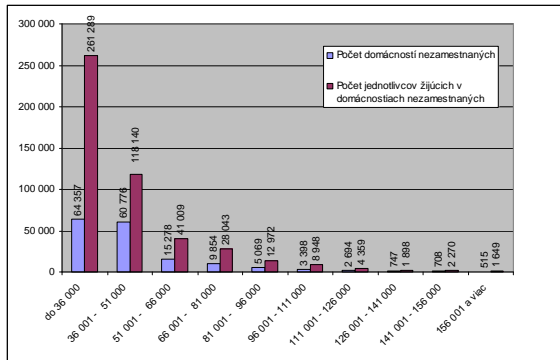
Tab. č. 4 Domácnosti s nezamestnaným prednostom a ich členovia - relatívne početnosti príjemcov v jednotlivých príjmových intervaloch a ich percentuálne podiely na celkových čistých ročných príjmoch, z toho pracovných a sociálnych v roku 1996

Príjmový interval (čisté ročné peňažné príjmy na člena domácnosti v roku 1996 v Sk)	Počet domácností s nezamestnaným prednostom	Podiely domácností podľa jednotlivých príjmových intervalov	Priemerný počet členov domácnosti	Počet jednotlivcov	Podiely jednotlivcov podľa jednotlivých príjmových intervalov	Podiel príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkovom príjme	Podiel príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkových pracovných príjmoch	Podiel príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na sociálnych príjmoch	Objem celkových čistých ročných peňažných príjmov domácností s nezamestnaným prednostom v jednotlivých príjmových intervaloch	z toho absolútny objem pracovných príjmov	z toho absolútny objem sociálnych príjmov	Podiel pracovných príjmov na celkových príjmoch v intervale	Podiel sociálnych príjmov na celkových príjmoch v intervale
do 15 000	11 426	17,95%	4,05	46 275	20,15%	9,27%	2,00%	14,78%	498 616 358	40 120 685	444 937 010	8,05%	89,23%
15 001 - 24 600	24 623	38,68%	4,07	100 140	43,61%	36,83%	26,97%	45,34%	1 980 641 175	542 040 783	1 364 417 683	27,37%	68,89%
24 601 - 34 200	16 923	26,58%	3,09	52 318	22,79%	27,73%	30,09%	25,70%	1 491 196 757	604 611 660	773 545 233	40,55%	51,87%
34 201 - 43 800	5 718	8,98%	2,71	15 479	6,74%	10,90%	12,48%	9,34%	585 997 263	250 779 465	281 161 554	42,80%	47,98%
43 801 - 53 400	2 814	4,42%	3,67	10 337	4,50%	9,00%	16,98%	3,74%	484 069 842	341 300 622	112 666 392	70,51%	23,27%
53 401 - 63 000	906	1,42%	2,30	2 081	0,91%	2,20%	4,75%	0,47%	118 313 424	95 386 226	14 204 059	80,62%	12,08%
63 001 - 72 600	728	1,14%	2,10	1 526	0,66%	1,89%	1,98%	0,58%	101 902 964	39 865 795	17 521 196	39,12%	17,19%
72 601 - 82 200	475	0,75%	2,95	1 400	0,61%	1,93%	4,75%	0,03%	103 987 200	95 433 900	1 021 950	91,77%	0,98%
82 201 - 91 800	0	0,00%	0,00	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0	0	0	0,00%	0,00%
91 800 a viac	46	0,07%	1,00	46	0,02%	0,24%	0,00%	0,00%	12 880 000	0	0	0,00%	0,00%
spolu	63 659	100,00%	3,61	229 602	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	5 377 604 984	2 009 539 137	3 009 565 077	37,37%	55,96%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu SR, 1997

Poznámka: Prepočet príjmových intervalov na mesačné príjmy: 1. do 1 250 Sk, 2. 1 251 Sk až 2 050 Sk, 3. 2 051 Sk až 2 850 Sk, 4. 2 851 Sk až 3 650 Sk, 5. 3 651 Sk až 4 450 Sk, 6. 4 451 Sk až 5 250 Sk, 7. 5 251 Sk až 6 050 Sk, 8. 6 051 Sk až 6 850 Sk, 9. 6 851 Sk až 7 650 Sk, 10. 7 651 Sk a viac.

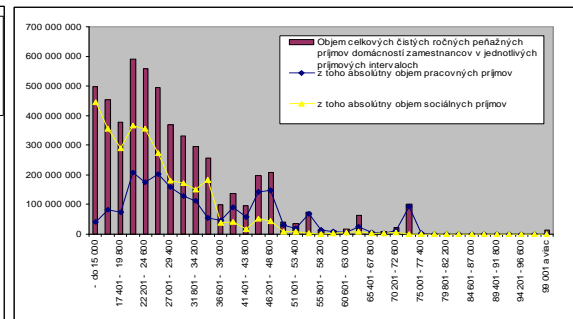
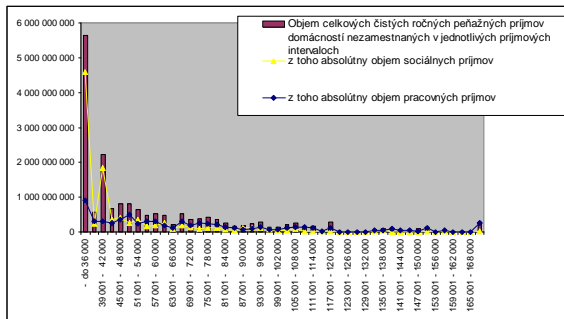
Kvôli prehľadnosti a lepšej vizuálnej porovnateľnosti oboch rokov prezentujeme výsledky z tabuliek v párových grafoch.

Graf č. 5 Štruktúra domácností s nezamestnaným prednostom a ich členov podľa príjmových intervalov čistých ročných peňažných príjmov v Sk v prepočte na člena domácnosti v roku 2002

Graf č. 6 Štruktúra domácností s nezamestnaným prednostom a ich členov podľa príjmových intervalov čistých ročných peňažných príjmov v Sk v prepočte na člena domácnosti v roku 1996

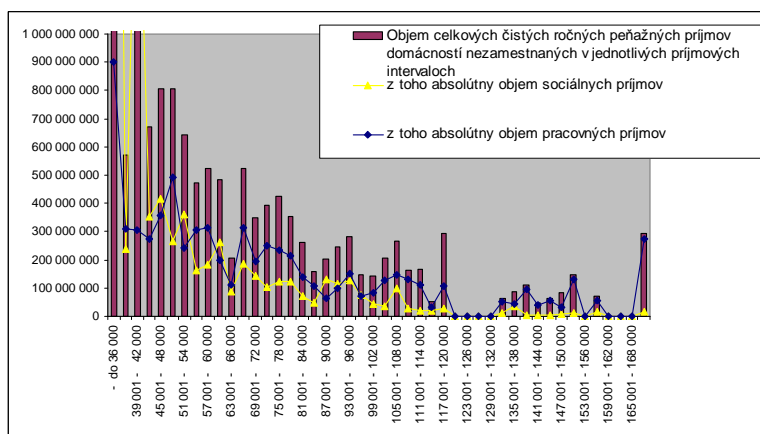
Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 7 Rozdelenie objemu celkových čistých ročných peňažných príjmov domácností s nezamestnaným prednostom podľa príjmových intervalov, z toho rozdelenie pracovných a sociálnych príjmov v roku 2002 (v Sk)

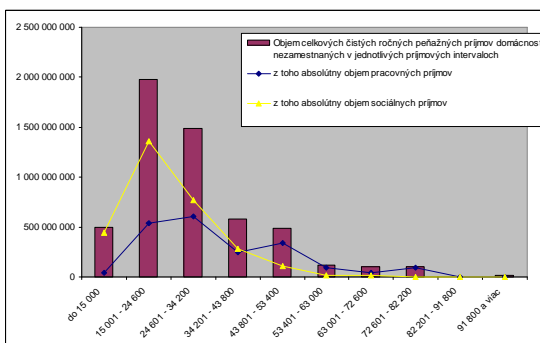
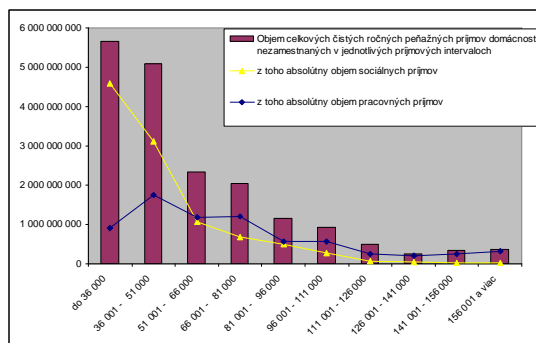
Graf č. 8 Rozdelenie objemu celkových čistých ročných peňažných príjmov domácností s nezamestnaným prednostom podľa príjmových intervalov, z toho rozdelenie pracovných a sociálnych príjmov v roku 1996 (v Sk)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 9 Zobrazenie Grafu č. 7 v inej mierke

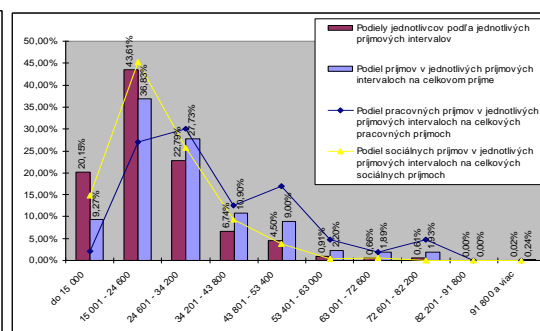
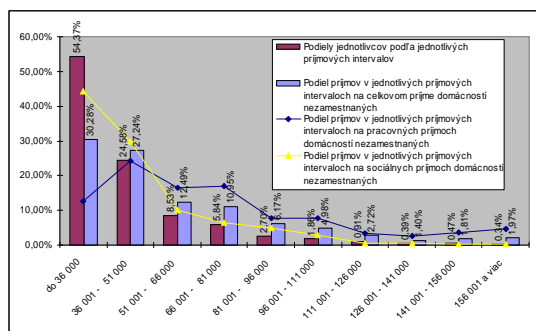
Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 10 Rozdelenie objemu celkových čistých ročných peňažných príjmov domácností s nezamestnaným prednostom podľa príjmových intervalov, z toho rozdelenie pracovných a sociálnych príjmov v roku 2002 (v Sk) – združené príjmové intervaly

Graf č. 11 Rozdelenie objemu celkových čistých ročných peňažných príjmov domácností s nezamestnaným prednostom podľa príjmových intervalov, z toho rozdelenie pracovných a sociálnych príjmov v roku 1996 (v Sk) – združené príjmové intervaly

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 12 Domácnosti nezamestnaných a ich členovia - relatívne početnosti príjemcov v jednotlivých príjmových intervaloch a ich percentuálne podiely na celkových čistých ročných príjmoch, z toho pracovných a sociálnych v roku 2002

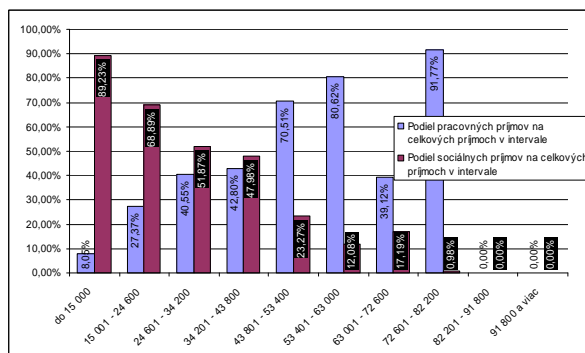
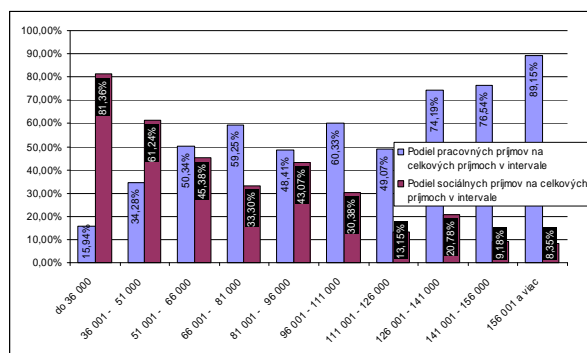
Graf č. 13 Domácnosti nezamestnaných a ich členovia - relatívne početnosti príjemcov v jednotlivých príjmových intervaloch a ich percentuálne podiely na celkových čistých ročných príjmoch, z toho pracovných a sociálnych v roku 1996

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Pokiaľ ide o štruktúru príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch z hľadiska zdroja, líšila sa v závislosti od príjmovej úrovne. S rastom úrovne príjmov v príjmovom intervale klesalo zastúpenie sociálnych príjmov a rástlo zastúpenie pracovných príjmov v štruktúre celkových príjmov. Vyše polovica všetkých členov domácností s nezamestnaným prednostom v najnižšom príjmovom pásme poberala v roku 2002 30,28 % celkových príjmov rozdeľovaných medzi domácnosti tohto typu. Títo príjemcovia poberali 12,55 % všetkých pracovných a 44,16 % všetkých sociálnych príjmov rozdeľovaných medzi túto skupinu príjemcov (z domácností s nezamestnaným prednostom). Príjemcovia v druhom príjmovom intervale poberajú 24,29 % všetkých pracovných a 30 % všetkých sociálnych príjmov rozdeľovaných domácnostiam s nezamestnaným prednostom. Členovia domácností s nezamestnaným prednostom v dvoch najnižších príjmových pásmach sú teda poberateľmi 36,84 % všetkých pracovných a až 74 % všetkých sociálnych príjmov rozdeľovaných medzi členov domácností nezamestnaných.

V roku 1996 poberala vyše 20 % všetkých členov domácností s nezamestnaným prednostom v najnižšom príjmovom pásme 9,27 % celkových príjmov rozdeľovaných medzi domácnosti tohto typu. Títo príjemcovia poberali 2 % všetkých pracovných a 14,78 %

všetkých sociálnych príjmov rozdeľovaných medzi túto skupinu príjemcov (z domácností s nezamestnaným prednostom). Príjemcovia v druhom príjmovom intervale (43,61 %) poberajú 36,83 % všetkých príjmov, z toho 26,97 % pracovných a 45,34 % všetkých sociálnych príjmov rozdeľovaných domácnostiam s nezamestnaným prednostom. Členovia domácností s nezamestnaným prednostom v dvoch najnižších príjmových pásmach sú teda poberateľmi necelých 29 % všetkých pracovných a takmer 60 % všetkých sociálnych príjmov rozdeľovaných medzi členov domácností nezamestnaných.

Graf č. 14 Štruktúra čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena domácnosti v roku 2002 podľa príjmových intervalov (podiel pracovných a sociálnych príjmov na celkových príjmoch intervalu)

Graf č. 15 Štruktúra čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena domácnosti v roku 1996 podľa príjmových intervalov (podiel pracovných a sociálnych príjmov na celkových príjmoch intervalu)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Pokiaľ sa zameriame na štruktúru príjmov členov domácností s nezamestnaným prednostom v najnižšom príjmovom intervale v roku 2002, prevažnú väčšinu celkového objemu príjmov rozdeľovaných týmto príjemcom (presnejšie 81,36 %) predstavovali sociálne príjmy, a iba necelých 16 % pracovné príjmy. S výnimkou piateho a siedmeho príjmového intervalu klesá s každým príjmovým intervalom podiel sociálnych a rastie podiel pracovných príjmov v štruktúre príjmov. V štruktúre príjmov v druhom príjmovom intervale takmer dve tretiny všetkých príjmov tvoria sociálne príjmy a niečo vyše tretiny pracovné príjmy. Od tretieho príjmového intervalu v štruktúre príjmov prevažujú pracovné príjmy (s 50 %-tným podielom a vyšším). V poslednom najvyššom príjmovom intervale predstavujú pracovné príjmy najvyšší, až 89,15 %-tný podiel na všetkých príjmoch rozdeľovaných príjemcom tohto intervalu.

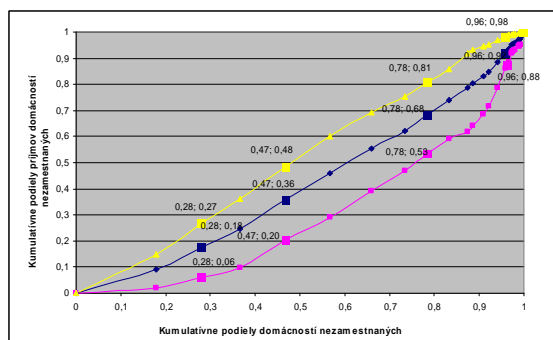
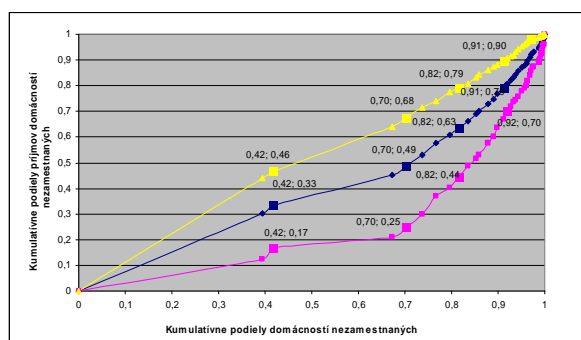
Podobne v roku 1996 predstavovali v štruktúre príjmov členov domácností s nezamestnaným prednostom v najnižšom príjmovom intervale prevažnú väčšinu celkového objemu príjmov rozdeľovaných týmto príjemcom (takmer 90 %) sociálne príjmy, a iba 8 % pracovné príjmy. S každým príjmovým intervalom podiel sociálnych a rastie podiel pracovných príjmov v štruktúre príjmov (s výnimkou podielu pracovných príjmov v siedmom príjmovom intervale). V poslednom najvyššom príjmovom intervale predstavujú pracovné príjmy najvyšší, vyše 90 %-tný podiel na všetkých príjmoch rozdeľovaných príjemcom tohto intervalu.

4 Komparácia agregátnej príjmovej nerovnosti pomocou Giniho koeficientov a Lorenzových kriviek medzi rokmi 2002 a 1996

V členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti vykazovali v roku 2002 najviac nerovné rozdelenie príjmy prepočítané na člena v domácnostiach pracujúcich (Giniho koeficient rovný 32,6 %), nasledované príjmami pripadajúcimi na člena v

domácnostiach s prednostom na materskej/rodičovskej dovolenke (30,9 %) a s nezamestnaným prednostom (30,7 %) a príjmami na člena domácností na čele s pracujúcim dôchodcom (28,3 %). Giniho koeficient nerovnosti rozdelenia čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena slovenských domácností ako celku v roku 2002 dosahoval hodnotu 32,7 %. Pracovné príjmy pripadajúce na člena domácnosti boli rozdelené nerovnejšie ako celkové príjmy, keď Giniho koeficient rozdelenia pracovných príjmov prepočítaných na člena domácnosti dosiahol hodnotu 42,4 %. Menej nerovné rozdelenie ako pracovné aj celkové príjmy zaznamenali sociálne príjmy. Giniho koeficient merajúci nerovnosť rozdelenia sociálnych príjmov prepočítaných na člena domácnosti dosiahol hodnotu 12,4 %.

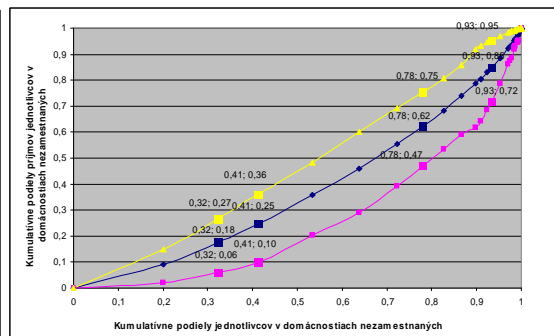
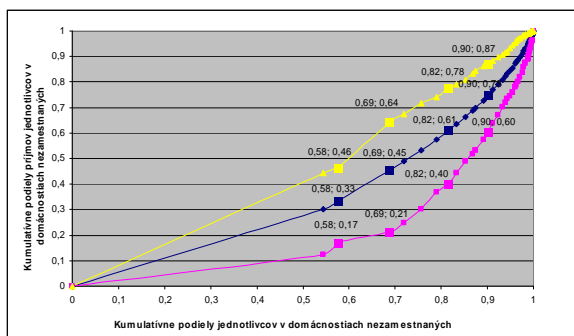
V roku 1996 bolo v členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu najviac nerovné rozdelenie príjmov pripadajúcich na člena v domácnostiach s ekonomicky neaktívnym prednostom (nerovnosť rozdelenia príjmov prepočítaných na člena domácnosti meraná Giniho koeficientom dosahovala hodnotu 44 %), nasledovalo rozdelenie príjmov členov domácností na čele so študentom, resp. učňom (41,5 %), členov domácností s ekonomicky aktívnym prednostom (27,7 %), rozdelenie príjmov členov domácností nezamestnaných (25,2 %). Naopak s vyššou mierou rovnosti boli rozdelené príjmy medzi členov domácností na čele so ženou v domácnosti (20,6 %) a členov domácností dôchodcov (17,4 %). Giniho koeficient nerovnosti rozdelenia čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena slovenských domácností ako celku v roku 1996 dosahoval hodnotu 26,2 % a v porovnaní s rokom 2002 (kedy dosahoval hodnotu 32,7 % Giniho bodov) bol v roku 1996 o 6,5%-tných bodov nižší. Pracovné príjmy pripadajúce na člena domácnosti boli rozdelené s nižšou mierou rovnosti ako celkové príjmy, keď Giniho koeficient rozdelenia pracovných príjmov prepočítaný na člena domácnosti dosiahol hodnotu 33,9 %. Aj nerovnosť rozdelenia pracovných príjmov v prepočte na člena domácnosti medzi rokmi 1996 a 2002 narástla, v tomto prípade o 8,5 %-tných bodov (na hodnotu 42,4 % v roku 2002). Menej nerovné rozdelenie ako pracovné aj celkové príjmy zaznamenali sociálne príjmy. Giniho koeficient merajúci nerovnosť rozdelenia sociálnych príjmov prepočítaných na člena domácnosti dosiahol hodnotu 18,7 %. Nerovnosť rozdelenia sociálnych príjmov pripadajúcich na člena domácnosti medzi rokmi 1996 a 2002 poklesla o 6,3%-tných bodov, t. j. v roku 2002 dosiahla hodnotu 12,4 %.

Graf č. 16 Lorenzova krivka rozdelenia čistých ročných príjmov domácností v roku 2002

Graf č. 17 Lorenzova krivka rozdelenia čistých ročných príjmov domácností v roku 1996

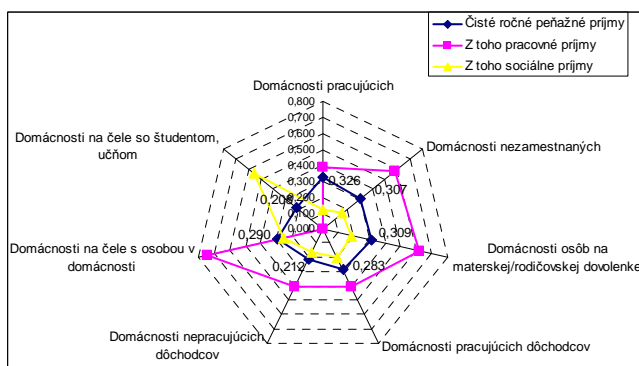
Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 18 Lorenzova krivka rozdelenia čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena domácností v roku 2002

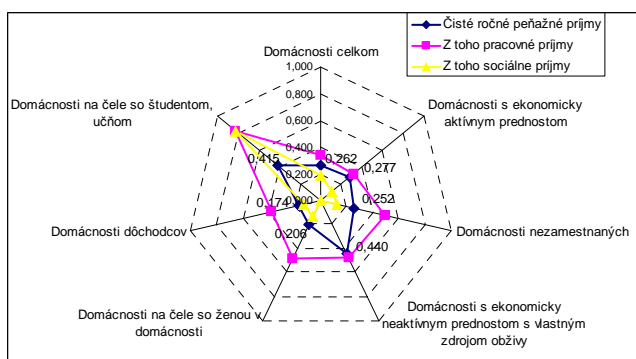
Graf č. 19 Lorenzova krivka rozdelenia čistých ročných peňažných príjmov prepočítaných na člena domácností v roku 1996

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 20 Giniho koeficienty nerovnosti rozdelenia čistých ročných peňažných príjmov, čistých ročných pracovných príjmov a čistých ročných sociálnych príjmov prepočítaných na člena domácností kategorizovaných podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti v roku 2002

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Graf č. 21 Giniho koeficienty nerovnosti rozdelenia čistých ročných peňažných príjmov, čistých ročných pracovných príjmov a čistých ročných sociálnych príjmov prepočítaných na člena domácností celkom a domácností kategorizovaných podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti v roku 1996

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

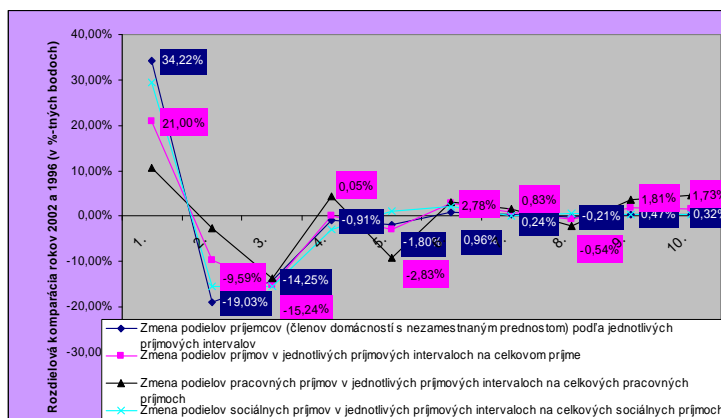
Potom, čo sme porovnali nerovnosť pomocou agregátnej miery nerovnosti – Giniho koeficienta, zamerali sme sa následne na porovnanie príjmovej nerovnosti na jednotlivých úsekoch príjmovej škály medzi rokmi 2002 a 1996. Využili sme údaje o príjmových a populačných podieloch v oboch rokoch a dynamiku ich vývoja v čase. Nerovnosť

rozdelenia príjmov príslušníkov domácností s nezamestnaným prednostom bola v oboch sledovaných rokoch menšia ako nerovnosť rozdelenia príjmov v populácii ako celku. V roku 2002 narástla oproti roku 1996 nerovnosť príjmového rozdelenia príjemcov z domácností s nezamestnaným prednostom. Analyzovali sme príčiny nárastu tejto nerovnosti pomocou analýzy zmien príjmových a populačných pomerov a ich vzájomných relácií na jednotlivých úsekoch príjmovej škály.

Tab. č. 5 Dynamika vývoja príjmovej nerovnosti členov domácností s nezamestnaným prednostom medzi rokmi 2002 a 1996 meraná pomocou zmien relatívnych početností členov domácností v príjmových intervaloch a im prislúchajúcich podielov na celkových čistých ročných peňažných príjmoch

Príjmový interval čistých ročných peňažných príjmov v prepočte na člena domácnosti s nezamestnaným prednostom	Zmena podielov domácností podľa jednotlivých príjmových intervalov	Zmena podielov príjemcov (členov domácností s nezamestnaným prednostom) podľa jednotlivých príjmových intervalov	Zmena podielov príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkovom príjme	Zmena podielov pracovných príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkových pracovných príjmoch	Zmena podielov sociálnych príjmov v jednotlivých príjmových intervaloch na celkových sociálnych príjmoch
1.	21,44%	34,22%	21,00%	10,56%	-29,38%
2.	-1,48%	-19,03%	-9,59%	-2,68%	-15,43%
3.	-17,23%	-14,25%	-15,24%	-13,73%	-15,54%
4.	-2,95%	-0,91%	0,05%	4,40%	-2,81%
5.	-1,32%	-1,80%	-2,83%	-9,21%	1,02%
6.	0,66%	0,96%	2,78%	3,06%	2,24%
7.	0,51%	0,24%	0,83%	1,49%	0,06%
8.	-0,29%	-0,21%	-0,54%	-2,05%	0,49%
9.	0,43%	0,47%	1,81%	3,60%	0,30%
10.	0,24%	0,32%	1,73%	4,58%	0,30%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

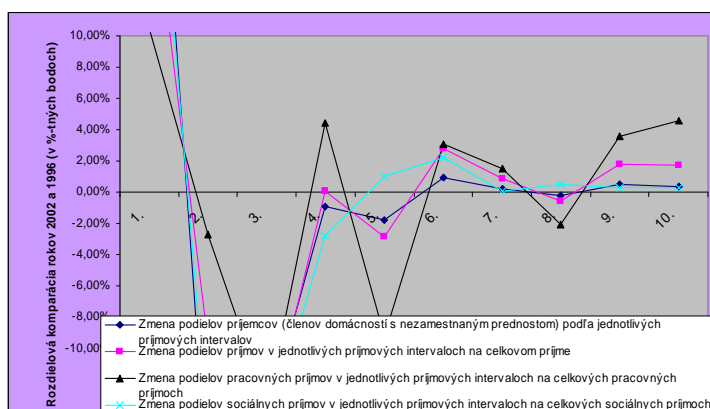

Graf č. 22 Dynamika vývoja príjmovej nerovnosti členov domácností s nezamestnaným prednostom medzi rokmi 2002 a 1996 meraná pomocou zmien relatívnych početností členov domácností v príjmových intervaloch a im prislúchajúcich podielov na celkových čistých ročných peňažných príjmoch

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Najväčšiu dynamiku zmeny týchto podielov sme zaznamenali v troch najnižších príjmových intervaloch (pozri graf č. 22). V najnižšom príjmovom intervale narástol podiel príjemcov i podiel týchto príjemcov na celkových čistých ročných peňažných príjmoch rozdeľovaných medzi domácnosti nezamestnaných, pričom populačný nárast o 34,22 % prevýšil 21 %-tný nárast podielu príjemcov v tomto príjmovom intervale na celkovom rozdeľovanom príjme. V druhom najnižšom príjmovom intervale medzi týmito rokmi bol zaznamenaný opačný trend, teda trend poklesu. Zmenil sa aj vzťah vzájomnej intenzity príjmového podielu k populačnému, resp. opačne, v porovnaní so vzájomnými reláciami zmien v prvom príjmovom intervale, t. j. populačný podiel klesal rýchlejšie než príjmový podiel. V treťom príjmovom intervale naopak pokles príjmového podielu príjemcov na celkovom rozdeľovanom príjme bol väčší ako pokles podielu príjemcov v treťom príjmovom intervale na celkovom počte príjemcov z radov domácností s nezamestnaným prednostom. Hovoríme o reálnej príjmovej situácii, resp. nerovnosti príjmového rozdelenia medzi rokmi

1996 a 2002. Medzi týmito dvoma rokmi teda najdynamickejšie zmeny v oboch smeroch, a tak populačných ako aj príjmových podielov, ktoré sa podpísali pod nárast reálnej príjmovej nerovnosti, zaznamenali najnižšie príjmové intervaly

Graf č. 23 Zobrazenie Grafu č. 22 v inej mierke

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Záver

V článku sa zaoberáme analýzou príjmovej nerovnosti slovenských domácností a ich členov celkom i v členení podľa stupňa sociálnej aktivity prednostu domácnosti, s osobitným dôrazom na domácnosti s nezamestnaným prednostom a na členov tejto kategórie domácností. Vzhľadom na skutočnosť, že rozdelenie čistých ročných peňažných príjmov v prepočte na člena domácností podľa údajov z rokov 1996 aj 2002 je značne asymetrické (pozitívna asymetria), t. j. prevažuje koncentrácia príjemcov v nižších príjmových skupinách, sústreďujeme sa osobitne na štruktúru týchto príjemcov a ich príjmovú úroveň, ktorú komparujeme s ostatnými skupinami príjemcov. Z hľadiska medzičasovej komparácie reálnej príjmovej nerovnosti pozorujeme nárast príjmovej nerovnosti medzi rokmi 1996 a 2002 nielen v populácii celkom, ale aj v skupine domácností s nezamestnaným prednostom. V najnižších príjmových pásmach zároveň pozorujeme aj najväčšiu dynamiku zmeny tak príjmových ako aj populačných podielov v sledovanom období.

Použitá literatúra:

Príspevok prezentuje čiastkové výsledky analýzy štatistických údajov realizovanej v rámci dizertačnej práce autora. Analyzované údaje pochádzajú z mikrocenzových zisťovaní Štatistického úradu Slovenskej republiky Mikrocenzus 1997 a Mikrocenzus 2003.

Kontakt : Ing. Erika Ľapinová

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

e-mail: erika.lapinova@umb.sk, tel. 048/446 6224

Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby Means of the indirect employer for preventing poverty

Anton Lisnik

Abstrakt:

Prednáška pojednáva o prostriedkoch nepriameho zamestnávateľa, ktoré má uplatňovať v spravovaní spoločnosti aby predchádzal chudobe a zmiernoval chudobu. Nepriamy zamestnávateľ je každá organizácia a subjekt, ktorý si objednáva prácu, službu alebo tovar u priameho zamestnávateľa. Najčastejšie je to štát, alebo krajina. Nepriamy zamestnávateľ sa dostáva do väzieb so zamestnaným dvojakým spôsobom, nepriamo objednávaním si služby, či tovaru, ale aj priamo vytváraním právneho prostredia štátu. Takto nepriamy zamestnávateľ dôležite ovplyvňuje kvalitu života jednotlivca nielen toho ktorý pracuje, ale na všetkých občanov štátu. Pod vplyvom krízy sa mení definícia chudoby a množstvo ľudí je ohrozených chudobou. Nepriamy zamestnávateľ má povinnosť spravovať spoločnosť tak, aby čím účinnejšie bojoval proti chudobe a ju zmiernoval. Katolícka sociálna náuka ponúka prostriedky na predchádzaniu chudoby ale jej zmiernovaniu najmä aplikáciou princípov solidarity a subsidiarity. K problematike sa vyjadruje pápež Ján Pavol II vo svojej encyklike *Laborem exercens*. Riešenie spočíva aj v zodpovednom chápaní a vykonávaní úlohy nepriameho zamestnávateľa a v zodpovednej voľbe všetkých občanov štátu.

Abstract:

The lecture deals with the means of the indirect employer that are to be applied in the management of a company in order to prevent and alleviate poverty. Indirect employer is an organisation or a person who ordered work, service or products from the direct employer. In most case it is the state or the country. Indirect employer is thus related to employees in two ways: indirectly by ordering the service or products, but also directly by creating the legal environment of the state. Thus, the indirect employer affects in an important way the quality of life of every individual, the employees, but also all the citizens of the State. Under the influence of the crisis a great number of people are at risk of poverty and the definition of poverty is changing. Indirect employer has an obligation to manage the company so that they could fight affectively against poverty and alleviate it. Catholic social teaching offers means to prevent as well as alleviate poverty by applying the principles of solidarity and subsidiarity. These problems were discussed by the Pope John Paul II in his encyclical *Laborem exercens*. The solution could also be found in the responsible understanding and fulfilling the tasks of the indirect employer and in the responsible choice of all the citizens.

Kľúčové slová: Nepriamy zamestnávateľ, štát, jednotlivec, chudoba, solidarita, subsidiarita

Key words: Indirect employer, state, individual, poverty, solidarity, subsidiarity

Úvod

Chudoba sa stala vypuklým fenoménom dnešnej doby, ktorý je ešte aj naviac zvýraznený finančnou krízou. Je množstvo ľudí, ktorí sa dostali nielen do stavu chudoby, ale aj na pokraj chudoby. Celá spoločnosť a všetky spoločenstvá ľudí sa snažia bojovať proti chudobe, proti jej vzniku a proti jej prehľbovaniu. Spoločnosť skrze finančnú krízu, ktorá podľa ekonómov bude trvať aspoň 6 rokov a bude prichádzať v niekoľkých vlnách, sa dostala do situácie v ktorej musí riešiť problémy dvojakého druhu chudobní ľudia, ktorí sú dlhodobo nezamestnaní a veľký nárast ľudí, ktorí sa stali nezamestnanými a o chvíľu sa stanú ľuďmi chudobnými. Sv. otec Benedikt XVI pri návšteve Angoly vyzval ľudí, aby nezabudli na biednych. A aby spoločnosť biednych ľudí nesklamali.⁷¹² Takto zaznieva výzva celospoločenskej autority na boj s chudobou. Chudoba tých, ktorí sú nechcení, nemilovaní,

⁷¹² Porov. BENEDIKT XVI. *Príhovor na letisku v Angole 20. 3. 2009*. In: <http://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20090320029> (24.3.2009)

a zanedbávaní, je tá najväčšia, tento druh chudoby je potrebné liečiť.⁷¹³ Chudobu môžeme riešiť na viacerých úrovniach a je viacero prostriedkov na zmiernovanie a odstraňovanie chudoby. V každej spoločnosti musí byť koordinátor, ktorý je nepriamy zamestnávateľ – štát. On vlastní prirodzené prostriedky na riešenie problému chudoby. Táto prednáška má za cieľ poukázať na prirodzené prostriedky pre odstraňovanie chudoby. Prednáška je rozdelená do 3 častí.

1 Definovanie pojmu nepriameho zamestnávateľa

Pod pojmom zamestnávateľ rozumieme fyzickú, alebo právnickú osobu, ktorá zamestnáva fyzické osoby v pracovnom, alebo služobnom pomere. Zamestnávateľ je povinný pridelať zamestnancovi prácu podľa pracovnej zmluvy, platiť mu za vykonanú prácu, utvárať priaznivé, bezpečné pracovné podmienky, dodržiavať a zabezpečovať plnenie opatrení súvisiacich s vykonávaním práce a odovzdávať príspevky na poistenie zamestnancov.⁷¹⁴

Katolícka sociálna náuka rozlišuje priameho a nepriameho zamestnávateľa.

Priamy zamestnávateľ je ten, ktorý priamo zamestnáva podľa platnej legislatívy fyzické osoby, alebo si najíma na výkon práce právnické osoby.⁷¹⁵

Nepriamym zamestnávateľom sú osoby, inštitúcie rôzneho typu, ako aj kolektívne pracovné zmluvy a zásady postupu, ustanovené týmito osobami a inštitúciami, ktoré určujú celé spoločensko-ekonomické zriadenie, alebo z neho vyplývajú.⁷¹⁶

Od priameho zamestnávateľa sa líši formou zodpovednosti. Zodpovednosť je pri nepriamom zamestnávateľovi nepriama, no aj napriek tomu zostáva skutočnou zodpovednosťou. Nepriamy zamestnávateľ určuje zásadným spôsobom aspekty pracovného pomeru, čím podmieňuje postupy priameho zamestnávateľa. Priamy zamestnávateľ schvaľuje určitú zmluvu, vytvára pracovné vzťahy⁷¹⁷ a ovplyvňuje fungovanie sociálneho systému spoločnosti.

Pojem nepriameho zamestnávateľa možno aplikovať v každej spoločnosti na pojem štát, ktorý vytvára správnu pracovnú a sociálnu politiku.

Keďže v dnešnej dobe existuje vzájomná závislosť štátov, vzniká multinacionálne, alebo transnacionálne spoločenstvo, ktoré ovplyvňuje na základe vzájomnej závislosti tak nepriameho, ale aj priameho zamestnávateľa. V tomto multisociálnom a transociálnom spoločenstve zohrávajú dôležitú úlohu medzinárodné organizácie: Medzinárodná organizácia práce (OIT) a Organizácia Spojených národov pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), ktoré dohliadajú na rešpektovanie práv každého človeka, najmä pracujúceho v jednotlivých spoločnostiach. Tieto práva patria k základným ľudským právam.⁷¹⁸ Nakoniec nepriamy zamestnávateľ je zodpovedný za vytváranie a správnu orientáciu pracovnej politiky, ktorá je založená na základnom princípe – mať prácu. Prejavom nezvládnutia tejto úlohy je nezamestnanosť.⁷¹⁹

⁷¹³ Gejdoš, M.: *Fenomén chudoby abstrahovaný cez absenciu lásky a utrpenia*. In: Sociálne a teologické aspekty chudoby a bohatstva. Zborník referátov z medzinárodnej konferencie. Ružomberok. 2007. s.46. ISBN 978-80-8084-256-7.

⁷¹⁴ Porov. OBDRŽÁLEK, Z., HORVÁTHOVA, K., a kol.: *Organizácia a manažment školstva. Terminologický a výkladový slovník*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava, 2004. s. 403.

⁷¹⁵ Porov. OBDRŽÁLEK, Z., HORVÁTHOVA, K., a kol.: *Organizácia a manažment školstva. Terminologický a výkladový slovník*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava, 2004. s. 403.

⁷¹⁶ JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. 17 In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

⁷¹⁷ JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. 17 In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

⁷¹⁸ JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. 17 In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

⁷¹⁹ JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. 18. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

Z vyššie vypovedaného sú zrejmé úlohy a zodpovednosť nepriameho zamestnávateľa, ktoré by sa dali zhrnúť takto: 1. určuje aspekty pracovného pomeru, 2. ovplyvňuje fungovanie sociálneho systému a 3. má priamy vplyv na zamestnávateľov aj v nadnárodnej oblasti.

Pápež Pius XI. vo svojej encyklike *Divini Redemptoris* 53. stanovuje povinnosť lásky a spravodlivosti pre podnikateľov a zamestnávateľov, čo by sa dalo rozšíriť aj na nepriameho zamestnávateľa.⁷²⁰

V encyklike *Laborem exercens* pápež Ján Pavol II hovorí o najdôležitejšom spôsobe uskutočňovania sociálnej spravodlivosti medzi pracujúcim a zamestnávateľom prostredníctvom odmeny za prácu. Výška spravodlivej odmeny dospeléj osoby je naviazaná na schopnosť založiť a udržať rodinu.⁷²¹

Zvláštnym vzťahom medzi zamestnancom a zamestnávateľom je systém osobitných práv (pracovné prostredie, nepoškodzovanie zdravia, morálnosť), ktoré spolu s odmenou za prácu utvárajú vzťahy.⁷²²

2 Definovanie stavu núdze a novodobý fenomén chudoby

V Slovenskej legislatíve nachádzame na stránke ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny (MPSVR SR) takúto definíciu hmotnej núdze: „Je to stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s ním posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením“⁷²³.

Pri tejto definícii sa používa pojem životné minimum, čo znamená, že je to spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze.

„Výšku životného minima určuje každoročne MPSVR SR svojim opatrením na základe údajov Štatistického úradu SR, v zmysle konkrétnych ukazovateľov, ktorými sú rast životných nákladov nízkopríjmových domácností a čisté peňažné príjmy na osobu. Nová výška životného minima sa upravuje vždy k prvému júlu príslušného roka.“⁷²⁴

Existuje vzťah medzi hmotnou núdzou a životným minimom. Nie každý, kto sa nachádza v hmotnej núdzi je závislý od príjmov. „Ak sú príjmy spoločne posudzovaných osôb (domácnosti alebo rodiny) vyššie, ako je zákonom stanovená suma životného minima, osoba alebo domácnosť nie je v hmotnej núdzi a nemá nárok na dávku a príspevky. Ak sú príjmy domácnosti nižšie ako je suma životného minima, domácnosť sa nachádza v hmotnej núdzi, ale to ešte neznamená, že má automaticky nárok aj na pomoc v hmotnej núdzi. Tá sa poskytuje formou dávky a príspevkov, pričom ich výška je pevne stanovená v zákone č. 599/2004 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov.“⁷²⁵

Štát sa orientuje okrem riešenia stavu núdze rôznymi finančnými, systémovými a nesystémovými opatreniami aj na podporu znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, ktorí sú v stave sociálnej núdze tým, že sa ocitli v životnej situácii, či už priamo chcenej, alebo následne vyvolanej ako dôsledok štruktúry spoločnosti.⁷²⁶

⁷²⁰ PIUS XI.: *Divini redeptoris*. 53 In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117034331> (10.10.2008)

⁷²¹ JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. 19 In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

⁷²² JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. 19 In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

⁷²³ *Definícia hmotnej núdze a životného minima*. In:

<http://www.employment.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=197> (10.10.2008).

⁷²⁴ *Definícia hmotnej núdze a životného minima*. In:

<http://www.employment.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=197> (10.10.2008).

⁷²⁵ *Definícia hmotnej núdze a životného minima*. In:

<http://www.employment.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=197> (10.10.2008).

⁷²⁶ **Znevýhodnený uchádzač o zamestnanie**

- občan mladší ako 25 rokov, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako 2 rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie (absolvent školy),
- občan starší ako 50 rokov veku,

Okrem pojmu hmotná núdza sa v sociológii sa stretávame s pojmom sociálna núdza. Sociálna núdza je zadefinovaná v zákone o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z. v znení zákona č. 389/1998 Z. z., zákona č. 155/1999 Z. z., zákona č. 450/2000 Z. z. , úplné znenie vyhlásené zákonom č. 88/2001 Z. z. v §10

(1) „Sociálna núdza je stav, keď si občan nemôže sám zabezpečiť starostlivosť o svoju osobu, starostlivosť o svoju domácnosť, ochranu a uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov alebo kontakt so spoločenským prostredím najmä vzhľadom na vek, nepriaznivý zdravotný stav, sociálnu neprispôsobenosť alebo stratu zamestnania.

(2) Za sociálnu núdzu sa na účely tohto zákona považuje aj stav, keď občan s ťažkým zdravotným postihnutím potrebuje zmierniť sociálne dôsledky ťažkého zdravotného postihnutia alebo ich prekonať za podmienok ustanovených týmto zákonom.

(3) Za nepriaznivý zdravotný stav sa na účely tohto zákona považujú invalidita podľa právoplatného rozhodnutia alebo posudku Sociálnej poisťovne, choroba, porucha zdravia alebo zdravotné postihnutie uznané príslušným ošetrojúcim lekárom.“⁷²⁷

Zákon zároveň aj stanovuje spôsoby riešenia hmotnej a sociálnej núdze v §11.

- a. sociálne poradenstvo,
- b. sociálnoprávna ochrana,
- c. sociálne služby,
- d. dávka sociálnej pomoci,
- e. sociálne služby, peňažné príspevky na kompenzáciu a peňažný príspevok za opatrovanie.⁷²⁸

Pojem chudoby sa mení, pretože skôr chudoba bola vnímaná ako nedostatok tovarov a služieb, dnes sa chápe ako neschopnosť skonzumovať služby a kúpiť si tovary. Táto neschopnosť je dôsledkom nedostatku finančných prostriedkov.

3 Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na riešenie stavu chudoby a na predchádzanie vzniku chudoby

Nepriamy zamestnávateľ, čiže štát priamo aj nepriamo vplýva na vznik stavu chudoby. Jeho najväčší vplyv je na občanov štátu nepriamy, a to tým, že vytvára zákony a formuluje zákonné podmienky pre svojich občanov. Formuluje sociálne zákony, zákony o vytváraní a odvádzaní poisťného a aj zákony o zamestnávaní. Druhá skupina vplyvu

-
- občan vedený v evidencii UoZ najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov (dlhodobozamestnaný občan),
 - občan, ktorý nevykonával zárobkovú činnosť ani sa nepripravoval na povolanie v rámci sústavnej prípravy na povolanie alebo v systéme ďalšieho vzdelávania z dôvodu, že nemohol zosúladiť pracovné povinnosti s plnením rodičovských povinností,
 - občan, ktorý je rodič alebo osoba starajúca sa o 3 a viac detí alebo osamelý občan starajúci sa o dieťa,
 - občan, ktorý stratil schopnosť vykonávať svoje doterajšie zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie je občan so zdravotným postihnutím,
 - občan, ktorý sa sťahoval alebo sa sťahoval v rámci územia členských štátov Európskej únie, alebo občan, ktorý má pobyt na území členského štátu Európskej únie na účel výkonu zamestnania,
 - občan so zdravotným postihnutím a
 - cudzinec, ktorému bol udelený azyl

In: <http://www.employment.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=79> (10.10.2008).

⁷²⁷ <http://www.poistovne.sk/zakony/02/01.html> (10.10.2008). Porov.: MAZUR, P: *Starostlivosť o spoločné dobro ako povinnosť každého katolíka*, „Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok“ 2006 nr 4-B, s. 187-190.

⁷²⁸ <http://www.poistovne.sk/zakony/02/01.html> (10.10.2008).

nepriameho zamestnávateľa je na poli sociálnej pomoci a finančnej pomoci, úloha je realizovaná zákonodarnou a výkonnou činnosť štátu. Všetky tieto úlohy môžu byť napĺňané len cez legislatívnu činnosť štátu.

Akýkoľvek druh pomoci a riešenia stavu chudoby musí spĺňať požiadavky spravodlivosti, solidarity a subsidiarity.

Solidarita⁷²⁹ je prvým prostriedkom nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. Solidarita je základným princípom, podľa ktorého existuje pomoc v spoločnosti. Z definície solidarity jasne vyplýva spoločnosti a aj silnejším jedincom povinnosť pomáhať. Nie je to právo spoločnosti alebo výsada budovania sociálneho štátu ale je to prirodzená povinnosť spoločenstva. Prirodzená preto, lebo spoločenstvo štátu a tým aj nepriamy zamestnávateľ vznikajú preto aby sa dosiahlo spoločné dobro⁷³⁰ a rešpektoval princíp ľudskej osoby⁷³¹. Solidarita nám pomáha, aby sme si cenili jeden druhého – osobu, národ, alebo štát – nielen ako nejaký nástroj, ale ako nám podobného pomocníka.⁷³² Tu je zo strany štátu veľké nebezpečenstvo, že jednotlivec v spoločnosti bude podriadený spoločenským záujmom, a to najviac pri presadzovaní budovania sociálneho štátu. Tak môže zaniknúť stredná vrstva v spoločnosti pomocou užívania a aplikovania teórií ľavicového liberalizmu. Nepriamy zamestnávateľ sa nemôže zrieknuť tejto povinnosti solidarity, ale zároveň nemôže byť až natoľko solidárny, že zničí ľudí, ktorí prejavujú solidaritu napríklad vysokými daňovými a odvodovými povinnosťami. Tu v čase krízy vystupuje do popredia schopnosť nepriameho zamestnávateľa **vytvárať rovnaké podmienky na vznik a udržanie pracovných miest**. Je to jedine jeho prirodzená povinnosť, ktorú nemôže delegovať nižším štruktúram, lebo len on vlastní legislatívne prostriedky na riešenie tohto problému.

Ďalším prostriedkom na zabránenie vzniku chudoby a spomalenie jej prehlbovania je uplatňovanie princípu **subsidiarity**. Je veľmi ťažké nájsť spôsob konkrétnej a adekvátnej pomoci, aby nebol jednotlivými členmi spoločenstva zneužívaný. Subsidiarita⁷³³ je teda schopnosť spoločenstva racionálne a spravodlivo pomáhať členom spoločenstva v núdzi.⁷³⁴

⁷²⁹ Solidarita: je to povedomie spoluzodpovednosti a vzájomnej závislosti medzi členmi spoločenstva a povinnosť silnejších členov postarať sa o slabších členov. Porov. KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2007. s. 20., MAZUR, P: *Solidarność fundamentalną cnotą społeczną w nauczaniu Jana Pawła II*. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. Poprad: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2008. s. 112.

⁷³⁰ Princíp spoločného dobra: Od všetkých jednotlivcov a spoločenských inštitúcií – ako súčasti spoločnosti sa vyžaduje konať tak, aby sa s jednotlivým ľudom umožnil a napomáhal integrálny rozvoj ich osobností a všetkým inštitúciám naplnenie ich cieľa. Porov. . KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2007. s. 38.

⁷³¹ Princíp ľudskej osoby: jednotliví ľudia sú a musia byť základom, cieľom i subjektom všetkých ustanovizní, v ktorých sa prejavuje a uskutočňuje spoločenský život. Ľudská osoba nemôže byť podriadená vyššiemu cieľu, lebo ona je tým najvyšším cieľom. Porov. . KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2007. s. 43..

⁷³² Gejdoš, M.: Solidarita – spoločenstvo s ľuďmi v chudobe a v núdzi. In: Solidarita- sociálny princíp, politika, prax. Zborník prednášok z konferencie. Ružomberok. PF KU. Ružomberok. 2007. s.57. ISBN 978-80-8084-233-8.

⁷³³ Subsidiarita: Organizačne vyššie spoločenstvo nemá zasahovať do kompetencií nižšieho spoločenstva, nemá ich preberať, ale má mu umožniť naplnenie svojich kompetencií. V prípade zlyhania má vypomôcť, avšak len dovtedy a do tej miery, kým príslušné spoločenstvo nebude schopné danú kompetenciu realizovať. Je tu potrebné realizovať vyššiu kompetenciu za predpokladu rešpektovania slobody nižšieho spoločenstva. Zároveň nižšie spoločenstvo nemá prenášať svoje kompetencie na vyššie spoločenstvo, ale v plnej zodpovednosti za ne má ich realizovať vlastnými silami. Porov. . KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2007. s. 28.

⁷³⁴ Porov. KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2007. s. 28.

Zdá sa, že nepriamy zamestnávateľ si je vedomý povinností vyplývajúcich z jeho poslania a s spolu s plnou mierou zodpovednosti vytvára zákony a koordinuje celú zákonnú činnosť na riešenie sociálnych stavov a ekonomických stavov občanov.

No taktiež musíme konštatovať, že na Slovensku v dnešnej dobe prevláda stála túžba budovania sociálneho štátu, ktorý nie je prijateľný ako trvalý smer na udržiavanie životného štandardu a spôsob ktorým by sa dal zabezpečiť rast a integrálny rozvoj všetkých členov spoločenstva. Práve preto nepriamy zamestnávateľ musí správne pochopiť zmysel solidarity a dôležitosť aplikácie princípu subsidiarity. O to viac v stave keď sa spoločnosť nachádza vo finančnej kríze a čaká na ďalšie vlny doliehajúcej krízy. Subsidiarita je o to viac dôležitejšia, keďže v spoločnosti vzniká ďalšia skupina ľudí hraničiacich s chudobou, alebo chudobných z dôvodu straty zamestnania a existencie úverov či zo strany zamestnancov, alebo aj zamestnávateľov.

Ďalším dôsledkom krízy je aj to, že do spoločného majetku sa vyberie menej daní, a aj poisťovne zabezpečujúce sociálne a zdravotnícke služby pocítia nedostatok peňazí. Takto sa spoločnosť dostane na do blízkeho nebezpečenstva chudoby. Chudoby, ktorá nie je len definovaná ako neschopnosť kúpiť si službu, alebo nejaké dobro, ale aj ako nedostatok služieb a dohier na trhu.

Nepriamy zamestnávateľ presadzuje svoju politickú agendu cez zákonné prostriedky ktoré vytvára aby dosiahol svoj v kampani stanovený cieľ. Preto je dôležitým členom rozhodovania samotný občan, ktorý si priamo volí jednotlivú sociálnu politiku, cez voľby či už v lokálnom, krajskom, alebo štátnom parlamente. Občan taktiež ovplyvňuje voľbu prezidenta, ktorý podpisuje a schvaľuje prijaté zákony.

Nakoniec môžeme povedať, že o stave chudoby v spoločnosti a nachádzaní prostriedkov jej riešenia je priamo zodpovedný aj každý občan spoločnosti. Zodpovednosť sa prejavuje pri voľbe, ale aj v každom rozhodnutí člena spoločenstva nepriameho zamestnávateľa (zákonodarcovia, súdna moc a výkonná moc) pri presadzovaní svojich predstáv riešenia a predchádzania chudoby.

Záver

Každý občan, ktorý môže ovplyvňovať priamo, či nepriamo výber a formovanie nepriameho zamestnávateľa, si musí byť vedomý aj vlastnej zodpovednosti svoj sociálny stav. Každý nepriamy zamestnávateľ si musí uvedomovať, že síce bol zvolený ľuďmi, ale moc dostáva od Boha a tak sa musí riadiť podľa Božieho- prirodzeného zákona. Augustín zdôrazňuje, že láska je vnútorným hýbadlom vôle a usmerňuje vôľu človeka, je to sila, ktorá prebýva v človeku ako váha v kameni.⁷³⁵ Riadiť sa podľa prirodzeného – Božieho zákona je rešpektovanie a uplatňovanie všetkých sociálnych princípov katolíckej sociálnej náuky solidarity, subsidiarity, princípu ľudskej osoby a spoločného dobra, no najmä v čase krízy. Nepriamy zamestnávateľ nemá presadzovať svoju osobnú vôľu a postavenie zneužívať pre dosahovanie svojich osobných cieľov, ale má slúžiť každému individu v spoločnosti ako najvyššiemu princípu.

Literatúra:

GEJDOŠ, M.: *Fenomén chudoby abstrahovaný cez absenciu lásky a utrpenia*. In: Sociálne a teologické aspekty chudoby a bohatstva. Zborník referátov z medzinárodnej konferencie. Ružomberok. 2007.

⁷³⁵ Gejdoš, M.: Augustijn i jego interpretacja miłości jako wzrost od wartości niższych do wartości wyższych. In: Wychowanie i kształcenie w duchu katolickim. Materiały z Międzynarodowej Konferencji naukowej. Czestochowa. 2008. s.136. ISBN 978-83-60837-10-8.

GEJDOŠ, M.: *Solidarita – spoločenstvo s ľudmi v chudobe a v núdzi*. In: Solidarita- sociálny princíp, politika, prax. Zborník prednášok z konferencie. Ružomberok. PF KU. Ružomberok. 2007.

GEJDOŠ, M.: *Augustijn i jeho interpretácia milosci jako wzrost od wartosci nizszych do wartosci wyzszych*. In: Wychowanie i ksztalcenie w duchu katolickim. Materiály z Medzynarodowej Konferencji naukowej. Czestochowa. 2008.

KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok 2007.

MAZUR, P: *Starostlivosť o spoločné dobro ako povinnosť každého katolíka*. In: „Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok” 2006, č 4-B.

MAZUR, P: *Solidarność fundamentalną cnotą społeczną w nauczaniu Jana Pawła II*. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. Poprad: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2008.

OBDRŽÁLEK, Z., HORVÁTHOVA, K., a kol.: *Organizácia a manažment školstva. Terminologický a výkladový slovník*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava, 2004.

Elektronické zdroje:

BENEDIKT XVI. *Príhovor na letisku v Angole 20. 3. 2009*. In:

<http://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20090320029> (24.3.2009)

JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens. 18*. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176> (10.10.2008)

PIUS XI.: *Divini redeptoris. 53* In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117034331> (10.10.2008)

<http://www.poistovne.sk/zakony/02/01.html> (10.10.2008).

<http://www.employment.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=79> (10.10.2008).

Kontakt : PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.

Vedúci katedry

Katedra spoločenských vied a Sociálne náuky Cirkvi

Katolícka Univerzita, Pedagogická fakulta

Nábřežie Jána Pavla II., 15

052 01 Poprad

e-mail : alisanik@kapitula.sk

Problém chudoby z pohľadu práva sociálneho zabezpečenia

Zuzana Macková

Abstrakt

Hlavnou témou príspevku je pohľad na problém chudoby z hľadiska historického, ekonomického, ako aj právneho. Autorka rozpracováva formy riešenia chudoby v jednotlivých obdobiach, t.j. od staroveku až po súčasnosť, poukazuje na príčiny vzniku chudoby na Slovensku najmä po roku 1989 a zároveň približuje teoreticko-právne aspekty najdôležitejšieho inštitútu zavedeného na riešenie chudoby, a to životného minima.

Cieľom príspevku bolo priblížiť riešenie tohto závažného celospoločenského problému z hľadiska práva sociálneho zabezpečenia a poukázať aj na základné právne dokumenty, ktorými je Slovenská republika.

Abstract

Article deals with problem of poverty from the historical, economic and legal perspective. Author analyses various approaches to poverty in different historical periods from the antique era till present, points at causes of evolution of poverty in Slovakia especially after 1989 and at the same time offers theoretical insights of the most important concept introduced to deal with poverty - the subsistence minimum.

The aim of the article is to clarify possibilities for solution of poverty as a complex social phenomenon from the point of view of the Social Security Law as well as to stress the relevance of the international documents to which the Slovak Republic is a signatory.

Kľúčové slova: chudoba, objektívne chápanie chudoby, subjektívne chápanie chudoby, absolútna chudoba, relatívna chudoba, životné minimum.

Key words: poverty, objective perception of poverty, subjective perception of poverty, absolute poverty, relative poverty, the subsistence minimum.

1. Problém chudoby z historického pohľadu a jej riešenie

Chudoba ako závažný spoločenský problém sprevádza ľudskú civilizáciu od jej samotného vzniku. Starostlivosť o chudobných, z ktorej sa neskôr rozvinula sociálna pomoc, v európskom priestore bola určitým spôsobom inštitucionalizovaná už v období antiky. Najväčším sociálnym problémom tohto obdobia bolo upadanie „slobodných“ ľudí do otroctva najmä z dôvodu, že pri nezaplatení dlhu strácali podľa zákona osobnú slobodu. „Aténsky zákonodarca **Solón** (približne 638-559 p.n.l.), ktorému po smrti vd'ačný krajanovia postavili pomník s nápisom „svätý zákonodarca“, vypracoval novú ústavu, ktorou odstránil rodové privilégia a založil ju na princípe tíмокracie, tzv. **odstupňoval práva a povinnosti podľa majetku**. Obyvateľstvo rozdelil na štyri triedy **a zaviedol najnižšiu úroveň pre majetok a príjem príslušníkov (občanov) najnižšej štvrtej spoločenskej triedy vrátane nemajetných**“.⁷³⁶ (Vzhľadom na to, môžeme hovoriť o prvom určení hornej hranice biedy a chudoby, kedy je zachovaná ešte ľudská dôstojnosť).

Začiatkom 1.tisícročia, najmä vydaním milánskeho ediktu z roku 313, kedy sa začal Rímsky štát meniť zo štátu pohanského na štát kresťanský, starostlivosť o chudobných realizovala cirkev, a to najmä prostredníctvom svojich kláštorov. Rozpadom Rímskej ríše a uznaním cirkvi cisárom Konštantínom sa rozvíjala cirkevná charita založená na zásade "lásky k blížnemu".

⁷³⁶ Zamarovský, V.: *Grécky zázrak*. Mladé letá. Bratislava, 1990, ISBN 80-06-00122-7, str. 195-196

V rôznych obdobiach feudalizmu (**stredoveku**) zlá hospodárska situácia zapríčiňovala masovú biedu veľkej časti obyvateľstva, najmä nárast početnej vrstvy mestskej chudoby z vidieckeho obyvateľstva. Veľkým problémom sa stala túlavá čel'ad', ktorá rozmnožovala rady mestskej chudoby.

Obdobie **novoveku** charakterizovala reformácia, humanizmus a formovanie suverénnych teritoriálnych štátov. Začiatkom 14. storočia sa poľnohospodárske spoločensvá začali rozpadávať a v každej časti Európy vznikali mestá, v ktorých sa koncentrovali masy chudobných roľníkov. Napr. v roku 1349 bol v Anglicku vydaný všeobecný zákaz žobrania, ktorý bol zakotvený v "The Ordinance of Labourers", kde práceschopnému obyvateľstvu bola ustanovená povinnosť pracovať a zároveň bola uložená povinnosť poskytovať nezamestnaným pomoc. Tvorba anglického zákonodarstva upravujúca pomoc chudobným, ktorú poskytovali anglické obce bola ovplyvnená myšlienkami Thomasa Mora (1478 - 1535), autora myšlienky ideálneho štátu na čele s osvieteným panovníkom, ktorý sa mal starať o chudobných.

Na začiatku 15. storočia sa aj vo veľkých francúzskych mestách začali budovať domy pre chorých a chudobných. V roku 1531 Karol V. vydal zákaz žobrania a tuláctva s tým, že chorým a odkázaným poskytovali pomoc mestské spolky. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že „v každej obecnej samospráve existoval tzv. úrad dobročinnosti, ktorý nebol veľmi efektívny vzhľadom na nedostatočnú organizáciu. Úloha štátu spočívala iba v dopĺňaní dobročinných akcií financovaných z miestnych príspevkov, ktoré neboli vysoké. Počas Francúzskej revolúcie sa problém chudoby stal predmetom podrobného štúdia „Výboru pre odstránenie žobrania“, na čele ktorého bol vojvoda Rochefoucault Liancourt. Pod vplyvom novej ideológie ľudských práv, tento Výbor zamietol princíp dobročinnosti ako neadekvátny, poukázal na nespravodlivosť v zaobchádzaní s chudobnými ľuďmi, ktorá vyplývala z nerovnosti prostriedkov rôznych miest a logicky dospel k záveru o nevyhnutnosti **štátnej sociálnej pomoci**. Výbor vyhlásil, že „**Každý človek má právo na životné minimum**“.⁷³⁷

Uvedené obdobie liberalizmu charakterizované heslom "laissez faire, laissez passer", vyjadruje vieru v účinnosť slobodnej trhovej ekonomiky. K prejavom sociálneho liberalizmu patrí napr. aj anglický zákon z roku 1576 (Poor Relief Act), podľa ktorého pre práceschopné obyvateľstvo sa poskytovala práca, a nie podpora. Chudobní občania poskytnutú podporu museli odpracovať. Táto koncepcia mala vplyv aj na alžbetínske reformy. Bol zavedený rozdielny prístup k obyvateľstvu, ktoré bolo **práceschopné - to bolo ubytované v tzv. "pracovných domoch"** a k obyvateľstvu, ktoré bolo **práceschopné, t.j. chorí a starí, ktorí boli ubytovaní v chudobincoch**. Za vlády kráľovnej Alžbety I. začiatkom 16. storočia (1558 – 1603) sa v Anglicku začali budovať chudobince.

Na území bývalého Československa v roku 1661 bol prijatý patent o tulákoch a žobrákoch, v zmysle ktorého právo žobrať v obciach mala iba práceschopná chudoba.

V rokoch 1782-1787 **za vlády Jozefa II.** sa zriaďovali ústavy chudobných, ktoré sa budovali v jednotlivých farnostiach. Na ich čele boli "**otcovia chudobných**", ktorých volilo obyvateľstvo a zo začiatku boli pomocníkmi farárov. Až na základe nariadenia z roku 1803 boli počas výkonu svojich funkcií vyhlásení za verejných činiteľov. Povinnosť starostlivosti o chudobných bola postupne prenesená **na obce**. Bola prijatá zásada, že chudobinské zaopatrenie (*starostlivosť, pomoc pre chudobných*) sa poskytovalo iba **chudobným s tzv. domovským právom**. Inými slovami "**právo pobytu**" vyjadrovalo príslušnosť k mestu, ktorá vznikala narodením alebo prijatím za člena, mešťana alebo občana obce. V roku 1787 v celej Habsburskej monarchii boli vybudované tzv. ústavy chudobných (*chudobince*), ktoré vznikali podľa vzoru Jána Buquoa a pražskej náboženskej obce. Cieľom bolo najmä odstraňovanie chudoby.

⁷³⁷ Munková, G. a kolektív: *Sociální politika v evropských zemích*. Karolinum. Praha 2005, ISBN 80-246-0780-8, str. 21

2. Príčiny vzniku chudoby

Vnímanie chudoby a názory na ňu prešli postupným vývojom v závislosti najmä od ekonomických parametrov. Tento problém sa začal podrobnejšie skúmať až koncom 19.storočia. Ide o jav, ktorý je s poľutovaním prítomný aj v súčasnosti - v 3.tisícročí (v 21.storočí) nielen v rozvojových krajinách sveta, ale aj v najvyspelejších krajinách našej planéty, tj. aj v krajinách Európskej únie.

Chudoba v krajinách východnej a strednej Európy bola do roku 1989 tlmená širokými univerzalistickými a redistribučnými mechanizmami, ktoré sa uplatňovali v sociálnej politike a všeobecnou povinnou zamestnanosťou.

OSN v roku 2000 prijalo Miléniové rozvojové ciele, ktorými je najmä odstránenie extrémnej chudoby a hladu, dosiahnutie všeobecného základného vzdelania, podpora rodovej rovnosti a posilnenie postavenia žien, zníženie detskej úmrtnosti a zlepšenie zdravotného stavu matiek. V roku 2003 OSN vytvorilo špeciálnu skupinu expertov na čele s harvardským ekonómom J.Sachsom, ktorá v Praktickom pláne ako dosiahnuť miléniové ciele uviedla, že „svet dosiahol dôležitý pokrok v realizácii mnohých cieľov, medzi rokom 1990 a 2002 priemerný príjem vzrástol približne o 22%, počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe klesol o 130 miliónov,...stredná dĺžka života vzrástla zo 63 na 65 rokov, avšak aj napriek tomu progres nebol na celom svete rovnaký a pre všetky ciele existujú veľké disparity medzi krajinami a v rámci jednotlivých krajín“.⁷³⁸ Pre Slovensko v rámci boja proti chudobe bol prijatý program Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015, s cieľom rozšíriť a urýchliť sociálnu inklúziu Rómov vrátane pozdvihnutia ich ekonomického statusu. Program Dekády sa zameriava na štyri prioritné oblasti, a to na: vzdelávanie, zamestnanosť, zdravie a bývanie a jeho aktivity sú začlenené do troch vzájomne súvisiacich tém: chudoba, diskriminácia a rodová rovnosť.⁷³⁹ Bude zaujímavé sledovať, aké výsledky sa dosiahnu a či problém chudoby v tejto komunite sa podarí vyriešiť, t.j. odstrániť, resp. aspoň čiastočne zmierniť.

Chudoba je relatívny a zložitý pojem. Podľa M.Gándího „**chudoba je najhoršia forma násillia**“.

Chudoba je problémom sociálnej spravodlivosti, občianstva a nerovnosti, ale najmä vo svojej podstate znamená absenciu slobody. Ak jednotlivcovi hrozí chudoba, je ohrozená aj jeho sloboda. Nemožno totiž hovoriť o slobode, pokiaľ nie sú zabezpečené základné životné potreby (tj. bývanie, výživa, ošatenie, základná zdravotná starostlivosť, vzdelanie) **každého jedinca.**

Najčastejším meradlom chudoby sú príjmy alebo spotrebné výdavky. Chudoba sa spája s hmotnou núdzou, depresiou (napr. sociálnou, bytovou, pracovnou, zdravotnou, vzdelanostnou, atď). **Žiť v chudobe znamená byť „materiálne deprimovaný“**, tj. **žiť bez toho, čo je pre život nevyhnutné a čo ako také je spoločensky uznávané.** Ak človek žije v spoločnosti, v ktorej je trhová ekonomika, aby človek mohol existovať, nevyhnutne potrebuje peniaze. V súčasnosti to platí takmer pre každého jednotlivca a takmer každú krajinu.

V materiálnom slova zmysle **sloboda vychádza z majetku, ktorý má podobu fyzického kapitálu** (pozostáva z peňažných úspor a z vlastníctva, napr. nehnuteľností) a **ľudského kapitálu** (spočíva v zdraví a v schopnostiach, resp. vedomostiach).

Najčastejšími dôvodmi vzniku chudoby sú:

⁷³⁸ Gerbery, D., Lesay, I., Škobla, D.: *Kniha o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejné politiky*. ISBN 978-80-968918-9-4, str. 100

⁷³⁹ *Tamže*. str. 101

1. **nízke zárobky plynúce zo zamestnania, najmä nízky príjem na člena domácnosti** – to je typické pre Slovenskú republiku, najmä nízke zárobky – najnižšie aj v rámci V4,
2. **nezamestnanosť**, najmä **dlhodobá**, ktorá postihuje najviac mladistvých, občanov s nízkou kvalifikáciou a ľudí z vidieka – ide taktiež o typický problém Slovenska,
3. **dlhodobo nepriaznivý vývoj v hospodárskej sfére a situácia na trhu práce** – tu je naopak v Slovenskej republike napr. za obdobie rokov 2006 – 2007 hospodársky vývoj nadpriemerný priaznivý (vyjadrený v HDP),
4. **rozdiel vo vlastníctve bohatstva** (proces privatizácie – najmä obdobie 90.rokov konca 20.storočia – domácimi subjektami a začiatok 21.storočia najmä zahraničnými, ale ide aj o generačný problém), ako aj
5. **nepriaznivý zdravotný stav obyvateľstva**, a
6. **kvalita životného prostredia** - zatiaľ ide o nepreskúmaný jav.

Uvedené dôvody sú dôsledkom celkového usporiadania spoločnosti, a to najmä politických a ekonomických podmienok, ktoré jedinec môže ovplyvniť iba vo veľmi malej miere. Vzhľadom na to, odstránenie chudoby je celospoločenskou záležitosťou a prináleží štátu.

Tieto dôvody môžu spočívať aj v osobnom zavinení každého jednotlivca, prejavujúcim sa napr. v nedostatočnej pracovitosti. Znamená to, že za svoju chudobu sú zodpovední samotní chudobní a iba od nich závisí, ako budú riešiť svoj stav chudoby – napr. najmä prostredníctvom hľadania a mobilizovania svojich vlastných zdrojov.

V reálnom pohľade na chudobu sa premieta tak **zodpovednosť spoločnosti** za chudobu, **ako aj fakt jej možného zavinenia samotným jednotlivcom**.

Chudoba môže byť jednotlivými subjektami vnímaná odlišne. Vo všeobecnosti ide o stav, ak ľudia v danej spoločnosti nie sú schopní získavať prostriedky na zabezpečenie svojej existencie. Ide o stav, keď životné podmienky a uspokojovanie základných potrieb nie je zabezpečené dostatočnými príjmami a ak tieto príjmy nemožno z objektívnych dôvodov (napr. *staroba, choroba, zdravotné postihnutie, starostlivosť o malé dieťa, nezamestnanosť, atď.*) zvýšiť a občan nedisponuje inými zdrojmi alebo majetkom, ktorý by mu umožnil získavať prostriedky vo výške, ktorú spoločnosť považuje za minimálnu.

Chudobu možno rozlišovať tak z hľadiska **subjektívneho i objektívneho**.

2.1.Subjektívne chápanie chudoby

Subjektívne chápanie chudoby súvisí s tým, či sa ľudia cítia subjektívne chudobní alebo nie. Niektorí jedinci sa môžu cítiť chudobnými, avšak chudobnými nie sú. Vo väčšine prípadov ide o ľudí smerujúcich k vyšším príjmovým vrstvám. Iní naopak, môžu byť skutočne chudobnými, avšak chudobu nepociťujú. Ide napr. o migrantov s nízkymi príjmami v bohatej krajine. Takéto vnímanie chudoby však nemá exaktný význam.

2.2.Objektívne chápanie chudoby

Objektívne chápanie chudoby umožňuje viditeľne oddeliť chudobných od nechudobných. V takomto chápaní rozoznávame chudobu ako absolútnu alebo relatívnu.

2.2.1 Absolútna chudoba

Hranice absolútnej chudoby sú určené tzv. **existenčným minimom**, ktoré v danej spoločnosti umožňuje **iba holé fyzické prežitie jednotlivca**. Ide o určenie fyziologického

prahu, pod ktorým už nie sú naplnené základné potreby nevyhnutné na udržanie základnej existencie, tj. potrava, ošatenie, bývanie, vykurovanie. Znamená to, že **dochádza už k reálnemu ohrozeniu „práva na život“**, ktoré patrí medzi základné práva a slobody - ustanovené v **čl. 15 Ústavy SR**. Je to najspodnejšia prípustná hranica životnej úrovne. **Existenčné minimum tvorí hranicu dolného pásma chudoby**. Takéto chápanie chudoby rozvinul napr. Rowntree v roku 1899, podľa ktorého sa rodiny považovali za chudobné, ak ich celkové zárobky nepostačovali na zabezpečenie minimálnych nevyhnutných fyziologických potrieb človeka.

Absolútna chudoba je neustále aktuálna najmä pre chudobné rozvojové krajiny sveta, kde sa vedie boj o holú fyzickú existenciu so smrťou spôsobenou hladom. **Najbohatšie 1% obyvateľstva dostáva toľko ako najchudobnejších 57%**. Viac ako 1 miliarda ľudí žije z menej ako 1 USD denne, približne 2,7 miliardy ľudí za menej ako dva doláre denne, 777 miliónov je podvýživovaných, pričom ide o 163 miliónov detí mladších ako 5 rokov. Denne od hladu zomiera 24-tisíc ľudí, $\frac{3}{4}$ z toho sú deti – tj. celkovo hladuje 800 miliónov obyvateľov Zeme⁷⁴⁰, takmer 1 miliarda ľudí nemá prístup k čistej vode, 826 miliónov trpí podvýživou⁷⁴¹ a každý rok umrie 10 miliónov ľudí pre nedostatok najzákladnejšej zdravotnej starostlivosti.⁷⁴²

2.2.2 Relatívna chudoba

Hranice relatívnej chudoby sú spojené s **priemernou životnou úrovňou obyvateľstva danej krajiny**. Vychádza sa zo skutočnosti, že chudobný človek môže uspokojovať svoje základné životné potreby, ktoré sú v danej spoločnosti bežné, avšak v určitom slova zmysle sa cíti deprimovaný a zo spoločnosti vylúčený. **Chudoba je v tomto prípade zavinená nedostatkom vecí, ktoré sa prejavujú najmä v nedostatočnom vybavení domácností predmetmi dlhodobej spotreby, v nižšej úrovni bývania, v nemožnosti sporenia**, atď. Slovanmi A. Smitha: „Ide o možnosť jednotlivca žiť bez pocitu hanby“.

V dnešnom vyspelom svete sa prejavuje práve táto „relatívna chudoba“, v ktorej žije približne **8% až 21% populácie krajín Európskeho spoločenstva** (ide takmer o 56 miliónov ľudí EÚ, pričom najohrozenejšia je pätina Grékov a Portugalcov, desatina Dánov, Nemcov, Fínov a Holanďanov.⁷⁴³ Stanek, V. a kolektív: *Sociálna politika*. Vydavateľstvo EKONÓM 2004, str. 110 – 111, údaje k 1.5.2004. Najmenej chudobných je v Českej republike (8%), vo Švédsku (9%), v Dánsku (10%), v Maďarsku (10%), vo Fínsku, Holandsku a Slovinsku (11%), v Luxembursku, Nemecku a Rakúsku (12%), atď. Naopak, najviac chudobných je v Slovenskej republike a v Írsku (viac ako 21%).⁷⁴⁴

Znamená to, že väčšina týchto ľudí žije v hospodárskej prosperite a štát zaručuje každému životné minimum, ktoré sa prejavuje v rôznych sociálnych dávkach. Spôsob a forma poskytovania týchto dávok je v jednotlivých štátoch EÚ upravená individuálne.

V roku 1984 Rada Európskeho spoločenstva formulovala hranicu chudoby ako polovicu čistého priemerného príjmu na občana v danej krajine.

„Podľa Medzinárodnej organizácie práce do tejto skupiny patrí obyvateľstvo, ktorého úroveň príjmu predstavuje 2/3 a menej ako je celoštátny priemer. Vo väčšine krajín Európskej únie sa za chudobných považujú obyvatelia, ktorí majú k dispozícii menej

⁷⁴⁰ Stanek, V. a kolektív: *Sociálna politika*. Vydavateľstvo EKONÓM 2004, str. 108 – 109

⁷⁴¹ *Správa o ľudskom rozvoji 2001*, New York, United Nations Development Programme 2001

⁷⁴² Komisia o makroekonomike a zdraví: *Investovanie do zdravia pre ekonomický rozvoj*. Ženeva, Svetová zdravotnícka organizácia, December 2001

⁷⁴³ Stanek, V. a kolektív: *Sociálna politika*. Vydavateľstvo EKONÓM 2004, str. 110 – 111, údaje k 1.5.2004.

⁷⁴⁴ Eurostat: *Die soziale Lage in der Europäischen Union 2004*, Katalognummer: KE-AG-04-001-EN-C

než polovicu priemerného príjmu v príslušnej krajine a za bohatých sa pokladajú tí, ktorí majú viac ako dvojnásobok tohto priemerného príjmu“.⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶

3. Teoreticko-právne východiská právnej úpravy životného minima

Právna úprava životného minima v krajinách EÚ, ako aj v Slovenskej republike vychádza z neodňateľných a z nescudziteľných prirodzených práv človeka a občana, ktoré vychádzajú z dedičstva antickej kultúry, boli rozvíjané osvietenskými filozofmi a sú **obsiahnuté v základných dokumentoch revolúcie z konca 18. storočia.**

Po skončení 2. svetovej vojny **základné práva človeka a občana našli svoje medzinárodné vyjadrenie vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv** prijatej na III. Valnom zhromaždení OSN 10. decembra 1948, ktorá **v článku 22** zakotvuje

- **právo každého človeka ako člena spoločnosti na sociálne zabezpečenie a nárok na to, aby mu boli prostredníctvom národného úsilia i medzinárodnej spolupráce a v súlade s organizáciou a prostriedkami príslušného štátu, zabezpečené hospodárske, sociálne a kultúrne práva, nevyhnutné pre jeho dôstojnosť a slobodný rozvoj jeho osobnosti,**

a v článku 25

- **právo každého na takú životnú úroveň**, ktorá by bola v stave (schopná) zabezpečiť jeho zdravie a blahobyt, i zdravie a blahobyt jeho rodiny, **rátajúc do toho najmä výživu, šatstvo, byt a lekársku starostlivosť, ako aj nevyhnutné sociálne opatrenia;** právo na zabezpečenie v nezamestnanosti, v chorobe pri nespôsobilosti pracovať, pri ovdovení, v starobe alebo v ostatných prípadoch straty zárobkových možností, ktoré nastali v dôsledku okolností, nezávislých od jeho vôle.

Z uvedeného vyplýva, že **právo na základnú životnú úroveň sa vníma ako jedno zo základných ľudských práv** a štátom garantovaná životná úroveň má zabezpečiť zdravie, blahobyt jedinca a jeho rodiny, **pričom štáty sú povinné garantovať výživu, šatstvo, byt a lekársku starostlivosť**, čo sa v podstate považuje za **základnú koncepciu životného minima.**

Primeranú životnú úroveň a výživu garantuje aj **Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach** (1966). Podľa Paktu šatstvo a byt majú byť zabezpečené v dostatočnej miere, pričom do práva na primeranú životnú úroveň sa zahŕňa aj **právo na neustále zlepšovanie životných podmienok.** Z tohto možno dedukovať smerovanie nielen ku garancii existenčného, resp. životného minima, ale aj tzv. **sociálneho minima** (*malo by predstavovať cca 120% životného minima – pozri pôvodné znenie zákona NR SR č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci – išlo o prípady, ak osoba vykonávala prácu za nižšiu mzdu ako bola výška minimálnej mzdy, resp. v prípade platobnej neschopnosti zamestnávateľa*), prostred-

⁷⁴⁵ Stanek, V. a kolektív: *Sociálna politika*. Sprint, Bratislava 2002, str. 66

⁷⁴⁶ Poznámka autorky: Chudoba je v krajinách Európskej únie úplne iná ako v Ázii, Afrike či Latinskej Amerike, kde sú občania prevažne odkázaní iba sami na seba a svoju rodinu. Obyvatelia chudobných krajín sveta sú závislí najmä na poľnohospodárstve, nemajú dostatočnú poľnohospodársku techniku a preto majú veľa detí, aby mali dostatok pracovných síl. Poľnohospodárstvo v týchto krajinách sveta však stačí iba na holé fyzické prežitie, avšak mnohokrát celá rodina trpí hladom a podvýživou. Obrovské rozdiely sú najmä v ázijských krajinách, napr. v Indii. Na jednej strane tu existuje vyspelá priemyselná základňa, funkčná administratívna a politická štruktúra, tj. napr. v Dillí môžeme súčasne vidieť všetky výtvarné západného sveta, avšak na strane druhej zároveň obrovskú biedu a zúfalstvo miliónov ľudí prežívajúcich na okraji Dillí bez strechy nad hlavou, bez lekárskej starostlivosti, bez možnosti akéhokoľvek vzdelávania a pracovných príležitostí. Európski chudobní, ktorí poberajú sociálne dávky sú v celosvetovom meradle tzv. strednou triedou. Najnižšia výška životného minima je v Estónsku (32 EUR na mesiac), Litve (33 EUR na mesiac) a Lotyšsku (75 EUR na mesiac), **avšak najchudobnejší občan EÚ odkázaný na sociálne dávky je na tom finančne lepšie ako 1,1 miliardy ľudí na celom svete.** (Zdroj: Právo a zamestnanie č. 6/2005, str. 8).

níctvom ktorého je umožnené zaradenie jedinca do spoločnosti, t.j. inklúzia. Pakt taktiež zaviedol právo každého na oslobodenie od hladu.

Nesmierny význam malo aj prijatie **Európskej sociálnej charty** síce až v roku 1961, ktorá predstavovala jeden z najvýznamnejších dokumentov Rady Európy. Vychádza z hospodárskeho a sociálneho systému trhovej ekonomiky európskych štátov a zakotvuje štandardné hospodárske a sociálne práva typické pre väčšinu členských štátov Rady Európy. Právo na sociálnu pomoc sa priznáva osobám, ktoré sa ocitli bez primeraných prostriedkov a nie sú schopné si ich zabezpečiť samé. **Za základ sociálneho zabezpečenia v zmysle Charty sa považuje povinné sociálne poistenie (pre každého) pre prípad sociálnych udalostí sprevádzajúcich človeka od narodenia až po smrť.** (V tejto súvislosti je potrebné upozorniť, že od roku 2001 v Slovenskej republike už nemáme univerzálny poisťovací sociálny systém, pretože od tohto roku povinné poistenie samostatne zárobkovo činnnej osoby vzniká v závislosti od výšky jej hrubého príjmu dosiahnutého z podnikateľskej činnosti za predchádzajúci kalendárny rok, t.j. ak je nižší – od roku 2004 ako 12-násobok minimálneho vymeriavacieho základu, ktorého výška je v sume minimálnej mzdy, tieto subjekty vôbec nie sú povinne poistené. Môžu byť poistené iba na základe svojho slobodného rozhodnutia, t.j. dobrovoľne. Avšak tieto subjekty tento inštitút „dobrovoľného poistenia“ takmer vôbec nevyužívajú).

Právna úprava prirodzených práv občana, vrátane sociálnych práv vychádza z uvedených dokumentov. Vyjadrenie týchto práv je obsiahnuté v **Listine základných práv a slobôd**, ale najmä v **Ústave Slovenskej republiky** (zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov).

K problematike životného minima sa viažu predovšetkým tieto články Ústavy SR:

- **článok 15 ods. 1** – *každý má právo na život (uvedený článok by sa mal premietat' do systému sociálnej pomoci, t.j. holé fyzické prežitie – dolná hranica „absolútnej“ chudoby je určená tzv. existenčným minimom – vychádza z čl. 3 Všeobecnej deklarácie ľudských práv a čl. 6 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd dohodnutý v Ríme 4.11.1950 s dodatkovými protokolmi z rokov 1952, 1963, 1983 a 1984.),*
- **článok 19 ods. 1** - *každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti (uvedený článok by sa mal premietat' do systému sociálnej pomoci, t.j. hranica „relatívnej“ chudoby je určená životným minimom – vychádza sa z čl. 10 Listiny základných práv a slobôd),*
- **článok 35 ods. 3** - *občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať (uvedený článok by sa mal premietat' do systému sociálneho poistenia, najmä poistenia v nezamestnanosti – vychádza sa z Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach – publikované vyhl.č. 120/1976 Zb., Dohovoru MOP č. 29/1930 o nútenej alebo povinnej práci – oznámenie č. 506/1990 Zb., Dohovoru MOP č. 34/1933 o sprostredkovateľniach práce za úhradu – oznámenie č. 440/1990 Zb., Dohovoru MOP č. 88/1948 o organizácii služieb zamestnanosti – oznámenie č. 17/1991 Zb., Dohovoru MOP č. 122/1964 o politike zamestnanosti – oznámenie č. 490/1990 Zb., Dohovoru MOP č. 159/1983 o pracovnej rehabilitácii a zamestnávaní (invalidných osôb) – oznámenie č. 72/1985, atď.).*
- **článok 39 ods. 1** - *občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa (uvedený článok by sa mal premietat' do systému sociálneho poistenia – najmä nemocenského poistenia a dôchodkového poistenia – vychádza z čl. 22 a 25 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, čl. 9 a 11 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Dohovoru MOP č. 102 o minimálnej norme sociálneho zabezpečenia z roku 1952 -*

ratifikovaný v roku 1990 – č. 461/1991 Zb., Dohovoru MOP č. 128 o invalidných, starobných a pozostalostných dávkach z roku 1967 - ratifikovaný v roku 1990 – č. 416/1991 Zb., Dohovoru MOP č. 130 o lekárskej starostlivosti a o nemocenských dávkach z roku 1969 - ratifikovaný v roku 1990 – č. 537/1990 Zb., Dohovoru MOP č. 38 o povinnom invalidnom poistení osôb zamestnávaných v poľnohospodárskych podnikoch z roku 1933 - ratifikovaný – č. 469/1990 Zb., Dohovoru MOP č. 39 o povinnom poistení vdov a sirôt po osobách zamestnávaných v priemyselných a obchodných podnikoch, v slobodných povolaniach, a po pracovníkoch pracujúcich na objednávku a po domácom služobníctve z roku 1933 - ratifikovaný - č. 469/1990 Zb., Dohovoru MOP č. 40 o povinnom poistení vdov a sirôt po osobách zamestnávaných v poľnohospodárskych podnikoch z roku 1933 - ratifikovaný – č. 469/1990 Zb.),

- **najmä článok 39 ods. 2** - každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok (uvedený článok by sa mal premietat' do systému sociálnej pomoci - odporúčanie Rady č. 92/441/EHS o spoločných kritériách týkajúcich sa dostatočných zdrojov a sociálnej pomoci v systémoch sociálnej ochrany, a odporúčanie Rady č. 92/442/EHS o konvergencii cieľov a politiky sociálnej ochrany).

Opatrenia, ktorými sa rieši problém chudoby môžu mať preventívny charakter. Ide o realizáciu sociálnej politiky ako politiky preventívnej s cieľom obmedziť alebo zmierniť chudobu alebo zabrániť príčinam jej vzniku. K riešeniu chudoby prispieva najmä napr. účinná politika zamestnanosti, vzdelávacia politika, zdravotná politika, bytová politika, atď.

Opatrenia, ktorými sa riešia následky už reálne existujúcej chudoby sú napr. **ustanovenie výšky minimálnej mzdy v danej spoločnosti** - na území bývalej ČSFR nariadením vlády ČSFR č. 53/1992 Zb. o minimálnej mzde (v súčasnosti účinný zákon NR SR č. 90/1996 Z.z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov) a **zavedenie inštitútu životného minima zákonom** – na území bývalej ČSFR zákonom č. 463/1991 Zb. o životnom minime (neskôr zákon NR SR č. 125/1998 Z.z. o životnom minime a o ustanovení súm na účely štátnych sociálnych dávok v znení neskorších predpisov, v súčasnosti platný zákon č. 601/2003 Z.z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov - účinný od 1. januára 2004, od 1. júla 2006 v znení Opatrenia MPSVR SR č. 415/2006 Z.z. o ustanovení súm životného minima, od 1. júla 2007 v znení Opatrenia MPSVR SR č. 291/2007 o úprave súm životného minima a od 1. júla 2008 v znení Opatrenia MPSVR SR č. 225/2008 Z.z. o úprave súm životného minima a v znení zákona č. 554/2008 Z.z. – účinné od 1.1.2009)⁷⁴⁷.

Z á v e r

Za relatívne najvhodnejšie riešenie existujúceho problému chudoby sa považuje zavedenie inštitútu životného minima (zákon č. 601/2003 Z.z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení Opatrenia MPSVR SR č. 225/2008 Z.z. o úprave súm životného minima).

Životné minimum je ustanovené ako spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze (§1 zákona č. 601/2003 Z.z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov). Ide vlastne o

⁷⁴⁷ Poznámka autorky: Najvyššie životné minimum je stanovené v Dánsku (1 129 EUR mesačne), v Luxemburgu (999 EUR mesačne), Belgicku (595 EUR) a najnižšie na Slovensku (110 EUR, v roku 2008 – 178 EUR), Lotyšsku (75 EUR), Litve (33 EUR) a Estónsku (32 EUR). (Zdroj: Europaesiche Kommission a Eurostat: Comparative Tables on Social Protection in the Central and Eastern European Countries)

určenie prahu, resp. **hornej hranice biedy a chudoby**. Znamená to, že osoby, ktoré nedosahujú zákonom stanovenú úroveň príjmov, sa považujú za chudobných.

Je potrebné zdôrazniť, že **zákon o životnom minime** sám osebe **nezakladá nárok na žiadnu dávku**. Slúži iba ako **základné kritérium pre určovanie poberateľov dávok sociálnej pomoci**, ako aj **dávok pomoci v hmotnej núdzi**, ktoré sa zvyšujú iba v nepatrnej miere (§ 10 zákona č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

Vzhľadom na uvedené by sa mala prehodnotiť výška dávok pomoci v hmotnej núdzi podľa § 10 zákona č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov. **Ich výška by mala byť v súlade s požiadavkami Európskeho spoločenstva a so zákonom č. 601/2003 Z.z. o životnom minime** a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, resp. **ich najnižšia výška by mala dosahovať aspoň úroveň tzv. existenčného minima, ktoré by malo byť vo výške 50% životného minima**, tj. **pre plnoletú fyzickú osobu od 1.7.2008 výška dávky pomoci v hmotnej núdzi by mala byť najmenej v sume 2 695 Sk mesačne – tj. od 1.1.2009 v sume 89,46 € mesačne** v prípade, ak je v hmotnej núdzi zo subjektívnych dôvodov, napr. nespolupracuje s úradom práce, atď.) a **pre každé nezaopatrované dieťa by mala byť vo výške 2 460 Sk mesačne – t.j. od 1.1.2009 v sume 81,66 € mesačne** z dôvodu, že **každé nezaopatrované dieťa je v hmotnej núdzi z objektívnych dôvodov** – tj. nezaopatrované (malé dieťa do 15 rokov veku) dieťa si nevyberá rodinu a nie je schopné sa samo o seba postarať.

Nikto z nás si nevybral krajinu, ani rodinu, v ktorej sa narodil. Vzhľadom na to **základným predpokladom pre odstránenie chudoby** v jednotlivých krajinách sveta, Slovensko nevynímajúc, je **fungujúca ekonomika, hospodárska politika a rast (prosperita)**, ktoré sú silne prepojené s fungujúcou sociálnou politikou založenou najmä na princípe solidarity a sociálnej spravodlivosti, ktorej jednou z hlavných funkcií je funkcia nielen ochranná, ale aj redistribučná.

Ludská spoločnosť dospela k záveru, že je nevyhnutné **zmierňovať sociálne nerovnosti**, avšak **správnou mieru prerozdelenia** (tj. redistribúcie) **nám nemôžu kvantitatívne určovať žiadne ekonomické teórie**, pretože **ide jednoznačne o otázky politického rozhodovania** (resp. politickej voľby).

Trhová ekonomika je takmer všade na svete, ale má rôzne podoby, napr. africká, latinskoamerická, ázijská alebo **európska so silnou sociálnou dimenziou**.

Je potrebné uviesť, že približne **80% svetového bohatstva vlastní pätina ľudí sveta**. Pritom každý desiaty človek tejto planéty žije za menej ako 1 USD denne (napr. obyvatelia Afriky – Somálska, Kongo, Nigeru, Etiópie, Zambie, Mozambiku, Nigérie, Mali či Kene). Oproti tomu napr. Dán odkázaný na sociálne dávky (1 129 EUR mesačne) patrí medzi 11% najbohatších ľudí sveta a Čech s priemernou mzdou vo výške 17 500 Sk mesačne patrí medzi 13% najbohatších ľudí sveta, čo v absolútnych číslach znamená, že 5,2 miliardy ľudí je na tom oveľa – oveľa horšie.

Je potrebné taktiež zdôrazniť, že **v jednotlivých krajinách EÚ je silné sociálne cítenie premietnuté aj do reálnej sociálnej politiky toho-ktorého sociálneho štátu, čoho dôkazom je aj skutočnosť, že počet nezamestnaných alebo dôchodcov poberajúcich sociálne dávky je vyšší ako celkový počet „chudobných“ občanov. V európskom priestore práve z dôvodu pomerne štedrých sociálnych dávok je počet „chudobných“ veľmi zredukovaný**. Napr. vďaka štedrým sociálnym dávkam chudoba vo Švédsku klesla z 28% na 9%. Súvisí to najmä s budovaním švédskeho štátu blahobytu. Snaha o zabezpečenie plnej zamestnanosti priviedla Švédsko k najprepracovanejšej aktívnej politike na trhu práce na celom svete. Úspešnosť tejto politiky je ľahko merateľná aj mierou nezamestnanosti, ktorá patrí v Európe medzi najnižšie. Vybudovanie systému sociálneho zabezpečenia je realizované rozsiahlou sieťou sociálnych služieb, ktoré sa

občanom poskytujú úplne zdarma, alebo iba za malú, resp. niekedy iba za symbolickú cenu⁷⁴⁸.

Zároveň je potrebné upozorniť aj na skutočnosť, že **reštriktívna politika a štrukturálne zmeny na trhu práce majú za následok** (skrytý) **nárast nezamestnanosti, s čím je spätý zákonitý pokles životnej úrovne a reálne** (nie štatistické) **zvyšovanie počtu ľudí žijúcich pod hranicou životného minima** (tj. pod hranicou biedy a chudoby – viac ako 21% občanov Slovenskej republiky – údaj z roku 2005. Je to aj viac z dôvodu, že mnohé subjekty vylúčené zo spoločnosti – najmä bezdomovci nie sú evidované v žiadnej štatistike). Chudobou sú najviac ohrození nekvalifikovaní jedinci (prevažná časť rómskej populácie), ako aj stredná a mladšia generácia rodičov s malými nezaopatrenými deťmi, najmä osamelé ženy s deťmi, ako aj veľká časť vekovo starších poberateľov nízkych starobných a invalidných dôchodkov.

Názory na rast súm životného minima, na rast reálnych miezd (tj. o koľko viac tovaru a služieb si občania kúpia za svoju mzdu než pred rokom. V Slovenskej republike v roku 2004 oproti roku 2003 klesli reálne mzdy až o -0,8%. Občania všetkých členských krajín s výnimkou Malty a SR si finančne polepšili⁷⁴⁹, na rast životných nákladov, ako aj **na samotný problém chudoby** (viac ako 21% občanov SR je chudobných) **sú na území Slovenskej republiky veľmi polarizované.**

Zdá sa, ako by sme si v Slovenskej republike neuvedomovali (alebo snáď áno, a o to je to potom horšie), že v súčasnosti sa rozhoduje o tom, **či sa zachovajú normatívne korene západoeurópskeho „sociálneho štátu“ a „sociálne trhovu orientovanej ekonomiky“ a v akom spoločenstve, my Európania** (t.j. kresťania, židia, ale aj moslimovia – slovami Jána Pavla II., ktorý zdôrazňoval náboženskú slobodu a podľa neho sa Cirkev mala usilovať o historické náboženské zmierenie, aby sa „cítily ako bratia, z ktorých ani jeden nie je nadradený druhému a nikto nikomu nič nedlhuje“ – Weigel, G.: Svedok nádeje. str. 739), **chceme ďalej žiť.** O tejto skutočnosti nerozhoduje ani trh, ani bruselská byrokracia, ale iba samotní občania jednotlivých členských štátov EÚ, občanov Slovenskej republiky nevynímajúc.

Faktický systém sociálneho poistenia v zmysle zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, ako aj systém štátnej sociálnej podpory a pomoci v zmysle zákona č. 601/2003 Z.z. o životnom minime v znení neskorších predpisov v spojení so zákonom č. 195/1998 Z.z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov – do 31.12.2008 a so zákonom č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi v znení neskorších predpisov je reálnym prejavom jednej z funkcií demokratického a právneho štátu vyplývajúcej z Ústavy Slovenskej republiky, a to funkcie sociálnej, ktorej hlavnou úlohou je „primeraná“ sociálna ochrana (bezpečnosť) všetkého obyvateľstva (t.j. realizácia základných ľudských práv a slobôd, medzi ktoré Ústava SR zaraďuje aj sociálne práva).

„V modernej európskej realite sociálna politika smeruje k zaisteniu sociálnej ochrany občanov, teda k zabezpečeniu sociálnej suverenity a bezpečia, sociálnych istôt a k obmedzeniu sociálnej závislosti a vylúčenia zo systémov sociálneho zabezpečenia.“⁷⁵⁰

Slobodná budúcnosť každého jednotlivca nemôže existovať bez spravodlivosti v rozdeľovaní a bez solidarity existujúcej hlavne medzi bohatými a chudobnými, zdravými a chorými, mladými a starými, bezdetnými rodinami a rodinami s deťmi (a nie naopak).

Obrazom toho, či je štát skutočne právny a sociálny, je práve život tých najzraniteľnejších – žien, detí, invalidov, nezamestnaných a starých ľudí. Iba tam, kde tieto

⁷⁴⁸ Právo a zamestnaní č. 7-8/2005, str. 42

⁷⁴⁹ Hans Boeckler Stiftung Institut, Europaischer Tarifbericht des WSI 2003/2004, WSI – Mitteilungen 07/2004

⁷⁵⁰ TOMESŠ, I.: Sociální politika (teorie a mezinárodní zkušenost), SOCIOKLUB, Praha, 2001, str. 18

skupiny žijú na skutočnej, nie iba proklamovanej dôstojnej životnej úrovni, existuje a reálne funguje aj štát demokratický.

Záverom možno iba konštatovať, že sociálna politika štátu v období transformácie musí prejsť veľkými zmenami, avšak tak spoločnosť, ako aj štát si musia uvedomiť, aké sú ich sociálne funkcie, ciele a aký účel má sociálna politika sledovať. Dá sa povedať, že **v Slovenskej republike neustále absentuje vytýčenie nielen hospodárskej, ale aj tzv. sociálnej doktríny, ktorou sa rozumie široká koncepcia sociálnej politiky štátu založená na modernom vnímaní nescudziteľných ľudských práv, rešpektovaní ľudskej dôstojnosti, humanizmu a bola by výsledkom celospoločenského konsenzu.**

Čas je pactivec (Konfucius) a zdá sa, že už najbližšia doba ukáže, aké hodnoty globálnej etiky zvládnia nielen na Slovensku, ale v celom dnešnom globalizovanom svete. Bude to ľudská dôstojnosť, solidarita, subsidiarita, úcta k základným ľudským právam pre všetkých, etika, dobrovoľná striedanosť, obmedzovanie (pseudo)spotreby a podriadenie sa ekonomiky sociálne spravodlivej politike alebo naďalej „totalita“ mamonu, peňazí, bezbrehého ekonomického rastu s nekontrolovateľnými ziskami, „totalita“ konzumu, (pseudo)úspešnosti, individualizmu a egoizmu, tzv. (pseudo)sloboda, ktorá zničí nakoniec samu seba ?!

Zoznam použitej literatúry:

1. Europaesische Kommission a Eurostat: *Comparative Tables on Social Protection in the Central and Eastern European Countries.*
2. EUROSTAT : *Die soziale Lage in der Europäischen Union 2004*, Katalognummer : KE-AG-04-001-EN-C
3. GERBERY,D., LESAY,I.,ŠKOBLA,D.:*Kniha o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejné politiky.* ISBN 978-80-968918-9-4.
4. Hans Boeckler Stiftung Institut, Europaischer Tarifbericht des WSI 2003/2004, WSI – Mitteilungen 07/2004
5. Komisia o makroekonomike a zdraví: *Investovanie do zdravia pre ekonomický rozvoj.* Ženeva, Svetová zdravotnícka organizácia, December 2001
6. MUNKOVÁ,G. a kolektív: *Sociální politika v evropských zemích.* Karolinum.Praha 2005, ISBN 80-246-0780-8.
7. PRÁVO A ZAMĚSTNÁNÍ, č. 6/2005, str. 8
8. PRÁVO A ZAMĚSTNÁNÍ, č. 7-8/2005, str. 42
9. *Správa o ľudskom rozvoji 2001*, New York, United Nations Development Programme 2001.
10. STANEK,V. a kolektív: *Sociálna politika.*Vydavateľstvo EKONÓM 2004.
11. STANEK,V. a kolektív: *Sociálna politika.* Sprint, Bratislava 2002.
12. TOMĚŠ, I.: *Sociální politika (teorie a mezinárodní zkušenost)*, SOCIOKLUB, Praha, 2001.
13. ZAMAROVSKÝ,V.: *Grécky zázrak.* Mladé letá. Bratislava, 1990, ISBN 80-06-00122-7.

Kontakt : JUDr. Zuzana Macková, PhD.

Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia
Univerzita Komenského
Šafárikovo nám. č. 6, Bratislava

Fenomén chudoby dnes

Martin Majda

Abstrakt

Práca sa zaoberá predovšetkým problematikou negatívnej a pozitívnej materiálnej chudoby. V úvode je všeobecne charakterizovaný pojem chudoby a jej chápanie vo Svätom písme. Pri negatívnej materiálnej chudobe sú analyzované jej príčiny a možnosti odstraňovania. Ako jedna z možností odstraňovania negatívnej materiálnej chudoby sa uvádza práve pozitívna materiálna chudoba. Práve k takémuto spôsobu života chce táto práca povzbudiť a odhaliť význam pozitívnej materiálnej chudoby.

Abstract

The work is mostly concerned with problematic of negative and positive material poverty. In the introduction is generally characterized the word poverty and its meaning according to Holy Scriptures. In the negative material poverty its cause is being analyzed and so are the possibilities of elimination of these reasons. As one possibility how to eliminate these reasons is mentioned positive material poverty. This work wants to give an encouragement to this lifestyle and to uncover the meaning of positive material poverty.

Kľúčové slová: negatívna materiálna chudoba, pozitívna materiálna chudoba, negatívna duchovná chudoba, pozitívna duchovná chudoba, hriech, solidarita, subsidiarita,

Key words: negative material poverty, positive material poverty, negative spiritual poverty, positive spiritual poverty, sin, solidarity, subsidiary.

Chudoba je téma a problém vždy aktuálny, o čom svedčí aj táto konferencia. A aj sám Pán Ježiš povedal - chudobných budete mať vždy medzi sebou (porov. Mt 26, 11) a vyzýva nás, aby sme sa starali o týchto chudobných a sami aj žili v určitom druhu chudoby (porov. Mt 19, 21; Lk 12, 33).

A práve tieto dve skutočnosti ma najviac zaujali pri písaní mojej diplomovej práce.

Prvá - starať sa o chudobných. Ako im môžeme pomôcť? Svojou prácou som chcel pripomenúť nevyhnutnosť zaoberať sa problematikou chudobných a pokúsil som sa načrtnúť príčiny a možnosti odstraňovania tejto problematiky v dnešnom svete.

Druhá - Kristus nás vyzýva, aby sme nasledovali Jeho vzor v chudobnom spôsobe života. Kladiem si otázku, akú chudobu má Kristus na mysli? *Jeden druh chudoby máme odstraňovať a iný máme nasledovať*. Vidíme teda, že pojem chudoba skrýva v sebe viaceré významy, ktoré sa pokúsím rozlíšiť.

Pápežský kazateľ Raniero Cantalamessa vo svojom diele *Chudoba* rozlišuje nasledujúce druhy chudoby:

1. Negatívna materiálna chudoba

Je charakterizovaná ako sociálny stav, nedostatok materiálneho zabezpečenia a ako nedobrovoľná chudoba.

2. Pozitívna materiálna chudoba

Človek sa dobrovoľne zrieka užívania zbytočných, niekedy aj potrebných, hmotných dohier, žije skromným spôsobom života a to, čo má, slúži nielen jemu, ale aj druhým. Nie je otrokom majetku. Je to pochopenie a prežívanie evanjeliovej rady chudoby.

3. Negatívna duchovná chudoba

Stretávame sa s ňou u ľudí, ktorým chýbajú duchovné dobrá a skutočné ľudské hodnoty. Je to vnútorná chudoba a môžeme ju pozorovať nielen u materiálne bohatých ľudí, ale aj u materiálne chudobných.

4. Pozitívna duchovná chudoba

Tú tvorí pokora a dôvera v Boha – vo všetko dôverovať a byť závislý na Bohu. Je to v skutočnosti bohatstvo chudobných.⁷⁵¹

Tu nachádzame odpoveď na otázku, ktorú chudobu resp. ktoré chudoby nám treba odstraňovať a ktoré nasledovať.

Porovnaním rôznych štúdií, zaoberajúcich sa problematikou chudoby vo Svätom písme, som zistil, že výzva *pozitívnej materiálnej chudoby* v Starom zákone sa nenachádza, až Nový zákon prináša fenomén *pozitívnej materiálnej chudoby*. Čo sa týka *negatívnej materiálnej chudoby*, tak v Starom zákone bola najprv chápaná ako Boží trest, ale neskôr sú už chudobní považovaní za tých, ktorí trpia pre *hriech* iných a ktorým treba pomôcť. A naozaj pri analyzovaní príčin chudoby Ján Pavol II. a sociálna náuka Cirkvi uvádza, ako najhlavnejšiu príčinu chudoby, *hriech* človeka, ktorý môžeme nazvať aj *negatívnou duchovnou chudobou* - konkrétne sú to hriechy: zhon po zisku a smäd po moci (porov. SRS 35).⁷⁵²

A tu sa dostávame k problematike sociálneho hriechu. Ján Pavol II. o tomto probléme hovorí nasledovne: „Keď Cirkev pranieruje ako *sociálne hriechy* isté situácie alebo určité kolektívne správania sa viac-menej rozsiahlych sociálnych skupín, alebo aj celých národov aj skupín národov, vtedy vie a hlása, že také prípady *sociálnych hriechov* sú ovocím, nahromadením a sústredením mnohých *osobných hriechov*. Ide tu o čisto osobné hriechy toho, kto vyvoláva a napomáha nespravodlivosti, alebo ju zneužíva, i toho, kto má moc urobiť čosi, aby zabránil alebo odstránil, alebo aspoň obmedzil niektoré sociálne zlá, a on to neurobí, či už z lenivosti, alebo zo strachu, alebo v dôsledku dohodnutého mlčania, či už z ľahostajnosti, alebo preto, že je maskovaným spoluvinníkom. Skutočnú zodpovednosť majú teda jednotlivé osoby. Nijaká situácia - a práve tak isto nijaká inštitúcia, štruktúra, spoločnosť - nie je sama osebe subjektom mravných skutkov, a preto nemôže byť sama v sebe dobrá alebo zlá. Pri koreni každej situácie hriešneho rázu sú vždy hriešne *osoby*“ (RP 16).⁷⁵³ A aj za chudobu sú zodpovedný konkrétny ľudia.

Ako teda odstraňovať chudobu?

Ako základné možnosti riešenia *negatívnej materiálnej chudoby* sa nám ponúkajú dva základné princípy sociálnej náuky Cirkvi – *solidarita* a *subsidiarita*. To znamená vedieť sa podeliť a v *správnom poradí* zachovať postupnosť pomoci. Čo sa týka solidarity Ján Pavol II. vo svojej encyklike *Centesimus annus* hovorí: „Súkromné vlastníctvo je nutné a teda je dovolené, zároveň je však obmedzené.“ A dodáva citát z *Gaudium et spes*,⁷⁵⁴ kde hneď aj usmerňuje spôsob používania súkromného vlastníctva: „Človek užívajúc tieto bohatstvá, má pokladať veci, ktoré oprávnené vlastní, nielen za svoje, ale aj za spoločné v tom zmysle, že môžu byť na osoh nie len jemu, ale aj iným“ (CA 30).⁷⁵⁵ A čo sa týka subsidiarity: „Prvotná je zodpovednosť jednotlivca a všetko má smerovať k jej posilňovaniu. Jednotlivec nie je izolovaný, ale žije v sieti sociálnych vzťahov, najmä v rodine. Človek zodpovedá za svoju

⁷⁵¹ Porov.: CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : SERAFÍN, 1999, s. 10.

⁷⁵² JÁN PAVOL II.: *Solicitudo rei socialis*. In: *Sociálne encykliky*. Trnava : SSV, 1997.

⁷⁵³ JÁN PAVOL II.: *Reconciliatio et poenitentia*. Trnava : SSV, 1993 .

⁷⁵⁴ *Gaudium et spes* 69. bod.

⁷⁵⁵ JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*. Trnava : SSV, 1997.

rodinu a rodina zodpovedá za svojich členov. Rodina je najprirodzenejšou formou ochrany pred chudobou. Tam, kde rodina nestačí, mali by nastúpiť prirodzené formy solidarity. Prirodzené, teda dobrovoľné. V podobe charity, cirkví, mimovládnych organizácií, susedských komunít. A až vtedy, keď je problém neriešiteľný touto prirodzenou cestou, je odôvodnené, aby do veci vstúpili vláda, štát, verejný sektor. A posilňovanie zodpovednosti znamená, že ani ľuďom v núdzi nemá byť poskytovaná pomoc bez vyžadovania protihodnoty v podobe ich vlastnej aktivity.⁷⁵⁶ (Ja som premýšľal o systéme sociálnych dávok na určitý čas, napr. prvé tri roky dostaneš životné minimum a ak sa nezamestnáš, alebo niekto z tvojej rodiny, ktorý je schopný pracovať, znížime ti príjem.)

Samozrejme v odstraňovaní chudoby zohráva nezastupiteľnú úlohu samotná Cirkev už od svojich počiatkov a naďalej aj ostáva jednou z jej prioritných úloh práve starostlivosť o tých chudobných, ktorí si sami nevedia pomôcť. Ján Pavol II. poukazuje na fakt, že solidarita s chudobnými sa stáva hodnovernejšou ak sami kresťania žijú v jednoduchosti, v skromnom spôsobe života, nasledujúc Ježišov príklad a tak sa sami stávajú žiarivými príkladmi evanjelia v praxi (porov. EA 34).⁷⁵⁷ A naozaj povzbudivým životom mnohých svojich členov, ktorí žijú v *pozitívnej materiálnej chudobe*, ukazuje aj bohatým, aj nedobrovoľne chudobným, ako málo stačí človeku pre šťastný život.⁷⁵⁸ Môžeme povedať, že *pozitívna materiálna chudoba* je tiež jednou z možností odstraňovania *negatívnej materiálnej chudoby*. Je to stála výzva pre nás – pre Cirkev, aby sme čo najjasnejšie ukazovali tomuto svetu cestu *pozitívnej dobrovoľnej materiálnej chudoby*. A odstraňovanie chudoby je aj úlohou pre evanjelizáciu, aby sme pomáhali rásť všetkým v *pozitívnej duchovnej chudobe*, ktorej ovocím (si myslím) je aj *pozitívna materiálna chudoba* a odstraňovať *negatívnu duchovnú chudobu*, ktorej ovocím je *negatívna materiálna chudoba*.

K otázke chápania *pozitívnej materiálnej chudoby* Raniero Cantalamessa poznamenáva: „Konkrétnych ciest na uskutočňovanie chudoby je nespočetné množstvo, každá iná podľa stavu a povolania každého.“⁷⁵⁹ Božie slovo, ktoré sa dnes spontánne ponúka, keď sa hovorí o takejto chudobe je však slovo *striedmosť*. Je to schopnosť mierniť sa, múdro používať veci tak, aby nám slúžili, ale aby sme sa im nepodrobovali.⁷⁶⁰

Pozitívna materiálna chudoba je chápaná teda ako správny vzťah k majetku, predsa však je žiaduce, aby so správnym vzťahom k majetku, bol spojený aj určitý nedostatok materiálnych dohier v miere v akej je to možné.⁷⁶¹

Pre jasnejšie rozlišovanie by bolo vhodné, v takomto prípade, nehovoriť o chudobnom živote, ale skôr o skromnom, striedmom živote.

Aj diecézny klérus je povzbudzovaný k životu v skromnosti, v miere v akej to apoštolát dovoľuje. Je pochopiteľné, že kňazi potrebujú mať na pastoračnú činnosť určité prostriedky, nech však veriaci cítia, že tieto prostriedky slúžia aj im a že ich pastier vo vlastní osobných vecí nevyniká.

Biskup Ján Vojaššák vo svojom liste už v roku 1921 píše kňazom: „Nenásytné žiadosti sveta po bohatstvách treba nám liečiť láskou zo zreteľom na chudobu. Vlastniť a dobre žiť chce moderný svet tápajúci v materializme. Kto nemá, má túžbu mať majetok a rozmnožovať ho a kto má, chce mať ešte viac... A čo je veľká bolesť, že aj veľké množstvo vznešených údov Kristovho kňazstva sa spolu so svetom čoraz viac klania mamone. Toto je epidémia dnešných čias, ktorá mnohých necháva nešťastných tak pre tento, ako aj pre večný

⁷⁵⁶ DOSTÁLA, O.: *Konzervatívny pohľad na chudobu*. In: *Týždeň*, 5. 12. 2005.

<http://www.konzervativizmus.sk/article.php?895>. (19.10.2006).

⁷⁵⁷ JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in Asia*. Trnava : SSV, 2000.

⁷⁵⁸ Porov.: AUGUSTYN, J.: *Evanjeliové rady*. Trnava : Dobrá kniha, 2005, s. 22.

⁷⁵⁹ CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : SERAFÍN, 1999, s. 54-56.

⁷⁶⁰ Porov.: CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : SERAFÍN, 1999, s. 56.

⁷⁶¹ Porov.: BREEMEN, P.: *Ako chlieb, ktorý sa láme*. Trnava : Dobrá kniha, 1996, s. 102.

život. Kto ju bude liečiť? Chudobný kňaz, chudobný v duchu, blčiaci láskou chudoby, je najsilnejší reformátor. Svojou chudobou robí zázraky, svojou chudobou vedie ľudí od mamony k Bohu. Hoci sa pohŕda jeho učením, nepohŕda sa ním samým, lebo sa na neho hľadá ako na príklad chudoby... Náš umiernený stôl, pokorný dom, pokorné aj naše obliekanie..., žiadny luxus. Nemilujte len chudobu, ale aj chudobných. Chudobní sú „pokladom Cirkvi“ a kvôli takým otvorte vaše srdcia, váš dom, vašu ruku.⁷⁶²

A Ján Pavol I. dodáva, že možno veľmi jasne a výstižne povedať: „Nikdy kňaz nie je tak biedny, ako vtedy, keď je bohatý.“⁷⁶³

Samozrejme sú pre nás povzbudením v praktizovaní chudoby mnohé príklady svätcov, dovolím si uviesť príklad práve Jána Pavla II. ako na neho spomína jeden farník z farnosti Niegovica: „To bol kňaz. Modlitba, pokora a chudoba. Keď chodil koledovať, to, čo dostal u bohatších, nechával u chudobných a na faru sa vracal s prázdnyimi rukami. Stále navštevoval chudobných. Bývala tu jedna žena a raz prišla k nemu a nariekala, že ju okradli. Dal jej všetko, čo mal. Dokonca aj podušku a posteľnú bielizeň. Ľudia sa preto hnevali, lebo iba nedávno mu to kúpili – veď spal na holom.“⁷⁶⁴ A ešte jedno svedectvo jeho osobného tajomníka kardinála Dziwisza: „V kúrii nebral plat. Všetky milodary, ktoré dostával od správcov farností, ako aj príjem z autorských práv zo svojich publikácií venoval na rôzne pastoračné a charitatívne ciele. Žil skromne a nerobil si nijaké nároky. Celé roky nosil jeden kabát a v zime si doň vkladal podšívku.“⁷⁶⁵ „Aj v Ríme žil nezvyčajne skromne. Krajným spôsobom praktizoval chudobu. Nerobil to ostentatívne, čo vyvolávalo obrovský dojem. Nič nevlastnil a nikdy o nič neprosil. Dá sa povedať, že ako pápež bol „bohatý“, ale pre seba nemal ani halier.“⁷⁶⁶

Zoznam použitej literatúry:

1. AUGUSTYN, J.: *Evanjeliové rady*. Trnava : Dobrá kniha, 2005.
2. BREEMEN, P.: *Ako chlieb, ktorý sa láme*. Trnava : Dobrá kniha, 1996.
3. CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : SERAFÍN, 1999.
4. DOSTÁLA, O.: *Konzervatívny pohľad na chudobu*. In: *Týždeň*, 5. 12. 2005. <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?895>. (19.10.2006).
5. DRAGÚŇ, M.: *Evanjeliový radikalizmus v živote kňaza podľa „Pastores dabo vobis“ a „Direktória o službe a živote kňazov“*. Lublin, 1999.
6. DZIWIŚ, S.: *Život s Karolom*. Trnava : SSV, 2007.
7. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*. Trnava : SSV, 1997.
8. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in Asia*. Trnava : SSV, 2000.
9. JÁN PAVOL II.: *Reconciliatio et poenitentia*. Trnava : SSV, 1993 .
10. JÁN PAVOL II.: *Solicitudo rei socialis*. In: *Sociálne encykliky*. Trnava : SSV, 1997.
11. MAJDA, M.: *Výzva pozitívnej materiálnej chudoby*. In: *Brázda*, december 2007.
12. PIELATOWSKY, K.: *Úsmev Jána Pavla II.*. Bratislava : Don Bosco, 2000.

Kontakt : Martin MAJDA

Katedra pastorálnej teológie

Teologická fakulta KU v Ružomberku.

e-mail : martinmajda@gmail.com

⁷⁶² MAJDA, M.: *Výzva pozitívnej materiálnej chudoby*. In: *Brázda*, december 2007, s. 25.

⁷⁶³ DRAGÚŇ, M.: *Evanjeliový radikalizmus v živote kňaza podľa „Pastores dabo vobis“ a „Direktória o službe a živote kňazov“*. Lublin, 1999, str. 75.

⁷⁶⁴ PIELATOWSKY, K.: *Úsmev Jána Pavla II.*. Bratislava : Don Bosco, 2000, str. 14.

⁷⁶⁵ DZIWIŚ, S.: *Život s Karolom*. Trnava : SSV, 2007, str. 45.

⁷⁶⁶ DZIWIŚ, S.: *Život s Karolom*. Trnava : SSV, 2007, str. 88.

Vplyv a dopady hospodárskej a finančnej krízy na sociálne prostredie

Jaroslav Mazúrek

Abstrakt

V dnešnom svete je jednou z hlavných tém hlavne hospodárska kríza a jej dopad na krajiny vo svete. Ani napriek silnému boju odolať hospodárskej kríze sa nepodarilo Slovenskej republike odolať, tak silno, aby nemala vplyv na populáciu, nezamestnanosť a ekonomický rast. Snaha vybudovať obranný múr je veľmi ťažká nedá sa zvíťaziť bez pádov. Jedným z veľmi dôležitých snáh vlády bolo zabrániť hromadnému prepúšťaniu v podnikoch, ktoré zamestnávajú veľký počet obyvateľov a hlavne sú pre nich zdrojom stálych príjmov. Nedá sa povedať, že by sme boli na tom najhoršie, ale podľa rôznych štatistik, ktoré vykonávajú rôzne štatistické ústavy a rôzne prieskumy situácia na trhu práce nie je priaznivá.

Abstract:

In the modern world one of the main topics is the economic crisis and its impact on the countries in the world. Despite of the strong fight against this crisis The Slovak republic is also affected by it – the crisis has the influence on the population, unemployment, and economic growth. An effort to build the protective wall is very difficult and it is impossible to win without some falls. One of the most important efforts of the government was to avoid the mass firing in the factories which employ the high number of the inhabitants and are the main source of income for them. The situation in Slovakia is not the worst but according to the various statistics and surveys done by the different agencies the situation on the job market is not bright.

Kľúčové slová: finančná kríza, hospodárska kríza, hospodárske opatrenia vlády, nezamestnanosť, prepúšťanie zamestnancov, zmeny zákonov a legislatívne úpravy, trh práce a pod.

1 Príčiny nezamestnanosti

Prečo nezamestnanosť postihuje ekonomiku a kde hľadať jej príčinu? Pri hľadaní odpovede na tieto otázky sa musíme vrátiť k fungovaniu trhu práce. Ideálny stav by bol, ak by cena práce – mzda vyrovnala ponuku práce s dopytom po nej. Takýto stav by zabezpečil plnú zamestnanosť. Skutočnosť je však iná. Trh práce nie je ideálnym trhom.

M. Martincová uvádza ako príčiny odlišnosti trhu práce od ideálneho trhu práce:

1. *Zákony o minimálnej mzde* – keď zákonom stanovená minimálna mzda je nad úrovňou rovnovážnej mzdy, narastá ponuka a klesne dopyt po práci. To má za následok prebytok pracovnej sily a následný vznik nezamestnanosti.
2. *Existencia odborov* – odbory sa zjednotením svojich postojov usilujú o zvýšenie pracovnej sily. Dohadujú s firmami lepšie pracovné podmienky, platové podmienky, prémie. Úloha odborov v ekonomike je závislá od zákonov, ktoré upravujú fungovanie odborovej organizácie a spôsob kolektívneho vyjednávania.
3. *Efektívna mzda* – podľa teórie efektívnosti mzdy je pre firmu výhodnejšie usilovať sa o vyššiu než rovnovážnu mzdu. Je pre nich výhodnejšie udržiavať vyššie mzdy aj napriek prebytku pracovnej sily na trhu práce. Tým sa vlastne udržiava určitá miera nezamestnanosti.
4. *Hľadanie pracovného miesta* – nezamestnanosť nie je spôsobená zlyhaním funkcie mzdy pri vyrovnávaní ponuky a dopytu. Hľadanie práce je vysvetlením nezamestnanosti v situácii, keď pracovníci aktívne hľadajú prácu a najlepšiu pracovnú príležitosť. To môže byť spôsobené aj regionálnymi rozdielmi.

Ďalšie príčiny nezamestnanosti:

1. *Demografické zmeny* – súvisia s demografickou štruktúrou ekonomicky aktívneho obyvateľstva a s rastúcou ekonomickou aktivitou skupín, ktoré majú väčšiu tendenciu k nezamestnanosti (dospievajúca mládež, príslušníci menšín a ženy).
2. *Vládna politika* – väčšie sociálne istoty vytvorené vládou zvyšujú nezamestnanosť. Znižuje sa záujem o horšie platenú prácu.
3. *Štrukturálne zmeny* – dochádza k rastúcej tendencii štrukturálnej nezamestnanosti, ekonomika sa rýchlo mení, zatiaľ čo pracovníci reagujú na zmeny pomalšie.

2 Vývoj nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1990 – 2008

Rok 1989 predstavoval pre český a slovenský národ významný medzník. Zmena režimu priniesla celospoločenské, teda aj ekonomické zmeny a transformácie. Od začiatku transformácie po roku 1989 prebiehali drastické premeny, ktoré v podstatnej miere nesúviseli s očakávanými predstavami spoločnosti. Tieto zmeny boli v súlade s celospoločenskými a hospodárskymi trendmi. V protiklade k predtransformačnému obdobiu, keď boli centrálné plánované ekonomiky charakterizované plnou zamestnanosťou, zrodila sa nezamestnanosť. Slovensko sa stalo nezávislou krajinou prvého januára 1993 rozpadom Československej republiky.

Hlavnými príčinami bola nedostatočná reštrukturalizácia priemyslu, nízky prílev priamych zahraničných investícií, strata tradičných trhov a tovary západných krajín zaplavujúce domáci trh, nízka flexibilita trhu, nepripravenosť podnikov na tvrdý konkurenčný trhový systém. Hrozbou pre spoločnosť sa stalo nesprávne riadenie, neefektívna alokácia zdrojov a vidina rýchleho zbohatnutia, nevynímajúc tunelovanie štátnych podnikov.

Na Slovensku bol vývoj nezamestnanosti špecifický. A to hlavne tým, že sa nezamestnanosť udržiavala hneď na začiatku 90. rokov na vysokej úrovni. Počiatočná vysoká nezamestnanosť sa udržiavala aj v obdobiach, keď ekonomika vstúpila do fázy oživenia. Ľudia, ktorí si zvykli žiť bez zamestnania, aj zásluhou štátu a štedrej sociálnej politiky, stratili záujem hľadať si prácu. Prípadne ju vykonávali na čierne. Rozdiel medzi výškou minimálnej mzdy a výškou podpory v nezamestnanosti nedostatočne motivoval jednotlivcov pracovať.

Stav nezamestnanosti sa odzrkadľuje od celkového ekonomického a hospodárskeho vývoja. Prvé obdobie rastu nezamestnanosti (roky 1990 – 1992) je charakterizované rapídnyim zvýšením frikčnej a štrukturálnej nezamestnanosti, ako aj nezamestnanosti v dôsledku nedostatočného agregátneho dopytu, sprevádzaného prudkým poklesom počtu voľných pracovných miest.

Druhé obdobie rastu nezamestnanosti je charakteristické postupom stabilizácie slovenskej ekonomiky. Hlavným nástrojom znižovania počtu nezamestnaných boli vládou realizované verejnoprospešné práce a sprísnenie kritérií evidencie nezamestnaných na úradoch práce. Napriek rastu hrubého domáceho produktu (HDP) v nasledujúcich rokoch sa to na poklese miery nezamestnanosti výraznejšie neprejavilo, keďže tvorba pracovných miest bola stále nízka.

Problémy súvisiace s výraznými prejavmi makroekonomickej nerovnováhy a následne potrebou stabilizácie slovenskej ekonomiky boli charakteristické pre tretie obdobie rastu nezamestnanosti.

V roku 2002 sa začalo štvrté obdobie vo vývoji nezamestnanosti. Vláda prijala mnohé administratívne opatrenia na elimináciu zneužívania sociálneho systému určitými skupinami obyvateľstva.

Posledné piate obdobie vo vývoji nezamestnanosti „naštartovala“ hospodárska kríza, ktorá vypukla v roku 2008. V jej dôsledku sa zvýšil počet nezamestnaných na Slovensku. Dochádzalo k masívnemu prepúšťaniu u veľkých zamestnávateľov v regiónoch. V súčasnosti sa tento trend ešte neukončil a nezamestnanosť sa vďaka tomu neustále zvyšuje.

3 Súčasný stav

Slovenská ekonomika rovnako ako ďalšie krajiny kde bola centrálna riadená ekonomika, rieši problém nezamestnanosti, ktorá má základy v nevyhovujúcej štruktúre ekonomiky, v nízkej konkurenčnej schopnosti, ale aj iných rozhodnutiach ekonomiky, ako sú mzdy, podpora v nezamestnanosti, pracovný a voľný čas, využívanie a zdokonaľovanie ľudského kapitálu a udržiavanie na dosiahnutej úrovni.

Na začiatku 21. storočia sa spoločenská situácia na Slovensku po predchádzajúcich turbulentných rokoch viditeľne upokojila. Postupné znižovanie miery nezamestnanosti spôsobené jednak zvýšenými zahraničnými investíciami a jednak po vstupe Slovenska do EÚ možnosťou slovenských občanov nájsť si zamestnanie v krajinách EÚ, aj keď sa spočiatku trh práce pre občanov nových členských štátov otvoril iba v niektorých krajinách, znížilo postupne aj sociálne napätie v spoločnosti. Napriek tomu Slovensko musí stále čeliť viacerým závažným problémom.

V prvom rade je to nerovnomerný vývoj jednotlivých regiónov Slovenska. Zatiaľ čo Bratislava dosahuje a v niektorých ukazovateľoch aj prevyšuje priemer EÚ a aj situácia na západe krajiny je vcelku uspokojivá, niektoré regióny na juhu, severe a východe Slovenska majú stále relatívne nízku životnú úroveň a vysokú mieru nezamestnanosti. Úsilie vlády vyrovnať regionálnu nerovnováhu tým, že sa pokúša získať pre postihnuté regióny strategických investorov, naráža okrem iného aj na problém nedobudovanej infraštruktúry.

4 Hospodárska kríza a jej dopad na nezamestnanosť

Od začiatku októbra roka 2008 do 15 februára 2009 nahlásili zamestnávatelia úradom práce 156 hromadných prepúšťaní, pre ktoré príde o prácu takmer 153 000 ľudí. V procese hromadného prepúšťania, ktorý trvá spravidla šesť mesiacov, sa podľa Sihelského nachádza zvyšných 12 100 pracovných miest. Upozornil, že ďalších 296 firiem hlási mimo hromadného prepúšťania ohrozenie spolu takmer 9 500 pracovných miest. Úrady práce pritom k 15. februáru evidovali 9 100 voľných pracovných miest.

Miera evidovanej nezamestnanosti na Slovensku ku koncu januára podľa šéfa ÚPSVR medzimesačne vzrástla o 0,64 percentuálneho bodu na 9,03 %. Medziročne sa miera evidovanej nezamestnanosti minulý mesiac zvýšila o 0,97 percentuálneho bodu. Ku koncu januára úrady práce evidovali 239 252 nezamestnaných, ktorí mohli okamžite nastúpiť do práce. Oproti koncu decembra to znamená nárast o 20 332 osôb a medziročne je to nárast o 28 951 osôb. Celkový počet evidovaných uchádzačov o zamestnanie predstavoval ku koncu minulého mesiaca 269 465 osôb. Ide o medzimesačný nárast o 20 909 osôb a medziročné zvýšenie o 27 048 uchádzačov o zamestnanie.

Miera nezamestnanosti počítaná z celkového počtu registrovaných uchádzačov o zamestnanie na konci januára predstavovala 10,17%. Oproti koncu vlaňajška sa zvýšila o 0,64

percentuálneho bodu, v porovnaní s koncom januára minulého roka je to nárast o 0,88 percentuálneho bodu. Do evidencie uchádzačov o zamestnanie prišlo počas minulého mesiaca 38 561 ľudí, čo je medzimesačný nárast o 10 677 osôb a medziročný zvýšenie o 8 515 ľudí. Takmer 17 000 ľudí zaevidovaných počas minulého mesiaca však tvoria osoby, ktoré neprišli na úrad práce od zamestnávateľa. Odtok nezamestnaných z evidencie počas januára predstavoval 17 652 osôb. Odtok nezamestnaných z evidencie oproti koncu decembra vzrástol o 4 225 ľudí, pričom medziročne klesol o 8 785 ľudí. Priemerná dĺžka evidencie uchádzačov o zamestnanie dosiahla 10,27 mesiaca, čo je oproti koncu decembra nárast o 0,09 mesiaca a oproti januáru 2008 pokles o 0,27 mesiaca.

Nárast miery evidovanej nezamestnanosti zaznamenali v januári všetky kraje na Slovensku. Najvyššia miera nezamestnanosti bola v marci 2009 v banskobystrickom kraji, a to 15,20%, čo je medzimesačný nárast o 0,95 percentuálneho bodu. Nasleduje košický kraj s medzimesačným nárastom miery nezamestnanosti o 0,62 percentuálneho bodu na 14,12%. o 1,11 percentuálneho bodu na 13,97% sa oproti koncu decembra zvýšila miera nezamestnanosti v prešovskom kraji. Nárast miery nezamestnanosti o 0,62 percentuálneho bodu na 8,03% zaevidoval nitriansky kraj. V žilinskom kraji miera nezamestnanosti v januári medzimesačne vzrástla o 0,48 percentuálneho bodu na 6,68%. Nasleduje trenčiansky kraj s medzimesačným nárastom miery nezamestnanosti o 0,63 percentuálneho bodu na 5,58 % a trnavský kraj, kde sa v januári zvýšila miera nezamestnanosti o 0,76 percentuálneho bodu na 5,05%. V bratislavskom kraji miera nezamestnanosti medzimesačne vzrástla o 0,22 percentuálneho bodu na 2,49%.

Vyššie 12 150 ľudí by ešte malo prísť o prácu v najbližších týždňoch a mesiacoch v rámci hromadných prepúšťaní. Od októbra 2008 do polovice februára 2009 zamestnávateľia celkovo nahlásili 156 prepúšťaní, v ktorých o prácu zatiaľ prišlo vyše 3 100 ľudí. Úrady práce majú od firiem informácie aj o ďalších takmer 9 500 ohrozených miestach. Voľných je pritom podľa ústredia práce niečo vyše 9 100 pracovných pozícií. Tento nelichotivý trend pripomína, že zraniteľnosť slovenských cyklických odvetví hospodárskym oslabením na našich exportných teritóriách sa dotkne aj životnej úrovne domácností, ktoré v dôsledku hospodárskeho oslabenia stratia príjem. Zlepšenie situácie je v nedohľadne. Zamestnávateľia predpokladajú, že po priemysle budú mať problémy s dopytom aj služby. Stratia tých zákazníkov, ktorí prídu o prácu, no aj tých z radov zamestnaných, ktorí sa pre krízu rozhodnú utrácať opatrnejšie. V najbližších mesiacoch sa rady nezamestnaných rozšíria o ďalších 30 až 40 tisíc ľudí.

Vyššia evidovaná miera nezamestnanosti môže byť ovplyvňovaná nielen prepúšťaním zamestnancov – a to najmä zo slovenských výrobných podnikov, ale aj návratom ľudí doteraz pracujúcich v zahraničí (Špánik, 2009). Podľa údajov ústredia práce sa len v januári zaregistrovalo vyše 1 100 ľudí, ktorí prišli o prácu v zahraničí. Najmä v Česku, vo Veľkej Británii a v Maďarsku. Rovnako bude treba počítať s nárastom celkového podielu dlhodobo nezamestnaných (viac ako 12 mesiacov bez zamestnania) a napr. aj zníženie pravdepodobnosti zamestnania ľudí po návrate z výkonu trestu (Špániková, Špánik, 2008).

Prepúšťanie sa zastaví až po tom, čo sa z najhoršieho dostanú naši najväčší exportní partneri v eurozóne a začnú od nás opäť kupovať výrobky. Analytici očakávajú, že lepšie časy prinesie až rok 2010. Koalícia presadila niekoľko zmien, ktoré majú udržať zamestnanosť. Dá dotáciu alebo úľavy na odvodoch novým živnostníkom, firmám s problémami a ich zamestnancom bude prispievať na odvody, zníži dane cez vyššie nezdaniteľné minimum. Je síce pravdou, že by mohli znamenať výpadky v rozpočte, no na druhej strane práve tieto

nástroje považujeme v čase krízy za také, ktoré podporujú investície a spotrebu a teda stimulujú hospodársky rast v krajine.

Zamestnávateelia chcú v čase krízy od vlády nižšiu daň z pridanej hodnoty, nižšie odvody a zmeny v Zákonníku práce. Pomalšie zvyšovanie odvodov pre živnostníkov, odpustenie dane z pridanej hodnoty pri kúpe auta či zväzovanie opätovného zavedenia paušálnej dane. Podľa novely zákona o dani z príjmov sa od začiatku marca tohto roka do konca budúceho roka zvýši nezdaniteľná časť základu dane z 19,2-násobku životného minima na jeho 22,5-násobok. V tomto roku to znamená nárast ročnej nezdaniteľnej sumy z 3 435,27 eur na 4 025,70 eur. Zároveň sa zmení aj začiatok klesania nezdaniteľnej časti zo 100-násobku životného minima na jeho 86-násobok. Tzv. miliónárska daň sa tak začne uplatňovať pri príjme nad 15 387 eur ročne. Vďaka zvýšeniu nezdaniteľnej časti základu dane sa zvýši aj zamestnanecká prémie, na ktorú majú zamestnanci nárok od začiatku tohto roka, pričom prvýkrát si ju budú môcť priznať v budúcom roku.

Podporiť predovšetkým malých a stredných podnikateľov má presunutie niektorých druhov hmotného majetku do nižších odpisových skupín, či zavedenie samostatného odpisovania jednotlivých oddeliteľných súčastí hmotného majetku. Zvýši sa taktiež hranica pre odpisovanie jednotlivých druhov majetku. V prípade odpisovaného hmotného majetku sa táto hranica zvyšuje z 996 eur na 1 700 eur a v prípade nehmotného majetku z 1 660 eur na 2 400 eur. Súčasťou balíčka daňových noviel zákonov, ktoré prezident podpísal, je aj novela zákona o spotrebnej dani z liehu a novela zákona o dani z minerálnych olejov, ktoré majú predovšetkým znížiť administratívne zaťaženie podnikateľov. Ide konkrétne o zavedenie možnosti zníženia zloženej zábezpeky na daň na prepravovaný lieh, či o zjednotenie podmienok pre všetkých výrobcov metylesteru repky olejnej (MERO). Účinnosť noviel oboch zákonov o spotrebnej dani je od 1. marca 2009. Hlava štátu podpísala aj novelu zákona o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy. Novelou zákona sa od 1. marca umožní obciam a vyšším územným celkom použiť na krytie výdavkov bežného rozpočtu aj ďalšie zdroje, a to príjmy kapitálového rozpočtu a finančné prostriedky z minulých rokov.

Pri použití týchto príjmov sa nebude vyžadovať dodržanie povinností o vyrovnanosti bežného rozpočtu pri jeho zostavovaní ako aj hospodárení ku koncu rozpočtového roka. „Cieľom je zmierniť predpokladaný výpadok daňových príjmov v rozpočtoch územnej samosprávy ako dôsledok prijatia protikrizových opatrení v zákone o dani z príjmov fyzických osôb“, zdôvodnilo ministerstvo financií. Z celého balíka daňových zákonov schválených Národnou radou SR tak zostáva prezidentovi ešte podpísať novelu zákona o dani z pridanej hodnoty (DPH). Podľa nej by sa s účinnosťou od 1. apríla skrátila lehota na vrátenie nadmerných odpočtov dane z pridanej hodnoty zo 60 dní na 30 dní a umožnila by sa skupinová registrácia platiteľov DPH.

Na situáciu na Slovensku v oblasti nezamestnanosti pôsobí veľa negatívnych vplyvov. Štát by mal hľadať radikálnejšie riešenie nezamestnanosti a nie čakať na to ako bude na Slovensku viac ľudí bez práce. Mal by pomôcť zamestnávateľom aspoň v čase krízy znížiť tak, aby v podnikoch nedochádzalo k hromadnému prepúšťaniu, ale k udržaniu situácie. Aj keď je ťažké nájsť pozitívne riešenie, ale v prípade, že podnik musí prepúšťať mal by pomôcť nájsť alebo aspoň z časti odškodniť zamestnancov, finančnou pomocou aspoň, kým si nenájde novú prácu. Pretože väčšina ľudí sú živiteľmi rodiny a bez príjmu sa žiť nedá.

Zoznam použitej literatúry:

1. Baránik, M. a kol.: *Národohospodárska politika*. Bratislava, edičné stredisko Ekonomickej univerzity, 1995
2. Droppa, M.- Mikuš, P.- Lysá, Ľ.: *Manažment zmien*. Pedagogická fakulta KU v Ružomberku, 2005
3. Kliková, Ch – Kotlán, I.: *Hospodárska politika*. Praha. Socrates, 2006
4. Marcinčin, A.: *Hospodárska politika na Slovensku v rokoch 2000 – 2001*. Bratislava, Ekonómia, 2002
5. Mazúrek, J.: *Vybrané kapitoly z národohospodárstva a hospodárskej politiky*. Pedagogická fakulta KU v Ružomberku, pracovisko v Poprade, 2007
6. Okáli, I.: *Hospodárska politika Európskej Únie a Slovenska v EÚ*. Bratislava, SAV, 2004
7. Špániková, M., Špánik, M. : *Osobný bankrot ako efektívny nástroj reintegrácie a zníženia recidívy odsúdených po odpykaní trestu*. In : Pekarčík, Ľ. a kol., (editor) Sociálna a duchovná starostlivosť Cirkvi a štátu o spoločnosť. Ružomberok, PF KU v Ružomberku, s. 122 - 132, 2008
8. Špánik, M. : *Impacts of Euro introduction on labour price in Slovakia*. In : Zeszyty Naukowe Seria Admnistracja i Zarządzanie. 2009. Siedlce. Wydział Zarządzania, Akademia Podlaska (v tlači)
9. Uramová, M. a kol.: *Hospodárska politika*. Banská Bystrica, EF UMB, 2003
10. Urban, J.: *Teorie národního hospodářství*. Praha, Apis, 2006
11. Vincúr, P. a kol.: *Teória a prax hospodárskej politiky*. Bratislava, Sprint,2005

Kontakt: doc. PaedDr. Jaroslav Mazúrek, PhD., mim. prof. KU
Katedra manažmentu a marketingu PF KU
Nábřežie Jána Pavla II.
058 01 Poprad
e-mail: mazurek@max.sknet.sk

Sociálne dôsledky globalizácie a fenomén chudoby

Helena Melkusová

Abstrakt

Globalizačné procesy významne ovplyvňujú formu spoločenských systémov, zväčšujú sa sociálne a ekonomické rozdiely medzi ľuďmi, sociálnymi skupinami a štátmi. Produkcia bohatstva rastie, no zároveň sa nedarí znížiť rôzne podoby a prejavy chudoby. V súčasnosti narastá počet ľudí, ktorí stratili prácu v dôsledku ekonomickej a finančnej krízy, alebo ju vôbec nenašli a tým sú oni a ich rodiny závislé na solidárnej pomoci v rámci sociálnej politiky, ktorá je pod vplyvom regresívnej modernizácie značne obmedzovaná. V podmienkach ekonomickej globalizácie tak hospodársky rast, paradoxne nereďuje chudobu, ale spôsobuje jej nárast, podobne ako ekonomická kríza.

Abstract

Globalisation processes influenced the form of society systems, social and economical disproportions between people, social groups and states are increasing. Production of the wealth is growing, but together we aren't able to decrease many forms and statements of poverty. Nowadays the number of unemployment people is growing. They lost their job because of economical and financial crisis and they aren't able to find new job, therefore, they and their families are depend on the moneyed assistance of the social policy, which is vastly abridged under the influence of regressive modernisation. Therefore, in requirements of economical globalisation economical growth does not reduce poverty, but it is the case of their growing, such as economical crisis.

Kľúčové slová: globalizácia, chudoba, solidarita, sociálna politika, informačný kapitalizmus

Key words: globalisation, poverty, solidarity, social policy, informative capitalism

V súčasnosti sa mnohé krajiny nachádzajú vo veľmi komplikovanej situácii, keď je nevyhnutné vyrovnávať sa s finančnou a prehlbujúcou sa ekonomickou krízou spôsobujúcou hospodársku recesiu, ktorá vedie k rastu sociálnych nerovností, ale aj rôznych druhov neurčitostí, sociálnych rizík, ako aj rastu chudoby, aj v krajinách, ktoré donedávna vykazovali hospodársky rast. Súčasný spoločenský vývoj je determinovaný predovšetkým procesmi – globalizácie, mondializácie⁷⁶⁷, rastom sociálnych nerovností a ekologických problémov, ktoré zásadne ovplyvňujú podobu sveta a významným spôsobom zasahujú do života takmer všetkých obyvateľov planéty Zem a určujú ich osudy. Ak doposiaľ globalizačné procesy boli spojené s rastom bohatstva, týkalo sa to len určitých sociálnych skupín, výskumy ukázali, že

⁷⁶⁷ V globálnej spoločnosti sa pod vplyvom existujúcej sociálnej reality tvorí nový typ sociálnych, technických a kultúrnych vzťahov. Mondializácia je vyjadrením pozitívnych konsekvencií prepájania ľudí a spoločností, je dokladom toho, že kontakty rôznych kultúr môžu príviesť k vzniku kvalitatívne nových sociálnych, kultúrnych a technických vzťahov, v ktorých ústrednou hodnotou sa stáva život v rôznych jeho podobách, pričom sa stáva v súčasnosti základom pre transmodernú spoločnosť. Zvyšuje sa frekvencia kontaktov medzi ľuďmi a spoločnosťami, rozširuje sa rozpätie ľudských činností, ale aj vzájomná závislosť jednotlivcov a spoločností. Globálne a lokálne spoločnosti sú vzájomne prepojené, ľudia sú vzájomne závislí na sebe, hoci, geograficky môže ísť o obrovské vzdialenosti. Nové možnosti v oblasti komunikácie prekračujú čas a priestor, umožňujú okamžité rozhodovanie a konanie. Svet sa stáva komplexným, nadobúda podobu veľkej globálnej siete, ktorá pripomína pavučinu. Dotyk v ktorejkoľvek časti siete môže vyvolať vibrácie v inom, často v geograficky vzdialenom mieste. V dôsledku toho majú aj malé, zdanlivo bezvýznamné udalosti, deje, činnosti ďalekosiahle pozitívne, ale, žiaľ, aj negatívne dopady, o čom svedčí aj súčasná finančná kríza, ktorá vznikla v USA v súvislosti s nezodpovednými finančnými operáciami na trhu s nehnuteľnosťami a v dôsledku aj ďalších príčin sa rozšírila do celého sveta.

nedochádzalo k všeobecnému rastu životnej úrovne väčšiny ľudí na planéte Zem. V chudobe žije takmer polovica obyvateľov sveta a v niektorých rozvojových krajinách chudoba dokonca vzrástla. (Honsch, 2006, s.71) V roku 2007 mali bohatí ľudia na svete k dispozícii 33,3 bilióna dolárov, zatiaľ čo v r.1997 t.j. pred 10. rokmi to bolo „len“ 16,6 bilióna dolárov. V rozvojových krajinách žije 35% chudobných v extrémnej chudobe. Za menej než 1 USD na deň žije 1,2 miliardy ľudí a ďalšie 2 miliardy ľudí žijú za menej ako 2 USD na deň. Z celkových svetových príjmov dostáva najchudobnejšia časť obyvateľstva len 1,4 %. Charakteristickým prejavom chudoby je nedostupnosť pitnej vody. Až 1/6 ľudstva nemá prístup k pitnej vode a približne rovnaká časť je bez domova, alebo len s prístreším. Pre chudobné regióny je príznačné i vysoké percento negramotnosti, pričom medzi negramotnými je o 60% viac žien ako mužov. Nárast chudoby je zaznamenaný v juhovýchodnej Európe a v krajinách bývalého ZSSR. (Pauhofová, 2008, s.31-32)

V čase hospodárskej krízy sa situácia ešte viac komplikuje, ohrozenie chudobou a sociálnym vylúčením vzrástá, dochádza ešte k výraznejšej polarizácii príjmov.⁷⁶⁸ Výrazne vzrástá ohrozenie stredných tried, počet ich príslušníkov klesá, postupne sa vytrácajú, čo ohrozuje základy demokratického systému. Ľudia, ktorí sa ocitli v dolnej časti stratifikačnej pyramídy ďalej strácajú, najmä v súvislosti s rastom nezamestnanosti, sú odkázaní na pomoc sociálneho štátu, ich vyhliadky do budúcnosti sú značne obmedzené, nakoľko sa predpokladá, že hospodárska kríza bude trvať v celosvetovom meradle päť až sedem rokov. Očakáva sa pokles globálnej spotreby, pokračujúci divergentný vývoj medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami, takže predstavy o neobmedzenom hospodárskom raste v súvislosti s globalizáciou sa ukázali ako iluzórne.

Analýzy uskutočnené Svetovou bankou za obdobie rokov 1950 až 2000 dokumentujú výrazné prehlbovanie príjmových disparít tak medzi regiónmi sveta, medzi krajinami, ako aj v príjmoch domácností v rámci jednotlivých krajín. Výrazné polarizovanie bohatstva obyvateľstva sveta ukazuje na skutočnosť, že z globalizácie profituje len zhruba 15% obyvateľstva. Väčšina obyvateľstva sa pohybuje po osi od zvyšovania zadĺženosti, až po problémy so zabezpečovaním základných životných potrieb. (Pauhofová, 2008, s.5) Teoretické koncepty zamerané na elimináciu chudoby a prekonania sociálneho vylúčenia jednotlivcov i celých skupín sú rôznorodé, závisia od teoretických východísk autorov. V sociálnom živote spoločnosti sa transparentne vyjadrujú cez programy politických strán v závislosti od ich profilácie. Sociálne demokratické politické prúdy presadzujú stratégiu ekonomického rastu spojenú s prerozdeľovaním dôchodkov a progresívnym zdanením. Sociálni vedci doporujú zvýšiť možnosti realizácie občianskych, politických, sociálnych a politických práv, cez zvyšovanie dostupnosti vzdelania aj pre chudobné vrstvy, podporu vzniku nových pracovných príležitostí, vytváranie investičnej klímy a infraštruktúry (priemyselné parky) v zaostalých regiónoch atd.

Neoliberálne modely sociálneho, ekonomického a politického vývoja spájajú rast bohatstva so slobodou pohybu kapitálu a tovarov, požadujú odstránenie prekážok ich pohybu, minimum regulácie, minimalizovanie sociálneho štátu a rovnaké zdanenie rôznych príjmových skupín, ich politika v konečnom dôsledku presadzuje záujmy vlastníkov kapitálu, t.j. bohatých. Očakávanie „prekvapenia“ bohatstva i k tým najchudobnejším v ďalšom vývoji globalizácie sa ukázalo ako neopodstatnené. Empirické výskumy, napr. Easterlyho (2007), Dollara a Kraaya (2004), nepotvrdili vplyv ekonomického rastu na odstraňovanie nerovností, dokonca niektorí autori zaznamenali negatívny vzťah medzi ekonomickým rastom a príjmovými nerovnosťami. (Pauhofová, 2008, s.8) Táto situácia sa týka tak rozvojových

⁷⁶⁸ Chudobou je ohrozených v roku 2009 okolo 13 percent ľudí žijúcich na Slovensku, predovšetkým nezamestnaných. Za chudobného sa na Slovensku považuje každý, koho príjmy nepresiahnu 7679 korún mesačne.

krajín ako aj transformujúcich sa krajín Strednej a Východnej Európy, kde vznikajú tzv. pasce chudoby (napr. pasce prírodných zdrojov, politické pasce). Zaujímavé výsledky sa týkajú skúmania úverovania investícií a rastu. Ukázalo sa, že je dôležité rozlišovať vplyv nerovností na rast v závislosti od výnosu z fyzického a ľudského kapitálu. V ekonomikách, kde sú výnosy z fyzického kapitálu výrazne vyššie ako z ľudského kapitálu, je existujúca nerovnosť pre rast prospešná. V krajinách, kde sú výnosy z ľudského kapitálu vyššie a existuje úverová obmedzenosť, je pre rast dôležitá rovnosť. (Pauhofová, 2008, s.9)

V Európe sa mnohé sociálne zmeny viažu na procesy utvárania európskych inštitucionálnych štruktúr, ktoré prinášajú nové možnosti spolupráce pre jednotlivé krajiny v rôznych oblastiach na celoeurópskej úrovni, ale aj určité obmedzenia na úrovni národnej a lokálnej. Vážnym problémom je zosúladienie lokálnych štruktúr s nadnárodnými európskymi spôsobmi regulácie spoločenských a politických procesov, najmä v súvislosti s vplyvmi ekonomickej globalizácie. Sociálne dopady ekonomickej globalizácie sa nepriaznivo dotýkajú predovšetkým sociálneho štátu a jeho možností, ekonomizujúce pohľady na vzdelávanie, kultúru, zdravotníctvo a ďalšie spoločenské činnosti, ktoré neprinášajú podnikateľský profit, vedú k požiadavke reštrikcie výdavkov štátu do týchto oblastí. Dnes dominujú neoliberaálne prístupy v riešení spoločenských problémov, ktoré naturalizujú sociálne riziká, vo verejnom priestore chýba spoločenský mechanizmus, ktorý by umožňoval hľadať a tlmočiť verejné záujmy, potreby spoločenstva ako celku, pričom by umožnil presadiť sa nekonzumným modelom spoločenského súžitia.

V rámci teoretickej analýzy globálna niektorí autori tvrdia, že globalizácia je predovšetkým ideológia reprezentujúca záujmy nadnárodných korporácií a finančného kapitálu. Nemecký sociológ R. Safranski vymedzuje v rámci teórií globálna globalizmus ako ideológiu, ktorá „robí z globálneho bytia globálnu nevyhnutnosť“ (Safranski, 2006, s. 125). Rozlišuje tri varianty normatívneho globalizmu: a) neoliberalný globalizmus, b) anti-nacionalizmus, c) moderné chápanie globálna vnímajúce environmentálne hrozby a riziká.

Neoliberaálny globalizmus je legitimitačná ideológia pre nebrzdený pohyb kapitálu, pri hľadaní výhodných zhodnocovacích podmienok, štát a kultúra majú slúžiť ekonomike. Podobné pozície pri hodnotení tohto prúdu zastávajú aj ďalší autori (J. Keller, P. Bourdieu, P. Calame). Štáty odbúravajú investičné prekážky (ekologické, odborárske, sociálno-štátne, daňové úpravy), aby prilákali zahraničný kapitál, ktorý má vytvoriť nové pracovné miesta. Vysokými čiastkami sa dotuje podnikateľská činnosť firiem.

b) *anti-nacionalizmus ako ideologický globalizmus* – normatívny vo svetoobčianskom zmysle. V transnacionálnych prepojeniach smerom dole a hore, podopretých komunikačne a dopravno-technicky, je nutné oslobodiť sa od národných charakteristík. Táto požiadavka je však nereálna, lebo základná antropologická podmienka ľudskej existencie predpokladá, že mobilita a otvorenosť voči svetu musia byť vyvážené pripútanosťou k miestu.

c) *moderné poňatie globálna*, ktoré objavuje Zem ako globálny biotop, uvedomujúc si, že technická kultúra ohrozuje Zem, ktorej hrozí zánik. Verejné vnímanie rizík politizuje rozhodnutia o výskume, technológii a investovaní kapitálu – teda oblasti, ktoré zostávali mimo vnímania demokratických rozhodnutí (Safranski, 2005, s. 124 – 127).

Zmena postojov k procesom globalizácie je veľmi obtiažna, nakoľko sa najmä v politických neoliberalných konceptoch vytvára znanie, že fungovanie modernej a postmodernej spoločnosti, vrátane procesov globalizácie, postupuje s prírodnou nevyhnutnosťou a akákoľvek ľudská iniciatíva na tom nemôže nič zmeniť. Rastúce sociálne riziká sa ponímajú ako niečo fatálne, ako dôsledok rozvoja modernity. Ťažko predvídateľná povaha technologických rizík, nezvratnosť ich dôsledkov, ako aj nenahraditeľnosť vzniknutých škôd, sa mechanicky prenáša na riziká sociálne, čo umocňuje dojem ich osudovosti. „Súčasťou tejto ideológie naturalizácie rizík je presvedčenie, že človek je odsúdený k slobode vzdorovať sociálnym rizikám sám a úplne izolovanie od druhých.

Doporučuje sa stratégia, ktorá znemožňuje kolektívnu obranu“ (Keller, 2005, s. 73). V týchto súvislostiach je možné zaznamenať obrovský nárast asymetrie medzi váhou rizík s možnosťami jedinca vzdorovať im. Riziká sú plodené spoločnosťou ako celkom, ale obrana proti nim je „privatizovaná, má sa opierať len o súkromné zdroje, možnosti a kompetencie“ (Keller, 2006, s. 73).

Je nevyhnutné uviesť, že v rámci ekonomickej deregulácie sa vyostрили problémy sociálneho štátu, zvlášť v súvislosti so znižovaním zdaňovania, poklesu príspevkov do sociálnych fondov veľkých firiem a najbohatších kategórií (úspešní podnikatelia, vysokopríjmoví zamestnanci, vrcholoví manažéri apod.). Vzniká paradoxná situácia, keď v podmienkach ekonomickej globalizácie hospodársky rast prestáva v jednotlivých krajinách redukovať chudobu, ale pôsobí opačne – najbohatším pridáva, chudobnejším odníma. Táto skutočnosť je nepriaznivým dôsledkom procesov globalizácie, nakoľko stratégie nadnárodných korporácií vedú k „rozpojeniu ekonomiky a sociálna“ (Keller, 2006, s. 43). Zatiaľ, čo ekonomika je na vzostupe, objem bohatstva produkovaný v spoločnosti stúpa (merané ziskami nadnárodných firiem), sociálno upadá (merané prostriedkami, ktoré sú k dispozícii na sociálne výdaje), rastú prejavy chudoby i v krajinách, ktoré patria k rozvinutým. V EÚ je chudobou ohrozených 78 mil. ľudí, čo je 16% celkového počtu jej obyvateľov. V roku 2006 bol podiel osôb ohrozených rizikom chudoby v SR 11,6% (Pauhofová, 2008, s.39), v súčasnosti v súvislosti s ekonomickou krízou percento ohrozených ľudí stúpa.

V súčasnosti pritom prestáva platiť klasické pravidlo, že financovanie verejných statkov je možné z daní, „keď nie je možné zdaňovať mobilný kapitál a korporácie. Úroveň zdanenia vnúteného s cieľom financovať verejné statky, nemôže byť výrazne vyššia než v ostatných porovnateľných krajinách“ (Gray, 2002, s. 104). Globálna mobilita kapitálu a produkcia vo svete otvorených ekonomík znefunkčujú politiku sociálnej demokracie, založenú na progresívnych daňových systémoch a prerozdelení, objavuje sa masová nezamestnanosť, ktorá je obtiažne riešiteľná a stáva sa pre mnoho krajín vážnym problémom. Mnoho ľudí sa v dôsledku straty platenej práce prepadá do chudoby. Za posledných dvadsať rokov narástla príjmová nerovnosť tak v bohatých, chudobných, ako aj v krajinách s priemernou úrovňou dôchodkov. Otváranie sa ekonomiky spôsobilo nárast príjmovej nerovnosti v chudobných krajinách, kým v bohatých krajinách táto poklesla.

I. Pauhofová uvádza, že podľa Birdsalla (2006) globalizácia má tlakom, ktorý vytvára, tendenciu zvyšovať nerovnosť, pričom tvrdí že:

- globálne trhy odmeňujú viac tie krajiny a jednotlivcov, ktorí disponujú väčšinou najproduktívnejších aktív,
- negatívne externality v rámci globálnej ekonomiky zvyšujú náklady a vytvárajú nové náklady pre zraniteľných
- existujúce pravidlá globálnej ekonomiky majú tendenciu zvýhodňovať tie krajiny a jednotlivcov, ktorí už majú ekonomickú silu, čo je logické, lebo bohatší a silnejší ovplyvňujú tvorbu a implementáciu globálnych pravidiel v smere vlastného zvýhodnenia. (Pauhofová, 2008, s.9)

V súčasnosti sú uvedené prejavy v ekonomickom a sociálnom živote spoločnosti označované ako „regresívna modernizácia“. Zvlášť sociálne reformy vždy v minulosti slúžili na zlepšenie postavenia nezamestnaných, chorých, mnohopočetných rodín, chudobných a starých ľudí v kritických situáciách. Súčasná vlna sociálnych reforiem postavenie týchto skupín obyvateľstva naopak vo väčšom či menšom rozsahu zhoršuje a zneisťuje ako ich súčasnú situáciu, tak predovšetkým perspektívy do budúcnosti. V rámci ideologického diskurzu sprevádzajúceho obmedzovanie sociálnych výdavkov, dochádza k zhode medzi stranami pravicovými a v posledných dvadsiatich rokoch stále viac i stranami socialistickými a sociálne demokratickými, ktoré úplne zámerne zveľičujú rozsah zneužívania sociálnych

dávok a predstavujú sociálny štát ako vlastný zdroj problémov a nie ako nástroj riešenia sociálnych otázok (Keller, 2006, s. 75).

Tento stav je dôsledkom predovšetkým neoliberalnej politiky súčasných mocenských elít, ako aj dôsledkom prejavov fenoménu, ktorý odborníci označujú pojmom informačný kapitalizmus. Jedná sa o nový typ globálneho kapitalizmu, ktorý s využitím súčasných možností informačných technológií podstatným spôsobom zmenil produkciu ziskov v globalizujúcej sa spoločnosti. V rámci finančných operácií na svetových trhoch sú generované najväčšie zisky a tie potom konvergujú do určitej metasiete finančných tokov, pričom pohyb tohto „elektronizovaného kasína“ sprevádzajú značné riziká. Pohyb tohto „kasína“ sa neriadi logikou trhu, trh je deformovaný, manipulovaný a transformovaný v dôsledku kombinácie najrôznejších manévrov, ktoré sú riadené počítačmi (Capra, 1999, s. 54). Najdynamickejšími zmenám podliehajú obchodné spoločnosti.⁷⁶⁹

Základným imperatívom globalizovanej ekonomiky je neustále zvyšovanie svojej vlastnej konkurencie schopnosti v súperení s inými firmami, čo je možné znižovaním nákladov, v súčasnosti pod týmto tlakom klesajú počty zamestnancov, snažia sa znižovať vedľajšie náklady práce a ďalšie položky. Štáty sa snažia nalákať firmy na nižšiu daňovú záťaž (daňové prázdniny), zároveň prijímajú časť nákladov (budovanie infraštruktúry, priemyselné parky a pod.), pričom často ponúkajú veľkorysú investičnú pomoc. O tom, kto sa stane v globalizovanej konkurencii víťazom a kto skončí v poli porazených, rozhoduje miera mobility účastníkov.⁷⁷⁰ Pod vplyvom tejto situácie sa odohrávajú zmeny aj v inštitúcii rodiny, na čo poukazuje Keller (2005), Giddens (2000), Bauman (1999), Hrehová (2000, s. 267-274) a ďal. autori. Rodina sa snaží znížiť výdaje na deti (rodí sa menej detí), lebo mať deti znamená veľké náklady pre ňu⁷⁷¹, snaží sa minimalizovať výdaje na solidaritu s inými, vrátane staršej generácie. Solidarita s druhými v boji o prežitie znižuje každému jeho vlastnú šancu na úspech. Posledným cieľom všetkého usilovania v globalizovanom svete nie je ani zisk ani ovládnutie cudzích trhov, to sú len nástroje podporujúce hlavný účel, „ktorým je iba prežitie v podmienkach stále sa zostrujúcej konkurencie. Návrat sociálneho darwinizmu s jeho filozofiou prežitia len tých najschopnejších, najsilnejších a najodhodlanejších je „kultúrnym sprievodným znakom“ globalizovanej ekonomiky“ (Keller, 2006, s. 47).

Globalizácia sa nerozvíja rovnomerne a niektoré oblasti vôbec nezasahuje (sociálne služby, ekoroľníčenie, zdravotnícku starostlivosť, výkon správy a pod.). Do krajín chudobného Juhu prináša predovšetkým ideológiu konzumu, pričom amerikanizácia a westernizácia, ktoré tento proces sprevádzajú, sú sprievodné javy kultúrnej globalizácie, ktoré dokladajú dominanciu USA v hospodárskej, vojenskej i kultúrnej oblasti. „Súkromné firmy využívajú kultúrne stratégie k posilňovaniu svojho vplyvu, konkurencieschopnosti a svojej moci. Takáto forma „kultúrneho imperializmu“ odráža jednoznačný ekonomický záujem. Dnešné korporácie vedome pretvárajú hodnoty celej spoločnosti a budujú „homogenizovanú kultúru pôžitkárov, charakteristickú vysokými spotrebiteľskými výdavkami a podporu záujmov obchodných korporácií“ (Lačný, 2004, s. 160).

⁷⁶⁹ D. Korten uvádza, že 500 najväčších obchodných spoločností sveta, ktoré zamestnávajú len 0,05% svetovej populácie má pod kontrolou 25% svetovej ekonomickej produkcie, pričom 300 najsilnejších nadnárodných spoločností, bez finančných inštitúcií, vlastní približne 25% výrobných prostriedkov sveta. Kapitál najväčších 50 komerčných bánk a rozličných finančných spoločností sveta tvorí 60% svetového produktívneho kapitálu. Globálny trend v ekonomike smeruje k väčšej koncentrácii kontroly trhov a výrobných aktív do rúk niekoľkých firiem, ktorí iba minimálnym spôsobom prispievajú ku globálnej zamestnanosti. Títo obri sa zbavujú ľudí a nie kontroly nad peniazmi, trhmi a technológiami. (Korten, 2001, s.223)

⁷⁷⁰ To, čo sa môže ľahko a bez hraníc presúvať (kapitál), víťazí nad tým, čo zostáva lokálne fixované (ľudia). Vyššia mobilita „umožňuje dávkovať neistotu všetkým a všetkému, čo je usadlejšie, zotrúvajúcejšie, stabilizovanejšie, viazanejšie. Schopnosť dávkovať druhým neistotu sa stáva najkondenzovanejším výrazom moci všeobecne.“(Keller, 2006, s.47)

⁷⁷¹ V NSR má bezdetná rodina 10 krát vyššiu životnú úroveň než rodina s 3 deťmi. (Keller, 2006, s.47)

V súčasnom období nastáva zvlášť kritická situácia v oblasti zamestnanosti práceschopných ľudí⁷⁷². Od 90-tych rokov 20. stor. sa situácia na trhu práce ešte viac vyostruje a v súvislosti so zmenami, ktoré prináša ekonomická globalizácia, sa rozvíja nový fenomén – flexibilizácia práce. Flexibilizácia práce sa prejavuje dvojako: po prvé, klesá možnosť zamestnať sa na plnohodnotný trvalý pracovný úväzok, namiesto štandardných pracovných zmlúv zamestnávateľa uprednostňujú čiastkové, krátkodobé kontrakty na obmedzenú pracovnú dobu. Po druhé, veľké firmy sa zbavujú zamestnancov a vznikajú nové podnikateľské subjekty – formálne samostatné jednotky – subdodávateľa, ako aj subdodávateľa jednotlivých úkonov a služieb. Hlavný dôsledok tejto situácie je „presun stále väčšej trhovej neistoty z firiem na zamestnancov či subdodávateľov“ (Keller, 2006, s. 27). Takto sa zamestnávateľa snažia cez flexibilizáciu práce preniesť na zamestnancov (či subdodávateľov) riziká plynúce z kolísania dopytu po svojich tovaroch a službách. Následkom takéhoto vývoja v globalizujúcej sa spoločnosti stúpa podiel nízko platenej práce, keď aj ľudia, ktorí majú prácu, sa pohybujú na hranici chudoby. V týchto súvislostiach vzniká nový jav, tzv. „pracujúca chudoba“⁷⁷³. V dôsledku týchto procesov enormne vzrastá tlak na sociálny štát, ktorý nemá dosť prostriedkov na sociálne dávky a sociálne služby pre rastúci počet ľudí, ktorí sa dostávajú do pozície chudobných, lebo príjmy „pracujúcej chudoby“ sú nízke, neprispievajú tak daňami do štátneho rozpočtu, nie sú si schopní platiť rôzne formy poistenia. Spolu s nezamestnanými tak predstavujú veľkú záťaž pre verejný výdaje.

Slovenská spoločnosť prechádza od roku 1989 veľkými zmenami, formuje sa postupne nový systém sociálnych nerovností a sociálnej stratifikácie. Zmeny v rôznych oblastiach života zasiahli a ovplyvnili vytváranie nového sociálneho rozvrstvenia spoločnosti. Otázkou ostáva, ako tieto celospoločenské zmeny ovplyvňujú a predurčujú chudobu a jej charakter, aké cesty riešenia sociálnych otázok sú súčasťou sociálnej politiky SR. V týchto súvislostiach je možné uviesť, že transformácia spoločnosti sa po roku 1989 stretla so závažnými problémami. Určité vrstvy spoločnosti neboli na zmenu vôbec pripravené, spoločnosť nemala vytvorené dostatočné mechanizmy, ktoré by umožnili prekonať transformáciu bez veľkých obetí a ani neexistovali vyskúšané a zažité vzorce správania pre zmenené spoločenské podmienky. D. Džambazovič tvrdí, že slovenská spoločnosť, podobne ako celá stredná a východná Európa, doteraz prežíva tzv. „posttransformačný šok“. (Džambazovič, 2004). Vzniká celý rad sociálnych problémov a pôvodná eufória z očakávaného pozitívneho vplyvu trhu na životnú úroveň bola nahradená rozčarovaním.

V zjednocujúcej sa Európe sú systémy týkajúce sa sociálnej politiky a sociálneho zabezpečenia rôznorodé, súvisia s históriou sociálneho štátu, pričom sú založené na rôznych princípoch. Napriek tomu ich spája jedna spoločná tendencia, ktorá je často označovaná ako „modernizácia“ sociálneho štátu, keď dochádza k obmedzovaniu sociálnych výdajov, znižovaniu sociálnych dávok a podpôr nezamestnaným, ako aj jedincom závislým od sociálnej pomoci.

⁷⁷² Od začiatku 70-tych rokov narastá v Európe nezamestnanosť, táto skutočnosť súvisí jednak s rozvojom vedecko-technických a organizačných inovácií, keď firmy dokážu vyrábať viac s menším počtom zamestnancov, čím dochádza k úbytku pracovných príležitostí v priemysle, ako aj novým typom „spoločnosti služieb“. V dôsledku emancipácie žien (najmä zo stredných tried) ako aj potrebe doplnenia príjmu domácností, ktorým príjmy stagnujú, nastupujú do zamestnania v 70-tych a 80-tych rokoch 20.stor. v západoeurópskych krajinách ženy, čím dopyt po práci výrazne vzrastá. Ženy sa zamestnávajú v terciálnom sektore, kde produktivita práce rastie oveľa pomalšie než v sektore priemyslu, čo platí dodnes.

⁷⁷³ Flexibilizácia práce sa najprv prejavila v USA, ale aj v Európe rastie počet ľudí na čiastkový úväzok. V Holandsku pracuje formou flexibilnej práce takmer 40% pracovnej sily, vo Veľkej Británii je to tretina mužov a žien. V NSR v 70-tych rokoch 20.stor. na jeden neplnohodnotný pracovný pomer pripadalo 5 plnohodnotných pracovných miest, v polovici deväťdesiatych rokov bol tento pomer jedna ku dvom, pričom sa predpokladá, že priebehu 15 rokov sa tento pomer vyrovná jedna ku jednej. (Keller, 2006, s.28)

Ľudia sa prepadajú do chudoby z rôznych sociálnych vrstiev ako následok straty zamestnania a minimalizácie možností nájsť akékoľvek nové pracovné príležitosti v danom regióne⁷⁷⁴. Horiace predmestia vo Francúzsku koncom roka 2005,⁷⁷⁵ nepokoje v Grécku (2008), Francúzsko (2009) sú tiež produktom odvrátenej strany globalizácie, keď sa čoraz viac ľudí dostáva do situácie bezvýchodiskovej beznádeje, ktorej kľúčovým znakom je, že týchto ľudí nikto nepotrebuje.

Rôzne sociálno-politické koncepcie v súčasnosti nie sú schopné reflektovať, že práca sa z „veľkého integrátora“ zmenila na mechanizmus vytesňovania. Tí ľudia, ktorí majú prácu, môžu využívať svoje občianske práva, tí ktorí stratili prácu, alebo ju vôbec nenašli, sú odsúvaní na okraj spoločnosti a fakticky sa im znemožňuje uplatňovanie sociálnych práv, znižuje sa u nich dostupnosť vyššieho vzdelania, kvalitnejšej zdravotnej starostlivosti, ako aj primeranej kvality života.

V týchto súvislostiach je možné uviesť, že na rast chudoby a biedy poukazujú rôzne organizácie, včítane predstaviteľov kresťanských cirkví, celosvetovo je to najmä OSN, ktorá sa snaží rôznymi stratégiami odstraňovať chudobu predovšetkým v rozvojových krajinách. V akčnom programe pre 21. storočie nazvanom Millennium Development Goals vtedajší generálny tajomník OSN Kofi Annan vyzval všetky štáty, aby výhody globalizácie sprístupňovali všetkým, odstraňovali nerovnosť a biedu, prispeli k zvyšovaniu vzdelanosti, bezpečnosti a chránili životné prostredie.⁷⁷⁶ Ďalšími vplyvnými aktérmi v medzinárodnom boji proti chudobe je Svetová banka a MMF, ktoré disponujú množstvom informácií o rozvojovej problematike, zároveň kontrolujú značné finančné prostriedky, ktoré sa používajú na rozvojovú pomoc. V minulých desaťročiach najmä Svetová banka sa snažila ovplyvňovať situáciu v rozvojových krajinách, najmä Afriky a Južnej Ameriky a hoci používala rôzne formy pomoci chudobným krajinám s cieľom zapojiť ich do svetovej ekonomiky, jej aktivity sú konfrontované so silnou kritikou, nakoľko v celosvetovom meradle nedošlo k poklesu chudoby, jej hlavný zámer, hoci využívala rôzne stratégie sa nepodaril.

V súčasnosti došlo k podstatným zmenám Svetovej banky v pohľade na chudobu, poníma sa už nie len ako ekonomický jav, ale ako mnohodomenziálny spoločenský jav, programov na odstránenie chudoby sa zúčastňujú nielen vládne elity, ale rozhodujúcim faktorom sa stáva spoločenský dialóg medzi štátom, občianskymi združeniami, nevládnymi organizáciami, cirkvou a súkromným sektorom. Sociálna a ekonomická politika by mali byť koordinované a smerovať k eliminácii chudoby s akceptovaním osobitostí, kultúrnych tradícií a historických špecifik jednotlivých krajín. Ekonomické reformy by mali byť späté so sociálno-politickými reformami, so zapojením čo najväčšieho počtu aktérov, včítane tých najchudobnejších. Dôležité sú aj skúsenosti z realizácie programov, ktoré sa môžu flexibilne meniť a tak adekvátne reagovať na zmenu situácie. (Lindner, Strnad, 2006, s.138-140).

⁷⁷⁴ Tak dokonca aj v priemyselne rozvinutých krajinách vznikajú oblasti chudoby, tzv. „Afrika“, keď ľudia žijú len zo sociálnych dávok, ktoré sa neustále znižujú, alebo hoci pracujú sú chudobní, tzv. „pracujúca chudoba“ a nie je nádej na podstatnú zmenu ich života, čo sa deštruktívne premieta do ich životov. „Afrika“ je všade, hospodárska globalizácia prináša štiepenie sveta naprieč hraníc štátov, svetadielov, pričom vedľa vysokoindustrializovaných centier s rýchlym rastom vznikajú „neproduktívne púšte“ – New York, Paríž, Rím, Madrid, Berlín a ďal. metropoly Európy, kde sa prejavuje radikálna nerovnosť. (Beck, 2005, s. 11)

⁷⁷⁵ Nemecký sociológ U. Beck na základe empirických výskumov konštatuje, že zdrojom nenávisťi a násilností mládeže nie je nedostatok, ale, naopak, postupujúca integrácia imigrantov, presnejšie „...rozpor medzi kultúrnou asimiláciou tejto mládeže a jej sociálnym vytesňovaním“ (Beck, 2005, s. 11) .

⁷⁷⁶ V záverečnej deklarácii sa účastnícke štáty zaviazali naplniť ambiciózne ciele- do roku 2015 znížiť podiel extrémne chudobných ľudí na polovicu, zabezpečiť, aby všetky deti mali základné vzdelanie, o 2/3 znížiť úmrtnosť detí do 5 rokov, o 3/4 znížiť úmrtnosť matiek. (Honsch, 2006, s.90)

V Japonsku sa v dňoch 7.- 9. júla 2008 konalo na podnet OSN stretnutie G-8⁷⁷⁷, hlavnou témou začiatku summitu bol boj proti chudobe na čiernom kontinente s cieľom zvýšiť pomoc Afrike. Generálny tajomník OSN vyzval zúčastnené krajiny, aby začali plniť sľub spred troch rokov, podľa ktorého mala byť pomoc Afrike do roku 2010 zdvojnásobená.⁷⁷⁸ Prítomní ďalej riešili otázku zvýšených cien potravín a pohonných hmôt. Boli tu diskutované aj požiadavky 50% znižovania emisií skleníkových plynov do roku 2050, nakoľko klimatické zmeny výrazne ovplyvňujú život ľudí na celom svete, komplikujú produkciu potravín, hrozia rôznymi neočakávanými prírodnými katastrofami.⁷⁷⁹

ZÁVER

Súčasná situácia vo svete, najmä v súvislosti s rastom problémov spojených s celosvetovou hospodárskou krízou je výzvou aj pre sociálnych vedcov, ekonómov, sociológov, politológov a politikov, od ktorých sa očakáva nové uchopenie a redefinovanie systému súvislostí vyjadrujúcich sociálny život spoločností s cieľom nájsť riešenia nových výziev. Na základe štúdia súčasných tendencií vývoja rôznych dimenzií globalizácie, ako aj fenoménu chudoby je možné urobiť nasledujúce závery:

po prvé, sociálne riziká sú tvorené spoločnosťou ako celkom (ekonomická globalizácia, ideológia konzumu, rast ekologickej záťaže, obmedzenie spotreby v dôsledku hospodárskej krízy atď.), takže ľudia sa musia snažiť nájsť také stratégie, ktoré im umožnia vzdorovať nežiaducim dôsledkom rastu sociálnych nerovností, úbytku plnohodnotných pracovných pomerov, procesu desolidarizácie v rôznych jej podobách tiež spoločne.

Po druhé, proces hľadania riešení otázok ľudskej budúcnosti, založenej na ideách sociálnej spravodlivosti, by mali priviesť ľudí k utvoreniu spoločenských mechanizmov, ktoré by umožnili vzoprieť sa neoliberalným koncepciám vývoja spoločnosti ako jedine možným a v rámci diskusií vo verejnom priestore presadiť také zmeny v myšlienkových systémoch, ekonomických systémoch a regulatívnych systémoch, ktoré by viedli k pozitívnemu riešeniu problémov, prekonávaniu chudoby a utváraniu spoločnosti, ktorá umožní život aj nasledujúcim generáciám.

Po tretie, vzájomné pôsobenie kultúr v postmodernej spoločnosti obohacuje ľudské spoločenstvá, umožňuje vnímať a osvojovať si všeludské hodnoty, ktoré sú obsiahnuté v rôznych podobách vo všetkých kultúrnych systémoch a má vytvoriť základ z ktorého je možné vymedziť duchovné hodnoty a mravné normy akcentujúce naplnenie základných

⁷⁷⁷ G 8 (USA, Japonsko, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Taliansko Kanada a Rusko).

⁷⁷⁸ Podľa posledných správ viac než 14 miliónov ľudí v 5 krajinách, nachádzajúcich sa vo východnej časti Afriky,

potrebuje naliehavú potravinovú a humanitárnu pomoc. Uvádza to správa humanitárnej organizácie Regional Humanitarian Partnership Team. Kríza je spôsobená suchom v oblasti a stúpajúcimi cenami potravín. V Etiópii je 4,6 milióna ľudí závislých od potravinovej pomoci, čo od januára do marca 2008 predstavuje nárast o 2,2 milióna hladujúcich. V Keni za posledný rok stúpili ceny potravín o 30-50 % a dôsledkom toho 1,2 milióna ľudí bojuje o prežitie. Humanitárne organizácie vyzývajú miestne vlády sponzorov, aby pohotovo zareagovali a pomohli zachrániť životy, predišli zhoršeniu situácie a stupňovaniu napätia v regióne.

(Zdroj : www.franciscansinternational.org.. Stiahnuté z internetu 8.3.2009)

⁷⁷⁹ Ďalšie aktivity OSN zamerané na riešenie otázok chudoby v roku 2008:III. fórum OECD-DAC HLF – J Akkra 2 – 4 .9.2008, Podujatie OSN na vysokej úrovni o MDG New York 25.9.2008, Medzinárodná konferencia o financovaní rozvoja, Dauha, 29.11. – 2.12.2008. Ekonóm Svetovej banky Branko Milanovič sledoval počet krajín, ktoré sa pohybujú nad a pod hranicou chudoby, a na základe svojich výskumov ich rozdelil do štyroch skupín. Kým v roku 1960 bolo v prvej, najbohatšej, skupine 41 štátov, pri poslednom meraní ich tam bolo o desať menej. Zároveň sa prudko rozšíril rad najchudobnejších krajín. Kým v roku 1960 ich bolo v tejto skupine 25, v roku 1978 ich bolo už 43 a na konci milénia až 71.(Podstupka, 2008, <http://www.izurnal.sk/> stiahnuté z internetu 15.03.2009)

ľudských, politických a sociálnych práv, ktorých súčasťou je i právo na dôstojný život každého človeka.

Zoznam použitej literatúry:

1. BAUMAN, Zygmund. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta 1999. ISBN:8020408177
2. BECK, Ulrich. Násiliu už nejde o nič, len o rozkoš zo seba samého. In: Sme, Fórum, 10.12.2005, s.11.
3. BECK, Ulrich. *Moc a protiváha moci v globálnom veku*. Nová ekonomie svetovej politiky, Sociologické nakladateľstvo, Praha 2007. ISBN 978-80-86429-67-0
4. CAPRA, Frijhof: Země jako společná domácnost. In: OS - Fórum občianskej spoločnosti, 1999, č.12, s.54–56.
5. DŽAMBAZOVIČ, Roman: Vzniká nový systém sociálnych nerovností a stratifikácie. In: *Slovo* č. 49, 2004. <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=4351&cislo=6/2004> (Stiahnuté z internetu 3.03.2009).
6. GIDDENS, Anthony. *Unikající svět*. Praha: Sociologické nakladatelství 2000.
7. GRAY, John. *Marné ilúzie*. Falešné predstavy globálneho kapitalizmu. Košice: Paradigma.sk 2002. ISBN 80-968603-1-3
8. HONSCH, Michal. Globálna chudoba a hlavné príčiny jej pretrvávania. In: *Mezinárodní vztahy* č.2, 2006, s.71-93.
9. HREHOVÁ, Daniela Rodina a súčasnosť. In: Rodina v spoločenských premenách Slovenska : ed.Ľ. Kráľová: Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou : Prešov, 21. septembra 2000. Prešov : PU, 2000. s. 267-274. ISBN: 8080680345
10. KELLER, J.2008. *Abeceda prosperity*. 3.vydanie. Brno: Doplněk, 2008.
11. KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství: 2006. ISBN: 8080680345
12. KELLER, Jan. Odpovědnost nelze deregulovat. In: *Mosty* 22.1.2002, s.3.
13. KORTEN, David. *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Vienaľa 2001. ISBN: 8080680345
14. LINDER, Tomáš, STRNAD, Michal. Světová banka a vývoj jejích strategií v boji proti chudobě. In: *Mezinárodní vztahy* č.2, 2006, s.120-142.
15. LAČNÝ, Martin. Globalizácia a podnikateľská etika. In: *Globalizácia verus identita v stredoeurópskom priestore*. FF CM Trnava 2004, s.159-164.
16. MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství 1999. ISBN 80-85850-61-3
17. SAFRANSKI, Rudiger. Koľko vydrží človek? In: Fórum občianskej spoločnosti. Č.11-12, 2005, s.120-130.
18. PAUHOFVÁ, Iveta. *Determinanty bohatstva a chudoby vo svetovej ekonomike*. Bratislava : Ekonóm 2008. ISBN 978-80-225-2538-1
19. PAUHOFVÁ Iveta. Bohatstvo a chudoba vo svete a na Slovensku /okt.2007/ Bratislava: Prognostický ústav SAV 2007, ISSN 0862 - 9145
20. PODSTUPKA, Peter. Bohatí bohatnú, chudobní chudobnejú.25.6.2008, <http://www.izurnal.sk/> , Stiahnuté z internetu 15.03.2009.
21. Summit predstaviteľov G8 zo 7.7.2008 v Japonsku. www.franciscansinternational.org Stiahnuté z internetu 8.3.2009.

Kontakt : PhDr.Helena Melkusová, PhD

Katedra občianskej a etickej výchovy,
Fakulta humanitných a prírodných vied
Prešovská univerzita v Prešove,
e-mail : melkus@unipo.sk, tel.:051/7757033

Trvale udržateľný rozvoj (TUR) a modely chudoby vo svete

Aladár K. Randík (a kolektív)

Abstrakt

Práca prináša výsledky analytických rešeršných prác zo študentského kolokvia online konferencie na pôde VŠM/CU Bratislava. Chudoba, večná téma ľudstva, nachádza svoj zrkadlový obraz z každej doby a histórie ľudstva. V Agende 21 vo vzťahu k TUR sa otázka Boja s chudobou objavuje vo viacerých dokumentoch (kap.3 a iné) z tohoto prvého významného stretnutia pohlavárov štátov sveta v Rio de Janeiro v r. 1992 (2 summit nasledoval v Johannesburgu 2002). Celý dokument Agenda 21 & TUR nesie pečať zohľadňovania budúcnosti a záväzku odovzdania čistej planéty i budúcim generáciám. Stratégia TUR smeruje k využitiu potenciálu pre ekologickú a sociálnu inováciu hospodárstva, s ambíciou riešiť páľčivé problémy svetovej recesie súčasnosti, ktorá dolieha veľmi nepriaznivo na celé ľudstvo a vyžaduje si solidaritu medzi ľuďmi a vyrovnávanie rozdielov medzi chudobnými a bohatými tohoto sveta. Chudoba ako prizrak recesie iste vyvolá i zmenu v myslení a zmenu postojov v oblasti duchovna, v chápaní solidarity v inej polohe a očakávaných zmien v hierarchii hodnôt. Práca poukazuje na dopady transformačných procesov, na nutnosť prehodnotenia a oživenia inovatívnych prístupov na všetkých úrovniach života ľudstva, ktoré vyzývajú po zavedení aj nového modelu spotreby, zmeny materiálových a energetických tokov a súčasná doba sa stáva aj určitým medzníkom pri rozhodovaní. Kritickými pre chudobu sa stávajú najmä: pôsobenie nespravodlivého svetového obchodu, veľké bremená dlhov a nedostatočná a neefektívna pomoc pre slabo rozvinuté krajiny a aplikovanie nevhodných ekonomických politík v rozvojových zemiach. V práci sú analyzované údaje o chudobe, charakteristika chudoby, monitoring chudoby rómskej komunity, poukázanie na trendy novodobej chudoby - bezdomovcov, migrantov, na koncept adopcie na diaľku, a vplyv recesie na chudobu. Závery a odporúčania poukazujú na východiská a námety na riešenie, i príklady ušľachtilých počínov. Zo záverov sa odporúča: 1) zvyšovanie vzdelanostnej úrovne chudobou postihnutého obyvateľstva (odovzdávanie zručnosti, vedomosti), 2) odovzdávať know-how z rozvinutých krajín do menej rozvinutých zemí, 3) vytvoriť dvojice partnerských štátov pre rozvojové programy, 4) rozšíriť adopciu na celé rodiny a komunity a rozvinúť partnerstvá, 5) vyrovnávať rozdiely medzi mestom a vidiekom a investovať viac zdrojov do rozvoja regiónov v materiálovej i duchovnej sfére (do rozvoja a ochrany ľudských zdrojov, zabezpečenie rastu ekonomiky a odstránenie nezamestnanosti ako fokusových fenoménov pre elimináciu chudoby na vidieku), 6) zavádzať nové stratégie v poľnohospodárstve (pri využití zeme) smerujúcich do žiadaných produktov potravín, vrátane výroby biopalív (pre rozvoj bioenergetiky), 7) vytvárať podmienky pre konštituovanie kvalifikovanej pracovnej sily, 8) investovať materiálovo do ľudských zdrojov ako kľúčových prínosov do rozvoja krajiny.

Kľúčové slová: Agenda 21, TUR, chudoba, summit Rio de Janeiro 1992, Johannesburg 2002, adopcia na diaľku, rómska komunita, recesia, novodobá chudoba, bezdomovci, migranti, materiálové a energetické toky, know how, duchovná sféra, ľudské zdroje.

Motto:

"Chudoba - je to bezmocnosť, z ktorej často krát niet úniku".

„...chudoba nie je prirodzená. Jej príčinou je človek a môže byť prekonaná len pričinením ľudských bytostí.“(Nelson Mandela)

Úvod do problematiky

Chudoba bohužiaľ je každodennou realitou. Preto ju už mnohí nevnímajú ako problém, ale ako súčasť sveta, teda všednú záležitosť, banalitu. Avšak chudoba je aj živnou pôdou pre ďalšie ekonomické, alebo globálne problémy, ako sú terorizmus, násilné konflikty, nelegálny obchod, zrušenie národných ekonomík a mnoho ďalších dôsledkov, ktoré sa z toho zákonite odvíjajú.

Dôležité miesto má princíp solidarity a etické princípy. Zvyšovanie medzinárodnej pomoci a podpora zo strany vplyvných krajín je jednou z ciest pomoci na princípe pomoci od staršieho bohatšieho brata, mladšiemu chudobnejšiemu bratovi. Ide aj o princíp odpustenia dlhov prerozdeľovania naakumulovaného svetového bohatstva medzi chudobné vrstvy.

Chudobní sú nielen jednotlivci, rodiny, komunity, spoločnosť, ale aj celé národy a štáty. Vyznačuje sa tým, že veľká časť populácie žije vo veľmi biednych podmienkach, milióny ľudí nemajú čo vložiť do úst, trpia nedostatkom potravín, lekárskej starostlivosti a pod.

Hmotne najchudobnejšie krajiny sveta sa nachádzajú hlavne na území Afriky. Je to spôsobené napr. tým, že mnohé z chudobných krajín sú nesmierne zadlžené voči bohatým krajinám a na splácanie týchto dlhov suma prevyšuje poskytovanú sumu pomoci.

Údaj z roku 2005: Afrika príjme 25 miliónov libier vo forme pomoci každý deň, avšak rovnako denne spláca 26,5 miliónov libier jej dlhov. toto poukazuje na neefektívnosť riešenia týchto problémov.

Ekonomická globalizácia je ďalší z fenoménov, ktorým sa zväčšuje priepasť medzi bohatými a chudobnými,

Cieľom je eliminovať veľkú diferenciáciu vo svete a nerovnosti medzi bohatými a chudobnými na jednotlivých kontinentoch sveta.

Agenda 21 a trvale udržateľný rozvoj (TUR)

Rozsiahla Agenda 21 a Trvale udržateľný rozvoj (TUR) boli prijaté na svetovom summite, ktorý sa konal v Rio de Janeiro v r. 1992. Vlastná Agenda 21 je jednou z doteraz najrozsiahlejších konsenzov, ktoré boli dohodnuté akceptovať ako záväzok všetkými vládami sveta na prelome 20 a 21 storočia v r. 1992. Svetový Summit po 10 rokoch v Johannesburgu 2002, bol pokračovaním rokovaní na najvyššej úrovni a bilanciou predsavzatí prijatých v Rio de Janeiro z r.1992

V kapitole 3 je diskutovaná konkrétne aj Agenda týkajúca sa Boja s chudobou, prijatý bol rámcový program, východiská a uvedené boli aj príslušné schémy aktivít v tejto oblasti, v oblasti medzinárodnej spolupráce a koordinačných prác s realizačnými výstupmi, pokyny i pre úlohy na národných úrovniach s naznačením financovania a vytvárania potenciálu. Čo je veľmi pozitívne, že všetky východiská Agendy 21 zohľadňujú budúcnosť, snahu zachovať prostredníctvom trvale udržateľného rozvoja zachovanie čistého a zdravého životného prostredie a odovzdania zachovanej planéty i pre budúce generácie.

Transformačné procesy, inovatívne prístupy na všetkých úrovniach života ľudstva vyzývajú po zavedení nového modelu spotreby, materiálových a energetických tokov a súčasná doba sa stáva aj určitým medzníkom pri rozhodovaní i vo vzťahu k dôsledkom doliehajúcej recesie a ďalšieho smerovania ľudstva, ako by sa malo vlastne ľudstvo samoregulovať a ďalej uberať. Je to výzva k zmenám modelov spotreby a doterajšieho komfortu a dochádza i k zmenám v oblasti duchovna a chápania hierarchie hodnôt.

Agenda 21 poukazuje i na ekonomické a legislatívne nástroje, ktoré majú jednotlivé štáty akceptovať a lepšie využívať v praxi na národných úrovniach (je to napr. aj rozpracovanie Národnej stratégie TUR, Akčné plány, Územné systémy ekologickej stability (USES), ai.

Chudoba, ktorá je aj zrkadlom ekonomiky jednotlivých štátov a otázka boja s chudobou sa stáva aj celosvetovým programom a cieľom mnohých humanitárnych a charitatívnych organizácií na celom svete, a je aj jednou z fokusových bodov Agendy 21 a TUR.

Stratégia TUR smeruje k využitiu potenciálu pre ekologickú a sociálnu inováciu hospodárstva a snahou je znížiť chudobu na svete do r. 2015 o polovicu. Kritickými pre chudobu sú najmä: pôsobenie nespravodlivého svetového obchodu, veľké bremeno dlhov,

nedostatočná a neefektívna pomoc, aplikovanie nevhodných ekonomických politík, ktoré sú diktované bohatými krajinami.

V boji proti chudobe sa využívajú rôzne inštruktívne nástroje ako: masmédiá, kampane, charitatívne akcie a ďalšie podporné aktivity a mechanizmy.

Analýza problematiky chudoby - niekoľko údajov o chudobe

1 - Európska Únia - HDP zvyšuje zo súčasného HDP 0,5 pre rozvojové krajiny na výšku HDP 0,7% rozvojovej pomoci v r. 2015.

2 - Svetová banka upravila hodnotu merania svetovej chudoby na 1,25 USD osoba/deň z 1 USD i s dôvodov unifikovateľnosti a porovnateľnosti pri meraní hraníc chudoby v jednotlivých krajinách

3 - Niekoľko údajov o chudobe a chorobách:

- "Viac ako jedna miliarda osôb musí vyžiť s menej ako jedným dolárom na deň.
- 300 000 úmrtí týždenne súvisí s chudobou.
- Každá šiesta osoba nemá prístup ku pitnej vode.
- Každoročne zomiera jedenásť miliónov detí, z ktorých väčšina má menej ako 5 rokov.
- Polovica z nich podľahne chorobám, ktoré sa dajú liečiť (napríklad malária).
- HIV/AIDS usmrť denne 8 000 ľudí.“

4 - UNICEF poukazuje na utrpenie obyvateľov rôznych častí sveta a na nedostatok základnej potravy, lekárskej pomoci, a absentovanie vzdelania

5 - Hovorí sa i o tzv. "krvavých diamantoch" na čiernom trhu a o nerastnom bohatstve, ktoré je rozdávané v týchto chudobných krajinách Afriky cudzím korporáciám prakticky za almužnu. Podpora týmto štátom je žiaduca nie len na dotácie na zabezpečenie existenčných podmienok pre obyvateľov týchto kontinentov, na jedlo, lieky a pitnú vodu, ale aj na vzdelávanie. Je nemysliteľné, aby existovali tak značné rozdiely v životných podmienkach pre obyvateľov i v rámci jedného štátu. Napr. v nerovnosti obyvateľstva v Saudskej Arábii, aby sa "šejkovia" vozili na autách nalakovaných v bielom zlate a aby sa o pár stoviek kilometrov deti bili a domáhali sa o kus chleba, lebo už štyri dni nejedli.

6 - Pozitívne trendy - v niektorých krajinách sa chudoba znižuje a v r. 2015 to má byť už iba 10%, aj keď ešte 600.000 (vyše pol mil. ľudí bude zotrvať v extrémnej chudobe) (postihnuté najviac naďalej ostávajú Afrika, a južná Ázia)

7 - Pod hranicu chudoby sa v r. 2009 v rozvojových krajinách prepadne o 100 miliónov ľudí viac než sa pôvodne očakávalo. Dôvodom je svetová hospodárska kríza, oznámila to Svetová banka.

Chudoba rómskej komunity - rámcový monitoring

1 - Vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, sociálnej odkázanosti, prináša zo sebou i chudobu Rómov.

2 - Hlavným faktorom „novej chudoby“ u Rómov nie je počet detí, ale nízky stupeň vzdelania a stupeň ich dezintegrácie (separácie a segregácie).

3 - Verejnoprospešné práce, okrem zníženia nezamestnanosti u Rómov vytvárajú určité možnosti pre osvojenie si pracovných návykov.

4 - Rómska komunita na Slovensku, ale ešte stále v rozsahu až 85% iba prežíva a je utisnutá na pomoc. Stačí sa podívať na niektoré postihnuté lokality s väčšou koncentráciou Rómov na viacerých miestach Slovenska (Spiš, východné Slovensko, Záhorie).

5 - Špecifický spôsob života vedú Rómovia v Rumunsku, kde je u nich zaužívaný ešte stále kočovný spôsob života.

6 - Politika rómskej otázky všeobecne na Slovensku i vo svete je riešená s chýbajúcim akcentom na zavedenie systémových opatrení.

7 - Slabé stránky u rómskych komunít - absencia plánovaného rodičovstva, vzdelanostná úroveň, zneužívanie sociálnej pomoci a politiky podpory zo strany štátu, nerešpektovanie zákonov a regulí, napr. ochrana životného prostredia je pre nich neznámym pojmom.....

8 - Pozitívne rozvojové zdroje a trendy u Rómov - otvára sa tu priestor pre možnosť resocializácie a začlenenia sa tejto minoritnej skupiny obyvateľstva do spoločnosti pri akceptovaní zákonov, regulí a pravidiel spolunažívania.

Novodobá chudoba - bezdomovci

Bezdomovci sú novodobými produktami doby a jedným z modelov modernej chudoby vo veľkomestách. Nástrahy, ktoré číhajú na obyvateľstvo i u nižších vrstiev obyvateľstva a nachádzajú sa na hranici chudoby už v súčasnosti, môžu sa ľahko dostať do totálnej chudoby a sklznúť do kategórie bezdomovcov a to pričinením i nasledujúcich faktorov: nadmerná zadlženosť, vyhlásenie bankrotov, insolventnosť živnostníkov, podnikateľských subjektov a ľudí, ktorým hrozí vyvlastnenie vlastného majetku pre zadlženosť, alebo sa pohybujú už pod hranicou biedy "na dne" bez možných východísk a záchranných pák.

Adopcia na diaľku

1 - Adopcia na diaľku - ide o finančnú podporu vzdelávania detí v krajinách tretieho sveta, Adoptívny rodičia dieťa mesačne finančne podporujú, vzdelávanie, ktoré napomáha deťom pri získavaní vedomostí a prispieva k ich kvalitnejšiemu životu. Je to jeden zo spôsobov ako obyvatelia vyspelých krajín môžu pomôcť chudobným na celom svete. Ide o vynikajúci spôsob, ako môžu pomôcť ľudia ľuďom

Výroky hovoria sami za seba: "...adoptovali dieťa na diaľku a teraz sú šťastná rodinka"...

2 - Adopcia na diaľku je realizovaná i v podmienkach SR a v ostatných štátoch Európy a smeruje nielen do rozvojových zemí, ale sa osvedčuje i v rámci Slovenska pre chudobou postihnuté rodiny na národnej úrovni.

Recesia a chudoba

1 - Nezamestnanosť a chudoba na niektorých miestach Slovenska idú ruka v ruke. Chudoba vidieka a zaostalejších regiónov - bude za krátky čas horúcou témou i v súvislosti s nepriaznivými dopadmi recesie. S narastajúcou nezamestnanosťou a s nastupujúcou chudobou v niektorých vidieckych oblastiach už v súčasnosti bude zjavná ešte vo väčšej miere a doľahne v krátkom čase i na ďalšie zaostalejšie regióny Slovenska.

2 - Realizácia dobrých projektov (zvyšuje zamestnanosť)- napr. projekt splavnenia Váhu, rozvoj priemyselných parkov a prílev investorov sú dobrými predpokladom pre znižovanie nepriaznivých dopadov recesie na obyvateľstvo.

3 - "Ak sa neprijmú opatrenia na ochranu najviac zraniteľných vrstiev obyvateľstva, svetová hospodárska kríza by mohla v mnohých krajinách prerásť až v humanitárnu krízu,"

Príklady ušľachtilých počinov a výzvy doby

1 - Megakonzert - výťažok z koncertu bol adresovaný Afrike.

2 - Sir Bob Geldof, mnohé sestričky, knazi, humanitárne charitatívne organizácie, anonymné osobnosti, ich nezištná pomoc a aktivity v tejto sfére si zasluhujú grandiózny obdiv, a právom im patrí veľká česť a úcta a to i ďalším nemenovaným i malým ľuďom, dobrodincom, ktorí vedú i to málo čo vlastnia solidárne rozdať a podeliť sa so spolublížnymi. Za ich pomoc pre

chudobných a chorých i v oblasti duchovna, slová útechy a uznania patrí veľké ďakovné uznanie.

3 - Teoreticky - tí čo sú obézni, ak by každý deň odložili zbytočne prijatú stravu a dali ju hladným, svetový hlad by mohol aj neexistovať.

4 - Fenomén miznutia strednej vrstvy obyvateľstva a jeho transformácia do kategórie obyvateľstva na hranici chudobných je hrozivým signálom i pre politikov a riadiace štruktúry štátov.

5 - Mladá nastupujúca generácia je nositeľkou štafety rozvoja ideálneho sveta budúcnosti

6 - Práve v tieto krízové dni sa dokážu ľudia globálne spájať

7 - Veľká úcta patrí všetkým nositeľom a realizátorom solidarity a dobra a nezištnej pomoci pre všetkých hladujúcich na svete.

Praktické námety na riešenie

1 - Prístup k riešeniu otázky Chudoby vo svete by sa mal zmeniť a to systémovým riešením a z globálneho hľadiska a to oblasti materiálnej i duchovnej chudoby, vrátane rozpracovania obrodných procesov a postupnosti krokov.

2 - Nestačí "podanie ryby hladnému človeku, ale naučiť človeka aj chytať ryby".

3 - Doporučuje sa vytvoriť dvojice štátov, jeden chudobný a jeden bohatý pre vzájomnú spoluprácu

Zistiť podmienky v oboch štátoch, akým potenciálom disponujú, aké sú príležitosti a rozvojový potenciál a trendy dlhodobého rozvoja, t.j. či daný štát by mohol rozvíjať napr. cestovný ruch, aký druh priemyslu, poľnohospodárstvo, a pod. Nasledovala by výmena odborníkov, expertov z oboch krajín a konkrétna pomoc pri rozvoji školstva, zdravotníctva, pri obchodnej výmene tovarov, atď. s predpokladom očakávanej obojstrannej výhody pre obe krajiny.

4 - Vzniká námet - keď schéma Adopcia na diaľku - adoptívne deti - dobre prosperuje v praxi, tak by mohla fungovať i adopcia celých rodín, adopcia škôl, adopcia a partnerstvá celých komunít.

Východiská

1 - Bezpodmienečne nenechávať ľudí hladných a zomierať na ulici z dôvodov chudoby a hladu.

2 - Pre ich dobrú budúcnosť je nevyhnutné naučiť ich uživiť sa na území, kde žijú a naučiť ich využívať pritom vlastné zdroje.

3 - Ak zem, región, krajina s labilnými ekosystémami nedokáže uživiť svojich obyvateľov - musia sa odsťahovať a toto je aj problém a príčina emigrácie postihnutých skupín a komunít migrantov z jednotlivých chudobných štátov Ázie a postreh i z iných svetových scén a jednotlivých končín sveta.

4 - Rovnosť medzi ľuďmi by mohol priniesť ideálny vysnívaný svet v očiach mladých ľudí a našiel by sa recept a riešiteľnosť problému a odstránenia Chudoby v jednotlivých končinách sveta, ktorá pretrváva po mnohé tisícročia, praktický od existencie ľudstva.

Súhrn a závery

Odporúčania:

1 - Postupne znižovať nerovnosť medzi mestom a vidiekom, zabezpečiť rast ekonomiky, znižovanie nezamestnanosti v regiónoch, ktoré sú kľúčovým predpokladom pre elimináciu chudoby na vidieku.

2 - Vízia - Podporovať rozvoj nových stratégií v poľnohospodárstve smerujúcich do žiadaných produktov potravín, vrátane výroby a produkcie biopalív.

3 - Zvýšiť intenzitu vzdelávania ľudí v zaostalejších krajinách a oblastiach, aby sa mohli zaradiť medzi kvalifikovanú pracovnú silu a boli prínosom pre rozvoj vlastnej krajiny.

4 - Adopcia na diaľku podporuje vzdelanie a dáva šancu deťom a princíp partnerstiev i medzi komunitami, rodinami, štátmi a dáva šance zlepšenia globálnej situácie i v oblasti riešenia pretrvávajúcej chudoby na svete.

5 - Je žiaduce a je to aj povinnosť vyspelých štátov "naučiť ľudí ako majú pomôcť sebe a aj iným".

6 - Poskytnúť "know-how" vedomostí, zručností a technológií, ak sú chudobné vrstvy obyvateľstva na túto pomoc nevyhnutne odkázaní a to ľuďom a komunitám v núdzi bez rozdielu na princípe naučiť a zavádzať zručnosti na všetkých úrovniach.

Doslov - na záver konferencie - študentského kolokvia

Na online konferencii na tému "TUR a modely chudoby vo svete" odznelo celkovo 39 príspevkov od 14 študentov a moderátora. Otázka Chudoby a hladu vo svete je fokusovou témou i pre medzinárodné aktivity a programom viacerých medzinárodných organizácií na čele systému OSN. Keďže sa týka Životného prostredia a nie je iba okrajovou témou rozvoja, preto sme tejto problematike aj venovali väčšiu pozornosť.

Diskusné príspevky autorov, aj keď sú v rovine konštatovania a polohy oznamovacej, sú racionálne koncipované a viaceré príspevky a pohľady sú nové a originálne a sú aktuálne, napr. v otázke rómskych komunít, adopcii na diaľku, ap. Sú to všetko problémy súčasnosti a zasahujú v podstatnej miere do socio-ekonomického a environmentálneho rozvoja a problémov našich regiónov a vidieka.

Keďže sa ukázala možnosť napojenia výsledkov, súhrnu tejto diskusie z Online pracovnej Konferencie (študentského koloquia) (na temu "TUR a modely chudoby vo svete") na výsledky II. konferencie na Katolíckej univerzite v Ružomberku, o Chudobe - sprístupňujeme podstatné závery z tohoto rokovania.

V rámci súhrnného príspevku to znamená užitočný počín a príspevie k zdaru využitia analytických dokumentačných výskumov (internetové zdroje), ktoré sa zozbierali v rámci rešeršných prác s prepojením aj reálnych názorov a myšlienok, a reálnych pohľadov súčasnej generácie. Všetci študenti ako autori prispeli k zdaru rokovania na pokračovanie na pôde tejto významnej II. medzinárodnej konferencie v Ružomberku na KU (s miestom konania konferencie v Poprade dňa 26.3.2009). Ako škola VŠM/CU of Seattle získava tým aj možnosť prezentovať sa na tomto významnom fóre a nadviazať spoluprácu s prestížnou Katolíckou Univerzitou so sídlom v Ružomberku.

Prehľad diskusných príspevkov od jednotlivých autorov:

Autorský kolektív:

BARANCOVÁ, (2 - č.18,23), JEŽÍKOVÁ (2 - č.16,20), KOUŘIL(4 - č.9,13,27,30),
KRAJČÍKOVÁ (2 - č.3,24), KRAJCSOVICSOVÁ (2 - č.6,28), LYSIČAN (2 - č.33,34),
MAJZLÍKOVÁ (3 - č.2,14,26), MALÁROVÁ (5 - č.1,8,17,21,38), MAROŠOVÁ(1 - č.31),
MIKOVÁ (3 - č.22,25,29), NOVOTNÝ (3 - č.4,7,37), PAVKOVÁ (2 - č.19,36),
ŠINDLEROVÁ (3 - č.5,10,35), ŽIAK (2 - č.11,15), RANDÍK (3 - č.12,32,39).

Kontakt: Doc.Ing. A. K. Randík, DrSc.
Bohúňova 32, 811 04 Bratislava
0902 850 506, 02 4577 3433
e-mail : aladar.randik@chello.sk

Možnosti znižovania rizika chudoby u odsúdených

Miroslav Špánik

*Zlyhanie je jednoducho možnosťou začať
odznova, tentokrát inteligentnejšie.*

Henry Ford

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou možnosti znižovania rizika chudoby, resp. recidívy u odsúdených pred, ale najmä po návrate z výkonu trestu odňatia slobody. Podrobnejšie sa venuje netradičnému využitiu inštitútu osobného bankrotu pre túto cieľovú skupinu a stručne analyzuje podmienky umožňujúce uplatnenie inštitútu osobného bankrotu na Slovensku v budúcnosti.

Abstract

This article is dealing with the issue of the possibility of lowering the risk of poverty and regression of the convicted before as well as after the end of their sentence. It is mainly focused on the unconventional use of the institute of the personal bankruptcy for this group of the people. It also analyses the conditions that allow the functioning of this institute in Slovakia in the future.

Kľúčové slová : riziko chudoby, osobný bankrot, odsúdený, práca

Key words : risk of poverty, personal bankruptcy, convict, work

Úvod

Každý človek má podľa Uháľa (2006, 119-120) isté prirodzené potreby a túžby, ale nie každý si ich plne uvedomuje a tvorivo naplňuje a rozvíja. Sú ľudia, ktorí netriedia svoje skutky na vhodné a nevhodné, ktorým by sa potom vyhli, lebo ich prínos či účinnosť je neefektívna, neetická a nedôstojná. Inak povedané, nie každý svoje potreby a túžby naplňa uvedomelo a nie každý to robí vhodným a pre človeka dôstojným spôsobom. Teda tak, aby napĺňanie jedných potrieb nekazilo iné⁷⁸⁰.

Podľa Uháľa (2006, 120-121) aj ten najchudobnejší človek, ak nie je konzumentom ale producentom hodnôt a tvorcom (jedna z podmienok, ako sa človek stáva osobnosťou), je schopný uchrániť si isté znaky či prejavy racionality, slobody a nezávislosti a vie predovšetkým z potenciálu vlastnej duše tvoriť hodnoty, ktorými naplňa vlastné prirodzené potreby a obohacuje svet a iných ľudí. Potreba askézy a kultivácie, nahradenie konzumizmu tvorivosťou, vytváranie hodnôt pre potreby všetkých, uvedomenie si zodpovednosti za vlastné schopnosti a schopnosť prejavovať obdiv, žičlivosť, úctu (Uhál ich označuje ako prejavy lásky k bližnému) patrí k základným znakom človeka, ktorú môžeme nazvať osobnosťou.

⁷⁸⁰ Človek vedome porušujúci platný zákon, aj napriek vnútornému ospravedlňovaniu svojho konania zabezpečením existencie svojej rodiny, týmto spôsobom síce problému uniká. Riskuje však zničenie práve tejto hodnoty vlastného života – manželstva resp. rodiny.

1 Vplyvy pôsobiace na odsúdeného po návrate z výkonu trestu odňatia slobody

Otázne je, do akej miery je možné predpokladať prítomnosť resp. po akom čase a za akých predpokladov sa dostavia aktívne prejavy týchto znakov (podmienok) osobnosti u skupiny ľudí po návrate z výkonu trestu odňatia slobody. Vracajúcich sa do prostredia, založenom na turbulencii ekonomiky a následkami globalizácie, do komunity, ktorá má dosť často svoje postoje vytvorené na predsudkoch a v ktorej bude komplikovaný a dlhodobý proces budovania sociálnych väzieb (sociálnej siete, ktorej súčasťou je aj ich vlastná rodina). Ich vlastné postoje môžu byť rovnako založené na predsudkoch, pochádzajúcich často napr. z pocitu nespravodlivosti vyplývajúcej z tvrdosti zákona, ktorým ich spoločnosť odsúdila a izolovala od rodiny a komunity, ktorej boli súčasťou⁷⁸¹.

Ďalším faktorom, ktorý vo väčšine prípadov sťažuje ich návrat do bežného života, je nedostatok finančných zdrojov na zabezpečenie existencie, v krajnom prípade dokonca s dlhom, ktorý človek po návrate z výkonu trestu odňatia slobody má.

Všetky tieto faktory budú klásť enormnú a dlhodobú záťaž na každého, kto sa vracia z výkonu trestu odňatia slobody. Možnosti štátu resp. samosprávy sú pritom prirodzene obmedzené a rátajú s maximálnou spoluprácou resp. schopnosťou jedinca postupne sa zaradiť do bežného života bez ďalšej podpory⁷⁸². Neobsahujú a v súlade s ústavou ani nesmú obsahovať ustanovenia, ktoré by prikazovali iným subjektom resp. jednotlivcom, aby sa spolupodieľali na inklúzii týchto jedincov. Táto iniciatíva je ich prirodzeným morálnym záväzkom voči spoločnosti. Rovnako ako sa to očakáva od jedincov, vracajúcich sa z výkonu trestu⁷⁸³.

Štát by mal však vytvárať dostatočné legislatívne nástroje (rovnako aj ekonomické), vedúce aj k iniciatíve občanov v tejto oblasti a zároveň zamedzujúce zneužívaniu tohto stavu. Je možné uviesť veľa príkladov z histórie, ako tento problém riešil. Pre ilustráciu uvádzame dva z nich. Prvý už našťastie prekonaný a „nepoužiteľný“ :

Vážnym sociálnym problémom starovekých Rimanov bolo rovnako ako predtým v Grécku dlžné otroctvo. Napriek opatreniam, ktoré boli v Ríme v roku 366 pred n.l. prijaté na ochranu dlžníkov a vďaka ktorým sa im odpúšťalo platenie úrokov, ktoré boli veľmi vysoké. Ale problém tým natrvalo nebol vyriešený. Z dlžníkov neschopných splatiť vypožičané čiastky si napriek tomu mohol veriteľ na určitý čas urobiť svojich otrokov. Pritom právna ochrana otrokov nikdy nedosiahla vyšší stupeň ako dnešná právna ochrana zvierat! Až v roku 326 pred n.l. bolo zotročovanie slobodných občanov pre dlhy zakázané. (Matoušek, 2007, 86)

Druhý príklad je rovnako prekonaný, ale časové rozpätie 3 rokov je obdobné ako obdobie reálne aj dnes na relatívne vymanenie sa z problému zadlženia :

Babilonský kráľ Chammurabi zaradil medzi 282 ustanovení svojho zákonníka aj pravidlá týkajúce sa vzťahov medzi podnikateľmi a spotrebiteľmi i pravidlá týkajúce sa požičiavania finančných prostriedkov. A tak na mramorovom stĺpe umiestnenom v súčasnosti v Louvri môžeme čítať napr. aj nasledujúce 3 800 ročné ustanovenie :

⁷⁸¹ Proces resocializácie je podľa forenzných (súdnych) psychológov podmienený uznaním vlastnej viny, oľutovaním vlastných činov a prijatím trestu. Teda ide jednoznačne o zmenu jeho postojov.

⁷⁸² Reforma v sociálnej sfére presadzuje decentralizáciu a aj tieto kompetencie štátu sa presúvajú na samosprávu.

⁷⁸³ Nasledujúce slová Jána Pavla II patria rovnako všetkým trom zainteresovaným stranám : „Každý človek má určité vrodené schopnosti, ktoré čakajú, kedy sa budú dať rozvinúť. Patrí to k plnému uplatneniu ľudskej osobnosti a aj ku vhodnému začleneniu človeka do sociálneho prostredia, v ktorom žije.“ (1999)

§ 117 *Ak niekoho zvieral dlh a on predal svoju manželku, svojho syna alebo svoju dcéru alebo ich dal ako záloh (za dlh), tri roky pracujú v dome svojho kupca alebo veriteľa, vo štvrtom im dá (veriteľ alebo kupec) slobodu.* (Balcar, 1972, 24)

Okrem dnes bežne využívaných opatrení a mechanizmov v penitencionalnej aj postpenitencionalnej sociálnej práci je potrebné pri reflektovaní prirodzeného vývoja v spoločnosti, ktorý vnímame najmä cez zmenu náhľadu na životné hodnoty, postavenia rodiny v spoločnosti a radikálnej zmeny náhľadu na authority neustále hľadanie nových spôsobov, ktoré by viedli k zníženiu pravdepodobnosti recidívy u jedincov po výkone trestu odňatia slobody. Dvomi formami, jednej tradičnej a druhej v tejto oblasti netradičnej forme je venovaná nasledujúca časť príspevku⁷⁸⁴.

2 Práca počas výkonu trestu odňatia slobody

Viacerí odborníci z oblasti psychológie (pozri napr. Máthé, 2005, In : Skladan, D. (2005), Rádiožurnál (2009)) prácu vo väzení schvaľujú a pripisujú jej jednoznačne pozitívny vplyv na prevýchovu odsúdených a prípravu na začlenenie do spoločnosti. Dokonca existujú typy ľudí, pre ktorých je práve pracovná terapia najúčinnějšía. V prípade obvinených vo vyšetrovacej väzbe sa ako súdni znalci neraz stretávajú s očakávaním možnosti pracovať. Obvinení vo väzbe sa totiž často pýtajú, kedy sa už konečne dostanú pred súd. Uvedomujú si, že keď sa dostanú do výkonu väzby, konečne budú môcť pracovať a čas im bude plynúť rýchlejšie.

Uplatnenie nachádzajú v pomocných prácach, pri údržbe väznic, oprave ciest, ale aj v stavebníctve, poľnohospodárstve či v textilnom priemysle. Väznice spolupracujú pri hľadaní práce s miestnymi úradmi a podnikateľmi, ktorí sú ochotní zamestnávať odsúdených. Napriek tomu majú niektorí zamestnávateľia voči väzňom predsudky. Nie každého odsúdeného možno zaradiť do pracovnej evidencie. V prípade I. nápravno-výchovnej skupiny sa práca realizuje vonku. Odsúdení v III. skupine môžu naopak pracovať iba v rámci ústavu. Odsúdených, ktorí môžu pracovať mimo ústavu, vyberajú tak, aby nebola neohrozená bezpečnosť občanov. Podľa dostupných štatistík v zamestnávaní odsúdených Slovensko dosahovalo až do roku 2007 lepšie výsledky ako v okolitých krajinách. V priemere sa miera zamestnanosti pohybovala v rozpätí od 55 do 68 percent.

Okrem zachovania pracovných návykov, prípadného vyučenia v novom odbore (napr. aj v spolupráci s nadáciami a občianskymi združeniami) je to ďalšia z možností rozvoja, okrem športových a kultúrnych aktivít. Časť peňazí po odrátaní prípadných pohľadávok dostáva po odpykaní celého trestu.

Žiaľ, hospodárska kríza bude mať za následok zníženie počtu zamestnateľných odsúdených. Znamená to nielen zvýšenie výdavkov zo strany štátu na pobyt odsúdených, ale aj zníženie pravdepodobnosti získania primeraného zamestnania pre odsúdeného po odpykaní trestu. Jedným z východísk môže byť vo zvýšenej miere motivovať podnikateľov i riaditeľov väznic, napríklad podielom na zisku v rámci odmien, aby väzňov zamestnávali a štátu tak pomohli hradiť náklady na ich pobyt vo väzení, prípadne aplikovaním niektorých opatrení,

⁷⁸⁴ Jednou z dnes postupne sa rozvíjajúcich sa foriem sú napr. aj alternatívne tresty. Tie sú však aplikovateľné iba pre páchatel'ov prečinov. Podrobnejšie pozri napr. Janigová, Špániková (2008)

platných pri uplatnení znevýhodnených občanov (napr. odber výrobkov chránených dielní), prípadne pri zamestnávaní odsúdených po návrate z výkonu trestu.

3 Možnosti sanácie dlhov u ľudí po návrate z výkonu trestu odňatia slobody

Vyhlásenie konkurzu na seba je jedno z krajných riešení zbavenia sa dlhov fyzickej osoby. Naša legislatíva ho upravuje ako jednu z možností riešenia problému so splácaním dlhov už od začiatku roku 2006⁷⁸⁵. Potenciálne ide najčastejšie o ľudí, ktorí prišli o prácu či o partnera alebo sú dlhodobo práceneschopní. Vďaka tomu sa dostali do vážnych finančných problémov spôsobených nadmerným zadlžením. Napriek tomu, že ide o nezanedbateľnú skupinu obyvateľov Slovenska, využíva sa tento minimálne. O oddlžení prvého občana Slovenska rozhodol súd až začiatkom roka 2008. Naproti tomu v Českej republike za prvých desať mesiacov od jeho uvedenia do platnosti (január 2008) české súdy začali riešiť už 4 900 prípadov⁷⁸⁶. O dôvodoch, prečo sa legislatívna úprava riešenia problému insolventnosti fyzických osôb neuplatňuje v rovnakej miere v dvoch susedných krajinách, pojednáva napr. Špániková a Špánik (2008, 122-132).

Jedným z hlavných dôvodov, prečo sa inštitút osobného bankrotu nevyužíva, je nedostatok majetku. Je preto logické, že jednou zo skupín, ktorá tento spôsob nemôže bez zmeny legislatívnych podmienok využiť, sú ľudia po návrate z výkonu trestu odňatia slobody. Napriek tomuto obmedzeniu ho už viac ako 30 rokov úspešne aplikujú vo Švajčiarsku. Podarilo sa im obmedzenie modelu inštitútu osobného bankrotu obísť vsunutím ďalšieho prvku do modelu, ktorý ho umožňuje využiť aj pre oddlžení tejto skupiny.

Práca je u odsúdeného (klienta) chápaná nielen ako zdroj obživy, ale aj významný resocializačný nástroj, vďaka ktorému si človek po výkone trestu obnovuje svoje pracovné návyky, zvyká si na nový denný režim, stáva sa členom pracovného kolektívu. Vytvára si nielen pracovné vzťahy na inom základe ako počas výkonu trestu. Dost' často si hľadá svoje miesto aj v rodine (proces sanácie rodiny). Často je však zaťažený veľkými dlhmi, ktoré ho často paralyzujú a vedú k recidíve. Ak je na to spoločnosť dostatočne pripravená, riešením môže byť napr. model sanácie dlhov, ktorý sa osvedčil vo Švajčiarsku. (Špániková, Špánik 2008, 124)

Probačná služba vo švajčiarskom kantone Zurich už viac ako 30 rokov využíva sanáciu dlhov (Schuldensanierung) ako jeden z efektívnych nástrojov podporujúcich reintegráciu a zníženie pravdepodobnosti recidívy u svojich klientov.

Podľa Komínka (2008a) môže človek (páchateľ trestného činu), ktorý si odpykal svoj trest a má dostatočnú vôľu začať odznova, dostať jedinečnú príležitosť, ktorá ho zároveň motivuje aj k hľadaniu legálneho zamestnania a jeho udržania. Sanačné oddelenie Probačnej služby a oddelenie výkonu trestov v **Zürichu poskytuje klientom nielen bezplatné finančné poradenstvo, určitej časti z nich na základe dôkladného výberu poskytuje aj aktívnu pomoc pri sanácii ich dlhov. Oddelenie má pri svojej činnosti nielen oporu v zákone – môže nakladať so záväzkami klientov, ale má k dispozícii aj tzv. sanačný fond, tvorený z výnosov štátnej lotérie.** (Špániková, Špánik 2008, 124-125)

⁷⁸⁵ Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov

⁷⁸⁶ Nový insolvenční zákon zkrátil trvání konkurzů. Dostupné na : <http://www.komora.cz/hk-cr/zpravodajstvi/art_27577/novy-insolvenčni-zakon-zkratil-trvani-konkurzu.aspx>[citované 5.12.2008]

Program sanácie dlhov vedie u klientov k zmene správania – zodpovednejšiemu prístupu ku svojim povinnostiam a narábaniu so svojimi financiami. Získavajú reálnu predstavu o svojich finančných možnostiach z pohľadu príjmov a výdavkov.

Pri výbere sú dôležitými kritériami najmä vôľa a možnosti klienta riešiť svoju situáciu. Spoločne s klientom sanační pracovníci mapujú a vyhodnocujú jeho situáciu, následne mu môžu ponúknuť sanáciu dlhov najprv na 9 – 12 mesačnú skúšobnú lehotu, následne na ďalšie dva roky. Pretože voľné finančné zdroje používa klient na platenie svojich dlhov, musí mať legálne zamestnanie a stály mesačný príjem vyšší ako minimálne životné náklady. Podľa Komínka (2008a) sa splatenie dlhu klienta v plnej výške darí iba v minimálnom počte prípadov. Ďalšie možnosti riešenia sú :

a, formou mimosúdneho vyrovnania sa veriteľom ponúka možnosť splatenia čiastky, ktorá zodpovedá celkovej hodnote voľných zdrojov klienta približne za trojročné obdobie. Tá sa v priemere pohybuje približne na úrovni 25 % pôvodnej výšky dlhov⁷⁸⁷. V prípade súhlasu všetkých veriteľov sú dlhy jednorazovo vyplatené zo sanačného fondu a klient túto sumu spláca počas nasledujúcich 3 rokov v rovnakých splátkach ako pôžičku.

b, v prípade súdneho vyrovnania mu postačuje na vydanie súdneho rozhodnutia súhlas minimálne 75 % veriteľov s minimálne 50 % podielom na celkovej výške pohľadávok. Súdne rozhodnutie je záväzné aj pre ostatných veriteľov.

c, vyhlásenie osobného konkurzu na klienta v prípade neúspechu predošlých postupov. Priebeh tohto riešenia je v právnych systémoch krajín EÚ zhodné.

Podľa Komínka (2008a) z prieskumov s klientmi, ktorí boli 5 rokov po úspešnom skončení sanácie dlhov vyplynulo, že až 85 % už nevytvorilo nezvládnuteľné dlhy. Je to jednoznačný dôkaz, že tento spôsob pomoci klientom ich aktívne podporuje pri ich novom štarte do civilného života. Prispieva k legalizácii ich zamestnania, zabezpečeniu platenia výživného, zvýšeniu pravdepodobnosti splatenia aspoň určitej časti dlhu, ako aj úsporu štátnych nákladov. Prospech z tohto procesu má nielen klient, ale aj veriteľ, štát a spoločnosť.

Podľa údajov probačnej a mediačnej služby ČR sú finančné problémy odsúdených po ukončení výkonu trestu pravdepodobne najčastejšou príčinou opätovného páchania trestnej činnosti a výraznou prekážkou v resocializácii⁷⁸⁸.

S predĺženou podľa Komínka (2008b) úzko súvisí:

- vysoká miera recidívy (60 %),
- preplnenie väzníc,
- nelegálne zamestnávanie,
- nízka miera výťažnosti tohto druhu pohľadávok pre veriteľa (4 – 10 %).

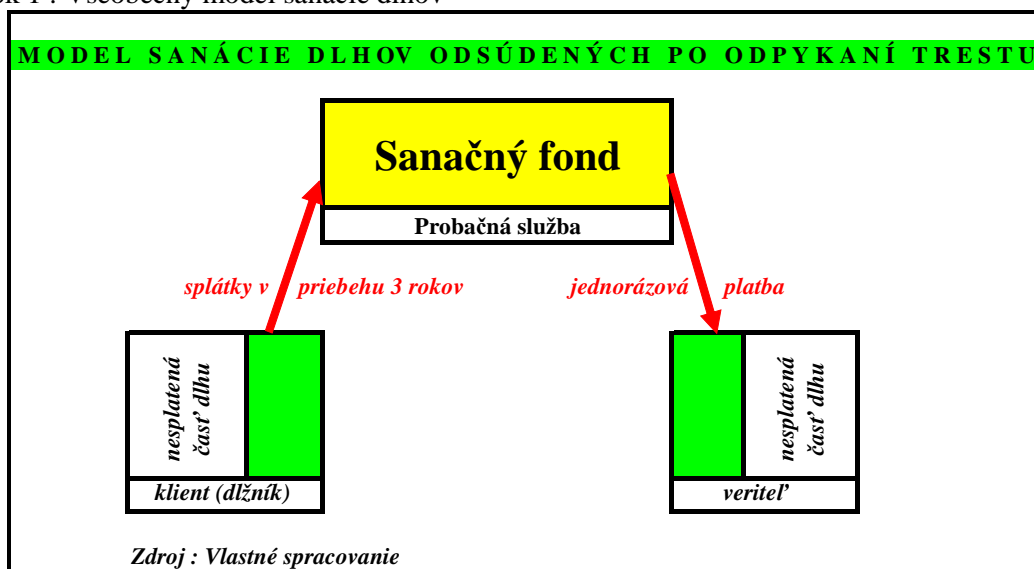
Na základe švajčiarskych skúseností a vlastného výskumu Ministerstvo vnútra ČR, Probační a mediační služba ČR a švajčiarske združenie VEBO uskutočňuje dvojročnú pilotnú

⁷⁸⁷ Podľa Petra Grundlera zo švajčiarskeho združenia VEBO (Združenie pre rozvoj probačnej služby v strednej a východnej Európe) je „...25 percent priemernou vymoženou čiastkou. Sú prípady, keď splatí 10 percent, ale aj 90 percent.“ (Zdroj : *Ministerstvo spustí projekt, ktorý má zbaviť odsouzené dluhů*. In. : Právo, 2.12.2008, XVI, 278, ISSN 1211-2119)

⁷⁸⁸ *Sanace dluhů – nový projekt ministerstva spravedlnosti*. Dostupné na : <<http://3www.mesec.cz/aktuality/sanace-dluhu-projekt-ministerstva-spravedlnosti>> [citované 3.12.2008]

fázu projektu (predpokladaný počet 120 klientov zo Stredočeského a Ústeckého kraja), pričom pôjde o klientov podmienene prepustených (s dohľadom), majúcich legálne zamestnanie, samostatne neriešiteľné dlhy (do 450.000,- Kč, priemer 144 000,- Kč), majúcich vôľu splatiť časť svojho dlhu pomocou splátok podľa svojich reálnych možností, stabilné bývanie, zdravie, sociálne zázemie, vzťah k peniazom a pod. (Komínek, 2008b) Sanačný fond bol zriadený vo výške 2 000 000,- Kč (krytie zo švajčiarskych zdrojov), čo zabezpečí financovanie pilotného projektu do mája 2010.

Obrázok 1 : Všeobecný model sanácie dlhov

4 Úlohy sociálnych pracovníkov v procese inklúzie odsúdených po návrate z výkonu trestu

Sociálna práca sa rovnako ako pri ostatných skupinách klientov uskutočňuje v sociálnych službách a ich prostredníctvom od úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, cez resocializačnú poradenskú činnosť až po zapojenie do aktivačných projektov. Profesionálni sociálni pracovníci, rovnako ako dobrovoľníci v občianskych združeniach sa zaoberajú realizáciou sociálnych cieľov, programov, plánov či projektov v prospech svojich klientov v penitencionalnej aj postpenitencionalnej sociálnej práci. Podľa Gaburu (2005, 45-46) sociálne intervencie zamerané na sociálnu starostlivosť o občana po výkone trestu boli v minulosti orientované iba na saturáciu základných životných potrieb (ubytovanie, jedlo, práca). Cieľom sociálnej intervencie v tejto „adaptačnej“ životnej etape, ktorá sa viaže na návrat do „bežného“ života a u každého znamená prekonanie krízy, je zamedzenie recidívy. Pomáha im zvládnuť náročné situácie spojené s resocializáciou (okrem hľadania práce ide o návrat do rodiny, vzťah k deťom, ktoré dlho nevideli, možnosti azylového ubytovania, odstraňovanie systémových príčin kriminálneho správania, zmena hodnotového systému a životného štýlu a pod.).

Podľa Matouška (2007, 78) by bolo ideálne, keby sociálni pracovníci ako odborní špecialisti dokázali u každého klienta diferencovať vplyv konštitučných determinantov a nepriaznivého spoločenského prostredia, a až následne odhadnúť možnosti klientovej slobodnej voľby. Tento názor na podmienenosť ľudského chovania, nazývaný „jemný determinizmus“ alebo „zmiešaný pohľad“, teda názor neprečeňujúci ani príčiny hendikepu,

ani možnosti klientovej slobodnej voľby, u kompetentných sociálnych pracovníkov prevláda. Pri niektorých skupinách hendikepovaných, napríklad u dospelých osôb, ktoré porušili zákon a nemajú trvalú poruchu osobnosti, špecialisti v súlade s všeobecnou mienkou súdia, že je v klientových možnostiach slobodná voľba. V každom prípade posudzovanie klientových možností by sa malo v najväčšej možnej miere opierať o rozbor prípadu a čo najmenej o predsudky, aj keby išlo o predsudky rozšírené a široko akceptované⁷⁸⁹.

K prípadnému úspešnému implementovaniu vyššie uvedeného projektu (kap. 3) okrem globálnych zmien v ponímaní finančných tokov⁷⁹⁰, zmien v prístupe obyvateľstva k riadeniu osobných resp. rodinných financií musí bezpodmienečne prísť aj k zavádzaniu nových riadiacich metód v sociálnej sfére. Súčasné ponímanie organizačných a manažérskych schopností riadiacich pracovníkov na všetkých stupňoch riadenia, zabezpečujúcich koordináciu práce jednotlivých odborníkov v prospech sociálnej pomoci svojim klientom v dnešnom ponímaní totiž zrejme neumožňuje úspešnú realizáciu a sebestačnosť obdobného projektu⁷⁹¹. Viacero prieskumov, vrátane prieskumu realizovaného autorom príspevku potvrdzujú, že väčšina riadiacich pracovníkov organizácií poskytujúcich sociálne služby (štátnych aj neštátnych) napr. nedostatočne využíva resp. nedokáže efektívne získať zdroje pochádzajúce zo súkromného sektoru. Nie zriedkavým javom je, že pri tzv. „zoštiehľovaní“ ako prvé organizácie rušia oddelenie, ktoré zabezpečuje získavanie zdrojov. Vo väčšine prípadov to vedie k trvalej strate zdrojov a k obmedzeniu aktivít danej organizácie.

Ďalším nezanedbateľným problémom pri úspešnej implementácii projektu je celkový postoj obyvateľstva k odsúdeným. Podľa Rosického (2008, 2) má trest symbolicky odčiniť chyby minulosti a preventívne pôsobiť do budúcnosti pred nechceným správaním. Trest má byť trestom – nie však cieľom. Ľudia, ktorí si svoj trest odpykali, si však svoju stigmú podľa Rosického nosia so sebou celý život. V ľuďoch vzbudzujú strach a obavy. Organizácia Edukos (zo sídlom v Dolnom Kubíne) uskutočnila v rámci projektu EQUAL – Šanca odsúdeným, ktorý bol zameraný na oblasť zmiernenia predsudkov v našej spoločnosti prieskum, ktorého cieľom bolo porovnať, či projekt EQUAL zmenil postoje verejnosti k odsúdeným. Prieskum sa zameril na 5 okruhov otázok : Aká je viera spoločnosti v nápravu odsúdených, názor spoločnosti na alternatívne tresty, názor spoločnosti na možnosť zamestnania (sa) odsúdených, kde vidí spoločnosť príčiny vzniku delikvencie, schopnosť a ochota verejnosti pomôcť bývalým odsúdeným v resocializácii. Z tohto prieskumu (r. 2005, n=1012; r. 2008, n=891) sú zaujímavé výsledky, ktoré súvisia s negatívnymi faktormi (predsudkami), ovplyvňujúcimi úspešnosť inklúzie odsúdených po návrate z výkonu trestu a je úlohou sociálnych pracovníkov ich minimalizovať.

Napriek prevažujúcim negatívnym postojom k bezúhonnosti odsúdených je zjavný posun z obdobia pred uskutočnením projektu zameraného na inklúziu tejto skupiny (graf 1).

⁷⁸⁹ Podľa Cangára a kol. (2005, 25) však pomáhať ľuďom, ktorí sa nachádzajú v krajnej núdzi, chudobným a pod. je veľmi ťažké. Ich problémy sú často veľmi komplikované a tak rozsiahle, že vynaložiť veľké úsilie si vyžaduje aj to najmenšie zlepšenie situácie. K skupinám, ktoré môžu sociálnemu pracovníkovi spôsobovať ťažkosti, patria aj ľudia po návrate z výkonu trestu. Ak ide o tzv. nemorálnych ľudí, (Cangár a kol., 2005, 25) pri stretnutí s takýmito klientmi môže sociálny pracovník prežívať nepríjemné pocity (negatívne postoje a morálne hodnotenia). Takýto prístup klient vycíti, stavia sa do obrany a spoluprácu odmietne. Úlohou sociálneho pracovníka však nie je súdiť a hodnotiť, ale pomáhať. (Cangár a kol., 2005, 26)

⁷⁹⁰ Súčasnú globálnu krízu, prejavujúcu sa aj celkovým rastom úverovej zadlženosti obyvateľstva v členských krajinách, budú vlády jednotlivých štátov skôr či neskôr musieť riešiť inak, ako napr. šrotovným, odčerpávacím často aj posledné (celoživotné) úspory obyvateľstva.

⁷⁹¹ Bližšie o požiadavkách na manažéra, vyplývajúcich zo zmien prostredia a zákonite vedúcich k zmenám (podmieňujúcim rozvoj) v organizácii pozri napr. Mikuš (2007), resp. Mikuš (2009).

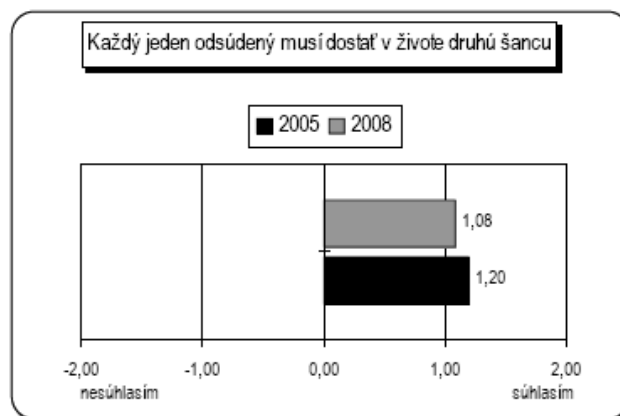
Mierne prevažujú respondenti, ktorí veria, že odsúdení vo väzení oľutujú svoj trestný čin. K miernemu zhoršeniu ale došlo pri postojoch respondentov k poskytnutiu druhej šance odsúdeným po návrate na slobodu (graf 2). Koreluje to s prevažne kladnými postojmi respondentov v otázke použitia alternatívnych trestov a potreby zabezpečenia zamestnania pre odsúdených aj počas výkonu trestu odňatia slobody. K miernemu zhoršeniu ale došlo pri negatívnych postojoch k prípadnej spolupráci s odsúdeným po návrate na slobodu (graf 3).

Graf 1 : Postoj respondentov k výroku o bezúhonnosti človeka po odpykaní trestu

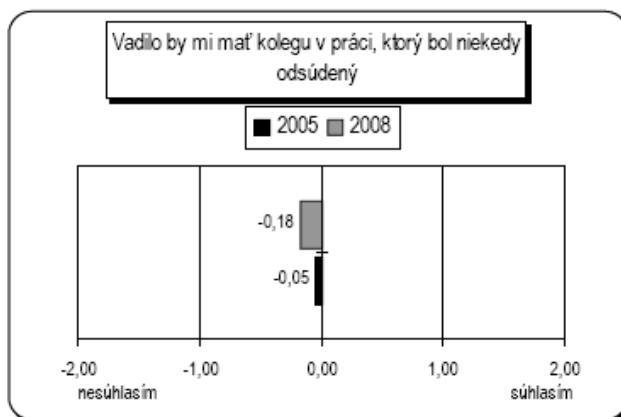
Prameň : Rosický, R. *Prieskum postojov verejnosti k odsúdeným*.
Dolný Kubín : EDUKOS. 2008, s. 12

Graf 2 : Postoj respondentov k výroku o druhej šanci pre človeka po odpykaní trestu

Prameň : Rosický, R. *Prieskum postojov verejnosti k odsúdeným*.
Dolný Kubín : EDUKOS. 2008, s. 12

Graf 3 : Postoj respondentov k výroku o výhradách k spolupráci s človekom po odpykaní trestu

Prameň : Rosický, R. *Prieskum postojov verejnosti k odsúdeným*.
Dolný Kubín : EDUKOS. 2008, s. 24

5 Závěry

Nezamestnanosť a chudoba patria k celospoločenským javom, ktoré sa štatisticky významne dotýkajú aj marginalizovanej skupiny odsúdených. Často najmä vďaka nízkej vzdelanostnej úrovni, nedostatočným pracovným návykom a motivácii, nízkemu sebedovetiu a nedostatočnej dôvere k okoliu (a okolia k nim), obavám zo zlyhania vo vzťahoch k najbližším a v pracovných vzťahoch sa ťažšie uplatnia na trhu práce a stávajú sa dlhodobo nezamestnanými. Okrem štandardných postupov podporovaných štátom a samosprávou by bolo možné aspoň časti odsúdených po návrate z výkonu trestu odňatia slobody pomôcť napr. aj postupmi, ktoré sa už v súčasnosti využívajú voči iným dlžníkom⁷⁹². Okrem všeobecnej ochoty si to zo strany štátu a ďalších zainteresovaných organizácií ale vyžiada aj ochotu k zavádzaniu nových riadiacich metód v sociálnej sfére.

Zoznam použitej literatúry:

1. BALCAR, L., CVEKL, V. (1972), *Historia magistra : výbĕr z rozhlasových pořadů Historia magistra , zvukový archív pěti tisíciletí* Praha : Svoboda, 252 s.
2. CANGÁR, M. a kol. (2005), *Osobnosť sociálneho pracovníka a manažment.(študijný text č. 3 kurzu „Sociálny pracovník obce)*. Bratislava: SOCIA-nadácia na podporu sociálnych zmien, 85 s., ISBN 80-967908-7-0.
3. GABURA, J. (2005), *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, ISBN 80-89185-10-X.
4. HUBÁLEK, S. (2009), *O forenznej psychológii*. In : Relácia „Host do domu“. 9.4.2009, (od 11:00 hod.) rozhlasová relácia (rozhovor s PhDr. Slavomírom Hubálekem).
5. JÁN PAVOL II. (1999), *Posolstvo jeho svätosti Jána Pavla II. z príležitosti slávenia svetového dňa pokoja 1. januára 1999*. Dostupné na : <<http://www.kbs.sk/?cid=1117291091>> [citované 2.2.2009]
6. JANIGOVÁ, E., ŠPÁNIKOVÁ, M.(2008), *Principles and practice for alternative punishment: a social work perspective*. In : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Praca socjalna z doroslymi w krajach Unii Europejskiej. Opole: Inštitút pedagogických vied Opolskej univerzity, 2008. v tlači.

⁷⁹² Využívanie inštitútu bankrotu však aj u „bežných“ fyzických osôb v SR naráža napr. na problém, že viaceré banky oddlženej osobe automaticky dlhodobo odmietajú poskytnutie akéhokoľvek úveru.

7. KOMÍNEK,S.(2008a). *Sanace dluhů – švýcarský nástroj reintegrace pachatelů trestních činů*. In : VIA IURIS, X,3,1.4.-30.6.2008,s.27–28.ISSN 1802-4351. Dostupné na: <viaiuris.pilaw.cz/fines/ctvrtletni_soubory/soubor14.pdf>[citované 2.12.2008]
8. KOMÍNEK,S.(2008b). *Sanace dluhů.(prezentácia)*. Sdružení pro probaci a mediaci v justici, Praha. 2008, s. 7. Dostupné na : <spj.cz/admin/get.file.php?src=doc.00100.pps&> [citované 3.12.2008]
9. MATOUŠEK, O. a kol.(2007), *Základy sociální práce*. Praha : Portál, 310.s, ISBN 978-80-7367-331-4.
10. MIKUŠ, P. (2009), *Zmena ako determinant rozvoja organizácie*. Ružomberok : PF KU v Ružomberku, 190 s., ISBN 978-80-8084-435-6.
11. MIKUŠ, P. (2007), *Organisations excellence*. In : Medzinárodná vedecká konferencia : Globální výzvy managementu. VSB-TU Ostrava. Ostrava 2007. ISBN 978-80-248-1458-2
12. *Ministerstvo spustí projekt, ktorý má zbaviť odsouzené dluhů*. In : Právo, 2.12.2008, XVI, 278, ISSN 1211-2119.
13. ÓDOR, Ľ. a kol. (2006), *Ekonomika z nadhľadu*. Bratislava:TREND Holding, s. 156., ISBN 978-80-968853-7-4.
14. ROSICKÝ, R. (2008), *Prieskum postojov verejnosti k odsúdeným (komparatívna analýza)*. Dolný Kubín : EDUKOS. 29 s. Dostupné na : <http://www.edukos.sk/userfiles/file/sprava_equal.pdf> [citované 10.2.2009]
15. *Sanace dluhů – nový projekt ministerstva spravdnosti*. Dostupné na : <3www.mesec.cz/aktuality/sanace-dluhu-projekt-ministerstva-spravedlnosti>[citované 3.12.2008]
16. SKLADAN, D. (2005), *Odsúdení sa bijú o prácu vo väzení*. In : Národná obroda. 14.2.2005, XVI, 28, s. 15., ISSN 1335-4671 10.
17. SLOVENSKÝ ROZHLAS - Rádio Slovensko (2009), *Odsúdení nemajú kde pracovať*. In : Relácia „Rádiožurnál“. 1.3.2009, (od 18:00 hod.) rozhlasový príspevok (krátka reportáž a stručný rozhovor s Mgr. R. Mathém).
18. ŠPÁNIKOVÁ, M., ŠPÁNIK, M.(2008),*Osobný bankrot ako efektívny nástroj reintegrácie a zníženia recidívy odsúdených po odpykaní trestu*. In : Pekarčík, Ľ. a kol., (editor) Sociálna a duchovná starostlivosť Cirkvi a štátu o spoločnosť. Ružomberok:PF KU v Ružomberku, 142 s., 2008, ISBN 978-80-8084-371-7.
19. UHÁĽ, M. (2007), *Sociálna náuka cirkvi v základných princípoch*. Košice : TF KU v Ružomberku, 160 s., ISBN 80-89089-49-6.
20. VAVŘÍNKOVÁ, J.(2008):*Zbankrotoval prvý Slováč*. In.: TREND Týždenník o ekonomike a podnikaní, XVII,3, 24.1.2008, s.24-25. ISSN1335-0684.
20. Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov.

Kontakt : Ing. Miroslav Špánik

Katedra ekonomiky a cestovného ruchu PF KU v Ružomberku

Nábr. Jána Pavla II. č. 15, 058 01 Poprad

e-mail: miroslav.spanik@ku.sk

Inštitút minimálnej mzdy v podmienkach SR

Katarína Zimmermanová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá minimálnou mzdou a jej významom v podmienkach SR. Charakterizuje minimálnu mzdu a princípy jej uplatňovania v praxi. Poukazuje na aplikáciu výšky minimálnej mzdy ako odmeny za vykonanú prácu a jej význam v ďalších oblastiach, ktoré s odmeňovaním zamestnancov súvisia nepriamo.

Abstract

The article is focused on minimum wage and its importance in Slovak republic conditions. In article are characterized the term and concept of minimum wage and principles of its administering in praxis. It aims to show minimum wage as remuneration for work and as significant category in other sections in economy.

Kľúčové slová: Minimálna mzda. Hodnotenie práce. Odmeňovanie. Zamestnanci.

Key words: Minimum wage. Evaluation of labour. Remuneration. Employees.

Pre väčšinu ľudí je pracovná činnosť prostriedkom pre uspokojenie ich najzákladnejších potrieb. V mnohostranných sociálnych javoch vo svete práce však nepôsobia iba momenty uspokojovania potrieb a vonkajšieho donútenia pracovať, ale vystupujú do popredia aj aspekty sebarealizácie jednotlivca a sociálnej skupiny.

Mnohí ľudia definujú svoj život predovšetkým podľa práce, ktorú vykonávajú a do značnej miery od nej odvodzujú aj svoju prestíž a sebaúctu. Za vykonávanú prácu prináleží zamestnancovi spravodlivá odmena. Práca a spôsob jej vykonávania priamo ovplyvňujú uspokojenie či neuspokojenie človeka, ktoré je však úzko spojené aj s jej spoločenským ohodnotením, ktoré je z ekonomického hľadiska najlepšie vyjadrené výškou odmeny za vykonanú prácu. V mnohých krajinách štát v rámci sociálnej politiky reguluje minimálnu výšku odmeny za vykonanú prácu stanovením jej mesačnej a hodinovej dolnej hranice, tzv. minimálnej mzdy.

Cieľom príspevku je charakterizovať minimálnu mzdu, poukázať na jej význam v podmienkach SR a vysvetliť princípy jej uplatňovania v praxi. Poukážeme na aplikáciu výšky minimálnej mzdy ako odmeny za vykonanú prácu a jej význam v ďalších oblastiach, ktoré s odmeňovaním zamestnancov súvisia.

Odmeňovanie zamestnancov spočíva najmä v stanovení mzdy ako odmeny za vykonanú prácu, čiže ceny podnikového výrobného faktora, ktorým je ľudská práca. Základným problémom peňažného odmeňovania je vytvorenie primeraného a spravodlivého systému odmeňovania. K spokojnosti zamestnancov na pracovisku prispievajú rôzne nehmotné formy odmeny, ktoré môžu slúžiť aj ako nástroj motivácie pracovníkov.

Riadenie ľudských zdrojov už nechápe odmeňovanie iba ako mzdu alebo plat, alebo inú finančnú výhodu. Súčasťou obsahu tohto pojmu sa stalo oceňovanie práce zamestnanca napríklad formou povýšenia, pochvaly, prípadne iných benefitov, nezávislých na jeho výkone, udelených vďaka tomu, že je zamestnancom príslušného zamestnávateľa. Pre potreby nášho príspevku však sústredíme iba na zákonitosti odmeňovania zamestnancov minimálnou mzdou.

Mzda má pre ľudí veľký význam, pretože je zdrojom ich obživy. Je teda základným príjmom človeka, slúži na zabezpečenie uspokojovania jeho potrieb.

Mzda ako cena za prácu sa formuje na trhu práce, vychádza zo vzťahu medzi dopytom a ponukou. Mzdu môžeme definovať viacerými spôsobmi. Pravdepodobne najjednoduchšia definícia hovorí, že mzda je odmena za vykonanú prácu. Z hľadiska základných ekonomických pojmov je mzda cena práce vykonávaná pracovnou silou. Zákonník práce mzdu definuje ako peňažné plnenie alebo plnenie peňažnej hodnoty (naturálna mzda) poskytované zamestnávateľom zamestnancovi za prácu.

Za mzdu sa nepovažuje plnenie poskytované v súvislosti so zamestnaním podľa iných ustanovení tohto zákona alebo podľa osobitných predpisov, najmä náhrada mzdy, odstupné, odchodné, cestovné náhrady, príspevky zo sociálneho fondu, výnosy z kapitálových podielov (akcií) alebo obligácií, daňový bonus, náhrada príjmu pri dočasnej pracovnej neschopnosti zamestnanca a náhrada za pracovnú pohotovosť. Za mzdu sa tiež nepovažuje ďalšie plnenie poskytované zamestnávateľom zamestnancovi zo zisku po zdanení. Výška mzdy sa dohaduje v pracovnej alebo kolektívnej zmluve. Výška minimálnej mzdy je určovaná nariadením vlády SR. Výška mzdy závisí predovšetkým od vykonávanej práce, od úrovne vzdelania a zároveň od zručnosti človeka.

Oblasť odmeňovania je upravená viacerými právnymi normami a predpismi. V článku 36 písm. a) Ústavy Slovenskej republiky sa hovorí: „zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky. Zákon im zabezpečuje najmä právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň“.

Zákonník práce, ktorý v súčasnosti platí v podmienkach Slovenskej republiky stanovuje len základný rámec pre dohodnutie miezd, zamestnávatelia majú relatívnu voľnosť pri tvorbe vlastného mzdového systému. Konkrétne riešenie mzdových otázok formulujú do mzdových systémov. Mzdový systém podniku zatrieduje zamestnancov do jednotlivých mzdových tried, určuje pravidlá pre vyplácanie príplatkov a náhrad mzdy, určuje vhodné formy mzdy. Vláda SR svojimi nariadeniami ovplyvňuje výšku mzdy aj preto, že stanovuje minimálne mzdové tarify.

Po druhej svetovej vojne západná Európa aj nemalý počet nielen vyspelých krajín funguje v spoločenskom modeli, ktorému sa hovorí sociálny štát. Príčiny takéhoto smerovania boli pravdepodobne najmä ekonomické: zamestnanci žijúci na hranici chudoby bez dostatočného finančného ohodnotenia a sociálnych istôt nezabezpečia rast ekonomiky, pretože ich nedostatočná kúpna sila neumožní odbyt produkcie podnikov.

Minimálna mzda v podmienkach SR

Podľa Zákonníka práce (Zákon č. 311/2001 v znení neskorších predpisov) zamestnávateľ je povinný poskytovať zamestnancovi za vykonanú prácu mzdu. Mzda nesmie byť nižšia ako minimálna mzda ustanovená osobitným predpisom.

Ako sme uviedli vyššie, sumu minimálnej mzdy pre zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou ustanovenú a sumu minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom ustanovuje na príslušný kalendárny rok vláda Slovenskej republiky nariadením vlády.

Suma minimálnej mzdy za každú hodinu odpracovanú zamestnancom predstavuje 1/174 zo sumy mesačnej minimálnej mzdy, ak jeho ustanovený týždenný pracovný čas je 40 hodín. Takto počítaná suma minimálnej mzdy sa zaokrúhľuje na tri desatinné miesta. Ak je ustanovený týždenný pracovný čas zamestnanca nižší ako 40 hodín, suma minimálnej mzdy vyjadrená v eurách za hodinu sa úmerne zvýši

Zamestnancovi odmeňovanému mesačnou mzdou, ktorý má dohodnutý kratší týždenný pracovný čas, alebo zamestnancovi, ktorý neodpracoval v mesiaci všetky pracovné

dni, patrí minimálna mzda vyjadrená v eurách za mesiac v sume zodpovedajúcej odpracovanému času. Suma minimálnej mzdy v eurách za mesiac podľa prvej vety sa zaokrúhľuje na najbližších desať eurocentov.

Ak mzda zamestnanca za vykonanú prácu nedosiahne v kalendárnom mesiaci sumu minimálnej mzdy, aj keď zamestnanec odpracoval plný pracovný čas v mesiaci ustanovený zamestnávateľom, zamestnávateľ poskytne zamestnancovi doplatok, ktorý predstavuje rozdiel medzi sumou minimálnej mzdy ustanovenou na príslušný kalendárny rok a dosiahnutou mzdou. Pri výpočte doplatku sa však do dosiahnutej mzdy zamestnanca nezahŕňa mzda za prácu nadčas, mzdové zvýhodnenie za prácu vo sviatok, mzdové zvýhodnenie za nočnú prácu, mzda za neaktívnu časť pracovnej pohotovosti na pracovisku a mzdová kompenzácia za sťažený výkon práce; do počtu odpracovaných hodín sa nezahŕňajú hodiny práce nadčas a hodiny neaktívnej časti pracovnej pohotovosti na pracovisku.

U zamestnancov pri výkone domácej práce sa podľa zákona o minimálnej mzde považuje za odpracovanú hodinu odvedená hodina práce podľa normy spotreby práce ustanovenej zamestnávateľom.

Zamestnávateľ, ktorý pri odmeňovaní zamestnancov postupuje podľa Zákonníka práce, môže so zástupcami orgánov odborových organizácií dohodnúť vyššiu minimálnu mzdu, ako ustanovuje nariadenie vlády; ak v podniku zamestnávateľa nepôsobia zástupcovia orgánov odborových organizácií, môže tak ustanoviť svojim rozhodnutím. Pre členov družstiev, u ktorých je podľa stanov podmienkou členstva aj pracovný vzťah, možno vyššiu minimálnu mzdu ustanoviť uznesením členskej schôdze.

Kritériá na úpravu sumy minimálnej mzdy

Pri úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy sa prihliada na celkovú ekonomickú a sociálnu situáciu v Slovenskej republike za dva kalendárne roky predchádzajúce kalendárnemu roku, na ktorý sa navrhuje ustanoviť sumu minimálnej mzdy, najmä na vývoj: spotrebiteľských cien, zamestnanosti, priemerných mesačných miezd v hospodárstve Slovenskej republiky a životného minima.

O úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy na obdobie nasledujúceho kalendárneho roka rokujú zástupcovia zamestnávateľov a zástupcovia zamestnancov („sociálni partneri“) najneskôr od 1. apríla príslušného roka. Ak sa sociálni partneri dohodnú na úprave sumy mesačnej minimálnej mzdy do 15. júla, dohodu o sume mesačnej minimálnej mzdy predložia Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Ministerstvo predloží návrh nariadenia vlády, ktorým sa navrhne ustanoviť sumu minimálnej mzdy vo výške dohodnutej sociálnymi partnermi, na rokovanie Hospodárskej a sociálnej rady Slovenskej republiky do 15. septembra a následne na rokovanie vlády.

Ak sociálni partneri nepredložia dohodu o sume mesačnej minimálnej mzdy ministerstvu do 15. júla, bezodkladne predložia ministerstvu svoje návrhy na úpravu sumy mesačnej minimálnej mzdy. Ministerstvo predloží návrh na úpravu sumy mesačnej minimálnej mzdy na rokovanie rady do 31. júla príslušného roka.

V prípade, že sa na rokovaní rady dohodne suma mesačnej minimálnej mzdy na základe návrhu predloženého ministerstvom, ministerstvo predloží na rokovanie rady návrh nariadenia vlády, ktorým sa navrhne ustanoviť sumu minimálnej mzdy v dohodnutej výške, do 30. septembra a následne ho predloží na rokovanie vlády.

Ak sa na rokovaní rady nedohodne úprava sumy mesačnej minimálnej mzdy navrhnuté ministerstvom do 31. augusta, ministerstvo predloží na rokovanie rady návrh

nariadenia vlády, ktorým sa ustanovuje suma minimálnej mzdy určená podľa § 8 zákona o minimálnej mzde, do 30. septembra a následne ho predloží na rokovanie vlády.

Určenie sumy minimálnej mzdy

Podľa vyššie uvedeného § 8 východiskom na úpravu sumy mesačnej minimálnej mzdy je mesačná minimálna mzda platná v kalendárnom roku, v ktorom sa predkladá návrh na úpravu jej sumy. Suma mesačnej minimálnej mzdy na nasledujúci kalendárny rok sa potom určí najmenej vo výške súčinu platnej mesačnej minimálnej mzdy a indexu medziročného rastu priemernej mesačnej nominálnej mzdy zamestnanca v hospodárstve Slovenskej republiky zverejneného Štatistickým úradom Slovenskej republiky za kalendárny rok, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa predkladá návrh na úpravu sumy minimálnej mzdy.

O výške sumy minimálnej mzdy rozhoduje vláda najneskôr do 20. októbra s prihliadnutím na stanoviská sociálnych partnerov, vývoj vyššie uvedených kritérií na úpravu sumy minimálnej mzdy, vývoj podielu čistej minimálnej mzdy z čistej priemernej mzdy najmenej za predchádzajúce dva kalendárne roky a s prihliadnutím na vývoj produktivity práce. Mesačná minimálna mzda dohodnutá alebo určená sa zaokrúhľuje na najbližších desať eurocentov nahor.

Sumy minimálnej mzdy sa ustanovujú vždy na obdobie od 1. januára do 31. decembra príslušného roka. Nariadenie vlády sa uverejňuje v Zbierke zákonov Slovenskej republiky najneskôr 1. novembra kalendárneho roka predchádzajúceho kalendárnemu roku, na ktorý sa suma minimálnej mzdy určuje.

Podľa Nariadenia vlády SR č. 422/2008 z 15. októbra 2008, ktorým sa s účinnosťou od 1. januára 2009 ustanovuje suma minimálnej mzdy Vláda Slovenskej republiky podľa § 2 ods. 1 zákona č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde ustanovuje sumu minimálnej mzdy na 295,5 eura za mesiac pre zamestnancov odmeňovaných mesačnou mzdou a 1,698 eura za každú zamestnancom odpracovanú hodinu.

Minimálna mzda v podnikateľskej praxi

Mzdové podmienky zamestnávateľ dohodne s príslušným odborovým orgánom v kolektívnej zmluve alebo so zamestnancom v pracovnej zmluve. Pre člena družstva, pre ktorého je podľa stanov podmienkou členstva pracovný vzťah, možno mzdové podmienky upraviť aj uznesením členskej schôdze.

V mzdových podmienkach zamestnávateľ dohodne najmä formy odmeňovania zamestnancov, sumu základnej zložky mzdy a ďalšie zložky plnení poskytovaných za prácu a podmienky ich poskytovania. Základnou zložkou mzdy je zložka poskytovaná podľa odpracovaného času alebo dosiahnutého výkonu.

Mzdové podmienky musia byť dohodnuté bez akejkoľvek diskriminácie podľa pohlavia, čo sa vzťahuje na každé plnenie za prácu, ako aj na plnenia, ktoré sa vyplácajú alebo sa budú vyplácať v súvislosti so zamestnaním podľa iných ustanovení tohto zákona alebo podľa osobitných predpisov. Znamená to, že ženy a muži majú právo na rovnakú mzdu za rovnakú prácu alebo za prácu rovnakej hodnoty, teda za prácu rovnakej alebo porovnateľnej zložitosti, zodpovednosti a namáhavosti, ktorá je vykonávaná v rovnakých alebo porovnateľných pracovných podmienkach a pri dosahovaní rovnakej alebo porovnateľnej výkonnosti a výsledkov práce v pracovnom pomere u toho istého zamestnávateľa.

Ak zamestnávateľ uplatňuje systém hodnotenia pracovných miest, toto hodnotenie musí vychádzať z rovnakých kritérií pre mužov a ženy bez akejkoľvek diskriminácie podľa pohlavia.

Minimálne mzdové nároky

Zamestnávateľ, ktorý nemá odmeňovanie zamestnancov dohodnuté v kolektívnej zmluve, je povinný zamestnancovi poskytnúť mzdu najmenej v sume minimálneho mzdového nároku určeného pre príslušný stupeň náročnosti práce príslušného pracovného miesta. Ak mzda zamestnanca v kalendárnom mesiaci nedosiahne sumu minimálneho mzdového nároku, zamestnávateľ mu poskytne doplatok v sume rozdielu medzi dosiahnutou mzdou a sumou minimálneho mzdového nároku ustanoveného pre stupeň náležitosti príslušnému pracovnému miestu.

Do mzdy sa nezahŕňa mzda za neaktívnu časť pracovnej pohotovosti na pracovisku (§ 96 ods. 3 Zákonníka práce), mzda a mzdové zvýhodnenia podľa § 121 – 124 ZP, ani hodiny práce nadčas a čas neaktívnej časti pracovnej pohotovosti na pracovisku.

Pod pojmom pracovné miesto rozumieme súhrn pracovných činností, ktoré zamestnanec vykonáva podľa druhu práce dohodnutého v pracovnej zmluve. Zamestnávateľ je povinný priradiť každému pracovnému miestu stupeň v súlade s charakteristikami stupňov náročnosti pracovných miest uvedených v prílohe č.1 zákonníka práce podľa najnáročnejšej pracovnej činnosti, ktorej výkon od zamestnanca vyžaduje, v rámci druhu práce dohodnutého v pracovnej zmluve.

Sadzba minimálneho mzdového nároku pre príslušný stupeň je násobkom hodinovej minimálnej mzdy - pri ustanovenom týždennom pracovnom čase 40 hodín alebo minimálnej mzdy v eurách za mesiac, ak ide o zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou, ustanovenej osobitným predpisom - a koeficientu minimálnej mzdy.

Pri súčasne platnej výške minimálnej mzdy sú sadzby minimálnych mzdových nárokov uvedené v tabuľke 1.

Sadzba minimálneho mzdového nároku ustanovená v eurách za hodinu a sadzba minimálneho mzdového nároku v eurách za hodinu zvýšená podľa odseku 5 sa zaokrúhľuje na štyri desatinné miesta. Sadzba minimálneho mzdového nároku ustanovená v eurách za mesiac a sadzba minimálneho mzdového nároku v eurách za mesiac znížená podľa odseku 6 sa zaokrúhľuje na najbližších desať eurocentov.

Pokiaľ ide o odmeňovanie zamestnancov formou naturálnej mzdy, zamestnancovi možno poskytovať časť mzdy, s výnimkou minimálnej mzdy, formou naturálnej mzdy. Naturálnu mzdu môže zamestnávateľ poskytovať len so súhlasom zamestnanca a podľa podmienok s ním dohodnutých.

Tabuľka 1

Sadzby minimálnych mzdových nárokov podľa stupňa náročnosti pracovných miest

Stupeň náročnosti	Koef. minimálnej mzdy	Minimálna mzda v EUR					
		hodinová v EUR			mesačná v EUR		
		základ	75 % *	50 % **	základ	75 % *	50 % **
1	1,0	1,698	1,27	0,85	295,50	221,63	147,75
2	1,2	2,038	1,53	1,02	354,60	265,95	177,30
3	1,4	2,377	1,78	1,19	413,70	310,28	206,85
4	1,6	2,717	2,04	1,36	472,80	354,60	236,40
5	1,8	3,056	2,29	1,53	531,90	398,93	265,95
6	2,0	3,396	2,55	1,70	591,00	443,25	295,50

* požívateľia čiastočného invalidného dôchodku (priznaného podľa právneho stavu platného do 31.12.2003) a mladiství zamestnanci nad 16 rokov

** požívateľia invalidného dôchodku, invalidní zamestnanci mladší ako 18 rokov a zamestnanci mladší ako 16 rokov

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Minimálnou mzdou (295,5 eur) na Slovensku sú odmeňované približne dve percentá zamestnancov. Podľa nášho názoru však nejde o presné číslo, pretože podľa našich zistení Štatistický úrad SR sleduje iba odmeňovanie zamestnancov základnou sadzbou minimálnej mzdy, nie však sumami minimálnej mzdy prepočítanými podľa stupňa náročnosti. Preto je pravdepodobné, že podiel zamestnancov odmeňovaných minimálnou mzdou je vyšší. Len pre porovnanie: priemerná mesačná mzda v hospodárstve SR je 723,03 eur.

V krajinách Európskej únie sa sumy minimálnej mzdy pohybujú v značne rozsiahlom intervale; podľa údajov zverejnených na stránke Eurostat-u sa v roku 2006 pohybovali od 130 eur v Litve po 1 500 eur v Luxembursku, v USA to bolo 753 eur. Pokiaľ ide po počet zamestnancov poberajúcich minimálnu mzdu, v percentuálnom vyjadrení to v roku 2004 bolo: v Španielsku 0,8 %, v Anglicku 1,4 %, na Malte 1,5 %, na Slovensku 1,9 %, v Čechách a Slovinsku 2,0 %, najviac v Luxembursku 18,0 %, potom vo Francúzsku 15,6 % a v Maďarsku 8,0 %. V USA poberalo v rovnakom období minimálnu mzdu 1,4 % zamestnancov.

Význam minimálnej mzdy

Inštitút minimálnej mzdy sa v hospodárskej praxi opiera o mnohé teórie hospodárskej politiky štátu, ktorá v rámci mzdovej politiky usmerňuje tvorbu miezd z hľadiska makroekonomických prístupov až na úroveň jednotlivých zamestnávateľov. Formuluje ciele a nástroje pre zabezpečenie želaného vývoja a uplatňovania miezd s ohľadom na predpokladaný ekonomický a sociálny vývoj v kontexte aktuálnych ekonomických podmienok.

Mzdovú politiku vytvára Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR a ďalšie orgány štátnej správy v súčinnosti s ďalšími subjektmi, a to odborovými organizáciami a zamestnávateľmi v rámci tripartitných rokovaní a rady hospodárskej a sociálnej dohody.

V rámci mzdovej politiky sa pre podnikateľskú sféru vymedzuje úroveň základných mzdových taríf, z ktorých potom podnikateľské subjekty vychádzajú pri určovaní vlastných taríf. Úroveň mzdových taríf a celkovej mzdy určujú tieto subjekty podľa svojich vlastných možností.

Okrem odmeňovania zamestnancov za vykonanú prácu je minimálna mzda v SR v reálnej praxi podnikateľských subjektov a zamestnávania zamestnancov spojená s ďalšími oblasťami. Ide najmä o odvody platené do sociálnej a zdravotnej poisťovne, kde minimálna mzda predstavuje minimálny vymeriavací základ na stanovenie výšky odvodov.

Veľmi problematickou je oblasť vzťahu minimálna mzda ako vymeriavací základ na výpočet výšky odvodov a samostatne zárobkovo činné osoby (SZČO), ktoré bez ohľadu na to, koľko prostriedkov svojou činnosťou vytvorili, odvíjajú platby odvodov od výšky minimálnej mzdy. Vláda uvažuje o určitých úľavách a prehodnotení doterajšieho systému, a to najmä v súvislosti s hospodárskou krízou.

Ako uvádzame vyššie, Ústava SR hovorí o mzde ako o odmene za prácu, ktorá má zabezpečiť dôstojnú životnú úroveň. Tu vidíme pomerne široký priestor na diskusiu odbornej verejnosti o tom, či minimálna mzda v našich podmienkach spĺňa toto kritérium, pretože v našich podmienkach sa okrem pojmu „minimálna mzda“ ako kritérium posudzovania „blahobytu“ alebo „chudoby“ používa pojem „životné minimum“ a „hmotná núdza“.

Životné minimum je spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze, pričom hmotná núdza je stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s ním posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.

Len pre porovnanie výšky minimálnej mzdy a životného minima: minimálna mzda je 295,5 eura a životné minimum predstavuje 178,920 eur, čo je cca 45 % z minimálnej mzdy. V prípade posudzovania chudoby prísne podľa matematického porovnania by mal byť za chudobného považovaný ten, kto má príjem nižší ako je životné minimum. Ako sme však uviedli vyššie, posudzovanie hranice chudoby má širší rozmer. V medzinárodnom meradle podľa Svetovej banky je za chudobu považovaný príjem menší ako 372 dolárov ročne, prípadne príjem pod jeden dolár na deň.

Pokiaľ ide o vzťah chudoby a minimálnej mzdy, v našich podmienkach je veľmi náročné, ba takmer nemožné, určiť, či ten, kto zarába na úrovni minimálnej mzdy je alebo nie je chudobný. Náročnosť spočíva nielen v - podľa nášho názoru - rozdielných významoch týchto pojmov (chudoba má podľa nášho názoru viac rozmerov: okrem ekonomického jednoznačne tiež sociologický, či etický), ale tiež v odlišnom subjektívnom chápaní chudoby ako nedostatku blahobytu či luxusu.

Úlohou spoločnosti je aj postarať sa o svojich členov, naozaj sú situácie, keď človek nie je schopný zabezpečiť si svoju existenciu vlastnými silami. Na druhej strane stojí zodpovednosť každého jednotlivca. Preto považujeme za správne pomáhať tým, ktorí si nedokážu pomôcť sami (napríklad deti, starí ľudia, rôznym spôsobom hendikepovaní ľudia v rámci ich možností, resp. „nemožností“ a pod.), zamedzovať diskrimináciu založenú na čomkoľvek (napr. ženy v EÚ zarábajú preukázateľne menej ako muži, a pod.), a zároveň motivovať všetkých, ktorí sa môžu postarať sami o seba, aby sa snažili využívať svoje schopnosti v maximálne možnej miere.

Zoznam použitej literatúry:

- [1.] HAMAJ, P. 2005a. *Nerovnosť šancí mužov a žien na trhu práce*. In: Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Kvalita života a rovnosť príležitostí z aspektu vzdelávania dospelých a sociálnej práce“. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2005. s. 503–509. ISBN 80-8068-452-1.
- [2.] HAMAJ, P. 2005b. *Sociológia práce*. Liptovský Mikuláš : 4D, 2005. ISBN 80-969291-2-7.
- [3.] JANIČKOVÁ, J. 2008. *Dilema: kariéra ženy v zamestnaní - vo vede alebo v rodine*. In: Elektronický zborník príspevkov z Konferencie o postavení žien vo vede v Slovenskej republike. Bratislava : 2008. Dostupné na: <http://evlm.stuba.sk/WSDEBATE/>
- [4.] ZIMERMANOVÁ, K. 2008. *Žena a veda – priority, možnosti, bariéry*. In: Elektronický zborník príspevkov z Konferencie o postavení žien vo vede v Slovenskej republike. Bratislava : 2008. Dostupné na: <http://evlm.stuba.sk/WSDEBATE/>
- [5.] <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
- [6.] www.statistics.sk
- [7.] www.zbierka.sk

Kontakt: Ing. Katarína Zimermanová, PhD.
EKONOMICKÁ FAKULTA UMB, DP Poprad
Inštitút manažérskych systémov,
Nábřežie Jána Pavla II. 2802/3, 058 01 Poprad
katarina.zimermanova@umb.sk

Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba

Zborník príspevkov z druhého ročníka vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou

26.3. 2009 Poprad

Vydalo: Edičné stredisko
Pedagogickej fakulty KU v Ružomberku
Nám. Andreja Hlinku 56/1
034 01 Ružomberok

Rok vydania: 2009

© Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku